

ქუჩნა ლისტიკის
თაობისა და ისტორიის
საკითხები

VI

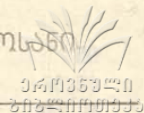
თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ИЗДАТЕЛЬСТВО ТБИЛИССКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Труды, том 201, серия журналистики, 6

В О П Р О С Ы
ТЕОРИИ И ИСТОРИИ
ЖУРНАЛИСТИКИ

VI

Под редакцией проф. Д. М. Гамезардашвили

ფრომეტი, ტომი 201, ჟურნალისტიკის სერია, 6

ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები

VI

პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით

სარედაქციო კოლეგია:

დოც. ნ. ბასილაია, პროფ. ი. ბოცვაძე, პროფ. დ. გამე-
ზარდაშვილი (რედაქტორი), დოც. მ. ებრაელიძე, პროფ.
ი. ნატროშვილი, დოც. გ. ჯავახიშვილი.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1978

70202
B — M 608(06) — 78

რ ე ლ ა ჭ ც ი ი ს ა ბ ა ნ

ქურნალისტიკა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ერთ-ერთი ყველაზე რთული სფეროა. მის მთავარ დანიშნულებას საზოგადოებრივი აზრის შექმნა და წარმართვა წარმოადგენს. ამ დიდ და კეთილშობილურ საქმეს ემსახურება მასობრივი ინფორმაციის ყველა საშუალება, ქურნალისტთა მთელი არმია. დღეს ყველასათვის აშკარაა ის უდიდესი როლი, რომელსაც პრესა, რადიომაუწყებლობა და ტელევიზია ასრულებს ადამიანის იდეურ-პოლიტიკური ფორმირებისა და, საერთოდ, მისი ცნობიერების გაფართოება-გამდიდრების საქმეში; ქურნალისტური სამყაროსაგან მოწყვეტილი თნამედროვე ადამიანი თითქმის წარმოუდგენელია. ამიტომ, ბუნებრივია, მწვავედ ისმის საკითხი, რომ სულ უფრო იხვეწებოდეს ქურნალისტიკა როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ფორმა და ღრმავდებოდეს მისი მეცნიერული საფუძვლები.

ქურნალისტიკის ზემოქმედების დიდ უნარს განაპირობებს ის გარემოება, რომ თავის მოღვაწეობაში იგი თითქმის თანაბრად იყენებს შემოქმედებითი აზრის წარმომადგენელთა (პუბლიცისტთა, მწერალთა, ხელოვნების მუშაკთა, მეცნიერთა) და პრაქტიკოს მუშაკთა ნიჭსა და გამოცდილებას. სწორედ ამ ადამიანთა ცოდნისა და უნარის დროულად და სწორად გამოყენებაზეა დამოკიდებული მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა ქმედითობა.

ქურნალისტიკის თეორია და პრაქტიკა ეყრდნობა და აერთიანებს როგორც შემოქმედებითი აზრის სფეროთა (პუბლიცისტიკა, მეცნიერება, ლიტერატურა და ხელოვნება) მიღწევებს, ასევე ფართო მასებისათვის მათი გაცნობის ფორმებისა და მეთოდების პრაქტიკულ გამოცილებას.

არც ისაა სადავო, რომ როგორც ისტორიულად, ასევე

ამჟამადაც ჟურნალისტიკურ მოღვაწეობაში არსებით როლს ასრულებდა და ასრულებს პუბლიცისტიკა, რომელიც მოწოდებულია შექმნას თანამედროვეობის ისტორიკული თავისი სისრულით. ამიტომაც, რომ ზოგჯერ ზღვარსაც კი შლიან ხოლმე ჟურნალისტიკასა და პუბლიცისტიკას შორის, რაც, რა თქმა უნდა, სწორი არ არის. ჟურნალისტიკა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობაა, რომელსაც თავისი ფორმები და მეთოდები აქვს, ხოლო პუბლიცისტიკა შემოქმედებითი აზრის ერთ-ერთი სფეროა, რომელსაც საკუთარი ქანრები და ქანრული სახეები მოეპოვება.

ჟურნალისტიკას თავისი განვითარების საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რომლის მეცნიერული შესწავლა, ცხადია, არა მარტოსაჭიროა, არამედ აუცილებელიც, რადგან ამაზე ბევრად არის დამოკიდებული ჟურნალისტიკის შემდგომი განვითარების ინტერესები.

მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე, პროგრესული საბჭოთა ჟურნალისტიკის ძირითადი პრინციპებია მარქსისტულ-ლენინური იდეურობა, ღრმა პარტიულობა, სიმართლის-მოყვარეობა, ხალხურობა, მასობრიობა, კრიტიკა და თვითკრიტიკა. საბჭოთა ჟურნალისტიკას დიდი ბრძოლა უხდებოდა ბურჟუაზიულ ჟურნალისტიკასთან, რომელსაც თავის მთავარ პრინციპებად გაუსდია ფართო მასების შეცდომაში შეყვანა, კაპიტალისტური სისტემის დაცვა და სენსაციური ინფორმაციების წყალობით ხალხთა ყურადღების ჩამოშორება ცხოვრების არსებითი, საჭირობოროტო საკითხებისაგან.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე მძაფრ იდეოლოგიურ ბრძოლაში ჟურნალისტიკა უმნიშვნელოვანესი არენაა. ამიტომ სავსებით გასაგები უნდა იყოს ის დიდი როლი, რომელიც ჟურნალისტიკის ჯეროვან დონეზე დაყენებასა და ჟურნალისტთა მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებას ენიჭება. საერთოდ, სწორედ ამ გარემოებამ განაპირობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჟურნალისტიკის კათედრის შრომების კრებულის „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ გამოცემის იდეა, რომელსაც 1968 წელს შეესხა სორცი.

შრომების ამ კრებულის მეექვსე წიგნს ვთავაზობთ ჯამჯერად მკითხველს. და თუ მხედველობაში მივიღებთ ისევე, როგორც, რომ ექვსივე წიგნის საერთო მოცულობა ორას საათ-ტორთა თაბასს აღწევს, გასაგები იქნება ის მუშაობა, რომელიც ამ მიმართულებით გასწია კათედრამ და, კერძოდ, შრომათა კრებულის სარედაქციო კოლეგიამ.

შრომების ამ კრებულებში შესულ გამოკვლევათა მეცნიერული ღირსება და მათი აქტუალობა, ბუნებრივია, ერთნაირი არ არის. უფრო მეტიც, ზოგიერთი მათგანი ვერაა დაზღვეული სხვადასხვაგვარი ხარვეზებისაგან. მაგრამ მკითხველი, ალბათ, გაითვალისწინებს იმ გარემოებასაც, რომ მეცნიერულ კვლევა-ძიებას ჟურნალისტიკის სფეროში მეტად ღარიბი ტრადიცია ჰქონდა ჩვენში. ამ ტრადიციის შექმნაში ყველაზე დიდი როლი სწორედ შრომების ამ კრებულებმა შეასრულეს, რაც მათი მნიშვნელობის უპირველესი საბუთია. მართალია, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიის საკითხებზე ადრეც ქვეყნდებოდა გამოკვლევები, რომელთაგან ბევრი დღემდეც ინარჩუნებს თავის დიდ მნიშვნელობას, მაგრამ უდავოა ისიც, რომ მათი ავტორები მეცნიერების სხვა დარგთა წარმომადგენლებია, რაც აშკარად ატყუია ამ ნაშრომს.

„ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ მკითხველისათვის შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა, რომ თავდაპირველად მასში ჭარბობდა ჟურნალისტიკის ისტორიის საკითხების შესწავლისადმი მიძღვნილი ნაშრომები, მაგრამ ვითარება თანდათან იცვლებოდა და წინამდებარე, მეექვსე წიგნში ჟურნალისტიკის თეორიის დარგში დაწერილ შრომებს მეტი ადგილიც კი უჭირავს. არც ის უნდა დარჩენილიყო შეუმჩნეველი, რომ გაფართოვდა ავტორთა კოლექტივიც. შრომათა ამ კრებულებში მოთავსებულია არა მარტო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჟურნალისტიკის კათედრის, არამედ სხვა კათედრების წევრთა, მათ შორის მოსკოველ და ლენინგრადელ კოლეგათა გამოკვლევებიც.

„ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხებს“ ჰყავს თავისი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მუდმივი მკითხველი როგორც ჩვენს რესპუბლიკაში, ასევე მთელ საბჭოთა

კავშირში. მათ შინაშენებს გულისხმიერებით ეკიდება სა-
რედაქციო კოლეგია.

ჩვენი გულწრფელი სურვილია გაიზარდოს და გაფართოვდეს ამ კრებულის მორიგი გამოცემების ავტორთა წრე, მეტადრე პრაქტიკოს-ჟურნალისტთა ხარჯზე, რაც კიდევ უფრო გაზრდის კრებულის მნიშვნელობას ჟურნალისტური პრობლემების მეცნიერულ შესწავლაში.

ქართული
ლიბრთეკა

გიორგი ჯავახიშვილი

საზოგადოებრივი აზრის სტერეოტიპიზაცია გეგვით სიტყვაში

მასობრივი ინფორმაციის უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა პროპაგანდა, რომელიც თავისი მიზნების მისაღწევად სულ სხვადასხვაგვარ მეთოდებს იყენებს. ამათგან ერთ-ერთი ყველაზე ქმედითი მეთოდია სტერეოტიპიზაცია — იგი ხელს უწყობს პიროვნების პოლიტიკური და იდეოლოგიური განწყობის წარმოქმნას.

სტერეოტიპიზაციის პრობლემები აზროვნების ობიექტურ კანონზომიერებებს ემყარება და სოციოლოგთა და ფსიქოლოგთა შესწავლის სფეროს განეკუთვნება.

პრესაში ყოველთვის გამოიყენებოდა სტერეოტიპული განწყობანი, მაგრამ მხოლოდ ჩვენი საუკუნის 20-იან წლებში იქნა შემუშავებული ბეჭდვით სიტყვაში მათი გამოყენების თეორიული კონცეფცია.

სოციალურმა ფსიქოლოგიამ კაპიტალისტურ ქვეყნებში თავისი ღონისძიებანი წარმართა იქითკენ, რომ მოეძებნა რაც შეიძლება ეფექტიანი ხერხები და მეთოდები ადამიანთა ურთიერთობის მოსაწამლავად, მასების ყურადღების ჩამოსაშორებლად მათი საარსებო ინტერესებისაგან. ბურჟუაზიულმა ფსიქოლოგებმა სტერეოტიპებზე დამყარებით შეიმუშავეს ფაქტების განზრახ გაყალბების ტექნიკა, ცრუ ხმებისა და პანიკურ განწყობილებათა გავრცელების, შიშის გავივებისა და რასობრივ, ნაციონალისტურ და სხვა ცრურწმენათა განმტკიცების ხერხები.

პოლიტიკური განწყობისა და სოციალური სტანდარტის შესაქმნელად სტერეოტიპები გამოიყენება საბჭოთა პრესაშიც, მაგრამ მათი გამოყენების მიზნები ძირფესვიანად განსხვავდება ბურჟუაზიულ პროპაგანდისტთა მიზნებისაგან. საბჭოთა კავშირში, ისევე როგორც სხვა სოციალისტურ ქვეყნებში, პროპაგანდის ამოცანას შე-

ადგენს მაქსიმალურად უწყობდნენ ხელს ქვეყნის სამეურნეო და კულტურულ განვითარებას, ინტერნაციონალიზმის იდეები, მსოფლიოს მშრომელთა მეგობრობისა და სოლიდარობის იდეები, მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდა ამაღლებს ხალხის იდეურ-პოლიტიკურ და კულტურულ დონეს, ცხოვრებაში ამკვიდრებს კომუნისტური მორალის ნორმებს.

სტერეოტიპიზაციის როგორც მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდის საშუალების საკითხი თეორიულად ძალზე ზერეღედ არის შესწავლილი, თანაც სტერეოტიპთა კვლევისადმი მიძღვნილი ლიტერატურა არსებობს მხოლოდ სოციალური ფსიქოლოგიის დარგში. ავტორთა უმრავლესობა ამ უმნიშვნელოვანეს საკითხს მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებათა თეორიის პოზიციებიდან განიხილავს და იფარგლება მხოლოდ იმით, რომ აკრიტიკებს ბურჟუაზიული პრესის სტერეოტიპულ წარმოდგენათა კვლევის მეთოდებს. ამიტომ წინამდებარე სტატიაში მიზნად დავისახეთ წამოვაცუნოთ რამდენიმე დებულება სტერეოტიპიზაციის როგორც სწორედ მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის საშუალებათა შესახებ.

სინამდვილეზე სქემატიზებულ წარმოდგენას მკითხველთა უმრავლესობას სტერეოტიპები უქმნიან. სტერეოტიპს ორმაგი ბუნება აქვს: ერთი მხრივ, იგი სტანდარტულია, სინამდვილის მიმართ ზოგად დამოკიდებულებაზე დაფუძნებული, ხოლო, მეორე მხრივ, შეიცავს ამ სინამდვილის ემოციურ, ექსპრესიულ შეფასებას. სწორედ ეს ექსპრესიულობა აქცევს სტერეოტიპს საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბების ერთ-ერთ ყველაზე მოხერხებულ საშუალებად.

სტერეოტიპს ფსიქოლოგიაში განიხილავენ როგორც ადამიანის ფსიქიკის ელემენტარულ თვისებას. სწორედ საყოველთაოდ მიღებული და ჩვენს მეხსიერებაში მტკიცედ აღბეჭდილი წარმოდგენანი გვაძლულებენ, რომ ყოველი სქელი ადამიანი გულკეთილ პიროვნებად მივიჩნიოთ, ყველა სიდედრი — ჭირვეულად, ჭაბუკები — რომანტიკული შემართებით დაჯილდოვებულად, ხოლო მეცნიერები — თავისებურ გულმაღვიწყ ადამიანებად. სტერეოტიპი — ეს თავისებური წინასწარაკვიატებულობაა, ესაა ადამიანთა და მოვლენათა თვისებებზე სტანდარტული მსჯელობის მიხედვით წინასწარ შემუშავებული აზრი, რომელიც ზოგჯერ სრულიადაც არ ემყარება თითოეული მოვლენის უშუალო ცოცხალ შეფასებას¹.

ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი უ. ლიპმანი, რომელმაც

¹ И. К о н. Психология предрассудка, журн. «Новый мир», 1966, № 2, стр. 51.

ოციან წლებში საზოგადოებრივი აზრის სტერეოტიპიზაციის თეორია დაამუშავა, ფიქრობს, რომ ადამიანის აზროვნება განუწყობილივ იხლიჩება პირადი გამოცდილების შეზღუდულობის და მასობრივი სოციალური მითებისადმი დამორჩილების ქარიბდას შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მსჯელობათა სტერეოტიპულობა ადამიანის ფსიქიკის ბუნებრივ კანონზომიერებას წარმოადგენს. იმ ამბებისა თუ მოვლენებისადმი თავისი დამოკიდებულების შემუშავებისას, რომელთა მოწმეც ის იყო, ინდივიდი ახალ შთაბეჭდილებებს ჩვეულ მსჯელობათა ჩარჩოებში აქცევს. მოცემული დებულების გასამაგრებლად უ. ლიბმანს მოჰყავს მაგალითი, რომელიც შემდგომ არაერთგზის გაუმეორებიათ და ქრესტომათიული გახდა. ფსიქოლოგთა ერთ-ერთ კონგრესზე ჩაატარეს ასეთი ექსპერიმენტი. სხდომათა დარბაზში შემოვარდა კლოუნი. მას მუშტების ქნევით უკან ზანგი მოსდევდა. კლოუნი დაეცა. ზანგმა დასცხო და დასცხო. გაისმა სროლის ხმა. კლოუნი და ზანგი დარბაზიდან გარეთ გაცვივდნენ. მთელ ამ სცენას ოციოდე წამი თუ დასჭირდა.

დარბაზში მყოფთ სთხოვეს აღწერათ მომხდარი ამბავი.

ორმოცი პასუხიდან ოცდაექვს შემთხვევაში ათი პროცენტი გამონაგონი იყო, ათ შემთხვევაში გამონაგონი ათ პროცენტს სჭარბობდა. და მხოლოდ რამდენიმე კაცმა აღწერა სიტუაცია დაახლოებით სწორად.

იმას, რომ საღად მოაზროვნე ადამიანებმა, რომლებმაც ამასთანავე იცოდნენ ფსიქოლოგიის კანონები, ვერ შეძლეს მოეცათ უმარტივესი, მაგრამ ემოციური მოქმედების ობიექტური შეფასება. ლიბმანი იმით ხსნის, რომ თითოეულმა აღწერა არა ის კონკრეტული ეპიზოდი, რომლის მოწმეც სულ ახლახან გახდა, არამედ ჩხუბის საკუთარი სტერეოტიპი. თავის მონათხრობში თითოეულმა ჩააქსოვა ის, რაც მან ოდესღაც იცოდა ან გაგონილი ჰქონდა ჩხუბის შესახებ. საერთოდ მიღებული ცნებები წუთიერ შთაბეჭდილებებზე უფრო ძლიერი აღმოჩნდა².

ზუსტად ასევე გაიაზრებს ხოლმე მკითხველი გაზეთში წაკითხულ ფაქტებს. ცნობა, რომელსაც კომენტარი არ ახლავს, სულ სხვადასხვა, ურთიერთსაწინააღმდეგო რეაქციებს იწვევს. «Прибавление субъективных элементов происходит настолько роковым и правдоподобным образом, что если придумать событие и

² Г. Кондратенко. Об особенностях стереотипизации, — «Вестник Московского университета», серия журналистика, 1968, № 1, стр. 41.

поставить в свидетели его людей с разными, но определенными складами ума, характера или темперамента, то можно наперед предсказать, что один будет оценивать событие так, другой иначе, один будет смеяться, другой чуть ли не плакать, для одного оно будет злом, а для другого — невинной вещью»³.

პროპაგანდისტის ამოცანას სწორედ ის შეადგენს, რომ მკითხველთა რეაქცია რაც შეიძლება ზედმიწევნით მიუსადაგოს არსებული პარტიული თუ კლასობრივი განწყობის პოზიციას. ერთი მხრივ ამას ვაღწევთ ინფორმაციის მიწოდების უნიფიცირებულ მეთოდებით, ხოლო მეორე მხრივ — ექსპრესიის შემცველი სტანდარტული მეთოდებით, ე. ი. სტერეოტიპული წარმოდგენებით.

უ. ლიპმანის შეხედულებით, საზოგადოებრივი აზრის შესაქმნელად, ე. ი. იმისათვის, რომ ტენდენციურად იყოს შეფასებული ესა თუ ის მიმდინარე ამბავი და მოვლენა ან შემუშავდეს განსაზღვრული დამოკიდებულება ამა თუ იმ საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწის მიმართ, მნიშვნელოვანია არა ნამდვილი გარემოებანი, არამედ სტერეოტიპული რეაქციები, გრძნობები, განწყობილებანი. ეს წარმონასახები გადამწყვეტ როლს ასრულებენ ინდივიდის სულიერი სამყაროს ჩამოყალიბებაში, ისინი იწვევენ „საზოგადოებრივი შეფხების შეზრდას ინდივიდუალურში“.

ლიპმანისეული სტერეოტიპიზაციის თეორია ემყარება ადამიანის აზროვნების ობიექტურ კანონზომიერებებს. ოღონდ ამ თეორიის პრაქტიკული გამოყენება კაპიტალისტური საზოგადოების მასობრივი კომუნიკაციის არხებში ითვალისწინებს სტერეოტიპულ წარმონასახთა მარტოოდენ განსაზღვრული სახეების გამოყენებას. ვისარგებლოთ ლიპმანის ტერმინოლოგიით და ვუწოდოთ მათ „ირაციონალურნი“, თუმცა უფრო ხშირად მათ მართებულად მიაკუთვნებენ განსაზღვრებას „მცდარი“. მცდარი და ჭეშმარიტი სტერეოტიპების დაწვრილებითი დახასიათება მოცემულია ვ. არტემოვის სტატიაში „სტერეოტიპების ობიექტური ბუნება და მათი გამოყენება იმპერიალისტური პროპაგანდის მიერ“, სადაც ვკითხულობთ: «Стереотип, как всякое психическое образование, включает в себя единство двух взаимодействующих начал — знания и отношения, из которых то одно, то другое выступает в качестве преобладающего. В социально-психологическом стереотипе преобладает отношение; это эмоционально-оценочное образование, но оно тесно связано с волей и мышлением, что и перекидывает

³ И. Сеченов. Избранные философские и психологические произведения, 1947, стр. 371.

мостик к единству отношения со знанием как рациональным, сознательным элементом стереотипа.

Степень истинности оценок, которые выводит индивид из стереотипизированных образов, прямо пропорциональна его познаниям в той сфере, из которой взят стереотип. Очень важно, какое содержание скрывается за стереотипом, насколько глубоко он схватывает существенные взаимосвязи явлений, основные, типические черты событий и людей. Если эти связи и черты поверхностны и несущественны, то стереотип далек от жизни, это стереотип ложный. Такие стереотипы легче складываются и усваиваются, поскольку улавливают лишь броское и приметное — то, что производит внешний эффект и сильнее бьет по эмоциям, вызывая в сознании людей наиболее бурную реакцию.

Наоборот, если связи и черты, олицетворяемые стереотипом, являются существенными и определяющими для характеристики явлений, то это стереотип истинный. Такой стереотип складывается медленнее и формируется с участием аппарата логического мышления. Истинный стереотип служит прочным фундаментом сознательного отношения человека к жизни, надежным компасом на пути к цели, соответствующей интересам и потребностям людей.

В зависимости от своих целей пропаганда использует либо ложные, либо истинные стереотипы. Конструирование ложных стереотипов, где чувственно-оценочное начало подавляет рационально-познавательное, — метод буржуазной пропаганды. Сознание истинных стереотипов, вбирающих в себя максимальное число существенных черт и явлений, — метод марксистско-ленинской пропаганды.

Суждения, выведенные из ложных стереотипов, отвлекают человека от истины, толкают на поспешные, необдуманные выводы»⁴.

3. არტემოვი გაუბრალოებულ სტერეოტიპებს „მცდარს“ უწოდებს. ასეთი ნეგატიური განსაზღვრებით ისე გამოდის, თითქოს გაუბრალოებულ სტერეოტიპებს მარტო ბურჟუაზიული პროპაგანდა იყენებდეს. ვფიქრობთ, ეს მთლად ასე არ უნდა იყოს. საქმე ისაა, რომ მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდაც იყენებს მოქმედების მოტივებისადმი ემოციურ დამოკიდებულებას, რადგან გამარტივებული სტერეოტიპების დამახასიათებელი თვისებაა ზემოქმედება უპირატესად ადამიანის ფსიქიკის გრძნობით მხარეზე, ხოლო ზოგიერთი მოვლენა სწორედ ემოციურ რეაქციას მოითხოვს. მხედვე-

⁴ Сб. «Проблемы социальной психологии и пропаганда», Изд. полит литературы, 1971, стр. 96.

ლობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ პიოვნებას იდეოლოგიური განწყობა უყალიბდება არა მარტო ნებისყოფის დაძაბვისაგან, ინტელექტისაგან, არამედ გრძნობებისაგანაც. ამიტომ ინდივიდის ბიოტი ორიენტაცია უნდა ხდებოდეს მისი საქმიანობის მთელი და ხასიათის ყოველმხრივი გათვალისწინებით. განწყობის წარმოსაქმნელად, «как состояния мобилизованности необходимых именно в данной ситуации психофизических сил субъекта надо использовать все силы индивида, а не отдельные самостоятельные процессы», — წერს პროფ. რ. ნათაძე⁵.

სხვა საქმეა, თუ რა მიზნით გამოიყენება სტერეოტიპი. დასავლეთის პროპაგანდა ქმნის სტერეოტიპებს, რომლებიც იწვევენ უალრესად პრიმიტიულ ემოციურ გაცდებს: შიშს, სიძულვილს, შურს, თვითკმაყოფილებას. ისინი უფრო ადვილად აღიქვრებიან და ნაკლებად ემორჩილებიან თვითკონტროლს. გამოიყენება მოვლენათა გარეგნული მიმდინარეობა, სხვადასხვაგვარი ჯგუფების წარმომადგენელთა ინტერესების დროებითი დამთხვევა, რაც საშუალებას იძლევა სპონტანურად ხდებოდეს მასობრივი ინტერესებით წინასწარ შემზადებული საზოგადოებრივი აზრის ფაბრიკაცია.

„მცდარი“ უმაღ უნდა ვუწოდოთ ისეთ სტერეოტიპებს, რომლებიც გრძნობებით სპეკულაციას ეწევიან და ქმნიან აშკარად წინასწარალეხულ აზრს ცნობილი, მაგრამ ნაკლებ შესწავლილი მოვლენის შესახებ. საამისოდ კი შეიძლება გამოყენებულ იქნენ ნაირგვარი საშუალებანი, მათ შორის ემოციებზე ზემოქმედებაც. მაგალითად, დასავლეთის პრესა ითვალისწინებს მკითხველთა შესაბამის რეაქციას და დიდ ყურადღებას უთმობს იმის აღწერას, თუ რა იტაცებს და იზიდავს სახელმწიფო მოღვაწეებს. თითქოსდა შემთხვევით გამოქვეყნებული ფოტოსურათი, რომელზედაც გამოხატულია, როგორ ეფერება ძალს გამოძიების ფედერალური ბიუროს შეფი, უფრო მეტ ეფექტს იძლევა, ვიდრე ათობით პროპაგანდისტული სტატია. ობივატელი რომ ამ სურათს ნახავს, იგი აშკარა ძალდატანების გარეშე აკეთებს დასკვნას: ადამიანი, რომელსაც ცხოველები უყვარს, არ შეიძლება ბოროტი იყოს. მრავალგზის გამეორებული ტრიუკი დაამკვიდრებს სტერეოტიპს საზოგადოებრივ შეგნებაში.

სტერეოტიპის თანშობილი ნიშანია წინასწარალეხულობა. იგი საშუალებას იძლევა მეორეხარისხოვანი მთავარ რამედ მოგვაჩვენონ, ნაკლებმნიშვნელოვანი — დიდმნიშვნელოვანად. ორმოციან

⁵ Р. Г. Натадзе. Воображение как фактор поведения, Тб., 1972, стр. 7.

წლებში ამერიკის შეერთებული შტატების თეთრკანიანი მრავალ-ობის დიდი უმრავლესობა ძალზე აგრესიულად იყო განწყობილი ზანგებისათვის თანასწორუფლებიანობის მინიჭების მიერ. განწყობილებას იმით ასაბუთებდნენ, რომ თანასწორუფლებიანობის მოპოვებას ზანგები თითქოს მხოლოდ იმისათვის ცდილობდნენ, რათა თეთრკანიან ქალებზე დაქორწინების უფლება მისცემოდათ. ზანგთა სოციოლოგიურმა გამოკითხვამ ცხადყო, რომ, პირველ ყოვლისა, ისინი იბრძოდნენ (და დღესაც იბრძვიან) პოლიტიკური და ეკონომიური დამოუკიდებლობისათვის, ხოლო ქორწინებაში თანასწორუფლებიანობა აქ სრულიადაც არ იდგა პირველ ადგილზე⁶.

ნებისმიერ ნაცნობ, მაგრამ ზედაპირულად შესწავლილ მოვლენაზე შეიძლება შემუშავებულ იქნეს სტერეოტიპული წარმოდგენა. განსაკუთრებული წინასწარაღებულობით გამოირჩევა წარმოდგენები სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფთა შესახებ. პრინსტონის კოლეჯის სტუდენტებს ორჯერ (1933 და 1951 წწ.) სთხოვეს დაეხასიათებინათ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფები. ოთხმოცდაათი სიტყვა-დახასიათებისაგან მათ უნდა შეერჩიათ ხუთი, რომლებიც, მათი აზრით, ყველაზე უფრო შესაფერისი იყო მოცემული ჯგუფის ტიპურ თვისებათა გამოსახატავად. სტუდენტებმა ასეთი განსაზღვრებანი შეარჩიეს: „ამერიკელები—ფხიანნი, ნიჭიერნი, ანგარიშიანნი, პატივმოყვარენი, პროგრესულნი. ინგლისელები — სპორტულნი, ნიჭიერნი, იცავენ პირობითობას, უყვართ ტრადიციები, კონსერვატიულნი. ებრაელები — ჭკვიანნი, ხარბნი, ანგარებიანნი, ძუნწნი, ნიჭიერნი. იტალიელები — არტისტულნი, იმპულსურნი, ფიცხნი, მუსიკალურნი. ირლანდიელები — მოჩხუბარნი, ფიცხნი, მახვილგონიერნი, პატიოსანნი, უაღრესად რელიგიურნი“⁷.

დასკვნა ერთია: დამკვიდრებული ცრურწმენა შეიძლება აღმოიფხვრას საკითხის მხოლოდ ძირფესვიანი შესწავლით, კერძოდ, ზემოთ მოტანილ შემთხვევაში — დასახელებულ ხალხთა თავისებურებებისა და ტრადიციების, ე. ი. რეალური ცოდნით, სწორედ რეალური ცოდნა უპირისპირდება მცდარ სტერეოტიპებს საბჭოთა პრესაში. მაგალითად, ადამიანთა შესახებ აქ მსჯელობენ მათი საქმეებისა და იდეური პოზიციების მიხედვით და არა მათი გატაცებისა თუ მიდრეკილების მიხედვით.

ჩვენი ბეჭდვითი სიტყვა ზრდის და ავითარებს ინტერნაციონა-

⁶ И. К о н. Психология предрассудка, журн. «Новый мир», 1966, № 2, стр. 54.

⁷ იქვე, გვ. 56.

ლოზმის ტრადიციებს, ქადაგებს გულისხმიერ და კეთილმეზობლურ დამოკიდებულებას მსოფლიოს ყველა ხალხის მიმართ. მცდარ სტერეოტიპთა შარავანდელის გაქარწყლების საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ი. ერენბურგის შენიშვნები იაპონიის შესახებ. იგი წერდა: «В двадцатом веке Япония не раз привлекала к себе внимание Запада... Вспоминая все, что мне приходилось читать о Японии, я вижу, насколько многие описания этой страны были условными. И вряд ли справедливыми. Японцам не повезло, как не повезло героям некоторых романов нашей литературы: их изображали только одной краской — или розовой, или черной.

...Описывая японцев, некоторые западные авторы улыбались растроганно и снисходительно. В их рассказах имелось все — и рис, который едят палочками, и раздвижные домики, и свертучивость, и хорошенькие девушки в кимоно с широкими поясами «оби», неизменно щебечущие. Символом розовой Японии была куколка с черными гладкими волосами.

Были и такие западные авторы, которых Япония возмущала. Они не раз писали, что японцы лишены какой-либо индивидуальности; мелькали стереотипные определения: «прусаки Азии», «вечные имитаторы», «муравейник». В книгах этих авторов Япония была страной самураев, жаждущих рубить и крушить, страной харакири и пыток, коварства и жестокости, беспрекословного повиновения и дьявольской хитрости.

Не настало ли время отказаться от чересчур легких определений? Японские куклы очень милы и никому не мешают, но кроме кукол в современной Японии есть выдающиеся ученые — физики, крупные медики, превосходные архитекторы, великолепные конструкторы, талантливые кинорежиссеры»⁸. პუბლიცისტი უარყოფს მცდარ სტერეოტიპებს და ისე აღწერს თანამედროვე იაპონიას. ღრმა და დაკვირვებული დამოკიდებულება ფაქტებისადმი ამ ნარკვევებს ამომავალი მზის ქვეყნის შესახებ საინტერესოს ხდის როგორც ლიტერატურული, ასევე შემეცნებითი თვალსაზრისითაც.

მცდარი სტერეოტიპის ნამდვილი მიმართულება უკუდამოკიდებულებაში იმყოფება სუბიექტის ცოდნის მიმართ. ჭეშმარიტი სტერეოტიპი, პირიქით, სუბიექტის ცოდნასთან პირდაპირი კავშირით არის დაკავშირებული. ჭეშმარიტი სტერეოტიპები ეხებებიან არა იმპულსური რეაქციების სფეროს, არამედ პიროვნების მსოფლმხედველობრივ საფუძველს. მაგრამ იმისათვის, რომ სტერეოტიპმა

⁸ И. Эренбург. Собр. соч., том 6, стр. 266.

ზემოქმედება იქონიოს პიროვნებაზე, შეეხოს მის ემოციურ და ინტელექტუალურ სიმებს, არ კმარა ერთგზის ზემოქმედება. მხოლოდ მაშინ, «когда разовые воздействия наслаиваются друг на друга», образуется последовательная, целенаправленная их ориентация на достижение актуального политического действия»⁹ ყოველგვარი განმეორების მეთოდი არსებით როლს ასრულებს პიროვნების იდეოლოგიური ორიენტაციის შექმნაში. ძნელია გადაჭარბებით იქნეს შეფასებული განმეორებადი სტერეოტიპების მნიშვნელობა საზოგადოებრივი აზრის შექმნაში. სტერეოტიპთა განმეორების მეთოდი უთუოდ დაკავშირებულია გაზეთის ენის სტანდარტიზაციის პრობლემასთან, ლექსიკური შტამების შექმნისა და ინფორმაციის უნიფიცირებულობის საკითხებთან. სტერეოტიპული წარმოდგენის ფორმირების უმარტივესი შემთხვევაა სიტყვის, ფორმულირების, ლოზუნგის, „ქუდის“ დუბლირება. მაგალითად, ათი-თხუთმეტი წლის წინათ ბურჟუაზიულ პრესაში და დასავლეთის რადიოგადაცემებში საბჭოთა კავშირისა და ყოველივე იმის აღსანიშნავად, რაც მასთან არის დაკავშირებული, ხმარობდნენ ტერმინებს „საბჭოები“, „საბჭოთა“. ამჟამად მდგომარეობა შეიცვალა. ნაციონალიზმის გაღვივება — ესაა სოციალისტური სამყაროს მტრების ერთ-ერთი იმედი. ამიტომ საბჭოთა კავშირში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა რუს ერთან დაპირისპირების მთავარ მუხტად დასავლეთელმა პროპაგანდისტებმა აქციეს მოჩვენებითი „რუსიფიკაციის“ ლოზუნგი. ყოველივე საბჭოურს სახელწოდება „რუსული“ რომ მიანიჭეს, ბურჟუაზიული პროპაგანდისტები ამით ცდილობენ გამოიწვიონ დიდმპყრობელური შოვინიზმის გამოვლინება რუსი მოსახლეობის ერთ ნაწილში და ამასთანავე სსრ კავშირის ეროვნულ უმცირესობებს გონებაში ჩააწვეთონ აზრი მითური „რუსიფიკაციის“ შესახებ. ანტისაბჭოთა პროპაგანდაში, განსაკუთრებით მოკავშირე რესპუბლიკების მიმართ, ამ თემას ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს¹⁰.

ამ მაგალითიდან ჩანს, თუ როგორ ხდება ლექსიკური შტამის უნიფიცირებული ფორმით წარმოდგენილი ლოზუნგის განმეორებით პოლიტიკური სტერეოტიპის ფაბრიკაცია. ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს ის, რომ საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებისას უდიდესი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს აუდიტორიაზე სიტყვის ზე-

⁹ В. Учёнова. Гносеологические проблемы публицистики, М., 1971, стр. 40.

¹⁰ Сб. «Проблемы социальной психологии и пропаганда», стр. 107.

მოქმედების მექანიზმთა შესწავლას. ინფორმაციის შინაარსი და მოქმედებულთა მისი მიწოდების ფორმასა და მეთოდზე, ამიტომ სტერეოტიპული მოქმედების ოპტიმალურობა მნიშვნელოვანწილად სოციალური ფსიქოლოგიის პოზიციებიდან.

სოციალური ფსიქოლოგია ითვალისწინებს სტანდარტიზაციისა და სტერეოტიპიზაციის ურთიერთკავშირს, უფრო მეტიც, შტამპს განიხილავს როგორც სტერეოტიპის გამოხატვის ლექსიკურ და კომპოზიციურ ფორმას.

ამგვარი მიდგომა არა მარტო ადასტურებს თანამედროვე საგანგებო ენის ახალი ტენდენციების, სტანდარტისა და ექსპრესიისადმი მისი ორიენტაციის არსებობას, ამასთან ერთად იძლევა ყოველივე ამის ახსნასაც. სტანდარტი და ექსპრესია რთულ ურთიერთშემოქმედებაში იმყოფებიან, რადგან ისინი სტერეოტიპის ძირითად კომპონენტებს წარმოადგენენ. «Коммуникативные функции языка служат не только для выражения смысла, но и для выражения чувства, — ამტკიცებს ი. გალპერინი. — Логическая речь может иметь эмоциональную окраску, эмоциональная речь может быть строго логически построенной»¹¹.

ინფორმაციის დამუშავებისას ადამიანის ტვინში მიმდინარეობს თითქოს ორი პროგრამის ურთიერთმოქმედება: ინტელექტუალურისა და ემოციურისა, ამასთან თითოეულ ინდივიდში შეინიშნება „აქცენტთა გადაადგილება“¹². იმისათვის, რომ ინფორმაციამ მკითხველთა შორის შესაფერისი გამოძახილი პოვოს, საჭიროა ერთმანეთს გონივრულად ვუნაცვლებდეთ ექსპრესიასა და სტანდარტს, რადგან, თუ მკითხველს მარტოდენ სტანდარტიზებულ მასალებს მივაწოდებთ, შეიძლება ინფორმაციის მთელმა ნაკადმა ფუჭად ჩაიაროს. ურთიერთშევესების მეთოდი განაპირობებს მკითხველთა დამაკავშირებელი არხის საიმედოობას.

სტერეოტიპული სახეების, განწყობითი დებულებების გამოყენება წარმოადგენს როგორც საბჭოთა, ისე დასავლეთელი პროპაგანდისტების მეთოდს. ბეჭდვითი სიტყვის პრობლემების განხილვისას ვ. უჩონოვა აღნიშნავს: «Публицистика—способ политического воздействия и формирования массового сознания. Публицистика способствует регуляции общественных процессов массовым распространением образцов политического поведения. Распространение сопровождается убеждением, иногда нас-

¹¹ И. Гальперин. Речевые стили и стилистические средства языка. М., 1964, стр. 49.

¹² იბ. Н. Амосов. Моделирование мышления и психики. Киев, 1965, стр. 83.

тоичивым «навязыванием» вариантов понимания действительности и отношения к ней. Однако своеобразие «навязывания» в том, что оно не воспринимается как диктат и приказ, как однозначное требование соблюдения норм. Публицистика — всегда «разговор на равных», беседа, а не командование, сплочение единомышленников убеждением, а не приказом»¹³.

მარქსისტულ-ლენინურ პროპაგანდას მდიდარი ტრადიციები მოეპოვება. მისი ძირითადი დებულებანი მუშავდებოდა პარტიული კომუნისტური პრესის არსებობის პირველი დღეებიდანვე. ეს დებულებანი ყოველთვის ემსახურებოდნენ ყველა ქვეყნის მშრომელთა, ყველა ხალხის მშვიდობისა და სოლიდარობის საქმეს. ტყუილბრალოდ კი არ წარმოადგენს საბჭოთა გაზეთების დევიზს მოწოდება: „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ ვ. ი. ლენინმა ჩამოაყალიბა ძირითადი ფუნქციები საბჭოთა პრესისა — ორგანიზატორისა, პროპაგანდისტისა და აგიტატორისა. ლენინი წერდა, რომ «искусство агитатора в том и состоит, чтобы наилучшим образом повлиять на данную аудиторию, делая для нее известную истину возможно более убедительной, возможно легче усваиваемой, возможно нагляднее и тверже запечатлеваемой»¹⁴.

მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდის მიზნებისა და ამოცანების შესადარებლად ბურჟუაზიული „აზრის ლიდერთა“ ამოცანებთან საკმარისია მოვიტანოთ ორი ნიმუში. ამათგან ერთი უბრალოდ გულახდილი გამონათქვამია. იგი ამერიკელ მკვლევარს მ. ჩუკას ეკუთვნის: «Современная пропаганда имеет целью массовое введение в заблуждение и установление с его помощью контроля над людьми. Эффективность пропагандистских усилий определяется тем, в какой степени пропагандисту удалось установить контроль над поведением людей»¹⁵.

მეორე ნიმუში წარმოადგენს მრისხანე მხილებას. ესაა იტალიელი პროფესორის, ცნობილი ფსიქიატრის ენრიკე პენიას გამოხმაურება სტატიაზე „ქცევის მოდიფიკაცია“, რომელიც „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ გამოქვეყნდა. წერილში ვკითხულობთ: «Современный психофашизм уже немалое время использует технику «психологической войны», стремясь «модифицировать» сознание и поведение людей в массовом масштабе. Террор и убийства в Аргентине направлены не только на то,

¹³ ვ. უჩანოვა, დასახ. წიგნი, გვ. 35.

¹⁴ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 21, стр. 21.

¹⁵ Сб. «Проблемы социальной психологии и пропаганда», М., 1971, стр. 29.

чтобы уничтожать политических противников, но также и па-
то, чтобы запугать, парализовать дух, ум и волю широких на-
родных масс. Для манипуляции умами используются методы
массовой информации, формирующие стереотипные об-
разы «смутьянов» и распространяющие ненависть ко всему
прогрессивному.

Известно, сколь зловещим был контроль со стороны пра-
вых сил над средствами информации во время подготовки
путча в Чили. Ту же роль играет он и в нынешней эскалации
террора в Аргентине»¹⁶.

ძალადობის ესკალაცია, ყალბი ორიენტირება, ყურადღების
ცენტრის გადაადგილება, ცალკეული სოციალური ჯგუფების
გრძნობათა წინ წამოხრა — აი, ის მეთოდები, რომელთა შემწეობით
ბურჟუაზიული იდეოლოგები აწარმოებენ „თავისუფალი საზოგადო-
ების“ სტერეოტიპების ფაბრიკაციას პიროვნებაზე მაქსიმალური ზე-
გავლენის მოსახდენად.

ოციან წლებში ამერიკის შეერთებულ შტატებში შეიქმნა საზო-
გადოებრივი აზრის სტერეოტიპიზაციის თეორია. იგი წარმოადგენდა
აზროვნების სტანდარტიზაციის როგორც მასების კონტროლისა და
დათრგუნვის საშუალების ფორმირების ერთ-ერთ პირველ ცდას. ამ-
ჟამად ამერიკაში იყენებენ „ქეევის მოდიფიკაციას“, რომელიც მოქ-
მედებს გონებაზე, ღირსებაზე, ადამიანის პიროვნების ნიქსა და
უნარზე. თავი იჩინა აგრეთვე ზოგიერთ მეცნიერთა აქტიურმა ჩაბრ-
ვამ ფსიქიკაში. ფსიქიკას ხელყოფს რეკლამა და პროპაგანდა: და-
მონების საშუალებად იქცა ნირო და ფსიქოქირურგიაც.

„ჯერ არასდროს ყოფილა ამდენი მცდელობა დაემყარებინათ
კონტროლი ადამიანის ქცევაზე, როგორც ეს ამჟამად არის. მეც-
ნიერება და ტექნიკა საამისოდ გვაწვდის შესაფერის აღქურვილო-
ბას: ამ თვალსაზრისით დიდი განსხვავება არ არსებობს ქირურგის
სკალპელსა, ნარკოტიკებსა და ტელეხედვას შორის“, — აცხადებს
იტალიელი ქირურგი, პროფესორი ფ. ვიზალინი¹⁷. მსოფლიო სა-
ზოგადოებრიობა გმობს ამერიკელ „ქეევის მოდიფიკატორთა“
ზრახვებს. ცოცხალ ადამიანზე ექსპერიმენტის ჩატარება უნდა აიკ-
რძალოს. პიროვნების ფსიქიკაში შეჭრა და იძულებითი ზემოქმედე-
ბის მოხდენა სისხლის სამართლის დანაშაულია.

საგარეო-პოლიტიკური პროპაგანდის დარგში დასავლეთელი
იდეოლოგები იყენებენ „დეიდეოლოგიზაციის“ სხვადასხვაგვარ მე-

¹⁶ «Литературная газета», 19 марта 1975 г., стр. 14.

თოდებს. საბჭოთა პროპაგანდისტების ამოცანაა დაუპირისპირონ/ ანტისაბჭოურ ლოზუნგებს შესაბამისი დაცეითი სტერეოტიპები/ ამას სხვადასხვა მეთოდით ვაღწევთ. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცე- ლებული მეთოდია ცილისმწამებლური გამოსვლების განმარტება და მხილება, აგრეთვე ნეგატიური საზოგადოებრივი აზრის შექმნა დასავლეთის რადიოსადგურებისა და გაზეთების მიმართ. მაგალი- თად, წინასიტყვაობის ნაცვლად სტატიას „სილა „თავისუფალ ევრო- პას“¹⁷ ახლავს შემდეგი სარკმელური ჩანართი: „დივერსიული ცენტ- რის ყოფილი თანამშრომელი ამხილებს რადიოსადგურის დანაშაუ- ლებრივ საქმიანობას, ნიღაბს ჰგლვჯს მის ახლანდელ ხელმძღვანე- ლებს — ყოფილ ფაშისტ აგენტებს, პროვოკატორებსა და ჯაშუ- შებს“. ყურადღება მივაქციოთ განსაზღვრებებს: „დივერსიული“, „დანაშაულებრივი“. რადიოსადგურის საქმიანობის მიმართ იქმნება მკვეთრი სტერეოტიპი, რომელსაც აუცილებლად აღვიქვამთ.

მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდის საგარეო-პოლიტიკურმა და შიდასაკავშირო დარგებმა საბჭოთა ხელისუფლების წლებში შეიმუშავეს განწყობითი სტერეოტიპების მთელი სისტემა, რომელიც ეხება ჩვენი ცხოვრების ყველაზე აქტუალურ საკითხებს.

მსხვილი განწყობითი სტერეოტიპები, როგორც პიროვნების მსოფლმხედველობის მყარი საფუძველი, ყალიბდება უფრო მცირე სტერეოტიპებისაგან. მცირე სტერეოტიპები აშუქებენ სოციალის- ტური საერთო ცხოვრების მხარეებს. მათი დახმარებით პროპაგანდა აკონკრეტებს ძირითად გლობალურ განწყობითს დებულებებს.

ერთი დღის ნიშანდობლივი, დამახასიათებელი ფაქტები განამ- ტიციებენ მიზანმიმართულ იდეოლოგიურ დამოკიდებულებას ჩვენი- დროის — კომუნიზმის მშენებლობის ეპოქის — სულისკვეთები- სადმი.

პროპაგანდისტის იმ უნარზე, რომ მცირეში დაინახოს მთელი პოლიტიკის ტიპური გამოვლინება, დამოკიდებულია შექმნილ სტე- რეოტიპულ წარმოდგენათა მოქნილობა და სისწორე.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1960 წლის 9 იანვრის დადგენი- ლებაში „თანამედროვე პირობებში პარტიული პროპაგანდის ამო- ცანების შესახებ“ ნათქვამია: «Пропаганда распространения идей коммунистической партии должна быть разностороонней, гибкой и полностью соответствовать современным услови-

¹⁷ გაზ. „იზვესტია“, 1975 წლის 13 მარტი.

რამ»¹⁸. ისეთი ცნებები, როგორცაა, მაგალითად, პატრიოტიზმი, პროეტარული ინტერნაციონალიზმი, სამართლებრივი დემოკრატიკურ-ეკონომიური ნორმები, წელთა განმავლობაში უწყვეტ რჩება. მაგრამ ისინი სულ უფრო ღრმად ინერგებიან საბჭოთა ადამიანების შეგნებაში, წარმოადგენენ ახალი საზოგადოების ადამიანის მორალური კოდექსის ბაზას.

ძირითადი, აქტუალური სტერეოტიპებისაგან განსხვავებით, მცირე სტერეოტიპები შეიძლება მოკლე ხანშიც შეიცვალოს. მათი მოქმედება მიაგავს ტაქტიკურ ცვლილებებს გლობალური სტრატეგიის განხორციელებისას.

საბჭოთა პრესაში მუდამ დიდი ყურადღება ეთმობა ყოველდღიურ საწარმოო ცხოვრებას, მაგრამ ისტორიული მომენტის მიხედვით გამოიყენება და სხვადასხვაგვარად შუქდება ხალხის მიერ გამოჩენილი შრომითი გმირობა. პირველი ხუთწლეულების წლებში, როდესაც ჩვენი ქვეყანა ჯერ მხოლოდ ძალებს იკრებდა, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ ხაზგასმით ყოფილიყო აღნიშნული თავგამოდება, ენთუზიაზმი, სულ სხვადასხვაგვარ სიძნელებებთან ბრძოლის სიმძაფრე. დღეს, განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების ეპოქაში, საზოგადოებისა, რომლის განკარგულებაშია მტკიცე მეცნიერულ-ტექნიკური ბაზა, ყოველნაირად ხაზი გაესმის შრომისადმი ინტელექტუალურ დამოკიდებულებას. მართოდენ ენთუზიაზმი ცოტაა, თანამედროვე მუშას უნდა ჰქონდეს ღრმა და მრავალმხრივი ცოდნა, შემოქმედებითად ეკიდებოდეს თავის საქმეს. ჩვენ უდიდესი მიღწევების ეპოქაში ვცხოვრობთ. მალდება საბჭოთა ხალხის კულტურული და მატერიალური ცხოვრების დონე.

სულ რაღაც ათიოდე წლის წინათ გამოვიდა ნარკვევების წიგნი საბჭოთა ექიმებზე. მასში არის ასეთი სტრიქონები: «За порядком в операционной следит молодая, энергичная старшая сестра Тамара. Она включает вентилятор и, когда замечает, что струя воздуха не доходит до хирурга, поднимает тяжелый вентилятор высоко над головой и стоит так почти до конца операции»¹⁹. ცხადია, ამ სტრიქონებს რომ წაიკითხავს, მკითხველი დღესაც ჯეროვნად დააფასებს მზრუნველ მედლას, მაგრამ აღტაცებას არავინ გამოთქვამს, რადგან გულში გაივლებს „რატომ უნდა იდგეს კვალიფიცირებული უფროსი მედლა როგორც ვენტილატორი“

¹⁸ Сб. «Партийное просвещение в жизнь», М., 1963, стр. 135.

¹⁹ М. Бессараб. Открытое сердце, М., 1967, стр. 30.

რის საყრდენი?! რატომ არ არის საოპერაციოში საკონდენსაციო დანადგარი?!“ საფიქრებელია, დღეს ამ ეპიზოდის აღწერის ტონი უფრო კრიტიკული იქნებოდა. შევადაროთ ეს ეპიზოდი იმ ფიქრებს, რომელიც ამერიკელმა ჭაბუკმა წამოისროლა ვ. პესკოვთან საუბრისას სპოკანში გამართული ბუნების დაცვის მსოფლიო გამოფენის საბჭოთა პავილიონში: პავილიონში ცხელა, ხოლო ვენტილაციაზე ეკონომიის გაწევა — ეს ხომ იგივეა, ძვირფასი კოსტიუმი შეიკერო და ღილებზე ფული დაგენანოსო²⁰.

სტატიაში „როგორ ვწერთ მუშებისათვის“ გაზეთ „ტრუდის“ რედაქტორის მოადგილე ვ. ერმოლაევი გამოთქვამს აზრს, რომ ეკონომიურ რეფორმასთან და მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განხორციელებასთან დაკავშირებით საჭირო გახდა ახლებურად ვწეროთ შრომითი პროცესების შესახებ. საქმეს ართულებს ის, რომ ჩვენ სავსებით ჯერ კიდევ ვერ გავთავისუფლებულვართ მოძველებული წარმოდგენებისაგან, ყოველთვის ოპერატიულად ვერ ვეხმაურებით ახალი დროის მოთხოვნებს. ძალიან ხშირად აღვნიშნავთ გეგმის შესრულებას, იმას კი მხედველობაში არ ვიღებთ, რომ სამუშაო იერიშობანათი შესრულდა. საჭიროა ვიბრძოლოთ ასეთ „წარმატებათა“ წინააღმდეგ, ზეგანაკვეთური მუშაობა იწვევს შრომის ნაყოფიერების შემცირებას, ხელფასის ფონდის გადახარჯვას.

მუშების შესახებ დაწერილი სტატიები ვერ ასახავენ დღევანდელი დღის განწყობილებებსა და მოთხოვნილებებს, — განაგრძობს ვ. ერმოლაევი. სოციოლოგიურმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ სტატიები, რომლებიც ეკონომიურ თემებს (შრომის თემებს) ეძღვნება, თითქმის ყველაზე ნაკლებად იკითხება. ცხადია, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მუშის ფიქრი და გონება მივაპყროთ წარმოების რაციონალიზაციას, ყურადღება გავამახვილოთ შრომის მორალზე, მუშისა და წარმოების ხელმძღვანელის ეთიკაზე²¹.

უკანასკნელ ათ წელიწადში შეიცვალა საბჭოთა ადამიანის სახის გამოხატვის ტენდენციაც. ისეთი მოვლენების გაშუქების შედეგად, როგორცია სოციალისტური შეჯიბრება და შრომითი ინიციატივა, გაზეთში გამოჩნდა საბჭოთა ადამიანების მყარი, სტერეოტიპული სახეები. ტიპურის ხაზგასმამ, ხუთწლედის გმირთა საერთო თვისებების გამოვლინებამ გამოიწვია ჩვენი თანამედროვეების სახეთა ნიველირება, გამოაცალა მათ ინდივიდუალური მიმზიდველი

²⁰ ვაზ. „კომსომოლსკაია პრავდა“, 1974 წლის 10 სექტემბერი.

²¹ ეურნ. „ეურნალისტი“, 1969, № 12.

თვისებები. გამოჩნდა პორტრეტული ჩანახატები, რომლებიც, ვე-
ლეტონისტის სიტყვებით რომ ვთქვათ, დაახლოებით ასე იქნებოდა
«Привычной рукой набрасываю портрет: серые глаза, светлые
волосы, слегка вздернутый нос, волевой подбородок — и все
это (да, чуть не забыл, еще белозубая улыбка)... и все это
делает его по внешности типичным передовым рабочим на-
ших дней: такие лица мы часто видим на плакатах». ²²

სტერეოტიპული სახეები უნდა გამოვიყენოთ არა როგორც აღ-
წერის მეთოდი, არამედ როგორც საშუალება პიროვნების მიმართ
დამოკიდებულების შექმნისა. სტერეოტიპი პუბლიცისტურ ქანრებში
უნდა გვეძლეოდეს თავს მოუხვევლად, მოქნილად. ბორის აგაპოვი
წერდა: «Люди ждут от нас мыслей и знаний. А получают
вместо этого изложение собственной жизни, менее правиль-
ное, чем это они сделали бы сами, если бы умели писать, да
еще приправленное сентенциями стандартных образов.
В изложении мы изолируем героев и читателей от истории,
философии, от всей культуры человечества. Мы рассматри-
ваем их в микроскоп в пределах данной клетки, оправдываясь
тем, что в них, как в капле, отражен мир или класс. Это
типично, — провозглашаем мы, общее — в единичном. А не
правильнее ли допустить, что типичным в наших очерках
является скудость мысли, которую мы маскируем то так на-
зываемой оперативностью, то пресловутой точностью фактов?
Да, оперативность усложняет задачу. Что касается фактов,
то вы вправе возразить: «Не могу же я врать, приписывать
герою мысли, которых у него не было». Разумеется, не мо-
жете. Но вы же сами герой, уважаемый автор! Ваше суще-
ство не менее реальное, чем все, что вы изволите описывать.
Вы обязаны говорить от себя. Вы должны иметь собствен-
ные мысли. Ваш герой может быть необразованным чело-
веком, но вы не имеете права быть им. Ваш герой может не
говорит о Шопенгаузере и Тинторетто, но вы обязаны знать
и того, и другого и еще многое, чтобы связать вашу тему
с большими проблемами и большими идеями. От вас тре-
буется богатство ассоциаций, смелость сопоставлений, фи-
лософская глубина». ²³

ფაქტი ხვდება ავტორის ცოდნათა რთულ სისტემაში, გაიაზრე-
ბა, გაანალიზდება, მას დაერთვის, თუ ამას გარემოება მოითხოვს,
კომენტარები და მხოლოდ ამის შემდეგ ვიხილავთ გაზეთის ფურ-
ცლებზე. უნარიანად გამოყენებული შტრიხები დამაჯერებლობას

²² Е. Краснов. Лица с плакатов, журн. «Журналист», 1966, №8, стр. 78.

²³ Б. Агапов. Взбирается разум, М., 1972, стр. 153.

აძლევენ ამბებისა თუ მოვლენების გადმოცემას და ასოციაციის/გზით იწვევენ მკითხველის სტერეოტიპულ განწყობითს ერთ-ერთ სამოგზაურო ნარკვევში ო. ჩეჩოტკინა აღწერს საბჭოთა მეზღვაურებთან შეხვედრას შორეულ სინგაპურის ნავსადგურში²⁴. იგი მოგვითხრობს საბჭოთა ეკიპაჟის სიმამაცესა და გამბედაობაზე. ნარკვევში არის საბჭოთა და ამერიკელი მეზღვაურების ქცევის ურთიერთდაპირისპირება, მაგრამ იგი ყოველთვის ფარული სახით არის წარმოდგენილი. ავტორი თავს არიდებს აშკარა შეფასებას, საშუალებას აძლევს მკითხველს თვითონ გამოიტანოს დასკვნები. იგი მხოლოდ აწვდის მას გულდასმით შერჩეულ ფაქტებს. თუ საბჭოთა მეზღვაურის კაიუტაში ავტორი ხედავს გადაშლილ პუშკინის ტომს, ამერიკელთა აღწერისას იგი ხმარობს ასეთ მკვეთრ გამოთქმებს: „ამერიკელები ბარში ჩაცვივდნენ; ფეხები მაგიდაზე რომ წამოჭიმეს, „თეთრებმა“ ყვირილით მოიხმეს ოფიციანტები, ხოლო „შავებმა“ თავები მაგიდის ცენტრისაკენ დახარეს და ხმადაბლა რაღაც საუბარი გააბეს“.

გამოცდილი პუბლიცისტები ხშირად სარგებლობენ სტერეოტიპული ასოციაციების მეთოდით. ეს ხერხი გვეხმარება წავაქეზოთ მკითხველის აზრი და აღვუძრათ შესაბამისი ემოციური განწყობილება. „კომსომოლსკაია პრავდამ“ და „იზვესტიამ“ თითქმის ერთდროულად, 1975 წლის შემოდგომაზე, დააყენეს ერთი და იგივე პრობლემა — იგი ეხებოდა ტრადიციებსაც და გემოვნებისა და ტაქტის აღზრდასაც. ეს პრობლემა განიხილებოდა იმასთან დაკავშირებით, რომ ფეხი მოიკიდა მისწრაფებამ გაემართათ მდიდრული ქორწილები, მოეწყოთ ქეიფები, რომლებიც ნახევარი საათის შემდეგ გადაიქცეოდა ხოლმე ზერელედ ნაცნობ მთვრალ ადამიანთა თავშეყრად.

„კომსომოლსკაია პრავდამ“ მხედველობაში მიიღო მკითხველთა ასაკობრივი ცენზი და ყოველივე ამის შესახებ წარმოუდგინა მათ სხვადასხვა სპეციალისტთა აზრებისა და გამონათქვამთაგან შერჩეული მასალა. გაზეთის ფურცლებზე გაჩაღდა პოლემიკა, ამასთან თითოეული მოკამათე ინარჩუნებდა თავის შეხედულებებს.

„იზვესტიაში“ საკითხს სხვანაირად მიუდგნენ, ნარკვევით გამოვიდა ტატიანა ტესი: ნარკვევს „ქორწილის დღე“ ერქვა²⁵ და მასში მოთხრობილი იყო რამდენიმე ეპიზოდი, ავტორის ლოგიკური კვანძით გაერთიანებული: ახალდაქორწინებულებზე, რომლებიც შე-

24 О. Чечёткина. Два мира, газ. «Комсомольская правда», 13 сентября 1974 г.

25 Т. Тэсс. День свадьбы, газ. «Известия», 21 января 1975 г.

ქეფებულ სტუმრებს გამოჰქცეოდნენ, მშობელთა ზრუნვაზე, რომლებიც თავს იმტვრევდნენ, როგორ გაემართათ ისეთი ქორწილი, სხვებისაზე ნაკლები რომ არ გამოსულიყო, ბედნიერ ახალგაზრდა წყვილზე, რომელიც მმაჩის შემდეგ დაუყოვნებლივ გაემურა სამოგზაუროდ, და... მერცხლებზე, რომლებიც შემოფრინდნენ აეროპორტის კაფეს დარბაზში, სადაც ახალნაქორწინევი ცოლ-ქმარი ისხდა, და დიდხანს დასტრიალებდნენ თავს ახალგაზრდა წყვილს. ნარკვევს ამ სიტყვებით ამთავრებს ავტორი: «... Пусть летят по улицам нарядные машины, пусть гремит свадебная музыка и звенят бокалы, — пусть, если все это доставляет радость.

Но пусть этот звон не спугнет ласточек, влетевших в ваше окно, — синих птиц простого и чистого счастья».

ტ. ტესი თავს არიდებს დიდაქტიკას, ზნეობრივ დამოძღვრას. იგი ფაქიზად, ძალდაუტანებლად მიმართავს აზრს საჭირო კალაპოტისაკენ, რჩევას იძლევა: დავფიქრდეთ, ნუ ვიჩქარებთ დასკვნების გამოტანასო.

ანალოგიურ ხერხს იყენებენ ვ. პესკოვი და ბ. სტრელნიკოვი ნარკვევში „ბულბულები და შოთხვი“²⁶, რომელიც ეკუთვნის პუბლიკაციების სერიას „მიწა ოკეანის გაღმა“. ნარკვევში მოთხრობილია სიყვარულსა და „სექსის ტალღაზე“, რომელმაც ამერიკა მოიცვა. პირველივე ფრაზები ქმნიან ემოციურ ასოციაციას: «...соловьев в Америке нет. Справочник подтвердил — нет. Серая птичка — привилегия Азии и Европы. Ну а кто же поет в Америке о любви?— уточняют вопрос любопытные. Не знаем. Проглядели. Он есть, конечно, в природе, певец, заставляющий замереть влюбленное сердце. Однако не поэзию чувств замечаешь в первую очередь и особенно в больших городах». ეს შესავალი მკითხველს მომდევნო ტექსტის აღსაქმნელად საჭირო „ტალღაზე“ მომართავს, შეამზადებს პირობებს საიმისოდ, რომ მკითხველთა შეხედულება ავტორთა თვალსაზრისს ემთხვეოდეს.

ემოციურად შეფერილი სტერეოტიპების ნიშანდობლივი თვისებაა ის, რომ ისინი ძალიან ადვილად აღიქმებიან.

იმ განწყობათა აღქმის რთულ პროცესში, რომელთაც პროპაგანდას ვუწევთ, წარმატების მოპოვებას მხოლოდ მაშინ შევძლებთ, თუ სტერეოტიპის ზემოქმედებას მიზანში მოვახვედრებთ.

²⁶ В. Песков, Б. Стрельников. Соловьи и черемуха, газ. «Комсомольская правда», 24 мая 1973 г.

სტერეოტიპი — ეს არის პოლიტიკური და იდეოლოგიური მოქმედების მეთოდი. მარჯვედ გამოყენებული სტერეოტიპი ასოციაციებს იწვევს და ქმნის ვადაურის ლოგიკურ ბლოკს, რომელიც ესაბამება პროპაგანდის მთელ განწყობითს სისტემას.

უკანასკნელ ხანებში, როგორც კი დააჯამებენ ხოლმე სპორტულ შეჯიბრებათა შედეგებს, ტელე და რადიოკომენტარებსა და პრესაში აუცილებლად ხაზგასმით აღინიშნება, რომ მედლების მეტი რაოდენობა სოციალისტური ქვეყნების წარმომადგენლებმა მოიპოვეს. ერთი შეხედვით, ესაა ფაქტის უბრალო კონსტატაცია, მაგრამ ამასთანავე თავისთავად გამოდის ლოგიკური დასკვნა: მაშასადამე, სოციალისტურ ქვეყნებში სპორტი უფრო მასობრივია, სპორტსმენებს ავარჯიშებენ კარგი მწვრთნელები, მათ განკარგულებაშია სათანადოდ მოწყობილი სტადიონები და სპორტდარბაზები; და თუ ქვეყანაში სპორტის განვითარებაზე ზრუნავენ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ზრუნავენ ადამიანთა ჰარმონიულ განვითარებაზე.

ემოციური განწყობილების შექმნა, მკითხველის ფიქრებისა და გრძნობებისადმი მიმართვა, „საუბარი ტოლისა ტოლთან“ — ასეთია თანამედროვე პუბლიცისტური ქანრების სტილი. ისინი აღუძრავენ მკითხველს ინტერესს, რომელიც გამოიხატება უამრავი გამოძახილით გამოქვეყნებულ მასალებზე. თუ სტატიამ ინტერესი აღძრა, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი დროული და საჭირო იყო; ეს იმას ნიშნავს, რომ იდეები, რომლებსაც გაზეთი პროპაგანდას უწევს, აუდიტორიის შეგნებაში შევიდა, ადამიანთა პრაქტიკულ საქმიანობაში დამკვიდრდა და მათი ყოველდღიური ცხოვრების ნორმა გახდა.

საბჭოთა პროპაგანდისტები პროგრესული იდეების გავრცელებისათვის იღვწიან. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებათა და მათ შორის სტერეოტიპთა შემწეობით ისინი იდეოლოგიურად აიარაღებენ ხალხთა მასებს, ეხმარებიან მათ გაიაზრონ საზოგადოებრივი განვითარების კანონები და გახდნენ მსოფლიოს გარდაქმნის პროცესის მონაწილენი.

სტერეოტიპთა გამოყენება საგაზეთო პუბლიკაციებს ქმედითსა და აქტუალურს ხდის, ხელს უწყობს იმას, რომ პროპაგანდა არა მარტო ბიძგის მიმცემი იყოს მოქმედებისათვის, არამედ საზოგადოების წინაშე მდგომი ამოცანების პრაქტიკული განხორციელების ხერხების მაჩვენებელიც.

პუბლიცისტიკა — ეს არის, უპირველეს ყოვლისა, სოციალური მართვისა და კონტროლის საშუალება. პუბლიცისტთა ამოცანებს რომ განსაზღვრავდა, ვ. ი. ლენინი წერდა: «...постоянное дело

публицистов — писать историю современности и стараться писать ее так, чтобы наше бытописание приносило пользу и помощь непосредственным участникам движения и героям — пролетариям, там, на месте действий, писать так, чтобы способствовать расширению движения, сознательному выбору средств, приемов и методов борьбы, способных при наименьшей затрате сил дать наибольшие и наиболее прочные результаты»²⁷.

²⁷ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 9, стр. 208.

А. Ш. ИОСЕЛИАНИ

НЕКОТОРЫЕ ЖАНРОВЫЕ И КАЧЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОЛОДЕЖНОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ КАК ФАКТОРА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Анализ практики функционирования комсомольско-молодежных газет свидетельствует, что молодежная публицистика обладает специфическими особенностями и богатыми возможностями комплексного воздействия на процесс формирования социальных и духовных качеств личности молодого строителя коммунизма.

Своеобразие молодежной публицистики как фактора формирования личности проявляется прежде всего в том, что для нее главной, определяющей является социально-педагогическая функция, т. е. именно та функция публицистики, в процессе реализации которой происходит непосредственное воспитательное воздействие этого рода литературы на сознание и поведение личности читателя и зримо обнаруживается органическая связь социального назначения и основной ленинской триединой функции партийно-советской печати с целями и задачами коммунистического воспитания человека.

Эта функциональная специфика публицистики комсомольско-молодежной газеты обусловлена, на наш взгляд, двумя основными факторами:

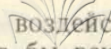
1) **субъективным фактором** — главными политическими и идейно-воспитательными задачами и целями, которые ставит перед Ленинским комсомолом как политическим воспитателем молодежи Коммунистическая партия, исходя из объективных закономерностей и потребностей исторического развития нашего общества по пути к коммунизму;

2) **объективным фактором** — особенностями объекта пропагандистско-агитационного и воспитательного воздействия молодежной публицистики, т. е. своеобразием социально-демографических и социально-психологических качеств личности молодого читателя, обусловленных «переживанием» самого ответственного и интенсивного этапа социализации индивида — стадии активного становления социальной и духовной структуры личности.

Специфическая социально-педагогическая функция молодежной публицистики в более широком социальном аспекте выступает как функция социализации молодого поколения общества, что обусловлено ее способностью оказывать существенное интегрированное воздействие на процесс формирования социальной структуры личности молодого читателя. Публицистика комсомольско-молодежной газеты, привнося в сознание читателя всесторонние знания о фактах, явлениях, ситуациях социальной действительности и суждения о них, выраженные в общественном мнении, а также знания о закономерностях общественного развития, политически целенаправленно влияет прежде всего на социальную направленность формирующейся личности (т. е. систему социальных потребностей, интересов, ценностных ориентаций, убеждений и идеалов), чем способствует, во-первых, осознанию индивидом коренных потребностей и интересов развития общества и приведению их в соответствие со своими личными, во-вторых, осознанию (интернализации) индивидом своих социальных ролей, определению своего положения в обществе и отношения к этому положению, в-третьих, существенному расширению социальных связей молодого индивида в процессе его «вхождения в общество» и тем самым раскрытию его «действительного духовного богатства».

Таким образом, благодаря особенностям реализации своей главной социально-педагогической функции молодежная публицистика фактически выступает **важным и специфичным фактором социализации молодого человека**, оказывающим двухстороннее воздействие на процесс его социального и духовного созревания: во-первых, она способствует интеграции молодых членов общества на основе выработки у них единого марксистско-ленинского научного мировоззрения, единых социально-политических, нравственных позиций, единой социальной направленности, общественной психологии и, в конечном счете, единых социально-типических качеств нового человека; во-вторых, молодежная публицистика помогает раскрытию и развитию у формирующейся личности индивидуальных способностей и духовных качеств посредством расширения ее социальных связей, возможностей самопознания и «автономного» освоения широкого социально-практического опыта старшего поколения и «общества сверстников».

В практике функционирования комсомольско-молодежных газет проявляют себя две противоположные тенденции: интенсивная дифференциация публицистического потока с целью охвата самых различных социально-демографических, профессиональных групп молодежной читательской аудитории и одновременно его интеграция, т. е. поиск

такого «центрального» объекта публицистического воздействия, который наиболее полно и целостно отражал бы всю совокупность условий и закономерностей формирования социальных и духовных качеств подрастающего поколения. Таким центральным объектом социально-педагогического воздействия молодежной публицистики должна выступать, на наш взгляд, личность читателя юношеского возраста (от 16—17 до 22—23 лет), для которой характерно наиболее интенсивное и «насыщенное» переживание процесса социализации индивида (периода активного становления личности), что обусловлено сложностями социально-практического, профессионального и нравственно-психологического самоопределения человека в юношеский период жизни. Личность юноши своими социально-психологическими качествами наиболее полно и интегрированно отражает специфические особенности периода становления личности, социально-психологические признаки представителей как младшей, так и старшей групп молодежи, что дает возможность, во-первых, выделить ее в качестве «центрального» объекта воспитательного воздействия комсомольско-молодежной газеты, и, во-вторых, на основе ее социально-психологической характеристики определить основные предметно-содержательные, жанровые и качественные особенности молодежной публицистики как фактора формирования личности нового человека.

В настоящее время одной из важнейших теоретических и практических проблем молодежной печати является выявление жанровых, стилистических особенностей ее публицистики, специфичности форм и методов подачи материалов и их пропагандистско-агитационного воздействия.

Данная проблема молодежной публицистики сложна, обширна и недостаточно разработана и представляет собой вполне самостоятельную область исследования, требующую комплексных усилий теоретиков молодежной печати, социологов и психологов. Поэтому в нашей статье мы ограничились попыткой исследования только тех жанровых и качественных особенностей публицистики комсомольско-молодежной газеты и тех специфических форм и методов подачи материалов, которые имеют, на наш взгляд, наиболее важное значение с точки зрения эффективности социально-педагогического воздействия молодежной публицистики на сознание и поведение формирующейся личности. При этом мы сочли необходимым рассмотреть этих вопросов в социально-психологическом аспекте, т. к. главным объективным фактором, обуславливающим своеобразие форм и методов публицистического отображения действительности в сфере комсомольской печати выступают специфические социально-

психологические качества личности молодого читателя (прежде всего личности читателя юношеского возраста, рассматриваемого нами в качестве «центрального» объекта пагандистско-агитационного воздействия комсомольско-молодежной газеты).

Как отмечает большинство исследователей молодежной прессы, одной из важнейших социально-психологических особенностей юношеской читательской аудитории является ее повышенная **эмоциональность**, «открытость», интерес ко всему новому, восприятие многосторонней социальной информации прежде всего на уровне эмоционального сознания, что обусловлено недостаточностью её обыденно-практического и теоретического опыта познания действительности.

Это специфическое социально-психологическое качество личности молодого читателя диктует журналистам комсомольских изданий, во-первых, более частое обращение к таким жанрам публицистики, в которых заключены богатые возможности эмоционально-образного, оперативного, живого отображения фактов, явлений, ситуаций социальной жизни (к таким жанрам относятся, например, очерк, репортаж, зарисовка, передовая статья), а во-вторых, необходимость использования таких литературно-стилистических и языковых средств публицистики, которые способствовали бы эффективному приведению в действие механизмов пропагандистского внушения и убеждения*.

«... Без человеческих эмоций, — писал В. И. Ленин, — никогда не бывало, нет и быть не может человеческого искажения истины»¹.

Эта ленинская мысль еще раз убедительно доказывает, сколь важным является для журналистов (особенно моло-

* Многие исследователи и практики журналистики отмечают, что молодежной публицистике присущи литературно-стилистические особенности: сравнительно большая эмоциональная окрашенность публицистического языка, наличие большого количества метафор и эпитетов и т. д., что каждый жанр публицистики в молодежной газете приобретает свои специфические литературно-стилистические признаки. Однако все эти выводы делаются, как правило, на основе эмпирического анализа, а, на наш взгляд, данная проблема заслуживает специального изучения теоретиков публицистики и лингвистов. К сожалению, нам пока неизвестны какие-либо научно-теоретические изыскания, целью которых было бы выявление экспрессивно-стилистических особенностей языка молодежной публицистики, а ведь подобного рода работы могли бы оказать существенную помощь творческим работникам молодежных изданий в повышении их профессионального мастерства.

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 25, стр. 112.

дежной печати) писать на высоком эмоциональном накале, вкладывать в свое творчество, как говорил М. И. Калинин, «побольше сердца, кипения чувств» и максимально использовать эмоционально-экспрессивные средства публицистики для достижения высокой эффективности пропагандистского и воспитательного воздействия.

Анализ содержания комсомольско-молодежных газет показывает, что эмоциональная насыщенность публицистики, рассчитанной на молодежь, частая апелляция журналистов к чувствам молодых читателей являются не только условием доходчивости, читабельности и идейно-воспитательной действенности публицистических материалов, но и важным средством поддержания устойчивого интереса юношей и девушек к своему изданию, а, следовательно, и к актуальным проблемам общественной жизни, освещаемым на его страницах.

Как свидетельствуют социально-психологические исследования, эмоциональность, впечатляемость публицистических текстов, как и факторы престижности и авторитетности их авторов, играют преимущественную роль в процессе пропагандистского внушения, которое рассчитано на «некритическое», эмоциональное восприятие читателем содержания публицистических текстов².

Однако в процессе пропагандистского и воспитательного воздействия на сознание и поведение формирующейся личности молодого читателя использование только механизмов внушения является недостаточным, ибо система социальных и духовных потребностей, интересов, ценностных ориентаций, убеждений, идеалов юношей и девушек находится в постоянном развитии и динамике, она нестабильна, неустойчива и поэтому то, что кажется вполне само собой разумеющимся для взрослого читателя, требует порой особой доказательности, убедительности, логической ясности, понятности для молодого читателя, не обладающего достаточным социально-практическим опытом, теоретическими знаниями, навыками самостоятельного анализа и оценки фактов и явлений социальной жизни. Вот почему в творчестве публицистов молодежных изданий наравне с методами внушения обязательно должны применяться и методы пропагандистского убеждения, которое в общем плане представляет собой «процесс логического обоснования сообщением (или несколькими сообщениями) какого-либо суждения или умозаключения с целью добиться согласия собеседника (или аудитории) с высказываемой точкой зрения. Убеждение предполагает такой сдвиг в

² См. Социальная психология, М., 1975, стр. 166—167.

сознании собеседника (аудитории), который делает его по-
вым защищать эту точку зрения и действовать в соответст-
вии с нею»³.

Для достижения этих целей, разумеется, лучше всего
служат аналитические жанры публицистики — передовая,
теоретико-пропагандистская, проблемная статья, коррес-
понденция, рецензия. Значение этих форм публицисти-
ческого отображения действительности в современной
молодежной публицистике существенно возрастает, т. к. ус-
ложнение процесса социального и духовного формирования
личности на современном этапе строительства коммунизма
требует более глубокого проникновения юношей и девушек в
сущность социальных процессов и исторических ситуаций,
развития у них марксистско-ленинского историзма мышле-
ния, способности видеть исторические перспективы нашего
социалистического общества. Поэтому пропагандистские
статьи, проблемные выступления газеты, публикации авто-
ритетных ученых, специалистов, партийных работников
приобретают все большую роль в публицистическом наполне-
нии комсомольско-молодежных газет*.

И тем не менее, как свидетельствуют результаты прове-
денного нами контент-анализа, наиболее характерным для
публицистики комсомольско-молодежной газеты является
один из самых оперативных и популярных аналитических
жанров публицистики — корреспонденция. Как оказалось,
по интенсивности использования корреспонденция в «Комсо-
мольской правде» и «Молодежи Грузии» занимает первое
место среди всех других жанров, а в «Ахалгазрда комунисти-
ти» — пятое.

Чем же обусловлено такое «почетное» место корреспон-
денции в жанровых формах молодежной публицистики? На
наш взгляд, прежде всего тем, что корреспонденция являет-
ся наиболее универсальной, специфически газетной формой

³ Там же, стр. 164.

* Эта тенденция зримо прослеживалась, например, в деятельности
молодежных газет Грузии в последние годы, когда сложность и своеобра-
зие задач партийных и комсомольских организаций республик в борьбе за
оздоровление морально-психологического климата, укрепление государ-
ственной, трудовой и гражданской дисциплины, преодоление пережитков
прошлого, проявлений частнособственнической психологии и морали в
поведении и сознании людей вызвали необходимость глубокого, научно
обоснованного разъяснения подрастающему поколению сущности поли-
тических и экономических акций партии и правительства, сложностей и
противоречий создавшейся в республике конкретно-исторической ситу-
ации.

отображения действительности, которая органически сочетает такие качества, как аналитичность, оперативность, критичность, боевитость, лаконичность, способность, как говорил М. И. Калинин, рассматривать конкретное явление как «кусочек жизни» с различных сторон, в различных связях, помогать читателю правильно оценивать и понимать актуальные события, факты, явления, тенденции общественно-политической, экономической и культурной жизни общества. С социально-педагогической точки зрения, ценность корреспонденции состоит, на наш взгляд, в том, что в практике журналистики она выступает «классической» **формой комментированного сообщения**, т. е. такого сообщения, где на основе логического анализа и обобщения четко выражена авторская оценка, позиция, его отношение к сообщаемым фактам и явлениям действительности.

Безусловно, в общеполитических газетах некомментируемые и комментированные сообщения используются в равной мере и выступают во взаимообусловленных и взаимодополняющих ролях, однако, являясь в то же время **различными** способами «кодирования» информации, обеспечивающими целенаправленное формирование читательского интереса с учетом психологических механизмов человеческого восприятия они (каждое по-своему) «в состоянии постепенно переориентировать установку на поиск информации и представить ему такую информацию, которая существенным образом изменяет степень осознания субъектом своего положения и тем самым определяет его мнение, настроение, характер активности...»⁴

Некомментируемое информационное сообщение обладает **многозначностью**, т. е. способностью сравнительно легко преодолевать барьер установки личности в соответствии с ее индивидуальными духовными интересами, иными словами, некомментируемые сообщения воспринимаются читателем избирательно: в его сознании фиксируется прежде всего то, что соответствует его установкам на поиск информации, конкретным проявлением которых выступает читательский интерес, а это значит, что некомментируемое сообщение **по-разному** воспринимается каждым отдельным индивидом.

Это свойство некомментируемых публицистических текстов в виду несформированности установок, ценностных ориентаций, мировоззренческих взглядов личности молодого читателя особенно сильно проявляется в молодежной публи-

⁴ Е. И. Пронин. Печать и общественное мнение, М., 1971, стр. 35—36.

дистике, что, на наш взгляд, существенно мешает процессу интеграции читательского интереса отдельного молодого читателя с читательскими интересами молодежной аудитории в целом, а стало быть выработке единых оценок и идейно-политических ориентаций в отношении фактов, явлений и событий социальной действительности. Поэтому в молодежной публицистике особенно необходимым является «массовое распространение фиксированных в слове программ осмысления ситуации, фиксированных в слове императивных выводов, на основе которых кристаллизировались бы взгляды и убеждения читателей» с тем, «чтобы активизировать и направлять процесс сознательного освоения информации, сознательного использования предоставляемых печатью сведений и формировать осознаваемое мнение»⁵, соответствующее идеологическим и воспитательным целям партии и комсомола.

Именно такие фиксированные в слове программы осмысления социальных ситуаций и императивные выводы составляют содержательную основу комментированных сообщений и прежде всего корреспонденций.

Более частое и широкое использование комментированных сообщений в молодежных газетах необходимо для того, чтобы социально неопытный молодой читатель однозначно и целенаправленно, в строгом соответствии с пропагандистскими и политико-воспитательными целями общества воспринимал бы социальную информацию, распространяемую посредством публицистических текстов. Очевидно поэтому, в публицистическом наполнении комсомольских газет наиболее часто используются комментированная расширенная информация и корреспонденция. Эти жанры дают возможность (особенно корреспонденция) не только сообщать о фактах, событиях, явлениях, но и делать молодого читателя соучастником их осмысления, включать его в ход логических размышлений автора, в детали доказательства правильности авторской позиции и оценки в отношении освещаемых вопросов.

Еще одной своеобразной и действенной формой комментированного сообщения, способной оказывать эффективное эмоциональное и воспитательное воздействие на читателя, выступает, на наш взгляд, жанр репортажа, который обладает не только богатыми возможностями оперативного отображения фактов, событий и явлений действительности, но и способностью существенно влиять на характер восприятия, оценок, реакции читательской аудитории.

⁵ Там же, стр. 47.

Репортаж позволяет журналисту максимально прилизить читателя к существу отображаемых фактов, включить его в ход освещаемого события, сделать соучастником и «переживаний» автора. В. В. Ученова справедливо считает, что «выражение отчетливого авторского отношения к событию наиболее специфическая черта жанра репортажа. В репортаже наряду с изображением события равноправное положение занимает авторское суждение о нем. Заинтересованности читателя этот способ оформления сообщений достигает «одушевленностью» события с помощью авторского выявленного отношения. Репортаж тем выразительнее, чем своеобразнее детали события, подмеченные и «обыгранные» журналистом, чем богаче и точнее ассоциации, высказываемые автором по поводу увиденного и пережитого в связи с передаваемыми событиями».⁶

Материалы, написанные в жанре репортажа, способны эмоционально воздействовать на читателя именно благодаря **эффекту соучастия**, достигаемого стремлением автора выразительно и зримо показать ход события и одновременно вовлечь читателя в ход своих переживаний, мыслей и рассуждений по поводу увиденного.

«Репортаж призван передать соучастие автора в описываемом событии. Это самый действенный способ включить в «соучастники» и читателя... У жанра репортажа это «включение» производится имитацией соучастия читателя, использованием таких композиционных, лексических и стилистических приемов, которые способствуют наибольшей наглядности изображенного, ведут к передаче динамики хода события или динамики мыслей автора»⁷.

Таким образом, жанр репортажа обладает очень ценным качеством эффективного воздействия на сознание личности: с одной стороны, оперативно отображать события и ситуации действительности в эмоционально-образной форме, а с другой стороны, выступать комментированным публицистическим сообщением, и эти два свойства слиты воедино в его структуре и составляют ее основу. Именно поэтому, на наш взгляд, жанр репортажа прежде всего должен широко использоваться журналистами комсомольско-молодежных газет. Надо сказать, что очень удачно учитывает возможности жанра репортажа при освещении самых различных тем «Комсомольская правда». Как показал контент-анализ, в этой

⁶ В. В. Ученова. Гносеологические проблемы публицистики, М., 1971, стр. 99.

⁷ Там же, стр. 101.

газете по интенсивности использования репортаж занимает третье место после очерка и корреспонденции. К сожалению, совершенно противоположное отношение к репортажу обнаружилось при анализе содержания «Ахалгазрда комунисти» и «Молодежи Грузии». Здесь этот эффективный жанр публицистики появляется сравнительно редко, да и если появляется, то по своей форме публикуемые репортажи бывают мало похожими на репортаж. Так, к примеру, «Ахалгазрда комунисти» на первой полосе ведет постоянную рубрику «Репортаж дня», но материалы этой рубрики не соответствуют ее содержанию, т. к. они, как правило, представляют собой подборку обыкновенных информации о различных фактах и событиях общественной жизни, и в них отсутствуют характерные элементы, свойственные комментированному сообщению репортажного типа.

Проблема соотношения неkomментированных и комментированных информационных сообщений в публицистике комсомольской печати требует, на наш взгляд, специального исследования, поэтому в рамках нашей работы мы ограничились только ее общим рассмотрением, желая подчеркнуть, что функциональная специфика молодежной публицистики и социально-психологические особенности юношей и девушек обуславливают преимущественное использование на страницах молодежных газет комментированных публицистических сообщений. *

* На наш взгляд, это качественное своеобразие молодежной публицистики должно в первую очередь учитываться творческими работниками комсомольских изданий трехразовой периодичности, к коим относятся «Ахалгазрда комунисти» и «Молодежь Грузии», ибо они значительно уступают в оперативности ежедневным газетам, радио и телевидению. Стало быть, этот объективный недостаток должен каким-то образом компенсироваться за счет специфического подхода к освещению фактов и событий общественной жизни.

Оперативность газеты единогласно признается исследователями и практиками журналистики одним из главных условий успешного функционирования прессы, радио, телевидения, их действительности. Как правило, высокая оперативность издания обеспечивается широким использованием кратких (неkomментированных) форм публицистических сообщений. Оперативность является существенным фактором повышения эмоциональности читательского восприятия, ибо оперативным следует считать такое сообщение, которое, помимо строгой документальности и достоверности отображаемых фактов, содержит в себе новизну, а то, что ново, всегда воспринимается эмоционально, лучше усваивается и запоминается читателем. Таким образом, оперативность и новизна публицистического

Этот вывод имеет важное значение с социально-педагогической точки зрения, т. к. умелое использование комментированных жанровых форм публицистики в комсомольской молодежной газете является, на наш взгляд, условием эффективного целенаправленного формирования читательских интересов юношей и девушек, потому что комментированные публицистические сообщения обеспечивают одновременно, во-первых, политически направленное восприятие молодым читателем отображенных в них фактов, событий, явлений и ситуаций социальной действительности, а во-вторых, более глубокое понимание и проникновение в суть освещаемой темы, что и ведет к выработке у читателя устойчивого интереса к ней. А ведь управление читательским интересом, его формированием на основе четкой ориентации юношей и девушек на решение злободневных вопросов общественного бытия выступает в молодежной прессе одним из наиболее важных факторов успешной реализации ее социально-педагогической функции, т. к. через формирование читательских интересов комсомольская газета способна существенно влиять на формирование коренных социальных потребностей и

сообщения тесно связаны между собой, однако при этом фактор новизны может быть присущ не только самим сообщаемым фактам, но и мнениям, суждениям, оценкам, высказанным журналистом. Стало быть, «запоздалость», «неновизна» самих сообщаемых фактов может быть компенсирована новизной высказанных мнений, оценок, суждений журналиста, новизной их интерпретации, необычным «ракурсом» показа и освещения события и его деталей, чем также достигается большой эффект эмоционального воздействия на читателя, помогающий ему лучше осмыслить и усвоить полученную информацию, вызвать к ней интерес.

Люди, получив оперативную информацию, не сразу утрачивают к ней интерес, скорее наоборот, они стремятся найти подтверждение своему мнению, своим оценкам по отношению к ней. Не потому ли, посмотрев вечером прямую телевизионную передачу с места события или даже приняв непосредственное, «очное» участие в событии, утром мы уже спешим прочитать в газетах сообщения о нем. Следовательно, для нас важным становится уже не сама новизна свершившегося события или факта, а то новое, что может нам дать мнение, суждение, оценка журналиста. Эта психологическая особенность реципиента публицистической информации особенно свойственна молодому читателю, всегда испытывающему особую потребность соотнести свое мнение, свои взгляды с чужими, более авторитетными, и, нам кажется, именно в этом должны искать выход журналисты «трехразовых» молодежных газет, т. е. находить такие формы комментированных сообщений, которые восполняли бы недостаточную оперативность изданий.

интересов личности молодого читателя и через это — на весь процесс ее социального и духовного становления.*

Конечно, целенаправленное формирование читательского интереса связано не только с умелым использованием комментированных публицистических сообщений. В этом плане для журналистов комсомольских изданий важным является учет и целого ряда других особенностей пропагандистско-агитационного воздействия на юношескую аудиторию. Так, например, в сфере молодежной прессы более значимой, чем в сфере взрослой печати, является проблема привлечения и закрепления внимания читателей к определенной проблематике, освещаемой на страницах газеты, что обусловлено определенными социально-психологическими свойствами личности юноши: дело в том, что процесс самоопределения, характеризующий всю психологическую направленность мотивационной структуры формирующейся личности, предопределяет многообразность, хаотичность, постоянную изменчивость ее познавательных потребностей и интересов, а стало быть и нестабильность, динамичность внимания к тем или иным вопросам жизнедеятельности общества. Личность юноши ищет себя и поэтому в этом поиске, в силу отсутствия достаточного жизненного опыта, ей трудно сделать определенный выбор и зафиксировать свое внимание на определенном предмете познания или объекте общения. Кроме того, такие важные свойства человеческого внимания как **объем внимания, интенсивность внимания, устойчивость внимания** очень своеобразно проявляются в психической деятельности юношей и девушек. Так, например, объем внимания, т. е. «способность психики воспринимать некоторое количество объектов или их элементов, которые могут быть осознаны примерно с одинаковой степенью ясности в данный момент вре-

* Здесь, еще необходимо отметить, что только с возрастом у молодых читателей, по мере все более широкого освоения социальных ролей и функций, начинает четко проявляться тенденция осознанного избирательного отношения к полученным знаниям, а следовательно, и к публицистическому потоку молодежной прессы; только с возрастом читательский интерес молодых людей начинает «стабилизироваться», приобретает определенную направленность, впрочем, как и социально-политические и духовные интересы личности, ее ценностные ориентации, идеалы и убеждения. Если у младшей группы молодежи духовные и политические потребности и интересы еще отличаются относительной неустойчивостью, то у старшей группы уже четко прослеживается устойчивый интерес к политическим вопросам общественной жизни, мировоззренческим проблемам и к вопросам экономического развития общества (См. «Молодежь, ее интересы, стремления, идеалы». М., «Молодая гвардия», 1969, с. 69—71).

мени у юноши меньше, чем у взрослого индивида, т. е. объем внимания растет по мере накопления опыта, формирования специфических интересов и приблизительно совпадает с ходом становления личности. Зависимость между ростом объема внимания к информации (в том числе поступающей через прессу, радио, телевидение), с одной стороны, и **возрастом**, а также **возникновением специфических интересов к определенной проблематике**, — с другой, была экспериментально установлена и убедительно доказана»⁸.

Процесс восприятия читателем публицистических текстов начинается именно с внимания: это первичная реакция на пропаганду, и поэтому игнорирование проблемы внимания в пропагандистско-агитационном воздействии на личность приводит к значительному снижению эффективности этого воздействия. Внимание как свойство человеческой психики сопровождает, направляет и целесообразно организует такие психические процессы, как **восприятие, мышление, память, воображение** и т. д. Как установлено психологами, внимание повышает эффективность любой психической деятельности человека, в том числе восприятия и понимания публицистических текстов.

Исходя из этого, можно заключить, что проблема привлечения и закрепления внимания читателя, т. е. выработки у него внутренней психологической направленности на определенный круг вопросов, освещаемых в газете, и сохранение этой направленности, особенно сложна и важна именно в молодежной публицистике.

Очевидно поэтому молодежные органы печати, стремясь решить эту проблему, гораздо чаще «взрослых» типов изданий прибегают к красочности полиграфического оформления, к яркой разнообразной верстке, свежим формам подачи материалов, использованию броских заголовков, «шапок», рубрик. Здесь особую роль играют и такие формы публицистических материалов, как диалоги, дискуссии, полемика, создающие **эффект контрастности**. Все это, безусловно, значительно способствует привлечению и закреплению внимания молодых читателей к своей газете. Однако эффективность формирования устойчивого читательского интереса зависит не только от учета социально-психологических аспектов проблемы привлечения внимания, но и от умелого применения такого эффективного механизма пропагандистского воздействия, как **повторение**, ибо социальная и мировоззренческая незрелость юношей и девушек не позволяет им сразу сорие-

⁸ Ю. А. Шерковин. Психологические проблемы массовых информационных процессов, М., стр 53—54.

тироваться, разобраться в сути тех или иных актуальных проблем, разрабатываемых на страницах молодежных газет, определить свое отношение к ним. Поэтому комсомольско-молодежные газеты должны стремиться к обеспечению пре-
емственности материалов, к длительному обращению к наиболее важным темам, к последовательности в их освещении. Как показал анализ редакционной почты «Ахалгазрда коммунисти» и «Молодежи Грузии», читательские письма — отклики преимущественно приходят именно на те освещаемые темы и проблемы, которые разрабатывались газетами сравнительно длительное время и с должной последовательностью. (Например, на материалы постоянных рубрик «Воспитание — наша забота», «Природа и мы» и т. д.).

Однако следует отметить, что метод **повторения** все же недостаточно эффективно используется комсомольскими газетами Грузии: здесь нередки случаи, когда журналисты не доводят до логического конца начатый на страницах газет разговор, или нерегулярно, непоследовательно освещают важную тему, а бывает и так, что газета обещает читателям регулярно освещать какие-либо важные вопросы, но потом забывает об этом.*

Все это, естественно, не может способствовать выработке у молодых читателей устойчивого интереса к своему изданию и тем актуальным проблемам общественной жизни, которые затрагиваются на его страницах, что значительно снижает эффективность пропагандистского и воспитательного воздействия молодежной публицистики на формирующуюся личность молодого читателя.

Рассмотренные выше социально-психологические особенности личности молодого читателя (прежде всего юношеского возраста) мы считаем наиболее общими, основными факторами, определяющими такие специфические качества публицистики комсомольско-молодежной газеты и всех ее жанровых форм, как высокая эмоциональность, образность языка и стиля, понятность, наглядность, доказательность, четкая выраженность авторской позиции, пре-
емственность материалов, последовательность в освещении важнейших проблем жизни молодежи и т. д. Эти качественные особеннос-

* Так, например, в номере от 24 июня 1976 года «Молодежь Грузии» на первой полосе поместила броское сообщение о том, что на строительстве Гагрского курортного комплекса открыт корреспондентский пункт газеты, которая взяла шефство над этой ударной комсомольской стройкой. Здесь же «Молодежь Грузии» обещала читателям регулярно публиковать материалы «о буднях и праздниках молодых строителей, их проблемах и заботах», но, увы, это обещание так и не было выполнено: газета ни разу больше не возвращалась к этой теме.

ти молодежной публицистики играют, конечно, огромную роль в выявлении и эффективном применении воспитательных возможностей всего многообразия жанров публицистики, форм и методов подачи материалов, используемых в молодежной прессе. Однако, вместе с тем, есть еще одна, на наш взгляд, очень важная и очень специфическая социально-психологическая черта юношеской читательской аудитории, которая обуславливает необходимость выделения особой группы жанров, форм и методов подачи материалов, обладающих наиболее ценными качествами воспитательного воздействия на личность молодого читателя.

Такой социально-психологической особенностью является, на наш взгляд, свойство юношей и девушек воспринимать комсомольско-молодежную газету не в качестве формального института, призванного, согласно своему социальному статусу, обучать и воспитывать, а в качестве «своего» неформального, «автономного» источника разнообразной информации о мире. Более того, как свидетельствуют наблюдения некоторых исследователей комсомольской прессы, для молодого читателя характерно отношение к своему органу печати как к товарищу сверстнику, с которым можно говорить «на равных» о волнующих тебя вопросах и делах, делиться мыслями и обмениваться мнениями.

Как хорошо подметила Г. Г. Шуйская, это явление особенно зримо обнаруживается при анализе читательской почты комсомольских газет: юношам и девушкам свойственно обращаться к редакции на «ты», как к равному другу, но более опытному, знающему, авторитетному; они часто даже «персонифицируют» весь коллектив редакции в одном лице, обращаясь к газете как к конкретной личности («Дорогая Комсомолка!», «Здравствуй, Молодежка» и т. д.)⁹. Подобное явление мы обнаружили и при изучении редакционной почты молодежных газет Грузии. Кроме того, необходимо отметить, что анализ ответов подписчиков «Ахалгазрда коммунисти» и «Молодежи Грузии» на вопрос нашей анкеты* — «Как Вы относитесь к своей газете?» — также показал, что для читателей подросткового и юношеского возраста в большей степени, чем для старших групп читателей, характерно отношение к своим органам печати как к «другу и советчику в вопросах личной и общественной жизни».

⁹ «Вестник Моск. университета», серия журналистики, 1973, № 3, стр. 14.

* Речь идет об анкете социологического опроса, проведенного Советом общественного мнения при ЦК КП Грузии и кафедрой журналистики Тбилисского университета среди подписчиков газет «Ахалгазрда коммунисти» и «Молодежь Грузии». Исследование проводилось в 1976 году.

Все это — свидетельство не только особого доверия юношества к своей прессе как к источнику многообразной социальной информации, разносторонних знаний, помогающему осваивать социальный опыт, но и доказательство того, что комсомольско-молодежная газета является незаменимым средством общения со сверстниками и одновременно эффективным средством самопознания и самовоспитания. В этом содержится очень важный социально-педагогический аспект функционирования комсомольских органов печати и их публицистического наполнения, т. к. процесс формирования личности нельзя рассматривать вне процесса самовоспитания, ибо «воспитание человека есть единый процесс воспитания и самовоспитания, где личность одновременно и объект и субъект воспитательного воздействия»¹⁰. Но самовоспитание, выступающее одной из составных частей самоконтроля личности, целенаправленно развивающее у человека способность моральной деятельности, стремление совершенствовать положительные качества и преодолевать отрицательные, начинается с самопознания и самооценки, через соотнесение своего поведения, своего опыта, своих взглядов с деятельностью, опытом и взглядами других членов общества.

Поэтому молодежная публицистика, выражая общественное мнение юношества, пропагандируя образцы поведения, идейные взгляды и нравственные эталоны «общества сверстников», способна выступать для молодого читателя своеобразным средством самопознания и самооценки, фактором формирования политического и нравственного самосознания.

Данная социально-психологическая особенность личности молодого читателя говорит о том, что эффективность идейно-политического и воспитательного воздействия комсомольско-молодежной газеты во многом зависит от того, насколько полно, глубоко и убедительно отображаются в ее публицистическом наполнении общественное мнение читательской аудитории, суждения и взгляды молодых сверстников об актуальных проблемах социальной жизни, их помыслы, устремления, ценностные ориентации, идеалы, убеждения, т. е. от того, насколько удастся молодежному органу печати стать для читателей средством самооценки, самопознания, самовоспитания.

В осуществлении этой задачи большую роль призвано сыграть широкое использование в комсомольской газете такого жанра публицистики как читательское письмо, которое выступает формой непосредственного выражения обществен-

¹⁰ В. М о м о в. Человек, мораль, воспитание, М., 1976, стр. 86.

ного мнения читателей, их суждений, оценок, взглядов, предложений, замечаний по тем или иным актуальным вопросам общественной жизни.

Ряд исследователей молодежной печати уже обратил внимание на то, что письма читателей играют в ней особую роль. Так, к примеру, Т. И. Машуков считает, что «специфической особенностью молодежной газеты является то, что она чаще других типов изданий использует такой жанр публицистики, как письмо».¹¹ С этим мнением исследователя трудно не согласиться, потому что, действительно, широкое использование читательских писем в молодежных газетах во многом предопределяет их действенность, популярность, авторитетность и эффективность их воспитательного влияния.

Как известно, письма читателей выполняют функцию обратной связи между газетой и аудиторией, а наличие обратной связи между органом печати и читателем выступает необходимым условием ее действенности, тесного соприкосновения с социальной практикой. Информация, идущая от читателя к газете посредством писем значительно отличается от информации, передаваемой профессиональными журналистами: во-первых, непосредственным выражением суждений и оценок читательской аудитории, а, во-вторых, способом и характером передачи заключенных в ней сведений, индивидуально-личностным характером содержания и оценок затронутых проблем.

Не случайно В. И. Ленин требовал от журналистов пристального внимания к читательским письмам, видел в них эффективное средство выявления настроения масс, мнения трудящихся о насущных проблемах развития общества, средство привлечения людей к участию в управлении государством.

Данные характеристики читательского письма как жанра публицистики в полной мере присущи письмам, публикуемым в комсомольско-молодежной печати, однако наряду с этим, как свидетельствуют наши наблюдения, в молодежной публицистике читательские письма приобретают еще одно дополнительное и специфическое качество — они выступают для личности молодого читателя своеобразным фактором социального общения со сверстниками, эффективным средством самопознания, самооценки и самовоспитания.

И действительно, если проанализировать содержание и характер читательских писем, публикуемых в комсомольской прессе, то без труда можно обнаружить, что в них, как в зеркале, отражаются духовные интересы, запросы молодых

¹¹ Т. И. Машуков. Молодежная газета как тип издания. Автореферат канд. диссертации, М., 1974, стр. 15.

современников, актуальные проблемы их производственно-хозяйственной деятельности, учебы, культурного развития, досуга, быта, нравственного становления. Письмо, как ни один другой жанр публицистики, способно привлечь юношескую аудиторию к разговору «на равных», заинтересовать кругом актуальных проблем и вопросов, волнующих молодых современников. Кроме того, такие популярные и действенные формы выступлений комсомольских газет, как дискуссии, диспуты, заочные читательские конференции, различного рода «круглые столы», «клубы» и т. д. возможны именно благодаря читательским письмам, т. к. они составляют их главное содержание. Поэтому укрепление и обогащение обратной связи с читателями в сфере молодежной печати является одной из наиболее важных задач публицистов, ибо обратная связь, здесь особенно четко и зримо, по сравнению с другими типами изданий, проявляет свою социально-педагогическую природу. И, разумеется, не случайно многие комсомольские органы печати всегда стремятся как можно чаще использовать отклики, предложения, реплики своих читателей при освещении различных проблем общественной жизни, стремятся вовлечь широкие слои аудитории в обсуждение поднятых вопросов.

В своей монографии «Молодежная печать: история, теория, практика» В. Н. Ганичев наглядно показал, сколь важное место в публицистическом наполнении комсомольских газет страны занимают письма читателей и публицистические материалы, написанные журналистами по «подсказке» читателей или на основе их писем¹².

Особенно интенсивно идет работа в этом направлении «Комсомольская правда», на страницах которой только за период с 1970 по 1974 год было опубликовано 12780 писем читателей, и в среднем в каждом номере публиковалось 8—9 писем читателей, большую часть которых составляли письма-отклики.

В настоящее время в «Комсомольской правде» есть разделы (например, «Алые паруса», «Домашний педсовет», «Клуб «девяти муз»»), которые ведутся почти полностью на основе читательских писем, и благодаря этому пользуются большой популярностью и живым интересом юношей и девушек.

Все это свидетельствует о том, сколь правильно учитывают и понимают специфику комсомольско-молодежной прес-

¹² См. В. Н. Ганичев. Молодежная печать: история, теория, практика. М., 1976, стр. 163—168.

сы творческие работники популярнейшей и авторитетнейшей газеты советской молодежи.

В последние годы значительно оживили свою работу с письмами читателей «Ахалгазда комунисти» и «Молодежь Грузии»: на их страницах чаще стали появляться рубрики «По следам письма», «Читатель — газета — читатель», «Письмо в редакцию», «Отклики», «Читатель продолжает разговор», «Наша почта», «Нам пишут» и т. д. Однако, вместе с тем, следует отметить, что несмотря на обилие рубрик, читательские письма все еще недостаточно эффективно используются молодежными газетами Грузии, да и рубрики появляются от случая к случаю, а некоторые из них даже один-два раза в год. Простой статистический подсчет показал, например, что за последние три года в среднем на один номер «Ахалгазда комунисти» едва приходится одно опубликованное читательское письмо, а в «Молодежи Грузии» и того меньше. Причем большую часть из опубликованных писем представляли собой информационные заметки и по своему содержанию и характеру мало чем отличались от сообщений общественных корреспондентов. (См. рубрики «Почта «МГ», «Из редакционной почты «Ахалгазда комунисти»).

Кроме того, как выявил контент-анализ номеров «Ахалгазда комунисти» и «Молодежи Грузии» за апрель—май и август—сентябрь 1976 года, материалы, написанные в жанре письма в общем объеме их публицистического наполнения занимают одно из последних мест: в «Молодежи Грузии» — предпоследнее, одиннадцатое, а в «Ахалгазда комунисти» — десятое, что безусловно не свидетельствует о хорошо поставленной работе с письмами. Более того, недостаточное внимание к письмам читателей отрицательно сказывается на устойчивости и эффективности обратной связи газет с читательской аудиторией, на объеме читательской корреспонденции, что, в свою очередь, ведет к ослаблению идейно-воспитательного влияния газет на личность молодого читателя и на устойчивость его ориентации на «свое» издание.

При изучении содержания «Ахалгазда комунисти» и «Молодежи Грузии» мы обнаружили, что журналисты еще не в полной мере и с должной эффективностью используют жанр письма даже при проведении читательских дискуссий, диспутов, которые играют в молодежной прессе особую воспитательную роль. Так, например, когда в «Дискуссионном клубе «МГ» была развернута полемика на тему «Культурные традиции и культура традиций», газета почти не публиковала откликов читателей, уделяя внимание в основном «организованным» выступлениям ученых и специалистов. То же самое наблюдалось, когда газета в мае-июне 1975 года,

после опубликования статьи публициста В. Мачавариани «Воспитание вкуса» пыталась развернуть дискуссию по проблемам современной моды, формирования эстетических взглядов и вкусов подрастающего поколения. Ведь вся воспитательная ценность такой формы подачи публицистических материалов, как дискуссии, диспуты, «клубы деловых встреч», «круглые столы» как раз заключена в том, что в них активное участие принимают сами читатели, которые в процессе живого обмена мнениями по тем или иным проблемам общественной жизни, трудовой деятельности, нравственных отношений стремятся определить свою позицию, самостоятельно найти ответ на поднятые газетой вопросы, преодолеть собственные недостатки и т. д. И, естественно, что здесь читательское письмо должно играть первостепенную роль. Собственно, без читательских откликов дискуссия перестает быть дискуссией, в ней нивелируется главное качество — способность быть средством самовоспитания молодого читателя.

Читательские письма, дискуссии, диспуты наиболее часто используются в молодежной публицистике при освещении морально-этической проблематики. Такое явление закономерно, т. к. в юношеском возрасте особенно остро встают перед человеком проблемы нравственных отношений, выработки нравственных взглядов, идеалов, особенно часто происходят столкновения характеров, различных морально-этических позиций людей, возникают конфликтные ситуации в трудовых коллективах, в семье, в обществе сверстников. И здесь особенно важно, чтобы публицисты молодежных изданий, преподнося своим читателям нравственные уроки жизни, учитывали бы психологические особенности юношей и девушек, давали бы им не «готовые» рецепты, как вести себя в той или иной конфликтной ситуации, как оценивать поступки и характеры людей, не пытались бы внушить читателям общеизвестные и банальные нравственно-дидактические предписания, граничащие с пустым и малоэффективным морализированием, а умело направляли бы возникший на страницах газеты «откровенный» разговор читателей. Журналистам молодежной прессы никогда нельзя забывать, что процесс воспитания юношества одновременно есть и процесс самовоспитания и поэтому здесь необходимо уметь умно, ненавязчиво, не «в лоб» подвести молодого читателя к самостоятельному правильному выводу, к глубокому пониманию сущности нравственных норм и принципов социалистического общежития.

Именно этому способствуют дискуссии, диспуты, другие формы подачи публицистических материалов, где непосред-

ственно выражаются читательские мнения и взгляды. Достаточно вспомнить, какой широкий общественный резонанс вызвали большой приток писем юношей и девушек вызвали организованные в свое время «Комсомольской правдой» дискуссии на темы «Современный человек в современном мире», «Воспитание воспитанности», «Поведение: раздумья и советы» и проведенная в 1977 году полемика вокруг читательского письма «Моя хата с кафелем».

Такие методы идейно-воспитательного воздействия молодежной публицистики эффективны не только потому, что вовлекают молодого читателя в процесс обсуждения насущных социальных проблем, помогают ему самостоятельно находить ответ на волнующие вопросы жизни молодежи, повышают его социальную активность, но и потому, что они позволяют журналистам избегать одномерности, однообразности, излишней дидактичности в освещении вопросов коммунистического воспитания, ненавязчиво и тактично управлять процессом самовоспитания личности и одновременно усиливать у читателя психологическую установку на восприятие молодежного издания в качестве «своего», «автономного» источника информации, в качестве сверстника, с которым можно говорить «на равных».

В этом плане особую роль и специфическое значение приобретает в комсомольско-молодежной газете и другой популярный жанр публицистики — интервью. Жанр интервью, как и письмо, обладает ценным свойством непосредственно отражать общественное мнение через суждения, оценки, взгляды компетентного, авторитетного лица, высказанные им по тем или иным актуальным вопросам общественной жизни. Интервью отличается достоверностью, убедительностью и поэтому оно широко используется в молодежной печати в таких дискуссионных формах публицистических материалов, как «диалоги», «круглые столы», «клубы деловых встреч». Наглядный пример этому дает деятельность комсомольских газет Грузии, которые в последние годы особенно часто и эффективно используют идейно-воспитательные возможности жанра интервью (См. рубрики «Откровенный диалог» в «Ахалгазда комунисти», «Круглый стол «МГ» — в «Молодежи Грузии»). Проведенный нами контент-анализ свидетельствует, что материалы, написанные в жанре интервью, среди других жанров в общем объеме публицистического наполнения комсомольско-молодежных газет Грузии занимают четвертое место.

Такая популярность интервью, на наш взгляд, обусловлена еще одним важным обстоятельством: дело в том, что жанр интервью в комсомольской прессе гораздо чаще, чем в немолодежных изданиях, используется для отображения

образа современника, его внутреннего мира, мировоззрения, мыслей, чаяний, настроения, взглядов на жизнь, что приближает этот жанр по своему воспитательному значению к очерку. Чтобы убедиться в этом, достаточно вспомнить интервью, опубликованные в «Комсомольской правде» под рубрикой «О времени и о себе» или «Субботние встречи» в «Молодежи Грузии», где жанр интервью, сохраняя силу своей убедительности и достоверности, по сути дела трансформировался в очерковую форму отображения личности современника.

Есть еще один немаловажный фактор, обуславливающий особое воспитательное значение жанра интервью в публицистике комсомольско-молодежной газеты: этот жанр, как правило, используется журналистами для отражения мнения наиболее авторитетных, знающих, пользующихся всеобщим уважением людей, чья точка зрения, суждения по тем или иным вопросам общественной жизни представляет всеобщий интерес и обладает авторитетностью, весомостью. А ведь фактор авторитетности источника информации имеет особо важное значение именно для молодого читателя, т. к., по свидетельству социологов и психологов, «молодежь лучше воспринимает определенную информацию, если коммуникатор пользуется у нее авторитетом, если она находит его симпатичным»¹³.

Огромное значение в формировании личности молодого читателя имеет пропаганда нравственных идеалов нашего общества, положительных примеров и образцов из всех областей общественной жизни. Важнейшей психологической чертой юношей и девушек является высокая эмоциональность, тяга к нравственному совершенствованию, восприимчивость ко всему возвышенному, благородному, романтическому, стремление к познанию своей личности через познание и нравственную оценку характера, взглядов, поведения других людей, через сопоставление своего жизненного опыта с опытом старших и сверстников. Все это обуславливает преимущественное, едва ли не главное социально-педагогическое значение использования в публицистике комсомольско-молодежной газеты такого жанра публици-

¹³ Исследование проблем молодежи в ГДР. М., 1976, стр. 224.

Очевидно, этим можно объяснить и то, что наибольший процент опрошенных нами подписчиков «Ахалгазда коммунисти» (41,4%) и «Молодежи Грузии» (50,2%) отдал предпочтение выступлениям привлеченных авторов (известных ученых, специалистов, ветеранов труда, деятелей культуры и искусства).

тики, как **портретный очерк**, который таит в себе не только богатые возможности эмоционального, живого, образного воздействия на сознание и поведение молодого читателя, но и возможность быть для него реальным критерием нравственной самооценки, самопознания, стимулом самосовершенствования.

Особое социально-педагогическое значение очерка состоит в том, что в этом жанре личность современника непосредственно выступает предметом публицистического познания и отображения¹⁴, и эта отображенная в «зеркале» публицистики личность уже сама способна быть мощным фактором формирования социальных и духовных качеств советского человека. И, конечно, здесь перед публицистами (прежде всего комсомольской прессы) встают важнейшие задачи адекватного отображения облика современника, достижение высокой степени идейного, эмоционального, «установочного» воздействия положительного примера передовой личности на читательскую аудиторию. Естественно, что для успешного выполнения этих задач необходимым условием является овладение научными знаниями о человеке как о целостной личности, социальном типе. Совершенно прав Е. П. Прохоров, когда пишет, что публицист не может не обращаться к социальным типам эпохи, он должен, раскрывая «общественные действия личностей» при помощи социологического анализа проникать сквозь внешние качества и свойства отображаемых личностей и обнаруживать социально-типические свойства, а «раскрыв социально-типическое ядро в структуре личности, публицист получает прочную базу для характеристики ее индивидуальных проявлений»¹⁵. Очевидно поэтому в последнее время при создании публицистических портретов современников журналисты все чаще используют научный социологический подход. Так, например, журналисты «Комсомольской правды» при создании в 1972 году серии очерков под рубрикой «Социальный портрет» взяли на вооружение социологические методы исследования качеств нашего современника и сумели наглядно показать, какие богатые возможности таит в себе жанр портретного очерка, если журналист сможет выявить реальные, типичные социальные признаки своего героя. А это требует не только интуиции, но и теоретических знаний, философской культуры.

Однако здесь следует помнить, что выявляя социально-типическое в образе своего героя, публицист в отличие от

¹⁴ См. Е. П. Прохоров. Публицист и действительность, М., 1973, стр. 210—222.

¹⁵ Там же, стр. 217.

ученого-социолога, находит в нем и индивидуальные «незаявляемые» черты личности, вскрывает их убедительно, в типично-образной форме показывает нам через индивидуальные качества человека общие, типические черты характера, присущие людям данной социальной эпохи.

На наш взгляд, одной из существенных особенностей публицистического социального портрета является то, что в нем журналист способен зафиксировать в социальной и духовной структуре личности не только отражение результатов социально-экономического, политического и культурного развития социалистического общества, что само по себе имеет неоценимое пропагандистское и воспитательное значение, но и четко обрисовать перспективы дальнейшего гармонического развития личности строителя коммунизма, прогнозировать и пропагандировать такие качества человеческого характера, которые отражали бы его приближение к коммунистическому идеалу.

Поэтому в комсомольско-молодежных газетах особое значение приобретают такие портретные очерки о жизни и делах современников, при создании которых используются социологические методы выявления типических черт советских юношей и девушек, благодаря чему удается избежать одномерности (человек — работа) очерковых материалов, показать «множественность человеческих отношений, трудовых и духовных, их богатую разветвленность включения в ткань очерка». ¹⁶

К сожалению, большая часть портретных очерков, публикуемых на страницах газет «Ахалгазрда комунисти» и «Молодежь Грузии» лишена такого глубокого научно обоснованного подхода, они создаются в основном на базе «идеальных» умозрительных представлений, схематических конструкций, порой оторванных от конкретных жизненных ситуаций. В таких очерках преобладает, как правило, описательность, биографичность, бессюжетность, композиционная одноликость, что не может не снижать эффективность их воспитательного воздействия на читателя. А ведь в портретном очерке важен как раз «анализ человеческой личности, не вырванной из социальной ситуации, не приподнятой на ходули..., а погруженной, как это происходит в жизни, в самую гущу социальных проблем» ¹⁷.

¹⁶ М. М. Троицкая, В. В. Шандра. Социальный портрет, Свердловск, 1973, стр. 28.

¹⁷ Л. И. Калашникова. Очеркист на путях социологии, «Вестн. моск. ун-та», серия журналистики, 1966, № 4, стр. 55.

Достоверность, убедительность положительного примера, т. е. публицистического образа передового современника приобретает особое значение в молодежной публицистике, т. к. молодой читатель в силу своих психологических особенностей, о которых мы упоминали выше, требует доказательности во всем, даже в правдивости отображаемого облика человека. Поэтому основной задачей очеркистов молодежных газет в пропаганде нравственных идеалов нашего общества является наиболее яркая, убедительная обрисовка облика героя, показ живого человека во всем многообразии и противоречивости его черт характера и их проявлений в конкретных жизненных ситуациях.

Как справедливо замечает В. Н. Ганичев, ссылаясь на мнение доктора философских наук Г. Л. Смирнова, существуют два основных недостатка, мешающих журналисту достичь желаемой оценки в раскрытии облика нового человека — «... в одном случае авторы не уделяют достаточного внимания характеристике свойств, образующих тип личности, в другом, — конструируя идеальную нравственную модель личности, забегают вперед»¹⁸.

Анализируя очерки, опубликованные в последние годы в «Ахалгазрда комунисти» и «Молодежи Грузии», мы пришли к выводу, что отмеченные выше недостатки — схематизм, неубедительность, поверхностный подход в обрисовке образа, бесконфликтность, оторванность от конкретной социальной ситуации и др. — главным образом присущи **очеркам о юношах и девушках**. И, очевидно, не случайно сравнительно большая часть опрошенных нами читателей «Ахалгазрда комунисти» (38,8%) и «Молодежи Грузии» (34,2%) сочли нужным отметить, что «реальный облик молодого современника не схож с его публицистической интерпретацией», что «в очерковых материалах часто идеализируется и преувеличивается образ молодого современника», что «герои газетных очерков малоинтересны, непривлекательны и неубедительны».

А ведь в комсомольско-молодежной газете как раз особенно важно верно, убедительно, правдиво отобразить прежде всего облик молодого сверстника, ибо, как мы отмечали выше, молодежная публицистика выступает для юношей и девушек всеобразным средством самопознания и самовоспитания и, естественно, одним из существенных моментов такого познания является повышенный интерес молодых читателей к духовному облику сверстника и его жизнедеятельности, к его социальному опыту. Молодому читателю очень важно иметь возможность постоянно сверять свой личный

¹⁸ В. Н. Ганичев. Молодежная печать: история, теория, практика, стр. 151.

опыт, свои переживания, чувства, мысли, связанные с процессом самоопределения, с опытом сверстников, уже достигли каких-то целей в жизни, заслужили почетное признание.

К сожалению, эти факторы недостаточно учитываются журналистами молодежных изданий Грузии, которые, во-первых, мало создают очерков о юношах и девушках, а если создают, то они явно уступают по своему профессиональному и художественно-публицистическому уровню очерковым материалам о передовых людях старшего поколения.

Такое явление, на наш взгляд, можно объяснить в определенной мере сложностью выявления социально-типических черт молодого современника и их индивидуально-психологических проявлений в его характере, т. к. личность юноши, ее социальная и психологическая структура находятся в динамике, в развитии, постоянном изменении, и, кроме того, сам процесс социализации молодого индивида постоянно усложняется, а «теоретических исследований, в которых анализировался бы целостный конкретно-социологический тип советского молодого человека, у нас практически нет»¹⁹. Поэтому в поисках нравственных образцов, положительного примера журналистам легче обращаться в своем творчестве к героям с уже сформировавшимися характерами, определившим свое место в жизни, т. е. к личностям, достигшим определенного уровня социальной зрелости.

И, тем не менее, все эти объективные обстоятельства не исключают, а, наоборот, предполагают необходимость более интенсивного творческого поиска новых эффективных форм яркого, образного и правдивого отображения положительного образа молодого советского человека в публицистике комсомольско-молодежных газет.

¹⁹ В. М. Соколов. Молодежь как объект идеологического воздействия (Автореферат), М., 1972, стр. 3.

И. Б. БИЧИКАШВИЛИ

**«ЗАРЯ ВОСТОКА» — ОРГАНИЗАТОР ЛИТЕРАТУРНЫХ
ВЗАИМОСВЯЗЕЙ ЗАКАВКАЗЬЯ И РОССИИ
(1922 — 1932 гг.)**

История газеты «Заря Востока» богата интересными фактами сотрудничества в ней многих советских писателей, поэтов, публицистов.

Вскоре после образования Закавказской Советской Федеративной Социалистической Республики, в состав которой входили Азербайджан, Армения и Грузия, краевой комитет РКП(б) стал издавать большую краевую газету «Заря Востока». Первый ее номер вышел 20 июня 1922 года.

Перед молодой федеративной республикой стояли большие проблемы: обеспечение национального мира, подъем экономики и культуры.

Не случайно на первое место среди прочих неотложных задач было выдвинуто установление национального мира. Вековые национальные предрассудки, усугубившиеся в период шовинистического господства авантюристских правительств Расул-Заде, Хатисова и Жордания, мешали процессу культурного и экономического сближения трех народов-соседей.

Учитывая особенное состояние дел в области национальных взаимоотношений, орган коммунистов Закавказья обращал пристальное внимание на литературу, на ее неоспоримые воспитательные возможности. Газета помещала произведения грузинских, азербайджанских, армянских писателей, поэтов, новинки советской литературы. Литературный материал присутствовал почти в каждом номере газеты. Работа газеты в области литературы шла по трем основным направлениям:

— публикация¹ художественных произведений советских писателей;

¹ Под публикацией подразумевается как первое появление того или иного произведения именно в «Заре Востока», так и оперативные перепечатки из центральных газет.

- организация литературных дискуссий;
- публикация литературно-критических статей.

Среди авторов «Зари Востока» — известные писатели, ведущие критики, литературоведы, искусствоведы.

Выступая в качестве популяризатора литературы, газета наряду с этим вела и продуктивную организаторскую деятельность. В этот бурный период становления советской литературы она предоставляла возможность высказаться на своих страницах представителям разных литературных группировок. Обычно их выступления сопровождались комментарием партийного работника, ведающего вопросами литературы.

«Заря Востока» успешно налаживала творческие связи между советскими писателями и способствовала этим важнейшей задаче — формированию литературы нового типа — многонациональной советской литературы.

Заслуживает внимания тот факт, что приоритет «Зари Востока» в публикации целого ряда произведений не всегда признан исследователями, которые в качестве изданий, впервые опубликовавших эти произведения, ошибочно называют совсем другие газеты, журналы, сборники.

Следует особо отметить участие в «Заре Востока» видного партийного деятеля, народного комиссара просвещения А. В. Луначарского. Газетой напечатано одиннадцать работ Луначарского, две из которых, очевидно, не известны исследователям.

Первая из них — ответ на юбилейную анкету, разосланную «Зарей Востока» видным революционерам и общественным деятелям в канун восьмого года Великой Октябрьской социалистической революции.²

Другая неизвестная публикация — корреспонденция под названием «Коджори»³ была написана для «Зари Востока» во время пребывания Луначарского в Грузии осенью 1926 года. А. В. Луначарского интересовала постановка и организация детских учреждений в республике. В программу поездки было включено и посещение детского дома в Коджори, которое и послужило темой корреспонденции.

Впервые в «Заре Востока» опубликованы также следующие произведения Луначарского: «Два спектакля»⁴ — рецензия на столичные постановки пьесы М. Булгакова «Дни Турбиных» и «О значении юбилея Л. Толстого»⁵ — статья, посвященная философским концепциям великого писателя.

² «Заря Востока», 7 ноября 1924 г.

³ «Заря Востока», 10 октября 1926 г.

⁴ «Заря Востока», 6 марта 1927 г.

⁵ «Заря Востока», 24 августа 1928 г.

Кстати, в примечаниях к собранию сочинений А. Луначарского⁶ по поводу статьи «О значении юбилея Л. Толстого» сказано, что она впервые была напечатана в журнале «Красная нива» № 37 (9 сентября 1928 г.). Эта неточность требует исправления, тем более, что речь идет о хорошо известном произведении Луначарского.

Большинство статей А. В. Луначарского, опубликованных в «Заре Востока», — литературно-критического содержания. Высокий научный уровень не мешал им носить популяризаторский, общедоступный характер, и «Заря Востока», преследовавшая цели сближения русской и закавказских культур, пропаганду лучших произведений сокровищницы мирового искусства, поступила совершенно правильно, опубликовав такие статьи Луначарского, как «Что вечно в Гоголе», «О Чернышевском», «Гете и мы», «Что живо для нас в Бетховене», «30 лет художественного театра» и др.

Первые два года издания газеты в смысле публикации литературных произведений не представляют особого интереса. Дело было в том, что с весны 1923 года «Заря Востока» предприняла издание специального литературно-художественного приложения — журнала «Пламя» (1923 — 1924 гг.), где помещался разнообразнейший литературный материал.

Сам факт издания журнала уникален и примечателен. Он создавался с целью сближения писателей Закавказья, приобщения их к общесоюзным литературным проблемам. В журнале печатались новинки писателей Закавказской федерации, образцы новейшей российской литературы.

За период издания «Пламени» (вышел 21 номер) в нем были напечатаны оригинальные произведения В. Маяковского, Н. Тихонова, М. Зощенко, Вяч. Шишкова, Н. Ляшко, Е. Чаренца, Т. Табидзе, Э. Султанова, В. Пшавела, А. Акопяна, П. Яшвили, Н. Полетаева и др.

В журнале помещался богатый иллюстративный материал. Его оформляли ведущие тбилисские художники: Д. Кутателадзе, А. Любимов, О. Шарлемань, В. Лебедева, В. Кротков, А. Быховский, М. Гоциридзе, О. Бажбеук-Меликов, О. Шмерлинг и др. Часто появлялись здесь дружеские шаржи известных советских карикатуристов Б. Ефимова и К. Ротова.

Многочисленные критические статьи по вопросам литературы, искусства и театра знакомили читателей с состоянием дел в республиках Закавказья и России.

Журнал «Пламя» сыграл заметную роль в пробуждении

⁶ А. Луначарский. Собр. соч., М., 1963.

и налаживании литературной жизни в трех республиках, в укреплении контактов с писателями России.

«Заря Востока» не ограничивалась изданием журналов. Для привлечения писателей Москвы и Ленинграда к систематическому сотрудничеству она использовала и свое московское отделение, созданное в 1923 году.

Особое место занимают на страницах «Зари Востока» произведения основоположника советской литературы — М. Горького. Дружеские связи Алексея Максимовича Горького с республиками Закавказья широко известны и подробно изучены. Личности и творчеству великого писателя «Заря Востока» посвятила множество статей, опубликовала большое количество воспоминаний о нем.

Вскоре после кончины В. И. Ленина Горький завершает работу над рукописью знаменитого очерка «Владимир Ленин» (первоначальное название — «Человек»).

Из библиографических источников⁷ известно, что впервые очерк был опубликован в № 1 журнала «Русский современник» (1924 г.).

Однако раньше журнала публикацию части очерка осуществила «Заря Востока». В номере от 15 мая 1924 года появляются воспоминания М. Горького «Ленин как человек» со следующей редакционной предпосылкой: «Максим Горький, находящийся сейчас за границей, написал книгу о Ленине. В переводах с рукописи отрывки воспоминаний появились в английской прессе („Daily Gerald“). откуда мы и заимствуем приводимые отрывки».

При сверке опубликованного в «Заре Востока» отрывка воспоминаний с первым журнальным вариантом очерка отчетливо видно как разнятся они по языку. Причина, безусловно, в том, что газета располагала не оригиналом, а переводом.

Установлено, что первый номер «Русского современника» вышел в мае 1924 года, но неизвестно, в какой его половине. По всей вероятности — после 15 мая, ибо такой важный литературный факт, как появление в советской печати воспоминаний М. Горького о В. И. Ленине, не мог пройти мимо внимания редакции газеты и ей незачем было бы переводить превосходную горьковскую прозу с английского языка.

Эта публикация свидетельствует о большом диапазоне литературных интересов «Зари Востока».

Весьма значительным явлением как для истории журналистики, так и для литературоведения представляется

⁷ С. Балухатый. Литературная работа Горького. Библиографический указатель, Изд. Academia, М.—Л., 1936

публикация в «Заре Востока» «Рассказа о необыкновенном» М. Горького, опубликованного 26 ноября 1924 года.

«Рассказ о необыкновенном» — одно из первых произведений М. Горького, знаменующих в его творчестве начало нового этапа, характерной чертой которого было стилевое обновление горьковского письма.

Рассказ был написан за границей и опубликован в «Заре Востока» со следующей предпосылкой редакции: «Рассказ получен нами из Берлина. В советской печати он не появлялся. В «Заре Востока» печатается с разрешения автора».

В библиографическом указателе произведений писателя советским первоисточником рассказа (впервые он был опубликован в берлинском альманахе «Беседа» № 6—7, март 1925 г.) названа ленинградская «Новая вечерняя газета», где он напечатан 18—31 мая 1925 года, т. е. вслед за «Зарей Востока».

Эта неточность особенно досадна еще и потому, что публикация в «Заре Востока» была, как свидетельствует редакционное примечание, известна автору произведения.

По мнению исследователя творчества писателя Б. Бялика, М. Горький считал свой рассказ итоговым в цикле «Рассказы 1922 — 1924 гг.».

К творчеству Максима Горького «Заря Востока» проявляла самое повышенное внимание. Наиболее примечательные произведения сразу перепечатывались из зарубежных изданий, из советских журналов. Их подавали крупными «подвалами», о них сообщали в газетном «шпигеле», о предстоящих публикациях заранее объявлялось. Почти каждый год в «Заре Востока» печаталось по одному крупному произведению М. Горького.

В трех апрельских номерах газеты за 1926 год помещены отрывки из новой повести писателя — «О тараканах»⁸.

Публикация в «Заре Востока» не зафиксирована в библиографическом указателе произведений М. Горького. В последние собрания сочинений и сборники повесть «О тараканах» не включалась.

Отличная проза М. Горького, его глубоко философские, человеческие истории, печатаемые газетой, приносили огромную пользу, развивая эстетические вкусы читателей, воспитывая их на лучших образцах русской литературы.

Остановимся еще на одном произведении А. М. Горького — статье «О Есенине»⁹. В редакционной предпосылке к ней сказано, что она была «написана Горьким специально для немецкого издательства, выпускающего книгу о Есенине».

⁸ «Заря Востока», 24—29 апреля 1926 г.

⁹ «Заря Востока», 15 марта 1927 г.

Известно, что трагическая смерть поэта потрясла всех ценителей его удивительного таланта. Но были среди его почитателей и такие, которые с восторгом воспринимали поэзию Есенина в целом, а только его «надрывные» богеменные стихи.

В кругу таких слабохарактерных, инертных людей наблюдалась эстетизация есенинского самоубийства. Смерть как избавление от грубой, суровой действительности поэтизировалась. В этих условиях возникла будто бы противостоящая таким настроениям нелепая тенденция к замалчиванию имени и творчества поэта. К чести «Зари Востока» надо сказать, что она не последовала этой волне: газета публиковала материалы о Есенине, стихи, посвященные его памяти. Впервые в «Заре Востока» появились великолепное стихотворение В. Маяковского «Сергею Есенину»¹⁰ и отличная статья Т. Табидзе «С. Есенин в Грузии»¹¹, впоследствии входившая во все сборники воспоминаний о поэте.

Статья Горького, посвященная Есенину, появилась в начальный период борьбы с «есенинщиной», и это придает газетной позиции в данном вопросе особую вескость.

Две статьи Горького: «Михаил Вилонов»¹² и «Если враг не сдается, его уничтожают»¹³ были переданы в «Зарю Востока» по телеграфу московским корреспондентом газеты и опубликованы здесь вслед за «Правдой».

В период пребывания великого пролетарского писателя в Тбилиси и во время поездки его по Закавказью в июле 1928 года газета ежедневно печатала репортажи и заметки (их было двенадцать) с мест события.

Личности и творчеству М. Горького газета посвятила тринадцать статей. Десять из них впервые публиковались именно в «Заре Востока». Среди них были следующие: Вл. Лидин «М. Горький», Ю. Соболев «Горький в сознании поколения», М. Шагинян «Горький и культура характера», А. Калужный «Горький в Тифлисе», Р. Канделаки «Максим Горький и грузинская литература», Н. Асеев «Из разговоров с Горьким» и др.

Газетные полосы богаты интересными публикациями: рассказами, отрывками из крупных прозаических произведений, стихами.

В одном из воскресных номеров «Зари Востока» за 1924 г. на разборе четвертой и пятой полос «подвалом»

¹⁰ «Заря Востока», 16 апреля 1926 г.

¹¹ «Заря Востока», 6 января 1927 г.

¹² «Заря Востока», 6 мая 1927 г.

¹³ «Заря Востока», 16 ноября 1930 г.

дается «Повесть об одном обывателе» А. Толстого. Публикация сопровождается следующим предисловием: «Настоящий отрывок — из еще нигде не напечатанной ^{новой главы} повести А. Толстого. Повесть эта пойдет с осени в журнале «Русский современник» (Ленинград).

Герой повести — авантюрист, пройдоха, жох. Действует в период революции, затем на юге, в белом стане, наконец, в Константинополе, где устраивает тараканьи бега, публичные дома и т. д. Автором выведен тип эмигранта, белого до сердцевины, не гнушающегося никакими средствами — лишь бы сыто и весело пожить»¹⁴.

Таким образом, приоритет в публикации сатирической повести А. Толстого «Похождения Невзорова или Ибикус» (в отрывках) также следует признать за «Зарей Востока».

Повесть была написана в 1924 году, сразу же по возвращении Толстого из эмиграции. Ею он начал свою работу в советской литературе. «Заря Востока» опубликовала начало повести.

Аннотация, предваряющая публикацию, была хорошей формой популяризации литературных новинок. Ведь многое из публикуемого газетой не было известно не только читателю, но даже и критике. Поэтому беглый пересказ содержания, сопровождался сдержанными редакционными оценками.

Сатирические материалы, подходящие под современные рубрики «Под острым углом», «Сатирическим пером» и т. д. печатались в «Заре Востока» разными отделами. Материалы эти, в зависимости от тематики, могли разместиться и на первой полосе, где давалась важнейшая политическая информация, и на внутренних полосах, где помещались материалы отделов «Советское Закавказье» и «Рабочая жизнь».

Таким образом, отдел фельетонов обслуживал разнообразные тематические нужды редакции. Сатирический материал ставился под рубрики: «Гримасы быта», «Маленький фельетон», «Мелочи быта» и т. д.

Среди многочисленных публикаций на эти темы особенно выделяются материалы ведущих советских сатириков И. Ильфа, А. Зорича, Д. Бедного, В. Катаева, М. Кольцова, Д. Заславского.

В «Заре Востока» были опубликованы три фельетона Ильи Ильфа. Один из них — «Разговор с американцем»¹⁵ — перепечатка из «Гудка», где начиналась журналистская деятельность писателя, а два других «Два раза направо»¹⁶ и

¹⁴ «Заря Востока», 25 мая 1924 г.

¹⁵ «Заря Востока», 11 мая 1924 г.

¹⁶ «Заря Востока», 21 мая 1924 г.

«Погибельная жизнь»¹⁷ — впервые напечатаны ^{именно} здесь.

Фельетон «Два раза направо» не известен исследователям творчества писателя и не внесен в библиографические указатели.

Тема фельетона была весьма актуальна в те годы. Ненасчитанные выходцы из деревни наводняли столицу в поисках работы. Нередко это были любители легкой жизни, не имеющие никакой специальности и наивно полагающие, что в Москве они запросто сделают карьеру.

Отдельные куски фельетона имеют некоторое сходство с эпизодами из будущего романа «Двенадцать стульев», написанного И. Ильфом в содружестве с Е. Петровым.

Фельетон «Два раза направо» щедро отмечен талантом выдающегося советского сатирика. В нем много образных находок, смешных словесных оборотов, но ему не достает той лаконичной, «убойной» силы, которая поражает в более поздних работах И. Ильфа. В нем нет сатирических обобщений, фельетонист только описывает отрицательное явление, не думая об общественном звучании произведения.

Под рубрикой «Международный фельетон» часто печатались произведения В. Катаева. Из восьми опубликованных в газете фельетонов писателя, семь — первые публикации.

Фельетон «Английская болезнь»¹⁸ не внесен в библиографические указатели и в дальнейшем нигде не печатался.

Нужно сразу же заметить, что хотя произведение В. Катаева названо международным фельетоном, мы вправе считать его памфлетом.

В 20 — 30 годах наука о публицистике была еще весьма слаба. Допускалась, к примеру, даже такая вольная формулировка фельетонного жанра: «Фельетон может быть дан в виде очерка, сатиры, путевой корреспонденции, стихов. Но прежде всего это публицистический жанр».¹⁹

Советская журналистика, богатая образцами разножанровых материалов, знает много блестящих памфлетов, определявшихся как «международный фельетон».

«Английская болезнь» В. Катаева обладает всеми признаками памфлета — особой энергичностью, страстностью тона, иронией, сарказмом, гротескностью.

Герой катаевского памфлета — империализм, конкретнее, английские милитаристские круги. Написанный на злобу дня памфлет не теряет актуальности и сегодня.

¹⁷ «Заря Востока», 5 июля 1924 г.

¹⁸ «Заря Востока», 20 февраля 1926 г.

¹⁹ Жанры советской печати, М., 1972, стр. 353.

Свои материалы в «Зарю Востока» В. П. Катаев посылал через ее московского представителя А. Решетникова.²⁰

Большое внимание к сатирическим публикациям речиво характеризует «Зарю Востока» как газету сильную, активно и полнокровно участвующую в повседневной жизни советского государства, борющуюся с недостатками.

Близок к сатирической тематике газеты и рассказ М. Булгакова «Таракан»²¹. Он в дальнейшем не публиковался и не известен широкому кругу читателей. Между тем этот рассказ — значительная иллюстрация к творчеству видного советского писателя.

«Таракан» — прозвище Василия Рогова, работника пекарни. На шумном Смоленском рынке он купил сапоги и довольный, направился к выходу. По дороге к нему привязался какой-то угрюмый, неопрятный человек и почти силой заставил купить нож. Рогова расстроила ненужная покупка. В сердцах он выпил две бутылки пива, и, повеселев, решил попытаться счастья в «рулетке». Проиграв свои и профсоюзные деньги, Рогов в злом ослеплении убивает хозяина «рулетки».

Таракан — не злодей, он жертва бескультурия, создающего почву для совершения подобных проступков. В нем просыпается кающийся человек, он начинает жалеть о содеянном.

Так же темна окружающая Таракана рыночная толпа. В рассказе «Таракан» М. Булгаковым мастерски описаны московские пейзажи, Смоленский рынок и Новинский бульвар, где рыночная толпа ищет развлечений.

Публикация в «Заре Востока» этого злободневного по теме рассказа молодого талантливого писателя была весьма целесообразна. Не только потому, что «Таракан» был хорошо, талантливо написан, но еще и потому, что сама газета вела большую работу по искоренению пережитков в сознании и быту людей. И судебная хроника, и статьи ведущих журналистов, и сатирические материалы рубрики «Мелочи быта» были направлены на дело воспитания у населения здоровых моральных и бытовых устоев.

Поэтому нет сомнения, что ныне неизвестный рассказ М. Булгакова принес в свое время большую пользу газетной работе.

Как видно из описания литературных публикаций в «Заре Востока» периода 1923—1926 годов, здесь преобладали

²⁰ Об этом В. П. Катаев пишет автору работы в личном письме от 13 июля 1976 г.

²¹ «Заря Востока», 23 августа 1925 г.

произведения русских советских писателей в ущерб писателям Закавказья.

В определенной мере это объясняется следующими причинами. К середине 20-х годов в России оформилось множество литературных группировок: «Кузница», «Молодая гвардия», «Серапионовы братья», «Октябрь» и др. Некоторые группировки называли себя пролетарскими и издавали с июня 1923 года свой теоретический орган — журнал «На посту».

На первом этапе своего существования эти литературные объединения способствовали творческим достижениям молодых писателей и поэтов. Множественность группировок способствовала творческим исканиям писателей, пробуждала в них творческий азарт.

В Грузии же в это время дело обстояло несколько иначе. До середины 20-х годов ведущие позиции все еще принадлежали группам Пролеткульта. Существовали учебные студии, где велись регулярные занятия.

В это же время вокруг тбилисского журнала «Красные всходы» (1922 — 1926 гг.) оформилась одноименная литературная группа.

Если в России позиции Пролеткульта сильно пошатнулись и писатели основывали самостоятельные объединения, то в Грузии такого разнообразия литературной жизни не наблюдалось. Русские писатели, живущие в Тбилиси, в большинстве своем, были молодыми, малоопытными литераторами, вчерашними рабочими и красноармейцами. Литературные группы организовывались скорее по идейному, а не по творческому принципу. Грузинские писатели организовали в 1924 году сильную по составу группу Пролемаф — новый фронт пролетарской литературы, но члены ее в большинстве своем не владели в достаточной мере русским языком. Отсутствие кадров переводчиков и является основной причиной незначительного количества публикаций произведений грузинских писателей.

Наиболее значительные произведения армянских, азербайджанских и грузинских писателей помещались в уже упомянутом нами журнале «Пламя», основным назначением которого и была популяризация литературных новинок закавказских авторов.

После прекращения издания журнала «Пламя» количество публикаций в газете значительно возросло. В большинстве своем переводимые произведения были заметным явлением в развивающихся литературах советского Закавказья. Рассказом о них завершится разговор о литературных публикациях произведений советских писателей в «Заре Востока».

Высокая культура и литературная заинтересованность работников газеты проявлялись и в том, что достойными и интересными произведениями русских поэтов и писателей, находившиеся в архивах. В знаменательные даты (юбилеи писателей, годовщина кончины и т. д.) газета наряду со статьями печатала и неизвестные произведения того или другого писателя.

Так случилось в годовщину смерти известного русского поэта, великолепного переводчика Валерия Брюсова. «Заря Востока» опубликовала пять его стихотворений²², два из которых не включались ни в ранние издания произведений поэта, ни в полное собрание его сочинений²³.

Каждое стихотворение сопровождалось редакционным примечанием, где сообщались дата написания и некоторые сведения об истории написания. Очевидно, эти сведения вместе со стихами газета получила от своего московского представителя.

Одно из неопубликованных стихотворений не имеет заголовка, а другое названо «Гудок».

Интереснейшая публикация стихотворений В. Я. Брюсова сопровождалась двумя статьями — воспоминаниями о поэте.

В пятую годовщину смерти А. Блока «Заря Востока» отводит этой дате весь подвал четвертой полосы²⁴. Газета печатает статью критика Ю. Соболева «Лирик в революции», стихи поэта Б. Ковынева «Памяти Александра Блока», библиографию «Новые книги о Блоке» и неизданное стихотворение²⁵ поэта. Несколько позже это стихотворение с незначительными изменениями было опубликовано²⁶ и с тех пор не печаталось.

История появления этого стихотворения в «Заре Востока» освещается в книге о неизданных стихах А. Блока, вышедшей в Тбилиси.

Наибольший интерес представляют в книге материалы В. Руслова и А. Арсенишвили.

В. Руслов сравнивает приводимые в этой книге стихи с неизданными стихами, включенными в ленинградский сборник. Среди разбираемых — и публиковавшееся в «Заре Востока». В. Руслов пишет по поводу его: «Стихотво-

²² «Заря Востока» 9 октября 1925 г.

²³ В. Брюсов. Собр. соч., М., 1974.

²⁴ «Заря Востока», 7 августа, 1926 г.

²⁵ Стихотворение не имеет названия, начинается строкой «В стальной глухой воде мерцают тени...»

²⁶ А. Блок. Неизданные стихотворения. 1897 — 1919 гг., Ред. и примечания П. Н. Медведева, Л., 1926, Издание «Жизнь в искусстве».

рение в издании «Жизнь искусства» состоит из трех четверостиший, тогда как в нашем — их четыре... И вообще стихотворение 1902 г. (дата, обозначенная в ленинградском варианте стихотворения — И. Б.), при сравнении с нашим стихотворением, является каким-то, в смысле формальном, линейно-мягким, женственным, что так характерно для всего творчества Блока того периода, как отзвук стихов о «Прекрасной Даме».

Печатаемое же нами стихотворение в этом смысле является ему полной противоположностью — оно гораздо скупер, строже, проще, мы бы сказали — графичнее, напоминая этой своей «прекрасной ясностью» лучшие творения Блока... т. е. стихотворения 1908 — 1909 гг.²⁷

В ленинградском издании стихотворения отсутствовало третье четверостишие, которое несет основную смысловую нагрузку, ибо в нем объяснена причина упадочнического настроения автора.

Исследователям творчества поэта хорошо известно письмо А. Блока Алексею Ильичу Арсенишвили, датированное 8 марта 1912 года, включенное и в последнее полное собрание сочинений²⁸. В нем Блок откровенно раскрывает свое поэтическое кредо.

Газета отметила также юбилейные даты Н. Некрасова, М. Салтыкова-Щедрина, Л. Толстого, А. Пушкина, С. Есенина и др.

В годовщину смерти С. Есенина «Заря Востока» публикует неизданное стихотворение поэта «Слушай, поганое сердце»²⁹. Из опубликованных в «Заре Востока» тринадцати произведений С. Есенина двенадцать представляют первые публикации.

История советской литературы знает множество фактов, когда писатели начинали свою творческую жизнь как газетчики.

В этом смысле интересна литературная биография одного из талантливейших советских писателей Исаака Бабеля.

Обширная мемуарная литература доносит до нас скудные и беглые сведения о жизни Бабеля в Грузии.

В дни пятидесятилетнего юбилея «Зари Востока» грузинская республиканская газета «Коммунисти» под рубрикой «Страница воспоминания» опубликовала интересную статью старейшего сотрудника «Зари Востока», ныне московского

²⁷ А. Блок. Незданные стихи. История одного письма, Тифлис, 1927, стр. 39.

²⁸ А. Блок. Собр. соч., М.—Л., 1963.

²⁹ «Заря Востока», 25 августа 1926 г.

журналиста Н. П. Стора — «Первый номер»³⁰. Вспоминая первый состав сотрудников «Зари Востока», автор статьи пишет: «Среди первых работников редакции были И. Бабель, который писал фельетоны и очерки под псевдонимом К. Лютов...»

Сам Бабель пишет в своей «Автобиографии»: «Был репортером в Петербурге и Тифлисе...»³¹. Позже он вспоминал о периоде работы в «Заре Востока»: «Работа на репортаже дала мне необычайно много в смысле материала и столкнула с огромным количеством драгоценных для творчества фактов...»³², «С первыми номерами «Зари Востока» связана счастливая пора моей жизни в Тифлисе и начало литературной работы»³³.

И. Бабель приехал в Тбилиси в 1922 году по приглашению ответственного секретаря «Зари Востока» В. М. Ахобадзе-Ткачева, с которым был знаком еще в Одессе, и проработал здесь полгода. До Тбилиси он некоторое время жил в Батуми, где неплохо изучил жизнь Аджарии. Недаром из восьми опубликованных в «Заре Востока» материалов писателя четыре написаны из Аджарии.

Публикуемые в «Заре Востока» корреспонденции сам И. Бабель называл «репортажами». И. Сукиасова определяет их как очерки. В большинстве же своем это корреспонденции, посвященные конкретным предприятиям и конкретным событиям. Над каждым материалом Бабеля (за исключением первой публикации) стоит подзаголовок: «Письмо из...». Термин «письмо» в журналистике двадцатых годов синонимичен современному термину «корреспонденция».

Первая корреспонденция К. Лютова «В доме отдыха»³⁴ появилась на четвертый день выхода «Зари Востока» под рубрикой «Рабочий быт». В ней сообщается, что дачи во Мцхета переданы Совпрофу Грузии, который открыл здесь дома отдыха рабочих. Целью автора было описать эти дома, проанализировать обстановку и на основании определенных выводов рекомендовать организационные усовершенствования.

И. Бабель превратил намеченное по задачам «инспекторское» сообщение в лирически теплую корреспонденцию.

³⁰ «Коммунист», 30 июня 1972 г.

³¹ И. Бабель. Избранное. М., 1957, стр. 12.

³² «Литературная газета», 5 сентября 1932 г.

³³ Цитируется по статье И. Сукиасовой «Счастливая пора моей жизни» в газете «Вечерний Тбилиси» от 4 апреля 1973 г.

³⁴ «Заря Востока», 24 июля 1922 г.

В корреспонденции «Медрессе и школа»³⁵ К. Лютов лаконично, но глубоко анализирует состояние дел в области народного образования в Аджарии.

Открытая идейная позиция Бабея-журналиста по отношению к грязно «наследившим» в Грузии меньшевикам, ярко выражена и в другой корреспонденции — «Табак»³⁶, присланной в газету из Сухуми и посвященной вопросу возрождения знаменитого абхазского табака.

Наиболее пестрой по жанру является корреспонденция «В Чакве»³⁷. В ней отчетливо различаются репортажные куски, очерковая манера при описании характера одного из участников производства чаквинского чая, пейзажные зарисовки.

Подобная эклектичность не только не снижает литературных достоинств корреспонденции, но, напротив, свидетельствует о высоком профессиональном мастерстве Бабея-журналиста.

Внимание к новым именам, к молодым талантам — одно из характерных организаторских качеств газеты. В «Заре Востока» с интересом относились к творческому росту начинающих писателей, печатали их произведения, привлекали к тесному сотрудничеству с редакцией.

Так было и с Л. Н. Сейфуллиной.

С мая 1924 года Л. Сейфуллина — штатный работник «Зари Востока». В этом же месяце она публикует в газете два рассказа: «Ирочка»³⁸ и «Старуха»³⁹ (первый впоследствии не публиковался).

После публикации рассказов Л. Сейфуллиной, редакция предоставляет ей возможность поездки в Турцию. Это было большое доверие. Редакция верила в силу таланта молодой писательницы, в ее обширные возможности и не ошиблась, проявив большую проницательность, увидев в писательнице незаурядные журналистские возможности.

С августа по октябрь 1924 года в газете регулярно появлялись ее очерки, ставившиеся под специальной рубрикой «Турция наших дней». Через год очерки Л. Сейфуллиной (были выпущены отдельной книжкой под названием «В стране уходящего ислама»⁴⁰). Газетный материал сохранен в книге почти дословно.

³⁵ «Заря Востока», 14 сентября 1922 г.

³⁶ «Заря Востока», 29 октября 1922 г.

³⁷ «Заря Востока», 3 декабря 1922 г.

³⁸ «Заря Востока», 7 мая 1924 г.

³⁹ «Заря Востока», 13 мая 1924 г.

⁴⁰ Л. Сейфуллина. В стране уходящего ислама. Поездка в Турцию. Л., 1925.

Не меньший интерес представляют опубликованные в «Заре Востока» (через год после вышеназванных очерков) «Письма из Персии»⁴¹ известного русского поэта Г. Санина⁴² ва. Сам факт, что редакция поручила молодому и тогда недостаточно опытному в беллетристике пролетарскому поэту ответственную роль специального корреспондента краевой газеты в зарубежной стране, говорит о большом чутье и доброжелательности работников «Зари Востока».

«Письма из Персии» в дальнейшем не публиковались. Они интересны и по содержанию, и по языку.

Творческий путь известного советского писателя П. Павленко начинался в «Заре Востока». В начальный период своей работы здесь он писал статьи на партийные, хозяйственные и другие темы. С 1924 г. по 1927 год П. Павленко работает в советском торгпредстве в Турции и пишет оттуда в качестве специального корреспондента статьи в «Зарю Востока».

Так рождается серия очерков, имевшая в газете постоянную рубрику «Письма из Турции». Некоторые из турецких очерков П. Павленко печатались в «Одесских известиях», но подавляющая часть их (25 очерков) впервые появилась именно в «Заре Востока».

Связям П. А. Павленко с «Зарей Востока» и вообще с Грузией посвящены специальные статьи и исследования.⁴² В них говорится о важной роли, какую сыграла газета в творчестве писателя.

Безусловно, все вышеперечисленные очерковые циклы давали читателю возможность сравнивать две противоположные общественные системы и воспитывали в нем чувства патриотизма и рабочей солидарности с угнетенными трудовыми классами соседних восточных стран.

Говоря о писателях, сотрудничавших в газете в качестве ее специальных корреспондентов, необходимо особо отметить факт долгой и плодотворной работы в «Заре Востока» выдающейся советской писательницы М. С. Шагинян.

Первая ее публикация в «Заре Востока» — репортаж «Праздник из праздников»⁴³, переданный по телеграфу, посвящен знаменательному событию в жизни Закавказья — Второй сессии Зак ЦИКа.

Тема, требующая жанра отчета, тем не менее преподана как несомненный репортаж, что обусловлено удивительной

⁴¹ «Заря Востока», сентябрь-октябрь 1925.

⁴² В. Алания. Грузия в жизни и творчестве П. Павленко., Тб., 1971, и В. Балашвили. Павленко на страницах газеты «Заря Востока». Труды Тбилисского гос. пединститута им. А. С. Пушкина, 1961, т. 16.

⁴³ «Заря Востока», 27 января 1926 г.

динамичностью, которую писательница чутко ощутила в атмосфере съезда, в настроениях людей. М. Шагинян глубокими обобщениями увеличивает силу воздействия описываемого.

Репортаж «Праздник из праздников» не известен исследователям творчества писательницы; он больше не публиковался и не внесен в библиографические указатели, хотя несомненно, заслуживает этого.

Репортаж М. Шагинян был необходим газете как яркое, образное свидетельство очевидца, эмоционально осмыслившего событие. Поэтому этот сравнительно небольшой материал был оценен редакцией наравне с официальными отчетами о сессии и помещен вместе с ними на третьей полосе под постоянной рубрикой «Советское Закавказье».

«Заря Востока» опубликовала двадцать пять статей, очерков, отрывков из художественных произведений М. С. Шагинян. О тесных связях писательницы с газетой свидетельствуют записи в ее «Дневниках»⁴⁴, где она часто упоминает «Зарю Востока», ее сотрудников, говорит о своих текущих обязательствах перед редакцией.

Особого внимания заслуживают публицистические циклы: «Письма из Армении»⁴⁵ и «Чиатура»⁴⁶, созданные М. Шагинян по заданию редакции «Зари Востока».

В воспоминаниях о том времени, написанных по нашей просьбе, М. С. Шагинян говорит: «По-настоящему оперативно стала работать в Закавказье лишь в 1926 году серьезными статьями на общественные темы...» (имеются в виду «Письма из Армении» — И. Б.)⁴⁷

Интересна сегодняшняя оценка работы в «Заре Востока», данная писательницей: «Мое участие в газете было не случайным, а для меня очень важным. К серьезному участию в «Заре Востока» меня притянул Мамия Орахелашвили, попросив съездить в Чиатуру и проанализировать тамошнюю ситуацию: марганцевые залежи были в то время отданы в концессию американцу Харриману (Гарриману)...

Очерки о Чиатуре я считаю большой удачей своей журналистской работы. Там, на марганцевых рудниках, я получила боевое журналистское крещение»...⁴⁸

Журналистское крещение, полученное в «Заре Востока», помогло писательнице в ее дальнейшей газетной деятельности. Вслед за «Чиатурой» М. Шагинян пишет циклы хозяйственных очерков: «Зангезурская медь», «Ткварчельский

44 М. Шагинян. Дневники, 1917 — 1931 гг., Л., 1932.

45 «Заря Востока», февраль-март 1926 г., июнь-июль 1928 г.

46 «Заря Востока», март-апрель 1926 г.

47 См. личное письмо М. С. Шагинян от 27 февраля 1976 г.

48 См. письмо М. С. Шагинян автору работы от 5 февраля 1977 г.

уголь», «Восхождение на Алагез», публиковавшиеся в центральной прессе. Опыт и впечатления, накопленные в период работы над очерками о Дзоре ГЭС, помогли писателю создать затем роман «Гидроцентральный».

Тесные дружеские контакты связывали с газетой великого поэта революции В. Маяковского. Он опубликовал в «Заре Востока» двенадцать стихотворений, из которых восемь — первые публикации, и статью «Как приходит социальный заказ». Среди первых публикаций такие известные стихи, как «Владикавказ — Тифлис», «Юбилейное», «Сергею Есенину», «Баку» и др.

Интересны в «Заре Востока» также и публикации произведений известного писателя Льва Никулина. В разные годы в газете было опубликовано восемь произведений писателя. Семь из них не зафиксированы в библиографическом указателе и позднее не публиковались.

В рассказе «Спутник»⁴⁹ описывается период правления Временного правительства.

В статье «Фашистский Рим»⁵⁰ Л. Никулин выявляет дар истинного публициста. В этой публицистической статье, приближающейся по остроте накала авторских гражданских чувств к памфлету, ярко, резко вычерчен Рим 20-х годов, колыбель крепнущего итальянского фашизма.

Статья-памфлет Л. Никулина может быть смело причислена к лучшим образцам советской публицистики тех лет. Она не только украсила страницы «Зари Востока», но и дала толчок появлению целой серии больших, оперативных статей специальных корреспондентов газеты за границей о разгуле фашистской реакции.

Не известен и второй рассказ писателя — «Долг»⁵¹.

В «Заре Востока» охотно печатали произведения молодых писателей. И сами писатели в дальнейшем помнили о газете и присылали ей специально для нее написанные произведения.

Так было и со Всеволодом Ивановым, чья популярность в 20-е годы была необычайно велика. Он был любимым учеником А. М. Горького, направлявшего и пестовавшего его яркий писательский дар.

В «Заре Востока» впервые было опубликовано три рассказа Вс. Иванова. Один из них — «Могила подле кишлака Шехр-и-Себс»⁵² написан специально для газеты, о чем сообщает редакционное примечание.

⁴⁹ «Заря Востока», 7 ноября, 1924 г.

⁵⁰ «Заря Востока», 16 ноября, 1924 г.

⁵¹ «Заря Востока», 17 и 18 июня 1927 г.

⁵² «Заря Востока», 6 июня 1926 г.

Вскоре «Заря Востока» публикует новое произведение В. Иванова — сказку «Об умном муже и глупой жене»⁵³. Сказка эта в дальнейшем не переиздавалась. Она — скорее шутка писателя, рассказавшего обыкновенный житейский анекдот, стилизованный под восточную притчу.

Надо признаться, что на фоне ежедневных и многочисленных публикаций произведений советских писателей очень скромно выглядят переводы иностранных авторов. Но всё-таки не было года, чтобы газета не опубликовала хотя бы один перевод с иностранного. Зато это бывали действительно достойные внимания произведения.

К примеру, в августе-сентябре 1927 года «Заря Востока» напечатала три рассказа выдающегося чешского сатирика Я. Гашека: «Портрет Франца-Иосифа»⁵⁴, «Учитель Флорентин и ученик Хохолка»⁵⁵, «Награда за честность»⁵⁶. Это первая публикация их на русском языке.

Особое место среди публикаций произведений иностранных авторов должно быть отведено публицистическим статьям Анри Барбюса, оперативно переводимым редакцией из газеты «Юманите». Впоследствии эти статьи вошли в книгу «Палачи». Статьи А. Барбюса⁵⁷, посвященные печально знаменитому татарбунарскому процессу, в дальнейшем не переиздавались.

Важное место на страницах «Зари Востока» отводилось переводам с грузинского, армянского и азербайджанского языков. Как уже отмечалось, число их особенно возросло в середине двадцатых годов.

Из публикаций в первую очередь надо назвать стихотворение Паоло Яшвили «Ленин»⁵⁸, великолепно переведенное Г. Санниковым. Позднее, на первом съезде советских писателей выдающийся советский поэт Н. Тихонов сказал об этом стихотворении: «Грандиозный образ Ленина многократно повторен поэтами, причем среди множества попыток мы знаем много неудачных... Из стихов, написанных на смерть Ленина, я ставлю на одно из первых мест стих грузинского поэта Паоло Яшвили»⁵⁹.

Вслед за стихотворением «Ленин» газета публикует еще одно примечательное произведение — рассказ М. Джавахи-

53 «Заря Востока», 22 августа 1926 г.

54 «Заря Востока», 21 августа 1927 г.

55 «Заря Востока», 7 сентября 1927 г.

56 «Заря Востока», 11 сентября 1927 г.

57 «Заря Востока», 5—7, 11, 13 февраля 1926 г.

58 «Заря Востока», 24 мая 1925 г.

59 Тихонов. Писатель и эпоха. М., 1972, стр. 34.

швили «Невинный Абдулла»⁶⁰, удостоенный в том же году литературной премии журнала «Дроша». Перевод авторизованный, чем объясняется полное сохранение тонкости стиля писателя.

В последующие годы число публикаций возрастало, но уровень их переводов по-прежнему оставался невысоким. Редакция отлично понимала это и, возможно, поэтому не указывала фамилий переводчиков (ими, очевидно, чаще всего бывали сами редакционные работники).

Из стихотворных переводов 1926 года (они преобладали в том году) можно отметить произведения молодых поэтов А. Машашвили («Урмули»⁶¹), Е. Чаренца («Бельгия, Льеж»⁶²), А. Вштуни («Рам Рой»⁶³) и А. Акопяна («Волховстрой» и «Пробуждение»⁶⁴).

Отрывки из ныне широко известной повести М. Джавахишвили «Белый воротничок» были впервые переведены на русский язык А. Кулебякиным. Повесть была написана в том же 1926 году и прежде чем выйти отдельной книгой печаталась в «Заре Востока» (главы I и II)⁶⁵ отдельными отрывками.

В одном из июньских номеров за 1927 год напечатан рассказ К. Лордкипанидзе «Фотограф»⁶⁶. В редакционной предпосылке об авторе сказано, что он «молодой пролетарский поэт, пробующий свои силы также в художественной прозе».

Многообразие тем указывало на большие достижения молодых советских писателей Закавказья.

Заметно внимание газеты к поэтическим новинкам. Особенно много стихотворений печаталось в предпраздничные и праздничные дни.

Так, в преддверии десятой годовщины Великой Октябрьской социалистической революции «Заря Востока» печатает серию произведений грузинских поэтов, среди них стихотворения Р. Гветадзе «Творцу Октября»⁶⁷, отрывок из поэмы

⁶⁰ «Заря Востока», 14 июня 1925 г.

⁶¹ «Заря Востока», 4 апреля, 1926.

⁶¹ «Заря Востока», 4 апреля, 1926.

⁶² Там же.

⁶³ «Заря Востока», 18 апреля 1926 г.

⁶⁴ «Заря Востока», 1 и 30 мая 1926 г.

⁶⁵ «Заря Востока», 5, 7, 8 сентября 1926 г.

⁶⁶ «Заря Востока», 8 июня 1927 г.

⁶⁷ «Заря Востока», 3 ноября 1927 г.

К. Каладзе «Октябрь»⁶⁸, П. Самсонадзе «Октябрьская ночь»⁶⁹,
А. Машашвили «Октябрь»⁷⁰.

Из стихов на юбилейные темы выделяется «Октябрьский сонет»⁷¹ Валериана Гаприндашвили.

Стихотворение написано грузинским поэтом на русском языке. Лишенное обычной праздничной патетики, оно глубоко искренно и взволнованно (в дальнейшем не публиковалось).

Таковы в кратком и беглом рассмотрении переводы произведений закавказских писателей. Сознвая важность тесных литературных взаимосвязей, Закавказская ассоциация пролетарских писателей с апреля 1928 года в издательстве «Заря Востока» стала выпускать литературный ежемесячник — журнал «На рубеже Востока».

С выходом журнала «Заря Востока» не сократила объема публикаций художественных произведений, статей о литературе, отчетов о диспутах, рецензий на новые произведения и т. п. На страницы нового издания полностью перешли только материалы литературных дискуссий.

Таким образом, и газета и журнал работали в два фронта над одной, общей задачей по укреплению и организации литературных сил Закавказья.

В последующие годы (1930 — 1932 гг.) «Заря Востока» изменила характер литературных публикаций.

Заметно убавилось число рассказов, отрывков из крупных прозаических произведений. Больше стало печататься юбилейных литературных статей-портретов писателей. По-прежнему давались стихи, но количество их все-таки уменьшилось. Стихи чаще всего связывались с каким-либо событием.

Мы думаем, что даже вынужденное беглое описание некоторых публикаций подтверждает нашу мысль о большой и нужной работе газеты по популяризации лучших образцов советской литературы, о ее стремлении воспитывать на этих образцах гражданские и эстетические чувства многочисленных читателей «Зари Востока».

* * *

Рассматриваемые годы в истории советской литературы известны как период становления, бурных дискуссий и полемики, в которых многочисленные творческие объединения

68 Там же.

69 Там же.

70 «Заря Востока», 6 ноября 1927 г.

71 Там же.

оспаривали друг у друга право считаться ведущей группой. Литературные споры нашли свое отражение и в «Заре Востока», которая не только публиковала статьи представителей различных творческих группировок Закавказья, но и выступала в роли своеобразного «арбитра», сопровождая некоторые из дискуссионных статей редакционным примечанием, содержащим в себе ее согласие с позицией автора.

В первые три года существования «Зари Востока» теоретические материалы по вопросам литературы появлялись в ней очень редко. Дело в том, что литературные группировки в Закавказье творчески были еще слабы. В бурных литературных дискуссиях же, проходивших в России, высказывалось много спорного, случайного, требующего серьезной партийной оценки.

Немногочисленные редакционные статьи, посвященные текущим литературным делам, не влияли на дальнейшее течение событий и не оживляли творческих исканий. Нужен был конкретный партийный разговор о литературных проблемах, откровенные высказывания различных сторон.

Такой разговор состоялся в апреле 1925 года, когда в Тбилиси был проведен первый со времени установления Советской власти в Грузии литературный диспут на тему «Революция и литература».

Диспут явился знаменательным событием в общественной и культурной жизни республики, вызвавшим большой интерес.

Доклад известного партийного работника и публициста Ил. Вардина (Мгеладзе) состоял из пяти частей, каждая из которых подробно разъясняла литературную политику партии.

В прениях выступили грузинские писатели и критики П. Яшвили, Т. Табидзе, Б. Буачидзе, Г. Кикодзе и др.

Диспут сыграл большую роль в оживлении творческой жизни. На страницах «Зари Востока» появилось сразу несколько переводов с грузинского.

Спустя два месяца после тбилисского диспута, в июне 1925 года была принята знаменательная резолюция ЦК партии о литературе. Она пресекла отвлеченные групповые споры о литературе, направила внимание писателей непосредственно на решение творческих задач.

В феврале 1926 года в Тбилиси проходил первый съезд грузинских писателей, работавший уже в полном соответствии с требованиями партийного документа.

«Заря Востока» печатала краткие отчеты о съезде, а в завершение посвятила ему обширную передовую статью «В лагерь трудящихся».

Доброжелательная, деловая оценка, данная газетой первому съезду писателей Грузии, еще более конкретизировала позицию партии в области литературы и была поэтому важна.

Редакция «Зари Востока» отчетливо понимала необходимость сближения братских литератур Закавказских республик. Организация, которая занималась бы творческими связями между Грузией, Арменией и Азербайджаном в то время не существовало. Поэтому попытка редакции предпринять что-либо в этом направлении сводилась к публикации переводов произведений армянских, азербайджанских и грузинских авторов. Но этого было недостаточно, нужны были новые усилия в области сближения литератур Закавказья, новые формы этого процесса.

Редакция предложила писателям трех республик специальную анкету под девизом «За культурную смычку народов Закавказья!»⁷².

На анкету откликнулись ведущие писатели из всех трех республик. В каждом ответе звучала живая заинтересованность предложением газеты, серьезная озабоченность будущим литературным сотрудничеством. Все сходилось на одном: для тесного сближения и взаимного обогащения литератур нужны первоклассные переводы, нужны переводчики высокой квалификации.

Проведя анкетирование среди писателей, газета решила дать представителям всех литературных течений в Грузии возможность высказаться по поводу состояния дел в различных группировках. Эти материалы, как бы продолжавшие литературную дискуссию, стали печататься в «Заре Востока» с осени 1927 года под рубрикой «В порядке обсуждения».

Первой была статья Бесо Жгенти «Левый фронт грузинской литературы». Б. Жгенти подчеркивал характерный недостаток пролетарских писателей — «политический радикализм», который мешал объединиться двум идейно-родственным течениям. Излишнее увлечение «идеологическими» спорами во вред настоящей литературной учебе мешало пролетарским писателям сосредоточиться на вопросах теории литературы.

Статья Б. Жгенти вызвала много возражений. Через несколько дней после ее опубликования «Заря Востока» поместила два отклика на нее. Первый принадлежал партийному работнику, критику В. Сутырину, второй — грузинскому футуристу, критику Б. Гордезиани. Оба оппонента сосредоточивают внимание на программном выводе Б. Жгенти

⁷² «Заря Востока», 7 мая 1927 г.

о необходимости смены старых литературных формулировок.

Вслед за этими откликами появляется еще один А. Дудучава «Леф» сегодня»⁷³. Автор, выступая от имени пролетарских писателей, приветствует обсуждение статьи Б. Жгенти, ибо «организация здоровой литературной общественности требует теоретического освещения и систематической проработки если не всех, то по крайней мере основных проблем теории искусства».

В статье, отмеченной глубокими теоретическими выводами, критикуются все ошибочные, неразработанные положения статьи Б. Жгенти и, в частности, известная формула лефовцев о «делании реальных вещей».

А. Дудучава справедливо защищает главный принцип, который отстаивали пролетарские писатели и во имя защиты которого они допускали многочисленные и подчас вредные ошибки. Это был принцип идейности и партийности литературы и искусства в целом.

Цена во взглядах лефовцев их стремление служить народу и видя в этом залог возможной идейной переориентации в сторону пролетарской литературы, А. Дудучава приходит к выводу, что «для успешной борьбы и правильной тактики против правой литературы необходимо, чтобы и пролетарские писатели Грузии осознали необходимость единого фронта с «Лефом». Это вовсе не будет уничтожением художественной индивидуальности. В едином фронте и гарантия творческой победы».

Подобные публикации в газете имели неоценимое значение. Вынесенные на общий суд, творческие программы отдельных группировок проверялись и корректировались в ходе своего обсуждения. Материалы дискуссий изучались в писательских организациях, обсуждались на тематических вечерах. Об этом свидетельствуют дальнейшие публикации в «Заре Востока».

В частности, здесь был опубликован проект резолюции Закрайкома ВКП(б) «О работе в области художественной литературы»⁷⁴.

В откликах на проект высказывались мысли об организационных и творческих проблемах в разных литературных ассоциациях. Серия этих материалов продолжила организованную ранее «Зарей Востока» дискуссию.

Как уже отмечалось, весной 1927 года «Заря Востока» повела кампанию за объединение писателей Закавказья в единую ассоциацию.

⁷³ «Заря Востока», 1 октября 1927 г.

⁷⁴ «Заря Востока», 13 июля 1928 г.

Дискуссии и обсуждения на страницах «Зари Востока» всячески способствовали ускорению процесса сближения. Единая писательская организация Закавказья (ЗАПП — Закавказская ассоциация пролетарских писателей) была создана буквально за год, а в октябре 1928 года открылся первый пленум ее правления.

ЗАПП имела свой печатный орган — ежемесячный литературный журнал «На рубеже Востока». Редактировали его грузинские, армянские и азербайджанские писатели.

Конечно, с появлением солидного литературного органа, каким был журнал «На рубеже Востока», газета несколько изменила свою работу. Материалы дискуссий, касающиеся межгрупповых литературных разногласий, почти полностью переместились в журнал.

Газета же продолжала регулярно публиковать руководящие статьи партийных работников. Однако отказ от дискуссий по теоретическим и организационным вопросам отнюдь не снижал той активной роли, какую газета играла в литературных взаимоотношениях республик Закавказья.

Летом 1929 года редакция «Зари Востока» под рубрикой «Культурная смычка народов» начинает новую кампанию за дальнейшее укрепление культурных контактов между Закавказскими республиками. Открывается она статьей известного грузинского поэта Тициана Табидзе «Культурное сближение народов Закавказья»⁷⁵.

За статьей Т. Табидзе последовали материалы о пребывании в Тбилиси писательских делегаций из Азербайджана и Армении.

Дружеские поездки писателей, о которых подробно сообщала «Заря Востока», способствовали созданию в июне 1929 года новой общественной организации — Союза советских писателей и деятелей искусства Закавказья.

Газета опубликовала текст резолюции о создании этой новой организации⁷⁶.

* * *

Вся сложность литературной жизни 20 — 30-х годов наиболее ярко, отчетливо отразилась в опубликованных в «Заре Востока» критических статьях и рецензиях.

Роль критики в процессе становления советской литературы весьма значительна. Недаром ее роль и значение оговаривались во всех наиболее важных партийных документах 20-х годов, касавшихся печати и литературы.

⁷⁵ «Заря Востока», 4 июня 1929 г.

⁷⁶ «Заря Востока», 15 июня 1929 г.

Отдел критики и библиографии существовал в «Заре Востока» со дня ее основания. Подавался материал отдела под рубриками: «Критика и библиография», «Новые книги», «Среди книг и журналов», «Искусство», «Хроника искусства».

Писали для «Зари Востока» как местные журналисты и писатели, так и ведущие советские критики. Среди них А. Лучначарский, Ю. Соболев, М. Ценовский, П. Коган, Л. Никулин, Н. Асеев и др. Театральные и кинорецензии присылали из Москвы Я. Тургенхолд и В. Шершеневич.

Часто и на разные темы писал для «Зари Востока» известный советский литературный критик Ю. Соболев. Его статьи отличают высокая профессиональность, принципиальность.

Статья Ю. Соболева «Революционная журналистика 1905 года о царях»⁷⁷ по остроте и глубине выводов может быть квалифицирована как исследование, хотя автор скромно именуется ее обзором. В ней рассматриваются номера еженедельника «Зритель».

За год до принятия резолюции ЦК партии о литературе в газете под специальными рубриками «Очерки литературной современности» и «Литературные очерки» появилась серия статей Ю. Соболева, посвященных разбору творчества писателей, анализу состояния дел в различных писательских объединениях.

Интересно отметить, что высказанные в статьях мысли, взгляды на те или иные спорные вопросы литературных взаимоотношений в дальнейшем совпали с основными положениями партийного документа. Это еще раз подтверждает умную, поистине партийную позицию «Зари Востока» в вопросах литературы.

В статье Ю. Соболева «Поколение Октября»⁷⁸, которая ярко иллюстрирует литературную позицию «Зари Востока» после резолюции 1925 года, повествуется о достижениях советской литературы в восьмую годовщину революции.

Долгое и плодотворное сотрудничество Ю. Соболева в «Заре Востока» указывает на широту литературных интересов газеты. Печатающая его глубокие и интересные статьи, исследования, рецензии, газета видела в его объективных оценках образец истинно ценного, профессионального и гражданского подхода к задачам литературной критики.

В двадцатых годах не было еще глубоких исследований по теории советской литературы. Многочисленные газетные и

⁷⁷ «Заря Востока», 15 февраля 1925 г.

⁷⁸ «Заря Востока», 10 ноября 1925 г.

журнальные статьи зачастую носили полемический характер и посвящались отдельным произведениям, а не анализу литературных явлений в конкретно-исторической связи. Это объяснялось тем, что советская литература находилась еще в стадии роста, становления, и для полной и правильной оценки ее необходима была некоторая временная дистанция.

По этой причине в «Заре Востока», как и в других изданиях, преобладали литературно-критические статьи, посвященные творчеству писателей, статьи-портреты, рецензии на книги и краткие аннотации к выходящим книгам.

По установившейся с первых лет издания традиции газета широко и интересно отмечала юбилейные даты классиков русской литературы.

В девяностую годовщину со дня смерти А. С. Пушкина «Заря Востока» выходит со специальной полосой⁷⁹. Здесь помещены статьи Т. Табидзе «Пушкин на Кавказе», В. Карамурзы «А. С. Пушкин», В. Сутырина «Пушкин, его современники, наши дни».

Статья Т. Табидзе ныне широко известна под названием «Александр Пушкин» и входит во все издания прозы грузинского поэта. Публикация в «Заре Востока» — первый вариант этой статьи.

Очень широко отметила газета и 100-летие со дня рождения Л. Н. Толстого. Материалы, посвященные этому событию, публиковались в газете в течение всей недели, предшествующей юбилейной дате. А в день рождения писателя «Заря Востока» вышла с разворотом под шапкой «100-летие со дня рождения Льва Николаевича Толстого»⁸⁰. В номере интересные исследования, среди них такие как «Толстой и искусство» Я. Тугенхольда, «Л. Н. Толстой» П. Когана, «Литературная карьера Л. Толстого» Б. Эйхенбаума. В последующих номерах публиковались статьи А. Луначарского «О значении юбилея Льва Толстого», Ю. Соболева «Новое о Льве Толстом», Н. Гусева «Л. Толстой и поэзия», проф. М. Цявловского «Из переписки Л. Н. Толстого с И. С. Тургеневым» и др.

Все названные статьи написаны специально для «Зари Востока». Интересно, что подбирая авторов и выбирая темы для выступлений, редакция не ограничивается узкими, редакционными оценками значения Толстого. Правильно представляя себе масштабы великого русского писателя, «Заря Востока» собирает на своих страницах лучшие литературные

⁷⁹ «Заря Востока», 11 февраля 1927 г.

⁸⁰ «Заря Востока», 9 сентября 1928 г.

силы, способные дать авторитетнейшие оценки творчества и личности корифея русской литературы.

«Заря Востока» регулярно давала обзоры состояния дел в грузинской, армянской и азербайджанской литературах, печатала исторические заметки о литературных событиях. Одной из первых статей, посвященных поэтам Грузии, была статья известного критика Б. Буачидзе «Октябрь в грузинской литературе»⁸¹.

Критик рассматривает процесс формирования поэтов в неразрывной связи с исторической обстановкой.

Статья Б. Буачидзе интересна тем, что сравнительно недавние факты литературной жизни (1921 — 1922 гг.) анализируются ее же участником.

О пролетарской группе «Кызыл калам» рассказывает в статье «Октябрь в тюркской литературе»⁸² азербайджанский критик Р. Наджафов.

В статье «Русские пролетарские писатели в Грузии»⁸³ Ю. Либединский разбирает первый номер «Литературного альманаха», составленного членами русской секции ассоциации пролетарских писателей Грузии, которые по словам Ю. Либединского, «вместе с пролетписателями армянами, грузинами и тюрками организуют чувство и сознание своего читателя в сторону коммунизма».

Названные нами статьи касались деятельности пролетарских организаций писателей. «Заря Востока» регулярно печатала материалы и о жизни других литературных групп. Так, в номере от 15 апреля 1928 года публикуется статья Б. Буачидзе «Старые меха — старое вино», разбирающая творческие успехи и неудачи группы грузинских конструктивистов — «Арифioni», а в номере от 5 октября поэт С. Эули, применяя выкладки из резолюции XIII съезда ВКП(б) по вопросам литературы, публикует статью «О критике, попутчиках и «лефованстве», высмеивая некоторые отвлеченные мудрствования части грузинских лефовцев.

Газета публиковала также статьи о литературных группах Армении, Азербайджана, а также обзоры многонациональной литературы народов СССР. Один из них — «Наши культурные достижения»⁸⁴ принадлежит известному критику П. Когану. Автор не только отмечает успехи советской культуры и литературы, но, что самое важное, призывает к сближению творческих сил союзных республик. Сама советская

⁸¹ «Заря Востока», 3 ноября 1927 г.

⁸² «Заря Востока», 11 ноября 1927 г.

⁸³ «Заря Востока», 14, 15 мая 1926 г.

⁸⁴ «Заря Востока», 10 ноября 1927 г.

действительность настоятельно требует единых усилий писателей, деятелей культуры, направленных на воспитание нового, советского человека.

Превосходен второй обзор — «Многоязычный СССР»⁸⁵, написанный Ю. Соболевым по заказу редакции и посвященный литературе Закавказья.

Вспомнив недавнее прошлое, критик переходит к характеристике нынешнего состояния литературы. Причины успехов он видит в том, что наладилась «крепкая культурная связь между центрами русской культуры и центрами культур союзных республик». Немалую роль, по мнению критика, в популяризации творчества закавказских писателей сыграли «Заря Востока», журналы «Пламя» и «На рубеже Востока». Ю. Соболев подчеркивает роль последнего в этом деле, считая, что «На рубеже Востока» открыл русскому читателю еще целый ряд поэтов и писателей Кавказа и Закавказья» и поэтому он «ценный и полезный журнал».

Многие из литературно-критических статей, публикуемых в «Заре Востока», были посвящены межнациональным литературным связям. Поводом для написания таких статей служили вечера интернациональной дружбы, приезды писательских делегаций, выход новой книги. Статьи эти, поскольку они писались оперативно, приближались к разным газетным жанрам: то к отчету, то к репортажу, то к рецензии.

К примеру, поводом для написания статьи «По пути к культурному сближению»⁸⁶ (автор не указан, подпись—Ф.) послужил выход на грузинском языке книжки стихов и прозы О. Туманяна в переводах И. Гришашвили.

По всей вероятности, материал мыслился как рецензия. Но автор прекрасно понял величину значения, казалось бы незначительного факта. Народы, в недавнем прошлом искусственно разобщенные в угоду продажным правительствам, вновь заговорили между собой на языке дружбы. Именно в такой социальной значимости было воспринято автором частное явление — издание на грузинском языке произведений армянского классика. Поэтому автору стали узки рамки жанра и рецензия, переросла в статью, в которой выход книги воспринимается как «первый почин на пути к культурному сближению народов Закавказья».

Выходил за пределы жанра и отчет о вечере дружбы, посвященном 100-летию армянского классика Габриэла Сундукиана. Автор отчета⁸⁷ (фамилия его не указана, подпись—В.)

⁸⁵ «Заря Востока», 1 июля 1928 г.

⁸⁶ «Заря Востока», 7 декабря 1924 г.

⁸⁷ «Заря Востока», 13 января 1926 г.

прибегал к глубоким обобщениям, к выразительной композиции материала и раздвигал границы сухого перечня фактов.

Подобная тенденция к «нарушению» особенностей жанров в «Заре Востока» представляется нам неслучайной. В ней нашла свое выражение та система взглядов, на которых строилась работа краевого органа партии. Великой неисчерпаемой теме интернационального сближения народов Закавказья здесь уделялось огромное внимание. Каждый факт культурной жизни, свидетельствующий о таком сближении, глубоко обобщался, образно осмысливался редакцией и ставился на службу дальнейшего углубления братских, высокогуманистических отношений между тремя республиками.

Такая глубоко осознанная, четко отработанная «Зарей Востока» линия в области пропаганды и укрепления национальных литературных и культурных связей высоко оценивалась партией. На пленумах и съездах «Заря Востока» непременно называлась как участник и организатор многих достижений в области экономики и культуры. Стиль, присущий газете, усваивался и другими краевыми изданиями. Особенно выделялся сходной с «Зарей Востока» манерой работы журнал «На рубеже Востока».

Интересны в «Заре Востока» подборки рецензий под рубриками: «Критика и библиография», «Новые книги», «Среди книг и журналов», авторами которых были известные советские критики и писатели. Но нередко о литературной новинке писали и молодые тбилисские журналисты и поэты. В качестве яркого примера можно привести рецензию талантливого тбилисского поэта А. Ситковского на книжку стихов М. Светлова⁸⁸, тогда молодого московского поэта. Критика товарищеская, доброжелательная, по-молодому щедрая.

Высоким профессионализмом авторов рецензий объясняется то, что даже самая короткая из них содержала в себе важный вывод, глубокую мысль.

Интересны в этом отношении литературные рецензии известного русского поэта Н. Асеева. Первая из них «Итоги литературного сезона»⁸⁹ посвящена творчеству И. Бабеля, Л. Леонова, А. Макарова, где автор щедро и образно говорит о талантливых произведениях этих писателей.

Глубоко содержательна и вторая рецензия Н. Асеева

⁸⁸ «Заря Востока», 24 июля 1929 г. Рецензия не имеет заголовка, помещена под рубрикой «Критика и библиография».

⁸⁹ «Заря Востока», 12 сентября 1924 г.

«Новости литературы»⁹⁰, в которой разбираются новые произведения.

Подробно останавливается Н. Асеев на поэме В. Маяковского «Ленин», язык которой, по его мнению, наконец, «все еще шетинящиеся против «непонятности» перья старых критиков признать необычайное мастерство поэта величайшей эпохи».

Не менее часто, чем рецензии-аннотации, появляются в газете рецензии-статьи. Поскольку статьи эти не носили оперативного характера и посвящались произведениям, уже знакомым читателю, авторы их имели возможность более глубокого и разностороннего подхода к литературному факту.

Интересна критическая статья-рецензия на роман В. Каменского «Пушкин и Дантес». Она называется весьма прямолинейно «Как не надо писать о Пушкине»⁹¹ (автор не указан, подпись — Г.). Судя по превосходному языку, острым и высокопрофессиональным оценкам, автором статьи мог быть известный грузинский поэт Валериан Гаприндашвили. Он регулярно сотрудничал в отделе критики и библиографии. В уже упомянутой нами статье бывшего сотрудника «Зари Востока» Н. П. Стора⁹² говорится, что Гаприндашвили активно работал в газете, способствовал знакомству русских писателей с творчеством грузинских собратьев по перу. Особенно много для «Зари Востока» поэт писал во второй половине 20-х годов. Он освещал приезды в Грузию русских поэтов, писал рецензии на их новые произведения, переводил грузинских авторов. Подписывался Гаприндашвили или полной фамилией, или начальными буквами имени и фамилии (В. Г.), или же псевдонимом — Т. М. (Тристан Мачабели).

В. Гаприндашвили отлично владел всеми богатствами русского языка, его увлеченность словом четко проявляется в рецензиях и отчетах. Сравнивая их с рецензией на книгу В. Каменского, можно легко заметить идентичность манеры письма и прийти к выводу, что и В. Г., и Т. М., и Г. — одно и то же лицо — В. Гаприндашвили.

В рецензии на книгу «Пушкин и Дантес» большое внимание уделено именно языковым неудачам произведения.

Общеподобающую популярность поэта автор романа изложил в нескольких «сенсациях, написанных в духе странствующего репортера», замечал рецензент. «Каменский в сущности этой книгой продолжил дело Дантеса. Он убивает... интерес к личности поэта. Резонер и кутила до женитьбы,

⁹⁰ «Заря Востока», 26 июня 1924 г.

⁹¹ «Заря Востока», 7 июня 1928 г.

⁹² «Коммунисти», 30 июня 1972 г. (Перевод наш — И. Б.).

мещанин, ревнивец, политический флюгер, меркантильно настроенный после женитьбы — таков образ Пушкина в книге. Не пощадил В. Каменский и последних минут поэта; в нем прессионистские тона окрасил его предсмертный бред, представляющий конспект прощальной речи какого-нибудь политического вождя».

Рецензент — большой поклонник гения Пушкина и великолепный переводчик его произведений, защищая поэтическую святыню России, возмущен «антихудожественным произведением», к которому В. Каменский «не приложил своих творческих дарований».

Продолжая разговор о рецензиях В. Гаприндашвили в «Заре Востока», следует определить еще одну сторону литературной работы газеты.

Речь идет об отчетах с поэтических вечеров В. В. Маяковского (декабрь 1927 года). В трех номерах «Зари Востока» были напечатаны два отчета и один литературный портрет, подписанные Т. М. (Тристан Мачабели — литературный псевдоним В. Гаприндашвили).

Отчеты не только передавали атмосферу вечеров, но и содержали глубокий анализ творчества поэта. Один из отчетов и литературный портрет впоследствии не публиковались. Особенно интересен литературный портрет «Владимир Маяковский»⁹³.

В силу своей широты, глубины обобщений он вырастает до серьезной исследовательской статьи, выражающей меру популярности и авторитета поэта-трибуна в Грузии.

И хотя отличная, в целом — предельно объективная, статья грузинского поэта содержит случайный наносный налет общепринятой в те годы «профилактической предосторожности» (Гаприндашвили скороговоркой повторяет шаблонные упреки Маяковскому в богомном индивидуализме, в «нерабочем восприятии города и природы»), она все-таки звучит как востороженный, искренний гимн величайшему поэту революции: «Вне сомнения был всегда реализм ощущений Маяковского. Он старался кормить читателя ржаным хлебом вместо кондитерских изделий... Он ведет за собой целую фалангу поэтов, заражая их своей мощью, своими героическими именами. Его стихи остаются в нашей памяти как роденовские изваяния, полные мощи и красоты».

И далее: «Нашу революцию и нашу литературную эпоху нельзя мыслить без Маяковского. Его песни неотделимы от наших дней. Динамика революции, может быть, в большей степени, чем в «Двенадцати», отразилась в статьях Маяковс-

⁹³ «Заря Востока», 9 декабря 1927 г.

кого, всегда насыщенным током высокого напряжения. Формальные заслуги его очень велики и являются предметом больших исследований. Он уже вошел в историю русской литературы, заняв в ней незыблемое место как крупнейший поэт современности».

По своей значимости, культуре языка, высоте пафоса статья «Владимир Маяковский» может быть поставлена на уровень лучших публикаций «Зари Востока» рассматриваемого периода.

Подобных материалов, серьезно разбиравших творчество приезжавших в Тбилиси поэтов и писателей, «Заря Востока» печатала много. Статьи, информационные заметки, отчеты с литературных вечеров и диспутов посвящены пребыванию в Тбилиси М. Горького, С. Третьякова, Б. Лавренева, С. Есенина, С. Кирсанова, А. Веселого и других.

Кроме того, печатался обширный юбилейный материал: статьи-портреты о классиках русской, грузинской, армянской и азербайджанской литератур. Так появились, к примеру, значительные, интересные статьи Т. Табидзе «Пушкин на Кавказе» (11 февраля 1927 г.), «С. Есенин в Грузии» (6 января 1927 г.), «Давид Кдидашвили. 40 лет литературной деятельности» (29 июня 1930 г.).

Траурным датам посвящены статьи П. Макинцiana «Памяти поэта и революционера. 5 лет со дня смерти В. Терьяна» (6 января 1925 г.), Н. Стора «Певец гражданской скорби. 50 лет со дня смерти Н. А. Некрасова» (11 января 1927 г.), некролог «Памяти Коте Макашвили» (1 сентября 1927 г.) и др.

Интересны оценки, данные в те годы «Зарей Востока» произведениям, ставшим ныне классикой советской литературы. С этой точки зрения примечательны две статьи критика И. Геллерштейна, посвященные роману А. Фадеева «Разгром» и первой книге романа М. Шолохова «Тихий Дон».

Первая статья, озаглавленная «Разгром» Александра Фадеева⁹⁴, содержит положительную оценку произведения молодого писателя. Особо подчеркиваются достоинства сюжета, который «тюд пером Фадеева вырос в широко обобщающуюся грандиозную эпопею, проникнутую подлинным революционным пафосом борьбы. Сквозь тучу разгрома выглядывают лучи грядущей победы».

Вторая рецензия И. Геллерштейна озаглавлена «По социально-художественным берегам Тихого Дона»⁹⁵. Критик пишет о романе: «Тихий Дон» является монументальной эпо-

⁹⁴ «Заря Востока», 15 мая 1928 г.

⁹⁵ «Заря Востока», 5 декабря 1928 г.

пеей, охватывающей такие насыщенные событиями три от-
резка времени, из которых каждый может дать богатый мате-
риал не для одного романа».

Такова неполная характеристика литературно-критиче-
ских статей в «Заре Востока» (1922—1932 гг.). Они — лето-
пись времени, времени, полного исканий, ошибок, открытий,
больших литературных свершений.

Литературная работа газеты «Заря Востока» свидетель-
ствует о большом внимании краевого комитета партии к дан-
ной области жизни. Решение ответственных задач, возложен-
ных на редакцию печатного органа, способствовало не только
оживлению литературной работы в трех закавказских рес-
публиках, но и направило ее по новому руслу. С помощью
«Зари Востока» обогащалась и углублялась тематика лите-
ратурных произведений. Публикация в газете означала, что
печатаемый материал интересен, злободневен и необходим
читателю.

Произведения русских советских писателей, в обилии пе-
чатаемые как на страницах «Зари Востока», так и в ее лите-
ратурном приложении — журнале «Пламя», не только зна-
комили читателей с литературными новинками, но и способ-
ствовали укреплению творческих взаимосвязей между писа-
телями разных республик.

Многочисленные дискуссии, устраиваемые на страницах
газеты, подробные отчеты с литературных диспутов, широ-
кое обсуждение партийных документов о литературе, сыгра-
ли неоценимую роль в конкретизации литературной полити-
ки, в формировании непреложных гражданских задач писа-
тельского творчества.

Литературно-критические материалы на страницах «Зари
Востока» — живая и богатая иллюстрация к истории станов-
ления советской партийной критики. Блестящие статьи, со-
держащие и поныне актуальные оценки творчества многих
классиков советской литературы — составляют славную стра-
ницу многогранной литературной работы газеты «Заря Вос-
тока».

В. С. СОКОЛОВ

«ТАБЛЬ РОНД» — КРУГЛЫЙ СТОЛ АНТИКОММУНИСТОВ ОТ ЛИТЕРАТУРЫ

Франция относится к числу стран с весьма высоким уровнем развития литературной периодики, с вековыми традициями в этой области. Эту страну вообще принято считать родиной журнала в современном понимании¹.

Уже в прошлом столетии сложился в своих основных чертах и характеристиках тип «толстого» литературного журнала, совмещающий, синтезирующий в себе существенно важные черты литературы и журналистики, действующий на их стыке. Издавна французские издания данного типа заявляли о своей принадлежности к литературе, — и только к ней!, — выступали от ее имени и всячески старались отвести от себя подозрения и упреки в какой-либо причастности к политической печати. Между тем, еще В. Г. Белинский в свое время справедливо заметил: «Французские журналы литературою почти не занимаются, обращая все свое внимание исключительно на политику. Даже отличаются преимущественно политическим направлением».²

В новейшее время тенденция к идеологизации и политизации литературы во всех ее родах, видах и формах, в литературной журналистике в первую очередь, стала бурно прогрессирующей и всеобъемлющей. Пройти мимо этого нельзя ни одному добросовестному и сколько-нибудь внимательному исследователю или наблюдателю текущей истории общественно-литературной мысли Франции.

Вопрос об изучении буржуазных «толстых» журналов несомненно актуален во многих отношениях. Издания этого типа находятся на самом острие современного буржуазного общественного сознания, дают самое зримое и рельефное представление о его нынешних судьбах, важнейших тенден-

¹ Соколов В. С., Шарков О. П., Барабохин Д. А. Журнал БСЭ, 3-ье изд. т. 9, с. 246.

² Белинский В. Г. Полн. собр. соч., т. 9, М., Изд-во АН СССР, 1956, с. 136.

циях, проблемах, заботах. Будучи узловыми центрами и аванпостами общественно-литературной мысли второй половины двадцатого века, они являются носителями ее позиций, точек зрения и т. п. по вопросам текущей литературной практики, проводниками, пропагандистами, а то и творцами последнего, новейшего слова ее в важных сферах идеологической деятельности и, прежде всего, в области социально-эстетических концепций, имеющих подчас ключевое значение для объяснения и правильного понимания важных явлений и сторон всей идейно-духовной жизни Франции наших дней, а не только литературы.

Поэтому разностороннее и систематическое исследование современной литературной периодики этой страны представляется делом актуальным, нужным и многообещающим не только для историков литературы и журналистики западных стран, но и для специалистов по сегодняшней идеологической борьбе.

Данная статья представляет собой попытку рассмотреть и проанализировать под углом зрения изложенных выше соображений один из ведущих и наиболее влиятельных «толстых» литературных журналов послевоенной Франции — ежемесячник «Табль Ронд». При этом имеется ввиду дать по возможности обстоятельную характеристику важнейших аспектов его реальной социально-эстетической и политико-идеологической позиции и обусловленных ею главных направлений практической деятельности журнала.

Являясь первой, по крайней мере, в нашей научной литературе попыткой исследования такого рода, предлагаемый анализ, естественно, не может быть ни сколько-либо полным, ни, тем более, исчерпывающим: сделать это не позволяют, прежде всего, рамки статьи. Автор ее задался более скромной и достижимой целью — выявить на материале конкретных публикаций «Табль Ронд» за период с 1948 по 1969 гг. и осветить лишь некоторые из наиболее принципиальных, существенных и показательных черт и особенностей этого журнала как типа издания, издавна утвердившегося в системе французской журналистики как ее важный компонент, и как специфического и действенного инструмента идеологии и политики антикоммунизма, пока еще, как думается, недостаточно оцененного.

Давая общую оценку журналу «Табль Ронд», необходимо постоянно иметь ввиду, с одной стороны, неизменность его принципиальной классовой позиции за все время существования, и, с другой — достаточно четко обозначившиеся главные этапы его истории, учитывать которые необходимо.

Начальная программа «Табль Ронд» была изложена в

первом номере его, увидевшем свет в январе 1948 г. «Табль Ронд» («Круглый стол»), — говорилось в редакционном заявлении, — означает лишь то, что определенное число писателей, разных по возрасту, мнениям, убеждениям, верованиям или сомнениям религиозного и философского порядка нашли возможность согласиться между собой с тем, что им кажется оправданием, достоинством и ответственностью профессии или положения, избранных ими, а именно: говорить свободно то, что они считают правдой во всем том, что затрагивает судьбу людей; защищать ценности, через которые получает смысл само существование...»³. Далее говорилось, что «Табль Ронд» намерен сделаться журналом «позиции», причем, его сотрудники будут стремиться «занимать позицию не в качестве людей партии, а — писателей, будучи убеждены в том, что само исполнение писательской профессии содержит свою мораль».⁴ Журнал высказывался за «ангажированность», под которой понималось обязательство служить определенной сумме «высших ценностей»: свободе, справедливости, истине, уважению к человеческой личности и т. п., но — против «партийных предписаний» и «идеологического догматизма».⁵

При всей своей внешней расплывчатости отправная социально-эстетическая платформа «Табль Ронд» являлась достаточно классово детерминированной. В самом деле, вряд ли в наше время найдется хоть один буржуазный печатный орган, который бы не декларировал свою словесную приверженность таким духовно-идеологическим стереотипам ценностного порядка, являющимся ровесниками буржуазной политической пропаганды эпохи империализма, как «свободное общество», «свобода», «свобода (или «независимость») духа», «справедливость», «истина» и т. д. Однако при внимательном рассмотрении обнаруживаются и прямые связи его платформы с новейшей, послевоенной стадией развития империализма и его идеологии и политики, интересами которых в последнем счете и диктовалась его деятельность.

«Табль Ронд» «имел целью противодействовать довольно гнетущему климату, который характеризовал французскую интеллектуальную жизнь непосредственно после войны...»⁶ — отмечает буржуазный ученый. Иначе говоря, он возник под

³ Цит. по: Laurent Jacques. Au Contraire P. „La Table Ronde“, 1967, p. p. 291—292.

⁴ Ibid., p. 292.

⁵ Ibid.

⁶ Цит. по: Laurent Jacques. Au Contraire, p. 13.

флагом открытой оппозиции антифашистской и демократической идеологии Сопротивления. Это выразилось наряду с прочим в попытках публичного амнистирования и отмены вишизма и коллаборационизма. Эти попытки были своего рода знаменем времени. Если к концу сороковых годов дух Сопротивления и Освобождения все еще продолжал оказывать весьма ощутимое, хотя и все более убывающее влияние на все стороны политической и идейно-духовной жизни страны, то, с другой стороны, в обстановке начавшейся «холодной войны» и сопутствовавшего ей разгула антикоммунизма оживились и приободрились силы и элементы, еще недавно связанные с вишизмом и коллаборационизмом, которые не оставили надежд на реванш. «Табль Ронд» и явился одним из инициаторов кампании по политической и духовно-нравственной реабилитации коллаборационистов и коллаборационизма, хотя делалось это опять же от имени литературы и в литературной оболочке.

Уже в пятом номере журнала (май 1948 г.) появилась статья Жака Лорана, оплакивавшего дориотиста Марселя Петю, который был расстрелян по приговору суда за сотрудничество с гитлеровскими оккупантами. «Юридическим беззаконием» назвал Лоран заслуженное возмездие фашистскому прислужнику⁷. Ни словом не обмолвившийся об Орадуре и десятках тысяч французских патриотов, убитых и замученных немецкими и французскими фашистами, Лоран пытался представить свершившееся над активным пособником оккупантов правосудие как возмутительный пример несправедливости и крайней антигуманности освободителей Франции от фашизма.

Лоран давал заведомо ложный адрес виновников бед и несчастий, обрушившихся на Францию в 1940 — 1945 гг. В его трактовке без вины виноватые оказались преступниками, а преступники — без вины виноватыми. Изображая Петю как мученика и безвинную жертву слепой политической мести, почти канонизируя его, Лоран стремился всеми средствами развенчать и дискредитировать демократические и патриотические силы Франции и их дело и попутно внушить читателям, что слеза не может быть в принципе правды и справедливости, что те, кого они считают освободителями страны, ничуть не лучше, если не хуже, тех, кого они рассматривают как ее недавних поработителей. Отнюдь не случайно Лоран обошел молчанием сам факт длительной фашистской оккупации Франции и нацизм, а его клеймящие тирады фак-

⁷ Ibid., p. 25.

тически имеют односторонний, противоположный адресат
Спротивление, положившее ей конец.

Остается заметить, что Лорану, одному из ведущих жур-
рудников «Табль Ронд» в первые годы существования жур-
нала, пожалуй, не было равных в самых яростных нападках
на принцип **любой** партийно-политической «ангажированности»
писателя и критика и на идею добровольного и сознательного
участия литератора в общественной борьбе!

В своих же неприкрытых симпатиях к Виши и коллабо-
рационизму он не был одинок. На крайне правых сходного
толка позициях стоял влиятельнейший член редакционного
комитета журнала в течение ряда лет Тьерри Монье. Печатав-
шийся еще в довоенное время в монархистско-фашистском
еженедельнике «Аксон франсэз», Монье уже тогда зареко-
мендовал себя как единомышленник и активный сторонник
его издателя Шарля Морраса, приговоренного к пожизнен-
ному заключению после войны за свою преступную деятель-
ность в годы фашистской оккупации страны. Монье постоянно
превозносил Морраса как некоего несгибаемого апостола
принципов и веры, мученика и страдальца за Францию,
оклеветанного и ошельмованного «левыми». Он наделил его
всеми мыслимыми достоинствами: «великий писатель», «ин-
теллектуальный алмаз», поборник «чистоты, исключавшей
компромиссы», «либерал (!) в литературных и социальных
мнениях», всегда следовавший «ясной политической доктри-
не»,⁸ и все это, судя по всему, не столько для того, чтобы
вызвать у читателей сочувствие и сострадание к печальной,
но заслуженной участи махрового реакционера, сколько с
целью опорочить Спротивление и его идеалы и одновременно
восславить правую, антинациональную политику. Ведь из
рассуждений Монье со всей очевидностью вытекало, что толь-
ко крайняя реакция является гарантом величия «вечной
Франции», только она — истинная защитница «установлен-
ного порядка», с которой надлежит связывать надежды на
спасение страны от анархии, беспорядков и «диктата слепой
толпы».

Разумеется, не все участники «круглого стола» первого
состава разделяли подобные крайне правые воззрения. Но
одно совершенно очевидно: они все без исключения являлись
представителями **лишь** буржуазного общественно-политичес-
кого мнения, да притом **только** одной, наиболее консерватив-
ной по своим конечным социальным выводам части его.

Все сказанное не меняет того бесспорного факта, что
«Табль Ронд» — весьма представительный орган буржуазной

⁸ „La Table Ronde“, 1953, janvier, № 61, p. p. 169 - 170.

литературы Франции. В разное время, особенно в 1948—1954 гг., в нем публиковались А. Моруа, А. Камю, Ж. Ромен, А. Труайя, Ж. Кокто, А. де Монтерлан, Ж. Ростан, П. Мартен-Шоффье, Ж. Грин, П. Леото, Ж. Мадоль, А. Лану, Ф. Понж, Л. Гийу, А. Массис, С. Груссар, Ф. Нуриссье, Ж. Коншон, Ж. Шардон и другие писатели и поэты, хотя необходимо сразу же оговориться, что участие в «Табль Ронд» большинства из них было эпизодическим, случайным, да и не они задавали тон в журнале. Определяющую для социально-политической физиономии издания роль вообще играли не беллетристы, драматурги и поэты, а — критики, литературоведы, философы, социологи, историки, журналисты, служители церкви, теологи. Из критиков и литературоведов наряду с уже упомянутыми Монье и Лораном следует назвать выступавших не с одинаковой степенью активности П.-А. Симона, Р. Кантерса, Р.-М. Альбереса, К. Мориака, П. Сиприо, Ж.-Л. Террекса, Э.-М. Сиорана, Ж. де Рикомона, Ж. Сиго, С. Бертен, И. Эсмен. Среди авторов встречаются имена членов Французской Академии (Даниэль-Ропс, А. Мондор, Р. д'Аркур и другие), политических деятелей (Ж. Бидо, М. Дебре, М. Фор, Э. Фор, П. Мендес-Франс, Р. Плевен, Ж. Сустель, П. Рейно, А. Пинэ, К. Пино, Р. Шуман, Ж. Изорни, А. Фроссар и другие; Шуман, например, в 1961 г. вошел в состав редакционного совета журнала), военных (генерал Боффер).

К началу 1953 г. в редакционный комитет «Табль Ронд» входили Франсуа Мориак, Габриэль Марсель, Тьерри Монье, Жан Мистлер, Жак Дюамель, Шарль Оранго, Ролан Лоденбах.

Одна из отличительных особенностей этого журнала заключается в тщательном и последовательном проведении принципа анонимности руководства. Если периодически ежемесячник публиковал на внутренней стороне обложки список членов редакционного комитета (позже — совета), да временами — имя ответственного секретаря редакции, то никогда, ни разу не назывался директор или главный редактор. Этим, видимо, лишний раз подчеркивалось, что руководство «круглым столом» осуществляется сугубо коллективно и исключает всякий намек на единоначалие.

Однако известно, что инициатором создания ежемесячника является Франсуа Мориак и он же был, судя по всему, негласным руководителем «круглого стола» в 1948—1953 гг. несомненно наиболее интересном шестилетии во всей истории журнала, или, во всяком случае, председательствующим за ним. В феврале 1954 г. Мориак вышел из редакционного комитета, мотивируя этот свой шаг тем, что «не достиг ни одной из тех целей, которые ставил перед собой». Из дальнейших разъяснений Мориака следует, что он замышлял

приступая к основанию «Табль Ронд», сделать журнал ^{своеобразным} фоном всего спектра буржуазного общественно-литературного мнения, включая его левый сегмент. («Я имел химерную идею примирить разделенных французов в литературном плане»⁹), но из этого ничего не вышло, так как ему не удалось обеспечить взаимную веротерпимость в отношениях между собой даже ведущих сотрудников издания, постепенно ставшим рупором главным образом правых литераторов.

Можно только предполагать, что откровенно провишистская струя, с годами заметно усилившаяся в публикациях журнала, становилась все нетерпимей для Мориака, участника Сопротивления, бесспорно искреннего антифашиста. Видимо, его все более не устраивала уготованная ему роль респектабельного прикрытия для деятельности литераторов фашистского и профашистского толка, длительное время таившихся, но по мере вползания Франции в «холодную войну» все громче заявлявших о себе, которые нашли пристанище в «Табль Ронд».

Действительно, здесь мы сталкиваемся с просто разительными случаями.

Из постоянных сотрудников журнала на подчеркнуто особом положении находились Эмманюэль Берль и Андре Терив, пользовавшиеся, кажется, высшей привилегией из всех допускавшихся в «Табль Ронд» — правом на персональные рубрики (первый из них выступал в течение многих лет под рубрикой «Дневник писателя», второй еще дольше — под рубрикой «Литературные истины»; характерно, что с прекращением их сотрудничества в ежемесячнике исчезли и названные рубрики).

Что касается Берля, то его сотрудничество в журнале несомненно прибавляло авторитета «Табль Ронд». Один из виднейших политических журналистов страны, Берль получил широкую известность за достаточно четкую антифашистскую направленность и определенное чувство политического реализма еще в тридцатые годы. Это чувство в общем-то ему не изменило и в послевоенный период, хотя Берль неизменно оставался на умеренно антикоммунистических позициях и тяготел к буржуазной левой, к радикал-социалистам вроде Мендес-Франса. Пожалуй, единственный из всех сотрудников «Табль Ронд» Берль позволял себе критику ряда сторон, аспектов и направлений политики правительственных кабинетов Четвертой республики, — критику, что особенно важно подчеркнуть в данном случае, — слева. (В частности, он неодобрительно отзывался о стремлении французских колониалистов любой ценой удержать Алжир).

⁹ «La Table Ronde», 1954, Février, № 74, p. 126.

Другое дело — Терив. Укрывшийся за этим псевдонимом Роже Пютог в годы гитлеровской оккупации был активным сотрудником коллаборационистской газеты «Пети Паризьер» закрытой после войны, и гестаповской «Паризер Цайтунг». Как только в 1951 г. начал выходить еженедельник т. н. «национальной оппозиции» «Ривароль» Терив вполне естественно; продолжая систематически выступать в «Табль Ронд» как литературный критик, оказался в числе его ближайших сотрудников совместно с Рене Малиавеном, бывшим заместителем генерального секретаря прогитлеровского информационного агентства «Энтер-Франс» в годы оккупации, Морисом Гэ, бывшим секретарем по делам молодежи в Виши в 1943 — 1944 гг., Рене Жилленом, бывшим личным секретарем Петэна и составителем его речей, Робером Пуле, заочно приговоренным бельгийскими судом к смерти за свои преступления на территории оккупированной Бельгии (к слову, — одно из стихотворений Пуле было опубликовано в «Табль Ронд») и другими лицами весьма сходной репутации и родственного прошлого.

* * *

За два с лишним десятилетия своего существования «Табль Ронд» неоднократно корректировал свою линию, что выражалось по преимуществу в поисках новых возможностей, средств и форм сохранения и усиления влияния на аудиторию и императивов адаптации к меняющейся обстановке и, по существу, сколько-либо не затрагивало его основополагающей политико-идеологической платформы и лишь вносило время от времени необходимые поправки и коррективы в нее.

Некоторые изменения, имеющие целью модернизацию журнала, были внесены в него в 1961 г. К этому времени, необходимо сказать, «Табль Ронд» утратил многие из своих броских и запоминающихся черт «морнаковского» периода, растерял свою индивидуальную внешнюю «непохожесть» на другие «толстые» журналы и явно становился все более безликим и уж слишком плоско конформистским. Уже давно покинули редакцию всегда вызывавшие читательское любопытство Ф. Морнак, Монье, Лоран и другие и сразу поубавилось «острых углов». Намного реже стали появляться на его страницах крупные писательские имена.

В этой обстановке предпринимается попытка подновить фасад издания. Сентябрьским номером открылась «новая серия» этого журнала.

Впрочем, новизна эта оказалась весьма проблематичной и напускной. Новое программное заявление редакции оказалось еще более неопределенным и малообязывающим, чем

все прежние. «Табль Ронд» заявлял о своем намерении впрямь широко привлекать к сотрудничеству не только французских, но и иностранных «известных писателей и молодых интеллигентов»¹⁰, и одновременно сделать главным предметом «диалога» наряду с литературой, искусствами и наукой — идеи. Своей главной целью журнал объявил «работу над дефиницией и иллюстрированием европейской культуры»¹¹.

Вслед за этим появились новые рубрики: «Идеи», «Религиозные книги», «За границей», «Письмо из Лондона», «Письмо из Нью-Йорка», «Письмо из Бонна» и другие. Объем журнала уменьшился до 160 страниц. Еще раньше с обложки «Табль Ронд» исчезло указание на то, что журнал издается известной парижской книгоиздательской фирмой Плон, а в июльско-августовском номере было объявлено, что журнал теперь выпускается обществом «Сосьете д'эдисьон э де публикасьон артистик э литтерер». С мартовского номера 1962 г. «Табль Ронд» стал выходить с новым подзаголовком («Европейское обозрение христианского исследования») с тем, чтобы в январе 1967 г. вернуться к прежнему, традиционному подзаголовку «Ежемесячное обозрение» („Revue Mensuelle“).

С февраля 1967 г. каждый номер журнала стал предвещаться следующей редакционной преамбулой, характеризующей постоянные задачи и цели ежемесячника: «Заваленный работой, затопленный потоком информации, современный человек больше не в силах читать все, следить за всем... Своими статьями, дебатами, актуальными хрониками «Табль Ронд» сигнализирует ему о наиболее значительных аспектах мира, предлагает ему злостные темы для размышления, осуществляет в итоге... синтез, о котором он мечтает.

«Табль Ронд» является журналом современного человека, который стремится понять в своем времени самое главное».¹²

Таким образом, «Табль Ронд» открыто заявлял о своей претензии на руководство их культурными, духовно-идеологическими интересами и запросами, на формирование их вкусов, взглядов и воззрений посредством одновременно и отбора информации, и соответствующей интерпретации ее.

В результате этих трансформаций «Табль Ронд» приобрел еще более чем прежде, доктринально-идеологический характер и все явственнее уходил от литературы в собственном смысле слова, то есть от своего первоначального назначения,

¹⁰ „La Table Ronde“, 1961, septembre, № 164, p. 4

¹¹ Ibid.

¹² „La Table Ronde“, 1967, Février, № 229.

в область обществоведения, культуры в самом широком понимании, в сферу журналистики идей. К этому остается добавить, что со второй половины пятидесятых годов философская и общественная мысль в журнале стали разворачиваться и утверждаться по преимуществу в русле религиозно-деистического подхода, теологической трактовки важнейших проблем современной социальной действительности.

В любом периодическом издании нашего времени политика проходит через типологию. Иначе говоря, классово-идеологические и партийно-политические функции журнала и газеты и их целеполагающие социальные задачи переходят из возможности в действительность, реализуются, материализуются только таким путем — через совокупность всех литературно-журналистских, полиграфических и других средств выражения, изображения, внушения, убеждения, то есть в конечном счете — влияния, которыми они располагают.

В этом смысле общие типологические контуры «Табль Ронд», как бы они ни модифицировались и ни варьировались в течение его истории во второстепенных элементах и в частных значениях, в целом оставались неизменными. Сказанное относится к очевидной устойчивости принципов и логики построения и планировки, к проблемно-тематической структуре издания, неизменно четко распадающегося на две хорошо различимые главные части, как в количественном, так и в качественном отношениях, — основную, оригинальную первую часть и вспомогательную вторую — то, что с давних пор во Франции принято называть «обозрением».

В многообразном и богатом арсенале типологических средств «Табль Ронд» (и не только, естественно, его), всегда подчиненных конечным целям классово ориентированного воздействия на аудиторию, наряду с другими не последняя роль отводится рубрикации. Меньше всего нужно думать, что рубрики это всего лишь некие межевые ориентиры на просторном текстовом поле современного «толстого» журнала, вводимые с единственной целью облегчить читателям наиболее удобный, краткий и экономичный доступ к содержанию номера, хотя, разумеется, подобные соображения редакциями постоянно имеются в виду. Но ведь в данном плане речь идет ни о чем больше, как лишь о естественном и понятном стремлении редакции издания к оказанию читателям помощи в технике чтения журнала с тем, чтобы максимально облегчить процесс усвоения, отнюдь не механического, содержания его. На поверку, с помощью рубрик, как и заголовков, но только в более концентрированном виде, редакция журнала исподволь направляет интерес читателя в нужную

ей сторону, следовательно, осуществляет скрытое руководство процессом чтения в заданной плоскости.

Не нужно в связи с этим забывать и о том, что по отношению к читателям и разнообразию рубрик на страницах журнала во Франции и читателями, и критиками традиционно придается большое значение как важнейшему показателю тематической и информационной широты, тематического и образовательно-информационного диапазона издания, как свидетельству его энциклопедичности и критерию серьезного, уважительного отношения к читателю. Рубрики же вводятся и снимаются редакторами журналов по мере их необходимости, соответствующие решения на этот счет им подсказывает и меняющаяся обстановка, и новые диктуемые ею социально-идеологические требования, задачи, императивы.

На подобные размышления наводит многолетнее знакомство с практикой информационно-пропагандистской деятельности многих буржуазных периодических изданий Франции, в ряду которых и «Табль Ронд», а эта практика убеждает в правомерности и обоснованности таких размышлений.

Одно перечисление рубрик, в разное время использовавшихся редакцией журнала, по-видимому, заняло бы несколько страниц. (Вот лишь некоторые из рубрик «Табль Ронд»: «Литература», «Иностранная литература», «Жизнь литературы», «Литература и идеи», «Литературные истины», «Литература о путешествиях», «Чтение», «Французские книги», «Романы», «Реальности романа», «Поэзия», «Тексты», «Дневник писателя», «Эссе», «Портреты», «Гуманитарные науки», «История», «Философия», «Экономика», «От книги к книге», «Книги по истории», «Книги по искусству», «Книги по социологии», «Искусство», «Кино», «Спектакли», «Театр», «Археология, искусство, путешествия», «Это вы прочтете завтра»). В данном же случае намного важнее не то, какие рубрики практиковались изданием и сколько их было в общей сложности или за какой-то определенный промежуток времени, а то, насколько, в какой мере отвечают они проблемно-тематическому профилю «Табль Ронд», в сфере которого ставятся или решаются наиболее важные из привлекающих его внимание вопросов, проводятся основополагающие идеологические и политические установки. Они же, вне всякого сомнения, свидетельствуют о литературно-гуманитарном, то есть идеологическом, прежде всего, назначении журнала.

Рубрикация в «Табль Ронд» по традиции подвергается почти исключительно материалы второй обзорной части, которая в отличие от первой с ее крупными публикациями, как правило, имеющими доктринально-концептуальный харак-

тер, своими разнообразными «хрониками» в жанрах по преимуществу обзоров, рецензий, аннотаций и библиографий явно имеет более предметное и прикладное — рекомендательное назначение. Критики и журналисты, выступающие в этой части журнала, это, в сущности, не «хроникеры», как их принято называть в «Табль Ронд», а, в последнем счете, по своим реальным функциям и задачам — активные идеологические агенты издания, проводники его общего классового курса, в задачи которых, прежде всего, входит путем высказывания по конкретным и частным поводам и вопросам осуществлять в соответствии с общей социальной позицией журнала влияние на читателей, воспитывать их интересы, вкусы, взгляды. В самом деле, они информируют читателей (а тем самым и подсказывают, что им читать), в сущности, не о том, что действительно стоит прочитать в первую очередь, сколько о том, что редакция считает нужным предложить им, что ею отобрано из потока литературы и навязывается в императивной форме читателю для прочтения.

Таким образом, «литературные хроникеры» «Табль Ронд» всецело подчиняют целям и задачам требуемой редакцией идеологической интерпретации, которая обеспечивается и соответствующим отбором книг для рецензирования, и должными оценками их, нередко, кстати говоря, выходящими далеко за рамки предмета разговора и не имеющими никакого прямого отношения к литературе. В результате подобная «хроника» теряет характер информации и само право называться ею и выливается в идеологически запрограммированную рекомендацию читателю, содержащую настоятельное предложение принять и совет рецензента прочесть отобранную редакцией книгу, и его мнение о ней, его точку зрения, его позицию.

Еще один важный момент, связанный с типологической характеристикой «Табль Ронд».

Наряду с другими «толстыми» журналами Франции он широко практиковал целевые тематические номера, именовавшиеся его редакцией то «специальными» (в отличие от обычных «смешанных»), то — «тетрадами», то — «антологиями». Со временем эта форма освещения актуальных с точки зрения редакции журнала проблем действительности и подачи материала стала чуть ли не главной (в отдельные годы «специальных» номеров выходило больше, чем «смешанных»: в 1958 г. — восемь из двенадцати, в 1967 г. — также восемь, в 1968 г. — десять). Что же касается их содержания и направленности, то они в целом не расходятся с его традиционным проблемно-тематическим профилем и, может быть, даже бо-

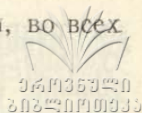
лее рельефно оттеняют его¹³. «Специальные» номера, разъясняла редакция, имеют целью освещать наиболее «крупные актуальные темы» с тем, чтобы, «с одной стороны, посредством непрерывно расширяемого веера тем направлять и удовлетворять интерес наших читателей к большим проблемам нашего времени; с другой стороны, — прибегать при подготовке каждого из этих исследований к услугам специалистов». ¹⁴

Это заявление «Табль Ронд» нельзя понять иначе, как открытое признание его стремления к управлению, руководству духовно-идеологическими интересами и запросами своих читателей. «Специальные» же номера, предоставляющие недоступные «смешанным» возможности для концентрированного целевого выступления по особо важным поводам и случаям во имя достижения значительных воспитательно-пропагандистских результатов, и рассматривались редакцией ежемесячника, судя по всему, как наиболее близкая к оптимальной, удобная и достаточно апробированная форма эффективного воздействия на аудиторию.

Что же касается противоречащего данной декларации утверждения редакции журнала насчет того, что участие «специалистов» в тематических «антологиях» гарантирует ему непартийный, находящийся вне идеологических предписаний и общественных обязательств чисто «специальный», т. е. технократический подход к рассматриваемым в них вопросам, то подобный подход, какими бы благами, пусть даже самыми искренними побуждениями он ни обосновывался, является принципиально невозможным. В подтверждениях этого никогда не было недостатка. Одно из них — сам

¹³ Перечень наиболее характерных для «Табль Ронд» «специальных» номеров за рассматриваемый период: «Искусство новеллы» — авг. 1955, «Картина американской цивилизации» — сент. 1956, «Судьбы психоанализа» — дек. 1956, «Ислам» — июнь 1958, «Что такое искусство?» — янв. 1959, «Испания—59» — ноябрь 1959, «Альбер Камю» — февр. 1960, «Анкета о национализме» — март 1960, «Романская цивилизация» — февр. 1960, «Анкета о национализме» — март 1960, «Романская цивилизация» — февр. 1960, «Жан-Жак Руссо» — сент. 1962, «Призвание Европы» — февр. 1963, «Цивилизация небытия» — март 1963, «Актуальность Поля Клоделя» — март 1964, «Положение психиатрии» — май 1964, «Университет» — окт., 1964, «Женщины в завтрашнем обществе» — март 1965, «Человек и юстиция» — окт. 1966, «Культура масс и культура элиты» — ноябрь 1966, «Новая медицина» — март 1968, «Возможно ли мировое государство?» — июль—авг. 1967, «Иисус Христос» — ноябрь 1968, «Вера сегодня» — дек. — янв. 1967 — 1968.

¹⁴ „La Table Ronde“, 1958, janvier, № 121 (вкладка).

* * *

Естественно ожидать от каждого журнала, именующего себя литературным или выступающим от имени литературы, что литература занимает в нем, если не преобладающее, то все же достаточно видное и почетное место. «Табль Ронд» всегда и всячески утверждал свою принадлежность и самую непосредственную причастность ко всем вопросам, так или иначе связанным с литературой, и, в первую очередь, к философской и эстетической мысли в ее исторических и современных судьбах, что в принципе вполне правомерно, ибо общественная мысль и литература во все времена существовали в нерасторжимом единстве, взаимно переплетаясь и взаимно обогащаясь. Закономерен и оправдан во всех отношениях постоянный и напряженный интерес «Табль Ронд» как одного из органов литературной журналистики к истории, теории и практике литературы и искусства.

Касаясь с той или с другой стороны позиции журнала в области литературы, исследователь необходимо и неизбежно оказывается лицом к лицу с гораздо более масштабными проблемами, обязывающими его начать анализ литературной политики ежесеместричника с самых глубинных оснований мировоззренческой платформы, которая и является единственным ключом к научному объяснению, наряду с другими, и социально-эстетических концепций «Табль Ронд». Здесь возникает и прямая надобность в рассмотрении и анализе основных историко-философских воззрений, исповедуемых ведущими сотрудниками и авторами журнала и наиболее показательных для характеристики философской платформы издания в целом.

Насколько значительными и заметными ни были бы различия в философских взглядах и подходах у многих из них, их всех сближает и роднит, прежде всего, коренная приверженность к генеральному потоку современного буржуазного общественного сознания, неотделимого от настроений упадка, отчаяния, глубочайшего исторического пессимизма. Субъективно идеалистическое мироощущение, граничащее с соллипсизмом, метафизическое мышление, релятивизм, агностицизм и мистика, нередко приобретающая религиозно-денстическую окраску, — неотъемлемые атрибуты всех без исключения философских концепций, когда-либо излагавшихся на страницах «Табль Ронд». Другая из самых общих наиболее характеристических черт этих спекулятивно-умозрительных построений — их практически полный и бесповорот-

ный разрыв с передовым социально-историческим и интеллектуально-духовным опытом человечества, почти полное игнорирование его. «Ложное сознание» современной буржуазии накладывает на всех них без исключения глубокую печать реакционности и регрессивности, которыми они неизбежно оборачиваются в своих конечных социально-политических выводах.

История в необратимости своего поступательного прогрессивного движения воспринимается эссеистами и «хроникерами» «Табль Ронд» как некая слепая и тупая в своей враждебности к человеку сила, или как назвал ее Ф. Мориак словами Талейрана, — «всеобщий заговор лжи против правды»¹⁵. Для Э.-М. Сиорана история — это непрерывная «агрессия человека против самого себя»¹⁶, это фаталистическое движение, управляемое «люциферовским инстинктом». Сиоран, с одной стороны, признает тщетность попыток для «исторического животного» — человека вырваться из конкретного исторического времени, с другой, заявляет о неприятии объективной исторической необходимости в следующих выражениях: «Всякий раз, как я чувствую себя соучастником истории, я чувствую себя последним из каналов... История, мы не примем ее никогда».¹⁷

Многие авторы журнала, особенно принадлежащие к старшему поколению, как будто застыли в далеком прошлом в своих представлениях об историческом времени, приросли навсегда к этому прошлому. Характерно, что при этом они, подобно Жаку Шардону, связывают свое представление о «нормальном» течении истории с дооктябрьской эпохой, со «старым добрым временем», когда империализм безраздельно господствовал на планете. Шардона больше всего огорчает то, что «Запад лишился господства над всем миром, которое он осуществлял в течение всего XIX в. и в первые годы XX»¹⁸. Если для него «золотой век» завершился с началом Первой мировой войны и с Великой Октябрьской социалистической революцией, то Монье идет еще дальше, связывая конец его с Французской революцией 1789 г.

Полному непониманию хода, характера, причин и движущих сил исторического процесса неизбежно сопутствуют апокалиптические настроения исторической обреченности, являющиеся одним из самых болезненных проявлений и красноречивых показателей тотального кризиса современного буржуазного сознания.

¹⁵ „La Table Ronde“, 1953, Octobre, № 70, p. 111.

¹⁶ Ibid., 1953, Mars, № 63, p. 23.

¹⁷ Ibid., p. p. 21, 22.

¹⁸ Ibid., 1955, Mars, № 87, p. p. 25—27.

Общий, все более углубляющийся и давно захвативший все сферы материальной и духовной жизни капиталистического общества кризис с неизбежно сопутствующими ему гангренозными явлениями и процессами действительно напоминает прелюдию к апокалипсису. Глазами носителей подобного мироощущения закат капиталистического господства воспринимается как предвестие надвигающейся ночи всего человечества. Ощущение исторической обреченности строя частной собственности выливается у них в апологию смерти, в настроения предчувствия конца мира и грядущих ужасов. Эссеисты «Табль Ронд» предрекали скорое и неминуемое пришествие «конца мира, конца истории, конца времен» (Г. Марсель),¹⁹ предсказывали «страшный суд» и «высшую катастрофу» (Ж. Мадоль)²⁰, «конец цикла цивилизации, может быть, даже — конец биологической эры» (Ж.—Л. Кюртис)²¹, сулили неизбежное наступление «двадцать пятого часа», «нулевого года» (Ги Ле Клеш)²². Прямой и уже начавшейся прелюдией к апокалипсису была объявлена Хиросима.

Рассматривая историю как религиозно-мистическую категорию, детерминированную высшими постулатами о верховенстве бога и первородном грехе, Мадоль писал: «Когда бросаешь взгляд на мир, окружающий нас, то видишь человека, раздавленного своими собственными изобретениями... Нравы, характеры, институции — все **разлагается** постоянным и необратимым образом»²³. «Зло заложно в человеке с самого далекого его происхождения», — продолжал он. Вывод Мадоля: «На этом зловещем фоне атомная бомба не кажется больше незаслуженной карой, а является нормальным завершением цивилизации, стремящейся к своему исчезновению, подобно пистолету, который отчаявшимся человеком направляется к своему виску».²⁴

Итак, последнее слово Мадоля такое: человечество заслужило гибель в огне атомной войны, «уничтожение мира становится **более легким**, чем поддержание его жизни... Мы все приговорены к **пожизненной смерти**»²⁵. Заслужило, оказывается, потому, что потеряло веру, пошло на поводу у безбожия, которое повинно во всеобщей деградации человечества

¹⁹ «La Table Ronde», 1957, Février, № 110, p. 37.

²⁰ Ibid, p. p. 104, 106.

²¹ Ibid., p. 192.

²² Ibid., p. 182.

²³ Ibid, p. 169.

²⁴ Ibid., p. 171.

²⁵ Ibid., p. 171.

и привело к тому, что «человек опустошен еще до того, как быть уничтоженным».²⁶

Но подобные религиозно-мистические рассуждения, где переводятся авторами «Табль Ронд» в социально-политическую плоскость. Однако чрезвычайно характерно то, что в их выходах в сферу современной общественной действительности совершенно оставляется в стороне буржуазное общество, но зато хорошо просматривается их **антикоммунистическая** направленность. Статья Мадоля, о которой идет речь, так и озаглавлена: «Апокалипсис и революция». Она подводит читателя к мысли, что именно революции убыстрили движение человечества к «нулевому году», ибо вызвали неускупимый гнев божий²⁷. Ле Клеш высказывается еще определеннее: апокалипсис—расплата человечества за «марксизм»²⁸. Приписав марксистам в корне чуждое им фаталистическое мироощущение, он представил их виновниками, по его выражению, «атрофии и паралича индивидуально-личностных реакций в момент великих трагедий».²⁹

Так, обсуждение на страницах «Табль Ронд» «проблемы апокалипсиса» вылилось в своих конечных выводах в открытую антикоммунистическую акцию.

Характеризуя классово-мировоззренческую платформу журнала «Табль Ронд», следует отметить, что в ней мирно уживались, соседствуя друг с другом, все сколько-либо, по существу, заметные течения буржуазной философской мысли XX в.: позитивизм и спиритуализм, фрейдизм и прагматизм, персонализм и экзистенциализм и т. д. Если же говорить о каких-то ощутимо проявляющихся философских предпочтениях журнала, то, думается, несколько на особом положении оказался персонализм, что, по всей видимости, объясняется его близостью к христианским учениям, занявшим с середины пятидесятых годов в журнале первостепенное место. Да, пожалуй, нельзя сказать о безоговорочно положительном отношении ежемесячника к сартровскому экзистенциализму с его атеизмом и социальным активизмом.

Этими философскими доктринами определяется дух, содержание и идеологическая направленность социально-эстетической мысли «Табль Ронд». Разносторонний анализ ее подводит к заключению о том, что литературно-эстетические вопросы, обсуждавшиеся за «круглым столом», постоянно и неизменно преследовали цели, далеко выходящие за рамки

²⁶ „La Table Ronde“, 1957, Février, № 10, p. 172.

²⁷ Ibid., p. 108.

²⁸ Ibid., p. 184.

²⁹ Ibid.

04.10.59 21
205.000033

специального эстетического рассмотрения. Им, как правило, придавалась политико-идеологическая заданность.

Антикоммунизм, антинаучность и антиисторизм неотделимы друг от друга как важнейшие атрибуты буржуазного сознания на нынешнем этапе его эволюции. Глубокая печать этих кризисных, болезненных аномалий лежит и на литературно-критических публикациях «Табль Ронд».

«Философию литературы» журнала в целом характеризует органический антиисторизм самих принципов подхода к искусству. Он выражается в первую очередь в произвольном выключении литературного дела из идеологической надстройки общества, породившего литературу, нужды которого она необходимо обслуживает по самой своей общественной природе, и в столь же произвольном наделении его функциями, несвойственными ему в силу этого.

Многообразны попытки теоретического обоснования, обставляемого ссылками на «особую природу» художественного творчества, «невмешательство» литературы в социально-политическую борьбу. «Табль Ронд» считал главным прегрешением перед «извечным назначением искусства» все более активное стремление ее к участию в передовых общественных движениях послеоктябрьской эпохи, через которое она поднялась на новую, более высокую ступень в своем социально-художественном развитии и в результате этого обрела невиданно широкие горизонты. Если, например, тот же Шардон заявляет: «литературы больше нет», то этим самым он лишь хочет сказать, что нет той литературы, которая занимала во Франции доминирующее положение до 1914 г., и винит в случившемся «социальные перемены» с их «неотвратимыми последствиями», которые он уподобляет «космическим», т. е. совершенно неподконтрольным человеку. Порожденное послеоктябрьской историей человечества искусство он расценивает как «не имеющее отношения ни к справедливости, ни к литературе»³⁰. Другие, как Жан Кокто, восстают против литературы «коллективного гипноза», подразумевая под «гипнозом» ее стремление к слиянию с борьбой масс. Кокто утверждал, что **единственно** стоящий суд над литературой может вершить только сама литература, «трибунал литературы», как выражается он.³¹

Рассматривая «аспекты французского поэтического чувства» в 1944 — 1955 гг., «литературный хроникер» «Табль Ронд» Клод Виже «не заметил» принципиально новых достижений французской поэзии в тридцатые-сороковые годы,

³⁰ „La Table Ronde“, 1955, janvier. № 85, p. p. 37—39.

³¹ Ibid., p. 107.

наиболее полно воплотившихся в творчестве Элюара и Арагона, переведших классическую традицию в качественно новое русло, и соотносит ее исключительно с дооктябрьской традицией или же с такими адептами «чистой поэзии», как Сюпервье, Жув, Перс, и с сюрреалистами. В этом чрезвычайно ярком периоде истории французской поэзии он не увидел ничего, кроме «крайней фазы современного нигилизма» и будто бы повсеместного стремления поэтов к познанию «языка небытия»³².

В свою очередь, Пьер Жан Жув наделяет поэзию откровенно мистическими свойствами, лишает ее какой-либо социальной мотивации. Поэзия, утверждал он, это — наука, имеющая два источника — психоанализ и музыку. «Психоанализ, — писал Жув, — не является ни философией, ни псевдорелигией, ни даже — практикой: это — экспериментальная наука в полном движении, мало-помалу создающая эти (поэтические—В. С.) ценности... Музыка же связана с циркуляцией крови, с формированием сознания, с самим подсознанием»³³. Поэзия, по Жуву, идет только **изнутри** человека и, следовательно, не подвластна каким-либо внешним влияниям и факторам.

Подобные взгляды весьма типичны для журнала и разделялись теми, кто рассматривал литературу в полном противоречии с ее реальными, объективными функциями как средство ухода художника в себя, ибо, как утверждал, например, Эдмон Жалу, — «верить в реальность вещей — это верить в себя»³⁴, «человек разрушается в обществе и воссоздается в одиночестве».³⁵

Крайнее субъективно-идеалистическое толкование природы искусства и его функций должно было приводить со всей неизбежностью и действительно приводило многих авторов и сотрудников «Табль Ронд» к религиозно-мистическим выводам, заводящим их в тупик агностицизма. Так, Жан-Неми прямо исходит из тезиса о божественном предназначении искусства. Подлинная истина в эстетике, заявляет он, это — сфера Сюрреальности, абсолютной Реальности, сверхестественной Реальности, которая, будучи священной, требует... разрыва со всем тем, что идет от современного мира... Высшая, тотальная реальность обнаруживается в конечном счете как неизреченное».

Весьма значительное место в «Табль Ронд» всегда

³² Ibid., 1958. Octobre, № 120, p. 40

³³ „La Table Ronde“. 1954. Février, № 74, p. p. 59, 48.

³⁴ Ibid., 1953, Octobre, № 70, p. 104.

³⁵ Ibid., p. 97.

занимала литературная история, сами принципы подхода к которой также немало говорят о позиции издания в интересующем нас плане. Для издания характерно одностороннее тенденциозное освещение историко-литературного процесса, осуществляемого, прежде всего, в полном отрыве от социально-политической истории и главенствующих общественных движений прошлого. Читателю предлагались различные сведения случайного, второстепенного, подчас курьезного характера из истории французской литературы, но не давалось никакого стройного и целостного представления об общих закономерностях ее исторического движения. Практически журнал постоянно держал своего читателя вне фарватера исторического течения литературы, на обочине его.

Если попытаться определить круг наиболее активно пропагандируемых журналом деятелей литературы прошлого, то без особого труда выяснится, что в нем не находится места для представителей ее революционного крыла. Так, тщетно было бы искать в пухлых комплектах ежемесячника хотя бы самые скромные по объему публикации, например, о деятельности и творчестве Анри Барбюса и Ромена Роллана, без которых трудно представить себе французскую литературу текущего столетия. Зато редакция «Табль Ронд» сочла необходимым посвятить «специальный» номер Морису Барресу, крайнему реакционеру по своим политическим убеждениям, одному из наиболее воинствующих оруженосцев шовинизма империалистического толка во всей истории французской литературы³⁶. Причем, Баррес усилиями А. Массиса, А. Террива и других авторов этой коллективной журнальной монографии о нем был изображен, как и в случае с Моррасом, явно панегирически («гуманист», «писатель авангарда», «борец за углубление человеческого братства», «традиционалист», «стилист» и т. п.)³⁷ без малейшего намека на неодобрение его взглядов. Превознося таких писателей, как Баррес, свидетельствуя свои особые симпатии к ним, «Табль Ронд» лишней раз утверждал свою позицию как право-консервативную.

Само обращение к подобным Барресу писателям прошлого является доказательством того, что их идейное наследие **нужно** их современным последователям, ибо не только революционное, но и реакционное искусство прошлого «присут-

³⁶ „La Table Ronde“, 1957, Mars, № 111.

Публикации о М. Барресе также увидели свет в мартовском номере «Табль Ронд» за 1960 г. (с. с. 90 — 101), в декабрьском — за 1962 г. (с. с. 102 — 110) и в январском — за 1963 г. (с. с. 5—8).

³⁷ Ibid., p. p. 186, 189, 193.

свует» в нашей эпохе, участвует в ее битвах, продолжает состоять на идегическом вооружении определенных общественных сил.

Вообще в подобных данному случаях критики из «Табль Ронд» умышленно уходят от самой постановки вопроса о выяснении социального содержания, идейно-нравственной направленности и конечных объективных последствий творчества реакционных писателей: буржуазная партийность в корне несовместима с таким подходом. Ими постоянно варьировалась, в сущности, та установочная идея, согласно которой будто бы не столь уж и важно для исследователя творчества того или иного писателя то, каким богам он поклонялся, какому делу служил, какими социально-политическими идеалами вдохновлялся, наконец, — с кем был и за кем шел, что имеет значение только абстрактно понимаемая «эстетическая ценность» его произведений, берущихся и анализируемых в их «имманентной внутренней сущности» вне какой-либо социально-политической детерминированности. Таким подходом руководствовались Монье и Лоран при оценке деятельности ряда литераторов-коллорационистов (Морраса, Петю, Бразийака и Бассомпьера), имеющей целью их политическое амнистирование. То же мы видим и в рассуждениях Ж.-Л. Террекса, утверждавшего, что самое отрицательное отношение к коллорационизму не должно мешать (мол, «честность обязывает») «восхищаться лучшими творениями Ребатэ и Дриё»³⁸, исповедывавших фашистские взгляды и запятнавших себя преступной деятельностью. Аналогичными соображениями продиктовано и восхищение Кантерса «литературными достоинствами» книги западно-германского автора Э. фон Саломона, который одобрительно отзывался о разбойничьей деятельности Гитлера³⁹.

«Табль Ронд» крайне неохотно допускал какие-либо упоминания о фашизме. Нам не удалось обнаружить на его страницах ни одного случая недвусмысленного и прямого осуждения нацизма и гитлеровской оккупации Франции. В противоположность этому в порядке вещей были плохо скрытые попытки пропаганды и рекламы творчества литераторов профашистской и откровенно фашистской ориентации, осуществляемые под видом «объективного и незаинтересованного» обсуждения проблем, событий, фактов, перипетий недавней литературной истории Франции и Европы, а также рецензирования продукции французских и зарубежных издательств. Так, в октябрьском номере журнала за 1953 г. были

³⁸ „La Table Ronde“, 1955, Juillet, № 91, p. 152.

³⁹ Ibid., 1953, Octobre, № 70, p. 120.

опубликованы отрывки из «Дневника» гитлеровского писателя Эрнста Юнгера. Публикация была приурочена к десятилетию этих записей, сделанных Юнгером в 1943 г. в оккупированном нацистами Париже!.. «Дневник» Юнгера был подан без каких-либо комментариев со стороны редакции, из текста же помещенных в журнале отрывков гитлеровский бард предстает этаким «рыцарем без страха и упрека», правдолюбом, никогда не изменявшим своему девизу «моя правда — высшая правда»⁴⁰.

Вернейший прием буржуазного конформизма в критике и литературоведении — неодобрительное или открыто враждебное отношение к т. н. «левой литературе», т. е. к тем ее явлениям и деятелям, которые проявляют оппозиционность по отношению к капиталистическому правопорядку, — будь то эмоциональный по преимуществу антибуржуазный радикализм, морально-этическое с позиций отвлеченного гуманизма или «возражения совести» осуждение системы социальной несправедливости, либо же прямое и последовательное отрицание этой системы с подлинно революционных позиций.

Буржуазно-охранительной общественно-литературной мысли наших дней присуще особо обостренное чувство опасности для устоев, на защите которых она стоит, почти рефлекторная настороженность ко всему тому в литературе, что так или иначе, в той или иной мере оборачивается против буржуазного господства и таит угрозу для него. Базирующаяся на фундаменте консервативно-конформистской идеологии критика, подобно тому, как это имеет место в политике, оперативно и весьма решительно реагирует на обличения царства капитала, если даже эти обличения диктовались соображениями исключительно нравственно-этического порядка и не выдвигали альтернативы буржуазному господству. Это и понятно. Только оппозиция **слева** содержит угрозу современному владычеству буржуазии. Только служащая задачам и целям такой оппозиции литература опасна для него, ибо обладает способностью и возможностью ставить под сомнение, опровергать необходимость и правомерность дальнейшего существования капитализма и влиять имеющимися в ее распоряжении средствами на умонастроения в прогрессивном,

⁴⁰ „La Table Ronde“, 1953, Octobre, № 63, p. p. 170 — 184 (1955, Août, № 92, p. 162).

Прошло менее двух лет, и редакция «Табль Ронд» снова вспомнила о Юнгер — на этот раз в связи с его шестидесятилетием. Эта дата автором ее Ж. де Рикомоном выдавалась за событие в литературной жизни Европы (1955, Août, № 92, p. 162).

антикапиталистическом направлении. Буржуазные же идеологи, в том числе и в литературной критике, не могут вполне в соответствии со своей общей классовой позицией думать и мысли, что искусство может служить чему-то иному, кроме интересов буржуазии.

Неудивительно, что «Табль Ронд» всегда и неизменно проявлял непримиримо враждебное отношение ко всякой «левой» литературе в целом и, в особенности, — к революционно-пролетарской литературе.

Отношение к коммунизму — пробный камень всякой идеологической и политической позиции в послеоктябрьскую эпоху. В этом центральном вопросе современности любая «третья» позиция исключается. И это убедительнейшим образом по-своему подтверждает «Табль Ронд». Ни в чем другом, как здесь, позиция этого журнала не отличается такой определенностью и четкостью. Это — позиция литературного антикоммунизма, т. е. антикоммунистической идеологии, реализуемой и утверждаемой в сфере литературы и литературными средствами по преимуществу.

Средства и приемы его весьма разнообразны и варьируются в значительном диапазоне в зависимости от общих и частных, конкретных императивов литературно-идеологической борьбы и от требований меняющейся обстановки, которая нередко является внешним побудителем для высказывания в заданном классово-партийном направлении.

Пожалуй, самый ходовой прием из постоянно практикуемых «Табль Ронд» в этом отношении — это придание идеологической заостренности в антикоммунистическом духе публикациям литературно-эстетического профиля, что часто выражается в прямых политических вкраплениях в литературно-критические тексты, мало вяжущихся или просто никак не вяжущихся с их содержанием. Если, например, «литературный хроникер» «Табль Ронд» говорит о романе Арагона «Коммунисты», то ему уже кажется недостаточным специальный анализ, и он «дополняет» его не имеющими ни малейшего отношения к предмету рассмотрения измышлениями (насчет «кризиса ФКП» и т. п.).⁴¹

Главным объектом враждебно тенденциозной и просто клеветнической интерпретации революционно-пролетарской и советской литературы на страницах «Табль Ронд» было социально-идейное и духовно-нравственное содержание, что само по себе уже говорит об идеологической в первую очередь, а отнюдь не эстетической нацеленности подобной «критики». Выступая под фальшивым флагом «защиты иерархии

⁴¹ „La Table Ronde“, 1953, Mars, № 63, p. 127.

ценностей», предостерегая на словах критиков от умаления роли и значимости эстетического анализа литературных творений, «Табль Ронд» на деле постоянно использовал литературную критику в качестве важного инструмента идеологической борьбы. По существу, его «хроникеры» не столько проявляли озабоченность низким эстетическим уровнем французской литературной критики, сколько высказывались за умаление социально-философского, партийного подхода к искусству путем перевода главного направления анализа его явлений в отвлеченно эстетическую плоскость формальных критериев и категорий, оторванных от содержания, поставленных над ним и приобретших самодовлеющую значимость. Сказанное лучше всего подтверждается тем, что ими рассматривается как своего рода высшее прегрешение против «святого искусства», всякое добровольное и осознанное стремление писателя к изображению художественными средствами всемирно-исторической роли пролетариата и его политического авангарда или, как выражается К. Эльсен, — «писать для читателей «Юманите-Диманш»⁴² (зато в том, чтобы писать для «Фигаро», они не усматривают ничего зазорного!).

Хорошо известно, что многие и многие талантливейшие представители французской творческой интеллигенции, навсегда связав свою творческую судьбу с ФКП, не только ничего не потеряли от этого, а, напротив, обрели могучие крылья вдохновения, сделавшие их имена подлинно великими. «Табль Ронд» же, вопреки очевидным фактам, постоянно внушал своим читателям, что служить революции для художника значит изменить своему призванию и погубить свой талант. «Писатель, достойный этого звания, — писал, например, тот же Эльсен, — не сможет без риска самоуничтожения стать «прогрессивным» романистом прочной окраски».⁴³

Подобным же образом высказывались и другие авторы журнала. А вот Клод Морнак попросту отмахивается от «литературы в шорах», как он именуется искусство социалистического реализма. Для него писатель, изображающий и объясняющий социальную действительность с позиций революционно-пролетарского мировоззрения или критик, принявший сторону социализма, является «слепцом» «с красным посохом коммунистического пилигрима»,⁴⁴ от которого, естественно, ничего полезного для искусства ожидать нельзя.

⁴² Ibid., 1955, Février, № 86, p. 146. (подч. мною — В. С.).

⁴³ „La Table Ronde“, 1955, Février, № 86, p. 147.

⁴⁴ Ibid., 1953, Décembre, № 72, p. 146.

Одна из целей «Табль Ронд» всегда была в том, чтобы оградить, уберечь, предохранить, насколько это возможно, французскую художественную интеллигенцию от «коммунистического искушения», говоря словами К. Мориака. Рассчитывать на какую-либо результативность подобных попыток, учитывая все возрастающую притягательность идей коммунизма для широких слоев французской интеллигенции, — и это, надо полагать, прекрасно понимали в его редакции, — журнал мог только на путях использования самых неблагоприятных средств, не имеющих ничего общего с литературной полемикой в общепринятом смысле слова, ибо их конечная цель — дискредитация коммунизма во всем и отнюдь не в последнюю очередь — в сфере культуры. Именно этим целям служат непрекращающиеся попытки очернения и опорачивания принципов, задач, назначения и духа революционно-пролетарской литературы и развенчания самой идеи революционного выбора писателя. Но это лишь убедительнейшим образом доказывает то, что «поборники искусства» из «Табль Ронд» руководствуются на поверку не соображениями «иерархии эстетических ценностей», а, в первую очередь, самыми рутинными партийно-классовыми предписаниями, и упрекают своего политического противника в том, чему сами первыми неукоснительно следуют.

* * *

Итак, уже анализ социально-философской и эстетической платформы журнала «Табль Ронд» дает все необходимые основания утверждать, что мы имеем дело с изданием буржуазно-охранительным, конформистским и антикоммунистическим по своему идейному содержанию и конечной классовой направленности, органом более политико-идеологическим, нежели литературным, по своему характеру. Уже один тот факт, что в литературном по назначению журнале тон в конечном итоге задавали не писатели, а — журналисты, критики, политологи, философы, социологи говорит о его, прежде всего, идеологическом назначении и лишь потом — и **постольку!** — литературном. Да и литературная политика «Табль Ронд» убедительно подтверждает сказанное, ибо, с одной стороны, она является точным и рельефным слепком с его реальной общественно-политической физиономии и верным показателем действительной классовой позиции ежемесячника и, с другой стороны, в сфере литературы и в большой мере литературными средствами, то есть в соответствии с формально-типологическим профилем издания, ставились и решались вопросы, реализовывались установки, прежде всего, политико-идеологические.

01010353020
01010353020

Однако представление о «Табль Ронд» было бы весьма неполным, односторонним и, по существу, не совсем правильным, если ограничиться рассмотрением только одного литературно-критического аспекта его деятельности.

«Табль Ронд» был задуман его основателями несомненно как издание центристского толка. Отправные идеи «круглого стола» политически стояли ближе всего к позициям буржуазного центра. Однако на деле по мере развертывания важнейших положений его социально-политической программы и особенно **конкретизации** их в процессе приложения к общественной действительности политическая позиция журнала стала развиваться все более ощутимо в **правую** от центра сторону, приобретая ярко выраженный право-консервативный характер. Отклонения от «золотой середины» становились все очевиднее всякий раз, когда наблюдалось обострение внешней и внутренней политической обстановки. В своем сложившемся виде «Табль Ронд» воспринимается как издание буржуазного политического конформизма с явным преобладанием правой, реакционной тенденции.

Крайне редкие голоса, вроде Эмманюэля Берля, несколько выпадающие из общего тона выступлений журнала по политическим вопросам, ничего не меняют по существу сказанного: не они оказывали определяющее влияние на общую принципиальную линию ежемесячника и, кроме того, их сотрудничество было выгодным «Табль Ронд» во всех отношениях: оно создавало видимость некоторой представительности политических взглядов и мнений и, тем самым, поддерживало нужную рекламно-пропагандистскую репутацию журнала. Например, критические высказывания Берля о репрессивной колонизаторской политике Франции в Алжире были **единственными** в своем роде на его страницах. Зато под видом «свободной трибуны мнений» ежемесячник предоставлял явно **преимущественное** слово сторонникам «французского Алжира». ⁴⁵

Внешнеполитическая платформа «Табль Ронд» в целом в период «холодной войны» почти во всех своих главных компонентах, как и в целом, была практически полностью скопирована с официальной «атлантической» платформы правительственных кабинетов Четвертой республики. Наглядным образчиком казенной интерпретации европейских проблем этого времени является «специальный» номер «Знание живой Европы», увидевший свет в мае 1957 г.

Прежде всего, авторами номера капитализм прикрывается и освящается т. н. «греко-латинской традицией» и выдается за единственно законного преемника и продолжателя ее.

⁴⁵ См., например: 1958, Octobre, № 130, p. p. 12, 18.

Начиная с открывающей номер статьи Д. де Ружевона «От культурного единства — к политическому союзу» все без исключения материалы его пронизаны пресловутым «духом атлантизма», насыщены сентенциями насчет «исторического единства европейской культуры», призывами к «братству европейцев» и пропагандистскими славословиями в адрес «Запада» и его «свобод».

При самых незначительных расхождениях во мнениях по частным вопросам авторы статей сходятся в одном — в утверждении необходимости создания Европы без СССР и против СССР.

«Европеизм» в трактовке «Табль Ронд» означал автоматическое и безоговорочное исключение из Европы Советского Союза как «чуждого греко-латинской традиции». Признание Европы как неопровержимой реальности не распространялось им на нашу страну не только политически, но и в культурном отношении, как на не принадлежащую к христианской Европе. На этом основании советская литература, законная наследница и преемница классической русской литературы, которой журналом отводилось почетное место в ансамбле европейских литератур, также молчаливо выводилась за пределы современной европейской культуры.⁴⁶

Разнообразными ссылками на «христианскую», «греко-латинскую традицию» Ж. Фюрстенбер, Луи Гитар, А. Марк и другие подвели необходимую не только социально-идеологическую, но и историческую, духовно-культурную базу под «атлантическую политику». Они доказывали, что коммунизм (т. е. «реальный социализм») — это азиатское порождение, не имеющее никаких корней в «европейской («греко-латинской») цивилизации». А раз так, то «подлинно французская» мысль может быть только «традиционной», т. е. «европейской» или «атлантической», антикоммунистической, а порожденная ею политика может мыслиться лишь как политика антисоветская, политика «партии порядка».

Ратуя за сохранение в Европе «демократии», т. е. капитализма (характерная для буржуазного издания подмена понятий, когда ставится знак равенства между «свободой», «цивилизацией» и капитализмом, «национальной политикой» и буржуазным господством и т. д.), журнал доказывал, что это возможно лишь на базе «атлантической политики» под эги-

⁴⁶ Так, в целевом номере «Призвание Европы», вышедшем в феврале 1963 г., была помещена большая статья Р.—М. Альбереса «Европейские литературы в 1963 году» (с. с. 72—90), в которой, как, впрочем, и в следующей за нею статье «Искусства в Европе» (с. с. 91—99), советская литература даже не удостоилась упоминания: в ней нашлось место лишь для литератур Англии, Италии, Франции и ФРГ.

дой США и, что особенно показательно, — «общей идеологии, общего рынка самых глубоких чувств Европы, без которых общий коммерческий рынок останется только хрупкой попыткой»⁴⁷. Кстати, журнал безоговорочно поддержал заключенные с участием Франции договора о ЕЭС и Евратоме⁴⁸.

В русле реакционной официальной политики следует рассматривать и многие выступления журнала по колониальному вопросу, отмеченные имперско-колониалистским пафосом. Так, Монье, например, называл «двумя величайшими катастрофами французской истории» «потерю Канады и Индии» в 1763 г. и «продажу Бонапартом США всего бассейна Миссисипи» в 1803 г.⁴⁹ Он не допускал и мысли об уходе Франции из Индокитая, заявив, что это стало бы «третьей величайшей катастрофой во французской истории».⁵⁰ Газеты и журналы, писатели и журналисты, выступающие за предоставление независимости народам Индокитая, для Монье — враги нации.⁵¹

Не сдавать позиций в колониях, «внести вклад в мирную эволюцию мира, где мы сохраним наше законное место», иначе говоря, удержать любой ценой колониальные завоевания прошлого призывал со страниц «Табль Ронд» осенью 1959 г. Альфред Фабр-Люс.⁵²

Не приходится удивляться тому, что «Табль Ронд» всегда и неизменно следовал самому ортодоксальному антисоветскому курсу, практически совпадающему по содержанию, характеру и методам его с антисоветизмом прессы банков и монополий, включая самые одиозные формы и разновидности его. Давать сколько-либо правдивое представление о советской действительности, литературной и культурной жизни СССР, а тем более, о его политике и идеологии, естественно, никогда не входило в намерения его издателей и редакторов: такой подход в корне несовместим с его классовой позицией.

Изображение Советского Союза, о какой бы стороне его жизни и политики ни шла речь, неизменно и исключительно характеризовалось враждебным негативизмом. Общее впечатление таково, что публикации об СССР появлялись в журнале лишь постольку и в такой мере, поскольку и в какой мере они служили целям антикоммунизма и антисоветизма.

⁴⁷ „La Table Ronde“, 1957, Mai, № 113, p. 178.

⁴⁸ Ibid., p. 179.

⁴⁹ Ibid., 1953, Décembre, № 72, p. 31.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., p. 33.

⁵² Ibid., 1959, Septembre, № 141, p. 29.

Отсюда и их обнаженная антиинформационно-пропагандистская направленность, доктринально-дидактический характер, а также голословная, постулатно-бездоказательная манера изложения материала.

Наконец, антимарксистские и антисоветские пропагандистские установки реализовывались на страницах «Табль Ронд», пожалуй, намного больше и активнее, чем во всех других случаях, в сфере литературной и культурной проблематики. Здесь мы имеем дело преимущественно с т. н. «научным» или «теоретическим» антикоммунизмом, хотя ежемесячник не пренебрегал и приемами «ходячего», «пещерного» антикоммунизма эпохи «холодной войны». Следует также иметь в виду, что методы и средства антикоммунистической пропаганды в журнале варьировались в зависимости от меняющейся обстановки.

Наибольший разгул примитивного антикоммунизма падает на первую половину пятидесятых годов. В этот период в ходу и в моде на страницах журнала были «бешеные» антикоммунисты вроде Тьерри Монье, никогда не утруждавшие себя выбором приемов и выражений в борьбе с главным политическим противником. Монье представлял коммунистов виновниками решительно всех бед и несчастий современного человечества и, конечно, Франции: и неуправляемого распада французской колониальной империи, который он уподобляет «национальной катастрофе», и нескончаемых внутривнутриполитических неурядиц четвертой республики и даже... развязывания Второй мировой войны⁵³. Монье поставил на одну доску историческую освободительную миссию Советской Армии в 1944 — 1945 гг., принесшей свободу и независимость многим европейским народам, и... разбойничьи агрессии гитлеровского вермахта.⁵⁴ Всех французов, проявляющих солидарность с Советским Союзом, он называл «мюнхенцами». («Мюнхенцы» сменили лагерь — вот и все».⁵⁵) «Коммунизм включился в битву, — запугивал Монье французов, — которая завершится лишь тотальной победой, в экспансию, последовательными этапами которой станут сменяющие друг друга мировые войны, — вплоть до всеобщей победы».⁵⁶ Но и это не все. Монье внушал своим читателям, откровенно эксплуатируя самые заскорузлые предубеждения и самые примитивные предрассудки, гнездящиеся в глубинах мещанской психологии, что будто бы коммунизм не

⁵³ „La Table Ronde“, 1954 Janvier, № 78, p. 43.

⁵⁴ Ibid., p. 39—40.

⁵⁵ Ibid., p. 39.

⁵⁶ Ibid., p. 43.

остановится на сведении исторических счетов с капитализмом, ликвидировав его социально-экономическое господство, а будет считать свою цель достигнутой окончательно только тогда, когда уничтожит всех граждан капиталистических государств, всех активных и пассивных пособников господства буржуазии. «СССР хочет нашей смерти..., смерти западных обществ, нашего исчезновения... — заявлял он, — коммунист — это человек, который хочет смерти противника»⁵⁷. Одновременно Монье утверждал, что коммунисты — непримиримые враги **всякого** правопорядка, **всякого** общества, сторонники хаоса, «антиобщества».⁵⁸

Ничуть не отличаясь в этом от политической прессы империализма, «Табль Ронд» и впоследствии манипулировал ее застарелыми штампами и стереотипами худшего образца. Коммунисты по поводу и без повода буквально на каждом шагу объявлялись главными врагами свободы и демократии, поборниками «авторитаризма» и «тоталитаризма» во всем, носителями «философской диктатуры»⁵⁹, безжалостно подавляющей всякую свободу мысли. «Коммунизм, каким он предстает ныне во всех своих проявлениях, ни мыслим, ни осуществим иначе, как через дисциплину, которая по самой своей природе находится в противоречии со свободой и демократией, — утверждал, например, журнал. — Свобода коммунизма может быть только свободой осадного положения».⁶⁰

Адресат своих клеветнических нападок «Табль Ронд» всегда указывал прямо или косвенно, но недвусмысленно — родина «реального социализма», Советский Союз. Острием этих атак против коммунизма всегда был антисоветизм. Судя по всему, одной из своих первейших забот редакция ежемесячника считала изыскание какого-либо повода или малейшей возможности для прямого антисоветского высказывания, а за отсутствием таковых — их изобретение. Действительно, казалось бы непросто было придать антисоветскую направленность «специальному» номеру об исламе, появившемуся в июне 1958 г. Редакция же ухитрилась сделать это, внося в тексты о религии и культуре мусульман рассуждения о «советском империализме». «Исламская политика СССР — надежная продолжательница исламской политики имперской России»,⁶¹ — заявлял «Табль Ронд».

⁵⁷ Ibid., p. 42 см. также: 1953, Décembre, № 72, p. 35.

⁵⁸ Ibid., 1954, Janvier, № 73, p. 42.

⁵⁹ „La Table Ronde“, 1957, Avril, № 112, p. 23.

⁶⁰ Ibid., p. 22.

⁶¹ Ibid., 1958, Juin, № 126, p. 115.

С годами центр антисоветских нападок начал все более перемещаться на идеологические основы «реального социализма» — на диалектический и исторический материализм и особенно — на теорию научного социализма, прежде всего, на марксистско-ленинское учение о диктатуре пролетариата и имеющий всемирно-историческое значение опыт ленинской КПСС. «Табль Ронд» явно перестраивался, адаптируясь, подобно всем другим буржуазным изданиям, к знаменательным переменам в мире и в международном коммунистическом движении во второй половине пятидесятых годов и в последующий период.

Нигде и никак не отходя от своих коренных антикоммунистических установок, журнал в согласии с общей тактической переориентацией империалистической пропаганды после XX съезда КПСС стал проявлять «заботу» о судьбах марксизма, о его «улучшении», «исправлении», «очищении». Абсолютное, зоологическое неприятие революционно-пролетарского учения уступило место его формальному признанию как факта, с которым, хочется или нет, нужно считаться. Но это внешнее признание означало лишь новую фазу в борьбе с коммунистической идеологией. На смену прямым, лобовым нападкам на коммунизм и «реальный социализм» все более стали приходиться методы обходного маневра, среди которых на одно из первых мест выдвинулись многообразные попытки антимарксистской ревизии марксизма под видом научной критики его. В современных условиях, заявлял «Табль Ронд», «бороться с марксизмом нельзя иначе, как используя его язык...»⁶² и тут же счел необходимым оговориться, что такое соображение никоим образом не означает какого-либо признания марксистско-ленинского учения, которое было и остается, как выражался он, главным препятствием к утверждению «новых концепций рабочего вопроса». Под этими «новыми концепциями» подразумевалась венгерская контрреволюция 1956 г. и ее кровавые методы борьбы против государства диктатуры пролетариата.⁶³

Журнал даже стал брать на себя время от времени функции наставника по марксизму и рабочему вопросу. Если раньше «Табль Ронд» никогда не касался революционно-пролетарского движения, тем более, в сколько-нибудь конструктивном плане, как будто его вовсе не существовало, то с начала 1957 г. неожиданно (впрочем, это кажущаяся неожиданность) снизошел до его признания и — что вообще выходило за рамки воображения, — выразил склонность к менторству в данном вопросе. В лексиконе «Табль Ронд» появилось бо-

⁶² „La Table Ronde“, 1957, janvier, № 109, p. 65.

⁶³ Ibid.

56.035321
582.0110333

лее чем необычное и странное для этого издания слово «товарищ» (правда, это высокое слово было адресовано громилам и убийцам, бесчинствовавшим на улицах и площадях Будапешта осенью 1956 г.)⁶⁴.

Попытки буржуазной ревизии теории марксизма-ленинизма как никогда до этого стали сопровождаться самой злостной фальсификацией истории и практики большевизма и Советского государства. Какие только самые дикие и несуразные побуждения, намерения и цели не приписывались большевикам и В. И. Ленину авторами «Табль Ронд»! Одни из них утверждали, например, что «в начале Революции русский марксизм» якобы имел целью немедленное «уничтожение государства» и «ликвидацию права», что будто бы «большевики первого часа» ни о чем ином и не помышляли, как об «исчезновении политической экономии как науки» и о «распаде семьи».⁶⁵ Другие доказывали, что, зря марксисты критикуют «философский прагматизм Запада», ибо, считая «добрым и справедливым все то, что полезно народу», они сами являются прагматиками.⁶⁶

Такие литераторы, как Бертран де Жувенель (кстати, бывший сотрудник Петэна), лихорадочно выискивали несуществующие противоречия, будто бы имеющие место между марксистским учением и его воплощением в действительность в социалистических странах, прежде всего, в СССР, уверяли своих читателей в том, что в социалистических странах якобы отходят от марксизма, выступая за «централизованную власть государства», хотя каждому мало-мальски знакомому с марксизмом прекрасно известно, что Маркс имел ввиду лишь уничтожение буржуазной государственной машины как необходимое и первейшее предварительное условие создания государства диктатуры пролетариата. Из дальнейших рассуждений де Жувенеля явствует, что всякий отход от опыта и идейного наследия «русского коммунизма» означает сближение с... марксизмом.⁶⁷

В. И. Ленина и большевиков «Табль Ронд» выдавал за поборников троцкистской концепции «перманентной революции (она именуется в журнале «теорией вечного конфликта»)⁶⁸, будто бы всегда помышляющих о «завоевании Запада Востоком» как о некоей высшей цели⁶⁹. На страницах его

⁶⁴ „La Table Ronde“, 1957, Janvier, p. 68.
⁶⁵ Ibid., 1956, Mars, № 99, p. 169.
⁶⁶ Ibid., 1961, Mars, № 159, p. 103.
⁶⁷ Ibid., 1962, Octobre, № 177, p. 62.
⁶⁸ „La Table Ronde“, 1965, Juin, № 209, p. 39.
⁶⁹ Ibid.

бытовали и столь застарелые антибольшевистские инсинуации, от которых ко второй половине шестидесятых годов от казались даже многие издания желтой прессы. Прибегая к самым ветхим стереотипам антибольшевистской пропаганды, редакция «Табль Ронд» видимо рассчитывала на то, что еще не полностью вымерли люди, способные в них поверить. Так, академик Владимир д'Ормессон с вполне серьезным видом заявлял: «Кто ввез Ленина в Россию? Заговорщики из «интеллигенции»? Отнюдь нет. Германский генеральный штаб... Без помощи генерального штаба кайзера Вильгельма II большевизм не одержал бы победы над социализмом Керенского».⁷⁰

Самый примитивный антикоммунизм, никогда не сходящий со страниц «Табль Ронд», но лишь менявшийся в пропорциях по отношению к «научному» антикоммунизму, проводился самыми различными средствами и представлялся самыми разными авторами. Здесь были и свои крайности, как кардинал Оттавиани, по которому все чрезвычайно просто: эпоха пролетарских революций и коммунизма — это «времена Тамерлана в их историческом возвращении», а коммунисты — «новые антихристы», с которыми недопустимо и богохульно вступать в какие-либо переговоры⁷¹. Но все из них без исключения сходились в самом враждебном политическом и идеологическом отношении к СССР, в самом превратном клеветническом изображении его как «модели тоталитарных государств».

Создававшие у читателей иллюзию возросшего внимания журнала к нашей стране участвовавшие и умножившиеся к концу пятидесятых — началу шестидесятых годов антисоветские выступления «Табль Ронд» лишь свидетельствовали об усилении и активизации борьбы против СССР с его стороны. Одно из подтверждений сказанному и тот факт, что со временем ежемесячник все чаще стал привлекать к участию в антисоветских кампаниях «марксологов» и «советологов» из ФРГ, Великобритании и США.

Если с годами в публикациях «Табль Ронд» стали периодически проскальзывать, хотя и чрезвычайно редко, вынужденные, невольные признания нарастающего могущества СССР (особенно после запуска первого советского искусственного спутника Земли), то подобные признания, точнее, — полупризнания, неизменно сопровождались домыслами насчет «возрастания советской угрозы для Запада»⁷², насчет опасности «публично прокламированного СССР соревнования,

⁷⁰ Ibid., 1966, Iuin, № 221, p. 10—11.

⁷¹ Ibid., 160, Fevrier, № 146, p. 183.

⁷² „La Table Ronde“, Mars, № 159, p. 109.

вызова, брошенного коммунистическими нациями демократическим нациям»⁷³ и т. п.

Эти публикации приобрели новый и чрезвычайно показательный аспект. «Табль Ронд» вместе с другими буржуазными газетами и журналами лелеял несбыточные надежды и упования на то, что известная принципиальная критика культа личности XX съездом КПСС и связанные с его решениями меры приведут к «либерализации» СССР и его отходу от марксистско-ленинской идеологии, отказу от социалистических устоев. В ходе других антикоммунистических голосов Запада он требовал у Советского Союза и других стран социалистического содружества отказа от коммунизма. Нельзя иначе истолковать, например, следующее откровение журнала: «Борьба завершится только тогда, когда коммунисты убедятся в том, что их теории ложные, что их объяснение законов истории ложное. Существование, как мы его представляем, возможно лишь в терпимости (идеологической — В. С.) ... Для коммунизма альтернатива заключается не в том, чтобы кое-где подретушировать институты, аппарат и систему государства: он должен пересмотреть свою философскую базу, свое видение истории, законы эволюции истории».⁷⁴ Позже Бертран де Жувенель прямо заявлял, что «Советский Союз и его сателлиты» должны быть возвращены «в русло западной традиции», т. е. капитализма.⁷⁵

Таким образом, мы видим, что уже в 1957—1962 гг., в качестве предварительной платы за согласие империализма на мирное сосуществование и разрядку у СССР требовали ни много ни мало — отречения от марксизма-ленинизма и социализма, идеологической и политической капитуляции перед Западом. Правда, неосуществимость и абсурдность подобных притязаний были осознаны, наряду с другими органами буржуазной информации и пропаганды, и «Табль Ронд» и косвенно признаны. Уже в апреле 1957 г. журнал сокрушался, что т. н. «десталинизация» не оправдала возлагавшихся на нее Западом ожиданий, не перешла в «подлинную демократию», что «система» в Советском Союзе остается и «после нее», ничего не изменилось и во внешней политике».⁷⁶ «Называйте это как хотите: «холодной войной», разрядкой, мирным сосуществованием, — суть дела от этого не меняется, — вынужден был констатировать «Табль Ронд». — И эти

⁷³ Ibid., 1962, Octobre, № 177, p. 159.

⁷⁴ Ibid., 1957, Avril, № 112, p. 23—24.

⁷⁵ «La Table Ronde», 1962, Octobre, № 177, p. 62.

⁷⁶ Ibid., 1957, Avril, № 112, p. 22, 24.

позиции тверды, — не будем строить иллюзий, не будем ждать чуда».⁷⁷

Наиболее массивное за все рассматриваемое время антисоветское наступление «Табль Ронд» предпринял вместе со всей империалистической системой пропаганды и информации в год полувекового юбилея Советского государства. Несомненно, на 1967 г. приходится пик антисоветской линии ежемесячника за предшествующие два десятилетия. За шесть месяцев, — случай, не имеющий прецедентов за всю историю журнала! — Советскому Союзу было посвящено два «специальных» номера, первый из которых увидел свет в июне, а второй — в ноябре.

В первой из этих двух антологий антисоветизма, озаглавленной «Россия обретает свою душу», редакция заверяла своих читателей в своей приверженности «нейтральной» и «объективной» манере освещения советской темы и обещала предоставить им возможность ознакомиться с «избранными текстами советских писателей».⁷⁸ Однако действительное содержание публикаций в корне расходится с редакционными декларациями. Сориентированные в сугубо антисоветском духе, они, взятые в целом, дают крайне превратное, фальсифицированное и откровенно клеветническое представление не только о духовной жизни, культуре и литературе советского народа, но и об истории русской общественно-литературной мысли. Всем содержанием номера журнал внушал своим читателям, что «истинный дух» России, ее «подлинную мысль» полнее и последовательнее других выразили К. Леонтьев, В. Соловьев, В. Розанов, Н. Бердяев, Д. Мережковский, С. Булгаков, П. Флоренский. Слишком краткие и к тому же непоказательные извлечения из сочинений Белинского и Герцена, судя по всему, были вынужденной данью необходимости, да к тому же создавали видимость объективности. Зато выпяченные на первый план деятели практически все являются носителями реакционных воззрений, а некоторые из них (Бердяев, Мережковский) были смертельными врагами Советской власти.

В подобной же манере, продиктованной глубочайшей, слепой враждебностью к русской революционной и советской литературе, интерпретируется и литература, рожденная Великим Октябрем. Журнал последовательно выдерживает свой программный принцип, согласно которому «хорошо» для современной русской литературы **только** то, что каким-либо образом можно повернуть против Советского государства и социализма, что дает хоть малейшую возможность бросить

⁷⁷ Ibid., p. 24.

⁷⁸ „La Table Ronde“, Iuin, № 233, p. 5.

ть на всемирно-исторические завоевания советского на-
рода в области культуры и искусства. Неудивительно, что в
перечне писателей и поэтов послеоктябрьской эпохи, состав-
ленном «Табль Ронд», не нашлось места, например, А. Н.
Толстому, М. А. Шолохову, А. А. Фадееву, В. В. Маяковскому.
Если судить по этому журналу, то в русской поэзии советско-
го периода не было никого, заслуживающего упоминания,
кроме Пастернака, Ахматовой, Белого, Мандельштама и Цве-
таевой (Блок и Есенин названы лишь вскользь, а их стихи,
помещенные в журнале, не показательны и явно выбраны со-
злонамеренной тенденциозностью).

Что же касается послевоенной советской литературы, то
«Табль Ронд» нашел достойными упоминания в положи-
тельном плане, не считая Эренбурга и Солоухина, **исключи-
тельно** т. н. «диссидентов», отщепенцев и идеологических
контрабандистов-антисоветчиков, в разное время осужденных
за грубые нарушения советских законов, вроде Солженицына
и Синявского, для которых, по существу, и был предназна-
чен целевой номер. Но и это не все. Журнал представил этих
пасквилянтов как истинных представителей современной
русской литературы и единственно законных наследников ее
великих гуманистических традиций. **Подлинная** русская ли-
тература нашего времени, внушал «Табль Ронд» читателям,
это — не произведения, публикуемые в «широко известных
русских журналах», а те сочинения, «не пользующиеся бла-
говолением издательства, которые циркулируют в СССР из-
под полы». ⁷⁹ Следовательно, «настоящие», «свободные» «со-
ветские писатели» (как это ни кощунственно, но журнал
именно так именуется «диссидентов»!) могут творить успешно
только в подполье, только выступая **против** социалистичес-
кого строя. Собственно, доказать это и является идеологи-
ческой «сверхзадачей» номера.

Никаких иных целей, кроме очернения и дискредитации
Советского Союза, его идеологии, политики и социально-по-
литических устоев, не преследовал фактически и второй «спе-
циальный» номер «Табль Ронд», непосредственно приурочен-
ный к пятидесятилетию Великого Октября. Здесь разве лишь
еще более обнажилось политическое острие антисоветизма
«Табль Ронд».

В 1948 — 1960 гг., отношение журнала к советской ли-
тературе, впрочем, как и вообще к СССР, характеризовалось
двумя главными моментами: максимально возможным замалчи-
ванием литературы социалистического реализма как
важнейшей социально-художественной действительности сов-
ременного человечества и отрицанием ее самой непосред-

⁷⁹ „La Table Ronde“, 1967, Juin, № 233, p. 5.

ственной причастности к искусству. Однако в начале шестидесятых годов редакция «Табль Ронд», очевидно, пришла к выводу о недостаточной эффективности простого замалчивания, грубого игнорирования советской литературы, интерес к которой во Франции неуклонно возрастал по мере общего нарастания интереса к СССР. Видимо, было сочтено более целесообразным и подходящим к новой обстановке активнее учитывать и использовать этот интерес и чаще, регулярнее обращаться к советской литературе, продолжая, вместе с тем, интерпретировать ее под прежним углом зрения, в антисоветском духе, но более мягкими и гибкими средствами. Поэтому не приходится удивляться заметно возросшему количеству публикаций о советской литературе, хотя и запоздалому и формальному, но все же признанию факта ее существования.

В самом деле, вплоть до шестидесятых годов, если «Табль Ронд» как-либо обращался к «русской мысли» и к «русским мыслителям», то можно было заранее быть почти полностью уверенным: речь идет об истории русской культуры до 1917 г.⁸⁰, причем, лишь об одной реакционной стороне ее, или же о деятелях антисоветской эмиграции. Так, еще в 1958 г. было бесполезно искать имена советских писателей, скажем, в писательской анкете «Почему Вы пишете?»⁸¹, к участию в которой были приглашены 76 литераторов из Франции и других стран, что само по себе говорит о том, **какие** именно ответы на этот вопрос и **от кого** интересовали редакцию. Но уже два года спустя картина неожиданно изменилась: к участию в сходной анкете кинематографистов уже были приглашены наряду с мастерами кино многих стран Марк Донской и Сергей Юткевич⁸². А в 1964 г. — единственный в своем роде случай за 20 лет истории журнала! — «Табль Ронд» помещает в целевом номере «Университет» статью С. Румянцева об Университете дружбы народов им. П. Лумумбы, переданную АПН⁸³. Во всех без исключения остальных случаях материалы о литературной и культурной жизни СССР неизменно препарировались в антисоветском духе.

В 1963 г. «Табль Ронд» впервые посвятил целую свою книжку (да еще и значительно увеличенного объема!) советской культуре. Номер создавал внешнее впечатление широты и многосторонности освещения культурной жизни СССР: в нем говорилось о литературе, музыке, живописи, архитектуре,

⁸⁰ „La Table Ronde“, 1957, Mai, № 113, p. p. 87—96.

⁸¹ Ibid., 1958, Novembre, № 131.

⁸² Ibid., 1960, Mai, № 149.

⁸³ Ibid., 1964, Octobre, № 201, p. p. 153—156.

кино, экономической мысли, геологии, физиологии, археологии, космических исследованиях, положении церкви и т. д. и т. п. Однако это первое впечатление тут же рассеивается. Выясняется, в частности, что информация из первых рук не представлена никак, и тон в номере задается убежденными противниками коммунизма, врагами Советского Союза, прежде всего, перебежчиками и эмигрантами, что, наряду с прочим, должно создать иллюзию компетентности и авторитетности суждений и оценок: **о русской культуре судят русские!**.. Подстава авторам и интерпретация. Даже заголовки статей дают об этом вполне красноречивое представление: «Робкий рассвет на советских экранах», «Христиане в СССР. 1959: четвертая волна преследований». Журнал тщился доказать, что будто бы в СССР возникла и нарастает «оппозиция интеллигенции» политике партии и государства, происходит борьба между «либералами» и «консерваторами» в литературе⁸⁴. Свои несбыточные надежды на «успех эволюции» советской литературы в нужном «Табль Ронд» направлении ежемесячник связывал с тем же Солженицыным и ему подобными, с неким «подпольным литературным журналом «Синтаксис» и с... «устным искусством, именуемым «блатным» («блотни», как пишет «Табль Ронд»)).⁸⁵

Начиная с этого номера, «Табль Ронд» систематически печатал подобные измышления о советской литературе. Только в 1965 г., на который приходится апогей этой кампании, ежемесячник поместил шесть материалов о ней, чего раньше не было и за шесть лет.

Цель ложной насковозь, лицемерной и злонамеренной «заботы» журнала о советской литературе, до которой ему, казалось бы, не было никакого дела в течение предшествующих полутора десятилетий, была многозначной и абсолютно чуждой каким-либо эстетическим помыслам. Прежде всего, «Табль Ронд» стремился поддержать и закрепить в сознании своих читателей в корне неверное и совершенно превратное представление не столько о литературе нашей страны, сколько о коммунизме и «реальном социализме» в особенности, ибо она неотделима от дела, которое вызвало ее к жизни и которому верно служит. Вторая же цель, преследуемая журналом, еще больше, чем первая, свидетельствует о его воинствующей антикоммунистической и антисоветской направленности. Видимо, вряд ли сами издатели и редакторы «Табль Ронд» верили в то, что им вместе со всей империалистической печатью удастся сбить советскую литературу

⁸⁴ «La Table Ronde», 1965, Octobre, № 213, p. 169, см. также, 1965, Avril, № 207, p. 159.

⁸⁵ Ibid., 1963, Juin, № 185, p. p. 24, 36, 47.

с ее революционного, коммунистического курса, но попыток в этом направлении не оставляли. В самом деле, к чему, в конечном итоге, призывал советских писателей «Табль Ронд» в 1963 — 1969 гг.? К отказу от партийности литературного дела или, как выражалась И. Эсмен, — от «официального метода «социалистического реализма»⁸⁶, от «тезиса, согласно которому «интеллигенция должна служить народу»⁸⁷, от принципиального неприятия «нейтрализма» и «аполитизма»⁸⁸, наконец, — от «положительных героев»⁸⁹, то есть от всего того, что составляет саму душу советской литературы и делает ее частью общепартийного дела.

Судя по материалам «Табль Ронд», его признания и одобрения заслужила бы **только** такая советская литература, которая, если это было бы возможно, встала бы в открытую или же скрытую **оппозицию** к социалистическому строю и политике партии, перешла бы на антикоммунистические позиции и во имя их сменила бы метод социалистического реализма на метод критического реализма. Иначе говоря, он допускает существование в социалистическом обществе **единственного** вида литературы — антисоциалистической литературы. Поэтому вполне объяснимы и лицемерные сетования незванных и злонамеренных наставников советских писателей на то, что в СССР «отвергают» пессимизм и «цинизм» западной литературы наших дней⁹⁰, и их адресованные советским писателям провокационно-подстрекательские призывы к «уходу в интимную и личную жизнь»⁹¹, или же, что, судя по всему, больше всего хотелось бы видеть «Табль Ронд», — **в подполье** для борьбы с социалистическим строем.⁹²

Но подобные несбыточные упования и выдают с головой этот журнал как издание наряду с прочим меньше всего озабоченное судьбами современной литературы. На его примере мы вплотную сталкиваемся с самым **прямым**, — как бы тщательно и изощренно оно не камуфлировалось, — **подчинением** литературного дела задачам и целям борьбы против коммунизма и «реального социализма» в духе концепций «холодной войны». Как по своему проблемно-тематическому содержанию, так и по реальным общественным функциям «Табль

⁸⁶ „La Table Ronde“, 1966, Juillet—Août, № 222—223, p. 146.

⁸⁷ Ibid., 1966, Novembre, № 226, p. 1:9.

⁸⁸ Ibid., 1965, Décembre, № 215, p. 178.

⁸⁹ Ibid.

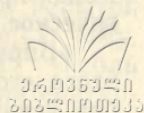
⁹⁰ „La Table Ronde“, 1950, Octobre, № 213, p. 71.

⁹¹ Ibid., 1967, Juin, № 233, p. 114.

⁹² Ibid., 1966, Juillet—Août, № 222—223, p. 145.

Ронд» представляет собой издание в первую очередь идеологическое и уж только потом и постольку литературное.

Впрочем, сказанное не является особенностью только этого «толстого» журнала, но характернейшей чертой всех без исключения органов буржуазной литературной журналистики Франции, за ведущими из которых стоят крупные издательские фирмы, тесно связанные с банками и монополиями. Идеологизация и политизация всего комплекса их — факт давно свершившийся и несомненно заметный фактор практики текущей идеологической борьбы, что нельзя не учитывать.

Н. В. ГАБАШВИЛИ

ГАЗЕТА «УНИТА» В ПЕРИОД ДВИЖЕНИЯ СОПРОТИВЛЕНИЯ ИТАЛИИ (1942 — 1945 гг.)

«Стратегия напряженности», проводимая неофашистами в Италии с 1969 года и еще более обострившая кризисное положение в этой стране, развертывалась в условиях экономического кризиса, роста безработицы, усиления рабочего движения. Неофашисты — главная надежда консервативных кругов Италии, ставили перед собой задачу создать в стране обстановку страха, неуверенности, хаоса — благодатной почвы для совершения государственного переворота, уничтожения конституционно-парламентской системы, создания авторитарного режима.

Компартия Италии с самого начала повела энергичную борьбу против правых сил. Центральный орган печати ИКП газета «Унита» постоянно указывала на опасность недооценки наступления правых сил, недопустимость того, чтобы правые силы, проводя демагогическую пропаганду, нашли опору среди определенных слоев населения. В своих материалах против неофашизма, в борьбе против его идеологии газета постоянно напоминала уроки истории Италии недавнего прошлого, опиралась на богатые антифашистские традиции Итальянской Коммунистической партии, стремилась использовать их в современных условиях.

Итальянские коммунисты сделали правильный вывод, что более углубленное изучение истории итальянского фашизма и движения Сопротивления имеет первостепенное значение для успешной борьбы с реакционными силами Италии на современном этапе. Этим и объясняется значительное количество материалов по данным вопросам, опубликованных в семидесятых годах в газете «Унита». На основании этих материалов газета, в первую очередь, показывала преемственность неофашизма по отношению к фашизму, их идеологическое родство, что использовалось в пропаганде против правых сил и их идеологии. Освещая проблемы исторического характера, «Унита» стремилась использовать данные новых исследований, ее выступления по этим вопросам часто носили характер рецензий на новые исторические работы. Газета

выступала против попыток некоторых историков, пытавшихся под маской «объективности» исказить реальные факты истории фашизма и движения Сопротивления, тем самым играя на руку неофашистским элементам в стране. При этом журналисты газеты неоднократно ссылались на материалы «Унита» прошлых лет. Здесь нужно отметить, что материалы газеты тридцатых — начала сороковых годов имеют не только историческую ценность, но и актуальное политическое значение, проливают свет на многие аспекты современной политической жизни, во многом объясняют позиции ИКП в борьбе против неофашизма. Дело в том, что многие методы борьбы против реакции, выработанные итальянской Компартией и испытанные в условиях периода Сопротивления, находятся и по настоящее время в арсенале борьбы Компартии Италии.

Американский историк Ф. Розенгартен, занимавшийся исследованиями антифашистской печати Италии периода 1919—1945 годов, совершенно справедливо отмечал, что подпольная газета «Унита» заслуживает особого внимания, так как во времена фашизма она поставила на повестку дня много проблем национального и международного характера, которые затем встали перед лидерами движения Сопротивления¹. Поэтому не вызывает удивления тот интерес общественности Италии, который вызвал выход в свет в 1970 году в издательстве «Календарио дель пополо» сборника, содержащего фотокопии номеров подпольной газеты «Унита» (1942—1945 гг.). Мы подробно ознакомились с этим важным документом по истории движения Сопротивления Италии. С нашей точки зрения он дает возможность более четко уяснить тактику борьбы Компартии Италии против неофашизма в семидесятые годы.

В 1926 году после принятия в Италии «чрезвычайных законов», по которым распускались политические партии, запрещалась деятельность парламента и редакции оппозиционных фашизму изданий были закрыты, коммунисты, используя накопленный ими опыт подпольной работы, смогли в кратчайший срок организовать издание газеты «Унита», теперь уже подпольного органа партии. Факт издания подпольной газеты имел большое политическое значение. В то время, как в лагере оппозиционных партий, большинство членов которых были вынуждены эмигрировать, наблюдалось смятение и фашистская пропаганда стремилась представить дело так, что оппозиция режиму якобы полностью уничтожена, коммунисты, посредством своих подпольных изданий,

¹ F. Rosengarten. The Italian antifascist press (1919—1945). Cleveland, 1968. p. 78.

в первую очередь, газеты «Унита», стремились вдохнуть в антифашистов уверенность в свои силы, организовать немедленное сопротивление в самой Италии.

В 1926 — 1939 годах «Унита» ведет пропаганду против фашистского режима, разоблачает внутреннюю и внешнюю политику правительства Муссолини, призывает к организации борьбы за свержение фашизма, регулярно сообщает о фактах протеста против существующего режима, опровергая тезисы многочисленных партий и группировок, начиная от социал-демократов и кончая народными католиками, что в Италии нет никаких условий для ведения антифашистской борьбы. Такая политика Компартии Италии, хотя и была сопряжена с большими трудностями, постепенно приносила свои плоды, способствовала росту антифашистских настроений в стране, особенно среди молодежи. С 1936 года во многих городах Италии появляются антифашистские группы студентов, интеллигенции, рабочих. При этом большинство оппозиционных групп, возникших среди молодежи в 1936 — 1940 годах, полностью влились в ряды Компартии².

После начала Второй мировой войны был ликвидирован центр Компартии Италии на территории Франции, арестованы многие руководители этой партии. В результате прекратился выпуск итальянских коммунистических изданий во Франции, в первую очередь, газеты «Унита», которая печаталась в этой стране, а затем нелегально переправлялась в Италию. После вступления Италии в войну было практически невозможно ввозить нелегальную литературу в эту страну. Это привело к тому, что нарушились контакты как между руководством Компартии в эмиграции и периферийными организациями, так и между этими организациями внутри страны. Причем никогда еще эти контакты не были такими слабыми, как в этот период³. В целом, период 1939 — 1941 годов, когда прекратилось издание газеты «Унита», был очень трудным для антифашистского движения в Италии.

Компартия намечала конкретные шаги для исправления создавшегося положения, в первую очередь, предпринимались меры для восстановления контактов с Италией. Политическое бюро было перенесено на юг Франции, поближе к Италии. Под руководством Пальмиро Тольятти был создан центр политического и идеологического руководства партией. Особое внимание вновь было обращено на необходимость восстановления контактов с местными организация-

² История Италии, под ред. С. Д. Сказкина, т. 3, М., 1971, стр. 138.

³ P. Spri.no. Storia del Partito comunista italiano. Torino 1973, vol 4, p. 16.

ми, подготовку и распространение материалов агитационно-го и пропагандистского характера, марксистской литературы⁴.

В августе 1941 года в Италию был делегирован Умберто Массола, один из опытных активистов Компартии, на которого была возложена задача по организации подпольной прессы. Несмотря на значительные трудности, ему удалось организовать сначала издание «Куадерно деи Лаворатори» («Рабочий листок»), а затем с 24 октября 1941 года «Гридо дель Спартако» («Призыв Спартака»).

«Гридо дель Спартако» печатала материалы политического характера, сообщала сведения о ходе военных действий, передаваемых радиостанциями союзников. Но тираж этого издания был очень маленький, а распространение ограничено. Тем не менее, выпуск газеты имел немаловажное значение, так как подготовил почву для издания газеты «Унита».

Почему же У. Массола не приступил сразу к возобновлению выпуска «Унита»? Дело в том, что «Унита» была центральным органом партии, и коммунисты не могли приступить к ее изданию, не будучи уверенными, что смогут сделать газету на должном уровне, обеспечив при этом самое широкое распространение. Успехи, достигнутые коммунистами изданием «Гридо дель Спартако», убедили их, что они были готовы для дела более важного — издания газеты «Унита».⁵

С конца 1941 года и в 1942 году Компартии в значительной степени удалось улучшить свое положение, наладить связи и взаимодействие между отдельными организациями партии. В стране растет новая волна антифашистского движения, расширяется сеть подпольных организаций. В 1942 году ИКП — единственная организованная антифашистская партия в Италии, хотя в ней еще есть слабости и недостатки. Компартия — единственная, кто способен донести до рабочих свой план действий посредством своих подпольных изданий.⁶

В этот период ИКП выдвигала следующую программу: заключение сепаратного мира, отказ Италии от Берлинского пакта, ликвидацию фашизма, создание в стране конституционного правительства. Компартия призывала солдат обратить оружие против тех, кто развязал войну, рассматривая рабочий класс как центр, который должен собрать вокруг

⁴ Ibid., p. 23.

⁵ A. Dal Ront, A. Leonetti, M. Massara. *Giornali fuori legge*, Roma, 1964, p. 242.

⁶ P. Spriano. *Storia del Partito comunista italiano*, vol 4, Torino, 1973, p. 100.

себя ремесленников, крестьян, интеллигенцию для совместной борьбы. Посредством своих изданий ИКП пропагандировала идею солидарности и совместных действий Компартии, социалистической партии, группы «Джустития и либерта». При этом следует учесть, что ИКП придавала большое значение укреплению своих рядов, сохранению самостоятельности, чтобы находиться в авангарде рабочего движения⁷.

Таким образом, возобновление издания газеты «Унита» в июле 1942 года было обусловлено ростом влияния ИКП, успехом его организационной работы. В свою очередь, выход в свет газеты позволил ускорить этот процесс, дал возможность восстановить и улучшить связи между центральным аппаратом партии и местными организациями.

Редактором подпольной газеты «Унита» стал Умберто Массола. По его инициативе на частной квартире в Милане была устроена типография, затем ее перенесли в маленькое местечко Васприо д'Адда. Ему же удалось наладить распространение газеты с помощью курьеров — членов партии. Распространение газеты было подчинено строго разработанной схеме. Подпольная «Унита» передавалась только тем группам и организациям, которые давали гарантии, что распространят газету среди доверенных лиц и выполнят соответствующие директивы⁸.

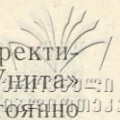
Данные о тираже газеты «Унита» свидетельствуют о росте ее значения в антифашистском движении Италии. В июле 1942 года газета вышла в количестве шестиста копий, в августе — 1200 экземпляров, в декабре — 4 тысячи экземпляров. К январю 1943 года тираж достиг 6 тысяч экземпляров. По подсчетам У. Массола, один экземпляр газеты читали в среднем 15—20 человек. В итоге, он делает вывод, что, если в июле 1942 года число читателей газеты фактически достигло 9—12 тысяч человек, то в январе 1943 года — 90—120 тысяч человек⁹.

Первый номер подпольной «Унита» вышел первого июля 1942 года. Под заголовком читаем: орган центрального комитета итальянской Компартии. Газета — небольшого формата, она лишена фотографий и иллюстраций, материалы без подписей. Она выходила один-два раза в месяц. Из номера в номер печаталось небольшое объявление, в котором читателям давалось указание после прочтения очередного номера передать его только самым надежным товарищам, обсудить с ними его содержание. Но этого было недостаточно. Необ-

⁷ Ibid., p. 92—93.

⁸ L'Unita, № 117, 1964.

⁹ Ibidem.

ходимо было продумать, каким образом выполнить директивы газеты. Выходя в тяжелых условиях, подпольная «Унита» стремилась не терять связи с читателями. Она постоянно публиковала списки людей, которые передавали деньги в фонд газеты. В целях конспирации газета публиковала не настоящие фамилии читателей, а их псевдонимы. В декабре 1943 года вышел специальный номер газеты «Унита», в котором были опубликованы только списки лиц, приславших деньги в фонд газеты «Унита». Газета с гордостью отмечала, что собранная сумма денег составила очень значительную сумму — более полумиллиона лир. Но редакция указывала при этом, что ей необходима не только финансовая помощь, но и сотрудничество читателей.

В 1943 году после подписания перемирия «Унита» выходит двумя изданиями. Северное издание, первый номер которого вышел в свет 12 октября 1943 года, нелегально распространялось на территории Италии, оккупированной Германией. Южное издание газеты выходило легально с марта 1944 года в Неаполе, занятом англо-американскими войсками.

Одна из главных задач подпольной газеты «Унита» — информировать о ходе тяжелых боев на советско-германском фронте. Газета неустанно подчеркивала обреченность фашизма, неизбежность победы Советского Союза. Залог этой победы — единение советского народа и его армии. По мнению «Унита», невозможно победить народ, который взял власть в свои руки и отстраняет привилегии, данные ему Октябрьской революцией. О преобразованиях в советском государстве после революции можно узнать из номера газеты от седьмого ноября 1942 года, целиком посвященного 25-ой годовщине Октябрьской революции. Обращаясь к советскому народу, итальянские коммунисты заверяли его в том, что они не пожалеют усилий, дабы помешать отправке итальянских солдат и вооружения на Восточный фронт. Газета считала участие Италии в войне полностью противоречащим национальным интересам страны, подчеркивая, что война ведется исключительно в интересах германского фашизма. Газета ИКП часто публиковала письма пленных итальянских солдат, находившихся в Советском Союзе, в которых они рассказывали правду о войне, о бессмысленной гибели тысяч итальянских солдат.

Газета разъясняла стратегические и тактические действия советских войск, писала о советской военной стратегии, которая значительно превосходила немецкую, указывала, что советские генералы и маршалы — выходцы из рабочих и крестьянских семей. Октябрьская революция выдвинула их на самые ответственные посты, дала им возможность проя-

вить свои способности. В своих материалах газета постоянно раскрывала причины успеха советского оружия. По ее глубокому убеждению, именно на Восточном фронте решалась судьба войны. Поэтому «Унита» с особым интересом следила за тем, как разворачивалось сражение под Сталинградом. «Дома, заводы, фабрики Сталинграда, — писала газета, принадлежат не каким-нибудь Чиано, Аньелли или другим капиталистам, а являются достоянием всего народа. Вот почему город успешно противостоит вооруженному до зубов противнику»¹⁰. Касаясь победы советских войск под Сталинградом, «Унита» писала, что эта грандиозная победа является поворотным пунктом в войне, приближает крах фашистской Германии.¹¹

«Глубокие взаимные симпатии, исторически связавшие советский и итальянский народы, оказались несравненно сильнее того реакционного режима, который попытался столкнуть судьбы двух народов. Более того, именно это столкновение двух миров стало одной из главных причин краха итальянского фашизма. Большинство участников русской кампании вернулись в Италию антифашистами, а некоторые — коммунистами».¹²

«Унита» подчеркивала, что героические усилия советского народа — источник вдохновения для итальянцев, стимул к активным действиям против фашизма. Война еще больше обнажила все противоречия и выявила слабости итальянского фашизма. «Унита» считала, что итальянцы должны сделать все возможное, чтобы внести свой вклад в приближение краха фашизма. Пассивность расценивалась как преступление.

Газета публиковала материалы, в которых давались советы рабочим как организовать саботаж на военных заводах, уменьшить темпы производства. Была проведена кампания солидарности с народами стран, оккупированных немецкими и итальянскими войсками, постоянно публиковалась хроника действий партизан в Польше, Франции и Югославии. Итальянцев призывали последовать их примеру. В третьем номере газеты за 1942 год был впервые открыто поставлен вопрос об организации в Италии, по примеру других стран Европы, партизанских отрядов.

«Унита» развернула кампанию по сбору средств для жителей Балкан — жертв террора итальянских войск. На ее страницах под различными псевдонимами публиковались списки лиц, откликнувшихся на призыв и приславших деньги

¹⁰ L'Unita, 5 ottobre, № 4, 1942.

¹¹ L'Unita, 31 gennaio, № 2, 1943.

¹² Н. Комолова. Новейшая история Италии, М., 1970, стр. 134.

в фонд помощи. Если просмотреть номера газеты за 1942 год, то можно убедиться, что эти списки постоянно растут — это явное свидетельство успеха пропагандистской деятельности газеты.

Следует обратить внимание на материалы подпольной газеты, в которых приводились многочисленные факты о преследованиях фашистами священнослужителей католической церкви в Польше, Франции и Югославии. Эти материалы газеты имели важное политическое значение, учитывая то обстоятельство, что процент приверженцев католической религии в Италии достигает значительной цифры. Отсюда делался вывод о необходимости сплочения всех прогрессивных сил Италии, несмотря на расхождение религиозных и политических убеждений, в борьбе с общим врагом — фашизмом.

Главное направление деятельности ИКП и ее центрального органа — пропаганда идеи единства всех антифашистских сил. Итальянские коммунисты сыграли важную роль в ее практическом осуществлении. Еще в первом номере «Унита» от первого июля 1942 года сообщалось о создании Комитета действия за объединение итальянского народа и подчеркивалось его большое политическое значение. В состав комитета вошли представители ИКП, социалистической партии, партии «Джустиция и либерта». Газета призывала другие партии и политические организации присоединиться к ним.

Комитет наметил следующую программу: отзыв итальянских войск со всех фронтов, вывод немецких войск из Италии, ликвидация фашизма, создание правительства, выражающего интересы итальянского народа.

27 декабря 1942 года «Унита» обратилась ко всем политическим партиям и группам перейти от переговоров к безотлагательному соглашению, от дискуссий к действиям. Она выступила с предложением повсеместно создать Комитеты фронта освобождения, чтобы они, используя разнообразные методы ведения борьбы, возглавили движение за свержение фашизма. Это предложение было осуществлено.

28 октября 1942 года итальянские фашисты отмечали двадцатилетие прихода к власти. По этому поводу «Унита» писала, что это последняя годовщина, которую справляет фашизм. Основой этого предсказания, подтвердившегося позднее июльскими событиями 1943 года, послужил анализ политического положения в стране. Рост антифашистских настроений в стране привел к возникновению и развитию сети антифашистских организаций, различных по своему составу и политической ориентации. Коммунисты провели серьезную работу по созданию нелегальных ячеек. К 1943 году они существовали почти во всех крупных городах Италии и

во многих сельских районах страны, объединив в своих рядах свыше пятнадцати тысяч человек¹³. Эти ячейки были связаны почти со всеми крупными заводами и фабриками Италии и сыграли решающую роль в организации рабочих выступлений, охвативших всю Северную Италию в марте 1943 года. Первыми выступили рабочие Турина, потребовавшие прекращения войны и восстановления политических свобод. Приветствуя забастовку ста тысяч туринских рабочих, «Унита» призвала рабочих Милана, Генуи и других городов Италии присоединиться к ней. По мнению газеты, забастовки должны были послужить началом всенародной борьбы за освобождение от фашизма. Впоследствии забастовочное движение приняло значительный размах, в нем участвовало около трехсот тысяч человек. Мартовские выступления рабочих — наиболее массовые забастовки в Европе того времени. Они нанесли сильный удар по фашистскому режиму, изменили атмосферу в стране и наметили перспективы массового народного движения по ликвидации фашизма.¹⁴

Здесь надо отметить важную роль газеты «Унита» в организации и распространении мартовских забастовок. В это время, как мы уже отмечали, число читателей газеты достигло 90 — 120 тысяч человек¹⁵. Номер газеты «Унита», вышедший 31 марта 1943 года под руководством нового редактора Негравилля, еще раз убедил власти, что мартовские события имели организованный, а не спонтанный характер. Были предприняты усилия ликвидировать газету. Однако властям удалось обнаружить лишь типографию в Весприо д'Алда. Что же касается редакции и сети распространения, то они остались неуязвимыми. Это дало коммунистам возможность после оборудования новой типографии в Эмилии с мая 1943 года возобновить издание своей подпольной газеты.

После ареста Муссолини и прихода к власти правительства Бадольо «Унита» организовала ряд выступлений за немедленное заключение перемирия. Она также выступила за полную ликвидацию фашистских институтов, легализацию политических партий, освобождение политических заключенных, создание правительства из представителей антифашистских партий. Последние поддержали инициативу ИКП¹⁶.

Газета энергично критиковала точку зрения некоторых антифашистов, выступавших против создания правительства Народного фронта и считавших, что перемирием должно

¹³ Н. Комолова. Новейшая история Италии, М., 1970, стр. 134.

¹⁴ История Италии, под ред. С. Д. Сказкина, М., 1971, стр. 172.

¹⁵ L'Unita, № 117, 1964.

¹⁶ L'Unita, 14 agosto, 1943.

заниматься правительство Бадольо. Тем самым, считали они, заключая перемирие на тяжелых условиях, правительство Бадольо само дискредитирует себя.

Долгожданное перемирие было заключено лишь через 45 дней после прихода к власти нового правительства. Как известно, это дало возможность немцам подготовить свои войска для оккупации большей части территории Италии и правительство Бадольо не сумело организовать должного сопротивления. В результате политическая ситуация в стране изменилась, и Компартия, проведя анализ создавшейся ситуации, наметила новую программу действий.

Во-первых, на страницах газеты были проанализированы причины, приведшие к трагедии немецкой оккупации. Газета ИКП указывала на то, что приход к власти маршала Бадольо означал отчаянную попытку правящих классов спасти свое положение. Правительство, созданное крупным капиталом, монархистами, аристократией, не удалило с руководящих постов в армии и полиции фашистов, не заключило своевременно перемирия, не приняло мер для отражения немецкой агрессии. Боясь за свои привилегии, оно побоялось вооружить народ. Если Бадольо понимал под ликвидацией фашистского режима ликвидацию лишь бюрократической и административной системы, то для итальянских коммунистов это означало, в первую очередь, уничтожение господства финансовой олигархии.¹⁷

Но при Бадольо все же удалось достичь важного результата: были освобождены политические заключенные, в том числе многие опытные руководящие деятели Компартии, прошедшие серьезную военную подготовку на фронтах гражданской войны в Испании. В страну из эмиграции возвратился ряд опытных активистов партии. Сочетание опыта этих людей с энергией молодых членов партии, готовых сражаться с оккупантами и фашистами, сильно укрепило ряды ИКП. Вторая половина 1943 года — один из самых важных периодов в истории ИКП. Это — начало периода Сопротивления, который привлекал и привлекает в настоящее время внимание историков и политических деятелей Италии. При этом некоторые консервативные круги предпринимают попытки дискредитировать движение Сопротивления. В частности, одно время широко распространялось утверждение, что будто бы партизанское движение в Италии имело не организованный, а спонтанный характер. Как отмечает П. Секкья, эти домысли распространяются теми группами буржуазии и их партиями, которые сыграли второстепен-

¹⁷ L'Unita, 21 ottobre, 1943.

ную роль в освобождении, стремятся приуменьшить в нем решающую роль рабочего класса¹⁸. С другой стороны, еще бытует мнение, что коммунисты якобы стремятся монополизировать Сопротивление, то есть приписать все заслуги в борьбе за освобождение Италии только своей партии. Эти утверждения не соответствуют действительности. Важным документом, подтверждающим это, может служить подпольная газета «Унита», которая постоянно разъясняла необходимость консолидации усилий всех антифашистских партий для освобождения Италии.

П. Тольятти, касаясь выдающейся роли в движении Сопротивления, отмечал, что в определенные моменты действия коммунистов имели решающее значение для судеб этого движения.¹⁹

Действительно, ИКП первой выдвинула широкую программу организации Сопротивления и вооруженной борьбы. «Унита» повсеместно пропагандировала идею, что итальянский народ должен сам организовать борьбу за свое освобождение. Именно по инициативе ИКП и «Партии действия» формируются первые партизанские отряды. Согласно директиве партии около пятидесяти процентов всех ее членов должны были принимать участие в боевых акциях в составе партизанских бригад. Пятнадцать-двадцать процентов должны были организовать специальные группы партизанских действий и бригады имени Гарибальди²⁰. При этом особое внимание уделялось необходимости распространения среди партизан коммунистических газет «Унита» и «Комбаттенте», призванных стать политическими наставниками партизан²¹.

Для более эффективного руководства партизанским движением, что считалось решающим фактором его успеха, было принято решение о преобразовании Национального фронта в КНО (Комитет национального освобождения). С первого же дня создания КНО «Унита» призывала к организации местных комитетов на заводах, в крупнейших городах и провинциях страны. Задача коммунистов, участвующих в этих организациях, состояла в активизации и политизации этих органов. Для ИКП комитеты КНО — это фундамент для создания нового правительства, от которого должна была зависеть судьба послевоенной Италии. Коммунистическая партия страны наметила путь освобождения Италии, постепенной демократизации государства при сотрудничестве с

¹⁸ P. Secchia, *I comunisti e l'insurrezione*, Roma, 1954, p. 9.

¹⁹ P. Togliatti, *Il Partito comunista italiano*, Milano, 1961, p. 84.

²⁰ P. Secchia, *I comunisti e l'insurrezione*, Roma, 1954 p. 28.

²¹ *Ibid.*, p. 45

другими прогрессивными партиями. Особое значение ИКП придавала сотрудничеству с социалистами, пакт о единстве действий с которыми был заключен в 1944 году. Для успешного осуществления этих задач принимались меры по укреплению рядов ИКП, превращению ее в массовую народную партию — авангард трудящихся масс в деле освобождения страны и создания в Италии демократического государства.

В начале 1944 года, по возвращении в Италию, П. Тольятти выступил в «Унита» с предложением немедленного создания правительства из антифашистских партий. При этом, придавая большое значение этому факту, он высказал готовность ИКП пойти на некоторые уступки. Коммунисты согласились отложить решение вопроса о монархии на более позднее время, допустить в правительство сторонников маршала Бадольо. При этом, как явствует из материалов «Унита», коммунистам пришлось преодолеть оппозицию некоторых антифашистов, считавших, что нет необходимости в создании правительства КНО, так как до тех пор, пока англо-американские силы будут находиться на территории Италии, такое правительство все равно будет под их влиянием²². Те, кто стоял против создания правительства КНО, выступали также против развертывания партизанского движения. «Мы за все те меры, которые могут усилить борьбу против Германии и выступаем против всего того, что может ослабить эту борьбу», — писала в ответ «Унита».²³

Несомненно, создание в мае 1944 года правительства из всех антифашистских партий, в том числе и ИКП, означало, в первую очередь, еще большее усиление борьбы за освобождение. С конца 1943 года, когда в Италии растет борьба за освобождение, содержание «Унита» становится более широким и разнообразным. Растет количество крупных аналитических статей, появляются новые рубрики. Приведем названия этих рубрик, так как они дают определенное представление о тематике газеты: «Партийная жизнь», «Партизанский фронт», «Из освобожденной Италии», «Наши герои».

25 ноября 1943 года в газете «Унита» появляется специальная рубрика «Партийная жизнь», в которой коммунисты рассматривают вопросы идеологического и политического характера послевоенного развития страны. В ней подчеркивается, что возрождение Италии невозможно без широкого участия рабочего класса в политической жизни страны, причем, он должен принять активное участие в управлении государством. В этом — основное требование прогрессив-

²² L'Unita, 10 aprile, 1944.

²³ Ibidem.

ной демократии, лозунг, выдвинутый коммунистами. В решении этой задачи огромное значение приобретало укрепление рядов ИКП, создание подлинно массовой партии как авангарда рабочего класса Италии. Вопросу укрепления партии посвящены статьи П. Тольятти, опубликованные в «Унита», где им выдвигалась концепция «новой партии». П. Тольятти писал, что «новая партия» не ограничивается в своей деятельности только критикой и пропагандой, а выступает с активной и конструктивной созидательной программой. Это объясняется тем, что рабочий класс не хочет больше оставаться в оппозиции, а желает принять участие в возрождении страны вместе с другими силами.

В рубрике «Партийная жизнь» «Унита», обращаясь к членам партии, постоянно призывала их расширять сеть партийных ячеек, привлекать в свои ряды все новых членов. Она выступала с резкой критикой тех товарищей, которые считали, что партия должна состоять из небольшого количества подготовленных активистов.

Газета открыто критиковала слабость и пассивность некоторых местных организаций, призывала их к установлению более тесных контактов с передовыми рабочими, молодежью и студентами.

Считая задачей первостепенной важности активное участие коммунистов в партизанском движении, «Унита», объявив 25 ноября 1944 года всеобщую мобилизацию, обращалась в последующих номерах к членам партии с призывом проконтролировать, сколько рядовых членов и руководителей местных партийных ячеек записались в партизанские отряды. С сентября 1943 года газета постоянно публикует сообщения о действиях партизан, считая долгом каждого антифашиста оказывать им всемерную поддержку.

Когда в середине 1944 года советские войска развернули широкое наступление и вышли к границам Германии, газета итальянских коммунистов призвала итальянцев внести свой вклад в дело разгрома фашизма. «Мы не можем сидеть сложа руки, — писала газета, — и ждать, пока англо-американские войска освободят нашу территорию. Если мы поступим так, то оккупанты разграбят наши национальные богатства, насильно переселят тысячи людей в Германию»²⁴.

Много внимания в газете уделялось разработке методов организации всеобщей забастовки, которая должна была положить начало национальному восстанию. По мнению газеты, национальное восстание невозможно было поднять по первому призыву, ему должен был предшествовать длитель-

²⁴ L'Unita, 7 agosto, 1944.

ный период организации и подготовки. Серьезным заблуждением считалась позиция некоторых антифашистов, утверждавших, что до начала национального восстания рабочие не должны были выступать с отдельными забастовками и манифестациями политико-экономического характера, дабы не расходовать энергию и не распылять свои силы до решающих выступлений. Итальянская Компартия считала, что рабочий класс должен проявлять политическую активность и в период подготовки национального восстания, выступать также с требованиями экономического характера, то есть требовать улучшения условий труда и повышения заработной платы. Именно в таких отдельных выступлениях они могли приобрести опыт и получить закалку для решающего сражения за освобождение Италии.

В марте 1944 года началась всеобщая забастовка, но она не переросла в национальное восстание. «Унита» объясняла это тем обстоятельством, что движение крестьян еще не было связано в достаточной степени с рабочим движением, а без поддержки его крестьянскими массами национальное восстание не могло иметь успеха.²⁵

В целом же, трудящиеся массы и ИКП еще не были готовы к тому, чтобы организовать и довести вооруженное восстание до победного конца. Тем не менее, кропотливая организационная работа ИКП успешно продолжалась. Уже в 1944 году ИКП располагала наибольшим в Италии количеством партизанских отрядов, их число достигало 575. Отряды гарибальдийцев насчитывали 153 тысячи человек, в то время как общее число партизан в Италии насчитывало 256 тысяч человек²⁶. В январе 1945 года ИКП насчитывала в своих рядах уже триста тысяч человек. Приведя эти данные, «Унита» писала, что без ИКП демократическое возрождение Италии невозможно.²⁷

В этот период движение Сопротивления приобрело широкий размах в Польше, Франции, Бельгии, Югославии и других странах. Но эта борьба в Италии осложнилась тем обстоятельством, что она была не только оккупирована немцами, но в течение почти двадцати лет страной правили фашисты.

Движение Сопротивления в Италии имело характер как вооруженной борьбы за освобождение, так и социальной борьбы²⁸. Эта борьба была также направлена против круп-

²⁵ L'Unita, 23 marzo, 1944.

²⁶ P. Togliatti, I Partito comunista italiano, Milano, 1961, p. 70.

²⁷ L'Unita, 10 gennaio, 1945.

²⁸ P. Secchia, I Comunisti e l'insurrezione, Roma, 1954, p. 29.

ного капитала, открывшего дорогу фашизму, что вызывало тревогу привилегированных слоев. Они боялись роста влияния коммунистов, активизации народных масс и стремились уменьшить масштабы партизанского движения, оградить его от влияния партий и, прежде всего, Компартии. Такая политика получила название «политики выжидания». Она оказала влияние и на некоторых членов Комитета национального освобождения. В частности, многие представители ХДП и либералов в КНО в самом начале настаивали на том, чтобы партизанские отряды строились на внепартийной основе и являлись регулярной итальянской армией на Севере²⁹. Известно, что Компартия Италии считала важным условием успеха борьбы за освобождение политическую активность рабочих и крестьян. В забастовках и выступлениях они не должны были отказываться и от требований экономического характера. Именно представители ХДП и либералов внутри КНО стремились под предлогом ненарушения национального единства ограничить борьбу трудящихся за свои права.

Коммунисты вели острую борьбу против «политики выжидания». Газета «Унита» расценивала ее как политику самых реакционных кругов, главная задача которых состояла в сохранении любой ценой своих экономических и политических привилегий. «Унита» писала: «Некоторые крупные финансисты, промышленники и политические деятели объявляют себя «антифашистами», хотя до недавнего времени они благоразумно умалчивали об этом. Теперь они готовы пойти на любой компромисс, лишь бы не допустить активности масс. Так как всеобщее восстание немыслимо без участия масс, они предпочли бы, чтобы его вообще не было. Марксизм учит нас, что рабочий класс в период борьбы за освобождение не только не должен отказываться от классовой борьбы, но и усиливать ее».³⁰

Особое беспокойство газеты вызывало то обстоятельство, что «политика выжидания» оказала влияние на некоторые круги КНО. Газета поставила своей задачей разоблачить эти круги КНО.³¹

Некоторые антифашисты выступили с порицанием открытой критики КНО коммунистами, так как они считали, что это могло поколебать авторитет этой организации. В ответ газета напечатала очень важную статью за подписью П. Секкья, в которой подчеркивалось, что хотя ИКП и борется за единство действий в борьбе против фашизма, это не-

²⁹ Ibid., p. 4.

³⁰ L'Unita, № 16, 1944.

³¹ L'Unita, 31 ottobre. 1944.

значит, что коммунисты отказываются от критики и дискуссий вообще и действий КНО в частности, так как эти действия затрагивают интересы всего народа. Как подчеркивала «Унита», только бдительность и контроль над действиями КНО может дать уверенность массам в том, что посторонние силы не смогут оказать влияние на КНО и свернуть его с пути правильной политики.³²

Коммунистам приходилось вести трудную борьбу, так как рост партизанского движения, активизация масс вызывали озабоченность и среди англо-американского военного командования. В конце 1944 года американский генерал Александер призвал к сокращению партизанских отрядов, что практически означало их ликвидацию и свертывание военных операций. В определенных кругах КНО это предложение было встречено с одобрением.

Коммунистам пришлось приложить немало усилий, чтобы воспрепятствовать выполнению директивы Александера, причем в данном вопросе они проявили большую изобретательность и дипломатический такт.

Л. Лонго, один из руководителей партизанского движения, в обращении к партизанам отмечал, что всякое сокращение партизанских сил сыграло бы на руку врагу, перечеркнуло бы все усилия, затраченные на борьбу с ним. Он писал о необходимости преодоления трудностей путем напряжения всех сил. Время требует, как он отмечал, не уменьшения, а, наоборот, увеличения численности партизанских отрядов³³. Такая же тенденция прослеживается и в газете «Унита» в этот период; газета стала уделять особое внимание участию членов Компартии в партизанских отрядах.

Таким образом, приведенные материалы газеты свидетельствуют о том, что не все представители демократических сил в Италии являлись сторонниками партизанской войны. Итальянские коммунисты проводили не только большую организаторскую работу по созданию партизанских отрядов, но и широкую пропагандистскую работу по убеждению в необходимости партизанской войны. Причем здесь же необходимо отметить, что, организуя эту борьбу, они ставили перед собой не только задачу освободить страну, но и повести послевоенную Италию по пути демократических преобразований и прогресса.

Об эффективности политики ИКП, о степени влияния ее пропаганды свидетельствуют события конца апреля 1945 года, когда в Италии началось всеобщее национальное восстание.

³² L'Unita, 24 dicembre, 1943.

³³ L. Longo, Sulla via dell'insurrezione, Roma, 1969, p. 271.

По данным английского командования, партизанам удалось освободить около ста городов, взять в плен 400 тысяч человек, спасти от разрушения большое количество зданий, мостов, коммуникаций. Партизанам удалось сломить силу и моральный дух противника. Все это позволило союзным войскам в рекордно короткий срок продвинуться к северным границам Италии.³⁴

В одной из последних авторитетных работ по итальянской истории историческая роль движения Сопротивления в Италии расценивается как событие большого политического значения, оказавшее влияние на весь дальнейший ход итальянской истории³⁵. Действительно, без движения Сопротивления не было бы многих значительных изменений в послевоенной Италии: уничтожения монархии, ликвидации фашизма, принятия демократической конституции. Единый фронт политических сил, сформировавшийся в период движения Сопротивления, был разрушен партией демохристиан, но это не могло затормозить успешной борьбы рабочего класса Италии за демократические преобразования, о чем свидетельствуют события последних лет.

В определенные периоды послевоенной истории Италии были предприняты попытки остановить рост демократических сил («мошеннический закон», деятельность Тамброни, события 1964 года). Материалы газеты «Унита» показывают, то в такие критические моменты ИКП умело мобилизовывала массы, общественное мнение страны, опираясь на свои антифашистские традиции и развивая их. Это позволяло демократическим силам страны не только остановить наступление сил реакции, но и расширить свое влияние, что подтверждается укреплением профсоюзов, растущей организованностью рабочего движения, достигшего особо значительных размеров в 1969 году и сделавшего, по всеобщему признанию, качественный шаг вперед. Именно это обстоятельство породило страх и опасения у итальянской буржуазии за свои привилегии. При этом определенные круги буржуазии и государственного аппарата перешли в наступление, сделав ставку на неофашистов. Правые силы развернули наступление против рабочего класса и прибегли к так называемой «стратегии напряженности».

Как же объяснить попытки возрождения в современной Италии фашизма, потерпевшего полный крах в 1945 году? Подробно рассматривая этот вопрос, «Унита» объясняла это,

³⁴ P. Secchia, F. Frassatti. *La Resistenza e gli alleati*. Milano, 1962, p. 380.

³⁵ G. Procacci, *Storia degli italiani*, 1968, vols II, p. 542.

в первую очередь, расколом единства антифашистских сил Италии, произведенным в 1948 году с ведома США христианско-демократической партией³⁶. В результате был прерван процесс обновления страны, начавшийся периодом Сопротивления, не были доведены до конца глубокие социальные и экономические преобразования, которые позволили бы ликвидировать корни фашизма. Требованиям Компартии проведения структурных реформ и политики программирования ХДП противопоставила курс на хаотичное развитие экономики. поощрение государственно-монополистического капитала. В самый разгар «экономического чуда» коммунисты выступали против такой политики, указывая, что она приведет экономику Италии к тяжелому кризису, к застою Севера и росту безработицы на юге страны.

Все эти неопровержимые аргументы приводились газетой в начале 70-х годов для резкого отпора тем, кто попытался взвалить причины экономического кризиса на плечи рабочего класса.

На основании анализа многочисленных фактов современной действительности «Унита» делала вывод, что кризис охватывает не только область экономики, но и сферы политической и социальной жизни Италии. Энрико Берлингуэр, выступая на XIII съезде ИКП, прямо указывал, что кризис, охвативший Италию, не только экономического и социального порядка, но охватывает область культуры, морали, идей³⁷. Подчеркивая чрезвычайную опасность такого кризиса, коммунисты указывали, что он может оказать серьезное влияние на политическую стабильность в стране, создать удобную почву для активизации праворадикалистских, неофашистских сил. Газета «Унита» предупреждала о недопустимости забыть уроки истории, свидетельствующие о том, что в 1922 году фашизм использовал для своих целей экономический кризис, обстановку недовольства в стране. Своими демагогическими речами фашисты ввели в заблуждение многих людей, в первую очередь, безработных Палермо, Неаполя и других городов Юга³⁸. Исходя из этого, ИКП постоянно подчеркивала необходимость не просто защиты демократических институтов, но их развития и совершенствования, тем самым пролагая путь к радикальным преобразованиям. Как свидетельствуют материалы «Унита», ИКП в борьбе против неофашизма проявляла как политическую инициативу, так и способность мобилизовывать массы, она вновь

³⁶ L'Unita, 25 aprile, 1973.

³⁷ L'Unita, № 72, 1972.

³⁸ L'Unita, 21 gennaio, 1972.

выдвинула лозунг единства всех демократических сил в борьбе против правых сил, доказавший свою жизненность в прошлом.

При выработке и осуществлении тактики борьбы против неофашизма семидесятых годов ИКП учитывала современное положение Италии, расстановку политических сил в стране. При этом коммунисты не забывали учесть опыт прошлых лет.

В статье «Насилие и политика» Л. Лонго, касаясь тактики борьбы против фашизма в начале двадцатых годов, отмечал, что коммунисты выработали единственно правильную тактику в то время — вооруженное сопротивление, тогда как социалисты-реформисты выступили за пассивное сопротивление³⁹. Вместе с тем, продолжал он, коммунисты совершили большую ошибку, отказавшись создать отряды самозащиты совместно с другими партиями. Созданные ими отряды были слишком малочисленны и неорганизованны. Такая изоляция была ошибочной, дорого обошлась демократическим силам Италии.

Иной была обстановка в семидесятых годах. В отличие от двадцатых годов рабочий класс Италии был сплочен и организован, обладал большим опытом классовых боев. В его авангарде стояла итальянская Компартия — самая многочисленная в Западной Европе. Все это давало повод коммунистам энергично выступать против тех, кто сомневался в способности демократических сил остановить реакционеров. В противовес пессимистам газета «Унита» постоянно подчеркивала мощь демократических сил в стране, указывала, что происки реакции вполне возможно остановить, действуя демократическими методами. Исходя из этого, коммунисты, не требуя создания антифашистского фронта, выступали за единство действий с другими демократическими, антифашистскими силами в борьбе против опасности неофашизма. В этой борьбе они делали акцент на массовое унитарное движение всех прогрессивных сил. Главная задача этого движения заключалась в оказании воздействия на государственный аппарат, правительство, судебные органы, чтобы они выполнили свой долг перед конституцией, распустили неофашистские организации, пресекли террористические действия правых сил, выявили и наказали виновных. При этом, писала «Унита», коммунисты, призывая демократические силы к борьбе, как это было неоднократно после войны, способны дать отпор любым проявлениям реакции, какими бы методами она не пользовалась. Отпор со стороны народа

³⁹ L'Unita, 2 giugno, 1972.

в любом случае будет мощным и сокрушительным, его формы будут различными в зависимости от характера антидемократических сил.⁴⁰

Усиление террористических действий правых сил, вызывая возмущение общественности, способствовало консолидации демократических сил. В Италии повсеместно организовывались демонстрации протеста, митинги, собрания, в которых принимали участие коммунисты, социалисты и сторонники некоторых других партий. «Унита» придавала таким методам борьбы первостепенное значение, заблаговременно публиковала даты проведения таких мероприятий, разъясняла их значение, призывала своих читателей принять в них участие. После проведения таких мероприятий газета «Унита» публиковала обширные отчеты, особо указывая, представители каких партий и организаций принимали в них участие. Такого рода материалы занимали в газете особенно много места в 1972—1973 гг., когда в ответ на действия неофашистов в Италии росло движение протеста демократических сил.

Рассматривая страницы газеты этого периода, можно убедиться как постоянно росла волна демократических выступлений.

Значительным событием явилось создание единых антифашистских комитетов, в состав которых, кроме коммунистов, вошли социал-демократы, христианские демократы, республиканцы, представители профсоюзов, ассоциации партизан и участников движения Сопротивления.

Создание конфедерации трех ведущих профсоюзов, Италии, объединяющих трудящихся коммунистов, социалистов и католиков, значительно усилило позиции демократических сил.

Следует отметить, что политика Компартии, направленная на консолидацию демократических сил в борьбе против неофашизма, вызывала неодобрение определенных кругов.

В связи с этим представляет интерес полемика, развернувшаяся между газетой «Унита» и изданием ультралевых «Лотта континуа» («Борьба продолжается»). Это издание обвинило коммунистов в пассивности перед действиями фашистов. Оно призвало коммунистов к открытому столкновению с фашистами, чтобы в этой борьбе рабочие использовали самые радикальные методы борьбы⁴¹. В своем ответе «Унита» отмечала, что такая политика была бы не просто ошибочной, но и чрезвычайно опасной. Такая политика была

⁴⁰ L'Unita, 11 dicembre, 1974.

⁴¹ L'Unita, 5 gennaio, 1973.

бы на руку определенным кругам. Стремясь вызвать такое открытое столкновение, они намереваются изолировать рабочее движение, его авангард. Коммунисты еще раз подчеркнули, что против правительства «правого центра», против реакции необходимо бороться демократическими методами, нужны объединенные выступления рабочего класса, средних слоев, миллионов католиков, следующих за ХДП.

Правильность той или иной программы подтверждается ее результатами. Деятельность итальянской Компартии за единство действий и мобилизацию общественного мнения в борьбе против нефашизма принесла немало положительных результатов. Начало 1973 года — переходный период, когда инициатива переходит на сторону демократических сил. В Италии растет волна антифашистских демонстраций, усиливается антифашистская пропаганда в школах, университетах, рабочих организациях, представители левых партий требуют покончить с террористическими организациями. Конфедерация из трех ведущих профсоюзов страны сыграла важную роль в активизации действий рабочего класса, в борьбе против нефашизма, правительства «правого центра». Кульминацией этой борьбы и ярким проявлением единства действий антифашистских, демократических сил Италии были две всеобщие забастовки, в которых приняли участие около двадцати миллионов человек.

Несомненно, борьба против нефашизма привела к серьезным успехам, способствовала консолидации демократических сил и, как показали результаты выборов 1975—1976 гг., явилась одной из причин роста влияния ИКП, которая сыграла выдающуюся роль в борьбе против сил реакции. Можно сказать, что левым силам удалось предотвратить сползание Италии вправо. Были приняты серьезные меры против правых сил, распущены нефашистские организации, предотвращены попытки государственного переворота. Вместе с тем, опасность возрождения фашизма в Италии до конца не ликвидирована, так как в стремлении реакционных кругов возродить фашизм в Италии в новом обличье лежат те же самые социальные корни, что и в прошлом. Поэтому для их ликвидации нужно проведение решительных изменений в экономической, политической и социальной сферах. Эти обстоятельства выдвигают перед ИКП серьезные задачи, требуют проведения от нее решительной и эффективной политики.

М. И. ШОСТАК

ОБРАЗНЫЙ СТРОЙ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ (ПОНЯТИЙНОСТЬ И ЭМОЦИОНАЛЬНОСТЬ)

Публицистическое произведение трактует реальный факт как общественно значимый, и стиль повествования, его язык призваны это подчеркнуть.

Только ли информатор журналист? Только ли комментатор? Когда его работы поднимаются до высот публицистики (а это именно так у лучших очеркистов, репортеров, международных обозревателей, фельетонистов), события, о которых можно было бы и просто сообщить, предстают перед читателем в обрамлении сопоставлений, сравнений, ассоциаций, «эмоциональных оценок», обогащаются и становятся более многозначимыми. Именно это имел в виду Горький, призывавший «выплавливать правду факта» в творческой лаборатории пишущего, не довольствоваться лишь достоверностью, достигнутой описанием, — «полуправдой», которая не обобщает, не оценивает, не побуждает к действию. «Прием натуралиста не есть прием борьбы с действительностью, подлежащей уничтожению», — писал Горький, отстаивая как непреложную истину страстность публицистического письма, его активный, наступательный характер в борьбе за коммунистические идеалы.

Открытая пристрастность публицистики привлекает читателя, заряжает его авторским гневом, ненавистью, болью. Умение обработать факт, сделать его более впечатляющим, ярким, самоочевидным, то, что называют журналистской «подачей материала» — не что иное, как мастерство литератора, особо ответственное в силу тенденциозности публицистики, творчество, которое может усилить впечатление от факта. Речь, конечно, не о приукрашивании действительности в угоду «казенному оптимизму», который так ненавидел и клеймил Ленин, не о ретуши, искажающей лицо факта, — творческая интерпретация в публицистике служит для политического и полемического заострения фактов. Публицистическое искусство — это способность показывать драма-

тизм столкновений по общественным мотивам ярче, чем это видится обычному глазу.

Именно поэтому публицистика предполагает разнообразную, гибкую форму повествования, определенно окрашенную эмоционально. «Хорошая публицистика всегда лирична, — пишет А. Аграновский, один из лучших современных журналистов, — Конечно, речь идет не о сантиментах, не о всхлипах. Автор как бы берет на себя смелость выступать со своими переживаниями, навеянными жизнью общества. Вот поэтому публицистика лирична».¹

Одна из отличительных особенностей изобразительных средств, которым отдает предпочтение публицистика — это особенность делать факт «зрелищным», наглядно видимым. Тут очень ценны точные эпитеты, превращающие повествование о событии как бы в само событие, увиденное сейчас. «Хлопают алые флаги на свежем ноябрьском ветру» в день парада... «Зеленые лендроверы — армейские машины медленно патрулируют улицы Белфаста»... Норвежский матрос с потонувшего танкера, завидев на горизонте судно, «стянул с себя красный свитер и отчаянно размахивает им над головой»... Самолет испытателей входит в грозовое облако — «по стеклам побежали, извиваясь, фиолетовые искры...» В одном из очерков Аграновского запоминается красная ручка тормозного крана паровоза: «Отбитую взрывной волной, ее нашли в мертвой руке машиниста; он все еще сжимал ее, спасая людей, предупреждая катастрофу»...

Читатель не только «видит», но и «слышит» событие (например, как «хлопают на ветру флаги») и, что особенно важно, ощущает его ритм, чувствует атмосферу действия. Характерно стремление авторов быть предельно точными в показе события. То, что это стремление не противоречит художественной выразительности, убедительно показали в своем творчестве уже первые мастера советской публицистики, например, Михаил Кольцов. «Холод неба чернее лесных громад, чернее нас, темной гусеницей ползущих по снегу вверх, туда, где далекий, надо обрести огонек ленинского дома», — писал Кольцов в траурном очерке «Последний рейс» в дни похорон Ленина². И «цветопись» отрывка, графически четкая, помогла передать ощущение холода, тоски, огромной тяжести горя. Тут нет слова «медленно», но цепочка людей, согбенных горем, «ползет» по снегу, очень медленно движется к дому, где уже нет живого Ленина, где предстоит поднять на плечи гроб с его телом... Особую роль тут играет ме-

¹ А. Аграновский. «Давайте думать», — «Журналист», 1967, № 4.

² М. Кольцов. Фельетоны и очерки, М., 1961.

1933

тафорическое сравнение (цепочка людей ползет «темной гусеницей»); именно она создает ощущение чрезвычайно замедленного, чуть конвульсивного движения. Образно многозначно и выражение «далекий, надо обрести огонек ленинского дома». Все это — взгляд сверху, на черную цепочку на белом снегу под черным небом горя, ощущение замедленного, — с трудом, через силу, — движения, и как выход из отчаяния — далекий огонек, — все вместила в себе одна фраза.

Хотя, как уже говорилось, публицистическая фраза стремится к точности (к точным зрительным и слуховым деталям, точным глагольным формам, определяющим «как именно» происходило действие) и ей потому чужды «украшения», тем не менее публицисты довольно часто прибегают к сравнениям и метафорам.

Во время землетрясения в поселке Газли, где берут начало крупнейшие газопроводы, «огромные 25-метровые металлические трубы газопровода раскачивались, словно мачты парусного корабля в шторм»³... Трубы холодильного устройства гигантского циклотрона неожиданно напоминают автору «деревья в инее»⁴. Журналисты часто и охотно прибегают к помощи уподоблений («это похоже на то-то»), создавая «эффект присутствия» в своих репортажах и очерках. Однако, данный прием — лишь первый шаг на пути к художественной выразительности. Для журналиста важнее не сравнение труб с мачтами корабля (хотя само по себе оно дает представление о протяженности, вытянутости вверх и т. п.), но то, что они, расшатанные подземными толчками, раскачиваются «словно мачты... в шторм». Это уже — образ эмоционального порядка; подчеркнута хрупкость того, что казалось прочным, дан сигнал опасности, тревоги...

Можно сказать, что одна из главных функций образных средств в публицистике — сделать реальный факт впечатляющим — «видимым и слышимым», превратить его из сугубо информационного сведения в волнуемое действие, как бы обволакивающее читателя, вовлекающее его в участие и соучастие. Стремительность, напористость публицистического стиля, как бы постоянно подгоняемого вопросом «а что дальше?», азарт и страстность монолога автора, внушающего читателю свой взгляд на события, во многом зависят от умелого использования в этом плане образных средств. Вот, к примеру, отрывок из научно-популярного материала Вл. Орлова, опубликованного в «Правде»:

³ А. Ивкин, В. Ниязатов, В эпицентре, «Комсомольская правда» 18 апреля 1976 г.

⁴ В. Аграновский. Взятие сто четвертого, М., 1967.

«На больших оборотах винт корабля ревел и гремел, а вокруг завивался белый смерч пузырьков... Пузырьки пусоты лопались, или лучше сказать, схлопывались со страшной силой. В толще жидкости возникали ударные волны, которые крошили металл». Разрушительные силы ученые научились использовать для очистки, и вот автор видит на экране «подводную сцену разрушения прочной пленки грязи на детали, погруженной в жидкость, оживленную ультразвуком. — Поражала дружная артельность действия пузырьков, как бы охваченных веселым азартом, который рождается на ломке каких-нибудь постылых и ветхих зданий. Пузыри пробили в пленке брешь, а затем сосредоточились по краям этой бреши. С каким-то трепетным нетерпением они силились забраться под пленку. Это им удалось. Дружно, взяли! И пласт грязи, отделившись от детали, планирует на дно. Крохотный пузырь подпирает какую-то чешуйку темечком, как Гвидон-царевич. Давай, давай, малыш! И чешуйка отскакивает прочь! Вот еще пузырьки. Взрываясь и возрождаясь, они рубят заусенец под самый корень с упрямой яростью зубила. Кипучая подвижность охватила жидкость, и она, словно потеряв остатки робости, вытесняет воздух в скважинах детали, врывается в капилляры...»⁵

В этом отрывке идет воссоздание эмоционального отношения к фактам, и не к событиям, людям, а к сугубо документальным научным кадрам киноленты, призванным в общем-то уточнить технические детали обработки загрязненной части машин... И, тем не менее, тут есть авторские эмоции, есть «лирическое начало», образные ассоциации создают эмоциональный фон повествования. Это «живой, движущийся фон... это — творческая фантазия, это и есть подлинный уход от банальности и демагогии», — горячо утверждал Эгон Эрвин Киш, которого современники в 20 — 30-х годах величали «королем репортажа».⁶

В речи публициста язык логики соседствует, сплетается с языком эмоций. Образные языковые средства, делая наглядным представление о предмете, расставляют эмоциональные акценты в повествовании, причем делается это более явственно, более определенно, чем в рассказе или в романе, поскольку публицистика открыто, подчеркнута тенденциозна, поскольку ее функция — формировать мнения «за» и «против». Хотя отношение автора к изображаемому субъективно, оно должно приобрести общественный резонанс. Публицист — не регистратор фактов, «наблюдатель нравов», но человек, горячо заинтересованный в разрешении проблем

⁵ В. Орлов. Шестой подвиг, «Правда», 11 августа 1967 г.

⁶ Э. Киш. Репортажи. — М., 1964.

общественной жизни. «Мы — люди страстные, — говорил Горький, — мы страстно ненавидим и мы будем пристрастными». И сам Горький-публицист был прекрасным мастером публицистически острых, эмоциональных оценок.

Например, в очерке «В. И. Ленин» с их помощью создается противопоставление спокойного самодовольства вождей немецкой социал-демократии накалу страстей на II съезде РСДРП. Описывая обед у Августа Бебеля, автор, словно невзначай, бросает: «казалось, стулья довольны, что их отягощают почтенные мякоти вождей»⁷... Атмосфера затхлой неподвижности, инертности, монументальной «респектабельности» резко контрастирует с описанием обстановки на съезде: «злой, горячий ветерок раздражения, иронии, ненависти гулял по залу», — пишет Горький, и его собственные симпатии, ирония, ненависть формируют впечатления, отливаясь в художественно четкие и выпуклые характеристики.

Не передавая сути политических споров (читателю известных), он показывает одного за другим ораторов на трибуне, воспроизводит «не то, что говорят, но как они говорят»⁸. Плеханов говорит как «протестантский пастор, законоучитель, уверенный, что его мысли неоспоримы, каждое слово драгоценно, так же как и пауза между словами». Трогая на наглухо застегнутом сюртуке «любимую пуговицу», он «искусно развешивал в воздухе над головами красиво закругленные фразы» и, казалось, сам им с удовольствием внимал, отпустив раз в сторону неуместной, по его мнению, реплики, презрительное «х-хе!»⁹

Позднее, в другом эпизоде очерка, Горький отметит, что на Капри Плеханов отказался «принять» новых эмигрантов, захотевших его навестить, и это барское «принять» тоже будет черточкой к портрету, который завершат такие слова: «Вообще же он отнесся к людям снисходительно, понимает, не так, как бог, но несколько похоже. Почтение, но не симпатию он вызывал».¹⁰

Но вернемся к трибуне II съезда. На ней новый оратор — Мартов. «Этот удивительно симпатичный человек говорил по-юношески пламенно и казалось, что он особенно глубоко чувствует драму раскола, боль противоречий. Он весь содрогался, качался, судорожно расстегивал воротник крахмальной рубашки... казалось, — пишет Горький, — что

⁷ А. М. Горький. В. И. Ленин, М., 1974.

⁸ Там же.

⁹ Там же.

¹⁰ Там же.

Мартов не доказывает, а упрасивает, умоляет. Иногда его нервная речь звучала почти истерически.¹¹

Таким разным ораторам, разным темпераментам, разным людям резко противостоит человек, который «прост как правда», — Ленин. В нем нет ничего от «монументальности», ложной значительности вождя, осознающего себе цену, озабоченного соображениями личного престижа. Во время размеренно-поучающей красивой речи Плеханова мельком увиден «шевелиющийся на скамье большевиков Ленин». Ему не терпится прервать «говорильню», не терпится в бой против словесной шелухи за ясное, весомое слово — действие.

В страсти «воинствующего оптимиста» Горький увидит и азарт, как свойство природы («но не корыстный азарт игрока», — добавит он). В Ленине, покоряющем «исключительной бодростью духа», ясностью и откровенностью мысли, вдруг, в какой-то момент торжествующей правоты, Горький увидит «победоносно-петушиное, милое и смешное в позе», и скажет о нем влюбленно и проникновенно: «великое дитя окаянного мира сего...»¹².

В очерке не раз показано, как Ленин говорит — и в близком общении, и с трибуны. Вот он, «потирая одною рукою сократовский лоб, дергая другою мою руку, ласково поблескивая удивительно живыми глазами, тотчас заговорил о недостатках книги «Мать»... Неприятная истина — и «ласково поблескивающие глаза», доверительное касание руки собеседника: идет мимолетный, но важный, близкий разговор с единомышленником.

А вот Ленин на трибуне. Ему надо многое распутать, уточнить истинные позиции и «законоучителей» и «примиренцев», врагов и колеблющихся (которых он заклеит словом «болото»); ему надо, обнажив суть раскола на съезде, показать, что речь идет не о печальном и досадном недоразумении, но о разных путях, разных целях. Ему предстоит говорить, и он говорит «просто о сложном». Горький пишет: «Он не пытался сочинять красивые фразы, а подавал каждое слово на ладони, изумительно легко обнажая его точный смысл». Как зрительный образ этого выступления Ленина, Горькому запомнилась «его рука, протянутая вперед и немного вверх, ладонь которой как бы взвешивала каждое слово, отсеивая фразы противников, заменяя их вескими положениями. Главное ощущение слушающего — «слитность, законченность, прямота и сила. Произведение классического искусства — все есть и ничего лишнего...»¹³

¹¹ Там же.

¹² Там же.

¹³ Там же.

Мастер публицистического образа, Горький отстаивал его права и как теоретик, участвуя в споре о факте и домысле в публицистике в 30-х годах. Будучи убежден в том, что точная копировка никогда не выявит закономерностей, не даст ответа на вопрос, для чего воспроизведено то или иное событие, тот или иной реально существующий характер, Горький в своих теоретических выступлениях и в своей практике не раз показывал, что творческая догадка, художественное озарение в публицистике, как и в «большой литературе» дотрагивается до внутренней сущности факта, которую нельзя выявить при простом описании.

Текущая публицистика, публицистика газетно-журнальная, не всегда вырастая до образных обобщений, полна удивительных, ярких образов-оценок, изобретательных и метких. Бросая все силы и средства в газетную атаку, добиваясь немедленного эффекта, «пока свеж интерес, возбужденный в нас событиями текущей минуты», публицисты уделяют, тем не менее, немало сил поискам образной литературной выразительности.

Передавая репортаж со съезда неонацистской партии в Западной Германии, В. Ломейко удачно использовал в качестве ключевого образа «тотензонтаг», — «день поминовения усопших»; именно с этим традиционным днем совпало время съезда новоявленных «наци», и автор представляет нам сегодняшних последователей гитлеризма «усопшими», жуткими призраками прошлого¹⁴. Вот взгляд в фойе старинного зала, где происходит съезд: «Фойе скорбит о прошлом. О несостоявшемся прошлом. — Господа, в этих книгах горечь истины... Высокий старик протягивает делегатам толстые книги: «Преступления против немецкого народа. Документы о жестокостях союзников.» «От Версаля до Нюрнберга. Жертвенный путь немецкого народа»... Фойе рыдает о Рудольфе Гессе. Его портрет — на отдельном столике. Рядом с табличкой «Свободу мученику» — сбор подписей. Фойе скорбит плакатами-картинами, с которых смотрит старое лицо гитлеровского рейха. Не трауром, но злобой веет от этой скорби».

Съезд в разгаре. В разгаре борьба за власть, за пост председателя: «Зал реагирует бурно. Приверженцы фон Таддена устраивают демонстрацию преданности своему фюреру. Сторонники Пёлмана вопят от радости. С балкона для прессы я смотрел в зал. Только что лоснившиеся степенством делегаты орали теперь, что есть мочи. Разгоряченные пивом и склокой, толстые лавочники молотили кулаками по столу. А по проходам двигались официантки, раз-

¹⁴ «Литературная газета», 24 ноября 1971 г.

нося «айнтопф» — миску с гороховым супом и сосиской. Наступило время обеда, и между криками в поддержку своего фаворита эти бюргеры хлебали СВОИ привычные супы в СВОЕ привычное время. Я содрогнулся: на мгновение в зале промелькнули ремарковские «тени в раю»...

И завершается репортаж в том же образном ключе. В «день поминовения из окон здания, где проходил съезд, слышен реквием, — «Неофашисты чтут своих мертвых предшественников. Но это и их тотензонга», — заключает автор.

Изображенный факт неотделим от комментария в том случае, когда публицистическая мысль подается через «путную» эмоциональную оценку. Вот, например, в деловом очерке с прозаическим названием «Керченская селедка» М. Шагинян поставила деловой вопрос: «Что значит хорошая и плохая обработка хамсы?, — и ответила на него с помощью образа. — «Что легче — одеть полмиллиона людей, или миллиард крохотных человечков — «мальчиков с пальчик»? Портные с ужасом откажутся. Но если заказ обязателен? Тогда портные поищут и найдут выход. Что церемониться с этим копошащимся миллиардом! И вместо того, чтобы шить человечкам подряд рубахи, штанишки, да еще фасонные, они набросят на них гуртом какую-нибудь марлю, в которую высунут свои ручки и ножки бедные «мальчики с пальчик», давя друг друга, задыхаясь, прижимая свое тельце и чудовищно его искривляя. Примерно то же самое получилось у нашей рыбной промышленности с хамсой... Массовой рыбе и «массовый подход» — ее сыплют с солью в бочку, где она усердно приминается и наполовину превращается в «лопанец» — лопается, выпуская лучшую свою ценность — жир в соль, теряя свой вкус и питательность. Такою — высохшей и искривленно-соленой, идет она, как дешевый продукт...»¹⁵

Этот очерк в свое время широко обсуждался, и не только во время читательских дискуссий, но и на многочисленных заседаниях министерств и ведомств. Разбирались, поддерживались или критиковались многие положения пространного выступления публицистки, принимались какие-то решения... Но что было достигнуто, вне всякого сомнения — это эффект соучастия, даже «сострадания», как смущенно признавались солидные докладчики.

В журналистике постоянно идут поиски путей, приемов, которые бы позволили не описать, но воссоздать факт, сделать его более впечатляющим, ярким, самоочевидным. Совершен-

¹⁵ М. Шагинян. Керченская селедка. См. сб. «От Мурманска до Керчи», М., 1964.

ствуются приемы динамичного репортажного повествования, создания эффекта сопереживания событию — факту. Принцип отношения публицистов к факту — сочувственный, заинтересованный, а не бесстрастно-описательный, подразумевает совершенствование изобразительных возможностей, мастерства в сообщении и оценке фактов. Почти каждое слово публициста может нести, кроме смысловой, и определенную образную нагрузку, помогая, в конечном счете, усилению смысла сказанного. И намерение автора осмыслить то или иное явление может идти не только путем прямого комментирования, но и путем создания образов-оценок, подкрепляющих и «проясняющих» мысль живым соучастием читателя.

Вот, к примеру, В. Дунаев ведет репортаж с баррикады в ирландском городе Лондондерри: «Английские солдаты — все на одно лицо, в противогозах с провалившимися носами, — запускают нечто, напоминающее фаустпатроны. Взрываясь, они выделяют отравляющий газ... При свете прожекторов облако газа наползает неестественным голливудским чудовищем... Начинает нестерпимо щипать глаза, судорогой сводит горло. Защитники баррикады надвигают на лица платки и шарфы.

... Грохочет броневик, заглушая топот солдат. Одной рукой мой сосед прижимает ко рту платок, другой бросает туда, за баррикаду, бутылку с зажигательной смесью. Огненный попрыгунчик докатывается до колес броневика. Камни, битые кирпичи, бутылки свистят где-то рядом, но глаза застилает колющий туман. Булыжник погасил уличный фонарь, в кромешной тьме не замечаешь своей газовой слепоты... В белом, нерассасывающемся, отравленном тумане идет бой. Рвутся гранаты, стелется газ, бесшумно бьют по баррикаде крупные, с сигару, резиновые пули... Потом все ненадолго стихает, и сквозь ядовитые слезы проступают очертания баррикады, к которой подтаскивают груды кирпичей маленькие, неунывающие Гавроши Лондондерри.

Тишина вдруг взрывается сухим треском. Очередь, еще одна. «Из автоматов, боевых, сволочи», — выдыхает пожилой рабочий. Вдоль улицы к защитникам баррикады бежит семья — мужчина, женщина и трое детей. Пули прошли окна и стены их дома. Они ищут защиты здесь, на баррикаде. Взрослые закрывают своими платками глаза детей, плачущих не от страха, а от газов». ¹⁶

Репортажный документ и, в то же время, — образ события. Суждения просвечивают сквозь эмоциональную оценку;

¹⁶ В. Дунаев. Репортаж с баррикады. «Литературная газета», 18 августа, 1971 г.

тенденция автора может не декларироваться, но, тем не менее, читатели оказываются в состоянии делать вывод из сообщения, — «угадывая» его. Образное изображение настраивает читателя на размышления, подводит его к публицистической мысли. Именно такие материалы привлекательны и убедительны для современного читателя (не случайно наиболее популярны репортажи на внутренние и международные темы, очерк, фельетон). В них не может быть (не должно быть) просто «образного фона» — любая образная деталь, пейзаж, подмеченная черта характера, фрагмент диалога — все направлено, подчинено публицистической мысли, ее доказательности.

Журналист осторожен в выборе образных средств; вычурные метафоры, изящные эссенстские образы чужды структуре газетно-журнального выступления. Гиперболы, например, «броские» образы, чаще всего окрашены авторской иронией. В одном из очерков Я. Голованова в «Комсомольской правде» автор сравнивал манящее открытие с жар-птицей, но в конце рассказа о победе группы физиков намеренно «снизил», «заземлил» образ ироничным отзывом героя: «Мы поймали жар-птицу. Она сидит у нас в клетке, мы к ней привыкли, и нам она все больше напоминает курицу. Будем ловить новую!».¹⁷

В современной газетно-журнальной публицистике часто в образной форме отражаются не только факты, но и отношение к этим фактам, — сравнения, сопоставления, ассоциации... Например, в очерке Г. Шерговой «Надпись на камне» есть такой эпизод: женщина в черном плачет в выставочном павильоне; цветочная композиция, посвященная памяти павших, напомнила ей о сыне, пропавшем без вести. Автор композиции, заметивший это, что-то меняет в расположении цветов, и вот уже над надломанной гвоздикой, белой в алых пятнах, над черным тюльпаном — вестником смерти, стоял белый тюльпан, — «белый пророк надежды, и смерть была ему по плечо».¹⁸

Вообще в очеркистике образность играет особую роль, поскольку структура жанра не разделяет документальное и художественное, но сплачивает их в единое «образно-конкретное повествование о действительных явлениях жизни, изображенных писательскими средствами художественного слова» (по определению Белинского). Обобщение размышлений очеркиста — это всегда попытка создать законченный худо-

¹⁷ Я. Голованов. Охотники за жар-птицей, — См. сб. «Путешествие в страну урана», М., 1963.

¹⁸ Г. Шергова. Надпись на камне, «Правда». 5 июля 1960 г.

жественный образ — символ проблемы, символ незнако- мой страны (в путевом очерке), символ характера человека подчеркнув, тем самым, ведущее в рассуждениях автора. Скажем, в путевых заметках И. Эренбурга, с их темой един- ства устремлений человечества, отрицающих возможную войну, образом-символом стало упоминание о тропическом дереве баньян. Ветви одного ствола со временем опускались до земли, пускали корни... образовалась целая роща ...и все же это — одно дерево. Много на земле народов, многолики их культуры, и все же все мы «одного корня», — есть очень много общего в прошлом и настоящем человечества...¹⁹ Параллель проводится открыто, образ интерпретирует мысль.

Образная интерпретация авторского отношения к собы- тиям означает умелое и разностороннее использование срав- нений, образных сопоставлений и ассоциаций, завершающих мысль. Образ в публицистике не только настраивает читате- ля на волну авторских размышлений, но интерпретирует эти размышления, подчас с успехом заменяет прямой вывод, вы- ступает как «расцветающая мысль». Когда, скажем, Ан. Агра- новский взволнованно повествует на страницах «Известий» о жестокости, чьей жертвой стал мальчишка, воровавший вишни из совхозного сада, он в заключение, делая вывод, пишет: «Нужны деловые люди, но люди. И благосостояние нам не- необходимо, да ведь оно не одна сытость. Как ни важно повы- шать производство продукции на душу населения, куда важ- ней для нас производство этой самой души. И будут центне- ры, килограммы и рубли, но бог ты мой, это же вишневый сад!..»²⁰ Чеховский вишневый сад как символ человечности, живой души вспомнят, как видим, очень к месту; он четко завершает авторскую мысль.

Условно-символическая трактовка фактов ведет чита- теля от внешних впечатлений к ассоциациям познавательного характера. И это мы видим не только в очерке, но и во мно- гих других образцах газетно-журнальной публицистики, жан- рово многообразных, — в корреспонденциях и рецензиях, в международных обзорах и статьях с элементами репортажа. Например, «нескончаемая эволюция неонацистского рода», возникновение в ФРГ нового неофашистского объединения может вызвать у журналиста-международника яркую ассо- циацию с раковой опухолью: «НДП теряет силы под давле- нием демократической общественности... Но, умирая, она «размножается делением», порождая новое, еще более зло-

¹⁹ И. Эренбург. Индийские впечатления, М., 1956.

²⁰ Ан. Аграновский. Вишневый сад, См. Сб. «А лес растет», М., 1973.

качественное свое продолжение»²¹. Яркими образами-оценками всегда были насыщены корреспонденции и репортажи на международную тему М. Стурау, в бытность его соавтором газеты «Известия». Вот, к примеру, как он рассказывал об одной из антивоенных демонстраций в Вашингтоне, у Капитолия. «Протестовали ветераны Вьетнама, бывшие «джи-ай», — здоровые и калеки, их друзья, их семьи. Петицию не приняли, за ночь спешно возвели проволочную стену — оградил Капитолий. За проволокой молчаливо высится статуя верховного судьи Маршалла, сидящего в глубоком бронзовом кресле. «Это ваша война, джентльмены, — кричат бывшие солдаты, — Так берите обратно ваши награды!.. Мелькают в воздухе изящные черные коробочки с орденами, кружат подстреленным вороньем коленкоровые папки с почетными воинскими грамотами, разлетаются разноцветными щепками орденские колодки... Летит через проволоку заветное полотнище — флаг повисает на неестественно вытянутой руке судьи Маршалла, а высыпавшиеся из звездно-полосатой материи медали падают к его ногам... Некоторые срывают с себя военную форму и, раскрутив ее пращой, запускают в небо. Вскоре статуя верховного судьи Маршалла оказывается погребенной под морскими кителями, авиационными куртками, маскировочными халатами, десантными комбинезонами. Они придают статуе вид огородного чучела, разросшегося в грандиозное пугало войны».²²

Как видим, если публицист относится к факту не как к простой иллюстрации, но ищет в нем образную многозначность, позволяющую не только сообщать, но и оценивать, обобщать, эффект его выступления особенно велик. Эмоции автора по поводу события, эмоции персонажей воссозданных эпизодов, — обращение к эмоциям читателя, которое усиливает действенность газетных выступлений.

Вопрос о «лирике в публицистике», об образном строе публицистического произведения в сегодняшней газете или журнале, еще недостаточно изучен. Некоторые склонны разграничивать «публицистику мысли» и «публицистику образа» (имея тут в виду только вставные, собственно литературные «рассказовые» эпизоды, литературно-сюжетные конструкции). На наш взгляд, такое противопоставление искусственно. Подобная постановка вопроса обедняет само понятие публицистики. Признается лишь конечная цель — «убеждать», (совпадающая с целью научных произведений), тог-

²¹ В. Ломейко. Новый репортаж из старой мюнхенской пивной. «Литературная газета», 24 ноября 1972 г.

²² М. Стурау. Очищение, «Неделя», 1971, № 18.

да как действительная, подлинная задача публицистики «впечатляя, убеждать».

Факты, взятые за основу публицистического произведения, отобраны по усмотрению автора, определенным образом осмыслены им, оценены, — публицистика тенденциозна. И художественные средства служат не для того, чтобы скрыть эту тенденцию, завуалировать ее, а для того, чтобы ее подчеркнуть. В отношении образного строя публицистического произведения, как нам кажется, правильнее говорить не об образном описании, но об образном воссоздании события или факта, и, во-вторых, — о функциональности образных средств в публицистике.

Воссоздание происходит благодаря использованию таких образных средств, которые несут не чисто изобразительную задачу, но сообщают авторское восприятие читателю и, кроме того, достаточно очевидно звучащую оценку воспроизведенного. Наиболее убедительна такая эмоциональная оценка, которая как бы неотделима от изображения (и в этом привлекательность для читателя очерка и репортажа), когда, говоря словами Пришвина, «то и другое — факт и личное художественное переживание мало-помалу сливаются в одно», и читатель воспринимает их именно целостно — он сопереживает.

Каковы бы ни были задачи конкретного выступления — преимущественно информационные, или же аналитические, факты, сообщаемые, подтверждающие авторскую мысль, или же подвергаемые анализу, могут иметь и большую самостоятельную ценность, — уже их сообщением (образным воссозданием) публицист внушает тенденцию до того, как она прямо высказана. Кроме того, публицистическое произведение, являясь в большинстве своих жанров исследованием, часто интерпретирует мысль художественными средствами, создавая символы проблемы.

Сфера применения образных средств тут очень широка, возможности многообразны. Говоря о том, что образ в публицистике подчинен тенденции, авторской задаче, надо помнить и о том, сколь много он делает для осуществления этой задачи, как действительно ей помогает.

М. А. МИКАДЗЕ

К ВОПРОСУ О ПРИЧИНАХ ЗАРОЖДЕНИЯ «НОВОГО ЖУРНАЛИЗМА» В США

Когда в середине «раскачивающихся» шестидесятых впервые заговорили о «новом журнализме», в спешном порядке было застолблено столько сенсационно-поверхностных мыслей, что опытный читатель, успевший за свой век попри-
суствовать на погребении многих т. н. «вечных» «измов», должен был по инерции отнестись к этому новому буму с прохладцей.

По словам профессионального журналиста и искусствоведа, ведущего представителя школы «нового журнализма» Тома Вулфа, «теперь, когда термин «новый журнализм» вошел в обиход, трудно со всей точностью установить, кем и когда он был создан. Условно можно предположить, что он появился в 1965 году, неожиданно. Он не обозначал сформировавшегося течения».¹

Просто, в середине 60-х годов в журналистике наступило оживление, которое вскоре привело к существенным переменам. «Новый журнализм» рассматривается Вулфом как ведущее явление американской литературы 60-х годов, которое по своему содержанию и форме превзошло традиционную художественную прозу и явилось наиболее значительным литературным течением в США за последние 50 лет. Том Вулф видит причины его появления в небывалых переменах, затронувших все стороны жизни Америки в 60-е годы.

Именно в 60-е годы во многом несхожие друг с другом авторы (Трумен Капотэ, Норман Мейлер, Том Вулф и др.) оказались в одной «обойме» благодаря тому, что отказались выдумывать сюжеты, обращаясь к действительности, которую они по-своему «оранжировали». Результаты, конечно, не могли не быть самыми разноречивыми, ибо разноречивыми были социально-политические установки авторов, глуби-

¹ Wolfe T. The new journalism (by) T. Wolfe, with an anthology ed. by T. Wolfe and E. W. Jonson. P. Y. Harper and Row, 1973 p. 23.

на их аналитического мышления, способность к широким обобщениям частных документальных историй.

Парадоксальность этого феномена определяется рядом обстоятельств — как внешне-терминологического, так и внутренне-содержательного характера. Начать хотя бы с того, что имя, которое имеет этот феномен, являет собой образец логико-терминологического ляпсуса. Есть ли смысл вводить слово «новый» в качестве определяющего момента в составной термин, основная часть которого является по существу неизвестной величиной? Что такое собственно «журнализм»? Каковы параметры этого понятия? Где проходит граница между «журнализмом» и другими формами словесного творчества. Является ли основным инструментом «журнализма» именно или только слово? Да и вообще — представляет ли «журнализм» столь отстоявшееся явление, столь конкретное и оформленное, что слово «новый» даст определенную точку отсчета?

Другое обстоятельство, обуславливающее парадоксальность «нового журнализма», — неопределенность его как явления. Что это такое: Школа? Направление? Течение? Жанровое образование? Материализованный художественный манифест? Принцип? или еще что-то иное, не упомянутое пока в связи с этим феноменом?

Наконец, какова родословная «нового журнализма»? Откуда он пошел? Можно ли в новом журнализме искать черты, сходные с современной буржуазной культурой, индустрией, или его следует воспринимать как результат активности левацких настроений в среде нынешней западной интеллигенции, как своеобразный литературный манифест некоторой части «новых левых»? Известно ведь, что некоторые критики, исходя то ли из принципа поверхностного аналогизма («новый журнализм» — «новые левые»), то ли из анализа культурно-политического развития современного западного общества, усматривают прямую связь между появлением феномена «новый журнализм» и усилением лево-радикальных настроений среди творческой интеллигенции, в частности в США. По убеждению этих критиков, «новый журнализм» — не суверенное литературное «тело», но всего лишь частное направление в американской публицистике, которое, однако, «по-своему выразило присущий литературе США минувшего десятилетия дух бескомпромиссного анализа, острой социальной проблематики и разоблачения разного рода мифов относительно «великого общества» и «всеобщего процветания».²

Оговоримся сначала же, что подобная точка зрения

² Журн. «Иностранная литература», 1976, № 5, стр. 240.

вряд ли может стать плодотворной, ибо отражение обострения социальной проблематики и другие — называемые в этих случаях — элементы не дают права на аттестацию того или иного литературного факта как принципиально нового литературно-публицистического феномена. Никому ведь не приходило в голову назвать романистику О. Бальзака, творчество которого затронуло наиболее глубинные проблемы буржуазного быта, новым словом в развитии романистики как таковой.

Прежде чем дать исчерпывающее определение «новому журнализму», нам хотелось бы остановить внимание именно на том, что несмотря на отсутствие сколько-нибудь четкой общепринятой дефиниции исследуемого нами предмета, он тем не менее функционирует в современном культурно-политическом и журналистско-филологическом обиходе как самостоятельно значимый. Мы хотели бы подчеркнуть парадоксальность сложившейся ситуации: несмотря на фактическую туманность и расплывчатость называемого феномена, вот уже второе десятилетие споры вокруг него не умолкают. Больше того: они только-только разгораются, побуждая участников дискуссии высказывать абсолютно противоположные мнения. Причем, что поистине парадоксально, противоположность мнений обусловлена скорее всего не конкретной (буржуазной, либеральной консервативной и т. д.) позицией в оценке этого феномена, но совершенно разноречивыми толкованиями последнего. Создается впечатление, что споры идут не вокруг какого-то определенного явления, но каждый из участников дискуссии (не организованной, конечно, а стихийной) говорит как бы «в стенку», имея в виду под «новым журнализмом» то, что вовсе не имеет в виду другой «оратор».

В подобной ситуации, разумеется, трудно не только проанализировать существо спора, но даже каким-то образом обобщить его.

Это обстоятельство и обусловило отсутствие до сих пор сколько-нибудь основательной — мало или крупнообъемной монографической работы о «новом журнализме».

Между тем настоятельная потребность в подобном анализе совершенно очевидна. Т. н. «фигура умолчания», которую наша литературно-критическая мысль избрала в связи с названным феноменом, является, конечно же, не предумышленной реакцией: она обусловлена сложностью, живым характером интересуемого нас процесса, отсутствием методологии его исследования и принципов его квалификации. Это обстоятельство — «целинность» избранной темы — может, конечно, детерминировать как некоторую эмпиричность, так

и—с другой стороны—определенную «теоретическую спекулятивность» предлагаемого нами исследования, однако совершенно очевидно, что «фигура умолчания» должна уже нарушена. В ином случае, оставив в стороне другие моменты и соображения, игнорирование темы «нового журнализма» приведет к тому, что вне поля зрения марксистской критики окажется немаловажный участок современной западной культурной жизни, в частности, без изучения этого феномена трудно понять сегодняшние тенденции в развитии такого мощного средства идеологического воздействия, каким является журналистика.

Итак, парадоксальность феномена заключается в том, что, несмотря на очевидную важность его места в системе западной культуры, сущность и параметры этого феномена все еще представляют собой этакое «белое пятно».

Это обстоятельство обуславливает и логику нашего исследования. Вполне понятно: прежде, чем приступить к аргументации нашей концептуальной идеи о месте «нового журнализма» в процессе литературно-публицистического развития, о его симптоматичности для картины нынешней духовной (в частности, художественной и социально-политической) эволюции общества, о тенденциях его совершенствования и т. д., — необходимо предложить определенную модель этого феномена, необходимо представить его «фактографический» образ. Конечно, сама по себе эта задача далеко не из легких. О «новом журнализме», как о своеобразном явлении, впервые заговорили исторически лишь совсем недавно — не более десятилетия назад. Между тем, несмотря на то, что появление каждого нового феномена культурной жизни, рождение каждого нового «изма» сопровождается, как правило, на Западе характерным «бумом», несмотря на то, что каждый новый «изм» сразу не оказывается, на какое-то время, главным предметом внимания т. н. научной беллетристики, систематизированного «фактографического» образа «нового журнализма» до сих пор еще нет. Библиография о «новом журнализме» весьма скудна, причем главное не в крайней скупости работ о нем, сколько в сумбурной, хаотической неопределенности позиций. Мы имеем в виду не противоречивые мнения о значении «нового журнализма», а взаимоисключающие представления о его природе, о его феноменальном своеобразии хотя бы в несогласованности мнений о сущности «нового журнализма»: представляет ли он новый симбиозный литературно-публицистический жанр или новое течение, новое направление в рамках традиционного литературного или журналистического творчества. Еще более неопределенная картина «нового журнализма» создана в отечественной критике, если, конечно, дозволено говорить

о «картине» как таковой в связи с несколькими публицистическими заметками.³

Мы приступаем к исследованию вопроса с тем предвзвешенным условием, что оно должно носить комплексный характер. Комплексность этого исследования проявляется, однако, не только, точнее — не столько в том, что феномен «нового журнализма» должен осмысливаться одновременно и как сугубо литературный, и как сугубо журналистический, и как сугубо идеологический и т. д. факт. Главное заключается в том, что этот феномен должен рассматриваться не обособленно, а в едином комплексе культуры, как конкретное звено в том цельном структурном образовании, которое именуется современной культурой. Только подобным образом комплексный подход представляет адекватную возможность определить понятие «нового журнализма».

По нашему мнению, «новый журнализм» представляет собой такой литературно-культурологический феномен, рождение и развитие которого строго обусловлено временем и его потребностями. Он являет собой частный результат общего процесса диалектической эволюции буржуазной культуры, конкретный итог многопланного взаимного развития самой действительности во всех ее материальных и духовно-творческих проявлениях.

Как известно, в своем историческом развитии человек прошел через целый ряд характерных этапов, отличающихся друг от друга не только нормами общественного устройства, но и особенностями взаимоотношений между его материальным и нематериальным (духовным) творчеством.

Осмысливая историческую динамику литературы с социологическо-эстетической точки зрения, следует исключить из расчетов тот длительный период, когда вернее говорить не о литературе в собственном смысле слова, но об особой пралитературной деятельности. В обществе на начальном этапе развития нет еще установок на существование литературы. Нельзя считать, что общество на начальном этапе своего бытия если пока и не осознает необходимость целенаправленного «производства» литературы, то по крайней мере художественно оформляет содержательно-нехудожественную деятельность. Осознания художественного, установок на художественное еще нет.

³ См. В. Соколов, «Новый журнализм — концепция социальной мифологии», журн. «Демократический журналист», 1977, № 4, стр. 17—21; № 5, стр. 18—19; № 6, стр. 15—20; М. Туровская, «Куда делся реализм», журн. «Иностранная литература», 1973, № 8, стр. 252—255.

Интеллектуально-эмоциональное освоение мира при-
мало тогда то единственно естественное, своеобразное, воспринимаемое
жжение, которое с формальной точки зрения воспринимается
сегодня как литература. На самом же деле эта «литература»
является в ту пору совершенно особой, прахудожественно-
пралогической формой духовной связи человека с миром. Вот
почему если в определении литературных памятников той по-
ры прибегать к термину «литература», то лишь с обязатель-
ной оговоркой — «первобытная». Причем в данном случае
момент «первобытности» несет не, так сказать, поверхност-
но-хронологическое, но существенно-качественное содержа-
ние. На следующем этапе развития общества утверждаются—
«регулярные формы общения», возникают и развиваются
особые ремесла, производство обретает систематический ха-
рактер. Одним словом, к этому времени оформляется тот
самый процесс осознания и осмысления труда, который
явился источником развития эстетического отношения к миру
и обусловил известные установки на художественную прак-
тику как организованную форму этого отношения...

Итак, исключая из расчетов тот длительный период, когда
почти невозможно говорить о собственно художественной
практике общества, в начале первого этапа исторического
бытия литература, не представляя сколько-нибудь самоопре-
делившуюся форму практически-духовной связи с миром,
проявляет себя «только в формах самой действительности»
и выступает только в качестве фермента всевозможных жиз-
ненных процессов. Хотя к эпохе неолита дифференциация
первобытного синкретизма обретает уже систематический
характер, она оказала себя прежде всего в «разведении» (да
и то еще весьма относительном) практических и духовных
начал в деятельности. Что же касается каждого из этих на-
чал в отдельности, то о дифференциации в строгом смысле
говорить, как известно, тут пока не приходится, поскольку
во-первых, вся духовная деятельность общества во всем
многообразии впоследствии определившихся ее форм пред-
ставлена в образе синкретически-единого целого, а во-вторых,
эта деятельность «настоена» именно на литературе. Она не
только всегда связана с литературой, но выражает себя толь-
ко через нее. Иными словами, на этом начальном этапе своего
бытия «искусство» (и литература—М. М.) является таким же
многозначительным инструментом духовной культуры, каким
для трудовой деятельности первобытного человека был
заостренный камень — универсальное орудие, использовав-
шееся во всех случаях жизни». ⁴

⁴ В. Мириманов. Первобытное искусство, М., 1973, стр. 12.

На этом этапе своего бытия литература занимает совершенно особые социологические позиции. Отношения между ней и обществом носят специфический характер: в строгом смысле слова феномен «аудитория литературы» еще не обозначился, ибо сама литература не обрела еще статуса особой формы духовной практики. Литература той поры насквозь утилитарна, полностью обусловлена принципом ферментности, включенности в живую повседневность; хотя сегодня материально-культурные памятники, созданные на этом этапе бытия культуры, воспринимаются именно как художественные произведения, в собственном смысле слова литература не производилась.

Эта социологическая особенность художественной практики обуславливала и эстетическое своеобразие т. н. начальной литературы — ее имперсональность, типологичность. Деятельностная необозначенность литературы взаимосвязана с безличностностью художественного творчества и, в свою очередь, с откровенно типологическим характером поэтического мышления. Подобно тому как не дифференцируется объект художественного творчества, подобно тому как не выделяется сама сфера литературы, не существует и какая-либо индивидуализация образного мышления. Полная обусловленность общепринятыми канонами поэтического мышления, кодовая предопределенность художественной образности сообщения литературе (если умозрительно вычислять ее из единого жизненного ансамбля) на этом этапе абсолютную массовость. Момент абсолютной массовости подсказывает мысль о преимущественно языковой функции литературы и, стало быть, эмбриональной представленности его природно-сущностных элементов. Именно подобные соображения и вынуждают нас датировать конец т. н. начального этапа тем историческим периодом, когда можно уже говорить об отчетливом развитии процесса дифференциации форм духовной деятельности общества. Это — эпоха т. н. классической античности (5—4 вв. до н. э.), эпоха т. н. «перехода от культуры к цивилизации», знаменующая вступление литературы в новый — переходный — этап своей социологически-эстетической представленности.

Определение «переходный» обусловлено тем, что хотя содержание этого этапа сводится по существу к процессу вычленения литературы из единого ансамбля духовного творчества, его обособления в качестве самостоятельной и самоценной формы практики, хотя лейтмотивом этого этапа является «разведение» утилитарного и художественного принципов, «высвобождение» художественной деятельности из состояния ферментности, литература этого этапа все еще характеризуется аморфностью собственной структуры, его

промежуточностью, неустановленностью в сложной системе общественной жизнедеятельности.

Если социологическим выражением т. н. переходного этапа, растянувшегося вплоть до начала эпохи европейского Возрождения, является многосторонне обусловленное и нарастающее стремление литературы к положению самостоятельной отрасли человеческой практики, то эстетическим аналогом этого процесса можно считать усиление тенденции индивидуализации объекта и субъекта творчества. Тем не менее, несмотря на огромную протяженность во времени, трудно еще заявлять, что этот этап исторической динамики литературы знаменуется его полной «автоматизацией» или окончательным утверждением в творчестве индивидуально-личностного мировосприятия. Вернее было бы сказать, что принцип прикладности литературы все еще является основополагающим, что общей особенностью художественного мышления на этом — переходном этапе остается его типологичность: в целом литература все еще раскрывает такие формы связи человека с миром, представления о которых являлись как бы обобщенным итогом коллективного опыта людей.

Как известно, состояние переходности окончательно преодолевается литературой в эпоху утверждения буржуазного миропорядка, в эпоху повсеместного и полного утверждения принципа разделения труда, что хронологически приходится на 15—16 вв. С этого момента открывается новый этап в развитии литературы, характеризующийся ее спецификацией.

Социологически этот этап выражается в статусном обособлении литературы, в рельефном вычислении его из синкретически-целостного ансамбля практически-духовных форм труда, в обретении литературой структурной определенности и конкретных «границ» своих соотношений с живой повседневной реальностью. Принцип утилитарности литературы преимущественно изживается, она профессионализируется, и многозначные социологические связи, возникающие вокруг нее в обществе, опосредуются четким разграничением последнего на «делателей»-профессионалов и потребителей. Понятие «аудитория литературы» обретает реальный социологический смысл. Что же касается эстетического содержания нового этапа развития литературы, здесь прежде всего следует говорить об опять же многозначительном утверждении принципа неповторимости объекта и субъекта творчества как стержневого канона поэтического мышления.

Сама по себе эта «метаморфоза», обусловленная ростом индивидуального начала в общественном существовании,

знаменовала мощное развитие природно-сущностных способностей литературы.

«Молния индивидуальности», пронзившая литературу, вызвала существенные изменения в системе его социологически-функциональных отношений, что, в свою очередь, обусловило особенности его дальнейшей исторической судьбы. Что же именно имеется в виду?

Раньше, когда «субъективность целиком находилась в объекте», литература являлась непосредственным органическим продолжением художественного сознания коллектива, общества, народа, массы, его продолжением, выражением и одновременно его истоком. Помимо всего прочего, помимо, скажем, «имманентности материала», неизменная интенсивная связь между литературой и массами, между писателем и народом осуществлялась также и благодаря «определенному способу выражения, соответствующего этому материалу».

Художественное сознание масс представляет собой (наряду с иными моментами) определенную систему образных условностей эстетических стереотипов, общезначимых кодов поэтического языка, конкретную «таблицу» художественных знаков, благодаря которой осуществляется адекватное восприятие произведений и функционирование литературы также в качестве средства общения. Ранние этапы существования литературы характеризуются в целом строгостью, малоподвижностью, социальной каноничностью условных образных кодов, принципиальной общностью конкретно-исторических установок на литературу. Типологичность же поэтического мышления, являясь непреложным требованием общества к художнику, обеспечивала доступность и легкую восприимчивость его произведений.

Сегодня же литература во всех известных ее измерениях вступает в бурный процесс диалектического совершенствования, тогда как разделение труда — этот универсальный принцип нового буржуазного мироустройства — строго профессионализирует художественную деятельность, «концентрирует художественный талант в отдельных индивидах» и «подавляет его в широкой массе»⁵, приводит к нарастающему изживанию поэтически-творческого начала в труде и повседневной жизни и тем самым подрывает его связь с двинувшейся вперед литературой. Народ становится «невосприимчив» к литературе, романтический максимализм которой диссонирует с жизнью «удрученных заботами» масс. Литература уходит «в рамку», что помимо прочего нужно понимать как ее размежевание с обществом, ее отчуждение от него.

⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, стр. 392.

Намечается и оформляется совершенно иная, отличная от прежних, модель литературного существования мира, модель, интенсификация которой со временем, точнее, к нынешнему столетию обусловила вступление литературы в новый, четвертый этап своего исторического бытия.⁶

Этап спецификации литературного развития, сопряженный с диссимиляцией составных элементов прежде единого жизненного ансамбля, открылся процессом расхождения художественного творчества с широкими массами. Развитие этого объективно (исторически и логически) обусловленного процесса было связано с таким перерождением общественного смысла литературы, в котором современные буржуазные критики усмотрели смерть художественной литературы. Между тем тот факт, что литература утратила свою прежнюю «символизирующую» функцию и перестала быть «экзистенциальным делом общества», связанный с известной марксистской истиной о враждебности капитализма искусству (литературе), отнюдь не форсировал его конец. Дальнейшее социальное развитие мира довело до крайности все характерные процессы досовременного этапа, предопределило новые особенности исторической судьбы литературы. Эти особенности, которые составляют содержание четвертого этапа его развития, самым прямым образом отразились в картине современного литературного процесса.

Нынешний четвертый, этап развития взаимоотношений между нематериальным и материальным творчеством человека, т. е. нынешний этап взаимоотношений между литературой и жизнью характеризуется в свете представленной выше схемы процессом сближения и взаимопроникновения этих начал. И здесь уже встает такой вопрос: какая же связь существует между всем вышесказанным и феноменом «нового журнализма»?

Между журналистикой и собственно литературой⁷ можно констатировать отношение, аналогичное отношению между утилитарным (первично жизненно-практическим) и неутилитарным, «незаинтересованным». Другими словами, рассматривая журналистику как разновидность литературного творчества, следует признать, что она как бы символизирует

⁶ В этой связи определенный интерес представляют «показания» ряда представителей современной литературы США. См. Дж. Гарднер «Семья человека»... («Иностранная литература», 1977 г., № 9), где рассмотрены основные идеи о периодизации литературного развития XX века, которые могут быть восприняты как модель типологизации литературного общества в целом.

⁷ Имеется в виду т. н. беллетристика, т. е. то, что на английском языке удачно определяется как *fiction* (вымысел) — М. М.

«совпадение», слияние, совмещение жизни (утилитарного и нематериального творчества).

Журналистика, используя арсенал выразительных и изобразительных средств литературы, выполняет в обществе гораздо более непосредственную, практически очевидную роль, нежели любая другая разновидность словесного творчества. Если, например, поэзия или драматургия, в конечном счете, также служат взаимосвязи людей в обществе и т. д., то журналистика делает это открыто, усматривая в этом действии свое основное предназначение. «Война и мир» Л. Толстого дает нам целый ряд конкретных объективных информации, однако назначение этого произведения заключается отнюдь не в этом. Коммуникативно-информационная способность литературы побочна, основное — в художественно-эстетическом ее эффекте.

Однако то обстоятельство, что литература служит прежде всего эстетическим целям, является результатом исторического развития общества. Если вспомнить летопись зарождения и развития литературы вплоть до настоящего времени, надо будет признать, что эта кажущаяся ее способность быть «незаинтересованной» в утилитарных сторонах жизни является, пожалуй, исторически обретенной и усугубляемой во времени. Поначалу литературное творчество носило откровенно практический характер⁸. Так, например, воспринимая сегодня знаменитое «Хождение за три моря» как сугубо художественно-литературное явление, расценивая его как образец беллетристики (изящной словесности), мы забываем, что оно представляет собой по существу практически докладную записку тверского купца Афанасия Никитина своему князю о географических и экономических достопримечательностях Индии. Происхождение этого произведения насквозь утилитарно. Начавшись как практически важная и необходимая отрасль творчества, выступая поначалу в (качестве фермента разнообразных утилитарно значимых жизненных процессов), литература обретает со временем «самостоятельное» значение: она превращается в предмет новых более возвышенных (художественно-эстетических) потребностей человека. Эту мысль, кстати, довольно убедительно доказывает история становления и развития разнообразных литературных жанров.

Историческое существование литературы, таким образом, характеризуется, условно говоря, прохождением через три названных выше этапа и вступлением в четвертый, современный этап. Этот этап отличается тем, что те начала

⁸ См. об этом: Д. С. Лихачев. Будущее литературы как предмет изучения — «Новый мир», 1969, № 9.

в человеческой жизни, которые когда-то оказались разведен-
ными, испытывают сегодня взаимное притяжение.

Расценивая «эстетическое» как свободу от утилитарного, как область «незаинтересованного» творчества, следует сказать, что нынешняя буржуазная действительность отмечена взаимопроникновением эстетического и утилитарного. Эту мысль, которая обретает сегодня популярность и убедительность, можно разрабатывать и детализировать в самых разнообразных аспектах и на разных уровнях.

Применительно же к нашим целям, можно говорить, что в пределах литературного творчества в настоящее время за рубежом, наблюдается процесс «утилитаризации» литературы, процесс ее все более глубокого, действенного и непосредственного вторжения в практику. Это — разумеется, — отнюдь не «повторение пройденного», отнюдь не возвращение к ферментности литературы, отнюдь не «дословное» возрождение духа синкретического единства литературных и духовных форм человеческой жизни, но начало нового витка в развитии культуры, это тенденция к взаимному слиянию практически важного и художественного (в данном случае в рамках литературного творчества). «Документализация», «утилитаризация» художественного сознания — вот действительно определяющая тенденция в развитии современного творчества.

Эта тенденция и оказалась непосредственной причиной зарождения феномена «новый журнализм». «Новый журнализм» — это слияние принципов журналистики (принципов утилитарного) с принципами художественной беллетристики (принципами эстетического, «незаинтересованного»), и в таком понимании он представляет собой закономерный итог развития культуры. Должно быть ясно, что «новый журнализм» в этом свете неправомерно определять как конкретно-географическое явление, хотя его рождение зачастую и связывают исключительно с особенностями духовной действительности США.

* * *

Итак, если судить в целом о классовой сущности «нового журнализма», то одно бесспорно — речь идет о такой общественно-литературной концепции, которая ничего общего не имеет с демократическим, прогрессивным направлением журналистики, а скорее всего — наоборот. Стирание грани между действительностью и вымыслом, фактом и фантазией, субъективно-идеалистическое осмысливание явлений жизни, проповедуемое «новым журнализмом», невозможно прикрыть

фиговым листком «левацких» лозунгов, ибо начинка сего раз-
рекламированного на Западе течения никак не нова, а старая,
как мир — служит интересам реакционных сил. Достаточно
задать популярный у древних римлян вопрос: *qui prodest?*
(кому это выгодно?), т. е. кому выгодно социальное мифот-
ворчество, новоявленный духовный наркотик в лице «нового
журнализма», и ответ напрашивается сам собой — классу
имущих. Любая надстройка, в том числе и журналистика
либо служит прогрессу, демократии и социализму, либо
реакции и мракобесию, интересам эксплуататоров. Марк-
сизм-ленинизм учит, что третьего пути в природе просто
нет и не может быть. Что же касается искания этого пресло-
вутаго «третьего пути», вроде «нового журнализма», то это
свидетельствует о кризисе буржуазной журналистики и вооб-
ще ее идеологии, ибо, как не трудно догадаться, старыми
методами уже невозможно стало одурачивать массы, фаб-
риковать общественное мнение в пользу эксплуататорского
строя. И в этом именно нашло свое проявление подлинное
классовое лицо «нового журнализма». Следовательно, под
дымовой завесой экстравагантности, парадоксальности и раз-
ной мишуры скрывается заурядное назначение «нового жур-
нализма» — служение по старинке—денежному мешку вы-
чурными «новыми» методами.

ნიკო ლეონიძე

სატელევიზიო კომუნიკაციის ზოგიერთი თავისებურება

კონკრეტული სოციოლოგიური კვლევის განვითარებასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვნად გაიზარდა ინტერესი საზოგადოებრივი აზრის შესწავლისადმი. ეს ინტერესი სატელევიზიო აუდიტორიის შესწავლის მიმართაც შეიმჩნევა, მაგრამ, სამწუხაროდ, იგი ჯერჯერობით სასურველ ეფექტსა და საიმედო შედეგებს მაინც არ იძლევა, რის გამოც სათანადო პოპულარობით ვერ სარგებლობს სატელევიზიო სტუდიის შემოქმედებით კოლექტივში.

მასობრივი ინფორმაციის აუდიტორიული საშუალებების ყველა კონკრეტული შესწავლის მთავარი და მეტად სერიოზული ნაკლი იმაში მდგომარეობს, რომ უპირატესი ყურადღება უკვე გადაცემული პროგრამების შედეგების შესწავლას ეთმობა. გარდა ამისა, ეს შესწავლა ემყარება ვიწრო დემოგრაფიულ ანდა რეგისტრაციულ-სტატისტიკურ თვალსაზრისს; მათში იშვიათადაა გათვალისწინებული ფსიქოლოგიური, ლინგვისტური და კომუნიკაციური პროცესების სხვა მხარეები. ყველაფერი ეს აძნელებს სატელევიზიო კომუნიკაციის თავისებურებათა მეცნიერულ გააზრებას, სტუდიისა და მისი რედაქციების მიერ სწორი გადაწყვეტილებების მიღებას. საზოგადოდ, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მუშაობა არის დღე-ნიადავ გადაწყვეტა მრავალუცხოებიანი რთული ამოცანებისა, როცა წარმატება მიიღწევა მხოლოდ და მხოლოდ მთელი რიგი ფაქტორებისა და ვითარებების კომპლექსური გათვალისწინებით.

ამასთან დაკავშირებით, მასობრივი კომუნიკაციის სხვადასხვა საშუალებების შესწავლაში დიდად გვიწყობს ხელს მოდელირების მეთოდი, რომელიც ფართოდ გამოიყენება თანამედროვე მეცნიერებაში დაწყებული მათემატიკითა და ფიზიკით, დამთავრებული ფსიქოლოგიითა და სოციოლოგიით.

შევნიშნავთ იმასაც, რომ თანამედროვე მეცნიერებაში ასხვავებენ მოდელირების რამდენიმე სახეს: მათემატიკურს, ნიშნობრივს, საგნობრივსა და სხვ.

მასობრივი კომუნიკაციის შესწავლის საქმეში მეცნიერების ერთი ნაწილი შესაძლებლად თვლის კიბერნეტიკული მოდელების გამოყენებასაც. ისინი ცდილობენ აღმოაჩინონ მსგავსება მასობრივი კომუნიკაციისა და ინფორმაციის თეორიათა შორის; ამოდიან იმ თვალსაზრისიდან, რომ ინფორმაციის თეორია შეისწავლის ინფორმაციის გადაცემის, დაგროვების, შენახვისა და გამოყენების კანონებს. მართლაც, მეტად მიმზიდველ საქმედ მოჩანს კომუნიკაციური პრობლემების გადაწყვეტისათვის ინფორმაციის თეორიის ზუსტი მათემატიკური მეთოდების გამოყენება.

უნდა ისიც გავითვალისწინოთ, რომ ინფორმაციის მათემატიკური თეორიის გამოყენება კავშირურთიერთობის კვლევისათვის ატარებს მეტად შეზღუდულ და პირობით ხასიათს. არც ის იქნება სამართლიანი, რომ ინფორმაციის მათემატიკური თეორია, თავისი თანამედროვე მდგომარეობით, გამოვაცხადოთ უნარმოკლებულად ადამიანთა შორის კომუნიკაციის პრობლემების გადაწყვეტის საქმეში. ინფორმაციის თეორია იქმნებოდა არა ადამიანთა შორის ურთიერთდამოკიდებულებების პროცესების შესწავლის, არამედ ინფორმაციის გადაცემაში ადამიანის მონაწილეობის სრული იგნორირების საფუძველზე. როგორც ცნობილია, ინფორმაციის თეორია გაჩნდა წმინდა ტექნიკური ამოცანების გადაწყვეტის მსვლელობაში. ამიტომაც ინფორმაციის თეორიისათვის უფრო დამახასიათებელია შედარებით გამარტივებული მეთოდი, რომელიც ალბათურ-სტატისტიკურ და წმინდა რაოდენობრივ საფუძველს ემყარება. მაგრამ, როგორც ინფორმაციის თეორიის ცნობილი მკვლევარი ს. გოლდმანი აღიარებს, „ეთიკის, სოციოლოგიის, პოლიტიკის, სხვადასხვა გემოვნების, ცრურწმენის, ინდივიდუუმებს შორის დამოკიდებულებათა და მათი მსგავსი საგნების შესწავლის დროს, ჩვენ, როგორც წესი, საქმე გვაქვს ინფორმაციასთან, რომელიც არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ სივრცობრივ-დროისმიერ კოორდინატებში“¹. აკადემიკოსი კოლმოგოროვი სამართლიანად აკრიტიკებს იმ სტატიების ავტორებს, რომლებიც აღტაცებით წერენ ადამიანთა საქმიანობის სხვადასხვა რთული სახეების მოდელირების წარმატებებზე, თუმცა ის „სინამდვილეში ჭერჭერობით მეტად უხეიროდ მიმდინარეობს“². ამჟამად

¹ С. Голдман. Теория информации, М., 1957, стр. 10.

² Сборник «Кибернетика ожидаемая и кибернетика неожиданная», М., «Наука», 1968, стр. 25.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მად კიბერნეტიკაც და ინფორმაციის თეორიაც ახალ გზებს ეძიებენ / მოვლენათა კვლევის საქმეში³.

მართალია, სოციალური კომუნიკაციის სისტემების მოდელირება არ შეიძლება იყოს კიბერნეტიკული, ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით, მაგრამ ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ სავსებით შესაძლებელია, და სასურველიც, მისი ზოგიერთი მნიშვნელოვანი პრინციპის გამოყენება. კერძოდ, სოციალური კომუნიკაციის მოდელები, კიბერნეტიკული მოდელების მსგავსად, წარმოდგენას უნდა გვაძლევდნენ როგორც ინფორმაციის პროცესებზე, ასევე ფუნქციონირებისა და ობიექტების მდგომარეობაზე, რომლებიც ამ სისტემებს ქმნიან. ამიტომ სოციალური კომუნიკაციების სისტემების მოდელირებას, კიბერნეტიკულის მსგავსად, შეიძლება ვუწოდოთ ინფორმაციულ-ფუნქციური მოდელირება.

სოციალური კომუნიკაციის პროცესის მოდელირებისათვის დამახასიათებელია მოდელური გამარტივების გარკვეული ხერხი, რათა მიღწეულ იქნეს რთულის შემეცნება მარტივის საშუალებით. ამ მიზნით ჩვენ მივმართავთ რომელიღაც გაიდვალეზულ ობიექტს, რომელიც მთლიანობის გარკვეული ხარისხითა და რეალურობით ასახავს ნამდვილ ობიექტს. მოდელირების ამგვარი ხერხი, აკადემიკოს ვ. გლუშკოვის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ ობიექტის შემეცნების ამა თუ იმ დონის ფიქსაციაა, რომელიც საშუალებას იძლევა აღვწეროთ არა მარტო მისი აგებულება, არამედ ვიწინასწარმეტყველოთ კიდევ (მიახლოების ამა თუ იმ ხარისხით) მისი ქცევა.

ამდაგვარი მოდელის შექმნა მეტად საძნელო საქმეა. სოციალური კომუნიკაციის მოდელი წარმოადგენს არა ფიზიკურს, არამედ ინფორმაციულ-ფუნქციურს, რომლის შექმნისათვის აუცილებელია დაგროვება ინფორმაციის გარკვეული კომპლექსისა, რომელიც შეიძლება მივიღოთ მხოლოდ მთელი პროცესის დაკვირვებულ შესწავლის შედეგად და ურთიერთდამოკიდებული ელემენტების შეთვისებით, რომლებიც კომუნიკაციის სისტემაში შედიან. ამგვარი შესწავლა გულისხმობს მნიშვნელოვანი ემპირიული მასალის ანალიზსაც, რომლის დროსაც უნდა გავითვალისწინოთ სხვადასხვა მეცნიერული დისციპლინების მონაცემები.

ყურადსაღებია, რომ კომუნიკაციის პირველი და ყველაზე ზოგადი მოდელი არისტოტელემ შექმნა. იგი თავის „რიტორიკაში“

³ მეტად საინტერესოა ინფორმაციის თეორიის გამოყენების ცდა ესთეტიკური აღქმის კანონზომიერებათა ახსნისათვის. იხ. А. Мольт. Теория информации и эстетического восприятия М., 1966 г.

წერდა, რომ ადამიანთა ურთიერთობის დროს აუცილებლად გამოიყვანება დამოკიდებულების სამი ელემენტი მაინც: 1. პიროვნება, რომელიც ლაპარაკობს, 2. სიტყვა, რომელსაც ეს პიროვნება მოთქვამს, და 3. პიროვნება, რომელიც ამ სიტყვას ისმენს.

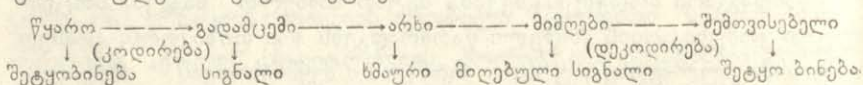
არისტოტელეს მოდელი გრაფიკულად შემდეგნაირად შეიძლება გამოვსახოთ:

ორატორი → შეტყობინება (сообщение) → აუდიტორია

დიდი ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც ითვალისწინებდა ორატორსა და აუდიტორიას შორის ურთიერთმოქმედების მექანიზმს, კომუნიკაციას წარმოიდგენდა როგორც ერთმხრივ დინამიკურ პროცესს, რომლის მსვლელობაშიც ორატორი ისწრაფოდა შემოქმედება მოეხდინა აუდიტორიის ქცევასა და მდგომარეობაზე. ყოველი კომუნიკაციური აქტის წარმატების საფუძველს იგი ხედავდა, უპირველესად ყოვლისა, სიტყვის წარმოთქმის მაღალ ოსტატობაში, რომელიც, მისი აზრით, უნდა აგებულებოდა აუდიტორიის თავისებურებების სრული გათვალისწინებით.

უკანასკნელი პერიოდის ყველა მოდელიდან კი განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს კ. შენონისა და ვ. უივერის მოდელი, რომელიც შეადგენს ინფორმაციის მათემატიკური თეორიის საფუძველს.

კ. შენონი და ვ. უივერი თავიანთი მოდელის ძირითად ელემენტებად ასახელებენ: 1. შეტყობინების წყაროს, 2. გადამცემს, 3. არხს, 4. მიმღებს, 5. შემთვისებელს. ამ მოდელის გრაფიკული გამოსახულება ასე გამოიყურება:

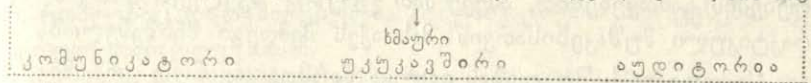
მოდელი იძლევა კავშირურთიერთობის მთელი პროცესის თვალნათლივ გამოსახულებას, რომლის მიმდინარეობის დროსაც შეტყობინება გარკვეული წყაროდან, მიმღების საშუალებით, სიგნალის ფორმით შედის კავშირგამბულობის არხში, შემდეგ კი, ხმაურის (ტექნიკური დაბრკოლებების სახით) გარკვეული დოზით, — მიმღებში, საიდანაც აღწევს შემთვისებლამდე.

მაგრამ ამ მოდელს არ შეუძლია ამომწურავად ახსნას კომუნიკაციური პროცესები იმის გამო, რომ იგი გამორიცხავს ადამიანს მისი დამახასიათებელი მრავალგვარი თვისებით.

მკვლევართა ერთი ნაწილი ცდილობდა ინფორმაციის თეორიის მოდელი, როგორც ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით, ასევე მათ გარეშეც, მიესადაგებინა ადამიანური კომუნიკაციის თა-

ვისებურებებისათვის. ამისი მსგავსი ერთ-ერთი მოდელი შემდეგნაირად გამოიყურება:

შეტყობინება → კოდირება → გადამცემი → არხი → მიმღები → დეკოდირება → წარმავლობა

მოცემულ მოდელში კომუნიკატორი პიროვნებაა, ანდა პიროვნებათა ჯგუფი, რომელიც ქმნის და გადასცემს შეტყობინებას. იმისათვის, რომ შეტყობინება გადაცეთ, იგი კოდირებული უნდა გახდეთ ამა თუ იმ ნიშნების სისტემით. გადამცემის მეშვეობით იგი მიდის არხში. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გადამცემისა და არხის როლში ფიგურირებს სხვადასხვა ტექნიკური მოწყობილობა, მათ შორის ტელეხედვა და რადიო.

ხმაური როგორც სხვადასხვა დაბრკოლებათა კომპლექსი, ყოველთვის არსებობს შეტყობინების გადაცემის დროს, რის გამოც ხშირად იკარგება მნიშვნელოვანი ცნობები.

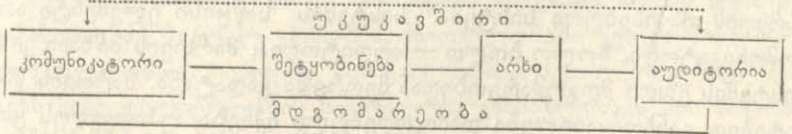
მიმღები იღებს გადაცემულ სიგნალებს, რის შემდეგაც ეს უკანასკნელი დეკოდირდება. ნაწილობრივი დანაკარგების გამო, მიღებული ინფორმაცია განსხვავდება გადაცემული ინფორმაციისაგან.

უკუკავშირი კიბერნეტიკის უმნიშვნელოვანესი ცნებაა⁴, რომელიც თან ერთვის ყოველ კომუნიკაციურ პროცესს. ჩვეულებრივი გამოთქმით, უკუკავშირი ეს არის აუდიტორიის რეაქცია მიღებულ ინფორმაციაზე. იგი მოწმობს კომუნიკაციის წარმატებასა თუ წარუმატებლობაზე და ძალუძს მომავალი კომუნიკაციური აქტების შესაბამისი კორექტივებისა და მოდიფიკაციების საფუძველი გახდეს.

პროფესორ ვ. არტემოვს, როცა ვთავაზობს კომუნიკაციის მოდელის თავის ვარიანტს, მასში შეაქვს „ქცევების“ ბლოკი — როგორც მიღებული შეტყობინების შედეგი. ვ. არტემოვის მოდელი ითვალისწინებს შემდეგ ბლოკებს⁵:

წყარო → გასაგზავნი შეტყობინება → გადამცემი → არხი → ხმის რეზონატორი → მიღებული შეტყობინება → ქცევა

განვიხილოთ კომუნიკაციური პროცესის კიდევ ერთი მოდელი:

⁴ Н. Винер. Кибернетика или управление и связь в животном и машине, М., «Советское радио», 1968, стр. 157—181.
⁵ В. А. Артемов. Психология обучения иностранным языкам. М., «Просвещение», 1969, стр. 22.

მოცემული მოდელი თავისი სიმარტივის მიუხედავად ყველაზე მეტად ასახავს კომუნიკაციურ პროცესს როგორც ტექნიკურ პროცესს ალგორითმების გამოყენებით, ასევე მათ გარეშე. მკვლევართათვის და პრაქტიკული მუშაკებისათვის მას აქვს შემდეგი მნიშვნელობა:

1. მოდელი საშუალებას იძლევა წარმოვიდგინოთ კომუნიკაციის პროცესი — როგორც მთელი რიგი ელემენტების ერთიანობა და რთული დინამიკური ურთიერთმოქმედება. თუნდაც ერთი ელემენტის იგნორირება კომუნიკაციის პროცესის შესახებ სარწმუნო ცოდნის მიღების შესაძლებლობას გამოირიცხავს და, ამა თუ იმ კომუნიკაციური აქტის დაგეგმვის საქმეში, შეცდომებისაკენ გვიბიძგებს.

ზნორია შემთხვევები, როცა ტელეხედვის, რადიოს, ანდა მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებების მუშაკები ანალიზებენ სუსტ გადაცემას (ან საგაზეთო სტატიას), თავიანთ ყურადღებას მისი შინაარსის ნაკლოვან მხარეებზე ამახვილებენ, ან ჩერდებიან შემსრულებლის დაბალ ოსტატობაზე; წარუმატებლობის მიზეზებს ხედავენ აუდიტორიის მოთხოვნილებების ცუდად შესწავლაში. საქმისადმი ამგვარი მიდგომა სწორი არ არის. პირველ ყოვლისა, უნდა ვიცოდეთ, რომ მხოლოდ პროცესის მთელი მოდელის განხილვას, მისი შემადგენელი ელემენტებისა და მათ ურთიერთდამოკიდებულების გათვალისწინებას შეუძლია მოგვცეს სწორი წარმოდგენა სატელევიზიო და რადიო გადაცემების, საჯარო გამოსვლებისა და საგაზეთო სტატიათა წარმატებასა თუ წარუმატებლობის მიზეზების შესახებ; საკომუნიკაციო აქტის დაგეგმვა შეიძლება რეალური გაზღეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხედველობაშია მიღებული პროცესის ყველა ელემენტის ურთიერთკავშირი და მათი მახასიათებლები.

2. თუ ყოველი კომუნიკაციური აქტი მიზნად ისახავს გარკვეული ზემოქმედება მოახდინოს აუდიტორიაზე (ინფორმაცია მიაწოდოს, ასწავლოს, დაარწმუნოს, გაართოს), მაშინ კომუნიკაციის პროცესი და მისი მოდელი უნდა განვიხილოთ როგორც სოციალური მართვის თავისებური სისტემა. სისტემის საწყისი ელემენტი არის კომუნიკატორი, ხოლო ბოლო — აუდიტორია; მართვის მიზანი კი — სისტემის ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადატანა. მართვის წარმატებით განხორციელება დამოკიდებული იქნება, უპირველეს ყოვლისა, ყველა ელემენტის მნიშვნელოვანი პარამეტრების შესწავლის ხარისხზე; იმ ელემენტებისა, რომლებიც შედიან მოცემულ სისტემაში და განსაზღვრავენ მათ შორის არსებული დამოკიდებულების ხასიათს. შემოთავაზებული თეორიული მოდელი, რომელიც კომუ-

ნიკაციური პროცესის თავისებურ ეტალონად გამოდის, საშუალო-
ბას იძლევა მწყობრ სისტემაში გავაერთიანოთ ფილოსოფიური სო-
ციოლოგიური, ფსიქოლოგიური, ლინგვისტური და სხვა პრობლემე-
ბი, რომლებიც დაკავშირებულია კომუნიკაციური პროცესების მეც-
ნიერულ გამოკვლევასთან.

3. მოდელი, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობს კომუნიკაციის პრო-
ცესის ალგორითმის მონახვას, ე. ი. ამორჩევას ისეთი ცვალებადი
ოპტიმალური პირობებისას (თვისებების, ხარისხებისა და ელემენ-
ტების ურთიერთდაკავშირებული მოქმედებების), რომლებიც, ყო-
ველ კონკრეტულ მდგომარეობაში, უზრუნველყოფენ კომუნიკაცი-
ური აქტის წარმატებას.

არსებობენ კომუნიკაციური პროცესის საინფორმაციო-ფუნ-
ქციონალური მოდელების სრულიად განსხვავებული სამუშაო ვარი-
ანტები. ერთ-ერთი ასეთი ვარიანტია მოდელის თითოეული ელემენ-
ტის მნიშვნელოვანი თვისებების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ანა-
ლიზი და შესწავლა ამ ელემენტთა შორის არსებული ძირითადი ურ-
თიერთობებისა, რომლებიც უეჭველად მოქმედებენ მთელ კომუნი-
კაციურ პროცესზე.

*

კომუნიკატორი არის პიროვნება ან პიროვნებათა ჯგუფი, რომე-
ლიც კომუნიკაციის სისტემაში ქმნის ან გადასცემს შეტყობინებას
აუდიტორიაზე შემოქმედების მიზნით.

ყოველი კომუნიკატორი (ჟურნალისტი, ორატორი, დიქტორი,
სატელევიზიო პერსონაჟი), უპირველესად ყოვლისა, გამოდის რო-
გორც ფიზიკურ, ფსიქოლოგიურ და სოციალურ ნიშან-თვისებათა
მატარებელი. ჩვენს ამოცანას შეადგენს არა კომუნიკატორის პი-
როვნების სურათის სრული აღწერა, არამედ — მხოლოდ აღნიშვნა
მისი იმ თვისებებისა („ცვალებადის“), რომლებიც გადამწყვეტ ზე-
მოქმედებას ახდენენ კომუნიკაციურ პროცესზე.

როცა კომუნიკატორის პიროვნების ყველაზე ზოგად თვისებებს
ვახასიათებთ, პირველ ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს მისი მსოფ-
ლმხედველობა, იდეალები, პარტიულობა, რაც, ფაქტიურად, შეად-
გენს მისი ურთიერთობის საფუძველს, განსაზღვრავს მის მიმართუ-
ლებას და ხასიათის თავისებურებას.

ყოველი კომუნიკატორი გვევლინება პარტიულ პიროვნებად;
იგი ეკუთვნის გარკვეულ სოციალურ ჯგუფს, კლასს, პარტიას და
მათი ინტერესების დამცველია. ბურჟუაზიული თეორიები პრესის

თავისუფლებაზე, აგრეთვე ტელეხედვისა და რადიოს მიუკერძოებლობაზე, რეპორტიორისა თუ კომენტატორის „ობიექტურობაზე“ უკვე გამოაშკარავებული სიყალბეა.

ყოველი ჟურნალისტი, ყოველი აგიტატორი და პროპაგანდისტი მაშინ „ასრულებს თავის ამოცანას, როდესაც მტკიცე პარტიული სულისკვეთებით მუშაობს“⁶.

კომუნისტების უმნიშვნელოვანესი თვისებებია კომპეტენტურობა, ცოდნის მარაგი და პროფესიონალური მომზადება, რაც უზრუნველყოფს ინფორმაციის ზემოქმედების ეფექტიანობას.

კომუნისტების ამა თუ იმ სახეში პიროვნება სხვადასხვანაირად მქლავნდება. პრესას, მაგალითად, არ შეუძლია წარმოდგენა მოგვცეს ავტორის ფიზიკურ თვისებებზე და, როგორც კ. მარქსი შენიშნავს, „ავტორის „ანონიმურობა“ გამომდინარეობს საგაზეთო პრესის თვით არსიდან; პრესის მკითხველი თავისუფალია ავტორის, როგორც ემპირიული პიროვნების გავლენისაგან“⁷.

მასობრივი კომუნისტების ზეპირი სახეებიდან კომუნისტების პიროვნება წარმოდგენილია არა მარტო თვით ინფორმაციით, არაშედ ხმითაც. მერყეობა, შიში, უხერხულობა, დელიკატურობა, სიმტკიცე, ინტელიგენტობა, — ხასიათის ყველა თვისება გამოხატავს პოულობს ლაპარაკში, რომელიც მთელი თავისი საშუალებებით (ინტონაცია, ტემბრი და სხვ.) საკმაოდ ზუსტ წარმოდგენას იძლევა ადამიანზე.

ხმის უმდიდრესი თვისებები ორატორს, დიქტორს, სატელევიზიო პერსონაჟს საშუალებას აძლევენ შექმნან „ხმების ფერწერა“, მიაღწიონ ლაპარაკის მაღალ საზოგადოებასა და ემოციურობას. კომუნისტების ზეპირ სახეებში სიტყვის სწორხაზობრივი განვითარების დროს სახე, რომელიც შექმნილია ინტონაციური საშუალებებით, შეიმეცნება გაცილებით უკეთესად და მოქმედებს უფრო ძლიერად, ვიდრე სიტყვიერი სახე, რომელიც გააზრებისათვის ყოველთვის მოითხოვს გარკვეულ დროს.

ინტონაცია აფართოვებს გამონათქვამის აზრობრივ სისრულეს და, არც თუ იშვიათად, სიტყვებს ანიჭებს საწინააღმდეგო მნიშვნელობასაც კი (ირონიული შენიშვნების შემთხვევებში). მწერალი ი. ანდრონიკოვი სავსებით სამართლიანად შენიშნავს, რომ «простое слово «здравствуйте» можно сказать ехидно, отрывисто, приветливо, сухо, мрачно, ласково, равнодушно, заискивающе,

⁶ ვ. ი. ლენინი. თხზ., მე-4 გამოც., ტ. 31, გვ. 451.

⁷ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд. 2, т. I, стр. 189.

высокомерно. Это простое слово можно произнести на тысячу разных ладов. А написать? для этого понадобится на одно «здравствуйте» несколько слов комментария, как было произнесено это слово».⁸

გამოკვლევები, რომლებიც ფსიქოლოგმა ნ. ვიტმა და სხვა მეცნიერებმა ჩაატარეს, გვიჩვენებენ, რომ გარკვეული ინტონაციური სტრუქტურები მოლაპარაკის გარკვეულ ემოციურ მდგომარეობებს შეესაბამებიან⁹. ზეპირი სიტყვის ძალა განაპირობებს მის მაღალ ემოციურ დაძაბულობას, დამაჯერებლობას მატებს აზრებისა და გრძნობების უნაზესი მომენტების სწორი მისამართით მისვლას, რაც ხშირად არ ძალუძს დაბეჭდილ ფრაზას. ცოცხალი სიტყვის ინტონაცია ეს არის დამატებითი სემიოტიკური სისტემა, რომელსაც კომუნიკატორი თავისი „მხედველობის არედან არ უშვებს“, რათა ძლიერი ზემოქმედება მოახდინოს მსმენელთა აუდიტორიაზე.

ზემოქმედების ყველაზე მეტი საშუალება მაინც ორატორს გააჩნია, რომელიც ტრიბუნაზე გამოდის, ანდა ტელეპერსონაჟს, რომელიც მთელი თავისი ფიზიკური არსებით წარმოგვიდგება. როცა ურთიერთობის პროცესში პიროვნების გამოვლინებაზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს უმთავრესად ადამიანის „სოციალური“ თავისებურებანი, მის ფიზიკურ თვისებებს კი ხშირად ვივიწყებთ.

სავსებით შესაძლებელია, რომ ორატორის, სატელევიზიო პერსონაჟის ფიზიკური სახის ამდაგვარი უგულებელყოფა გარკვეული დროით დაკავშირებულია ადამიანის ერთმხრივ, მეტაფიზიკურ შეფასებასთან — როგორც სოციალურ არსებასთან, რომელიც მხოლოდ საზოგადოებრივ კანონზომიერებებს ექვემდებარება. პიროვნებაზე ამგვარი წარმოდგენა ერთ დროს მართლაც არსებობდა ჩვენს ფილოსოფოსთა ერთ ნაწილში¹⁰.

პირველი შთაბეჭდილება სატელევიზიო ეკრანზე მოლაპარაკე პიროვნებაზე უფრო მეტად მართლაც გარეგნული ეფექტების მიხედვით იქმნება, და ამგვარი სწრაფვა — „პარტნიორი“ შევაფასოთ ურთიერთობის პროცესში, მასზე წარმოდგენა შევიქმნათ „პირველივე ნახვით“ — არ არის შემთხვევითი; იგი სავსებით კანონზომიერი მოვლენაა ადამიანის მიერ ადამიანის შეცნობის პროცესში. ფსი-

⁸ И. Андроников. Я хочу рассказать вам..., М., 1965, стр. 536.

⁹ Н. В. Витт. Информация об эмоциональных состояниях и речевой интонации. Журнал «Вопросы психологии», 1965, № 3, стр. 101.

¹⁰ См. сборник «Личность при социализме», М., «Наука», 1968, стр. 52—53.

ქოლოგიაც საკმაოდ სრულ მონაცემებს გვაწვდის ამ მიმართულებით.

„ადამიანში ყველაფერი უნდა იყოს მშვენიერი: სახეც, მულობაც, სულიც, აზრებიც“, — წერდა ა. ჩეხოვი და ეს ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს. ამ საზოგადოებრივი ეთიკურ-ესთეტიკური ნორმებიდან გადახვევა, ჩაცმულობისადმი აგდებული დამოკიდებულება, ვარცხნილობის არაფრად ჩაგდება, გადაჭარბებული ექსტრავაგანტურობა და სხვ. — მაყურებლის მიერ, როგორც წესი, უარყოფითად აღიქმება. ამიტომ კომუნიკატორის გარეგნულობა და სულიერი სამყაროს გამოვლენა დიალექტიკურ ურთიერთდამოკიდებულებაში უნდა იყოს, ფორმა და შინაარსი ერთმანეთს უნდა ავსებდეს. პოზა, მიმიკასთან ერთად, მოძრაობა და, ბოლოს, ქესტიურთიერთობის კინეტიკური სისტემის მნიშვნელოვანი კომპონენტებია, რომლებიც გამომსვლელს მეტად რთულ ვითარებაში აყენებს.

ამრიგად, თუ პრესაში კომუნიკატორს შეუძლია ისარგებლოს ნიშნების მხოლოდ ერთი სისტემით, — ლინგვისტურით, თუ რადიოში იგი იღებს კიდევ ერთ დამატებით სისტემას ნიშნებისას, — პარალინგვისტურს, ტელეხედვაში კომუნიკატორს თავის განმგებლობაში ეძლევა ნიშნების სამივე სისტემა: ლინგვისტური, პარალინგვისტური და კინეტიკური. თუ ამას ზედ დავურთავთ პიროვნების გამოსახულებასაც, მაშინ სატელევიზიო გამოსვლის — როგორც ყველაზე ემოციურ-გამოსახვითი საშუალების უპირატესობა, კომუნიკაციის სხვა სახეებთან შედარებით, ნათელი იქნება.

ამიტომაც, რომ ტელემაყურებლის აღიარებას იმსახურებს მხოლოდ ის, ვისაც ღრმად ესმის ტელეხედვის თავისებურება და უპირატესობანი, ძალუძს მათი ოსტატურად გამოყენება, თავის მოღვაწეობას უდგება როგორც მხატვარი და შემოქმედი. ამაზე მეტყველებს სატელევიზიო პრაქტიკაც.

როგორც ცნობილია, მაყურებლამდე საინფორმაციო მასალა ორი გზით მიდის: ფირის საშუალებით (ვიზუალური) და ზეპირი სახით (ვერბალური). ორივე გზა სატელევიზიო სინამდვილისათვის მისაღები და აუცილებელია. ორივე საშუალება საქართველოს ტელეხედვის პრაქტიკაშიც მრავალი ფორმით არის გამოყენებული და, სხვა გადაცემებთან შედარებით, უფრო პროფესიონალური და სტაბილური თვისებებით ხასიათდება.

საქართველოს ტელეხედვის საინფორმაციო გადაცემები ძირითადად თავს იყრის საყურნალო ტიპის პროგრამაში, რომელსაც „მოამბე“ ეწოდება. ეს უკანასკნელი ცენტრალური ტელეხედვის

პროგრამა „ვრემიას“ ანალოგიური ფორმაა და, სამწუხაროდ, ჯერ-
ჯერობით მის ეპიგონურ სახეს წარმოადგენს. „სამწუხაროდ“
ბოლო იმიტომ, რომ რა შესაძლებლობებიც „ვრემიას“ აქვს, რა გლო-
ბალური გასაქანიც მას ეძლევა, იგი ვერასოდეს ვერ ექნება ჩვენს
საინფორმაციო პროგრამას, რის გამოც ამავე ფორმის მასშტაბში მი-
სი მუდმივი ყოფნა გაუმართლებელია და იქმნება იმის საშიშროება,
რომ საბოლოოდ შესაძლებელია იგი გადაიქცეს დაშტამპული პროგ-
რამის „სანიმუშო“ მაგალითად. ინფორმაციის მთავარი რედაქციის
შემოქმედებითა კოლექტივმა ყველაფერი უნდა იღონოს იმისათ-
ვის, რომ კარგად მოფიქრებულ სიუჟეტებს, რაც მას საკმაოდ გა-
აჩნია, ახალი, დამოუკიდებელი ფორმა მოუხაზოს.

დღევანდელ ეტაპზე ჩვენ რატომღაც სრულიად დამშვიდებუ-
ლი ვუყურებთ დიქტორებს, როგორც მოვლენასა და მყურებელს
შორის მყოფ პიროვნებებს. მაგრამ ეს მთლად გამართლებული არ
არის. დიქტორი არის არა უბრალო შუამავალი, არამედ ინფორმა-
ტორი, რედაქციათა ოფიციალური წარმომადგენელი, რომელზეც
ბევრი რამ არის დამოკიდებული. ამიტომ საჭიროა მუდამდღე ვზრუ-
ნავდეთ სადიქტორო ინსტიტუტის გაუმჯობესებაზე.

საუბარი, ინტერვიუ, რეპორტაჟი ყოველთვის იქნება პირდაპირ-
რი ტელეხედვის ძირითადი ჟანრები, რომელთა ხორცშესხმაზე
ბევრად იქნება დამოკიდებული ტელესტუდიათა ავტორიტეტი;
ცოცხალ სიტყვას მუდამ მეტი დამაჯერებლობის უნარი ექნება,
ვიდრე ჩაწერილს.

ასეთი ცოცხალი სიტყვით, უშუალოდ და აზრიანად გვესაუბ-
რება ხოლმე ზოგიერთი მიმომხილველი და თეატრმცოდნე, მაგრამ
ზოგჯერ, სხვადასხვა რუბრიკით, გამოგვყავს რესპუბლიკის გამოჩე-
ნილი ადამიანები, რომელთა ერთი ნაწილის საუბრები, სამწუხარ-
ოდ, სტერეოტიპული ხასიათისაა და მოქცეულია ტრადიციულ
შტამში, ერთსვლიან სქემაში. ამგვარი გადაცემებით კი ჩვენი ტე-
ლესტუდია არა თუ ავტორიტეტს ვერ უმაღლებს ერთობ საპატიო
პირებს, არამედ მეტად ცუდ სამსახურს უწევს მათ.

ტელესტუდიის ფორმათა არსენალში უხვად მოიპოვება ისეთი
ხერხები, რომლებიც ნებისმიერი გამოსვლისათვის შესაფერის და
სასარგებლო ვითარებას შექმნის, მაგრამ, მონდომებასთან ერთად
საჭიროა რეჟისორების მეტი დაინტერესება და მათი აქტიური
ჩაბმა „სალაპარაკო“ ჟანრების გადაცემათა მაღალ დონეზე მოსამ-
ზადებლად.

დიდ დაფიქრებას საჭიროებს თეატრალური სპექტაკლის ტელე-

ხედვაში ჩვენების საკითხიც, ვინაიდან ამ დროს იგი კარგავს თავის ბევრ თავისებურებასა და სცენურ მიმზიდველობას. მაგრამ მოვიქცეთ ისეთ შემთხვევაში, როცა სპექტაკლი ტელეხედვაში და ვაჩვენოთ? მოძრავი სატელევიზიო სადგურბ, მართალია, გვეხმარება სპექტაკლის უშუალოდ თეატრიდან გადაცემაში, მაგრამ მას მაინც ბევრი ხარვეზი აქვს. ამიტომ შექმნილი ვითარებიდან თავის დასაღწევად ყველაზე კარგი გამოსავალი ის არის, რომ თეატრალური სპექტაკლი ტელეხედვაში გადავცეთ კუპიურებით, რომელსაც პროფესიული კომენტარები დაერთვის. საქართველოს ტელეხედვა სწორად მოიქცა, როცა შ. რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო აკადემიური თეატრიდან ამ წესით უჩვენა „კავკასიური ცარცის წრე“. მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ კომენტატორობა უნდა მიენდოს არა ჩვეულებრივ დიქტორს, არამედ სათანადო სპეციალისტს.

პიროვნების გამოვლინების თვალსაზრისით, ტელეხედვის კომუნიკატორსა და ტრიბუნაზე მყოფ ორატორს შორის, მიუხედავად ბევრი საერთო მომენტისა, არსებობს მთელი პრინციპული ხასიათის განსხვავებანიც. საქმე იმაში როდია, რომ პროპაგანდისტი ტელეხედვაში ვერ გადაიტანს ყველა იმ ორატორულ ხერხსა და მეთოდს, ტრიბუნაზე რომ ესოდენ სასარგებლოდ და აუცილებელ ატრიბუტად მოჩანს; ტრიბუნაზე გამოსული ორატორის მთავარი უპირატესობა იმაში მდგომარეობს, რომ მას შესაძლებლობა აქვს გამოიყენოს თავისი სიტყვის ზემოქმედების უკუკავშირისა და რეაქციის შესანიშნავი მომენტები. ტელეხედვა და რადიო, მასობრივი ინფორმაციის ყველა სხვა საშუალების მსგავსად, კომუნიკატორს ართმევს იმ საშუალებას, რითაც მას შეუძლია შეიგრძნოს აუდიტორიის რეაქცია და შესაბამისად უპასუხოს კიდევ მას.

ზოგიერთი ბურჟუაზიული თეორეტიკოსი გუნდრუქს უკმევს საინფორმაციო გადაცემების ცალმხრივ ხასიათს და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებს მიიჩნევს რაღაც საიდუმლოებით მოცულ ძალებად, რომლებიც საზოგადოების კონტროლის სფეროს ეთიშებიან და წარმართავენ მას ინფორმაციის უზარმაზარი ნაკადის ხელშეწყობით. მსგავსი აზრების ანტიმეცნიერულობა დღეს ექვს აღარ იწვევს. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი წარმოადგენენ წმინდა საზოგადოებრივ ინსტიტუტს, რომელიც შექმნილია საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე მისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად; კლასობრივ საზოგადოებაში მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი ატარებენ მკვეთრად გამოხატულ კლასობ-

რივ ხასიათს¹¹. ამასთან, საზოგადოება, როგორც წესი, გავლენას ახდენს მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების ფუნქციონირებაზე და უკუკავშირით სხვადასხვა სპეციფიკურ ფორმას იღებს. ველოთ წერილები გაზეთში, მსმენელთა — რადიოში, მაყურებელთა — ტელესტუდიაში; საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის სხვადასხვა მონაცემები და კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევებიც ამ საქმეს ემსახურებიან.

კომუნიკატორის უმნიშვნელოვანეს ღირსებას, რომელიც ობიექტურად ხელს უწყობს გამოსვლის წარმატებას, წარმოადგენს მისი ავტორიტეტი, მისი პროფესია, დამსახურება. ცნობილია, რომ პიროვნება მით უფრო ახდენს ზემოქმედებას სხვებზე, რაც უფრო ავტორიტეტულია ხალხის თვალში. წინასწარი გამოცხადება ტელეხედვასა და რადიოში გამოჩენილი მოღვაწის გამოსვლის შესახებ აუცილებლად იწვევს საზოგადოების დიდ ინტერესს, ზრდის აუდიტორიას. მსმენელის ნდობა ორატორის მიმართ კი — სიტყვის გამარჯვების საწინდარი და შთაგონების მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ამიტომაც, რომ ჩვენი ქვეყნის განვითარების ყველა ეტაპზე პარტიის ხელმძღვანელი კადრები მუდამ გამოდიოდნენ მასების წინაშე, უშუალოდ მონაწილეობდნენ პარტიისა და მთავრობის პოლიტიკის განმარტებაში. ვ. ი. ლენინი საგანგებოდ ზრუნავდა მასებში პარტიისა და მისი წარმომადგენლების იდეური და ფსიქოლოგიური პრესტიჟის ზრდაზე, ამასთან ერთად აუცილებლად მიაჩნდა „მასაში გამოგვეწვია სიძულვილი, ზიზღი, მძულვარება“¹² მენშევიკების მიმართ, რომლებმაც გაწირეს ხალხის ინტერესები.

ბურჟუაზიული პროპაგანდის პრაქტიკაში ფართოდ გავრცელებულ ხერხს წარმოადგენს ავტორიტეტით სპეკულაცია. მასობრივი ინფორმაციის თეორიის მრავალ ნაშრომში აღწერილია პანიკა, რომელმაც მოიცვა ამერიკის შეერთებული შტატების მოსახლეობა ერთ-ერთი გავლენიანი რადიოსადგურის ოინბაზობის შედეგად 1938 წლის 30 ოქტომბერს, როცა გამოაცხადეს, რომ დედამიწაზე მარსიდან წამოსული ხალხი შემოიჭრა. რადიოდადგმის წარმატება, როგორც გამოირკვა, აიხსნებოდა არა იმდენად „შემოჭრის ადგილიდან“ ხმის ეფექტების წარმატებით გამოყენებით, არამედ, რაც მთავარია, მთელი რიგი ავტორიტეტული პირების გამოსვლის გონება-

¹¹ А. Яковлев. Телевидение, проблемы, перспективы. Журнал «Коммунист», 1965, № 13, стр. 68—70.

¹² ვ. ი. ლენინი. თხზ., მე-4 გამოც., ტ. 12, გვ. 526.

მახვილური იმიტაციით. ამგვარი ფაქტები კი დასავლეთის რადიოსა და ტელეხედვის პრაქტიკაში იშვიათი გამონაკლისები როდია.

ახლა განვიხილოთ აუდიტორიის საკითხი. აუდიტორია ადგენს მთელი მოდელის უმნიშვნელოვანეს რგოლს, ვინაიდან სწორედ მასზე შემოქმედების გამო ხორციელდება ყოველი კომუნიკაციის აქტი. რაც უფრო კარგად იცის კომუნიკატორმა აუდიტორია და შესწევს უნარი ეს ცოდნა გამოიყენოს თავის გამოსვლაში, მით უფრო მაღალია მისი გამოსვლის შედეგი.

ვ. ი. ლენინი მუდამ მოითხოვდა მასებთან უნარიან და დიფერენცირებულ მიდგომას, მათი თავისებურებების ფიზიკურ შეფასებას: ამხანაგებს „უნდა შესწევდეთ უნარი უტყუარად გაარკვიონ ყოველ საკითხსა და ყოველ მომენტში მასის განწყობილება, მისი ნამდვილი მისწრაფებანი, მოთხოვნილებანი, აზრი, შესწევდეთ უნარი, ოდნავი იდეალიზაციის გარეშე, გაარკვიონ მისი შეგნებულობის დონე და ამა თუ იმ ცრურწმენის ძველი დროის ნაშთების გავლენის ძალა“¹³.

აუდიტორიის თავისებურებათა შემეცნებაში მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს მისი სტრუქტურისა და ქცევის ყველაზე არსებითი პარამეტრების ანალიზი. ამასთან ერთად, აუცილებელია თავიდანვე კარგად გავითვალისწინოთ ის პრინციპული განსხვავება, რომელიც არსებობს „ღია“ აუდიტორიასა (ე. ი. საჯარო გამოსვლის მსმენელ აუდიტორიასა) და „დახურულ“ (ე. ი. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებათა აუდიტორიას) შორის.

ი. ზიმნაია იძლევა საჯარო გამოსვლის მსმენელი აუდიტორიის შემდეგნაირ განმარტებას: „აუდიტორია ეს არის მცირეხნის ურთიერთობა ადამიანებისა, რომლებიც გაერთიანებული არიან 1. არსებული მოტივით, რის გამოც ისინი ლექციაზე მოდიან, და ამ მოტივის შესაბამისი მიმართებით მოქმედების ობიექტთან, ე. ი. ლექციასთან; 2. ერთი და იმავე ინფორმაციის შემოქმედებით (ხედვითი და სმენით); 3. დაკავებული არიან ერთი და იგივე საქმით; 4. არსებული უშუალოდ — გაინდივიდუალურებული ხედვითი და სმენითი კონტაქტებით და 5. ერთ და იმავე ადგილზე ერთდროულად ყოფნით“¹⁴.

სავსებით ნათელია, რომ ეს განმარტება, ყველა პუნქტის მიხედვით, არ შეიძლება გამოვიყენოთ მასობრივი კომუნიკაციის აუ-

¹³ ვ. ი. ლენინი. თხზ., მე-4 გამოც., ტ. 33, გვ. 217.

¹⁴ И. А. Зимняя. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории, М., «Знание», 1970, стр. 11.

დიტორიის მიმართ. როცა ლაპარაკია პრესის, რადიოსა და სატელევიზიო აუდიტორიაზე, ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ აუდიტორიასთან, რომელიც უაღრესად მასობრივი, მაგრამ გაფანტულია¹⁵. თანაც ეს ტენდენცია თანდათანობით უფრო ღრმავდება. მაგალითად, თუ ადრე რადიოს ჯგუფური წესით მოსმენა წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო, რადიომიმღებების, განსაკუთრებით ტრანზისტორების, რადიონობის ზრდასთან ერთად იგი სულ უფრო და უფრო ინდივიდუალური მოსმენით იცვლება. თუ ადრე „ტელევიზორის საყურებლად“ თავს იყრიდა რამდენიმე ოჯახი, ახლა სატელევიზიო აუდიტორია იშვიათ შემთხვევაში აჭარბებს ოჯახის პირთა რაოდენობას. მასობრივი კომუნიკაციის აუდიტორიის „ინტიმური“ ხასიათი კი ბევრ შემთხვევაში განსაზღვრავს მასთან დამოკიდებულების სტილისტურ თავისებურებებს.

გაფანტული აუდიტორია უკიდურესად არამუდმივი სოციალური ერთობლობაა, რომელიც მასობრივი კომუნიკაციის ამა თუ იმ საშუალების ზემოქმედების დროს ჩნდება და იშლება ამ ზემოქმედების შეწყვეტისთანავე.

მასობრივი კომუნიკაციის აუდიტორია, რასაკვირველია, სრულიად მოკლებულია კომუნიკატორის ქცევაზე ზემოქმედების შესაძლებლობებს.

აუდიტორიის ყველა სახისათვის დამახასიათებელია „პოლარიზაციის“ მოვლენა, — დამსწრეთა ყურადღების კონცენტრაცია ერთ-ერთ ობიექტზე. უნდა ითქვას, რომ პოლარიზაცია წარმოდგენს აუდიტორიის ჩამოყალიბების უმნიშვნელოვანეს სტიმულს. „პოლარიზაციის“ ყველაზე მეტი უნარი გააჩნია საჯარო სიტყვასა და კინომაყურებელთა დარბაზს. ტელეაუდიტორიის ყურადღება უფრო მეტად კონცენტრირებულია სხვა მიმართულებით: ტელემაყურებელი ნებასურვილისამებრ მოიქცევა, წამოდგება, გაივლ-გამოივლის, გადაცემის რაღაც ნაწილსაც კი გამოტოვებს. კიდევ უფრო მეტი „თავისუფლება“ აქვს რადიომსმენელს: აკუსტიკური აღქმის წყალობით, პარალელურად მას მრავალი სხვა საქმის გაკეთებაც შეუძლია.

ღია აუდიტორიის ქცევაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ისეთი ფაქტორი, როგორცაა ერთსულოვნების სულისკვეთება, აუდიტორიის თითოეული წევრის კონტაქტი დანარჩენებთან. კოლექტივის დიდსა და მცირე ჯგუფში ადამიანი რამდენადმე სხვაგვარად

¹⁵ «Философский словарь», под ред. М. М. Розенталя и П. Ю. Юдина, «ИПЛ», 1968, стр. 204.

მოქმედებს, ვიდრე საკუთარ თავთან განმარტოების დროს. კოლექტივი, როგორც წესი, ააქტიურებს ინდივიდის ნებისა და აქტიურობის პროცესებს, ამაფრებს შეგრძნებებსა და აღქმებს.

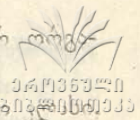
ღია აუდიტორიის წინაშე გამოსული ნაცადი ორატორი ყოველთვის ითვალისწინებს აუდიტორიის გაზრდილ აქტიურობას, რასაც მოკლებულია მასობრივი კომუნიკაციების საშუალებათა აუდიტორიის წინაშე მყოფი გამომსვლელი.

ღია აუდიტორიის მონაწილე ყოველი ინდივიდი განიცდის ჯგუფურ ზემოქმედებას ანდა „ნორმატიულ კონფორმიზმს“. მისი ინდივიდუალური კრიტიკული დამოკიდებულება მომხდარი მოვლენებისადმი ქვეითდება და ე. წ. „გადამღები რეაქციის“ გავლენის ქვეშ ექცევა. გაიხსენეთ მაყურებელთა დარბაზში, სტადიონზე, მასობრივ მიტინგზე გულიანი სიცილი, აღტაცების შეძახილები, უკმაყოფილების, ანდა სხვა ემოციების გამოვლენის „ჯაჭვური რეაქციები“. ძველთაგანვე ცნობილი „თანაგანცდის“ ეს თვისება ღია აუდიტორიის ერთ-ერთ ყველაზე დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, კონფორმიზმის მოვლენას საზღვარგარეთული ლიტერატურა უტრირებული სახით გვთავაზობს და მას არაკლასობრივი პოზიციებიდან განიხილავს.

სოციალისტურ საზოგადოებაში ერთიანი ჯგუფის ქცევის მასტიმულირებელ ძალად გვევლინება არა კონფორმიზმი, არამედ კოლექტივიზმი, რომელიც წარმოადგენს პიროვნების შეგნებულ სოლიდარობას კოლექტივის მიზნებისა და იდეალებისადმი. თუ ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანები, რომლებიც მიტინგზე იმყოფებიან, ისევე განიცდიან როგორც ჩვენ, მაშინ ვასაგებია, რომ მათი შეხედულებები, რწმენაცა და მორალური პრინციპებიც ჩვენს შეხედულებებს, რწმენასა და პრინციპებს შეესაბამებიან.

როცა საჯარო გამოსვლის აუდიტორიას მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა აუდიტორიას ვადარებთ, ადვილად ვრწმუნდებით, რომ მათ შორის საგრძნობი განსხვავებაა. საჯარო სიტყვა უახლოვდება კომუნიკაციის კოაქსიალურ ტიპს, როცა კომუნიკაციური პროცესი ხორციელდება მკაცრად გამიზნული მისამართებით. მასობრივი კომუნიკაციის პროცესი კი მუდამ იჭნება კომუნიკაციის რეტიალური ტიპი, რომელიც გულისხმობს ინფორმაციის მაწოდებას სააღბათო ადრესატისადმი.

სავსებით ნათელია, რომ გაფანტული აუდიტორიის შექმნა უნდა ხდებოდეს ე. წ. „მცირე ჯგუფთან“ („პირველად ჯგუფთან“).

მცირე ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ ოჯახი, სასკოლო სპორტული გუნდი, თვითმფრინავის, ანდა კოსმოსური ხომალდის ეკიპაჟი და ა. შ. მცირე, ანდა პირველადი ჯგუფების წარმომადგენლების შესწავლა, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე უფრო პოპულარულ თემას დასავლეთის სოციოლოგიების გამოკვლევებში. მათში ხშირად ვხვდებით მდიდარ ფაქტობრივ მასალას, მაგრამ დასკვნები, რომლებიც ასახავენ ბურჟუაზიული სოციოლოგიის კლასობრივ არსს, მცდარია და თავიდან ბოლომდე მიუღებელი; მათი ყურადღების ცენტრში „შიდა ჯგუფური ურთიერთობის მექანიზმებია მოქცეული. ისინი თვითმყოფ მნიშვნელობას იღებენ, ხოლო არსებობის სოციალური პირობებით მათი კავშირი და დეტერმინიზმი გათვალისწინებული არ არის“ 17. აუდიტორიის ყოველი შესწავლა სასარგებლოა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი გამომდინარეობს ცნობილი მაქსისტული დებულებიდან იმის შესახებ, რომ ადამიანთა ყოველი კოლექტივი, რომელიც წარმოადგენს რეალურ სოციალურ ორგანიზმს, ამავე დროს გარკვეული საზოგადოების, კლასის ნაწილსაც შეადგენს.

აუდიტორიის შემეცნების პროცესი შეიძლება დავყოთ ორ ძირითად ფაზად: კომუნიკაციამდელი და კომუნიკაციური.

კომუნიკაციამდელი ფაზის საყურადღებო თავისებურებას წარმოადგენს „სელექციურობა“, — აუდიტორიის მიერ შერჩევა ისეთი ცნობებისა, რომლებიც მაქსიმალური თვალსაზრისით უპასუხებენ მათი ურთიერთდამოკიდებულებების გამჟღავნებას მოცემულ მომენტში.

„სელექციურობა“ უფრო იმითაა განპირობებული, რომ ადრესატი მართალია ჯერ კიდევ არ იცნობს გადაცემული მასალის არსს, მაგრამ მასზე უკვე აქვს გარკვეული წარმოდგენა მას შემდეგ, რაც წაიკითხა სტატიის სათაური, მოისმინა რადიო ანდა სატელევიზიო გადაცემის დასახელება, ან გაეცნო კრიტიკულ სტატიას, რეკლამას და ა. შ. აქედან ის დასკვნა უნდა გავაკეთოთ, რომ კომუნიკაციამდელი ფაზა, ბევრ შემთხვევაში, გადამწყვეტია: თუ მისთვის, გარკვეული მიზეზების გამო, შეტყობინება საინტერესო არ არის, მაშინ აუდიტორია შესაბამისად მოიქცევა. ამიტომაც, კომუნიკაციამდელ

16 Г. С. Антипина. Проблема «малой группы» в эмпирической социологии США, Философские науки, 1965, № 4, стр. 52.

17 Там же, стр. 54.

პერიოდში განსაკუთრებით დიდი როლი ენიჭება რეკლამასა და კრიტიკას.

ლიტერატურაში ხშირად ყოფილა ისეთი შემთხვევები, როცა უსუსურ კრიტიკას საწინააღმდეგო ზემოქმედება მოუხდენია. მსგავსმა მოვლენამ უცხოურ ლიტერატურაში დაიმკვიდრა „ბუმერანგის ეფექტის“ სახელწოდება.

საკუთრივ კომუნიკაციური ფაზის ანალიზი მთელ რიგ მნიშვნელოვან სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ფსიქო-ლინგვისტური პრობლემების განხილვას ითვალისწინებს.

ბევრი მკვლევარი აღნიშნავს აუდიტორიის აღქმის აქტიურ ხასიათს. ეს აქტიურობა მდგომარეობს იმაში, რომ აუდიტორია ყოველთვის ელის პასუხს მისთვის საინტერესო შეკითხვაზე, შეტყობინებაში გადმოცემულ საერთო ვითარებას უდარებს საკუთარ რწმენასა და აზრებს. ამავე დროს აუდიტორია მოქმედებს ამორჩევით: შეითვისებს იმ ინფორმაციას, რომელიც მის მიზანსა და გემოვნებას შეესაბამება, ხოლო უკუაგდება იმას, რაც მის „შეხედულებებს“ ეწინააღმდეგება. აუდიტორია აქტიურია წმინდა სემიოტიკურ პლანშიც, — ენობრივი ნიშნების აღქმის პროცესშიც.

შეტყობინების ფორმის განსაზღვრისას და მასალის დამუშავების დროს კომუნიკატორი სრულიად დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ შერჩეული ენობრივი მასალა ნაცნობი და მისაღებია აუდიტორიისათვის. თუ ეს პირობა დაცული არ იქნება, მაშინ ყველაზე შესანიშნავი პროპაგანდისტული აქტიურობაც გაუგებარი აღმოჩნდება.

სიტყვის შინაარსის აღქმის პროცესთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული მისი შეცნობის (понимание) პროცესიც. როგორ ურთიერთობაში არიან აღქმისა და შეცნობის კატეგორიები? პროფ. ნ. ჟინკინის აზრით „აღქმა — ეს არის ანალიზი და სინთეზი ენის ინტერიალური საშუალებებისა: ფენომების, სიტყვების, მარცვლების, წინადადებების, ინტონაციების... შეცნობა ეს არის მთელი ამ საშუალებების სიგნალური ანდა აზრობრივი მნიშვნელობის ანალიზი და სინთეზი“¹⁸.

თუ კომუნიკატორის სიტყვიერი მოღვაწეობის ეფექტიურობას განვსაზღვრავთ სკალის სიდიდით, რომლის მნიშვნელობაც მერყეობს 0-დან 1-მდე, მაშინ ბუნებრივ პირობებში ეს სიდიდე ყოველთვის იქნება ნულს ზევით და ერთიანის ქვევით.

სკალური სიდიდის გათანაბრება ნულთან იმას ნიშნავს, რომ კომუნიკაციის აქტი საერთოდ არ შემდგარა. ერთიანი კი გვიჩვენებს

¹⁸ Н. И. Жинкин. Психология, М., 1962, стр. 304.

გადაცემულისა და აღქმულის შეტყობინებას შორის არსებულ სრულ შესატყვისობას, რაც პრაქტიკულად ძნელად მიიღწევა¹⁹.

შეცნობა, ეს მეტად რთული მოვლენა დამოკიდებულია როგორც შინაგან, ისე ადამიანთან დაკავშირებულ გარეგან ფაქტორებზე. დავასახელოთ თუნდაც ზოგიერთი ამ ფაქტორთაგანი.

1. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეცნობა ბევრადაა დამოკიდებული იმ განწყობაზე, რომელიც წარმოადგენს აუცილებელ პირობას აზრების გაცვლისა და ურთიერთობის პროცესის თანხვედნილობის დროს.

ურთიერთობის დროს განწყობასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული აუდიტორიის ინტერესის პრობლემა, რომლის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ბუნება ჯერჯერობით ნაკლებად არის შესწავლილი. პროფ. ა. კოვალიოვი განმარტავს ინტერესს როგორც „მოტივს ანდა ამორჩევით დამოკიდებულებას პიროვნებისას ობიექტთან ცხოვრებისეული მნიშვნელობისა და ემოციური მიმზიდველობის მიხედვით“²⁰. ნათელია, რომ კომუნიკაციის პროცესში ყოველი შეტყობინება უნდა ფლობდეს აუდიტორიისათვის ცხოვრებისეული მნიშვნელობის ძალას, ანდა, თავისი ემოციურობით, უნდა ახდენდეს ინტერესის ფორმირებას. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ აუდიტორიის სიტუაციური ინტერესი, ასე თუ ისე შეესაბამება მის მუდმივ ინტერესს, რომელიც როგორც სოციალური კატეგორია წარმოადგენს „საგნის ყოფიერებასთან დაკავშირებულ ობიექტურ მოვლენას და არ ემორჩილება ცნობიერებასა და ნებისყოფას“²¹.

2. შეცნობა და მისი ხასიათი ყოველთვის დაკავშირებულია აპერცეპციასთან — აუდიტორიის ადრე მიღებული გამოცდილების გავლენასთან, რაც აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ამა თუ იმ კომუნიკაციური აქტის დაგეგმვის დროს.

3. აღქმასა და შეცნობაზე ზემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი არის ყურადღება, რომელიც ასევე წარმოადგენს კვლევის მეტად მნიშვნელოვან ცალკე დარგს. პროფ. ს. რუბინშტეინის თქმით, „ყურადღება — ეს შემეცნების პროცესის რეგულატო-

¹⁹ М. А. Балабан. Эвристическая модель коммуникативной деятельности. Семинар по психоллингвистике, М., 1965, стр. 29.

²⁰ А. Г. Ковалев. Психология личности, М., «Просвещение», 1970, стр. 41.

²¹ Г. М. Гак. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме Вопросы философии, 1955, № 4, стр. 19.

რია“ 22. ფსიქოლოგიის მიერ ამ სფეროში დაგროვილი დიდი მასალა კომუნიკაციის თეორიაში ნაკლებად არის გამოყენებული.

4. შეცნობასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული აზრობრივი მოღვაწეობის ისეთი პროცესიც, როგორცაა მახსოვრობა. როცა აღვიქვამთ შეტყობინებას, უბრალოდ კი არ გადავდივართ ერთი ფრაზის აზრობრივი დატვირთვიდან მომდევნოზე, არამედ ინფორმაციის თანდათანობითი დაგროვებით გამოვხატავთ თითოეულ შემდგომ ფრაზაში წინას აზრს.

5. ზეპირი შეტყობინების შეცნობას აძნელებს დროის სიმცირისა და სმენითი რეცეპციის ერთჯერადობის ფაქტორი. ამასთან დაკავშირებით უნდა ვთქვათ, რომ ყოველად დაუშვებელია ორატორის გამოსვლა „ქაღალდის“ საშუალებით. წერილობითი ანდა ბეჭდვური ტექსტი, თავისი ბუნებით, ყოველთვის გათვალისწინებულია ხედვით აღქმაზე. აუდიტორია რთულ ვითარებაშია, როცა იძულებულია მოისმინოს ხმამაღალი კითხვა, რასაც, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მსმენელი მიჰყავს ნაადრევი გადაქანცვისაკენ.

6. ზეპირი შეტყობინების შეცნობას დიდად უწყობს ხელს ლაპარაკის ტემპი. ლაპარაკის ტემპის აჩქარება ყოველთვის იწვევს მისი შეცნობის პროცესის აჩქარებასაც. ზედმეტად სწრაფი ტემპის დროს გადაცემული ინფორმაციის რაოდენობა, დროის ერთეულში, აჭარბებს ადამიანური ფსიქიკის „გამტარუნარიანობას“, რის გამოც შეცნობის ხარისხი უარესდება. როცა სალაპარაკო ტემპის ყველაზე მისაღებ ვარიანტს განვიხილავთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ სმენის ანალიზატორის გამტარუნარიანობა, როგორც ცდები გვიდასტურებენ, გაცილებით დაბალია (30-ჯერ) სიტყვაწარმოქმნის არხის გამტარუნარიანობაზე.

მეორეს მხრივ, ძალზე ნელი ტემპი, სიტყვებს შორის ინტერვალების გაზრდა იწვევს ინფორმაციულ სიცარიელებებს, რის შედეგადაც მსმენელების რეპროდუქციულ-აზრობრივ დინამიკაში წარმოიქმნება უჩვეულო ასოციაციები, რომლებიც აძნელებენ შეცნობას და იწვევენ აუდიტორიის გადაღლას.

7. შეცნობა დამოკიდებულია ზეპირი შეტყობინების გარკვეულ გრამატიკულ და ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ პარამეტრებზეც. ზეპირი შეტყობინების შეცნობა ხშირად უარესდება გრამატიკული სტრუქტურის სირთულის გამო. იმისათვის, რომ მსმენელმა შეითვისოს ფრაზის შინაარსი, ამ რთული სტრუქტურის უფრო მარტივი

22 С. Л. Рубинштейн. Бытие и сознание, М., Изд-во АН СССР, 1957, стр. 270.

დეკოდირებისათვის უნდა ჩაატაროს გარკვეული ანალიტიკური-სინთეზური სამუშაო²³. მთელმა რიგმა დაკვირვებებმა ცხადყოფს, რომ ზეპირი შეტყობინების შეცნობა მცირდება მისი აბსტრაქტულობის ზრდის მიხედვით და პირიქით, რაც უფრო კონკრეტული და სახიერია ზეპირი შეტყობინება, მით უფრო სრულად აღიქმება აუდიტორიის მიერ.

გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს „კითხვაუნარიანობის“ პრობლემა, ე. ი. ისეთი ოპტიმალური ენობრივი საშუალებების შერჩევა, რომლებიც უზრუნველყოფენ სხვადასხვა ტექსტების საუკეთესო შეცნობას. „კითხვაუნარიანობის“ განსაზღვრის მეთოდებს შორის ყველაზე მეტი წარმატებით სარგებლობს ე. წ. „ფლეშის ფორმულა“.

არსებობს იმის ცდებიც, რომ სატელევიზიო და რადიო ტექსტების უკეთ შეცნობის უზრუნველსაყოფად გამოინახოს ოპტიმალური პარამეტრები.

სამწუხაროდ, ყველა ეს მეთოდი სქემატურ ხასიათს ატარებს და ძირითადი სიმძიმე გადააქვს მოვლენის არა ხარისხობრივ, არამედ რაოდენობრივ მხარეზე.

კომუნიკაციის პროცესის მოდელის გარეთა ბლოკების ამორჩევითი ანალიზის შედეგები შეიძლება გამოვხატოთ შემდეგი სიის სახით:

კომუნიკატორი

1. მსოფლმხედველობა
2. პარტიულობა
3. ცოდნა, უნარი, ჩვევები
4. ხასიათის ნიშნები
5. ფსიქო-ფიზიკური თვისებები
6. ავტორიტეტი

აუდიტორია

1. აუდიტორიის სახე („ღია“, „დახურული“)
2. სოციალურ-დემოგრაფიული შემადგენლობა
3. განწყობა, მოტივები
4. ქცევის თავისებურებანი
 - ა) პოლარიზაცია
 - ბ) გაზრდილი აქტიურობა
 - გ) „ჯგუფური ზემოქმედება“ (კონფორმიზმი და კოლექტივიზმი)

²³ А. Р. Лурья. Курс общей психологии, М., 1965, стр. 55—57.

5. აღქმისა და შემეცნების თავისებურებანი

- ა) აღქმა კომუნიკაციამდელ ფაზაში
- ბ) აღქმა კომუნიკაციურ ფაზაში
- გ) შეცნობის პროცესი და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები

- 1) ინტერესი
- 2) აპერცეპცია
- 3) ყურადღება
- 4) მახსოვრობა
- 5) ლაპარაკის ტემპი
- 6) გრამატიკული და ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური პარამეტრები და ა. შ.

თავისთავად ცხადია, რომ ამგვარი სია შესაძლებელია მნიშვნელოვნად გაეზარდოს და კიდევ უფრო დავაკონკრეტოთ.

დალი ჩიკვილაძე

ქურნალი „გუთნის-ღედა“ (1861—1876 წწ.)

1850 წელს დაარსდა „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება“, რომელიც მიზნად ისახავდა ხელი შეეწყოს სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის ამიერკავკასიაში; დაენერგა მაშინდელი ტექნიკური მიღწევები, გაეგრძელებინა აგრონომიული ცოდნა, მოემზადებინა კადრები სოფლის მეურნეობისათვის და სხვ. ასე რომ თავისი საქმიანობით მას ხელი უნდა შეეწყოს მეფის რუსეთისათვის ამიერკავკასიის „ეკონომიურ დაპყრობაში“. „საზოგადოებამ“ მართლაც ბევრი კარგი წამოწყება განახორციელა და სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის ერთ-ერთი პირველი პროპაგანდისტი გახდა. სხვადასხვა დროს ამ საზოგადოების აქტიური წევრები იყვნენ: გრიგოლ ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, რაფიელ ერისთავი, ივანე სერგობიაკოვი (ოქრომჭედლიშვილი), ილია ჭავჭავაძე, ილია წინამძღვრიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვა ქართველი მოღვაწენი.

საარქივო მასალებით ნათელი ხდება, რომ 1858 წელს გრ. ორბელიანს, რომელიც იმ დროს „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ ვიცე-პრეზიდენტი იყო, საზოგადოების გამგეობისათვის წარუდგენია თხოვნა, რათა ქართული სასოფლო-სამეურნეო ჟურნალის გამოცემა ეკისრა. მაგრამ იმ წელს ჟურნალის დაარსება ვერ განხორციელებულა. ერთ-ერთ საარქივო დოკუმენტში ვკითხულობთ: ჟურნალის გამოცემა «было обществом отложено, как по немению денежных средств, так и по затруднению в приискании лица на коего можно было возложить редакцию этого журнала».

ამავე დოკუმენტიდან ვტყობილობთ, რომ 1861 წელს თვით საზოგადოებას მიუმართავს გრ. ორბელიანისათვის, რომელიც მეფისნაცვლის მოვალეობას ასრულებდა, მიეცა თანხმობა სასოფლო-სამეურნეო ჟურნალის დასაარსებლად: «Ваше сиятельство, в бытность вашу вице-президентом Кавказского общества сельско-

გო ხოზაჲსთა ვ 1858 გ. ივოლილი ვნესთი ნა ობსუდენიე ვოპროს ობ ივდანიი ნა გრუზინსკომ ივკიე სელსკო-ხოზაჲსთენნიოგო ჯურნალა»¹; ამ იდესი განხორციელება მამინ შუქძლებელს ახლა ისეთი პიროვნება, რომელიც უხელმძღვანელებს ჟურნალს, მოიძებნებო. ეს პიროვნება ვახლდათ ივანე სერებრიაკოვი (ოქრომჭედლიშვილი), რომელმაც 1859 წელს დაამთავრა მორიგორეცკის (მოგილევის გუბერნია, ორშანსკის მაზრა) სამიწათმოქმედო ინსტიტუტი. ეს ინსტიტუტი იმდროინდელ რუსეთში ერთადერთი უმაღლესი სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელი იყო, სადაც ამზადებდნენ თეორიული და პრაქტიკული ცოდნით შეიარაღებულ სწავლულ აგრონომებს, უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის უფლებით. ივ. ოქრომჭედლიშვილმა (1883—1868) ინსტიტუტი დაასრულა მეცნიერების კანდიდატის ხარისხით, მას მიენიჭა მაგისტრის წოდება ნაშრომისათვის „თამბაქოს მოყვანის შესახებ“, რომელიც დაისტამბა კიდეც რუსეთში².

1862 წელს ივ. სერებრიაკოვსა და ივ. კერესელიძეს შორის დაწყებულა მოლაპარაკება, რათა ივ. კერესელიძეს, ერთადერთი ქართული ჟურნალის რედაქტორს საქართველოში, „ცისკრის“ დამატებად გამოეცა სასოფლო-სამეურნეო ვახეთი. სათანადო შეთანხმების შემდეგ ივ. კერესელიძეს, როგორც ჟურნალის რედაქტორს, თხოვნით მიუმართავს მეფისნაცვლის მოვალეობის შემსრულებელ გრ. ორბელიანისათვის, რომ გამოეყოთ თანხა სტამბის ვასაძლიერებად, რის შემდეგ იგი კისრულობდა სასოფლო-სამეურნეო ვახეთის გამოცემას. გრ. ორბელიანის თანხმობით, ივ. კერესელიძეს მიუღია დახმარება და 1861 წლის 15 დეკემბერს³, ჟურნალ „ცისკრის“ დამატებად, გამოვიდა პირველი სასოფლო-სამეურნეო ორგანო ამიერკავკასიაში „გუთნის-დედა“, რომელსაც ხელს აწერს ნომინალური რედაქტორი ივ. კერესელიძე. ჟურნალის ფაქტიური ხელმძღვანელი კი წლების მანძილზე იყო ივ. სერებრიაკოვი (ოქრომჭედლიშვილი). ამის შესახებ თვით ივ. კერესელიძე აუწყებდა მკითხველს „გუთნის-დედის“ პირველსავე ნომერში: „ცისკრის“ რედაქცია ახარებს მკითხველთა, რომ ამ ადგილ-მამულის მართვის, ანუ „გუთნის-დედის“ რედაქციის მართვა ვაკისრებინეთ ერთ გამოჩენილს მაგისტრს, რომელიც დიდად დახელოვნებულია ამ საგანში.

¹ Записки ҚОСХ, № 25, 1861, გვ. 8.

² დაწვრილებით იხ. გრ. თოდუა, ივანე ოქრომჭედლიშვილი, 1963 წ.

³ „გუთნის-დედის“ გამოსვლის თარიღად გ. ბაქრაძეს („ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია“) აღნიშნული აქვს 1862 წლის იანვარი.

მხოლოდ სამწუხაროდ ჩვენდა ჰფარავს თავის გვარს და აწერს ყოველს ამგვარ სტატიას იმ წოდებით, რომელსაც ნახავენ მკითხველნი ყოველ ამ გვარს სტატიის ბოლოს“⁴.

ივ. სერებრიაკოვი (ოქრომჭედლიშვილი) მთლიანად წარმართავდა „გუთნის-დედას“ 1861 წლის 15 დეკემბრიდან 1868 წლის 10 აგვისტომდე, რაც, უწინარეს ყოვლისა, თვით ჟურნალის⁵ შესწავლით დასტურდება. გარდა ამისა, ამ პერიოდის „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ საბჭოს სხდომების ანგარიშებიც ნათელს ჰფენს ივ. სერებრიაკოვის დიდ და თავდადებულ შრომას ჟურნალისათვის. „გუთნის-დედა“ ფაქტიურად ამ საზოგადოების ორგანო იყო და მის საქმიანობას აშუქებდა. „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ საბჭოს ერთ-ერთი სხდომის ჩანაწერში აღნიშნულია, რომ „ყველას იზიდავს კალამი იმ ქართველისა, რომელშიაც შეთავსებულია სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერების ცოდნა ქართული ენის ცოდნასთან ერთად, და ეს გაზეთი, რომელიც შეიცავს ბევრ საქმიან პრაქტიკულ სტატიებს, ფრიად გავრცელებულია საქართველოში წერა-კითხვის მცოდნე სოფლის მეურნეობის მოსახლეობაში“⁶.

„გუთნის-დედა“ გამოდიოდა 1861 წლის 15 დეკემბრიდან 1876 წლის 15 სექტემბრამდე, ორ კვირაში ერთხელ. პირველ ხანებში ეს ორგანო ფართოდ ვრცელდება საქართველოში; მას 420-მდე ხელისმომწერი ჰყავდა, რაშიც დიდი ღვაწლი მიუძღვის „სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ გამგეობას. „გუთნის-დედაში“ ამოკითხულ რჩევა-დარიგებას მცენარეთა დარგვის, გამრავლების, შეწამვისა, თუ პირუტყვის მოვლა-პატრონობის შესახებ, საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი პრაქტიკულად ამოწმებდნენ საკუთარ მამულში და მიღებულ შედეგებზე წერდნენ „გუთნის-დედას“ რედაქციას, მაგრამ ივ. სერებრიაკოვის გარდაცვალების შემდეგ ჟურნალი იმდენად უღიმღამო და უსიცოცხლო გახდა (მას 80 ხელისმომწერიღა შერჩა), რომ „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ“ მას შეუწყვიტა ფულადი დახმარება⁷.

⁴ „გუთნის-დედა“, 1861, № 1.

⁵ „გუთნის-დედას“ რედაქცია გაზეთს უწოდებს, მაგრამ იგი ფორმით, მასალების შედგენილობით და შინაარსით — ჟურნალია. ეს გამოიწვია იმან, რომ ჟურნალ „ცისკრის“ დამატებად გაზეთის გამოცემის ნებართვა უფრო ბუნებრივი იყო.

⁶ Записки КСОХ, № 41, 1865, გვ. 58.

⁷ საქართველოს ც.ს.ს.ა., კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიის ფონდი, საქმე № 54, ფურც. 365.

„გუთნის-დედა“ თექვსმეტი წლის მანძილზე გამოდიოდა. დროის ამ მონაკვეთში მას რამდენიმე რედაქტორი და გამომცემელი ჰყავდა. 1861—1870 წლებში ჟურნალს ოფიციალურად ხელს: ივ. კერესელიძე (ფაქტიური რედაქტორი კი 1869 წლამდე ივ. ოქრომჭედლიშვილია); 1873 წელს ჟურნალს რედაქტორობდა აგრონომი ა. ვართანოვი და ა. ფურცელაძე. აგრონომ ა. ვართანოვის გარდაცვალების შემდეგ (1874 წლის მარტი), 1874—1876 წლებში „გუთნის-დედის“ რედაქტორია ანტ. ფურცელაძე.

1861—1870 წლებში ჟურნალს ბეჭდავს „ცისკრის“ გამომცემლობა, 1873—1876 წლებში — „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება“, სტ. მელიქიშვილისა და ექვთიმე ხელაძის სტამბები.

„გუთნის-დედის“ პირველ ნომერს სათაურქვეშ აწერია: „ადგილმამულის მართვის ფურცელი“; 1862 წლიდან უჩნდება წარწერა: „მამულის პატრონობის ფურცელი“, 1863 წლიდან — „მამულის პატრონობის და ვაჭრობის გაზეთი“, 1873 წლიდან — „სამეურნეო გაზეთი“. „გუთნის-დედაზე“ ხელისმოწერის ფასი იყო ორი მანეთი (ვინც „ცისკართან“ ერთად იწერდა გაზეთს, — ერთი მანეთი). ყოველ ნომერს ჰქონდა ცენზურის ნებართვა და დაბეჭდვის თარიღი.

სამწუხაროდ, ჩვენამდე არ მოუღწევია ჟურნალის სრულ კომპლექტებს; მთელი რიგი ნომრები დაკარგულია.

1871—1872 წლებში „გუთნის-დედა“ არ გამოდიოდა. „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ“ ჟურნალს 1869 წლიდან შეუწყვიტა დახმარება⁸. „ცისკრის“ რედაქტორს გაუჭირდა ორი ორგანოს გაძღოლა როგორც მატერიალურად, ასევე, ორგანიზაციულად, ამაზე მეტყველებს „გუთნის-დედის“ 1869—1870 წლების მოღწეული ნომრებიც. თუ წინა წლებში „გუთნის-დედა“ იბეჭდებოდა ჟურნალის ფორმატის 8—10—12 გვერდზე, 1869 წლებში ივ. კერესელიძე თითოეულ გვერდს ყოფს შუაზე და ისე სტამბავს მცირე ფორმატის რვაგვერდიან ჟურნალს.

„გუთნის-დედა“ გასულ საუკუნეშივე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად გამხდარა. ამას მოწმობს საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში „ივერიის“ რედაქციასთან სხვადასხვა პირების მიწერ-მოწერის ფონდში დაცული ივ. კერესელიძის

⁸ „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ“ 1869 წლიდან ეს დახმარება, ცოტა ხნით, გამოუყო გ. წერეთლის რედაქტორობით გამოშვებულ „სასოფლო გაზეთს“. იხ. „გ. წერეთელი — დოკუმენტური მასალა“, ა. იოვიძის პუბლიკაცია, ჟურნ. „საისტორიო მთაბე“, 1952, № 6; გაზეთი „დროება“, 1873, № 4.

1886 წლის 27 მაისის ბარათი, რომელიც მას „ივერიის“ რედაქციისათვის გაუგზავნია. ამ ბარათში ვკითხულობთ: „ამ ორი კვირის წინათ გამოგვგზავნე ორი წლის გაზეთი სასოფლო „გუთნის-დედა“⁹ აზრით, რომ წერა-კითხვის საზოგადოებას ეს გაზეთები, როგორც შეეიტყვე არა აქვს, რადგანაც ვერ მოუბოვებია. ადრე ვიცოდი, რომ ერთ სოფელში ზერტში, ერთ საწყალ აზნაურს ჰქონდა ორის წლისა დაკაზმული, იმას მივწერე და ვთხოვე გამოგვგზავნა და ის გაზეთები ერთის კაცის ხელით გამოგვგზავნე საზოგადოებაში. თქვენ გეთქვათ, მოვილაპარაკებთო. თუ მოილაპარაკეთ და სურვილი გაქვთ შეძინებისა, შემატყობინეთ, გამოგვგზავნე და ფასიც შემომითვლია ადრე, თუ არა და მაინც მაცოდინეთ, რომ პატრონსავე დაუბრუნო საწყალი აზნაურიშვილია.

ი. კერესელიძე. 27 მაისი 1886 წ.“

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმეთა მმართველის — ნ. მთვარელაშვილის ივ. კერესელიძისადმი გაგზავნილ 1886 წლის 29 მაისის პასუხში ვკითხულობთ: „ბატონო ივანე! გთხოვთ ამაზედვე აღნიშნეთ ფასი „გუთნის-დედას“, რომელიც ჩვენმა საზოგადოებამ უნდა იყიდოს და მომავლის შაბათის კრებას მოხსენდება. რასაკვირველია, ფასი უკანასკნელი იქნება“.

თავის გამოცემებზე საოცრად შეეყარებულ ივ. კერესელიძეს შემდეგი საგულისხმო და ცრემლნარევი ბარათი მიუწერია პასუხად: „ღმერთს უნდეთ, მე რომ მქონოდა ფული, მე ვიყიდდი და თქვენ გადმოგცემდით გაზეთებს. ესეც პატრონს ძლივს დავახწივე, ერთი საწყალი აზნაურია, გვარად ქარსიძე, იმას რომ ჰკითხოთ, ის ბევრს თხოულობდა და მე უთხარი, თორმეტ მანეთზედ მეტს ვერ მოგვცემენ მეტქი, ჩემი ინტერესი ის არის, ესეც არ დაიკარგოს და საუკუნოდ ამისი სახელი არ გაწყდეს. არც კი ვინმეს ეცოდინება, „გუთნის-დედა“ გამოდიოდა სადმე თუ არა. ეს გაზეთებიც მომირთმევია და მანდ გახლდეთ თქვენთან. როდესაც გადაწყვეტთ სყიდვას, ფასი მე გამომიგზავნეთ, რომ გადავცე პატრონს.

ი. კერესელიძე“.⁹

როგორც აღვნიშნეთ, „გუთნის-დედა“ პირველი სასოფლო-სამეურნეო ჟურნალია საქართველოში. იგი იმითაც არის საინტერესო,

⁹ ც. ს. ს. ა., წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფონდი 481, საქმე № 119, ფ. 15 (ხაზი ჩვენია — დ. ჩ.)

რომ პირველი ილუსტრირებული ორგანოც არის. „გუთნის-დედა“ 1861 წლის პირველსავე ნომერში დაბეჭდილია ძროხის ^{ეს უფრო} რომელსაც აქვს წარწერა: „ფლამანდის ჯიშის“ ზროხა, რომელიც იქვე ^{გულსა} ველის დღეში ცხრა თუნგამდინ. ამის დაწვრილებით აღწერა იქნება თავის დროზედ“. მართლაც, შემდგომ ნომერებში საუბარია სხვადასხვა ქვეყნის ჯიშთან ძროხებზე და, მათ შორის, ფლამანდრიულ ძროხაზეც; რედაქცია ურჩევს მამულის მეპატრონეთ მოაშენონ ეს ჯიშში. 1862 წლის პირველი ნომერი იხსნება ამერიკული გუთნის ილუსტრაციით, რომელსაც აქვს წარწერა: „გუთანი შუმანისა, რომელიცა ხნავს მიწასა რაც უნდა ყამირი იყოს, ორისა უღლისა ანუ ოთხისა ხარისა საშუალებით“. რედაქცია ასევე ბეჭდავს აბრეშუმის ძაფის ამოსახვევი მოწყობილობის ფოტოს, ხეხილის სასხლავი ხელსაწყოს ილუსტრაციას და სხვ. საჭიროა აღინიშნოს, რომ მასალის დასურათხატება იმხანად დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. პოლიგრაფიის დაბალი დონის გამო, კლიშე რუსეთში უნდა დამზადებულიყო, რაც მატერიალურ ხარჯებსაც ზრდიდა. ამის შესახებ ჟურნალში ვკითხულობთ: „გვინდოდა დაგვეხატა ყველა ჭურჭელი და იარაღი, რაც ყველის კეთების პროცესს ჭირდება და დაგვებეჭდა, მაგრამ ჩვენი „გუთნის-დედა“ ჯერ ასეთი სუსტია საშუალებითა, ისეთი უსუსურია, რომ მხატვრობას ფიქრშიაც ვერ გაიტარებს, როცა ღმერთი შეეწევა და წამოიზრდება, როცა ექვსას ათას ქართველთაგან ათასსაც არი მოაწონებს თავსა და გაუხდება სამუდამო მოსაუბრეთა, მაშინ შეეჭველია, რომ ამისთანა მცირე საქმეზედ აღარ დაბრკოლდება“¹⁰.

„გუთნის-დედაში“ გამოქვეყნებული მასალები ჟანრობრივად ერთფეროვანია. ზოგი მათგანი მეცნიერულ-პოპულარული ხასიათისაა, უმეტესად კი იბეჭდება ინფორმაციები იმის შესახებ, თუ სად რა მიღწევას სოფლის მეურნეობის ამა თუ იმ დარგში, ან რომელი მეცნიერი რა აზრს გამოთქვამს სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებულ ამა თუ იმ საკითხზე. ასე რომ, ჟურნალში გამოქვეყნებული მასალა ძირითადად ინფორმაციული ხასიათისაა; ხშირ შემთხვევაში რედაქცია მკითხველს აწვდის ფრანგული, გერმანული, შვეიცარული თუ რუსული ჟურნალ-გაზეთებიდან თარგმნილ წერილებს და მათში გამოთქმულ სასოფლო-სამეურნეო რეცეპტებს სთავაზობს ქართველ მამულის მფლობელთ, რასაც ერთი დიდი ნაკლი ახლავს, — ისინი გათვალისწინებულია გარკვეული ქვეყნებისათვის, გარკვეული კლიმატური პირობებისა და ნიადაგისათვის. ამ მნიშვნელოვანი

¹⁰ „გუთნის-დედა“, 1863, № 13.

მომენტის გათვალისწინება ზოგჯერ ავიწყდება „გუთნის-დედის“ რედაქციას, თუმცა ერთ-ერთ სარედაქციო შენიშვნაში ივ. ლიშვილი აღნიშნავს: „ჩვენ ვაღმოვთარგმნით აქედან რაც გამოსადეგი იქნება ჩვენ მხარეზე და დანაშთენს მიუმატებთ სხვა თხზულებებითგან და ჩვენი საკუთარის გამოცდილებითგან“¹¹.

საყურადღებოა ერთი გარემოებაც. როდესაც ახალფეხადგმული ეს სამეურნეო ჟურნალი განთქმული მემამულის სოლომონ ანდრონიკაშვილის გამოცდილების ბეჭდვას იწყებს ხეხილის ბაღის მოშენების შესახებ, ურთავს შემდეგ შენიშვნას: „ჩვენი „გუთნის-დედის“ ფურცელში დაიბეჭდებიან უფრო იმ გუარნი წერილები, რომელნიცა გამოცდილნი იქნებიან. უნდა სწორედ ვაღიაროთ, რომ ესე ჰსწავლას არ დაუწყებთ გამოკიდებას, როგორც გამოცდილება-სა, გამოცდილება ჰსწავლის საზრდო არის. ჩვენ უნდა უფრო გამოცდილებას მივსდიოთ და ეს გამოცდილება თუითონ მოგვცემს ჰსწავლასა“¹², უდავოა, მამულის მოვლა-პატრონობაში მოწინავე გამოცდილების დანერგვისა და განზოგადების პრინციპის წინ წამოწევა მისასაღმებელია, მაგრამ ჟურნალი ყოველთვის ვერ იცავდა ამ პრინციპს მამულის მფლობელ თავად-აზნაურთა ინდიფერენტულობის, თუ გულგრილობის გამო, რამაც ჟურნალის რედაქციას ათქმევინა „შეუძლებელია გაზეთისაგან, რომ სრულებით კმაყოფილ-ჰყოს საჭიროება რომელსამე საზოგადოებისა, თუ ამ საზოგადოებამა არ მიიღო ზნეობითი მონაწილეობა გაზეთის არსებობაში. მეტად-რე ამ გვარის გაზეთისათვის სრულიად მიუცილებელია მონაწილეობა კერძო პირთა, მამულის პატრონთა და ვაჭართა“¹³.

„გუთნის-დედის“ შესწავლა გვარწმუნებს, რომ ჟურნალი მაინც გარკვეული გეგმით აწვდის მკითხველს სასოფლო-სამეურნეო ცოდნას. ამასთან, მართალია, იგი ყველა მკითხველს ესაუბრება, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, მამულის მფლობელები ჰყავს მხედველობაში. თუმცა იმასაც კარგად ითვალისწინებს, რომ გლეხი, რომელიც მექანიზებულ სასოფლო-სამეურნეო ფერმაში მუშაობს, სწავლული აგრონომის ზედამხედველობით, ბევრს შეიძენს და ამ ცოდნას თავისი სარჩოს მოყვანის დროსაც გამოიყენებს. მაგალითად, როდესაც მუხრანის მამულსა და ვარციხეში მოწყობილ პირველ ფერმებზე მოუთხრობს მკითხველს ჟურნალი, აღნიშნავს, რომ „ყოველი გლეხი, ვისაც კი შეხვდება მუშაობა ამ ფერმაში გამოცდილის აგ-

¹¹ „გუთნის-დედა“, 1862, № 4.

¹² „გუთნის-დედა“, 1862, № 7.

¹³ „გუთნის-დედა“, 1863, № 1.

რონომის ზედამხედველობისა ქუეშე, ისწავლის საქმით ჯეროვანსა/ ხენასა, საუკეთესო იარაღების ხმარებასა, კანონიერსა თესვისასა და მცენარეთ მოვლასა, და ყოველს ამ გვარს სწავლასა მოიხმარს თავის მამულში¹⁴, რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობდა საუკუნეების მანძილზე დამკვიდრებული დრომოჭმული ტრადიციების უკუგდებას და ახალი წესებით მიწის მოვლა-დამუშავებას. უურნალი ხაზს უსვამს მექანიზებული მეურნეობის უპირატესობას მიწათმოქმედების ამადლებისა და მოსავლის გადიდების საქმეში.

„გუთნის-დედა“ პირველსავე ნომრებში მკითხველს აცნობს ამერიკული მარკის შუმანის გუთანს, რომელიც ქართულ გუთანზე უმჯობესი ყოფილა სახმარად: მხოლოდ ორი უღელი ხარი ჭირდება ყამირი მიწის მოსახნავად, ერთი უღელი—რბილი მიწის დასამუშავებლად; მიწას ღრმად ხნავს, ადვილია სამართავად. მოსკოვის 1852 წლის გამოფენაზე ამ გუთანმა ვერცხლის მედალი დაიმსახურა. ატყობინებს იმასაც, რომ ეს გუთანი თავის მამულში (დილომსა და მუხრანში) გამოუცდია ივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკის¹⁵. ამ გამოცდას ბევრი გლეხი დასწრებია, რომლებიც განცვიფრებულან კარგად მოხნული მიწით. იგი ქართულ გუთანზე იაფიაო, წერს უურნალი და მისაბაძად მიიჩნევს ივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკის მაგალითს, რომელმაც შეიძინა ეს გუთანი და კიდევ სამი გამოიწერა „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ მეშვეობით¹⁶.

უურნალი ურჩევს ქართველ თავადებს შეისყიდონ ახალი სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღები, რათა გააადვილონ მძიმე შრომის პროცესი და, ნაკლები შრომის დახარჯვით, მეტი მოსავალი მიიღონ.

„გუთნის-დედა“ აუწყებდა ქართველ მეურნეებს, რომ თუ საზღვარგარეთული მანქანა-იარაღების შეძენის მსურველი გამოჩნდებოდა, ან ვინმეს რჩევა-დარიგების მიღება ეწადა ევროპიდან, შეეძლო მიემართა ივ. ოქრომჭედლიშვილისათვის, რომელიც ლონდონის მსოფლიო გამოფენაზე მიემგზავრებოდა და ამ დავალებას ყოველგვარი გასამრჯელოს გარეშე შეასრულებდა¹⁷.

უურნალიდან ვიგებთ, რომ შუმანის გუთნის შეძენა ბევრს მო-

¹⁴ „გუთნის-დედა“, 1862, № 1.

¹⁵ როგორც ირკვევა, ი. მუხრანსკის მეურნეობაში აწარმოებდნენ ახალი სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების პირველ გამოცდას; აქედანვე ვაპქონდათ მოსახლეობაში საუკეთესო ხარისხის თესლი, ნერგები და სხვ.

¹⁶ „გუთნის-დედა“, 1861, № 1.

¹⁷ იქვე.

უსურვებია ქართლ-კახეთში. ივ. მუხრანსკის მიბაძვით, გუთნის
შეძენის მსურველთა რიცხვი 86-მდე გაზრდილა¹⁸.

აგრონომ ნენინგერის წერილით ჟურნალი მკითხველს აცხადებს,
რომ 1862 წლის 25 მარტს თბილისში, ობსერვატორიის ეზოში, გა-
მოიცადა ინგლისიდან გამოწერილი მიწის დასამუშავებელი სხვადა-
სხვა იარაღი: სათიბი მანქანა, სატარებელი წისქვილი და ცხენის შე-
საბმელი ფოცხი. ამ გამოცდას ის მნიშვნელობა ჰქონდა, — წერს
ჟურნალი, — რომ „დაუმტკიცა ამ იარაღების მუშაობითა ჩვენთა
მამულის პატრონთა ის საკვირველი სარგებლობა და შემსუბუქება
ჩვენის მძიმე და საბრალო მიწის შემუშავებისა, რაზედაც ჩვენდა
სამწუხაროდ, ვკარგავთ ძვირფასსა დროსა და ვსწევთ დიდსა ამაგსა
და ჯაფასა“¹⁹. როგორც ვხედავთ, ასზე მეტი წლის წინ, პრიმიტიულ
იარაღებზე სამანქანო ტექნიკის უპირატესობას ახსნა-განმარტება
სჭირდებოდა, რადგანაც ადამის უამიდან მოკიდებული ტრადიცია
მტკიცედ იყო დამკვიდრებული მოსახლეობაში და მანქანურ მე-
ურნეობას უნდობლობით ეკიდებოდნენ.

ამ წერილიდან ირკვევა, რომ ინგლისური სალექი მანქანის გა-
მოსაცდელად გამოიყენეს თავად ი. მუხრან-ბატონის მამულში მოყ-
ვანილი პურის ძნა, რომელიც ნედლი ყოფილა. მანქანის გამოცდისას
დიდი დრო ფუჭად დაკარგულა, რადგან გლეხები, შეუჩვევლობის
გამო, დროულად ვერ აწვდიდნენ ძნას და სალექი თურმე ცარიელი
ბრუნავდა. სალექი მანქანა ცხენებით იმართებოდა, რაც უფრო იაფი
ყოფილა ორთქლის სალექთან შედარებით; ცხენებიანი სალექის და
ცხოველთა ძალით დასაბრუნებელი წისქვილის გამოცდას წარმატე-
ბით ჩაუვლია ობსერვატორიის ეზოში. ასეთი სალექი მანქანა 655
მან. ღირებულა, ხოლო წისქვილი მთელი მოწყობილობით — 1021
მან. როგორც ვხედავთ, ფასი ამ ტექნიკისა ფრიალ ძვირი იყო.

საგულისხმოა, რომ ობსერვატორიის ეზოში გამოცდილი სალექ-
წი მანქანა გენერალ-ფელდმარშალმა ბარიატინსკიმ გადასცა ივანე
კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანსკის თავის მამულში გამოსაყე-
ნებლად. ეს ტექნიკა შემდეგ წყლით აღმუშავებით, რისთვისაც არ-
ხის გაყვანა დასჭირვებიათ. თბილისელი ვინმე იაკობ ხანიველოვის
დახმარებით, ი. ბაგრატიონ-მუხრანსკის გაუმართავს ჩარდახი წყალ-
ზე, რომელიც ერთი ბორბლით სამ მანქანას (სალექს, სანიავებელს
და წისქვილს) ამუშავებდა, რაც ტექნიკის გამოყენების კარგ მაგალი-
თად არის გამოცხადებული.

¹⁸ „გუთნის-დედა“, 1862, № 8.

¹⁹ იქვე.

„გუთნის-დედა“ იტყობინება, რომ სატარებელი წისქვილი მუხრანსკის მამულში გამოუცდიათ. ჟურნალი მხარს უჭერს ასეთი წისქვილის გამართვას საქართველოს მთიანეთში, სადაც წყალმომარაგება და, ხოლო სოფლები შორიშორსაა ერთმანეთისაგან. იგი მკითხველებს ურჩევს, რამდენიმე სოფელმა შეერთებულად შეიძინოს ასეთი წისქვილი საერთო სარგებლობისათვის.

ჟურნალი აღწერს აგრეთვე ქუთაისის მახლობლად, ვარციხეში გამართულ მდიდარი მოსკოველი ვაჭრის — ონანოვის მამულს, რომელსაც სწავლული აგრონომი ხატისოვი განაგებდა. მაგრამ როგორც ჩანს, ი. მუხრანსკის მეურნეობა უფრო დიდი და ძლიერი ყოფილა. მას „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ მეტი მხარდაჭერაც ჰქონდა.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მე-19 საუკუნის 50—60-იანი წლები იყო „კავკასიაში მეაბრეშუმეობის ოქროს ხანა, როდესაც მან მიაღწია ისეთს განვითარებას, როგორსაც არ მოსწრებია არც მანამდე და არც შემდეგ“²⁰. „გუთნის-დედიდან“ ირკვევა, რომ მთავარი მიზეზი, რამაც ხელი შეუწყო მეაბრეშუმეობის სწრაფ აღმავლობას იმხანად, ყოფილა დასავლეთ ევროპაში აბრეშუმის ჭიის ავადმყოფობის, — პებრინის გაჩენა. ამ დაავადებამ თავი იჩინა ჯერ საფრანგეთში (1845 წ.), საიდანაც მთელ დასავლეთ ევროპას მოედო. „დასავლეთ ევროპაში ეს იყო ინდუსტრიული კაპიტალიზმის აყვავების ხანა, ამ ავადმყოფობის გავრცელებამ მრეწველობას ერთი დაკვრით მოუსპო ადგილობრივი ნედლეული, რაც ისედაც არ იყო საკმარისი საფეიქრო მრეწველობისათვის“²¹.

„გუთნის-დედა“ მკითხველებს აცნობს ევროპაში აბრეშუმის ჭიის დაავადებით შექმნილ ვითარებას და უღვივებს მეაბრეშუმეობისადმი ინტერესს; მოუთხრობს იმ სიკეთეზე, რაც აბრეშუმის პარკის გამოყვანას შეეძლო მიეცა ქართველი მოსახლეობისათვის. იგი აღწერს ორპირში, გომტრაზერისა და კომპანიის მიერ აგებული აბრეშუმის სახვევი ქარხნის სამუშაო პირობებს, ამოსახვევი და ორთქლის მანქანების მოწყობილობას, რითაც ქმნის ინტერესს ამ ქარხნისადმი. წერილიდან ვიგებთ, რომ ამ ახლადშექმნილ ქარხანაში იმერეთიდან, სამეგრელოდან და გურიიდან შემოტანილ აბრეშუმის პარკს ამუშავებდნენ; წელიწადში ქარხანას 4500 კილოგრამამდე აბ-

²⁰ პ. გუგუშვილი, საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიური განვითარება XIX — XX ს. ს., ტ. III, გვ. 688.

²¹ იქვე.

რეზუმის პარკი სჭირდებოდა, მაგრამ ქართლსა და კახეთში აბრეშუმის პარკის მოყვანას არ მისდევდნენ თურმე და მხოლოდ უფროსი ლეთ საქართველოს ნედლეული კი არ ჰყოფნიდა საწარმოს, არც გამოც იგი ხშირად უქმად იდგა. ამ წერილიდან ისიც ჩანს, რომ ქარხნის მეპატრონე სამუშაოდ არჩევდა 15—16 წლის ახალგაზრდა ქალებს, რათა გასამრჯელოდ ცოტა თანხა (5 შაურიდან ორ აბაზამდე) გადაეხადა²². ამ წერლით „გუთნის-დედა“ მკითხველში საფეიქრო წარმოებისადმი ინტერესს აღვიძებს და პოპულარიზაციას უწევს აბრეშუმის ჭიის მოვლაპატრონობით მიღწეულ სიკეთეს. ყურნალის ამ გამოსვლას გარკვეული ინტერესით გამოეხმაურნენ. მომდევნო ნომერში დაიბეჭდა სიღნაღიდან აბრეშუმის მოყვანის მსურველის წერილი, რომელშიც ვკითხულობთ: „სიღნაღის უეზღში ზოგიერთმა განათლებულმა მამულის მეპატრონემ დაიწყო აბრეშუმის ჭიისა და ყაჭის პარკის მოშენება ევროპულად. ჩვენს უეზღშიც გვაქვს სურვილი გავიჩინოთ აბრეშუმის ჭია, მით უფრო, რომ ალაზნის გაღმა 30 ათასი თეთის ხე დგას“²³. აღნიშნულია ისიც, რომ ამ საქმის კეთილად დაბოლოებისათვის საჭიროა ჭიის კარგი თესლი, ხალხის განსწავლა და მთავრობის დახმარება; კარგი იქნება მთავრობამ სადმე გახსნას სახლი, სადაც ქალები შეისწავლიან ჭიის მოვლას.

როგორც ჩანს, აბრეშუმის პარკის მოყვანის მსურველთა რიცხვი იმხანად თანდათან გამრავლებულა. ამიტომ „გუთნის-დედა“, პარკის დამამუშავებელთათვის დახმარების გაწევის მიზნით, ბეჭდავს აღწერილობას პარკის დასადუღრავი ორთქლის მანქანისას, რომელიც ადვილი დასამზადებელია და მკითხველს დამატების სახით ურიგებს მის სურათს.

აბრეშუმის ჭიის მოვლა-პატრონობის საქმის შესასწავლად ივ. ოქრომჭედლიშვილს საფრანგეთში სპეციალურად დაუთვალეიერებია პარკის ამოსახვევი ქარხნები და ფრანგი ფეიქრებისათვის უთხოვია ჩამოსულიყვნენ თბილისში გამოცდილების გასაზიარებლად. რამდენიმე სპეციალისტ ქალს თანხმობა გამოუთქვამს თბილისში ჩამოსვლაზე საკმაოდ დიდი თანხის საფასურად (ლიონელ სპეციალისტს წელიწადში, გზისა და სმა-ჭამის ხარჯების გარდა, მოუთხოვია 60 თუმანი; ქალბატონ სტელბრანკს, რომელიც თბილისში ნაცხოვრები ყოფილა, გზისა და კვების ხარჯის გარდა, მოუთხოვია 50 თუმანი). ივ. ოქრომჭედლიშვილი აჯამებს თბილისში აბრეშუმის ქარხნის გა-

²² „გუთნის-დედა“, 1862, № 1.

²³ „გუთნის-დედა“, 1862, № 4.

მართვისათვის საჭირო ხარჯებს და დაასკვნის, რომ იგი 26.500 ფრანკი ჯდება²⁴, რომლის გადახდა ქართველ მამულისმფლობელებზე უნდა შეეძლოს.

„გუთნის-დედა“ რამდენიმე ნომერში ბეჭდავს აგრონომ ალ. შანშიაშვილის სტატიას („აბრეშუმის ჭიისათვის“), რომელიც აბრეშუმის ჭიის მოვლა-მოყვანის მეთოდებს აშუქებს.

აბრეშუმის ჭიის მოვლის პროპაგანდას ჟურნალში დადებითი შედეგი მოჰყოლია. 1862 წლის ნოემბრის „გუთნის-დედაში“ ვკითხულობთ: „ძლიერ გვიხარის, რომ უკანასკნელს სამ წელიწადში კახეთში ძრიელ შეიცვალა აბრეშუმის შემუშავება, თუთის ხეები ამ სამის წლის განმავლობაში ჩაყრილან ოცდახუთს გირვანქა ჭიისათვის. ეს წარმატება დიდი რამ არის ამ მოკლე დროში, ამ წარმატებას მოჰყვა იტალიურის ფორმის აბრეშუმის გამოხვევა“²⁵.

ინტერესი აბრეშუმის პარკის მიმართ ჟურნალს არ განელებია წლების მანძილზე. მისი რედაქტორი დიდი გულისყურით სწავლობდა ევროპაში ამ დარგში მომხდარ ცვლილებებს და ამის თაობაზე აუწყებდა მკითხველთა ც. მაგალითად, 1864 წელს „გუთნის-დედა“ წერს, რომ საფრანგეთსა და იტალიაში გაჩენილმა აბრეშუმის ჭიის ჭირმა დიდ საგონებელში ჩააგდო ამ ქვეყნების მთავრობები, მაგრამ ერთმა იტალიელმა სწავლულმა, გვარად ონესტიმ, უკვე გამოიგონა სათანადო წამალი, რომელსაც ახლა ცდიანო²⁶.

1870 წლამდე ჟურნალმა ვერაფერი საიმედო უთხრა თავის მკითხველებს ამის თაობაზე. 1870 წლის მარტის „გუთნის-დედა“ კი იტყობინებოდა, რომ ბოლოს და ბოლოს დადგინდა აბრეშუმის ჭიის ავადმყოფობის მიზეზი; პასტერმა აღმოაჩინა, თუ როგორ ხრავს და აფუჭებს აბრეშუმის ჭიის პარკს პატარა უხილავი მწერი, რომელიც ადვილად გადადის ერთი პარკიდან მეორეზე²⁷.

აღსანიშნავია „გუთნის-დედის“ დაინტერესება შვეიცარული ყველის წარმოებით. 1863 წლის 15 მარტის ნომერში ვკითხულობთ, რომ ამ დღეებში საქართველოში მცხოვრებმა, პრუსიის ქვეშევრდომმა ბარონმა ფონ-კუჩენბახმა შვეიცარიიდან მოიწვია ყველის კეთების საუკეთესო მცოდნე ოჯახი, რომელმაც შვეიცარიიდან ჩამოიტანა ყველა იარაღი, რაც შვეიცარული წესით ყველის მომზადებას ჭირდებოდა. ბარონი ფონ-კუჩენბახი ბორჩალოს მაზრასა და კოჯრის

24 „გუთნის-დედა“, 1862, № 14.

25 „გუთნის-დედა“, 1862, № 22.

26 „გუთნის-დედა“, 1864, № 8.

27 „გუთნის-დედა“, 1970, № 5—6.

მახლობლად (სოფ. ელპში) აპირებდა ყველის დამამზადებელი საარე-
წის გახსნას. ამ ფაქტს ჟურნალი მკითხველს იმიტომაც აცნობდა,
რომ მემამულეებს შეესწავლათ შვეიცარული ყველის წარმოების
წესი.

ბარონი ფონ-კუჩენბახი იყო ერთ-ერთი იმ გერმანელთაგანი,
რომელიც ხელისუფლებამ ამიერკავკასიაში იმ მიზნით გადმოსახ-
ლა, „რომ მათ აქ შემოეტანათ და გაეცრელებინათ სოფლის მეურ-
ნეობის, თუ მრეწველობის ახალი, მანამდე უცნობი დარგები და გა-
ნევითარებინათ ძველი, მაღალი ტექნიკისა და კვალიფიციური შრო-
მის მეოხებით, რისთვისაც ხელისუფლება მათზე ეწეოდა დიდძალ
ხარჯებს“²⁸.

ფონ-კუჩენბახი ამიერკავკასიაში უგროვოდ ჩამოსახლებულა
გერმანიიდან, მაგრამ შემდეგ დიდი შეძლების პატრონი გამხდარა.
შვეიცარიიდან ჩამოყვანილი ოსტატებით მან გამართა ყველის სა-
არეწი. „შვეიცარული ყველის ქება განთქმულია ყველგან, ამის გაკე-
თებას არც ძვირფასი იარაღი ეჭირება, არც შესაზავებელი ძვირი მა-
სალა. ამისთვის დიდის კმაყოფილებით ვაცნობთ მკითხველთ და
ვიმედოვნებთ, ყოველი მამულის მოყვარე შეუდგება ბარონ კუჩენ-
ბახის მეცადინეობის კვალსა“, — წერდა „გუთნის-დედა“²⁹.

ჟურნალი მიუთითებს, რომ შვეიცარული წესით დამზადებული
ყველი უმჯობესია ჩვენებურად შემზადებულ ყველზე. მართალია,
ჩვენებური ყველი გემოთი არ ჩამოუვარდება შვეიცარულს, მაგრამ
დიდი ხნით მისი შენახვა, მარილის გარეშე, არ შეიძლება, ხოლო მა-
რილი ყველს აკარგვინებს არომატულობას. ამასთან, დიდ მანძილ-
ზე ჩვენებური ყველის გადატანა, მარილიანი წყლის გარეშე, ჭირს.
შვეიცარული ყველი კი ხანგრძლივ ინახება და არ ფუჭდება. ჟურ-
ნალი დაწვრილებით აღწერს შვეიცარული ყველის კეთების წესს და
ურჩევს მკითხველებს, შეადგინონ ამხანაგობა, რომელიც ამ წესით
დაამზადებს ყველს. ამასთან მიუთითებს იმაზეც, რომ ამხანა-
გობის შედგენის ტრადიცია საქართველოში უხსოვარი დროი-
დან მომდინარეობს. „გუთნეული საქონელი ყველამ იცის ძვი-
რი საშოვნელია, და სოფლელები თავის თავს უყრიან, ზოგისა
გუთანია, ზოგისა ხარია, ზოგისა მეხრე და ისე ხნავენ ყანეულსა. თუ
კი ეს ამხანაგობა არავის აბრკოლებს და ყველა სოფელში იციან გუ-
თანს რა ერთი ერგება, ხარსა, მეხრესა და ჯამბარასა, რასაკვირვე-

28 პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიურ
განვითარება XIX — XX ს. ს., ტ. I, გვ. 499.

29 „გუთნის-დედა“, 1863, № 12—13.

ლია, იმათ არ დააბრკოლებს გაწირვა ხარჯისა და გამოსავლისა ყველის გაკეთებაში შვეიცარიის წესით“³⁰, — წერს წერილის ავტორი.

გაგონების
საქონლის
საქონლის

ამ ინფორმაციის მიზანია დაინტერესოს ქართველობა შვეიცარული წესით ყველის კეთებაში. დაინტერესებულ პირთ კი ჟურნალი ურჩევდა ენახათ ბარონ ფონ-კუჩინბახის მიერ კოჯრის მახლობლად აგებული ყველისა და ერბოს ქარხანა, რომელშიც იმდენად მაღალხარისხოვანი ყველი მზადდებოდა, რომ 1882 წელს მოსკოვში გამართულ გამოფენაზე ექსპერტებმა არ დაიჯერეს, რომ კავკასიაში შესაძლებელი იყო ესოდენ მაღალხარისხოვანი ყველის დამზადება; ექვი შეიტანეს მასში და არ დაუშვეს გამოფენაზე³¹.

ამ მასალით „გუთნის-დედა“ ქართველობას მოუწოდა სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობაში გაერთიანება.

საერთოდ, სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობებზე ჟურნალი ხშირად მსჯელობდა.

საგანგებო სჯა-ბაასი გამართა ჟურნალმა სასოფლო-სამეურნეო ბანკების საკითხზე და პოლემიკაც კი წამოიწყო, რაც მისი დახურვის მიზეზთაგანი შეიქნა³².

„გუთნის-დედის“ რედაქციას ყურადღების გარეშე არ დაუტოვებია გასული საუკუნის 60—70-იან წლებში კავკასიის სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგში მომხდარი ძვრები, სასოფლო-სამეურნეო განათლების დასაწერად აღმოცენებული სახელმწიფო სასწავლებლები და სხვ. საყურადღებო ინფორმაციას ვხვდებით, მაგალითად, ჟურნალში სათაურით — „სამაგალითო მარანი კახეთში“, რომელიც მოგვითხრობს ჩობახურის სასწავლებლის მშენებლობაზე კახეთში.

1859 წელს, მეფისნაცვალ ბარიატინსკის განკარგულებით, თელავის მაზრაში, სოფელ კონდოლის სამხრეთ-დასავლეთ მიჯნაზე,

³⁰ „გუთნის-დედა“, 1863, № 12—13.

³¹ დაწვრილებით იხ. პ. გუგუშვილი. საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიური განვითარება XIX — XX ს. ს., ტ. I., 1949, გვ. 501.

³² ერთ-ერთ წერილში („რამდენიმე სიტყვა „გუთნის-დედის“ დაგვიანებაზე“) რედაქტორი ა. ფურცელაძე წერდა: „პროგრამაში, რომელიც სამეურნეო საზოგადოებამ დაამტკიცა, ჩვენ არა გვექონდა მოხსენებული და არც პირობით შევკრულვართ ამ საზოგადოებაზე, რომ პოლემიკა ვერ გავბედოთ. ამის გამო ეგ სრული ჩვენი ნება იყო გვექნებოდა ვინმესთან პოლემიკა, თუ არა. მაგრამ სასაცილო ის იყო, რომ ამას გვაყუდრიდნენ ჩვენ ისინი, რომელთა თხოვნით გავმართეთ ეს პოლემიკა სამეურნეო საზოგადოების გამოსასარჩლებლად“. იხ. „გუთნის-დედა“, 1976, № 1.

ჩობახურში, სადაც უსარგებლო ჯაგნარი, რიყე და მცირედი სახნავი მიწა იყო, შარაგზის პირას დაიწყეს მეღვინეობის სასწავლებელი მოწყობა. ამ მიზნით ბევრი თანხა გამოიყო და დაიწყეს სასწავლებლისათვის შენობის აგება, — ევროპული სამაგალითო მარნის, სარდაფისა და სხვა ნაგებობათა მშენებლობა. საფრანგეთიდან გამოიწერეს 118 დასახელების 2800 მანეთის ხელსაწყო-იარაღი. სასწავლებლის მოწყობა დაევალა გენერალ როტს, რომელთანაც გააფორმეს სათანადო ხელშეკრულება. იმისათვის, რომ გაეუმჯობესებინათ კახური ღვინის ხარისხი, შეემუშავებინათ ხანგრძლივად მისი შენახვის წესი, საფრანგეთიდან ხუთი წლით მოიწვიეს ორი მეღვინე (კასტენგი და მონტელი), რომელთაც, ბინებისა და სამგზავრო ხარჯის გარდა, წელიწადში ეძლეოდათ 2500 მანეთი თვითეულს. მონტელიმ იმედი ვერ გაამართლა, კასტენგი კი დაინიშნა ჩობახურის სასწავლებლის ხელმძღვანელად³³.

„გუთნის-დედა“ მკითხველებს აუწყებდა, რომ როდესაც ჩობახურში ევროპული მარნის აშენებას დაასრულებდა მთავრობა, კახური ღვინის ფასი გაიზრდებოდა და მევენახეს სტიმული მიეცემოდა. მართალია, ამ ათ წელიწადში ღვინის ფასმა მოიმატა, მაგრამ, ჟურნალის აზრით, ღვინო მხოლოდ ქალაქში გაძვირდა, სოფელში კი არა, რითაც მხოლოდ სირაჯმა ისარგებლა.

„გუთნის-დედა“ ქართველ მევენახეებს უსაბუთებს, რომ საქართველოში ღვინო იმაზე მეტი მოდის, ვიდრე მომხმარებელი ჰყავს. ამიტომ, ღვინის გასაღების ბაზარი საჭიროა საქართველოს გარეთ ვეძებოთ. ასეთი ბუნებითი მომხმარებელი კი რუსეთი უნდა გახდეს, „აქეთ რომ გზა გაეხსნას საქართველოს ღვინოებსა, არამც თუ აღრინდელი, ერთი ათად რომ კიდევ გამრავლდეს მოსავალი, მაშინაც არ მოაკლდება მუშტარი“³⁴.

კახური ღვინო ნაზია და ადვილად ფუჭდება, იგი ვერ იტანს ტრანსპორტირებას; ლონდონის გამოფენაზე გაგზავნილი კახური ღვინო ისე წამხდარა, რომ ფერის მეტი არა-რა შერჩენოდა, — წერს „გუთნის-დედა“ და დიდ იმედებს ამყარებდა მშენებარე მარანზე, რომლის ბაზაზეც შექმნილ სასწავლებელში კახური ღვინის ევროპულად დაყენების წესს შეისწავლიდნენ. „კახელებმა არ იციან ის წესი, რომელიც საჭიროა ვენახის მოვლისათვის და ღვინის დაყენებისათვის, როცა ღვინო შორს გასაგზავნათ უნდათ, ანდა დიდხანს

³³ დაწვრილებით იხ. გრ. თოდუა, სასოფლო-სამეურნეო განათლება: ისტორიისათვის საქართველოში, 1967, გვ. 33—34.

³⁴ „გუთნის-დედა“, 1863, № 14.

შესანახავად. ამის წინააღმდეგის თქმა ვერავის შეუძლია. ^{კახეთის} სასწავლებელმა უნდა აჩვენოს ეს წესი და მაშასადამე ^{უკაცობრის} ლა გულგრილობა, ანუ კიცხვა ვისგანმე ამ სასწავლებელზე დასძენს წერილის ავტორი.

1863 წლის 1 აგვისტოს ჟურნალმა აუწყა მკითხველს, რომ „წლეულ დასრულდა და ჩაებარა მამულის პატრონობის გამგებლობასა კახური სამაგალითო მარანი თავის შენობებითა და წლეულვე აბირებენ მიჰყონ ხელი ღვინის კეთებასა ევროპულ წესზედა“³⁵.

ჟურნალი დიდ ადგილს უთმობს ვენახის მოვლა-მოშენების საკითხებს. ნომრიდან ნომერში ბეჭდავს ყურძნის დაავადებაზე ფრანგი მეცნიერის — ვიოს სტატიებს, რომლებშიც საუბარია ნაცრის მკურნალობის წესზე, ვაზის დაბალ სარზე მოშენების სიკეთეზე და ა. შ.

ჟურნალში ხშირად იბეჭდება მემამულეთა გამოხმაურება გამოქვეყნებულ რჩევა-დარიგებებზე. მაგალითად, ფოთიდან ვ. გ. იტყობინება, რომ გურიაში, თავად მიხეილ ნაკაშიძის მამულში, ჟურნალში ამოკითხული ჰუდლოს მეთოდით დარგეს ვაზი, რომელმაც უკვე პირველი ყლორტები გამოიღო. კახეთიდან იტყობინებოდნენ, რომ 1864 წელი ცუდი მოსავლიანი წელი იყო. ვენახები წახდა, ზოგ ადგილას საჭმელი ყურძენიც არ მოუხსამს ვაზს, რაც ყინვიანი ზამთრისა და ცხელი ზაფხულის ბრალი ყოფილა; „მაგრამ ღვინო კარგი გამოვიდა და ამასთან ნაცარაც აღარავის უნახავს. იმედია, რომ წლევანდელმა ზიანმა სრულიად ბოლო მოუღოს იმ სნეულებასა, რომელიც ათი წელიწადია ცოტათ თუ ბევრად ყოველ წელიწადს ამცირებდა მოსავალს“, — წერენ „გუთნის-დედის“ რედაქციას კახეთიდან³⁷.

როგორც „გუთნის-დედაშია“ აღნიშნული, კარტოფილი საქართველოში პირველად 1862 წელს დაუთესიათ. 1863 წელს კი ივ. ოქრომჭედლიშვილი უკვე აჯამებს კარტოფილის თესვის პირველ შედეგებს და იძლევა რჩევას, რა წესით ჯობია კარტოფილის თესვა, წელიწადში რომ სამი მოსავალი მიიღონ. ბევრს წერს ჟურნალი საქართველოში თამბაქოს გავრცელებაზე, მის მოვლა-მოყვანასა და ჯიშების შერჩევაზეც.

ასევე ხშირად იბეჭდება წერილები სიმინდის მნიშვნელობაზე. რედაქცია რჩევას აძლევს მამულის მფლობელთ, რომ მოახდინონ

35 „გუთნის-დედა“, 1863, № 14—15.

36 „გუთნის-დედა“, 1963, № 15.

37 „გუთნის-დედა“, 1864, № 19.

სიმინდის თესვის მონაცვლეობა სხვა კულტურებთან, ვინაიდან მინ-
ტო სიმინდის თესვით მიწა იფიტება და მოსავალიც კლებულობს;
ქურნალის 1861—1868 წლების ნომრებში ბევრია მეცნიერულ-პრა-
პულარული მასალა ნიადაგის შემადგენლობის, სასუქის შეტანის აუ-
ცილებლობის, ნიადაგის ბუნებრივი განაყოფიერებისა და თესლთა-
ბრუნვის შესახებ, რაც ქურნალის რედაქტორის მაღალ განსწავლუ-
ლობაზე მეტყველებს.

ხშირად იბეჭდება მასალა ენდროს მოყვანისა და გავრცელების
შესახებ. „გუთნის-დედის“ უბრალო გადათვალიერებაც ნათელს
ხდის, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მაშინ ენდროს საღე-
ბავ თვისებებს.

საყურადღებოა ქურნალში დაბეჭდილი ივ. ოქრომჭედლიშვი-
ლის სტატია „ცხოვრება და მოზარდობა მცენარისა“, რომელსაც
იმდროინდელი სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერების მოწინავე მილ-
წევები უდევს საფუძვლად. ხშირია მსჯელობა ტყის მნიშვნელობა-
ზე, მის გავლენაზე სითბო-სიცივესა და ადამიანთა ჯანმრთელობაზე
და ა. შ. ქურნალი ურჩევს ხალხს მოერიდოს ტყის ხელაღჭობით გა-
კაფვას, ხე-ტყის გატანას და სათბობად მის გამოყენებას; გააშენონ
ხელოვნური ტყეები, რადგან „დიდრონი ტყეების გარშემო სითბო
ზომიერათ იყოფება ზამთრისა და ზაფხულს შუა. არც ზამთარია
მეტათ ცივი, არც ზაფხული მეტათ ცხელი, ტყიან ადგილას წვიმა
ხშირია და მდინარეები და წყაროები უხვი წყლითა“³⁸. ტყის სიკე-
თის შესახებ სტატიები ძლიერ ეხმიანება დღევანდელობას.

ქურნალი ხშირად ბეჭდავს რჩევა-დარიგებებს მინდვრის კალიის
მოსპობის შესახებაც. საყურადღებოა კავკასიის ექიმთა საზოგადოე-
ბის რჩევა-დარიგებანი, რომელიც ქურნალმა მიაწოდა მკითხველებს
მაშინ, როდესაც ხოლერამ ეგვიპტიდან სტამბულამდე მოაღწია:
„ზღვის ნაპირებზე ხომალდების გზით არ შემოვიდეს ეს ავადმყო-
ფობა ჩვენში“³⁹, — წერს ქურნალი.

ბევრ საყურადღებო რჩევა-დარიგებას აწვდის ქურნალი მკით-
ხველებს აგრეთვე ფუტკრის მოვლა-მოშენებისა და თათლის სამ-
ქურნალო თვისებების შესახებ; პოპულარიზაციას უწევს მეფუტ-
კრეობის განვითარებით მოსალოდნელ სიკეთეს.

„გუთნის-დედა“ სისტემატურად აქვეყნებდა მასალებს მსოფ-
ლიო და მოსკოვის გამოფენებზე.

³⁸ „გუთნის-დედა“, 1863, № 7—8, 9—10—11—12—13—15.

³⁹ „გუთნის-დედა“, 1875, № 12—13—14.

1863 წლის ნოემბერში თბილისში მოწყობილა გამოფენა, რომელზეც 400-ზე მეტი ექსპონატი ყოფილა წარმოდგენილი; დიდი გამოფენის კატალოგი, დიდი საორგანიზაციო მუშაობა წევრთა მიერ, „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებას“, რათა გამოფენაში კავკასიის მცხოვრებთ მიეღოთ მონაწილეობა. „საზოგადოებას“ საკუთარი ხარჯით უკისრია ექსპონატების ტრანსპორტირება, რასაც მეტი მონაწილე მიუზიდა. ამ გამოფენებს, — წერს ჟურნალი, — იმ საუკეთესოს გამოჩენა და გამოვლენა სურს, რაც ხალხში არის: „გამოფენა მნახველებს აუწყებს ახალ ხელოსნობასა და მამულის საქმის კეთებაში სად რა არის კარგი და ავი, სად რისი შეძენა შეიძლება და სად რა ქარხნების აშენებაა მიზანშეწონილი“⁴⁰. თბილისის პირველ გამოფენაზე ბევრი ღირსშესანიშნავი ექსპონატი ყოფილა წარმოდგენილი, მათ შორის ჟურნალი გამოჰყოფს თავად ანდრონიკაშვილის ხილს სიღნაღიდან, ბარონ კურჩენბახის მიერ დამზადებულ ყველს, კახურ ღვინოს, მეფუტკრე ჩერნუშევჩის თაფლს, სალომე სულხანიშვილის გემრიელ მწნილს, თავად დონიკე ანდრონიკაშვილის თამბაქოს, თავად გიორგი ანდრონიკაშვილის სპირტს, ნუხიდან გამოგზავნილ აბრეშუმს და ბევრ სხვა ექსპონატს.

„გუთნის-დედამ“ მკითხველს აცნობა „კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების“ მიერ ლოჭინის ხეობაში „მამულის შემუშავების სასწავლებლის“, ანუ „პრაქტიკული სასწავლო ხუტორის“ დაარსება⁴¹, რომლის მიზანს შეადგენდა კვალიფიციური კადრების მომზადება სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგებისათვის.

„ლოჭინის ხუტორი“, თბილისიდან 20 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობდა ბარონ ნიკოლაის მამულში, რომელიც მან შეღავათიან ფასებში დაუთმო „საზოგადოებას“. სასწავლებლის გამგებლად „საზოგადოებამ“ მოიწვია თავისი დროისათვის კარგი პრაქტიკოსი ფივეგი, რომელსაც ათი წლის განმავლობაში ძალზე დიდ თანხას უხდიდა. „გუთნის-დედა“ აღნიშნავდა, რომ ამ სასწავლებელში, მამულის მოვლის გარდა, ასწავლიან შემოკლებულ სასოფლო ბოტანიკას, შემოკლებულ სასოფლო ქიმიას, ბუნების ისტორიას, მიწის დამუშავებას, პირუტყვის მოვლას, მეხილეობას, მევენახეობას, მეტყვეობას და სხვ. „ამ მოსწავლეთათვის, — წერს ჟურნალი, — სამი წელიწადი არის დანიშნული კურსის შესრულებისათვის. ყველა მოწაფეს თავისთვის მოზომილი ადგილი ექნება ბოსტნისათვის, ვენა-

⁴⁰ „გუთნის-დედა“, 1864, № 1.

⁴¹ „გუთნის-დედა“, 1870, № 5.

ხისათვის და სხვ., რომ თითონ შეიმუშაოს და ამითი გამოცდილება მიიღოს“⁴².

1873 წელს კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების კრებაზე⁴³ კითხულ აგრონომ გეევსკის ანგარიშს რომ აცნობს მკითხველს, „გუთნის-დედა“, სინანულით აღნიშნავს, რომ ლოჭინის სამეურნეო სასწავლებელს, სამწუხაროდ, ის სარგებლობა, რაც უნდა მოეტანა ჩვენი მხარისათვის, ვერ მოაქვს მოწაფეთა სიმცირის გამო. ბევრი მსურველი სასწავლებლის გარეთ რჩება, რადგანაც 30 მოსწავლზე მეტს სასწავლებელი ვერ იღებს. კარგად მოწყობილი სამეურნეო სასწავლებელი კი გააუმჯობესებდა მამულის დამუშავებას და უძველეს წეს-იარაღს ახლით შეცვლიდა: „თუ რომ მივცეთ ამ ყრმათა სწავლა, ისინი დასტოვებენ ძველ ჩვეულებათა და სამეურნეო იარაღთა და შეუდგებიან ახალს, რომლითაც მისცემენ მხარის მეურნეობასა და აღებ-მიცემობას წარმატებას“⁴³. წერილში აღნიშნულია, რომ სასოფლო-სამეურნეო საშუაოების წარმატება დიდად არის დამოკიდებული სარწყავ წყლებზე. ლოჭინის სასწავლებელი კი ასეთ სარწყავს მოკლებული ყოფილა. ამიტომ ხევში გაუმართავთ დიდი საგუბარი აუზი, რომელშიც წვიმის წყალი გროვდებოდა; ჟურნალი დაწვრილებით მოუთხრობს მკითხველს საგუბარის გამართვის ხერხებზე.

1874 წელს ჟურნალი მკითხველებს აუწყებდა, რომ ლოჭინის სასწავლებლის მასწავლებლები სახელმწიფო სამსახურში ჩაურციხავთ, ხოლო სახელმწიფო ხარჯზე მყოფ შეგირდთა რიცხვი ოცდაათამდე გაუზრდიათ, სწავლა რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა; რამდენიმე გლეხის ბიჭიც მოხვედრილა სასწავლებელში, „თუმცა იმათ ქართულის მეტი არა იცოდნენ რა“⁴⁴. ჟურნალი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ მომავალში რუსულის უცოდნელ ყმაწვილთ ლოჭინის სასწავლებელში ვერ მიიღებდნენ, რადგან „არ არის იმოდენა ღონისძიება, რომ ესენი გასწვრთნას რუსულს ენაზედ სწავლაში“⁴⁵. ამ წერილს სქოლიოში რედაქტორის შემდეგი შენიშვნა ერთვის: „ჩვენდა სამწუხაროთ აქამდის კიდევ არ არის ამგვარი აზრი გავრცელებული და მიღებული სასწავლებლებში, რომ სწავლას მხოლოდ

42 „გუთნის-დედა“, 1870, № 5.

43 „გუთნის-დედა“, 1873, № 2.

44 „გუთნის-დედა“, 1874, № 7.

45 იქვე.

მაშინ მოაქვს ხალხისთვის სარგებლობა, როდესაც ამ ხალხის შვილები სწავლობენ თავის ბუნებით ენაზედ. ავიღოთ ახლა თუნდაც ლოჭინის სასწავლებელი. იჭვი არ არის, რომ ის არის დაფუძნებული ქართველი სოფელი ხალხის სამეურნეო ცოდნის წარსამატებლად. მაგრამ ასრულებს ეს სასწავლებელი თავის აზრს?—არა! თვით ამ სასწავლებლის მოხელენი აღიარებენ, რომ მხოლოდ მაშინ შესრულდებოდა ეს აზრი, რომ გლეხის უცოდინელი შვილების მიღება შეგვეძლოს და გლეხის შვილებს იმიტომ ვერ ვიღებთ, რომ იმათ რუსული არ იციანო, მაშ, რაღა მნიშვნელობა აქვს ამ შკოლას?! ისა ჰკარგავს თავის უმთავრეს მნიშვნელობასა იმ მიზეზით, რომ არ არის იქ მიღებული ქართული ენა, თქმა აღარ უნდა, რომ რუსულს ენას უნდა ეჭიროს აქ საკმაო ადგილი, მაგრამ რომ საქართველოს შვილების სასწავლებელში არ იყვეს ქართული ენა, ეს ღმერთმა უწყის, ვის სასარგებლო იქნება ამ სასწავლებლის დაფუძნება და არსებობა“⁴⁶; ქართულ ენაზე სწავლების შემოღების ასეთი გაბედული მოთხოვნა და მაშინდელი საგანმანათლებლო პოლიტიკის უშიშარი კრიტიკა, ცხადია, „გუთნის-დედის“ რედაქტორის ანტ. ფურცელაძის დამსახურებაა.

„გუთნის-დედა“ 1873—76 წლებში მკითხველებს ბიბლიოგრაფიულ მასალებსაც აწვდიდა. კერძოდ, მან დიდი გულისხმიერებით განიხილა რაფიელ ერისთავის მიერ შედგენილი „ლათინურ-რუსულ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი“⁴⁷, რომელიც ავტორისაგან განუზომელ შრომას, დიდ მეცადინეობას და ენერგიას მოითხოვდა, რადგან ასეთი ხასიათის ნაშრომი პირველი იყო ქართულს ენაზე. რედაქცია მადლობას უხდის რაფ. ერისთავს, რომ მან „უყვირლად, უქაქანოდ გააკეთა საქვეყნო საქმე“⁴⁸.

ამრიგად, უურნალი „გუთნის-დედა“ იყო ქართველთა შორის სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის პირველი გამავრცელებელი, რომელიც სამანქანო ტექნიკისა და ახალი აგროტექნიკური წესების პროპაგანდით ისწრაფვოდა ქართველ მიწისმფლობელთა სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობებში გაერთიანებას. იგი იყო სასოფლო-სამეურნეო ინტელიგენციის აღზრდის პირველი ორგანიზატორი საქართვე-

⁴⁶ „გუთნის-დედა“, 1874, № 7.

⁴⁷ „გუთნის-დედა“, 1873, № 17.

⁴⁸ „გუთნის-დედა“, 1873, № 17.

ლოში. მართალია, გასაგები მიზეზების გამო, იგი, უმეტესწილად, მა-
მულის მფლობელთა ინტერესების დამცველი და მათი ინტერესების
ტორი იყო, მაგრამ, როგორც სოფლის მეურნეობისა და ვაჭრობის
განვითარების ხელშემწყობმა გამოცემამ, მაინც ბევრი სიკეთე გაა-
კეთა, რაც მას ღირსეულ ადგილს უმკვიდრებს ქართული ჟურნა-
ლისტიკის ისტორიაში.

ნუნუ გოცვაძე

**ალ. ცაგარელი — კრიტიკოსი გაზეთ „დროების“
ფურცლებზე**

პროფ. ს. ხუნდაძე გ. წერეთლის თხზულებათა პირველი ტომის ერთ-ერთ კომენტარში აღნიშნავდა: გაზ. „დროების“ დაარსება ერთ უშესანიშნავეს ეპოქის დასაწყისად უნდა ჩაითვალოს ჩვენი ჟურნალისტიკის ისტორიაში. შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ „დროება“ იყო პირველი ევროპული ხასიათის გაზეთი ქართულ ენაზე, რომელსაც გარკვეული პოლიტიკური მსოფლმხედველობა ხასიათებდა და რომელიც ახალი თაობის დემოკრატიულ მისწრაფებებს ემსახურებოდა¹.

ამ დემოკრატიულმა მისწრაფებებმა ნათლად იჩინა თავი „დროებაში“ დაბეჭდილ მხატვრულ ნაწარმოებებში და იმ წერილებში, რომელნიც ისტორიის, ფილოსოფიის, ეთიკის, ენათმეცნიერების, ეკონომიკის, განათლების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ლიტერატურული კრიტიკის სფეროებს განეკუთვნებოდა.

სამოციანი წლების მეორე ნახევრისათვის, როდესაც გაზეთმა „დროებამ“ დაიწყო გამოსვლა, იდეური ბრძოლა ძველსა და ახალ თაობას შორის ძირითადად უკვე დამთავრებული იყო; კრიტიკულ რეალიზმს მხატვრულ ლიტერატურაში საკმაოდ საიმედოდ ჰქონდა ფესვი გადგმული, რომანტიზმი კრიზისს განიცდიდა, ნადგურდებოდა ანტირეალისტური ტენდენციები, მწერლობაში მძლავრად იჭრებოდა ცოცხალი სასაუბრო ენა, ახალ საფეხურზედ ადიოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, მიმდინარეობდა სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ბატონყმობის გადმონაშთების წინააღმდეგ, არსებითად იცვლიდა ფერს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

¹ გ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 1, 1931 წ. გვ. 404 (რედაქტორის შენიშვნები).

ქველი თაობის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლის წარმატებით დამთავრება, რაც „საქართველოს მოამბის“ უდიდესი წარმატებაა, „თერგდალეულებს“ დამშვიდების უფლებას არ უმალავს, რადგან ისინი მშვენივრად ხელადგინენ, რომ „ცისკრის“ პოლემისტი დამარცხება, რაც ლიტერატურული თვალსაზრისით დეკადენტური რომანტიზმის საბოლოო განდევნას ნიშნავდა, იდეურ-ლიტერატურული ბრძოლის დამთავრებას მაინც არ გულისხმობდა. ბრძოლა რეალიზმის პრინციპების თეორიული გაშუქებისა და შემოქმედებით პრაქტიკაში მისი წმინდად დაცვისათვის, ცხადია, კვლავ გრძელდებოდა. ამასთან მოწინავე სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებების გავრცელებისა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ზემოქმედებისათვის ზრუნვა კიდევ უფრო ცხოველ ხასიათს იღებდა“².

ჩვენი საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ცხოვრების არსებითი ფერისცვალება უკვე ხელშესახებად იგრძნობოდა საზოგადოების ფართო ფენებში, ამ ფერცვლილი ცხოვრების მესიტყვედ ქართველ საზოგადოებას გაზ. „დროება“ მოეკლინა. სწორედ ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში „დროების“ რედაქტორს ს. მესხს, როდესაც წერდა: „ხალხი გრძნობდა ახალ დროს, ახალი ცხოვრების მოახლოებას. თვალები და გონება რომ არ ჰქონოდა მაშინდელ ქართველს, მარტო ყნოსვითაც კი შეატყობდა, რომ რაღაც სხვა დრო, სხვა მოთხოვნილება გაჩნდა“³.

იდეური ბრძოლის ყველაზე ხელსაყრელ იარაღს მხატვრული ლიტერატურა წარმოადგენდა, რევოლუციურ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის მქონე ახალგაზრდობას ხელოვნება საერთოდ და კერძოდ მხატვრული ლიტერატურა მიაჩნდათ არსებული ყოფის გარდაქმნის ერთ-ერთ ღონისძიებად, მეცნიერებასთან ერთად მხატვრულ ლიტერატურას ეპოქალური მნიშვნელობის სიტყვა უნდა ეთქვა, მას „დაუნდობლად უნდა გამოეფინა ჩვენი ცხოვრების ჭუჭყი“ (ილია) და დაესახა მომავლის ნათელი გზა.

ამ ამოცანის წარმატებით გადაჭრის საქმეში უდიდესი როლი ენიჭებოდა ჭეშმარიტ ობიექტურ, პრინციპულ ლიტერატურულ კრიტიკას, ამიტომ შემთხვევითი არ იყო ის გარემოება, რომ რევოლუციურ-დემოკრატიულ პოზიციებზე მდგარმა მწერლებმა და საზოგადო მოღვაწეებმა (ილ. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, ა. ფურცელაძე, გ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი, კ. ლორთქიფანიძე და სხვ.)

² დ. გამეზარდაშვილი, ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან, 2, 1957, გვ. 445.

³ ს. მესხი, თხზულებანი, ტ. 2, 1963, გვ. 188.

ლიტერატურულ კრიტიკაშიც დაიწყეს მუშაობა. მათ მრავალი სხვა-
ლი და უაღრესად მნიშვნელოვანი პრინციპული საკითხი წამოაყენეს
და გადაწყვიტეს იმ პერიოდის მოწინავე ლიტერატურულ-კრიტიკულ
კული აზროვნების მოთხოვნილების დონეზე, რითაც დიდად შეუწყ-
ყეს ხელი ქართული მწერლობის აღორძინებას და კრიტიკული რე-
ალიზმის განმტკიცებას. მაგრამ „მათ არ შეეძლოთ დარჩენილიყვნენ
მხოლოდ კრიტიკოსებად. ცხოვრება მათგან უფრო ფართო მასშტა-
ბის სამსახურს ითხოვდა და ისინიც ამ კანონზომიერებას ემორჩი-
ლებოდნენ“⁴. საზოგადოებრივი ცხოვრების მოთხოვნილებანი მათ
ხშირად პრაქტიკულ-ადმინისტრაციული საქმიანობისაკენ უბიძგებ-
და და იძულებულს ხდიდა პუბლიცისტიკის და ლიტერატურის სხვა
მრავალფეროვან დარგებშიც ემუშავათ. ამ გარემოებამ კი ლიტე-
რატურული კრიტიკის ჩამორჩენა გამოიწვია. სწორედ ეს გარემოება
ჰქონდა მხედველობაში გაზ. „დროებას“ და კერძოდ მის რედაქტორს
ს. მესხს, როდესაც წერდა: „ჩვენი ეხლანდელი ლიტერატურა არა-
ფერში არ გრძნობს ისეთ ნაკლოვანებას, როგორც კრიტიკაში. რა
გვარი მწერლობაც გნებავთ, მონახავთ ჩვენში: მოთხრობებისა და
რომანების მწერლები, მელექსეები და პოეტები, დრამატურგები და
უბრალო სცენების მწერლები და სხვა ყოველგვარი მწერლები არი-
ან, მაგრამ კრიტიკოსი კი, რიგიანი კრიტიკოსი ჯერ-ჯერობით არც-
ერთი არ მოიპოვება, არავინ არ გამოჩენილა. ეს მოვლენა ძლიერ
სამწუხარო მოვლენაა, მით უფრო, რომ ჩვენს ლიტერატურას ეხლა,
მგონი, ისე არაფერი და არავინ არ ეჭირვება, როგორც ხეირიანი
კრიტიკოსი. როგორც მეფე რიჩარდი ჰყვირის გაჭირვების დროს:
„ცხენი! ცხენი! ნახევარ სამეფოს მოგცემ, ვინც ერთ ცხენს მიშოვ-
ნისო!“ ისე სრულის საფუძვლით ჩვენც შეგვიძლიან დავიყვიროთ:
„კრიტიკოსი! კრიტიკოსი! ნახევარ მწერლობას მოგცემ, ვინც ერთ
კარგ კრიტიკოსს გვიპოვნის“.

ამის შემდეგ სავსებით ნათელი ხდება, თუ რატომ ანიჭებდა
ასეთ დიდ მნიშვნელობას გაზ. „დროება“ ლიტერატურულ-კრიტი-
კულ წერილებს და რატომ უთმობდა მათ საკმაოდ დიდ ადგილს
თავის ფურცლებზე.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ლიტერატურული კრიტიკის
როლისა და მნიშვნელობის გაგების საკითხში გაზ. „დროება“ და მი-
სი თანამშრომლები არსებითად რუსი რევოლუციონერი დემოკრატე-
ბის თვალსაზრისიდან გამოდიან, შემოქმედებითად ავითარებენ მათ

⁴ დ. გამეზარდაშვილი. ქართული კრიტიკა და ქართველი კრიტი-
კოსები, 1965 წ., გვ. 160.

შეხედულებებს და უსადაგებებს საქართველოს ლიტერატურულ ცხოვრებას მისი შემდგომი განვითარების მიზნით. მაგრამ „დროების“ ფურცლებზე უკვე ჩნდება ისეთი კრიტიკული წერილები, რომელთა ავტორები გამოჩენილ ევროპელ მოაზროვნეთა გავლენაში იმყოფებიან. მათ შორის უნდა დავასახელოთ შემდეგში ცნობილი მეცნიერი ალ. ცაგარელიც.

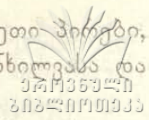
70-იანი წლების გაზ. „დროებაში“ დაბეჭდილი ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილებიდან განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია მისმა ვრცელმა წერილმა „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“⁵, რომლის საბაბი გამხდარა მ. ბეთანიშვილის მიერ 1869 წ. პეტერბურგში გამოცემული ი. ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანი“ (რაც სტატიის ქვესათაურშიცაა მინიშნებული). აქედან გამომდინარე სავარაუდებელი იყო, რომ ავტორი მხოლოდ, ან ძირითადად, ამ ნაწარმოებს შეეხებოდა, მაგრამ მან გაათავსოვა მსჯელობის ფარგლები და მიმოიხილა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული მწერლობა და, საერთოდ, ილიას ლიტერატურული მემკვიდრეობა 70-იან წლებამდე.

ალ. ცაგარლის მეთოდოლოგიური პრინციპი სავსებით გარკვეულია; იგი იზიარებს და ემყარება ლესინგისა და ტენის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ თეორიას და მათ შეხედულებებზე დაყრდნობით იძლევა ლიტერატურული მიმართულებებისა და ცალკეული მწერლების ნაწარმოებთა კრიტიკულ მიმოხილვას.

როგორც ცნობილია, ი. ტენის, და განსაკუთრებით ლესინგის, შეხედულებანი საკმაოდ ხელშესახებად მოიცავს იმ წინააღმდეგობებს, რაც დამახასიათებელი იყო განმანათლებლური მოძრაობისათვის გერმანიაში და საფრანგეთშიც. ამიტომ როგორც მატერიალისტური, ასევე იდეალისტური თვალთახედვა იგრძნობა ალ. ცაგარელის წერილიდანაც, რაც შეუმჩნეველი არ დარჩენია გაზ. „დროებას“ და სარედაქციო შენიშვნებში წერს: „თუმცა რედაქცია ძნელად დაეთანხმება პატივცემულ ავტორს ზოგიერთა ჩვენი მწერლების დაფასებაზედ და ზოგიერთს კერძო მოსაზრებაზედ, მაგრამ მაინც დიდის სიამოვნებით ბეჭდავს თავის გაზეთში ამ სტატიასა, მით უფრო, რომ ის პირველად შეეხება ძლიერ საინტერესო, მაგრამ ჯერ გაუხილველ საგნებსა. იქნება ამ სტატიამ საფუძვლიანად ვერ დააფასოს და ასწონოს ზოგიერთი ჩვენი მწერლები და ლიტერატურის ნაწარმოები; გაზეთისათვის დაწერილს მოკლე სტატიას ეს არც მოეთხოვება; იმას მაინც იქს, რომ აღძრავს ამ საგანზე სჯას:

5 „დროება“, 1870, №№ 2, 3, 4, 6, 7.

შეიძლება ამ სტატიის გამო გამოჩნდნენ შემდეგში ისეთი პირობები, რომელთაც მოჰკიდონ ხელი ჩვენი ლიტერატურის განხილვასა და უფრო საფუძვლიანათაც განიხილონ“⁶.

ვიდრე ქართული მწერლობის მიმოხილვას შეუდგებოდეს, ალ. ცაგარელი აყალიბებს თავის თვალსაზრისს იმის შესახებ, თუ რას მოითხოვს იგი ლიტერატურისაგან, რა მოთხოვნილებებს უნდა აკმაყოფილებდეს მხატვრული ნაწარმოები, რომ იგი მივაკუთვნოთ ქვეშარიტ მწერლობას, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებას უნდა ემსახურებოდეს.

ერთ-ერთი უპირველესი მოთხოვნილება, რომელსაც ალ. ცაგარელი მწერლობას უყენებს, იმაში მდგომარეობს, რომ იგი უნდა იყოს ეროვნული, „ლიტერატურაში უნდა სჩანდეს ნამდვილი სახე ხალხისა, რომელსაც ეკუთვნის. რამდენადაც თხზულება უფრო ნაციონალურია, იმდენად უფრო დიდი ღირსება აქვს, ხელოვნებაშიაც მაღლა სდგას და სარგებლობის მოტანაშიაც“.

ალ. ცაგარლის მართებული რწმენით, ლიტერატურის ნაციონალური ხასიათი არ გამორიცხავს მის მსოფლიო მნიშვნელობას. იგი ხაზგასმით მიუთითებს, რომ „რომელსაც თხზულება მაშინ ექნება საზოგადო მსოფლიო კაცობრიული ინტერესი, როდესაც ნამდვილი ნაციონალური იქნება“. მაგრამ, ცხადია, ლიტერატურული ნაწარმოების მხოლოდ ნაციონალური ხასიათი არ არის საკმარისი, რომ მან „მსოფლიო კაცობრიული ინტერესი“ გამოიწვიოს. აქ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება „დიდი შემოქმედობის ძალას“, როგორც ილია იტყოდა, ე. ი. მხატვრულ ოსტატობას. ი. ჭავჭავაძემ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „მსოფლიო გენიოსი მწერალნი იმიტომ არიან მსოფლიონი, რომ მათს ნახატში, რომლის ერისაც გინდათ, იმ ერის კაცს იცნობთ, იმიტომ, რომ იგინი ადამიანის საზოგადო ტიპსა ჰქმნიან. ადამიანი ყველგან, ყოველთ უწინარეს ადამიანია და ადამიანს ხომ არაფერი ადამიანური არ ეუცხოება“⁷.

ალ. ცაგარელი ლიტერატურის ხალხურობის პრობლემასაც შეეხო და სავსებით გარკვევით აღნიშნა, რომ ყოველი ეპოქის მწერლობას „საძირკვლათ ხალხის ბუნებითი პოეზია“ უნდა ჰქონდეს, იგი უნდა იყოს ხალხის სულისა და გულის გამომხატველი, მისი სიხარულის, მწუხარების და მიზნების მაჩვენებელი.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ალ. ცაგარელი ხალხურ შე-

⁶ „დროება“, 1870, № 2.

⁷ ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი, ტ. III, 1958, გვ. 168.

მოქმედებას საკმაოდ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და მას უწოდებენ „მწიგნობრულ ანუ მწერლობით პოეზიაზედ“ მაღლა აყენებს, რაც ცხადია, სწორი არ არის. მისი აზრით „მწიგნობრული ანუ მწერლობითი პოეზია არის მიბაძვა და შევსება ბუნებითი ანუ ზეპირსიტყვაობითი პოეზიისა“ და მათ შორის მხოლოდ ის განსხვავებაა, რომ „ხელოვნებითი პოეზია უფრო შემუშავებულია, დახლოვებულია გამოცდილებისა და მეცნიერების ნათელით უფრო გამშვენიერებული და გაბრწყინებულია“.

ცხადია, მწიგნობრული ლიტერატურა ხალხური შემოქმედების მიბაძვა და შევსება არ არის; იგი საკმაოდ მაღალი ფენომენია, რომელსაც, რა თქმა უნდა, მჭიდრო კავშირი აქვს ხალხურ შემოქმედებასთან და სწორედ იმიტომ, რომ იგი მაღალი ფენომენია, ხშირ შემთხვევაში გარკვეულ გავლენას ახდენს ხალხურ შემოქმედებაზე.

საყურადღებოა კიდევ ერთი გარემოება: ვიდრე ლიტერატურული ნაწარმოებების მიმოხილვას შეუდგებოდეს, ალ. ცაგარელი ახდენს XIX ს. ქართული მწერლობის პერიოდიზაციას. მისი აზრით, „პირველ პერიოდს შეადგენს ა) ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ბესარიონ გაბაშვილი და ამგვარები. მეორეს ბ) გიორგი ერისთავი ანტონოვით და სხვა. მესამეს გ) ილ. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი და სხვ.“⁸.

ცხადია, ქართული მწერლობის ამგვარად დაყოფა პერიოდებად მეტად სადავოა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, სრულიად გაუმართლებელია ბეს. გაბაშვილის შემოყვანა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში, მაგრამ ალ. ცაგარლის მიერ შემოთავაზებულ პერიოდიზაციაში მაინც არის გარკვეული რაციონალური მარცვალი. ამავე დროს, ანგარიშგასაწევია ის გარემოებაც, რომ ეს არის პირველი ცდა XIX საუკუნის ქართული მწერლობის პერიოდებად დაყოფისა.

მეთოდი, რომლითაც ალ. ცაგარელი ქართული მწერლობის მიმოხილვას ახდენს, სავსებით გარკვეულია: „ჩვენ, — წერს იგი, — შევეხებით უმეტესად თხზულების ლიტერატურულ ღირსებასა, ე. ი. ენის სიმდიდრესა, გარეგანი ესთეტიკური ფორმის სისრულესა, გრძნობისა და ჰაზრის სიღრმესა და ძალასა — თვითონ საზოგადოებას კი იმდენად შევეხებით, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნება“.

ალ. ცაგარელის აზრით, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული მწერლობის ერთ-ერთ არსებით ნიშანს ის გარემოება წარ-

⁸ „დროება“, 1870, № 2.

მოადგენს, რომ იგი „უმეტესად სამღერ-სამხიარულო და სატრფილო საგნებზე ლექსობს; აზრათა აქვს კაცს მძიმე სიცოცხლის უღელი შეუმსუბუქოს და მხიარული ლექსით ვითომ დაავიწყოს მომღერალი“. ამ მიზნის მისაღწევად პოეზია უგალობს ბუნების მშვენიერებას, ღვინოს, ქალს და სიყვარულს. ამიტომ ამ პერიოდის ქართული მწერლობა „ანაკრეონული ანუ ჰეროტიკული მიმართულების“ გამომხატველია, რომლის წინამძღოლიც, კრიტიკოსის ღრმა რწმენით, ალ. ჭავჭავაძეა.

საგანგებო მტკიცებას არ საჭიროებს ის გარემოება, თუ რამდენად მცდარი წარმოდგენა აქვს ალ. ცაგარელს XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ მწერლობაზე. სატრფიალო-სამიჯნურო ლექსების საფუძველზე ალ. ჭავჭავაძის მიჩნევა ანაკრეონტელად და ქართულ მწერლობაში ამ ლიტერატურული მიმართულების მეთაურად მისი გამოცხადება ყოვლად უმართებულოა. ასევე შეუძლებელია, რომ პოეტის სატრფიალო ლირიკის ნიმუშები სპარსული პოეზიის გავლენით აეხსნათ. ის გარემოება, რომ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ მწერლობაში, და კერძოდ ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში, ხელშესახებად შეინიშნება სატრფიალო-სამიჯნურო ჰანგები, რომ პოეტმა „დამღერა ლხინსა და ღვინოზე“, არ იძლევიან საფუძველს ალ. ჭავჭავაძე ანაკრეონტელად გამოვაცხადოთ. ხანგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ სიყვარულის გრძნობის გავებაში ანაკრეონტი და ალ. ჭავჭავაძე არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ალ. ჭავჭავაძისათვის უცხოა სქესთა განურჩევლობა და უღარდებლობა სიყვარულის გრძნობის განცდაში, რაც დამახასიათებელია ანაკრეონტისათვის. თუ ანაკრეონტს სატრფოსთან გასაუბრება მხოლოდ იმისათვის სჭირდება, რომ ცხოვრებით კმაყოფილმა და განცხრომაში მყოფმა კიდევ უფრო გაიმხიარულოს ლხინი და ბედნიერება, „ალ. ჭავჭავაძისათვის სიყვარული, სილამაზე და ქალი ცხოვრების მიმზიდველი მხარეა, რომელსაც შეუძლია სინამდვილით გულდაკოდილ ადამიანს სულიერი მოსვენება აგრძნობინოს. სიყვარულისა და სილამაზის განცდა პოეტს ადამიანის გრძნობის ღირსების საზომად მიაჩნია, ხოლო გრძნობა — ერთ-ერთ უძლიერეს მხარედ ადამიანის ღირსებისათვის“⁹.

მართლაც, ალ. ჭავჭავაძის სიყვარული უნაზესი და უმწიკვლოა, იგი აფაქიზებს და აკეთილშობილებს ადამიანს და თუ, ერთის მხრივ, შვება-ლხენას ჰგვრის მას, მეორეს მხრივ, ტანჯვის შემცვე-

⁹ დ. გამეზარ და შვილი. ალ. ჭავჭავაძე და ქართული რომანტიზმი, 1948, გვ. 141.

ლიცაა. „აღ. ჭავჭავაძის სატრფიალო ლექსების დამახასიათებელი ნიშანია გრძნობის უშუალოება, ბუნებრიობა და გულწრფელობა, ვაჟკაცობასთან შეზავებული სილამაზე, სიფაქიზე და სინაზიზმზე... მისი ლირიკა სათავეს აძლევს ახალ მიმართულებას სიყვარულის გაგებაში, რომელსაც შემდეგ ქართველი რომანტიკოსების მთელი თაობა განავითარებს“¹⁰.

ამრიგად, როგორც ანაკრეონტიანთვის, ასევე სპარსელი ლირიკოსებისათვისაც, უცხოა ის გულწრფელობა, სინაზე, მოკრძალება და თავდაჭერილობა, რაც აღ. ჭავჭავაძეს ახასიათებს სატრფოს წინაშე. აღ. ჭავჭავაძისათვის ხორციელი სიყვარული განყენებულად არ არსებობს, მისთვის „ხორციელი სიყვარული სულიერი სიყვარულის განუყრელი ნაწილია — სულიერი სიყვარული ბუნებრივ დასკვნას ხორციელ სიყვარულში პოულობს, დასაბამი ეძლევა „ცხოვრებისა ერთად დენას“¹¹.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ აღ. ცაგარელმა მაინც ვერ მოახერხა აღ. ჭავჭავაძის ანაკრეონტელობის დაცვა და იძულებული გახდა ეღიარებინა, რომ პოეტის სატრფიალო-სამიჯნურო ნაწარმოებებიდან გამოსჭვივის ნაზი და კეთილშობილური გრძნობა პოეტისა, იგი არ ეშვება ცინიზმამდე და პირუტყვულ ვნებათა ლელვამდე. „აღ. ჭავჭავაძე, — აცხადებს კრიტიკოსი, — როგორც მაღალ ნიჭიერი პოეტი შორს არის ამგვარ თაღლითობაზე და მკითხველების წაბუყვებაზედ ანუ თვალების აბმაზედ. თავის პოეზიის კილოში და მიმართულებაში ის ისეთივე ზნეობიანი, მაღალი და მამაცია, როგორც სხვა გამოჩენილი მოლექსენი სხვაგვარ პოეზიაში“.

კრიტიკოსის ეს თვალსაზრისი სავსებით მართებულია, მაგრამ გაუგებრობას იწვევს მისი მომდევნო მსჯელობა, რომლის მიხედვითაც აღ. ჭავჭავაძის „ამ ლექსთა წყობას ნაციონალური კილო არა აქვს, ქართული სული არ უდვას. უმეტესი ნაწილი ლექსებისა ფერმკრთალი და სუსტი მიბაძვავა სპარსული ლექსებისა“, როგორც შინაარსის, ასევე ფორმის მხრივაც. უდავოა, რომ აქ საქმე გვაქვს აშკარად მცდარ თვალსაზრისთან.

აღ. ცაგარელის მცდარი მსჯელობა აღ. ჭავჭავაძის პოეზიის მიმართ იმით აიხსნება, რომ მკვლევარს უმართებულო შეხედულება აქვს შემუშავებული საერთოდ ქართული მწერლობის განვითარების მაგისტრალური ხაზის შესახებ, მისი თქმით, ქართული

10 ავ. მახარაძე. ქართული რომანტიზმი, 1967, გვ. 78.

11 ავ. კენჭოშვილი. აღ. ჭავჭავაძე, გვ. 65.

მწერლობა არასოდეს არ ყოფილა ეროვნული, ორიგინალური სახის გამომხატველი; „საზოგადოდ... ჩვენ ძველ ეკლესიურ ლიტერატურას ჰქონდა დედნათა ბერძნულ-ბიზანტიის საეკლესიო ლიტერატურა, ძველ საერო ანუ სამხედროსა ამ საუკუნემდის — სპარსული და არაბული; ამ საუკუნეში დაიწყეს ჩვენმა მწერლებმა რუსისა და სხვა ევროპის ხალხების მიბაძვა, მაგრამ სპარსული კილო ლექსებისა მაინც დარჩა პოეზიაში“¹².

ცნობილია ის ფაქტი, რომ საქართველოს კავშირმა მეზობელ თუ შორეულ ქვეყნებთან გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა. კულტურულ-ლიტერატურულ სფეროზე, მაგრამ თუ ერთის მხრით ქართული ლიტერატურა ითვისებდა შორეულ თუ მახლობელ ხალხთა მოწინავე ლიტერატურულ ტრადიციებს, იგი არ ჰკარგავდა ორიგინალურ, ნაციონალურ სახეს, არამედ უფრო ივსებოდა, ძარღვმაგარი ხდებოდა და სამაგიეროდ, მეორე მხრით, თავის წვლილიც შეჰქონდა საქართველოსთან ურთიერთობაში მყოფ ხალხთა ლიტერატურის განვითარებაში“¹³.

რაც შეეხება საქართველოს ურთიერთობას სპარსეთთან და თურქეთთან, მან არსებითად უარყოფითი გავლენა მოახდინა ქართული კულტურისა და მწერლობის განვითარებაზე; „დამპყრობლები, კერძოდ სპარსელები გვაძალებდნენ თავიანთ ენას და მწერლობას, თავიანთ იდეოლოგიას. უკულტურო ოსმალებს თავისი არაფერი ჰქონდა და სხვას რას მისცემდა... ქართველი ხალხის საუკუნეობრივი ბრძოლა სპარსელი და თურქი დამპყრობლების წინააღმდეგ საბოლოოდ ქართველების სასარგებლოდ გადაწყდა, როგორც სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების სფეროში, ისე ენისა და ლიტერატურის სფეროშიც... XIX საუკუნის პირველი მეოთხედის ქართულ პოეზიაში სპარსული კილოს გამოძახილი თანდათანობით დასუსტდა და ბოლოს სრულიად მიწყდა“¹⁴.

ამრიგად, თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობა ვერ გაიზიარებს ალ. ცაგარელის თვალსაზრისს ქართულ საეკლესიო თუ საერო მწერლობაზე ბერძნულ-ბიზანტიური ან სპარსულ-არაბული მწერლობის გავლენის ხასიათის შესახებ.

მეორე არსებითი მნიშვნელობის შეცდომა, რომელიც ალ. ცა-

12 „დროება“, 1870, № 2.

13 ი. ბოცვაძე. ალ. ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში, 1956, გვ. 20.

14 კ. კეკელიძე. ა. ბარამიძე. ძველი ქართული ლიტერატურა, I, გვ. 317.

გარელმა დაუშვა, იმაში მდგომარეობს, რომ, მისი აზრით, ალ. ჭავჭავაძემ ვერ შეძლო გადმოეცა ხალხის გულისწუხილი, მისწრაფებანი და ვერ ასახა დიადი ეროვნული, პატრიოტული გრძნობა. კრიტიკოსის აზრით, ალ. ჭავჭავაძის და მისი დროის ყველა მწერლის ლექსები „სალხინო შესაქცევარი და სამღერნი არიან, ცოტაც არ შეეხებიან და არ გამოხატავენ იმ ხალხის ბედ-იღბალს, სადაც დაბადებულნი არიან. ალ. ჭავჭავაძე მამულის ბედზე ყურმოყრუებულია, არცერთი მისი ლექსი არ მოაგონებს ადამიანს სამშობლოს, მის მდგომარეობას“.

კრიტიკოსის მიერ დაშვებული შეცდომა იმ გარემოებითაა გამოწვეული, რომ მას ხელთ არ ჰქოდა პოეტის ლექსთა თუნდაც ხელნაწერი კრებული¹⁵. თავის შეხედულებებს იგი მხოლოდ იმ სასიმღერო ლექსების მიხედვით იმუშავებდა, რომლებიც ზეპირად ახსოვდა. ცხადია, ასეთ შემთხვევაში ეს და ანალოგიური ხასიათის სხვა შეცდომები სავესებით მოსალოდნელი იყო.

ახლა, როდესაც ხელთ გვაქვს ალ. ჭავჭავაძის ნაწარმოებთა თითქმის სრული გამოცემა, ნათელია, რომ ეროვნული გრძნობა საკმაოდ ძლიერად არის წარმოდგენილი პოეტის შემოქმედებაში. ისეთი ნაწარმოებნი, როგორიცაა „ისმინეთ მსმენნო“, „ვაჰ, დრონი, დრონი“, „ოჰ, წარმავალნო“, „ბყრობილისაგან თანბყრობილთა მიმართ“, „კვლავ მარად ამ ჩემს სურვილსა“ და სხვანი მკაფიოდ მიუთითებენ პოეტის ეროვნულ გრძნობაზედ, მისი პოეზიის თპოზიციურ და რადიკალურ დამოკიდებულებაზე ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის მიმართ.

ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში შემთხვევითი არ არის ისეთი ნაწარმოებებიც, რომელნიც მიმართულია ხალხთა რბევა-აწიოკებისა და კლასობრივი ჩაგვრის წინააღმდეგ. ალ. ჭავჭავაძის პოლიტიკური ორიენტაციის ნათელი გამომხატველია მისი ვრცელი მოხსენებაც — „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801-დან 1831 წლამდე“ და ლექსი „კავკასია“, რომლებშიც ლაპარაკია საქართველოს რუსეთთან შეერთების უდიდეს პროგრესულ მნიშვნელობაზე, მაგრამ, ამავე დროს, მოცემულია ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის მძაფრი კრიტიკა. ყოველივე ეს ალ. ცაგარელს შეუძმჩნეველი დარჩა.

რაც შეეხება ალ. ჭავჭავაძის ენას, ალ. ცაგარელის მართებული რწმენით, იგი შორს დგას ხალხის სალაპარაკო ენისაგან და მკაც-

15 ალ. ჭავჭავაძის ნაწარმოებთა პირველი კრებული მხოლოდ 1881 წ. დაიბეჭდა

რად მწიგნობრულია, „მაგრამ მაინც, როგორც მწიგნობრული საკვირველად არის დახელოვნებული, საკვირველი ცოდნითა და სიღრმე-ლოვნებით არის სიტყვები შერჩეულნი, შეწონილნი გრძნობისა და სხვა მდგომარეობასთან“.

ეს დახასიათება პოეტის ენისა არსებითად სწორია, მაგრამ, სამწუხაროდ, კრიტიკოსმა ვერ შეამჩნია, რომ ალ. ჭავჭავაძის პოეზიაში უკვე იგრძნობა ანტონ კათალიკოსის ე. წ. „მაღალი სტილის“ გასადავების ტენდენციაც.

ამრიგად, მართალია, ალ. ცაგარელმა ვერ მოგვცა ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედების სრული და უნაკლო დახასიათება, მაგრამ „დროებაში“ გამოქვეყნებულ ამ წერილს მაინც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ქართველ საზოგადოებაში აღიძრა ინტერესი პოეტის შემოქმედებისადმი და დაიწყო ზრუნვა მისი ნაწარმოების შეკრება-გამოცემისათვის.

ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ მწერლობაში ალ. ცაგარელმა ნიკოლოზ ბარათაშვილი მიიჩნია. კრიტიკოსის რწმენით, ნ. ბარათაშვილი სრულიად ორიგინალურ პოეტურ გენიას წარმოადგენს, „რომელიც დგას ჩვენს ლიტერატურაში ერთად-ერთი გაცალკეებული; არც თითონ მისდევდა ვისგანმე დაქნილ ბილიკს და ვერც ვერავინ იმის შემდეგ იმისაგან აღებულ გზაზედ გაიარა, ის არა საჭიროებდა სხვის მიბაძვას და იმას კი ვერავინ მიჰბაძა; თავისთვის თვითონვე გასჭრა გზა და იმის სიკვდილის შემდეგ მისი კვალი ისეთივე უვალი მინდორი შეიქნა, როგორც ადრე იყო“.

ალ. ცაგარელმა, იმ არასრული მასალის საფუძველზეც კი, რომელიც ხელთ ჰქონდა, ხაზგასმით მიუთითა პოეტის მაღალნიჭიერებაზე, ფართო ერუდიციასა და განათლებაზე. მისი აზრით, სწორედ ამან განაპირობა ის გარემოება, რომ პოეტს საშუალება მიეცა „გაეგო და ეგრძნო გულისთქმისა და ვნებითა ღელვის ძალაცა, აგრეთვე უმაღლესი წმინდა კაცობრიული ლტოლვაცა — წარმატების სურვილი, რომელიც წარმოადგინა თავისი ხალხის სიყვარულის სახით“.

ალ. ცაგარელი პირველი იყო, რომელმაც ქართულ-სალიტერატურო კრიტიკაში ხაზი გაუსვა ნ. ბარათაშვილის პოეზიის მსოფლიო მნიშვნელობას, მის „უმაღლეს წმინდა კაცობრიულ ლტოლვას“.

ალ. ცაგარელმა ისიც სწორად შენიშნა, რომ თუმცა ნ. ბარათაშვილის ლირიკა ავტორის სულისა და გულის ღელვის გამომხატ-

ველია, რომელსაც ღრმა პესიმიზმი ახასიათებს, მაგრამ ამ გულისწუხილში ისახება პოეტის ირგვლივ არსებული საზოგადოების და მისი სამშობლოს მდგომარეობის ნათელი სურათი.

უდავოდ სწორია ალ. ცაგარელი, როდესაც იგი ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების ხასიათს, მის პოეზიაში არსებულ პესიმიზმს XVIII საუკუნის მიწურულისა და XIX საუკუნის დამდეგის საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური და ინტელექტუალური ვითარებით ხსნის. მაგრამ კრიტიკოსი ამით არ კმაყოფილდება და პოეტის მელანქოლიის სათავეს ეძიებს დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის ლიტერატურაში. ბაირონისა და გოეთეს, პუშკინისა და ლერმონტოვის შემოქმედებამ პოხიერი ნიადაგი მოუშადა ბარათაშვილის პოეზიას, დასავლეთ ევროპასა და რუსეთში აბობოქრებულმა „უკმაყოფილების ტალღამ და გაბზარულმა თავის უძლურებისაგან გრძნობამ ჩვენშიაც მოაღწია: ყველა სიტყვა ნ. ბარათაშვილისა ამტკიცებს, რომ ამანაც კარგა ბლომად შესვა ამ ამღვრეული და ამამღვრეველი ტალღის წყალი და იმის მწარე გემო იხმია“.

ალ. ცაგარელი განსაკუთრებულ სიახლოვეს ხედავს ლერმონტოსა და ბარათაშვილს შორის, კერძოდ, მისი თქმით, ბარათაშვილის „სული ბოროტი“ და „მერანი“ ლერმონტოვის „დემონს“ და „მწირს“ ეხმაურებიან. „ყოველივე ეს, — შენიშნავს კრიტიკოსი, — ამტკიცებს, რომ ბარათაშვილი იმათ თხზულებებს იცნობდა. ამ ევროპიდან გადმონაბერ უკმაყოფილების გრძნობაზედ ზედაც საკუთარი ბუნების მიმართულება დაერთო და ამ მიზეზებმა დაჰბადეს ეს, სავსე დარდით და ნაღვლით, მწარე მოთქმა და ჩივილი და თავით ბოლომდი გლოვის ზარით გარემოცული ადამიანი“.

ცხადია, ნ. ბარათაშვილი, როგორც თავისი დროის უაღრესად ინტელექტუალური პიროვნება, კარგად იცნობდა დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის მწერლობას. შემხვედრი ხაზები ბარათაშვილის პოეზიასა და მოწინავე ხალხთა ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში უდავოდ დაიძებნება; ბარათაშვილის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია ნაღვლიანი განწყობილება, სევდა და კაეშანი, მაგრამ იგი მაინც არ შეიძლება მივიჩნიოთ „თავით ბოლომდე გლოვის ზარით გარემოცულ ადამიანად“. ნ. ბარათაშვილის პოეტური მემკვიდრეობა, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა, შეგნებულმა მკითხველმა საზოგადოებამ მიიღო, როგორც ამალეებული მორალის და ნათელი მომავლის მომჯადოვებელი სიმღერა. ნ. ბარათაშვილის უდიდესი დამსახურება სწორედ ის არის, რომ მან გმირულად გაარღვია „მსოფლიო სევდის“ რკალი და

ოპტიმისტურად განსჭვრიტა კაცობრიობის ბედნიერი მომავალი. მიიჩნია რა ნ. ბარათაშვილი „მსოფლიო სევდის“ რკალში ჩაშვდილ პოეტად, ალ. ცაგარელმა სწორად ვერ გაიგო ვერც უდიდესი მოტიმიზმით გაუღენთილი ქართული პოეზიის შედეგები — „მერანი“. მისი აზრით, ეპოქის ავბედითობამ პოეტს გულიდან ამოაღებინა უსაყვარლესი „მამული“ თვისი და უსაგნოდ დარჩენილმა გამოსავალი მხოლოდ სიკვდილში ჰპოვა. ამ დებულების დასადასტურებლად კრიტიკოსი ბარათაშვილის „მერანზე“ მიუთითებს.

ცხადია, ალ. ცაგარლის ეს თვალსაზრისიც მცდარია. თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში დადგენილია, რომ „მერანი“ პოეტის მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნების, კაცობრიობის მომავალი ბედნიერებისათვის თავის გაწირვის ნათელი გამოხატულებაა და არა ინდივიდუალისტური, ან ეგოისტური გრძნობებით ნაკარნახევი გამოსავალი, — სიმშვიდის ძიება სიკვდილის გზით.

ალ. ცაგარელი პირველი კრიტიკოსია, რომელმაც მოგვცა ნ. ბარათაშვილის ენის სავსებით სწორი, მეცნიერული დახასიათება. მისი აზრით, ენის სიწმინდის, სილალის და ლაკონურობის თვალსაზრისით ნ. ბარათაშვილი შეიძლება მხოლოდ რუსთაველს შეედაროს. ლექსის თავისუფალი, ძალდაუტანებელი მომდინარეობა, „საკვირველ მტკიცედ და ცხადად საგნის გამოხატვა, კაცის გულის მოძრაობის და სულთქმა-ვნებათა გამოთქმა, მცირე სიტყვებით, მაგრამ „ვით მარგალიტი წყობილით“ ბევრის თქმა, სწორეთ იმას აგრძნობინებს მკითხველს, ანუ მსმენელს, რაც პოეტს უნდა აგრძნობინებინა“.

მიუხედავად ამისა, ალ. ცაგარელს ბარათაშვილის ლექსწყობა არ მიაჩნია „ქართულ-ნაციონალურად“. მაგრამ, ვინაიდან კრიტიკოსს არცერთი მაგალითი არ მოაქვს ამ დებულების ნათელსაყოფად, ამიტომ მისი დებულება დეკლარატიული ხასიათის მატარებლად რჩება. სინამდვილეში ნ. ბარათაშვილი გვევლინება რუსთაველისა და გურამიშვილის მიერ დაფუძნებული ლექსწყობის ბრწყინვალე ტრადიციების გამგრძელებლად ახალ ვითარებაში, XIX საუკუნის 30-40-იან წლებში.

ალ. ცაგარელი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც ზუსტად განსაზღვრა ნ. ბარათაშვილის ადგილი ქართულ მწერლობაში და სწორად შეაფასა პოეტის შემოქმედების როლი და მნიშვნელობა ქართული ლიტერატურის შემდგომი განვითარებისათვის. „იმისაგან ჩაგდებული მარცვალი ქართულ ნიადაგში, — წერდა იგი, — სამშობლო ქვეყანაზედ დათესილი არ მომკვდარა, ამის

პოემამ „ბედი ქართლისა“ დაბადა, რამდენადაც გარეშო
ეხამ შეაძლებინა, ნაციონალური — ქართული, ენობრივი
მთელი ახალი ლიტერატურა, ქართული თეატრი, კომედიები ქარ-
თული ცხოვრებიდან“.

აღსანიშნავია, რომ აღ. ცაგარელის შემოხსენებული თვალსაზ-
რისი გაიზიარა ილ. ჭავჭავაძემ და, 90-იან წლებში, თავის ცნობილ
წერილებში ქართულ ლიტერატურაზე მოგვცა ამ შეხედულების
გავრცობილი მეცნიერული დასაბუთება.

ამა თუ იმ მწერლის შემოქმედების საფუძვლიანი შესწავლი-
სათვის აღ. ცაგარელი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ავტორის
სრულყოფილ ბიოგრაფიას. 70-იანი წლებისათვის კი ჩვენ პოეტის
არა თუ სრული, მიახლოვებული ბიოგრაფიაც არ გვქონდა. ამი-
ტომ კრიტიკოსმა მწერლის მიერ განვლილი ცხოვრების გზის აღ-
წერა აუცილებელ და საშურ საქმედ მიიჩნია.

აღ. ცაგარელის წერილმა აამოძრავა ქართული საზოგადოება,
დაიწყო ზრუნვა ბიოგრაფიული მასალების და პოეტის ლექსთა
კრებულის გამოსაცემად, რის შედეგადაც 1876 წ. მკითხველმა მი-
იღო „ლექსნი თქმულნი თ. ნ. ბარათაშვილისაგან“. ეს იყო დიდი
პოეტის ლექსთა კრებულის პირველი გამოცემა.

აღ. ცაგარელის მიერ შემოთავაზებული პერიოდიზაციის მი-
ხედვით, „ჩვენი ლიტერატურის მეორე პერიოდის დროშის მატა-
რებელი და ბელადი არის გიორგი ერისთავი“.

მიუხედავად იმისა, რომ ნიჭიერების თვალსაზრისით გ. ერის-
თავი, რა თქმა უნდა, დაბლა დგას რუსთაველზე და ბარათაშვილზე,
რასაც აღ. ცაგარელიც აღნიშნავს, მისი აზრით სხვებს მაინც არ
ჰქონია „ისეთი დიდი გავლენა მწერლობაზედ, ლიტერატურაზედ
და მთელ ქართველ საზოგადოებაზედ“, როგორც ჰქონდა და აქვს
გ. ერისთავს.

ვფიქრობთ, განსაკუთრებულ მსჯელობას არ საჭიროებს ის გა-
რემოება, რომ საკითხის ამგვარი დაყენება არსებითად მცდარია.
რუსთაველის როლი ქართული მწერლობისა და ქართველი ხალხის
ინტელექტუალურ თუ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების
ისტორიაში სავსებით განსაკუთრებულია და იგი კვლავ რჩება მიუ-
წვდომელ მწვერვალად.

აღ. ცაგარელმა მართებული პარალელი ვერ გაავლო გ. ერის-
თავსა და პუშკინს შორისაც. მისი აზრით „გ. ერისთავს, როგორც
პოეზიის კილოთი და მიმართულებითა, შემოქმედებით, აგრეთვე

თავისი საკუთარი პირადი ხასიათითა, ისეთივე ალაგი უჭირავს ჩვენს ლიტერატურაში, როგორც, მაგალითად, პუშკინსა რუსეთში“.

ცხადია, აქაც უდავო გადაჭარბებასთან გვაქვს საქმე ალ. ცაგარელმა საბოლოოდ მაინც შესძლო სწორი შეფასება მიეცა გ. ერისთავის ლიტერატურული მემკვიდრეობისათვის და აღენიშნა, რომ „გ. ერისთავის ლექსები, დრამები და კომედიები „გაყრის“ გარდა, თუ მალალი ხელოვნებისა და ესთეტიკური კანონებით გავსინჯავთ, სუსტნი არიან, მაგრამ იმის „გაყრა“, როგორც სწორეთ ჩვენი ხალხის მოუცილებელი, ღრმა საკუთარი თავისებური ჩვეულება (საზოგადოთ გაყრა), აგრეთვე, როგორც დიდის ცოდნით და ხელოვნებით შედგენილი ნამდვილი ნაციონალური კომედია, — ძალიან შესანიშნავი და უკვდავია ჩვენ ლიტერატურაში“.

გ. ერისთავის მიმდევრად და უნიჭიერეს მოწაფედ ალ. ცაგარელს ზ. ანტონოვი მიაჩნია და მასაც მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს ქართულ მწერლობაში. „იმის პოეზიასაც სწორეთ ის მიმართულება ჰქონდა და იმ კილოზე სწერდა, როგორც გ. ერისთავი, იმის კომედიის საგნებსაც დიდი მსგავსება აქვთ, — იქნება ეს ჭკუიანი მოძღვარი თითონ მოაგონებდა ხოლმე კომედიის საგნებს, — ისეთი თანხმობა არის იმათ პოეზიაში, რომ კაცს თითქმის ერთი კაცის ნამუშევარი ჰგონია იმათი თხზულებები“, რომელთა ღირსებაც იმაში მდგომარეობს, რომ მათ „საკვირველი სიცხადით გამოხატეს თავისი დროების ღრმა წყლული“, იმ პერიოდის ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ნათელი სურათები. და ეს საგნებით ბუნებრივია, რადგან, როგორც გ. ერისთავის, ასევე ზ. ანტონოვის „ორიგინალური პიესების ჭეშმარიტ წყაროს თვით ცხოვრების სინამდვილე წარმოადგენდა“¹⁶.

ალ. ცაგარელს სურს გაარკვიოს, თუ „რით დაავალა გ. ერისთავმა ჩვენს ხალხსა და რით უჭირავს ასეთი შესანიშნავი მალალი ალაგი ჩვენს ლიტერატურაში“?

ალ. ცაგარელი პირველი იყო, რომელმაც გ. ერისთავი მიიჩნია რეალიზმის დამწყებად ქართულ მწერლობაში. კრიტიკოსის თქმით გ. ერისთავის შემოქმედება „არც ნ. ბარათაშვილისავით სამარის კილოზე დატირის, ბედსა სწყევლის და სოფლის სიმუხთლეს უჩივის და არც ალ. ჭავჭავაძისავით გულისთქმათ და ვნებათ სირინოზებრივ ესალმუნება. არა, იმისი ლექსები, პოეზიის კილო სატი-

¹⁶ დ. ვამეზარდაშვილი. ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან, 1953, გვ. 315.

რა არის, კომედიების სახით წარმოდგენილი, მასხრათ აგდება და დაცინვა დაცემული საზოგადოებისა... დაახლოებით ბევრი არა გვაქვს იმისთანა ნამდვილი ქართული თვისებების მქონე ლიც ქართველის მთელ სულსა და გულს, სრულად იმის სიცოცხლეს გამოსთქვამდეს“. ალ. ცაგარელმა ხაზგასმით მიუთითა გერისთავის კომედიების ღრმად ნაციონალურ ხასიათზეც.

გ. ერისთავის მეორე უდიდეს დამსახურებად ალ. ცაგარელმა ის გარემოება მიიჩნია, რომ მწერალი დაეყრდნო შუა ქართლის მეტყველებას და „დაჰქნა ეს მშვენიერი ნამდვილი ქართული სალიტერატურო ენა“, რითაც მწიგნობრული ენა ხალხის მეტყველებას დაუახლოვა და საზოგადოებას შესაძლებლობა მისცა „ისეთივე სიადვილითა და სიამოვნებით სწეროს და იკითხოს, როგორც ლაპარაკობს“.

ალ. ცაგარელს ყურადღების გარეშე არ დარჩენია ის დიდი ამაგი, რაც გ. ერისთავმა ქართულ თეატრს დასდო და იგი მიიჩნია ქართული თეატრის დამაარსებლად. ეს მოსაზრება დაზუსტებას საჭიროებს: გ. ერისთავი არ შეიძლება მივიჩნიოთ ქართული თეატრის დამაარსებლად, რადგან ქართული თეატრის ისტორია გაცილებით ადრე იწყება. გ. ერისთავის დამსახურება ისაა, რომ მან აღადგინა ქართული თეატრი და საფუძველი ჩაუყარა პროფესიულ ქართულ დასს. მაგრამ მხოლოდ ამით არ ამოიწურება გ. ერისთავის ღვაწლი. კრიტიკოსმა ხაზი გაუსვა მის ჟურნალისტურ მოღვაწეობასაც და გ. ერისთავი აღიარა პირველი ქართული ჟურნალის — „ცისკრის“ დამფუძნებლად.

ალ. ცაგარელი შეეხო გ. ერისთავის მცირე ზომის ლირიკულ ლექსებს, დრამებს და თარგმანებს, შეადარა ისინი მის კომედიებს და აღნიშნა, რომ პოეტის არც ლირიკულ ლექსებს და არც დრამებს „ისეთი მაღალი ლიტერატურულ-ხელოვნური მნიშვნელობა არა აქვთ, როგორც ამ პერიოდის კომედიებს. ენა დრამებში ძალიან მწიგნობრული, გაზვიადებული და გაბრტყელებულია — ბუნებითი არ არის და არც გრძნობა არის ღრმა, ან აზრი ნაციონალურ, ნამდვილ ქართულ საფუძველზედ დამყარებული, როგორც კომედიებისა, და თუ შემთხვევა ჰქონია, მაინც ვერ მორევია და ვერ მოუხელებია. მაგ. „ყვარყვარე ათაბაგი“ სამაგალითო, მდიდარი ისტორიულ-ნაციონალური დრამის საგანია, მაგრამ დრამა კი სუსტი გამოსულა. ლირიკულ ლექსებს აკლიათ თავისუფალი მომდინარეობა, ღრმა გრძნობა და აზროვნება; არც დიდი პოლშური პოე-

ტის მიცვევიჩიდან ნათარგმნ ლექსებსა აქვთ დიდი მსგავსება არც გრძნობის ძალით, არც ენის შეწონითა დედანთან“.

პროფ. დ. გამეზარდაშვილმა, რომელმაც ვრცელი მონოგრაფია უძღვნა გ. ერისთავის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, აგრეთვე პროფ. გ. ჯიბლაძემ თავის გამოკვლევაში გ. ერისთავის შესახებ, საკმაოდ ნათლად წარმოგვიდგინეს გ. ერისთავის კომედიების, დრამატული ნაწარმოებების, ლირიკული ლექსების და მწერლის ენის თავისებურებათა საკითხი. ზემოხსენებულ მკვლევართა შეხედულებანი დღეს საყოველთაოდ გაზიარებულია, ისინი არ ეთანხმებიან ალ. ცაგარელის თვალსაზრისს¹⁷.

ამავე წერილში ალ. ცაგარელმა მკაცრად გააკრიტიკა გ. ერისთავის თხზულებათა 1867 წლის გამოცემა, რომელშიც საკმაო რაოდენობით გვხვდება კორექტურული შეცდომები, დაბეჭდილია ცუდ ქაღალდზე, დაუფიქრებლად არის შეტანილი ნაწარმოებნი, „რომლებზედაც შემდეგ „დროებაში“ კამათობდნენ“ — ეკუთვნოდა თუ არა ზოგიერთი მათგანი გ. ერისთავს. აქვე მან სავსებით სამართლიანად მიუთითა ქართველი მწერლების გამომცემლებს, რომ ყველა მწერლის ნაწარმოებთა კრებული გამოეცათ ბიოგრაფიისა და კრიტიკული წერილის დართვით.

ყველაზე ვრცელ ადგილს თავის წერილში ალ. ცაგარელი იღია ჭავჭავაძეს უთმობს.

70-იანი წლებისათვის იღია სავსებით ჩამოყალიბებული და ნათლად გარკვეული მრწამსის გამომხატველი პოეტური ფიგურაა; მას უკვე ვანვლილი აქვს „ცისკრისა“ და „საქართველოს მოამბის“ პერიოდი, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ალ. ცაგარელს ხელთ ჰქონდა მხოლოდ მცირე ნაწილი ილიას მემკვიდრეობისა, თუმცა, ძირითადად, მაინც სწორი თვალსაზრისი შეიმუშავა მწერლის შესახებ და აღნიშნა, რომ „თუმცა ჯერ მარტო ორიოდე პატარ-პატარა ნიმუშები გვიჩვენა თავისი მოღვაწეობისა და მუშისა ჭაბუკობის ასაკის დროს, მაგრამ ამ ცოტაშიც, როგორც პატარა ცვარში, ცხადად გამოსჭვირს ბედნიერი პოეტიკური ნიჭი,... რომ ი. ჭავჭავაძეს მართლა ტოლი, უღლის გამწევი არა ჰყავს ჩვენს ლიტერატურაში“.

კრიტიკოსზე განსაკუთრებით ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა ლექსმა „გაზაფხული“, რომელშიაც „გარეგანი სახე, ფორმა შინაგან ღირსების ღრმა გრძნობასთან და ჰაზრთან შეწონილნი

¹⁷ დ. გამეზარდაშვილი. ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან, ტ. I, 1974, გ. ჯიბლაძე, კრიტიკული ეტიუდები, 1958.

არიან, ერთმანეთთან შეთანასწორებულნი და შედარებულნი.../ ეს ლექსი ღირსია ჰეინეს კალმისა“.

აღ. ცაგარელს სურს ობიექტურად შეაფასოს ილიას შემოქმედება, ამიტომ იგი გულწრფელად მსჯელობს ილიას პოეზიის ღირებაზე და, აგრეთვე, იმ ნაკლებზე, რაც მისი აზრით, ამ პოეზიას ახასიათებს.

რა განსაკუთრებული თვისება და ღირსება აქვს ილიას — როგორც პოეტს? კრიტიკოსის მართებული რწმენით, „ილ. ჭავჭავაძის ნიჭი არ არის მარტო ერთგვარი, ერთმხრივი, არამედ დაჰყურებს საგანს ყოველმხრივ და მრავალ სხვადასხვა ფერ და გვარ საგანსა“; ილიას შეუძლიან დიდი გრძნობით სწეროს ლექსები ქალზე, მთვარეზე, მაგრამ ამავე დროს არ დაივიწყოს ზოგადკაცობრიული და უპირატესად ჰუმანური საკითხები, რის ნათელ დადასტურებასაც წარმოადგენს პოეტის „მუშა“, „გუთნის დედა“ და „ნანა“.

გარდა ამისა ილიას უდიდესი ღირსება მისი პოეტური სიტყვის მაგიურ ძალაში მდგომარეობს, პოეტს ახასიათებს „გულწრფელობა და გულღიაობა, — აქედან წარმოსდგება იმისი პოეზიის ღრმა გრძნობა და ყოვლის შემოქმედელი ზემოქმედება, რომელიც მკითხველის, ანუ მსმენელის გულს ეტანება და სწვავს, სწორეთ იმას აგრძნობინებს, რაც პოეტს უნდა ეგრძნობინებინა“¹⁸.

აღ. ცაგარელის ეს თვალსაზრისი არავითარ დავას არ იწვევს, ილიას ახასიათებს სიტყვათა შერჩევისა და შეწყობის გასაოცარი უნარი, გრამატიკული ფორმების ოსტატური მომარჯვება, აზრის ლოგიკური თანმიმდევრობით დალაგება, ანდაზებისა და ხატოვანი გამოთქმების გონივრულად შერჩევა, მხატვრული სახის სრულყოფისათვის შედარებების, ეპითეტების და სხვა პოეტური ხერხების ბრწყინვალე გამოყენება. ყოველივე ეს კი, ცხადია, უდიდეს ემოციურ ზემოქმედებას ახდენდა მკითხველზე.

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად, აღ. ცაგარელმა ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში გარკვეული ხარვეზებიც დაინახა და თავის წერილში საკმაოდ ვრცელი ადგილი დაუთმო მათ აღნუსხვას. მის მიერ გაკეთებული ზოგიერთი შენიშვნა საგსებით მართებული და ანგარიშგასაწევიან, ნაწილი კი მცდარი და უსაფუძვლოა, რაც კრიტიკოსს ხშირად გამოუვალ წინააღმდეგობაში აქცევს.

18 „ღროება“, 1870, № 4.

ერთ-ერთი არსებითი ხასიათის ნაკლოვანება ილიას პოეზიაშია. ალ. ცაგარელის აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ მას ახალი „ენისა და ლექსთ-წყობის შეუმუშავებლობა, ცოტა გრძნობის ქონვა ზოგ ლექსებში და ბევრი მსჯელობის ჩაჩრა, — ნაციონალური კილოს უქონლობა... ი. ჭავჭავაძის ლექსები რუსული ენიდან ნათარგმნსა ჰგავს“¹⁹.

თუ რა უდიდესი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ილია ქართულ სიტყვას და რა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მან ახალი სალიტერატურო ქართულის დამკვიდრებისათვის, ეს საყოველთაოდ ცნობილია. როგორც პროფ. აკ. შანიძემ შენიშნა, „ილია ჭავჭავაძის მრავალმხრივ მოღვაწეობაში ბრძოლა ქართული ენისათვის ერთი ძირითადი ხაზთაგანია. ეს ბრძოლა სხვადასხვა გარემოებაში სხვადასხვა სახეს იღებს: ორიგინალურ ბელეტრისტულ ნაწერებში ის ქმნის უკვდავ სახეებს, წარმტაც სურათებს, ჰედს ქართულ სიტყვას, ნათარგმნ რომანში იძლევა მისაბაძავ ნიმუშს იმისას, თუ როგორ უნდა იქმნეს გადმოქართულებული რომელიმე ნაწარმოები; ცისკრელებთან ბრძოლისას ერთი კალმის მოსმით აუქმებს ახალი სალიტერატურო ქართულისათვის ზედმეტად გამხდარ ასოებს; იანოვსკის წინააღმდეგ ბრძოლაში თავგამოდებით იცავს ქართული ენის უფლებას და სხვა და სხვა“²⁰. ამის შემდეგ მეტად უხერხული იქნებოდა ილიასათვის ბრალად დაგვედო „ენის შეუმუშავებლობა“. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ილიას ზოგიერთ ლექსს „გარეგანი ფორმის“ მხრივ დამუშავება არ აკლდეს. რითმის გასამართად პოეტი ზოგჯერ უკანონოდ კუმშავს ან ავრცობს ამა თუ იმ სიტყვას, რაც გარკვეულ უხერხულობას ქმნის, მაგრამ ასეთი შემთხვევები ხშირი არ არის.

უმართებულოა აგრეთვე ალ. ცაგარელის საყვედური ილიას მიმართ ლექსის ფორმისა და ზომის შესახებაც. მან ვერ შენიშნა, რომ თუმცა ილიას ქართული ლექსის რეფორმა არ მოუხდენია და ამ მხრივ ილიას პოეზიაში რაიმე სიახლე არ შეინიშნება, მაგრამ, როგორც ვ. კოტეტიშვილმა აღნიშნა, „ახალი ის გუნებ-განწყობილება იყო, რომლითაც ილ. ჭავჭავაძემ ეს ძველი ზომა კვლავ სასიცოცხლოდ გამოიწვია, ახალი იყო ის გადახალისება, რომელიც მან ლექსურ მასალას მოუხდინა, ახალი იყო თემები, ბგერათა შერ-

¹⁹ „დროება“, 1870, № 6.

²⁰ ი. ჭავჭავაძე. (საიუბილეო კრებული), 1939 წ., გვ. 1.

ჩევა და სხვა“²¹, რაც იმ პერიოდისათვის უდავოდ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა.

დამახასიათებელია თუ არა ილიას პოეზისათვის გრძნობის სიმცირე, როგორც ალ. ცაგარელი ფიქრობს? ამ დებულების უმართებულობის ნათელსაყოფად ჩვენ მრავალი ადგილის ციტირება მოგვიხდებოდა ილიას შემოქმედებიდან, რაც ეჭვმიუტანლად დაადასტურებდა, რომ იგი ჭეშმარიტად უდიდესი განცდის პოეტი იყო, რომელსაც გრძნობის გარეშე ვერ წარმოედგინა პოეზია და საერთოდ შემოქმედება. ამის ნათელ სურათს წარმოადგენს ილიას არაერთი კრიტიკული თუ პუბლიცისტური წერილი, მათ შორის მისი ცნობილი „პოეზიის ახალგაზრდა მოყვარულთ“, რომელშიც ვკითხულობთ: „პოეზია საგრძნობელია და არა საცნობელი. ჩვენ მხოლოდ მისი ზემოქმედება ვიცით. ვიცით, რომ იგი გვატკბობს და გვასიამოვნებს ჭირსა და ლხინშიაც. ვიცით, რომ იგი ხატებაა ჩვენთა გრძნობათა, გულის — თქმათა, ფიქრთა, ნაღველთა, ლხინთა, ერთის სიტყვით ხილულთა და არა ხილულთა... პოეზია ღვთაებური ღონეა, გულის სიღრმიდამ ადამიანის გრძნობათა მარგალიტების ამომტანელი“²². ვფიქრობთ, ეს სიტყვებიც საკმარისია ალ. ცაგარელის დებულების უარსაყოფად.

ილიას პოეზიის ხარვეზად ალ. ცაგარელი იმ გარემოებასაც მიიჩნევს, რომ მასში ბევრია მსჯელობა, ილია ნაწარმოების პერსონაჟებს თავს ახვევს საკუთარ აზრებს, „იძულებულია თვითონვე ატაროს ხელით, როგორც ჭოჭინაზე მიყუდებული ყმაწვილი, თავისი მოქმედი პირები და მუდამ ჩასჩურჩხლებდეს რა უნდა თქვან, რომ ყმაწვილები ჭკუით დიდებათ ეჩვენენ და არ აცლის თავიანთ ბუნებით, ჰაზრისა და შეგნებისა გრძნობის შესაფერისად რას იტყოდნენ იმათ ნებაზედ რომ მიეგდოთ“²³. ამ დებულების განსამტკიცებლად ალ. ცაგარელი ასახელებს „გუთნის დედას“ და „მუშას“.

რამდენად მართებულია ალ. ცაგარელის ეს შეხედულება?

ილ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში ძლიერად იგრძნობა აზრის საოცარი სიღრმე, საკმაოდ რთული პრობლემების გადაწყვეტა მკითხველთა ფართო წრისათვის ხელმისაწვდომ, ადვილად გასაგებ ფორმაში; მსჯელობა, რომელსაც ზოგჯერ პოეტი მიმართავს, რაც

²¹ ვ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, 1925, გვ. 126.

²² ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. III, 1953, გვ. 90—91.

²³ „ღრობა“, 1870, № 6.

უნდა რთულ საკითხს ეხებოდეს, უშუალო, სადა და ბუნებრივია და არასოდეს არ ტოვებს ხელოვნურად, ნაძალადევად ჩასმული სტრუქტურის ქონების შთაბეჭდილებას. ილიას ერთ-ერთი მთავარი მიზნისაა, რომ სალი აზრი გასაგებად მიიტანოს მკითხველამდე და ამ მიზნის განსახორციელებლად ყველა საშუალებას იყენებს. ერთ პუბლიცისტურ წერილში იგი გარკვევით აღნიშნავდა, რომ „ბევრს აქამდისინაც ვერ გამოუბერტყენია გონებიდან ის აზრი, რომ მაღალი ფრაზით, მდაბალი ფრაზით და საშუალო ფრაზით წერას სრულიად არაფერი მნიშვნელობა არა აქვს. თხზულებაში საქმე აზრია და მაღალსა და მდაბალს ფრაზას არაფერი ღირსება არა აქვს, თუ ბრწყინვალე აზრი არ გამოსჭვივის სტატიაში“.

მაღალი, პროგრესული აზრის გატანას მასებში ეპოქალური მნიშვნელობა ჰქონდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობისათვის და სოციალურ უკუღმართობათა წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში.

რაც შეეხება „მუშას“ და „გუთნის დედას“, მათში არ გვხვდება „ხელოვნურად ჩაჩრილი“ მსჯელობა, როგორც ეს ალ. ცაგარელს ეჩვენება. ამ ნაწარმოებებში ხელშესახებად არის გადმოცემული ღუბჭირი ცხოვრებისაგან განაწამები გლეხობის გულისტივილი. ეს მძიმე კენესა ისმის ხალხური შემოქმედების არა ერთი ლექსიდანაც, მაგრამ ილიას დამსახურება ამ შემთხვევაში ის არის, რომ მან გუთნისდედის და ტვირთ ქვეშ მგმინავი მუშის უკმაყოფილების გამომხატველ სიტყვებს პოეტური სამოსელი შეუკერა, მათ მიერ პრიმიტიული ფორმით გამოთქმულ აზრს სიმანვილე და გარკვეული გამოხატულება მისცა, რითაც გაამძაფრა მოვლენის სოციალური და პოლიტიკური მხარე ²⁴.

რაც შეეხება „ნაციონალური, ნამდვილი ხალხის ფერისა და კილოს უქონლობას, ანუ ცოტას ქონას, როგორც ლექსებში, აგრეთვე პროზაში“, რასაც ალ. ცაგარელი ილიას უსაყვედურებს, — სავსებით გაუგებარია. თავი რომ დავანებოთ ილიას მთელ შემკვიდრობას, მარტო 70-იან წლებამდე შექმნილი ნაწარმოებებიც საკმარისია ალ. ცაგარელის დებულების უსაფუძვლობის დასადასტურებლად. ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში მართებულად აღინიშნა, რომ ლირიკულ ლექსს წერდა და ოცნებობდა სამშობლო მთებზე, თუ არკვევდა შორეული ირლანდიის ჩაგრული ხალხის ცხოვრებას, ეკამათებოდა ვინმე თავხედს, ვინც აუგად იხსენიებდა ქართველ ერს, თუ არკვევდა რთულ ფილოსოფიურ საკითხებს —

²⁴ ი. ჭავჭავაძე ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში, I, 1957, გვ. 49.

ყველგან ილიას თვალწინ ედგა თავისი პატარა, მშვენიერი სამშობლო გმირული წარსულით და დიდი ტრადიციებით, მდიდარი ენით და კულტურით და ღრმად სუნთქავდა მისი ნაციონალური სულით. ასევე არასწორად აქვს გაგებული ალ. ცაგარელს ილიას ლექსი „ჩემო კალამო“, რომელსაც, კრიტიკოსის აზრით, ახასიათებს „რადაც არშიეობისა და სიკეკლუცის კილო გასათხოვარი ქალისა და არა პოეტის შესაფერი“.

როგორც ცნობილია, „ჩემო კალამო“ ილიამ რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, 1861 წლის ოქტომბერში დაწერა. იგი საპროგრამო ხასიათის ნაწარმოებთა რიგს მიეკუთვნება, რომელშიც ძლიერად იგრძნობა სამშობლოს უანგარო სიყვარული და ბოროტების წინააღმდეგ შეუპოვარი ბრძოლის ენის, უკეთესი მერმისის ღრმა რწმენა.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ ალ. ცაგარელი „კაცია ადამიანის“ გარჩევას შეუდგა. მისი აზრით, „ყველაზე დიდი და შესანიშნავი, რაც კი ილია ჭავჭავაძეს დაუწერია, არის „კაცია ადამიანი“. ამ პატარა თხზულებით პოეტმა შიგ ქართველის ცხოვრების გულში ჩაიხედა და გამოხატა ისე ცხადათ ის ფულურო, ფუყი და დამპალი გულ-მუცელი, რომელსაც თუ ცხოველი იმედის, სასოების და მხნეობის უკვდავი ცვარი არ ეპკურა, სხვა საკურნებელი წამალი აღარა აქვს რა და უკანასკნელ განწირულებაშია“²⁵.

ალ. ცაგარელის ეს თვალსაზრისი სავსებით სწორია. ეს ნაწარმოები ბრწყინვალე ნიმუშია ქართული კლასიკური რეალიზმისა; „კაცია ადამიანი“ კრიტიკული რეალიზმის მამხილებელი მოტივები ორგანულად და ოსტატურად დაუკავშირდა განმანათლებლურ იდეებს.

სამწუხაროდ, ალ. ცაგარელმა ვერ შეძლო თავისი სწორი თვალსაზრისის თანმიმდევრული დაცვა; წერილის მომდევნო ნაწილში მან საპირისპირო შეხედულებანი განავითარა და აშკარა წინააღმდეგობაში მოექცა.

ალ. ცაგარელმა გარკვეული მსგავსება დაინახა გოგოლის „მკვდარ სულებსა“ და ილიას „კაცია ადამიანს“ შორის, მაგრამ ეს მსგავსება, მისი აზრით, მხოლოდ გარეგნული ხასიათისაა და არა „შინაგანი აზრის თანხმობა“.

რაში გამოიხატა ეს გარეგნული მსგავსება? ილიას „აქვს აღწერაში ისევ ის სიცხადე და მახვილ-გონიერება, როგორც გოგოლი

25 „ღრობა“, 1870, № 7.

ხმარობს თავის თხზულებაში, მეტადრე „მიცვალებულ სულებში“ ცოტა სიტყვით ბევრის თქმა, ხშირად ძალიან მოსწრებით ხმარებული სიტყვის მასალები, ნამდვილი ქართული სიტყვა მოხდენილი, მკვახე იუმორი, ანდაზების ძალიან უხვით მოყვანა, რომლების გულისთვისაც ხან და ხან ბაასს აგრძელებს, რომ რომელიმე ანდაზა მოაკეროს (მარტო ანდაზებში არა მდგომარეობს პოეზიის ნაციონალური კილო); საბაასო, სალაპარაკო ენას დიდის ცოდნით და ხელოვნებით სწერს; აგრეთვე, როგორც გოგოლი, ძალიან ბედნიერად და მახვილგონივრულად ირჩევს ნამდვილ ნაციონალურ ქართულ სურათებს მომქმედ პირებათ მოთხრობისათვის, მაგრამ ამით თავდება, საუბედუროთ, მსგავსება „მიცვალებულ სულებთან“²⁶.

აღ. ცაგარელმა ამ ორ ნაწარმოებს შორის, სამწუხაროდ, საერთო მეტი ვერაფერი დაინახა.

როგორც ცნობილია, ბელინსკიმ „მკვდარი სულების“ უდიდეს ღირსებად მიიჩნია თანადროული ცხოვრების უარყოფით მოვლენათა ჩვენება, უაღრესად პრინციპული და მამხილებელი ტონი, გოგოლისეული კომიზმი; ხოლო გერცენმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „მკვდარი სულები“ „ესაა ნატურიდან გადმოდებული პათოლოგიური სურათების წყება, დახატული უზარმაზარი და სრულიად ორიგინალური ნიჭით დაჯილდოვებული ადამიანის მიერ“. ეს სიტყვები შეიძლება უცვლელად გავიმეოროთ ილ. ჭავჭავაძისა და მისი „კაცია ადამიანის“ მიმართაც.

„კაცია ადამიანი“ კომპოზიციურად შეკრული ნაწარმოებია, რომელსაც ცხოვლად ახასიათებს მოქმედება. აღ. ცაგარელმა კი ნაწარმოებში ვერც მოქმედება დაინახა და ვერც მისი კომპოზიციურობა შენიშნა, ამიტომ, მისი აზრით, „კაცია ადამიანი“ ნამდვილი მოთხრობის დანიშნულებას ვერ ასრულებს: ეს არის პატარ-პატარა დიდის ხელოვნებით აღწერილი სცენები და სურათები, სხვადასხვა შემთხვევები, შეკრებილი ერთათ, რომლებსაც ხან სულ არა და ხან ძალიან ცოტა შინაგანი კავშირი აქვთ ერთმანეთთან“²⁷.

აღ. ცაგარელმა ნაწარმოებში მოქმედი პირიც კი ვერ დაინახა, რომელიც იმ აზრს განასახიერებდეს, რომელსაც „მკვდარ სულებში“ განასახიერებენ მისი ავტორი და ჩიჩიკოვი. და ვინაიდან, კრიტიკოსის აზრით, ნაწარმოებში არ არის ერთი გარკვეული აზრის

26 „დროება“, 1870, № 7.

27 იქვე.

თანმიმდევრული განვითარება, ამიტომ „მთელი მოთხრობა არის ალწერა სურათებისა, რომლებიც ვთქვათ, შემოწყობილნი ოთახში და ერთმანეთთან არა ცხოველი კავშირი არა აქვთ...“²⁸ მოთხრობაში ერთი ჰაზრი არ არის გატარებული“.

ამგვარმა წინააღმდეგობებმა თავი იჩინეს წერილის იმ ნაწილშიც, სადაც ალ. ცაგარელი ვაკვრით შეეხა ავ. წერეთლის შემოქმედებას.

ალ. ცაგარელმა აკაკი აღიარა მაღალნიჭიერ პოეტად, რომლის ლექსებიც ადვილსასმენელნი, გრძნობის აღმძვრელნი და ტკბილზმოვანნი არიან. ისინი „მარტივად და ცხადათ გრძნობის გამოთქმით, ხალხური ლექსთწყობის მიბაძვით, ძალდაუტანებელი მიმდინარეობით, აგრეთვე მარცვლის სიტყვით და ზომით, წმინდა ნაციონალურ, თვითონ ხალხის ლექსებს შეადგენენ და მოგვაგონებენ კაცსა შეუთხზავ, ბუნებით პოეზიას“.

ამ უდავოდ მართებულ შეხედულებას იქვე მოსდევს სრულიად საპირისპირო თვალსაზრისი: „საზოგადოთ, — წერს ალ. ცაგარელი, — აკაკის ლექსები ღარიბნი არიან გრძნობით და ჰაზრითა: იმის სიტყვა, რაც უნდა დიდ ღირს საგანზედ სწერდეს, გულიდან არ მოდის, გულწრფელობა არ ეტყობა, თითქოს ეთამაშება თავის ლექსსაც და მკითხველსაცაო; ამიტომ არც გულს ეტანება იმის ლექსი“²⁸.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: თუ აკაკი მაღალნიჭიერი პოეტია, რომლის ლექსები ტკბილზმოვანნი და გრძნობის აღმძვრელნი არიან, თუ ეს გრძნობა ძალდაუტანებლად მომდინარეობს აკაკის პოეზიიდან, მაშ რატომ არ ეტანებიან ისინი მკითხველის გულს? რატომ არიან „ღარიბნი გრძნობითა და ჰაზრით“? და თუ ასეთია აკაკის პოეზია, მაშინ როგორღა არიან ისინი მკითხველში გრძნობის აღმძვრელნი?

ასე წარმოგვიდგინა ალ. ცაგარელმა ქართული მწერლობის სურათი მეცხრამეტე საუკუნის 70-იან წლებამდე.

როგორც დავინახეთ, კრიტიკოსის შეხედულებებში ბევრი რამ არის პოზიტიური; ამ შეხედულებებმა ხელი შეუწყვეს ქართული მწერლობის შემდგომ განვითარებას, მაგრამ ალ. ცაგარელის ლიტერატურულ-კრიტიკულ ნაზრევში ბევრი შეცდომაც შეინიშნება.

ალ. ცაგარელის დიდი ავტორიტეტის შედეგად, მის მიერ დაშვებულმა შეცდომებმა თავი იჩინეს მომდევნო პერიოდის კრიტი-

²⁸ „დროება“, 1870, № 7.

კულ აზროვნებაში, რამაც უარყოფითი როლი შეასრულა ამ ^{თუ} ^{სწორად}
იმ ნაწარმოების, თუ მწერლის მთლიანი შემოქმედების შეფასების საქმეში.

მიუხედავად ამისა, ალ. ცაგარელის წერილს „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, მაინც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან მან გამოაცოცხლა იმდროინდელი ქართული ლიტერატურულ-კრიტიკული აზროვნება და მოამზადა ნიადაგი მისი შემდგომი განვითარებისათვის.

ვლადიმერ ყავლაშვილი

გაზეთ „KAUKASISCHE POST“-ის უცხოგი ნომერი

ქართველი ხალხის უანგარო მეგობარმა არტურ ლაისტმა სიცოცხლის ნახევარზე მეტი ჩვენს ქვეყანაში გაატარა. იგი დაუღალავად იღვწოდა იმისათვის, რომ საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი მდიდარი და თვითმყოფი კულტურა ევროპას გაეცნო.

განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის არტურ ლაისტს ქართული პოეზიის ევროპაში გატანის საქმეში. მან ილია ჭავჭავაძისა და ივანე მაჩაბლის დახმარებით 1890 წელს გერმანულად თარგმნა რუსთაველის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“ და არაერთი სხვა სახელოვანი ქართველი მწერლის შემოქმედების ნიმუშები. მისი ინიციატივით თბილისში 1909 წლიდან გამოსვლას იწყებს მთელ ამიერკავკასიაში ერთადერთი უცხოური გაზეთი „Kaukasische Post“ („კავკასიური ფოსტა“). გაზეთი გამოდიოდა 1922 წლამდე. იგი ძირითადად განკუთვნილი იყო ამიერკავკასიაში მცხოვრები გერმანელებისათვის.

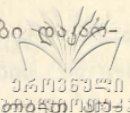
„ამიერკავკასიის გერმანელთა კავშირის ორგანო“ „Kaukasische Post“ 1918 წლამდე გამოდიოდა კვირაში ერთხელ, ხოლო ამ წლიდან — კვირაში ორჯერ (ოთხშაბათობით და კვირაობით). გაურკვეველია, თუ რამდენი ნომერი გამოვიდა სულ 1909—1917 წლებში. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში 1935 წელს დაცული იყო შემდეგი კომპლექტები:

- „1918 წ. № 1 (1/III) — № 91 (28/XII) თით. 2 გვ.
- 1919 წ. № 2 (7/I) — № 6 (23/I) ...? „ “
- 1920 წ. № 28 (8/IV) — № 92 (29/XII) „ “
- 1921 წ. № 1 (2/I) — № 6 (23/II) „ “
- 1922 წ. № 36 (16/IX)—№ 51 (30/XII) „ “¹.

როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, გაზეთის 1919 წლის მხოლოდ რამ-

¹ გ. ბ ა ქ რ ა ძ ე. ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია (1819—1945). საქართველოს სახელმწიფო წიგნის პალატის გამოც., 1947, გვ. 206.

დენივე ნომრის ეგზემპლარები არის შემონახული, სხვები დაკარგულია.

პოეტ ვარლამ რუხაძის პირად არქივში ჩვენ მივაკვლიეთ ნიშნული გაზეთის დაკარგულად მიჩნეული ერთ-ერთი ნომრის ეგზემპლარს (1919 წლის 19 ოქტომბერი, № 82). გაზეთის ეს უცნობი ნომერი მრავალმხრივ საინტერესოა თავისი ისტორიული და ლიტერატურული მასალებით.

პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს არტურ ლაისტს შესაძლებლობა მიეცა განეახლებინა საქართველოს კულტურული ურთიერთობა ევროპასთან. „საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლობის დახმარებით, — წერს გაზეთი, — არტურ ლაიტი მალე შეძლებს გერმანიის ლიტერატურულ წრეებთან ადრინდელი კავშირის აღდგენას. შემდგომ მას სურს გამოსცეს თავისი დასაბუქდად მომზადებული წიგნები. ერთ-ერთი მათგანის — „ცხოვრების სურათის“ გამოქვეყნება მას განზრახული აქვს „კავკასიურ ფოსტაში“, ამასთან მალე უნდა გამოვიდეს მისი „ქართველი პოეტები“, შედარებით დიდი ტირაჟით. მათ „კავკასიური ფოსტის“ მკითხველები გაზეთის ამ გვერდზე გაეცნობიან“.

იქვე რუბრიკით „სულისა და გულისათვის („ქართველი პოეტები“)“ გამოქვეყნებულია არტურ ლაისტის მიერ გერმანულ ენაზე თარგმნილი შემდეგი ლექსები: ვარლამ რუხაძის „ვაშა“, აკაკი წერეთლის „უცხო მხარე“, ვაჟა-ფშაველას „მთას ვიყავ“ და „ერთხელც იქნება, მოგვკვდები“. ამ ლექსებით მისი დაინტერესება გამოწვეული იყო იმით, რომ არტურ ლაიტი — ეს „შორეული თავისიანი“, როგორც მას ილია ჭავჭავაძე უწოდებს, — ხედავდა, თუ როგორ გააპარტახეს მენშევიკებმა საქართველო და რა უფსკრულისაკენ მიაქანებდნენ მას.

ლაისტმა არსებული სინამდვილის დასახატავად მოიმარჯვა აკაკი წერეთლის მიერ 1878 წელს დაწერილი ლექსი „უცხო მხარე“, სადაც გადმოცემულია ღრმა პესიმიზმი არსებული სინამდვილის გამო. პოეტი მიილტვის იმ უცხო მხარისაკენ,

„სადაც ყველა თანსწორია,
ერთს მეორის არ აქვს შიში,
სადაც მოსპო ქრისტეს მცნებამ
ფარისევლის ანგარიში!“

მაგრამ პოეტი ხედავს, რომ ასეთი „უცხო მხარე“ მხოლოდ ოცნებაშია, სიზმარშია:

„ამისთანა უცხო მხარე
ვიცი მხოლოდ ერთადერთი:
ოცნებისა სამთავროში —
იმას ჰქვია... სიზმარეთი!“

ასეთივე აზრებია ჩაქსოვილი ვაჟა-ფშაველას ლექსში „მთას ვიყავ“. ნიშანდობლივია ამ ლექსის შემდეგი სტრიქონები:

„ეხლა თავ-თავქვე მივდივარ,
ხევში მომელის ბნელია,
თან მიმდევს ფიქრი მწუხარე,
გულის, გონების მწველია“.

ასევე პესიმიზმითაა გაჟღენთილი ვაჟა-ფშაველას მეორე ლექსი „ერთხელაც იქნება, მოვკვდები“.

არტურ ლაისტი საბოლოოდ მაინც ცდილობს უკეთესი მომავლის რწმენა ჩაუნერგოს მკითხველს. მისი აზრით, მართალია, მენ-შევიკების ბატონობა საშინელებაა, მაგრამ კვლავ გამოჩნდებიან გმირები, რომლებიც ხალხს წაიყვანენ ნათელი მომავლისაკენ, დაამხოვენ უსამართლო წყობილებას. ეს შეხედულებაა გამოთქმული ვარლამ რუხაძის ლექსში „ვაშა“. პოეტი აღიღებს იმ გმირებს, ვინც სინათლისაკენ მიილტვის:

„ვაშა სინათლეს, მის სხივებს
სიცოცხლის მოძნაჰვებელსა,
ყინვა-სიცივის დამორგუნველს,
წყვედიადის გამაჭრობელსა!

ვაშა მას, ვინც რომ იმისკენ
მიილტვის, მიეშურება,
თავს წირავს იმის გულისთვის,
ერთგულათ ემსახურება!“

აქვე მოგვყავს ამ ლექსის ლაისტისეული გერმანული თარგმანი, რომელიც გაზეთ „Kaukasische Post“-ის ჩვენ მიერ მიკვლეულ ნომერში დაიბეჭდა:

Hei dem Lichte, dessen Strahlen
Leben bringen in die Nacht.
Das verdrängt die Nebelwolken,
Bis der helle Gag erwacht!

Ruhm den Männern, welche mutig,
Furchtlos folgen seinem Schein
Und, ihr eignes Leben wogend,
Aus der Nacht ihr Volk befrein!

გაზეთში დასტამბულია ნაწყვეტი ელიზავეტ ბაუხის მოთხრობისა „ბავშვი თოვლში“. მასში ავტორი დიდი ფსიქოლოგიური დაკვირვებით აღწერს მგლოვიარე დედის განცდებს, რომელსაც საყვარელი შვილი გარდაცვლია და მისი მოგონებებითა ცოცხლობს.

თეატრის ისტორიკოსებისათვის გაზეთი იძლევა შემდეგ საინტერესო ცნობას: ზუბალაშვილის სახალხო სახლს ჰქონია გერმანული დრამატული სექცია, რომელსაც 1919 წლის 22 ოქტომბერს გაუმართავს კომედიის დიდი საღამო, წარმოდგენილი ყოფილა გ. კადელბურგისა და ო. ბლუმენტალის კომედია „ორი ღერბი“ ოთხ მოქმედებად მუსიკის თანხლებით.

ახალ ამბებში გაზეთი ხაზს უსვამს ბათუმ-ნატანების რკინიგზის ხაზზე მომხდარ შეტაკებას მუშებსა და ბრიტანეთის ხელისუფლების მიერ გაწვრთნილ თანამდებობის პირებს შორის.

გაზეთის საანალიზო ნომრის უმეტესი ნაწილი დათმობილი აქვს ამიერკავკასიელ გერმანელთა კავშირის დებუტატთა ყრილობის მასალებს, სადაც მიმოხილულია ამიერკავკასიაში არსებული გერმანული სკოლების სავალალო მდგომარეობა მენშევიკების ბატონობის დროს.

ვრცელ საერთაშორისო კომენტარში ყურადღებას იქცევს ლიტვის მთავრობის ნოტა ანტანტელი მოკავშირეებისადმი, რომლებმაც ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის საბაბით გადაწყვიტეს ხელში ჩაეგდოთ ლიტვა. ფართოდაა მიმოხილული ამ ნოტის მსოფლიო გამოძახილი.

ამრიგად, გაზეთის დღემდე უცნობი ეს ნომერი თემატურად საკმაოდ მრავალფეროვანია. იგი შედგება ორი გვერდისაგან და ეხება იმდროინდელი ცხოვრების ყველა სფეროს; რეალურად აღწერს იმ ვითარებას, რაც შეიქმნა საქართველოში მენშევიკების ბატონობის დროს. ამიტომ იგი, ვფიქრობთ, ერთგვარ სამსახურს გაუწევს აღნიშნული პერიოდის ისტორიით დაინტერესებულ პირთ.

ლუიზა ჭუმბურიძე

რუსთველოლოგიური საკითხები გავით „დროებაში“

„ვეფხისტყაოსნისადმი“ ინტერესი ქართველ ხალხს არასოდეს განელებია; ყველა ეპოქაში იგი ახალ ჟღერადობას იძენდა და მკითხველს ახალი ინტერესებით განაწყობდა. მაგრამ პოემისადმი განსაკუთრებული ინტერესი ქართველმა საზოგადოებრიობამ გამოიჩინა მეცხრამეტე საუკუნის 60-იან წლებში, როდესაც „ვეფხისტყაოსანმა“ დიდი წვლილი შეიტანა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის გავლიერების საქმეში. ამ მოძრაობის მესვეურებმა (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, გ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, ი. გოგებაშვილი, ვაჟა-ფშაველა და სხვ.) „თავიანთ საბრძოლო მოწოდებებად რუსთველის ზოგადსაკაცობრიო იდეალები მიიჩნიეს და ქართული ეროვნულ-კულტურის მოწიფულობის საბუთად „ვეფხისტყაოსანი“ აღიარეს“¹.

მიუხედავად პოეტის დიდი პოპულარობისა, ამ საუკუნეში მონოგრაფიული ნარკვევი რუსთველზე არ შექმნილა, მაგრამ ქართული პრესის („დროების“, „ივერიის“, „მოამბის“ და სხვ.) ფურცლებზე უხვადაა წარმოდგენილი პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებული მასალა, რომლის საფუძვლიანი შესწავლა საშუალებას მოგვცემს გასული საუკუნის რუსთველოლოგიური აზრის განვითარების წარმოსაჩენად და იმ დიდი ინტერესის გასათვალისწინებლად, რომელიც „ვეფხისტყაოსანს“ ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში ჰქონდა.

თუ მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი რუსთველისადმი ინტერესს იმით ავლენდა, რომ პოეტის სახელს შარავანდედით მოსავდა, 60-იანი წლების ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურები ყურადღებას უკვე რუსთველოლოგიურ პრობლემებზე ამახვილებენ. მათ

¹ ლ. მენაბდე. „ვეფხისტყაოსანი“ და საქართველოს ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მოღვაწენი, 1967, გვ. 3.

ინტერესებთ პოემის ტექსტის დადგენის, თარგმნის, გამოცემის, ხელნაწერთა შესწავლის, და სხვა აქტუალური პრობლემები.

რუსთველოლოგიური საკითხების შესწავლისა და პოეტის შემოქმედების ხელის პოპულარიზაციის საქმეში გარკვეული წვლილი შეიტანა გაზეთმა „დროებამაც“.

„დროების“ რედაქციას, რომელსაც ხელმძღვანელობას უწყევდნენ იმ პერიოდის ცნობილი მოღვაწეები (ს. მესხი, გ. წერეთელი, კ. ლორთქიფანიძე, ი. მაჩაბელი), და რომელშიც თანამშრომლობდა ქართველი ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი, ყურადღების გარეშე არ დაუტოვებია თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელიც რუსთველის სახელთან იყო დაკავშირებული, ამიტომაც ამ გაზეთის ფურცლებზე, რუსთველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ არაერთი მნიშვნელოვანი წერილი, მოსაზრება თუ შენიშვნა დაიბეჭდა.

„დროება“ სისტემატიურად აქვეყნებდა ქრონიკალურ ცნობებს იმის თაობაზე, თუ რა საქმიანობას ეწეოდა ქართველი ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი პოეტის სახელის პოპულარიზაციისათვის. მართალია, „დროებაში“ დაბეჭდილი ამგვარი ცნობები ხშირად ვერაფერს მატებდა რუსთველის ცხოვრებისა და შემოქმედების მეცნიერულ კვლევას, მაგრამ ისინი საყურადღებოა იმდენად, რამდენადაც გვამცნობენ პოემის პოპულარობას, ქართველი ხალხის ინტერესს რუსთველისადმი, იმ დიდ გავლენას, რომელიც პოემას ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ჰქონდა და, რაც მთავარია, იმას რომ მე-19 საუკუნის 60—80-იან წლებში მომწიფდა ნიადაგი „ვეფხისტყაოსანის“ შესასწავლად.

„დროებაში“ გამოქვეყნებული ცნობები პოეტის პორტრეტის, ბიუსტის, ძეგლის, პოემის იაფფასიანი გამოცემისა თუ რუსთველზე ჩატარებული საჯარო ლექციების შესახებ, უთუოდ საინტერესოა ჩვენი კულტურის ისტორიისათვის. ამ ცნობების გათვალისწინება აუცილებელია წარმოსადგენად იმ მზარდი ინტერესისა, რომელსაც ქართველი ხალხი რუსთველის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი ავლენდა.

მე-19 საუკუნეში რუსთველისადმი ინტერესი რომ ერთიორად გაიზარდა, იქიდანაც ჩანს, რომ ზოგიერთი პირი, პოეტის სახელის პოპულარიზაციის მიზნით შეეცადა მისი სურათის დაბეჭდვასა და გავრცელებას. „დროებაში“ გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ ცნობაში აღნიშნულია, რომ ალ. როინიშვილმა რომელიღაც ფრანგული გამოცემიდან გადმოიბეჭდა რუსთველის პორტრეტი; „რუსთველი ზის

ფეხმოკეცილი, ხელში რვეული უჭირავს, რომელზედაც თავის უკვე დაგ პოემას წერს. „ნამდვილი ქართული პოეტური, ალტაცებულის სახეაო“ — წერდა „დროება“ ამ სურათის შესახებ².

ა.ლ. როინიშვილის მიერ დაბეჭდილი რუსთველის პორტრეტი გაგარინის იმ ალბომიდან არის გადმოღებული, რომელიც პარიზში გამოიცა.

ს. ცაიშვილის გამოკვლევით ამ პორტრეტის შესახებ ცნობას გვაწვდის პლ. იოსელიანი მის მიერ გამოცემულ ტ. გაბაშვილის „მომოსვლის“ კომენტარებში და გრ. გაგარინი³. ამ ცნობების მიხედვით ირკვევა, რომ რუსთველის ეს პორტრეტი თავდაპირველად მოთავსებული ყოფილა ერთ ხელნაწერში, რომელსაც მრავალი პირის ხელში გაუვლია და, ბოლოს, ალ. ორბელიანის საკუთრება გამხდარა.

დღეს უკვე საშეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ ამ ხელნაწერის მფლობელი ზაზა ციციშვილი იყო⁴.

როგორც გ. ლეონიძე შენიშნავს, „ზაზასეულ ხელნაწერის კუთვნილება ყოფილა ის ცნობილი გაგარინისეული რუსთველის პორტრეტი, რომელიც ოფიციალურად გავრცელებულა საქართველოში⁵, და რომლის პირიც ალ. როინიშვილს დაუბეჭდავს.

ა.ლ. როინიშვილი არა მარტო რუსთველის პორტრეტით იყო დაინტერესებული, არამედ პოემის სურათებიანი ხელნაწერებითაც. მან ნ. დადიანის ბიბლიოთეკაში აღმოაჩინა „ვეფხისტყაოსნის“ უძველესი სურათებიანი ხელნაწერი და „დროების“ ფურცლებიდან თხოვნით მიმართა ხელნაწერის პატრონს, ეთხოვებია მისთვის ეს ხელნაწერი, რომელიც უვნებლად დაუბრუნდებოდა სურათების გადმობეჭდვის შემდეგ⁶.

„დროებას“ არც ჯვრის მონასტრის კედლიდან გადმოღებულ პოეტის პორტრეტი დაუტოვებია უყურადღებოდ. მან ქართველ ხალხს აუწყა ალ. ცაგარლის მოგზაურობის შესახებ იერუსალიმში და მის მიერ ჯვრის მონასტრის კედელზე ნანახი პოეტის პორტრეტის აუწერა⁷.

თავადმა მინგრელსკიმ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგად-

2 „დროება“, 1875, № 112.

3 ს. ცაიშვილი. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, II, 1970, გვ. 1.

4 გ. ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები, 1958, გვ. 187.

5 იქვე, გვ. 192.

6 „დროება“, 1879, № 47.

7 „დროება“, 1883, № 176.

დობას შესწირა რუსთველის სურათი, რომელიც, როგორც „დრო-
ება“ იუწყებოდა, პოეტის ყველა ცნობილ სურათზე დიდი

რუსთველის სურათი ჩვენი სახელოვანი წინაპრების
მოთავსებული ყოფილა ახალგაზრდა ნიჭიერი მხატვრის ალ. ბერო-
ძის მიერ შესრულებულ ალბომში, რომელიც მისივე ტექსტით და-
იბეჭდა იტალიაში⁸.

ჯვრის მონასტრის კედელზე არსებული სურათის მიხედვით,
გრ. ჩარკვიანის შეკვეთით, მოქანდაკე შლიტერს თაბაშირისაგან
დაუმზადებია რუსთველის ბიუსტი, რომელიც „დროების“ რედაქ-
ციისათვის უჩუქებია⁹. ასევე პოეტის პორტრეტი, ფოლადზე ამოჭ-
რილი, საზღვარგარეთ დაუმზადებიათ¹⁰, გრ. ტატიშვილს კი ხეზე
ამოუჭრია პოეტის სახე¹¹.

როგორც ვხედავთ, მე-19 საუკუნის ქართველი საზოგადოებ-
რიობა დიდი სიყვარულით ხატავდა და აქანდაკებდა, ხეზე თუ ფო-
ლადზე ჭრიდა პოეტის სახეს, რისთვისაც ის იყენებდა ან ჯვრის
მონასტრის კედლიდან გადმოღებულს, ანდა გაგარინისეულ ალბო-
მიდან გავრცელებულ რუსთველის პორტრეტს.

მე-19 საუკუნის 60—80-იან წლებში რომ დიდი მოთხოვნილება
არსებობდა „ვეფხისტყაოსანზე“, ჩანს იმ მრავალრიცხოვანი გამო-
ცემებიდან, რომლებიც ამ პერიოდში განხორციელდა.

ქართველმა მკითხველმა იგრძნო პოემის იაფფასიანი გამოცე-
მის აუცილებლობაც, ვინაიდან დაბალ ფენებს არ შეეძლოთ ძვირ
ფასიანი წიგნების ყიდვა. „დროების“ რედაქცია, რომელიც სიხა-
რულით მიესალმა „ვეფხისტყაოსნის“ იაფფასიან გამოცემებს,
წერდა: „ჩვენს ღარიბ ლიტერატურაში ეს დიდი მოვლენაა და დი-
დი პატივისცემის ღირსნი არიან ის გამომცემლები, რომლებიც
თავიანთი სახსრებით ასეთ საშვილიშვილო საქმეს კიდებენ ხელ-
სო“¹².

იმდენად დიდი იყო მოთხოვნილება პოემაზე, რომ მის გამოცე-
მაზე შეჯიბრიც კი გამართულა. ასეთი ვითარება კი „ვეფხისტყაოს-
ნის“ ერთ-ერთ გამომცემელს, — პ. წულუკიძეს საძრახის საქმედ
მიუჩნევია, რის გამოც „დროების“ რედაქტორი ს. მესხი შენიშნავ-

8 „დროება“, 1883, № 145.

9 „დროება“, 1881, № 17.

10 „დროება“, 1883, № 111.

11 „დროება“, 1869, № 31.

12 „დროება“, 1885, № 54.

13 „დროება“, 1875, № 13.

და: „ნუთუ მარტო იმისათვის, რომ ერთ ვინმეს გამოუცია წიგნი, მეორეს უფლება არა აქვს ამისთანა წიგნები უფრო იაფად გამოეცეს“¹⁴.

ს. მესხი ქართველ მკითხველს განუმარტავდა იაფფასიანი წიგნების მნიშვნელობას და მათი გამოცემის აუცილებლობას. ის აფასებდა იმ პირთა ღვაწლს, რომლებმაც თავიანთი „ოფლით ნაშრონი ფულით“ გამოსცეს „ვეფხისტყაოსანი“.

„დროების“ რედაქციამ, როდესაც წამოჭრა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გაფანტული ხელნაწერების შეგროვების საკითხი, გაიხსენა პოემის ზეპირად მთქმელები: გასპარ ივანეს ძე კობიაშვილი¹⁵ და უსეინბეგი ბეჟანოვი¹⁶, რომლებიც ეროვნული მწერლობის დიდი დამფასებლები იყვნენ.

„ვეფხისტყაოსნის“ ზეპირად მთქმელ გაშპარ კობიაშვილს „დროებამ“ სპეციალური სტატია მიუძღვნა. სტატიის ავტორის დახასიათებით, კობიაშვილი ცხოვრობდა მე-18 საუკუნის ბოლოს, გამოირჩეოდა დიდი ნიჭით, მეხსიერებით. ამასთან, იყო კარგი ვაჟაკაცი, მამაცი მეომარი, რომელსაც არაერთ ბრძოლაში უსახელებია თავი. მართალია, მან წერა-კითხვა არ იცოდა, მაგრამ თავის მეხსიერების წყალობით შეძლო პოემის მთლიანი ტექსტის ზეპირად დამახსოვრება. ავტორის აზრით, კობიაშვილის სიყვარული „ვეფხისტყაოსნისადმი“ სანიმუშო უნდა ყოფილიყო ქართველი ხალხისათვის¹⁷.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა იმ პერიოდში ქართველი ხალხის ცხოვრებაში იყო „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის მომზადება, რომლის მეცენატობა გ. ქართველიშვილმა იკისრა. როგორც „დროება“ იუწყებოდა, ეს გამოცემა იქნებოდა ჩასმული ძვირფას ყდაში და მას უნგრელი მხატვრის მიხაი ზიჩის სურათები დაამშვენებდა.

პოემის ამ გამოცემისათვის შედგა სარედაქციო კომისია, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ იმ დროის ცნობილი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები (გ. ორბელიანი, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ვ. ორბელიანი, გ. წერეთელი, ს. მესხი, ა. უმიკაშვილი, ი. გოგებაშვილი, ნ. დადიანი, ი. მეუნარგია, დ. ერისთავი და სხვა)¹⁸.

14 „დროება“, 1875, № 13.

15 „დროება“, 1881, № 1.

16 „დროება“, 1883, № 60.

17 „დროება“, 1881, № 1.

18 „ვეფხისტყაოსნის“ სარედაქციო კომისიის მუშაობის შესახებ იხ. ს. ცაიშვილის წიგნი: „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, 1, გვ. 35—59.

პოემის ტექსტის დადგენა სარედაქციო კომისიას გადაუდებელ/ ამოცანად მიაჩნდა, ვინაიდან გადამწერებისაგან ის ძალზე შერყვენილი იყო. შერყვენილი

ამ ფრიად მნიშვნელოვან მოვლენას ქართველი საზოგადოებრიობა დიდი სიხარულით გამოეხმაურა. ალ. სავანელმა, „დროებაში“ დაბეჭდილ სტატიაში — „შ. რუსთველი“, ქართველ ხალხს განუმარტა პოემის ახალი გამოცემის მნიშვნელობა. „ეს საქმე ფრიად კარგია და კეთილი და ღირს მადლობის გადახდა იმ პირთათვის, რომელთაც უკისრიათ შრომა“¹⁹, — წერდა იგი „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის თაობაზე.

პოემის ახალ გამოცემასთან დაკავშირებით, ქართველ ხალხში მომწიფდა აზრი პოეტის ძეგლის დადგმის შესახებ.

ალ. სავანელმა, ძეგლის აგების აუცილებლობა რომ ეგრძობინებინა ქართველი ხალხისათვის, რუსთველი ასეთი სიტყვებით შეამკო: „რუსთველი არის ბრწყინვალე ვარსკვლავი ჩვენი წარსული ცხოვრებისა და ლიტერატურისა“²⁰.

წარმოაჩინა რა რუსთველის ღირსება და დამსახურება ქართული მწერლობის წინაშე, ალ. სავანელმა პოეტის ძეგლისათვის ზრუნვა მიიჩნია შთამომავლობის ვალად, რათა მის წინაშე დიდი კრძალვითა და პატივით მუხლი მოედრიკა ყოველ ქართველს.

ალ. სავანელის აზრით, რუსთველის ძეგლი უნდა აღმართულიყო თბილისში და მის ასაგებად უნდა ეზრუნა მწერალთა კომისიას, რომელმაც „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემით დიდი ეროვნული და საშვილიშვილო საქმიანობის მეთაურობა იკისრა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის ამ მნიშვნელოვან ფაქტს საზოგადოების ზოგიერთი წევრი უარყოფითად გამოეხმაურა, „ნოვოე თბოზრენიეს“ ერთ-ერთი თანამშრომელი მტკივნეულად წერდა, რომ იმ დროს, როდესაც არაგვისა და ქსნის ხეობაში უმეტრებას დაუსადგურებია, გ. ქართველიშვილს 10000 მან. გაუღია პოემის ახალ გამოცემაზე, რათა ის ძვირფას ყდაში ჩაესვა და ზიჩის ილუსტრაციებით დაემშვენებინა. ასეთი გამოცემა, მისი სიტყვით, არაფერს შემატებდა პოემას. ამ აზრს იგი ასაბუთებდა სახარების სიტყვებით: „ნუ აძლევ ქვას, როცა ხალხი პურს თხოულობსო“²¹.

რა თქმა უნდა, „დროების“ რედაქციამ ასეთი დაუმსახურებელი შენიშვნა ძალზე მტკივნეულად განიცადა. თავის მოწინავე წე-

19 „დროება“, 1880, № 252.

20 იქვე.

21 „დროება“, 1884, № 62.

რილში იგი შეეხო ძველი ქართული მწერლობის მნიშვნელობას და პოემის ახალი გამოცემის მომზადება ხელნაწერებთან შედარებით გზით დიდ ეროვნულ საქმედ აღიარა, რაც „ნოვოე ობოზრენიეს“ თანამშრომელს მკითხველისათვის დაუმაღლავს და ყურადღება მხოლოდ ძვირფას ყდაზე და ზიჩის ილუსტრაციებზე გაუმახვილებია²².

„ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკული ტექსტის დადგენისათვის აუცილებელი იყო პოემის ხელნაწერები, რომელთა შეგროვება ფართო საზოგადოებრიობის დაუხმარებლად შეუძლებელი იყო. ამიტომ გრ. ორბელიანმა „დროების“ ფურცლებიდან თხოვნით მიმართ ქართველ საზოგადოებას, მონაწილეობა მიეღო ამ საშვილიშვილო საქმეში და ხელნაწერთა მიწოდებით დახმარება გაეწია სარედაქციო კომისიის მუშაობისათვის²³.

ხელნაწერთა პატრონებს, ჩანს, უძნელდებოდათ სარედქციო კომისიისათვის ხელნაწერების თხოვება, ამიტომ „დროების“ თანამშრომლები თვითონ გებულობდნენ, თუ ვის ოჯახში ინახებოდა პოემის ხელნაწერები და ცნობებს ამის თაობაზე აქვეყნებდნენ გაზეთში. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებო სტატია დაბეჭდა „დროებაში“ კოტიჩმა, რომელმაც კატეგორიულად განაცხადა, რომ მან ნამდვილად იცოდა, რომ პელაგია წერეთელს ჰქონდა პოემის უძველესი ხელნაწერი, რომელიც შესრულებული იყო სქელ პერგამენტზე და მასში მრავალი სურათი მოიპოვებოდა. თანაც ეს ხელნაწერი თავისი მოცულობით გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანზე“ მეტი იყო.

მართალია, წერდა კოტიჩი, — ამ ხელნაწერის სურათები სუსტია, მაგრამ ისინი, როგორც არ უნდა იყოს, მაინც საინტერესოა, ვინაიდან მკითხველს იმ ეპოქის ტანსაცმელს გააცნობს და დაანახევებს, თუ რა მდგომარეობაში იყო ჩვენი ხელოვნება²⁴. ხელნაწერის პატრონი რომ წაახალისოს, კოტიჩი მის საყურადღებოდ შენიშნავს, რომ ამ ხელნაწერის დაბეჭდვა უთუოდ დიდი კეთილშობილურ საქმე იქნება, ვინაიდან ქართველი მკითხველი მიიღებს პოემის სურათებიან გამოცემას, რის გამო ხელნაწერის პატრონი საზოგადოების დიდ მადლობას დაიმსახურებსო.

როგორც კოტიჩის მსჯელობიდან ჩანს, იმ პერიოდში ქართველ ხალხში აღძრულა პოემის ძველი ხელნაწერების გაცნობის საკითხი. განსაკუთრებით აინტერესებდა მას პოემის მოცულობის საკითხი,

²² „დროება“, 1884, № 62.

²³ „დროება“, 1880, № 266.

²⁴ იქვე.

ენიდან იმდროინდელი გამოცემები პოემის სრულ გამოცემებს არ წარმოადგენდნენ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დღეისათვის სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეული კოტი-
ჩის მიერ დასახელებულ პელაგია წერეთლის ნაქონი ხელნაწერის
ღირსება. იგი ცნობილია S—5006 ნომრით (მისი აღწერილობა მო-
ცემული აქვს ს. ცაიშვილს)²⁵.

„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა მემკვიდრეობის შესწავლით
დაინტერესებული ყოფილა პ. კარბელაშვილი. მან საყურადღებო
ცნობა გამოაქვეყნა „დროებაში“ პოემის ერთი ვრცელი ვარიანტის
შესახებ, რომლითაც დაინტერესებული ყოფილან „ვეფხისტყაოს-
ნის“ გამომცემლები: ზ. ფალავანდიშვილი, მ. ბროსე და დ. ჩუბინ-
აშვილი. მათ სურდათ, რომ ამ ხელნაწერით ესარგებლათ პოემის
1846 წლის გამოცემისათვის, მაგრამ ხელნაწერის პატრონს დაკარ-
გვის შეშინებია და მათთვის იგი არ უთხოვებია. პ. კარბელაშვილს
აზრით, ამ ხელნაწერის ღირსება ის იყო, რომ იგი პოემის სრულ-
ეგზემპლარს წარმოადგენდა, და ისტორიკოსებისა და ლიტერატო-
რების წინაშე აყენებდა მისი საფუძვლიანი შესწავლის საჭიროებას,
რათა გარკვეულიყო პოემის დასასრული²⁶.

საყურადღებო ცნობებია დაცული „დროებაში“ პოემის უძვე-
ლესი ხელნაწერების შესახებ. ერთ-ერთი ცნობის მიხედვით, პოე-
მის უძველესი ხელნაწერი, რომელიც ტყავზე იყო დაწერილი და არ-
შიები ყვითელი ყვავილებით ჰქონდა შემკული, ინახებოდა სოფ. ახ-
მეტაში რევაზ ჩოლოყაშვილის ოჯახში. ეს ხელნაწერი თავდაპირ-
ველად ეკუთვნოდა მეფე ერეკლეს, ხოლო შემდეგ ქაიხოსრო ჩო-
ლოყაშვილის საკუთრება გამხდარა²⁷.

„დროების“ თანამშრომლებს არც პლატონ იოსელიანის „კავ-
კაზში“ (1870) გამოქვეყნებული ცნობა დაუტოვებიათ უყურადღე-
ბოდ. „დროების“ რედაქცია სთხოვდა გრ. წერეთლისა და ნ. ელიო-
ზაშვილის მემკვიდრეებს იმ ხელნაწერების გამოგზავნას, რომლებიც
პლ. იოსელიანმა განსვენებული პირების ხელში იპოვა²⁸.

პოემის ხელნაწერების შესახებ „დროებაში“ გამოქვეყნებული
ზოგიერთი ცნობა ჯერ კიდევ დაზუსტებული არ არის, ამიტომ შემ-
დგომი კვლევა შექს მოჰფენს ამ ხელნაწერების ისტორიას.

როგორც სამართლიანად წერს ს. ცაიშვილი, „მწერალთა კომი-

25 ს. ცაიშვილი. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, ტ. 2, გვ. 38.

26 „დროება“, 1880, № 130.

27 „დროება“, 1880, № 7.

28 „დროება“, 1881, № 123.

სიის დიდი დამსახურება ისიც იყო, რომ ამ დროს პირველად თვე/ მოუყარეს პოემის ჯერ კიდევ აქა-იქ გადარჩენილ ნუსხებს, რაც შემდგომში გახდა საფუძველი „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერების შეკრება-აღრიცხვისათვის“²⁹.

„ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის მომზადებამ ქართველ ხალხში დიდი მოწონება დაიმსახურა. ბევრი პატრიოტული გრძნობით შთაგონებული სტრიქონი დაიწერა ამ დიდი ეროვნული საქმიანობის შესახებ. „დროების“ რედაქცია პოემის ახალი გამოცემის ეროვნული მნიშვნელობის გაანალიზებით ცდილობდა გაეღვიძებინა პატივისცემა ქართული მწერლობისადმი. მისი აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ კარგი გამოცემა იყო ისეთი საქმე, რომელიც ერს ახალ იდეალებს აღმოუჩენდა და ენერგიას შემატებდა. მას პოემის ახალი გამოცემა, ხელნაწერ მემკვიდრეობასთან შეჯერების გზით, საზოგადო საქმედ მიაჩნდა და ყოველი ქართველის მოვალეობად თვლიდა რედაქციისათვის შეემსუბუქებინა ის ტვირთი, რომელიც მან იკისრა³⁰.

„ვეფხისტყაოსნის“ სარედაქციო კომისიის სხდომები იმართებოდა ბანკის შენობაში. ერთ-ერთ შეკრებაზე მოსკოვიდან ჩამოვიდა ქართველი მეცნიერი დ. ჩუბინაშვილი, რომელსაც სურდა მონაწილეობა მიეღო სარედაქციო კომისიის მუშაობაში, მაგრამ, სამწუხაროდ, ბანკის მოსამსახურებმა კომისიის წევრებს კარები დაუკეტეს და შენობაში არ შეუშვეს. ამ ფაქტმა ქართველი საზოგადოებრიობის დიდი გულისწყრომა გამოიწვია: „დროების“ ფურცლებზე დაიბეჭდა ქაიხოსრო გელოვანის სტატია, რომელშიც ავტორი მომხდარ ფაქტს იმით ხსნიდა, რომ ზოგიერთ პირს ჯერ კიდევ არ ესმოდა ჩვენი სახელოვანი წინაპრების მიერ დატოვებული მატერიალური თუ სულიერი მემკვიდრეობის ფასი და ღირსება³¹.

პოემის ახალი გამოცემის დასურათების საქმე ქართველმა ინტელიგენციამ იმხანად საქართველოში მყოფ მიხაი ზიჩის დაავალა³². ზიჩიმ უსასყიდლოდ იკისრა ამ საპატიო საქმის შესრულება. ქართველ ხალხში შეარჩია პოემის ტიპაჟი და პოემის ილუსტრირება ცოცხალი სურათების დადგმით დაიწყო. ცოცხალი სურათები დაიდგა პეტერბურგში, თბილისში, ქუთაისში და საზოგადოების

29 ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, 1, გვ. 55.

30 „დროება“, 1880, № 242.

31 „დროება“, 1881, № 173.

32 დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. ბენო გორდეზიანი, ზიჩი საქართველოში, თბ., 1966.

დიდი მოწონება დაიმსახურა. „დროების“ რედაქცია, რომელიც მუდ-
რადღებთ ადევნებდა თვალს ცოცხალი სურათების დადგმას, გა-
ზეთის ფურცლებზე მის შეფასებას იძლეოდა. ერთ-ერთ ^{ეროვნულ} ~~ეროვნულ~~
დადგმის შესახებ „დროება“ წერდა: „წარსულ კვირას კიდევ გაი-
მართა ეს სურათები და კიდევ ერთხელ აივსო გული წარსული ნე-
ტარების მოგონებით. იქამდისინ მშვენიერი იყვნენ ეს სურათები,
რომ მტერი და მოყვარე, ქართველი, რუსი, გერმანელი, თათარი —
ყველანი აღტაცებაში მოიყვანა“³³.

საქართველოში ორი წლის მუშაობის შემდეგ ზიჩიმ ცოცხალი
სურათებიდან უამრავი ჩანახატი გაამზადა და პეტერბურგში წაი-
ღო. მან „ვეფხისტყაოსნის“ სარედაქციო კომისიას, ტექსტის გაც-
ნობის მიზნით, მოსთხოვა პოემის თარგმანი. ზიჩიმ მიიღო რა პოემის
მეუნარგვიანეული ფრანგული თარგმანი, შეუდგა პოემის დასურა-
თებას. პოემის ახალ გამოცემას ქართველი მკითხველი მოუთმენ-
ლად მოელოდა და „დროების“ რედაქციას ხშირად ეკითხებოდა,
თუ როდის გამოვიდოდა „ვეფხისტყაოსანი“. მართლაც, ეს გამოცე-
მა, წინა გამოცემებთან შედარებით, ერთ-ერთ ლამაზ და მდიდარ
გამოცემას წარმოადგენდა, რომლის ტექსტი ხელნაწერ მემკვიდრე-
ობასთან შეჯერების გზით იყო დადგენილი.

ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურებს, რო-
მელთაც რუსთველი მიაჩნდათ ქართველი ხალხის ეროვნული
კულტურის ნათელ გამოხატულებად, თავიანთ პუბლიცისტურ და
მეცნიერულ-კრიტიკულ წერილებში უხვად იყენებდნენ მის
ბრძნულ გამონათქვამებს, განმარტავდნენ მათ შემეცნებით მნიშვნე-
ლობას, საგანგებოდ ჩერდებოდნენ პოემის იდეურ მოტივებზე და
ამით ხელს უწყობდნენ ქართველ ხალხში ეროვნული გრძობის გაღ-
ვიძებას. რუსთველის სახელის პოპულარიზაციის საქმეში დიდი
წვლილი შეიტანეს აკაკის, ილიას, ნ. გულაკის, რ. ერისთავის საჯარო
ლექციებმა.

აკაკის ლექციები დიდ ეროვნულ ზეიმაღ გადაიქცა. „დროება“
ხშირად აღნიშნავდა როგორც ამ ლექციების ღირსებას, ისე იმ დიდ
ოვაციებს, რომელსაც ქართველი ხალხი უმართავდა აკაკის თბილის-
ში, ქუთაისსა და გორში. ასეთი აღფრთოვანება გამოწვეული იყო
იმით, რომ პოეტი ლექციებს კითხულობდა დიდი პატრიოტული
გრძობით. „სწორედ მოსწრებულ დროზე იყო წაკითხული ეს ჩი-
ნებული საკითხავნი, სწორედ დროზე გაისმა მილიონჯერ განმო-
რებული მოწოდება მამულიშვილთა ძმობისა და ერთობისადმი,

33 „დროება“, 1882, № 32.

მოწოდება, რათა დავივიწყოთ პიროვნული ინტერესები საზოგადო-
სარგებლობისათვის“³⁴, წერდა „დროება“.

აკაკი ცდილობდა პოემასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვას
შუქებიან ისე, რომ თანამედროვეებში გამოეწვია პატივისცემის
გრძნობა ჩვენი დიდებული წარსულისადმი, ეროვნული კულტური-
სადმი; პოემაში ხორცშესხმულ იდეებს აკავშირებდა თანამედრო-
ვეობასთან.

ლექციების ერთი ნაწილი, პატარა პუბლიცისტური სტატიის
სახით („ხასიათები“), კიდევ დაიბეჭდა „დროებაში“³⁵. „დროება-
შივე“ გამოქვეყნდა ამ სამი ლექციის პროგრამა, რომლიდანაც ნა-
თელი იყო, თუ რა საკითხებს გააშუქებდა აკაკი თავის ლექციებ-
ში³⁶.

მართალია, „დროებაში“ აღ. ყაზბეგმა გააკრიტიკა აკაკის ლექ-
ციების ძირითადი დებულებები, მაგრამ მისი მნიშვნელობაც შეაფა-
სა: „ეს ლექციები შეეხება „ვეფხისტყაოსანს“ და მაშასადამე დიდ
საინტერესო საგანს ჩვენის ლიტერატურისათვის, რომელსაც ისე
ესაჭიროება შემუშავება, კრიტიკული განხილვა და ცოცხალი
სიტყვა“³⁷.

მოჩხუბარიძის ფსევდონიმით დაბეჭდილმა აღ. ყაზბეგის სა-
პოლემიკო სტატიამ ააღელვა აკაკი. მან პროტესტის ნიშნად გაზეთ-
ში გამოაქვეყნა წერილი, რომელშიც წერდა: „თუ ჩემი შენიშვნე-
ბი „ვეფხისტყაოსნის“ გმირების შესახებ ოდესმე დაიბეჭდა, მაშინ,
რასაკვირველია, მკითხველები თავის-თავად დაინახავენ, რომ „დრო-
ების“ № 69-ში დაბეჭდილი ბ-ნი მოჩხუბარიძის სტატია ჩემი ლექ-
ციების შესახებ, თავიდან ბოლომდე ცილისწამებაა“³⁸.

ამ პერიოდში ილიაც ამზადებდა ლექციებს „ვეფხისტყაოსან-
ზე“. „დროებაში“ სინარულით აუწყა ეს ამბავი ქართველ ხალხს.
რედაქციის აზრით, ლექციები იმ მხრივაც იქნებოდა საინტერესო,
რომ ქართველ ხალხს საშუალება ექნებოდა აკაკისა და ილიას შე-
ხედულებების შედარებისა და შეფასებისა³⁹.

რუსთველისადმი ინტერესი გამოუჩენია არა მარტო ქართველი
ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილს, არამედ საქართველოში მცხოვ-

34 „დროება“, 1881, № 89.

35 „დროება“, 1875, № 5, 6, 8.

36 „დროება“, 1881, № 65.

37 „დროება“, 1881, № 69.

38 „დროება“, 1881, № 70.

39 „დროება“, 1884, № 221.

რებ რუსი ინტელიგენციის წარმომადგენლებსაც. ნ. გულაკის მიერ წაკითხული ლექციებიც ამ ინტერესის ნათელი დადასტურებაცაა. „დროებაში“ ამ ლექციების თაობაზე დაიბეჭდა მიმოხილვები ხასიათის სტატია, რომელშიც მადლიერების გრძნობით იყო აღნიშნული ნ. გულაკის პატივისცემა რუსთველისადმი. გადმოცემული და შეფასებული იყო ლექციის ძირითადი დებულებებიც⁴⁰.

ნ. გულაკის ლექციებში ყველაზე ფასეული ის იყო, რომ წინა პლანზე იყო წამოწეული პოემის ორიგინალობის საკითხი.

მართალია, ნ. გულაკის ლექციების შინაარსი „დროებაში“ არ გამოქვეყნებულა, მაგრამ აქ დაბეჭდილი ლექციების პროგრამიდანაც კარგად ჩანს, თუ რა საკითხებზე ამხსვილებდა იგი ყურადღებას. საკითხთა სფერო კი, მართლაც, ფართო იყო. ნ. გულაკი ეხებოდა პოემასთან დაკავშირებულ მთელ რიგ პრობლემატურ საკითხებს (პოემის დაწერის თარიღი, ავტორის ბიოგრაფია, ბროსესეული გამოცემა, შესწორებანი და სხვ.).

„დროების“ რედაქციას შეუმჩნეველი არ დარჩენია ამ ლექციების ნაკლიც. იგი წერდა, რომ ლექციები კონსპექტური ხასიათისა იყო. ნ. გულაკმა გვერდი აუარა ბევრ ისეთ საკითხს, რომელიც წარმოაჩენდა პოემის ღირსებას. „დროება“ მართებულად შენიშნავდა, რომ ეს ლექციები რუს მკითხველს პოემის სიმშვენიერეზე ვერ შეუქმნიდა სრულ წარმოდგენას.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნის ისტორიაში დიდი წვლილი შეიტანეს მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში როგორც ქართველმა, ისე უცხოელმა მთარგმნელებმა (ი. მეუნარგია, თხორჟევსკი, ბობრინსკი, ლაისტი), რომელთა დეაწლს „დროება“ დიდი პატივისცემით აფასებდა; აქვეყნებდა ცნობებს როგორც ამ მთარგმნელთა საქმიანობის შესახებ, ისე მათი თარგმანის ავ-კარგის შესახებ.

ილია ჭყონიამ „დროებაში“ პოემის ბობრინსკისეულ ფრანგულ თარგმანზე გამოაქვეყნა პატარა სტატია, რომელშიც შეაფასა ამ თარგმანის ღირსება და გადმოგვცა თვით მთარგმნელის აზრი იმ სიძნელეებზე, რომლებიც პოემის თარგმანთან იყო დაკავშირებული. ბობრინსკის აზრით, შეუძლებელია პოემის თარგმნა ისე, როგორც ის დედანშია, ვინაიდან პოეზიის იმ მწვერვალამდე, რომელზედაც ასულა შოთა რუსთველი, დღემდე მის მეტს ვერავის მიუღწევია⁴¹.

„დროების“ აზრით, ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ მთარგმნელს თხორჟევსკის არ გაუძნელდებოდა რუსთველის პოემის აღქმა, ამი-

⁴⁰ „დროება“, 1884, № 58.

⁴¹ „დროება“, 1884, № 174.

ტომ მისი გადაწყვეტილება „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე თარგმანის თაობაზე, ქართველი საზოგადოებრიობის დიდ პატრიარქებს მას დაიმსახურებდა⁴².

„ვეფხისტყაოსნის“ მეუნარგისეულ ფრანგულ თარგმანს გამოეხმაურა ფრანგი მწერე, რომლის სტატია, ვიდრე იგი პარიზში დაიბეჭდებოდა, „დროების“ რედაქციამ გააცნო ქართველ მკითხველს.

როგორც ცნობილია, ი. მეუნარგიამ პოემის თარგმანზე მუშაობის დროს დახმარება სთხოვა მწერიეს. მართალია, მწერიემ ქართული ენა არ იცოდა, მაგრამ, მისი სიტყვით, საჭირო არ იყო ქართული ენის ცოდნა ამ პოემაზე საკუთარი აზრის გამოსათქმელად, ვინაიდან „ენა დიდის აზრებითა, დიდი გრძნობით, დიდის ვნებათა—ღელვით აღსავსე, საქვეყნოა და ყველასათვის გასაგები“⁴³.

მწერიეს ამ სტატიის მნიშვნელობა ის იყო, რომ მან ფრანგ მკითხველს გააცნო რუსთველის ტრადიციული ბიოგრაფია, ლეგენდა პოეტის ოჯახური ტრადიციის შესახებ. მან პოეტის ბიოგრაფიის ძირითადი მომენტების გადმოცემასთან ერთად, თავისი განწყობილებებიცა და აზრებიც გაუზიარა მკითხველს.

მწერიე შეეცადა აეხსნა რუსთველის თამარისადმი სიყვარულის მიზეზი. იგი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან დაკავშირებულ ისტორიას თამარის სიყვარულით ხსნიდა; პოეტმა ვერ გაუძლო ამ სიყვარულს და ბერად აღიკვეცა ჯვრის მონასტერში.

მწერიეს აზრით, რუსთველი უნდა ყოფილიყო მეჭურჭლეთუხუცესი თამარის კარზე. ეს თანამდებობა თამარმა მიტომ უბოძა, რომ „მდბალი კაცის შვილისათვის გაეადვილებია სასახლეში მისვლა“⁴⁴.

მწერიეს ამ სტატიას უთუოდ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსთველისა და მისი პოემის პოპულარიზაციისათვის. მან ფრანგ მკითხველს გააცნო რუსთველის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი და საკუთარი თვალსაზრისიც წარმოაჩინა.

ერთ-ერთ წვეულებაზე, რომელიც საფრანგეთის კონსულის პატივსაცემად იყო გამართული, ილია ჭავჭავაძემ ქართველი ხალხის წინაშე საჯაროდ აღიარა „ვეფხისტყაოსნის“ ი. მეუნარგისეული ფრანგული თარგმანის ღირსება: „როცა პირველყოფილი კაცობრიობა, მისი ბრწყინვალეობით განცვიფრებული თაყვანს ჰსცემდა მზეს,

42 „დროება“, 1884, № 176.

43 „დროება“, 1881, № 256.

44 იქვე.

ვითარცა ღმერთს, იმავე დროს პატივს სცემდა მთვარესაც, რომელსაც მარტო მზის შუქი ანათებს. რაკი სამართლიანი თაყვანისცემით მოვიხსენიეთ რუსთველი, მაშინ უსამართლობა, უმადურობა იქნება ჩვენგან, დავივიწყოთ მისი მთარგმნელი. რუსთველი მზეა და მთვარე მეუნარგია იქნება, რადგან ვითა მზის შუქით ჰნათობს მთვარე, ისე რუსთველის შუქით იმნათობებს მეუნარგია დღეის იქით ჩვენი ერის მოღვაწეთა შორის. ღმერთმა აღდგარძელოს მეუნარგია“⁴⁵.

როგორც ცნობილია, ქართველი ხალხი დიდ ინტერესს იჩენდა პოეტის ბიოგრაფიისადმი. ეს ინტერესი მე-19 საუკუნეშიც გრძელდებოდა.

ინგილო ჯანაშვილის სტატიაში („საქართველოს ცხოვრებიდან“) გამოთქმული მოსაზრება ცდაა იმისა, რომ პოეტის ბიოგრაფიის ბნელი ადგილები რაიმე ახლით შეავსოს.

ინგილო ჯანაშვილი დაბეჯითებით აცხადებს, რომ გიორგი ბრწყინვალეს დროს ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში მესხელებსა და თორელებს წინააღმდეგობას უწევდა რუსთველის მამა, რომელიც ამირსპარსალარი იყო. მისი აზრით, ავთანდილი თვით პოეტი, რუსთაველია. ამრიგად, ისტორიული ანალოგიების ძიება პოემაში, რომელსაც საფუძველი ჯერ კიდევ მ. ბროსემ და დ. ჩუბინაშვილმა ჩაუყარეს, კვლავ გრძელდება ამ საუკუნეში. პოეტის ბიოგრაფიით დაინტერესებული პირები ცდილობენ პოემაში ისტორიული რეალობა დაინახონ⁴⁶.

საყურადღებო ცნობა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ დაცულია „დროებაში“ დაბეჭდილ ათანასე მაყაშვილის ასულის, ეკატერინე ჯორჯაძის წერილში. როგორც „დროება“ შენიშნავდა, ყოველი ცნობა, რომელიც პოეტის ბიოგრაფიას შეეხებოდა, საინტერესო იყო, ამიტომ მან საჭიროდ ცნო გაზეთის ფურცლებზე გამოეჭყეყნებინა ის ადგილები ეკატერინე ჯორჯაძის წერილიდან, რომლებიც რუსთველის ბიოგრაფიის ზოგიერთ მომენტს გააცნობდნენ მკითხველს.

ეკატერინეს თავის მამის, ათანასეს წიგნებში უპოვია ერთი რვეული, რომლითაც დაინტერესებულა პლატონ იოსელიანი. ეს რვეული საყურადღებო იყო საქართველოს ისტორიისათვის. ის რომ არ დაკარგულიყო, ამიტომ პლატონ იოსელიანს განუზრახავს დასაბეჭტად გაეგზავნა თეიმურაზ ბატონიშვილისათვის.

როგორც ეკატერინე იუწყება, ეს რვეული ათანასეს უთხოვე-

45 „დროება“, 1884, № 260.

46 „დროება“, 1881, № 253.

ბია პლატონ იოსელიანისათვის, მაგრამ შემდეგ თუ რა ბედი ეწვიო
მას, ეკატერინესათვის ცნობილი არ იყო.

მაგრამ ამ რვეულში ეკატერინეს რუსთველის შესახებ შემდეგი
ამოუკითხავს: ქ. გრემში საბერძნეთიდან ჩამოსული ოთხი ბერი
ასწავლიდა ახალგაზრდებს. აქ სამასი ყმაწვილი სწავლობდა: მათ
შორის იყო რუსთველი და ორბელიშვილი. 12 წლის რუსთველი აქ
თავის ბიძას მიუყვანია. ერთმა ბერმა, ამ ოთხ ბერთაგან, იკისრა
რუსთველის, ორბელიანისა და ორი სხვა ყმაწვილის საკუთრივ აღ-
ზრდა. მან ბავშვებს შეასწავლა ფილოსოფია. როდესაც რუსთველი
შესრულდა 16 წლის, სხვა ყმაწვილებთან ერთად, გადაიყვანეს
იყალთოს ღვთაების მონასტერში. შემდეგ იმავე ბერმა ეს ოთხი
ყმაწვილი წაიყვანა საბერძნეთში. 22 წლის რუსთველი, რომელმაც
საბერძნეთში კარგი განათლება მიიღო, დაბრუნდა სამშობლოში⁴⁷.

გასული საუკუნის მოღვაწეები ყურადღებას აქცევენ რუსთვე-
ლის კავშირს წინამორბედ პოეტებთან და მწერლებთან. ამ თვალ-
საზრისით საყურადღებოა ა. ჭიჭინაძის შეხედულება იმის თაობაზე,
რომ „ამირანდარეჯანიანს“ დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდა „ვეფხის-
ტყაოსანზე“, რაც, მისი სიტყვით, უფრო ნათელი იქნებოდა ამ ძეგ-
ლის გამოცემის შემდეგ⁴⁸.

„დროებაში“ ყურადღება იყო გამახვილებული რუსთველის
ენისა და პოეტიკის საკითხებზეც, აღნიშნული იყო რუსთველის დი-
დი დამსახურება მშობლიური ენის წინაშე, წამოჭრილი იყო სა-
კითხი რუსთველის ადგილის შესახებ ქართული მწერლობის ის-
ტორიაში. ალ. ცაგარელი პირველობას რუსთველსა და ნ. ბარათა-
შვილს უთმობდა⁴⁹.

ამრიგად, როგორც ზემოთ განხილული მასალიდანაც ჩანს, გა-
ზეთმა „დროებამ“ დიდი შრომა გასწია რუსთველის სახელის პო-
პულარიზაციისათვის.

47 „დროება“, 1881, № 3.

48 „დროება“, 1885, № 162.

49 „დროება“, 1870, № 7.

დოდო შანშიაშვილი

ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიიდან

(გრ. ყიფშიძე — ლიტერატურის კრიტიკოსი ჟურნალ „მოამბის“ ფურცლებზე)

დატოვა რა გაზეთი „ივერია“ 1895 წელს, გრ. ყიფშიძემ მუშაობა დაიწყო ჟურნალ „მოამბის“ რედაქციაში. ამავე ჟურნალში აგრძელებს იგი თავის კრიტიკულ-ლიტერატურულ და პუბლიცისტურ მოღვაწეობასაც. როგორც ჩანს, ჟურნალში მუშაობამ მას მეტი დრო მისცა წერისათვის. და არა მხოლოდ მოცულობითა და ოდენობით, არამედ პროფესიული ოსტატობითაც გამოირჩევა „მოამბეში“ გამოქვეყნებული მისი სტატიები. როგორც ლიტერატურის კრიტიკოსი, შეიძლება ითქვას, გრ. ყიფშიძე საბოლოოდ ამ ჟურნალის ფურცლებზე ჩამოყალიბდა და გამოიკვთა.

ჟურნალ „მოამბეში“ გრ. ყიფშიძემ გამოაქვეყნა არა მხოლოდ ცალკეულ მწერალთა და ცალკეული ნაწარმოებების შესწავლისადმი მიძღვნილი კრიტიკული სტატიები („რაფიელ ერისთავი და მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა“, „შ. არაგვისპირელის „ჩემო შვინდავ“, „ეკ. გაბაშვილის „საყმაწვილო მოთხრობანი“ და სხვ.), არამედ მისი თანამედროვე მწერლობის საერთო ტენდენციებისა და ხასიათის განმარტებელი მიმოხილვებიც („სალიტერატურო მიმოხილვის“ რუბრიკით).

გრ. ყიფშიძის ასეთი გაბედული ნაბიჯები სალიტერატურო კრიტიკის ასპარეზზე ზოგიერთმა მოულოდნელად და ავტორის ზედმეტ გამბედაობადაც კი მიიჩნია¹. ფიქრობდნენ, რომ კრიტიკის სფეროში მუშაობა მისი ამპლუა არ იყო. მაგრამ, როგორც სინამდვილემ აჩვენა, გრ. ყიფშიძე საკმაოდ იყო მომზადებული ამ დიდი და საპასუხისმგებლო საქმისათვის. ამაზე მეტყველებს ჟურნალ „მოამბეში“ გამოქვეყნებული მისი პირველივე კრიტიკული წერი-

¹ გაზეთი „ივერია“, 1896, № 32.

ლი — „თ-დი რაფიელ ერისთავი და მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა“², რომელიც დიდი პოეტის შემოქმედებისადმი მრავალ სტატიათა შორის ერთ-ერთი საუკეთესოთაგანია.

1895 წლის ოქტომბერში ქართველმა ხალხმა პირველად იხილა პოეტის იუბილე. ეს საამაყო ხვედრი კი რაფიელ ერისთავს ხვდა წილად. ამ იუბილეს მოწყობის იდეა აკაკი წერეთელმა წამოაყენა³, ხოლო მას ხორცი შეასხა მთელმა ერმა. თითქოს საკვირველია, მაგრამ ფაქტია, რომ თოთხმეტი საუკუნის მანძილზე დიდი მწერლობის მაღლით დამშვენებული ერი პირველად უხდიდა იუბილეს თავის მწერალს მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულში. ამგვარ „უყუარადღებობას“ ბევრი მიზეზი ჰქონდა, მაგრამ, ცხადია, არა ლიტერატურისადმი გულგრილობა, არა მხოლოდ ქართველი ხალხი იყო ყოველთვის კმაყოფილი თავისი მწერლობით, არამედ — მწერლებიც თავიანთი ერის ყურადღებით. და ამ დიდი ურთიერთსიყვარულის პირველ სერიოზულ დემონსტრაციად იქცა რაფიელ ერისთავის საიუბილეო დღეები. ფაქტიურად ეს იყო მთელი ქართული მწერლობის იუბილე, რომელმაც ეროვნული თვითშეგნების ზრდა და დიდი ძალა გამოავლინა.

გრ. ყიფშიძემაც ხაზი გაუსვა ამ გარემოებას და სიამოვნებით აღნიშნა, რომ მთაღწია იმ დრომ, როცა „ერი იმდენად მოიწიფა, იმდენად გაცნობიერდა, რომ დააფასა ღირსი დაფასებისა, პატივი სცა მწერლობას და იმ მუშაკს, რომლის ორმა მესამედმა სიცოცხლემ ისე განვლო, რომ თითქმის სულ ერის წარმატებისათვის, მისის სულისა და გონების აღორძინება-წარმატებისათვის ჰზრუნავდა. ჩვენმა მწერლობამა და ერმა იცნეს ერთმანეთი“.

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, ასეთი ურთიერთგაგების დამყარება საწინდარია ჩვენი ლიტერატურის შემდგომი წარმატების; მწერლობას უკვე გამოუჩნდა თავისი დიდი მოსარჩლე, — მთელი ერი.

გრ. ყიფშიძე საკმაოდ ოსტატურად მოუთხრობს და აცნობს მკითხველს საიუბილეო ღონისძიებათა ჩატარების მიმდინარეობას, ემოციის აღმძვრელად აღწერს დეპუტაციათა მონაწილეობასა და მათ წარმომადგენელთა გამოსვლებს, მომღერალთა გუნდებისა და მოცეკვავე ქალ-ვაჟთა მაღალ ხელოვნებას, რაც საბოლოოდ დაავიროგვინა ნადიმმა, „თეთრ-წითელ კახურისა და ორატორთა მჭევრმეტყველების მჩქეფარებამ ერთმანეთს ცილობა დაუწყეს“.

² უფრ. „მოამბე“, 1895, № 38.

³ აკ. წერეთელი. საყურადღებოთ. იხ. „კვალი“, 1895, № 22.

როგორც გრ. ყიფშიძე შენიშნავს, მსცოვანი პოეტის მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლისთავზე დაიბეჭდა ბევრი და მეტად საინტერესო რადღებო სტატია, რომლებშიც დახასიათებულია რაფიელ ერისთავის მაღალი მოქალაქეობრივი და სამწერლო ღირსებები. მათ წამკითხველს შესაძლებლობა ჰქონდა მიხვედრილიყო, „რა აზრისა ჩვენი ქვეყანა თავის საყვარელი პოეტის... ღვაწლის შესახებ“. მაგრამ კრიტიკოსს მიაჩნია, რომ საგანგებო ვითარებასა და გარკვეული მიზნით დაწერილ წერილებში მაინც ვერ ითქვა ამომწურავად და მთელი ობიექტურობით ბევრ ისეთ საკითხზე, რომელთა შესახებ თავისი აზრის გამოთქმას იგი სასურველად თვლის.

ნიშანდობლივია, რომ გრ. ყიფშიძე ქართული მწერლობის ისტორიაში რაფიელ ერისთავის ადგილის განსაზღვრისათვის საჭიროდ მიიჩნევს მოკლედ მაინც წარმოადგინოს ის სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილებები და კულტურულ-ლიტერატურული განვითარების ის ეტაპები, რომლებიც განვლო ჩვენმა საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ და ლიტერატურამ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან ამავე საუკუნის თითქმის მიწურულამდე.

რაფიელ ერისთავი, გრ. ყიფშიძის თქმით, დაიბადა იმ დროს (1824 წ.), როცა „თითქმის დასრულდა ჩვენს ღრმად შერყეულს და უეცრად შეცვლილ საზოგადო ცხოვრებაში დუღილი და ტოკვაბრძოლა ორგვარ უმთავრეს მიმდინარეობას შორის. ერთი ამ მიმდინარეობათაგანი წარსულისაკენ იყო პირმიქცეული, იქით იცქირებოდა და იქ ჰლამობდა უკვდავების მოპოვებას, ხოლო მეორე ახალ წეს-წყობილებას უღიმოდა, ახალ, შეცვლილ ცხოვრებას მომხრეობდა“... ის უკანასკნელი ნაპერწკალი, რომელსაც 1832 წელს უნდა ეფეთქა წარსულის სადიდებლად და გასახსენებლად „მაღე ჩაქრა, რაფიელის ბავშვობაშივე. ქვეყანა მიეცა ძილსა და მოსვენებას“... მართალია იყვნენ თითო-ოროლა ისეთებიც, რომლებიც არ ისვენებდნენ, შფოთავდნენ და გამოსავალს ეძებდნენ, მაგრამ „მაღე იმათაც გადაწყვიტეს გულში იმედი, დასდეს ფარხმალი, აღიარეს, ბრძოლა ამაო იქნებაო და მიეცნენ უფრო მწერლობას“... თვით მრავალრიცხოვანი და ნიჭიერი ბატონიშვილები სამეცნიერო და სამწერლო საქმიანობას ჰკიდებენ ხელს.

30—40-იანი წლებიდან, მოწინავე ქართველი მოღვაწეები მხოლოდ იმასლა ცდილობდნენ, რომ „თავისუფალი დრო შეეწირათ ქართული მწერლობისათვის და მით მოეკლათ გაურკვეველი ეინი, ბუნდოვანი ბუნებრივი გრძნობა მამულის სიყვარულისა“. ამგვარად, ის დრო, როცა რ. ერისთავს თავისი თანდაყოლილი ნიჭი უნ-

და „ევარჯიშებინა და განძლიერებინა“, იყო დრო „საშინელი ვი-
ნებრივი წყვდიადისა, სულისა და ხორცის... გათახსირებისა“
ტომ, საკვირველიც კია, როგორ შეინარჩუნა მან შრომისა და
ნის შეძენის სიყვარული. კიდევ უფრო საკვირველია ის, რომ „მო-
ხელობამ უფრო განამტკიცა ეს თვისებანი მისი ხასიათისა“.

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, ქართველი ხალხის სულიერ
ცხოვრებაში თავისებური გარდატეხა მოხდა მ. ს. ვორონცოვის
მმართველობის წლებში, როცა ცოტაოდენი შუქი მოეფინა ბნე-
ლით მოცულ გარემოს; „ერთი მკრთალი სხივი ამ შუქისა... ჩვენს
რაფიელსაც ჩაესვენა გულში და გაანათა, გაათბო მისი ყურე-კუნ-
ჭულნი“. რაფიელმაც ხელი მოჰკიდა ფანდურს და გაუბედავად ჩა-
მოჰკრა თითები მის სიმებს...

თავდაპირველად, — შენიშნავს გრ. ყიფშიძე, — რაფიელ
ერისთავის პოეზიის მთავარ მოტივს წარმოადგენდა ქალისა და
ლხინის სიყვარული, „ესეც სხვათა მელექსეთა გავლენითა და წაბად-
ვით ამოღებული ნიშანში“. მაგრამ შემდეგში „მის ლირიკასაც
ძალა და ღონე მიემატა, დამოუკიდებლობის ნიშანი დაედო, ჭეშმა-
რიტი გრძნობის ბეჭედი დაეკრა“.

არცერთი ქართველი კრიტიკოსისათვის ძნელი არ შეიძლება
ყოფილიყო იმის მიხვედრა, რომ სამწერლო ასპარეზზე 40-იან
წლებში გამოსული ახალგაზრდა პოეტი ვერ აცდებოდა დიდი ქარ-
თველი რომანტიკოსების გავლენას. ცხადია, გრ. ყიფშიძისთვისაც
არ ყოფილა ეს გარემოება შეუძინეველი, მაგრამ მის დამსახურე-
ბად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ იმთავითვე შენიშნა და ხაზი გაუს-
ვა სწორედ იმ თავისებურებას, რომლითაც რაფ. ერისთავის ადრე-
ული პოეზიაც კი განსხვავდებოდა რომანტიკოსთა ლირიკისაგან.
„რაფიელის პოეზიის ჰანგი და მოწოდება, გზა და ბუნება, — წერს
ის, — სხვა იყო, ხოლო გრ. ორბელიანისა და ნიკ. ბარათაშვილის
პოეზიისა კიდევ სხვა... გარემო ცხოვრება და მათი ავ-კარგი ჯერ
არ შეჰხებოდა იმ სიმებს რაფიელის ფანდურისას, რომელიც შემდეგ
აქდერდა... როცა დრომა და გარემოებამ ხელი შეუწყო“.

შემოქმედების პირველ პერიოდში, — გრ. ყიფშიძის შეხედუ-
ლებით, — რაფიელ ერისთავი ბევრს მუშაობდა ქართული ენისა
და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეთა ეთნოგრაფიული, გეოგრა-
ფიული და ეკონომიური თავისებურებების შესწავლაზე. ამ მუშაო-
ბის შედეგად მან დაწერა რამდენიმე საყურადღებო გამოკვლევა,
რომელთა უმეტესობა გაზეთ „კავკასის“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა
1847—1860 წლებში. როგორც შემოქმედი კი იგი ავრძელებს ძიე-

ბას, „სცდის თავს ებოსშიაც, ლორიკაშიაც, დრამაშიაც, მაგრამ ვერა და ვერა, ვერ მიუგნია იმ სფეროსათვის, რომლის დასურათებაც ვაურკვევლად ჩასძახის იღუმალი ხმა; ვერ უპოვია ის ჰანგები, რომელმაც მელიც მზამზარეულ მასალად აწყვია მისი გულის სიღრმეში“.

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, შემოქმედს ხშირად უხდება რთული და ხანგრძლივი ძიების პერიოდის გავლა. და ეს შემთხვევითი არაა: „პოეტური ნაწარმოები იგივე ნაყოფია, მხოლოდ სულიერი, რომელსაც პოეტი, მუცლით კი არა, გულით ატარებს, ხან ძალიან დიდ ხანს, და ჰბადავს მაშინ, როცა ნაყოფს კარგად დაეტყობა ზრდა, განვითარება, დასრულება ფორმებისა“...

მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ გრ. ყიფშიძეც კრიტიკოსთა იმ რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც მჭიდრო კავშირს ვერ ხედავდნენ რაფ. ერისთავის 50-იანი წლების დასასრულისა და ოთხმოციანი წლების პოეზიათა შორის. როგორც მართებულად იქნა შენიშნული ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მიერ, რაფიელ ერისთავმა თავის სამოქალაქო მოტივს ჯერ კიდევ ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისს მიაგნო⁴. ამის უტყუარ საბუთად მიაჩნდათ მათ პოეტის ცნობილი ლექსები „მთხოვნელი მსაჯულისადმი“ და „მათხოვარა გლახაკი“. გრ. ყიფშიძის თქმით კი, „რაფიელმა დიდ ხანს ატარა გულით ნაყოფნი თვისის სამგოსნო შემოქმედებისა, ჩასახულნი 50-იან წლებიდან, იმ სიოს მობერვით, რომელსაც სარეფორმო ხანა ეწოდება რუსეთში; ეს ნაყოფნი ჰღვიოდნენ, იზრდებოდნენ და ივსებოდნენ მთელი ოცი წლის განმავლობაში და დაიბადნენ მარგალიტებივით მხოლოდ 80-იან წლებში“.

კრიტიკოსი უდავოდ მართალია იმაში, რომ სამოქალაქო მოტივზე, კერძოდ ქართველი გლეხის ცხოვრებაზე, შექმნილი რაფ. ერისთავის საუკეთესო ლექსები დაწერილი არიან მოგვიანებით, მაგრამ მწერლის შემოქმედებისათვის ეს მოტივი და ეს თემა არც ადრე ყოფილა უცხო. მართალია გრ. ყიფშიძე იმაშიც, რომ ამ თემაზე საუკეთესო ნაწარმოებთა შექმნისათვის მეტ შესაძლებლობას იძლეოდა 80-იანი წლები, მაგრამ რაფ. ერისთავის პოეზიის ღირსება იმაში მდგომარეობს, რომ მან ადრევე შეისისხლხორცა „ტეტიათა“ სიყვარული, ადრევე შეიცნო მათი ჭირ-ვარამი. უდავოდ გადაჭარბებულად უნდა მივიჩნიოთ კრიტიკოსის ის შეხედულება, რომლის მიხედვით ოთხმოციანი წლებამდე „შესაძლებელი იყო შექ-

⁴ იხ. ი. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. III, 1953, გვ. 222—223; აკ. წერეთელი. სიტყვა რ. ერისთავის საიუბილეო საღამოზე. იხ. გაზ. „კვალი“, 1895, № 46.

მნილიყო „ბედი ქართლისა“, „სადღეგრძელო“, „იარალის“^{ჩემს/} მერანს“, მაგრამ ვერ დაიბადებოდა ვერც „სამშობლო ხევსურისა“^{საქართველო} და ვერც სხვა მრავალი ლექსი, რომელიც ასურათებს და ცოცხლად თვალწინ გვიყენებს გლეხკაცსა მისის ცხოვრებითა და ავ-კარგი-თა“...

60—70-იანი წლების ქართული ლიტერატურა, კერძოდ პოეზია, ამ შეხედულების გადასინჯვის სრულ საფუძველს იძლევა.

სამაგიეროდ საესეებით გასაზიარებელია გრ. ყიფშიძის ის მოსაზრება, რომელიც რაფიელ ერისთავის მთავარ დამსახურებად მიიჩნევს იმას, რომ „თავის საერო კილოზედ დაწერილს ლექსებში საოცარი კაცთმოყვარებით, სიყვარულითა და გულმტკიცეულობით ეკიდებოდა გლეხ-კაცობას, სოფლელ მდაბიო კაცს, ცხოვლად გვისურათებს მისი სულისა და გულის ვითარებას, მწუხარებას — სიხარულს და მით ჩვენც გვაყვარებს ამ ბუნების შვილთ, ჩვენს გულშიაც ჰბადავს სასურველს, კეთილ გრძნობას მდაბიოთა მიმართ თანავგრძნობისა და პატივისცემისას“.

რაფიელ ერისთავის პოეზიის შესწავლისადმი მიძღვნილ თავის კრიტიკულ წერილს გრ. ყიფშიძე, პირველ ყოვლისა, მიზნად უსახავს გვაჩვენოს ის „საიდუმლო“, რომლის წყალობითაც პოეტის მიერ 80—90-იან წლებში დაწერილი ლირიკული ლექსების უმეტესობა ქართული პოეზიის შედეგრებად შეიძლება ჩაითვალოს.

კრიტიკოსის თქმით, თავის პოეტურ დანიშნულებას რაფიელ ერისთავმა საბოლოოდ მხოლოდ 80-იან წლებში მიაგნო და მისი „სამგონო ნიჭიც თავის კალაპოტში ჩადვა“. პოეტის უდიდეს გამარჯვებად, ამ მიმართულებით, მას მიაჩნია „სამშობლო ხევსურისა“ (1881 წ.), რომელსაც იგი უწოდებს ნამდვილ Cef d'oeuvre-ს მის პოეზიაში.

გრ. ყიფშიძე საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას იმ გარემოებაზეც, რომ სულ რამდენიმე დღით ადრე, ვიდრე „სამშობლო ხევსურისა“ დაიწერებოდა, რაფ. ერისთავმა თარგმნა იურკვეიჩის „სოფ. მელ-სას“, რომელიც მეტად უხეირო თარგმანს წარმოადგენდა. ხოლო ამ ბრწყინვალე ლექსის („სამშობლო ხევსურისა“) შექმნის რამდენიმე დღის შემდეგ მანვე დაწერა „ყოველ პოეტურ მშვენებას მოკლებული ლექსები „რად მითვალწუნებ“ და „ღმერთო, მაშორე“. მაგრამ გრ. ყიფშიძის ამ დაკვირვებაში კორექტივი უნდა შევიტანოთ: „სოფ. მელ-სას“, როგორც ავტოგრაფიდან ჩანს, თარგმნილია არა 1881, არამედ 1875 წელს. რაც შეეხება ლექსებს „რად მითვალწუნებ“ და „ღმერთო, მაშორე“, ისინი სრულიადაც არ არიან

მოკლებულნი მხატვრულ ღირსებებს. მართალია, მათ ვერ შეუძლებოდა რებთ „სამშობლო ხევსურისას“, მაგრამ ისინი სრულიად ცხრეხრეხი ლავენ ავტორის პოეტურ ავტორიტეტს. თუმცა ის ზოგადად „სასიკეთის დებულება, რომლის მეტი დამაჯერებლობისათვისაც კრიტიკოსი თავის ამ დაკვირვებას გვთავაზობს, მაინც უდავო და გასაზიარებელია: ყოველი პოეტი შედევრს ქმნის მხოლოდ მაშინ, როცა იგი იმ თემაზე წერს, რომელიც უფრო ახლოსაა მის პოეტურ სულთან, რომელიც მას უფრო ადევლებს და რომელიც უფრო შეესატყვისება მისი ნიჭის მოწოდებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში შედევრის ავტორიც შეიძლება მოგვევლინოს სუსტი მხატვრული ქმნილების ავტორად.

მართებულად მიგვაჩნია გრ. ყიფშიძის ის მოსაზრებაც, რომ პოეტური ნაწარმოების ღირსების მთავარი განმსაზღვრელია არა თემა, არა იდეა თავისთავად, არამედ მისი მხატვრული ხორცშესხმა, მისი უზადო პოეტური სახეებითა და საღებავებით გადმოცემა. როგორც კრიტიკოსიც შენიშნავს, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვით შექსპირის უკვდავი ტრაგედიებიც ვერავის გააოცებდა, ვინაიდან მათი თემა და მათში გატარებული იდეა არც ახალი და არც განსაკუთრებული არ ყოფილა.

რაფიელ ერისთავის დიდი ძალა და მნიშვნელობა, გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, ემყარება იმ ლექსებს, რომლებშიც საოცარი გულთმზილველობითა და სიყვარულით არის დასურათებული ჩვენებური გლახაკის ყოველდღიური ცხოვრება, მისი ჭირი და ვარაზი; რაფიელი გლახაკის გულის მესაიდუმლეა, მისი სულისა და ფიქრების ღრმა მცოდნე, რომელიც, თავისი პოეზიის ხასიათით, უფრო მეტად ა. ვ. კოლცოვის (1809—1842) გვაგონებს, ვინემ ნ. ა. ნეკრასოვს (1821—1878).

ნ. ნეკრასოვი, გრ. ყიფშიძის თქმით, დიდი მწუხარებით დამღერის გლახაკათა მწარე ხვედრს, მაგრამ „ისა სწუხს და დარდობს იმისათვის, რაც, მისი აზრით, არის ღირსი მწუხარებისა გლახაკის ცხოვრებაში“. ა. კოლცოვი და რ. ერისთავი კი თვით გლახებს ალაპარაკებენ, უშუალოდ მათ სულში გვახედებენ; მათი სახით ჩვენს წინაშე დგანან ტიპური წარმომადგენლები ერის უმრავლესობისა, რომელთა სიტყვასა და ფიქრებში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია. მართალია, ნ. ნეკრასოვსაც აქვს ამგვარი ნაწარმოებები, მაგალითად «Кому на Руси жить хорошо?», მაგრამ მაინც სულ სხვაა ა. კოლცოვი, რომელსაც „თითქმის საკუთარი არა გააჩნია-რა, ისე განუ-

ყოფლად ეკუთვნის გლახაკობას. სულ სხვაა რაფიელი. ესეც, რა
საკვირველია, ზოგიერთს ლექსებში, როგორც, მაგალითად, „ფინიქსის
მამითადი“, „ნეტა რას ტირი, დედილო“, „ქალი-აყვანა“, „ნიშნის
ლას დარდი“ და სხვ.“ ამგვარ პოეზიას კრიტიკოსი უწოდებს საერთო
კილოს, რომლის საუკეთესო წარმომადგენლებადაც ქართულ მწერ-
ლობაში თვლის იგი ბაჩანასა და ვაჟა-ფშაველას. „საერთო კილოს“
ნიშანდობლივ თვისებად გრ. ყიფშიძე მიიჩნევს ისეთი ილუზიის
შექმნას, რომლის დროსაც მკითხველს ავიწყდება, რომ მას პოეტი
ელაპარაკება და არა უშუალოდ მისი პერსონაჟები. ასეთ ილუზიას
კი კრიტიკოსი ადარებს კარგი დრამის წარმოდგენით მიღებულ
შთაბეჭდილებას.

ნიშანდობლივია, რომ გრ. ყიფშიძე საგანგებოდ მსჯელობს დრამის,
და საერთოდ დრამატიზმის, დიდ ემოციურ ზემოქმედებაზე.
მისი შეხედულებით, „დრამა იმიტომ არის გვირგვინი შემოქმედებისა,
რომ სხვა ყოველგვარ შემოქმედებას — სალირიკოსაც და საეპიკოსაც — ისა აქვს
იდეალად. ყოველი პატარა თუ დიდი ლექსი, პოემა, თუ პოეტური პროზა
იგივე დრამაა და იმდენად უფრო მეტის ღირსებისა, რამდენადაც
უფრო ძლიერია შიგ დრამა, ესე იგი მოქმედება სულისა, ძვრა
გრძნობისა, ტკივილი თუ სიამოვნება, ტირილი თუ სიცილი გულისა“...

სწორედ ამგვარი დრამატიზმის სიუხვეს ხედავს კრიტიკოსი
რაფიელ ერისთავის 80-იანი წლების ლირიკაში, რომელსაც ის უწოდებს
ჭეშმარიტ პოეზიას, რომლის „მარტო ერთი წაკითხვა კმარა, რომ
კაცი აღფრთოვანდეს“... პოეზიის ამ ჯადოსნურ ძალაში ხედავს,
იგი იმის საფუძველსაც, რომ თავის საამაყო პოეტებს ხალხი თვლის
ღვთით მოვლენილ ადამიანებად.

ამ საინტერესო კრიტიკულ სტატიაში, გრ. ყიფშიძე არ იზიარებს
იონა მეუნარგიას მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ რაფ. ერისთავის
„სამშობლო ხევსურისამ“ ქართულ მწერლობაში შექმნა მთელი
სკოლა, რომელშიც პირველი ადგილი უჭირავთ ძმებს — რაზიკაშვილებს.
მისი თქმით, ეს შეხედულება შეუძლებელია გავიზიაროთ იმის
გამო, რომ „ის ჰანგები, რომელმაც გაუთქვა სახელი რაფიელს,
ის ხერხი წერისა, რომელიც საერთოა რაფიელისა და ძმათა
რაზიკაშვილების ნაწერებში, გაჩნდა თითქმის ერთსა და იმავე
დროს“. კიდევ უფრო უსაფუძვლოდ მიაჩნია მას ალ. ყაზბეგზე რაფ.
ერისთავის გავლენის შესახებ მსჯელობა, ვინაიდან „სამშობლო
ხევსურისა“ რომ დაიბეჭდა, „ელგუჯას“ ბეჭდვა უკვე მთავრდებო-

დაო. თავისი ეს შეხედულება გაიმეორა გრ. ყიფშიძემ შემდეგ „ნო-
ვოე ობოზრენიეში“ დაბეჭდილ სტატიასშიც⁵.

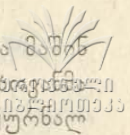
გრ. ყიფშიძის ეს მოსაზრება საკმაოდ დამაჯერებლად მოგვსახსრებს,
ქრონოლოგიური მონაცემებიც თითქოსდა მას უმაგრებდა საფუძ-
ველს, მაგრამ გამოირკვა, რომ საქმის რეალური ვითარება მთლად
ასე არ ყოფილა. რაც მთავარია, ამას თვითონ ვაჟა-ფშაველამ მოკ-
ფინა შუქი.

გრ. ყიფშიძის სტატიების გაცნობამ ვაჟა-ფშაველას გადაწყვე-
ტინა გამოსულიყო პრესის ფურცლებზე და ზოგი რამ თვითონ ეთ-
ქვა მის შემოქმედებასთან დაკავშირებულ რამდენიმე სადავო სა-
კითხზე, ამ მიზნითა და ამ საბაბით დაიწერა სწორედ მისი ცნობილი
სტატია „Pro domo sua“ (გაზ. „ივერია“, 1896 წ. № 43), რომელშიც
ვკითხულობთ: „ამას წინათ „მომამბე“-ში იყო დაბეჭდილი წერილი
ჩვენის მსცოვანის და პატივცემულის მგოსნის რაფიელის იუბილეს
გამო, სადაც ბაჩანა და ვაჟა-ფშაველაც იყვნენ მოხსენებულნი. პა-
ტივცემული ავტორი ზემოხსენებულის წერილისა ბ-ნი გრ. ყიფში-
ძე ამავე აზრს ჩვენზე იმეორებს რუსულ გაზეთში (იხ. „ნოვ. ობოზ-
რენიე“, № 4139). ბ-ნს ყიფშიძეს ზოგი რამ შეცდომა მოსვლია და
ამ შეცდომის გასწორება ეხლავე საჭიროდ მიმაჩნია, რომ შემ-
დეგში ჩვენის ლიტერატურის ისტორიკოსს ავაცილო ეს შეცდომა...“

ვაჟა-ფშაველა საგანგებოდ ჩერდება კითხვაზე: ჰქონდა თუ არა
გავლენა ძმებ-რაზიკაშვილებზე რაფიელ ერისთავს? „რაკი ეს კით-
ხვა პირდაპირ დაგვიყენეს, — წერს ვაჟა, — მე პირადად სამარ-
ცხვინოდ მიმაჩნია, სიმართლით არ აღვიარო ჩემის მხრით საქმის
ყოველივე გარემოება...“

ჩემზე უნდა მოგახსენოთ, ყველაფერს, რაც კარგი და ხელოვ-
ნური რამ დაწერილა, ზემოქმედება, ძალა ჰქონია, აღტაცებაში
მოუყვანივარ, მომწონებია. რა თქმა უნდა, თ. რაფიელის ლექსებმა,
როგორც საერო კილოთი ნაწერმა და ისიც ჩვენებურ მთის კილოთი,
სხვანაირად ააჩქროლა ჩემი გული, სხვაგვარად შესძრა იგი. ამას-
თანავე ნუ დაივიწყებთ იმასაც, რომ თუმც მამინე შეგირდი გახლ-
დით, მაგრამ ხალხური, ფშავური, ხევსურული ლექსები ბევრი ვი-
ცოდით; ეს კილო მიყვარდა, ჩემს გულში განსაკუთრებული კუთხე
ეჭირა; თუმც მამინაც ლექსებს ვწერდი, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვით,
ვკლავნიდი, მაგრამ ამ საერო კილოზე წერას ვერა ვბედავდი, რად-
გან მწერლობაში ლექსების წერის კილოდ არ იყო მიღებული, არა-
მედ სხვა კილო მეფობდა. ჯერ დღესაც სჭირს ამ ფშაურს კილოზე

⁵ გაზ. «Новое обозрение», 1896, № 4139.

ნაწერის ლექსების საზოგადოებისაგან ყურის დაგდება და მამოხ
 ხომ უფრო საძნელო იქნებოდა. ჩვენმა სახელოვანმა მცხოვრებელმა
 მგოსანმა რაკი საერო კილო დაუშკვიდრა ლექსებს და ქურხალ
 „ივერიამ“ გზა დაუთმო, მეც გაბედულება მომემატა“...

თავისი ეს შეხედულება ვაჟამ გაიმეორა რაფიელ ერისთავის
 გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დაწერილ ლექსში და ავტორი
 „სამშობლო ხევსურისა“ კიდევ ერთხელ დიდი მადლიერებით მოი-
 გონა:

„კურთხეულმც ხარ სულითა,
 ღმერთმა გიკურთხა ჭადრა,
 მთა-ბარს გულს აუჩქროლებდა
 შენი ხმა, შენი ნაღარა,
 სამშობლოს ხევსურისამა
 ყველასიც გული დაღარა“.

რაფიელ ერისთავის პოეზიის გავლენის მადლს დიდად აფასებ-
 და ბაჩანაც, რომელიც ღვაწლმოსილ წინამორბედს თავის უშუალო
 მასწავლებლად თვლიდა. „ფშავ-ხევსურული ჰანგების შემცველი და
 გლუხკაცის ფსიქოლოგიის ღრმა ცოდნით გამთბარი რ. ერისთავის
 პოეზია, — შენიშნავს პროფ. დ. გამეზარდაშვილი, — ბაჩანასათვის
 უაღრესად მახლობელი და შთამაგონებელი იყო. ახალგაზრდა პო-
 ეტიც არ მალავს თავისი მადლიერების გრძნობას ღვაწლმოსილი შე-
 მოქმედებისადმი და მიმართავს:

— შენი ჭირიმე, მოხუცო.
 ია გესროლე, მამაო!
 ძილშიით გამომაღვიძა
 შენმა ფანდურის ხმამაო.
 შეერთო გრძნობის მორევსა,
 ჩემ გულიც ააჩქამაო“...⁶

ასევე მაღალი შეხედულებისა იყო რაფიელ ერისთავზე თედო
 რაზიკაშვილიც, რომელმაც თავისა და თავისი ძმების სახელით გულ-
 წრფელი მადლობის გამოხმატველი სიტყვები უძღვნა რაზიკაშვილ-
 თა საყვარელ პოეტ-მასწავლებელს:

„ხუთთავ ძმათ რაზიკაშვილთა
 მოკითხვა შამოგითვალეთ,
 შენ სადღეგრძელოც დავლიეთ,
 ყანწები გამოვიცალეთ,
 ისევ გვიყვარხარ და ისევ,
 გული არ გამოვიცვალეთ!“

⁶ დ. გამეზარდაშვილი. ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორი-
 იდან, ტ. 1, 1961, გვ. 500.

ამგვარად, საფუძველმოკლებული აღმოჩნდა გრ. ყიფშიძის ცდა, უარეყო რაფ. ერისთავის გავლენა რაზიკაშვილების პოეზიაზე, რაზეც ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში დამაჯერებლად მხოლოდ ილია ჭავჭავაძემ. ილიას შეხედულებით, რაფიელ ერისთავს „შესანიშნავი ალაგი უჭირავს ქართულ პოეზიაში. მისი ლექსები აღბეჭდილია ხალხური გრძნობით. ის ღრმად შეეხო ჩვენი მუშა ხალხის ცხოვრებას და არის მომღერალი მის გულნადებისა. იმან შექმნა თავისი საკუთარი შკოლა ხალხური პოეზიისა. მისი მიმღევარი არიან ძმები რაზიკაშვილები“⁷.

რაფ. ერისთავის უკვდავსაყოფად, ცხადია, მისი ამგვარი აღიარებაც იკმარებდა! პატარა საქმე ხომ არ არის რაზიკაშვილთაგან ასეთი შეფასების დამსახურება? მაგრამ ამ საკითხის უფრო ღრმად შესწავლა ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსთა საქმეა. ჩვენ გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ გრ. ყიფშიძის იმ დაკვირვებაზე, რომლითაც მას სურს ახსნას რაფიელ ერისთავის პოეზიის ნათესაობა რაზიკაშვილთა შემოქმედებასთან.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, გრ. ყიფშიძე ამბობს: „ჩვენის ფიქრით, აქ გავლენა კი არ არის, დრომ მოიტანა და ერთბაშად, ერთსა და იმავე დროს, იფეთქა რამდენგანმე, როგორც ძლიერმა ეროვნულმა გრძნობამ, ისე ერის ჭეშმარიტ წარმომადგენელთა დასურათებისად მიმართულმა ბუნებითვე ნიჭიერ მგოსანთა გრძნობამ და გაჩნდა რაფიელიცა, ალ. ყაზბეგიც, ბაჩანაც, და ვაჟაცა. მართალია, საერო თვისება მათ შორის დიდია, გარნა განსხვავებაც დიდია. ერთ-ფერობა აიხსნება ნიჭის ნათესავობით, სულის თვისტომობით და არა ზედ-გავლენით, ერთმანეთის მიბაძვით, დამოწაფებით. თუ არა ვსცდებით, ბაჩანას მეტმა, ყველამ, ცოტას თუ ბევრს ხანს, იყოყმანა, უცბად ვერ მიაგნო თავის გზას, ვერ დაეწაფა იმ ჰანგებს, იმ კილოს, იმ სფეროს დასურათებას, რომელიც შეეფერებოდა მის ნიჭსა“.

გრ. ყიფშიძის ეს თვალსაზრისი, ძირითადად, მართებულია და სწორად გადმოცემს სინამდვილეს, მაგრამ უკიდურესობის ელფერიც აშკარად დაჰკრავს: გამორიცხავს ურთიერთგავლენას და ტრადიციისა და ნოვატორობის დიალექტიკურ კავშირს.

როგორც თვითონაც შენიშნავს, საჭურნალო სტატიაში გრ. ყიფშიძემ ვერ შეძლო დაეხასიათებინა რაფიელ ერისთავის მოღვაწეობის სხვა სფეროები, მაგრამ ხაზი გაუსვა მწერლის დიდ მოქა-

⁷ იხ. კრებული. „საერო დღესასწაული თ. რაფ. ერისთავის იუბილეს გამო“, 1899, გვ. 112.

ლაქობრივ ღირსებებს, რომელთა გამო იგი ყველას პატივისცემას იმსახურებდა.

გრ. ყიფშიძის თქმით, რ. ერისთავი იყო უაღრესად თავმდაბალი, ტკბილი და უპრეტენზიო; იგი თავისუფალი იყო პატივმოყვარეობისაგან როგორც პირად ცხოვრებაში, ასევე პოეტურ მოღვაწეობაში. ამასთან ერთად, იგი მუდამ ერიდებოდა დაჯგუფებებში მონაწილეობას, არასოდეს აპყობია შურსა და უსაფუძვლო კინკლაობას. „რაფიელი ყველასათვის მუდამ სასურველი იყო, ყველასათვის სასიამოვნო, ყველასათვის გულწრფელი, უბოროტო, მუდამ მხიარული, მოსწრებული სიტყვა-პასუხის პატრონი, სიტყვა წყლიანი თამადა სალიტერატურო ნადიმ-მეჯლისზედ, საუკეთესოდ მსმელი“, — დასძენს მწერლის ახლომცნობი კრიტიკოსი.

საქვეყნო საქმეებში ტკბილად დაბერებული მოხუცი და მწერალთა შორის პატრიარქი საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობდა. ისიც „ყოველს ქართულს საქმეს ყურს უგდებდა, ყოველს წმინდა ქართულს დაწესებულებაში მონაწილეობას იღებდა. ჟამი და ხანი აბერებდა მის ხორცს და არ სულს... ახალის ძაღლივით, ჭაბუკურის მხნეობით ამუშავებდა ჭკვა-გონებასა და მარჯვენას...“

გრ. ყიფშიძის მიერ რაფიელის ამგვარი დახასიათება სავსებით დასტურდება სხვა ბიოგრაფიული წყაროებითაც, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანსა ხდის ჩვენი კრიტიკოსის ამაგს ქართველი ხალხის საყვარელი მწერლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში.

*

გრ. ყიფშიძის წერილებში აშკარად იგრძნობა კრიტიკოსის დიდი სიმპათიები ახალგაზრდა ნიჭიერი პროზაიკოსის შიო არაგვისპირელის სამწერლო მოღვაწეობისადმი.

გრ. ყიფშიძის ყურადღება იმთავითვე მიუქცევია შიო არაგვისპირელის გამოსვლას სამწერლო ასპარეზზე და, როგორც თვითონ ამბობს, იგი გამონაკლისი არ ყოფილა ამ მხრივ. მწერლებმა და, სულ მალე, მკითხველმაც ადვილად შენიშნეს თავისებური სტილისა და ჟანრის შემოქმედის გამოჩენა. ამასთან, ყველასათვის უდავო გახდა, რომ როგორც სიტყვის ოსტატი იგი თითქმის ყოველდღიურად იზრდებოდა.

უურნალ „მოამბის“ 1895 წლის მეთორმეტე ნომერში გრ. ყიფშიძემ საგანგებო წერილი უძღვნა შ. არაგვისპირელის ნოველას „ჩემო შვინდავ“ და შეეცადა ამ ერთი ნაწარმოების ფონზე ეჩვენებინა მისი ავტორის სამწერლო ნიჭის ღირსება. კრიტიკოსი თავის

სტატიას იწყებს სწორედ იმაზე მითითებით, რომ შ. არაგვისპირელი მუდამ ზრდის პროცესშია, რაც მისი დიდი შემოქმედებითი პერსპექტივების მაუწყებელია. „პირველი მისი ცდა, — წიგნის დასაწყისში, — საბელეტრისტო ასპარეზზედ იყო „აბრეშუმის ხელსახოცი“... იმ პირველ ცდასვე ეტყობოდა, რომ მის ავტორს ნიჭი აქვს ჩვენი ცხოვრების ხელოვნებით დასურათებისა და ცხოველ, სიცოცხლით სავსე სურათების დახატვისა. პირველ ცდას მოჰყვა მეორე, მესამე, ბევრად უკეთესი ნაწერები ჯერ ასევე სასწავლებელში მყოფი ახალგაზრდა ავტორისა“.

შ. არაგვისპირელისადმი საზოგადოების ამგვარ ყურადღებას კიდევ უფრო აძლიერებდა ის გარემოება, რომ პროზის სფერო შედარებით ღარიბად გამოიყურებოდა; „განსვენებულ ნინოშვილს მაშინ ჯერ სახელი არ მოეხვეჭა. ახალგაზრდა ბელეტრისტებში მხოლოდ დუტუ მეგრელი, იასონ ნიკოლაიშვილი და მელანია მოღვაწეობდნენ“...

შ. არაგვისპირელის შემოქმედებისადმი დიდი ინტერესი, — შენიშნავს გრ. ყიფშიძე, — იმითაც გამოიხატა, რომ მისი ნაწერები თითქმის გამოქვეყნებისთანავე ითარგმნებოდა და იბეჭდებოდა რუსულ პრესაში; „ჩვენი საუკეთესო მთარგმნელები, როგორც, მაგალითად, გრ. ვოლსკი, ი. ხონელი და ა. ნიკიტინი, თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებიანო, დაიბეჭდებოდა თუ არა ახალი ნაწერი შ. არაგვისპირელისა ქართულად, თითქმის მაშინვე სთარგმნიდნენ რუსულად“.

„ჩემო შვინდავ“, კრიტიკოსის შეხედულებით, ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწარმოებთაგანია შ. არაგვისპირელის გამოქვეყნებულ თხზულებათა შორის. მართალია, მასში გადმოცემული არაა სავანგებო და რთული ამბავი, მაგრამ საკმაოდ მარტივი ამბავი „ისეთი სიცხოველით არის მოთხრობილი, რომ ცოცხლებივით თვალწინ გიღვებათ გუთნის დედაც... ღამის მეხრენიცა და პატარა სოსოც“... პატარა სურათი სოფლის ცხოვრებისა თვალწინ გიყენებს თითქმის მთელს სოფლის ცხოვრებას, მის პატრიარქალურს წეს-წყობილებას, მშვიდობიანს მოღვაწეობას ბუნების დაახლოვებით, მასთან ცხოველის დაკავშირებით“.

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, შიო არაგვისპირელს ეხერხება ბუნების სურათების ოსტატური აღწერა და ბავშვის ფსიქოლოგიაში ჩაწვდომა, მისი სულის მოძრაობის გადმოცემა. ბავშვის, დაკერძოდ სოფლელი ბავშვის, ფსიქოლოგიის ზედმიწევნით მცოდნე მწერალი ადვილად ახერხებს მხატვრული დამაჯერებლობის მიღწე-

ვას. ფსიქოლოგიზმით გატაცება ეტყობა მწერალს თითქმის ყველა მოთხრობაში, კერძოდ მოთხრობა „და-ძმაშიც“, მაგრამ უფროსთა ფსიქოლოგიის გადმოცემისას ზოგჯერ ვერ დვას იმ სიმაღლეზე, რომელსაც ის აღწევს უმცროსთა სულის მოძრაობის ჩვენებისას. ამ „ხარვეზისაგან“ განთავისუფლებულად არ მიაჩნია მას არც „ჩემო შვინდავ!“ ამის საბუთად კი მიაჩნია, მაგალითად, გუთნის დედის მიერ პატარა სოსოს შექება დედასთან, რასაც თვითონ სოსოც ისმენს. გამოცდილი სოფლელი კაცი, — კრიტიკოსის თქმით, — ამას არ ჩაიდენდა. ასევე არადამაჯერებლად თვლის იგი გუთნისდედის თოთხმეტი წლის ქალიშვილის (თეკლეს) გადაჭარბებულ აღერსს სოსოსადმი. თუმცა იქვე შენიშნავს, რომ „შესაძლოა თეკლე ისეთის ექსპანსიურის ხასიათისაა, რომ არ შეუძლიან თავისი ალალი, უმანკო გრძნობა შეცოდებისა დაღონებულ და მშვიერ ბავშვის დანახვაზე არ გამოსთქვას გადაჭარბებით და ისეთი აღერსი არ დაუწყოს, როგორც საკუთარს ძმასა და ნათესავს“.

შესაძლოა სადავო იყოს გრ. ყიფშიძის ზოგიერთი შენიშვნა, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ მან — როგორც კრიტიკოსმა ადრევე და მართებულად შეიცნო შიო არაგვისპირელის პროზის ფსიქოლოგიური შინაარსი, მწერლის დაინტერესება გმირის ფსიქოლოგიით, მისი სულის მოძრაობით. მართებულია ის დასკვნაც, რომელსაც იგი ამ მოთხრობასთან („ჩემო შვინდავ!“) დაკავშირებით აკეთებს: „თვისის ხელოვნებით, სოფლის ცხოვრების ცხოველის დასურათებით ეს პატარა ამბავი დიდად ატკბობს მკითხველს და ჰბადავს მის გულში კეთილ კაცთმოყვარულს გრძნობას და აყვარებს, არამც თუ სოფელს, სოფლის მცხოვრებთ და სოფლის იდეალურს სურათებს, არამედ პირუტყვსაც კი“.

ამგვარად, როგორც შიო არაგვისპირელის შემოქმედების ერთ-ერთმა პირველმა შემფასებელმა, გრ. ყიფშიძემ საკმაოდ საინტერესო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრება გამოთქვა ახალგაზრდა ნიჭიერი ნოველისტის შესახებ, რაც კიდევ უფრო გააღრმავა თავის შემდგომ კრიტიკულ წერილებში.

*

1896 წელს გრ. ყიფშიძემ პირველად გამოაქვეყნა განმაზოგადებელი შინაარსის კრიტიკული სტატია („სალიტერატურო მიმოხილვა“), რომელშიც შეეცადა პასუხი გაეცა იმ დროის მთელ რივ აქტუალურ საკითხებზე.

გრ. ყიფშიძემ, ამ სტატიაში, პირველ ყოვლისა, ყურადღება გაამახვილა იმ წინსვლასა და აღმავლობაზე, რომელიც ქარ-

თულმა ლიტერატურამ განიცადა ორმოცდაათიანი წლებიდან მო-
ყოლებული ოთხმოცდაათიან წლებამდე. მან ხაზგასმით იმაზე,
რომ „ჩვენი ლიტერატურა დღეს ის აღარ არის, ამ ოცისა და ოცდაათის წლის წინათ. ამ ხანში ეს ლიტერატურა
საკმაოდ, შესამჩნევად გაიზარდა, წინ წაიწია, შეივსო და ღრმად
გასდგა მან ფესვები“...

მისი შეხედულებით, როგორც ორმოცდაათიანი, სამოციანი და
სამოცდაათიანი წლების ქართულ ლიტერატურას ჰყავდა თავისი
გამოჩენილი წარმომადგენლები, რომლებმაც შეძლეს თავიანთი
ეპოქების მხატვრული ასახვა, ასევე 80-იანი და 90-იანი წლების
ქართულ მწერლობასაც ჰყავს რჩეული წინამძღოლნი, რამაც განა-
პირობა ჩვენი მშობლიური ლიტერატურის განუწყვეტელი აღმა-
ვლობა.

ის დიდი მხატვრული მონაპოვარი, რომელიც ქართულმა ლიტე-
რატურამ შეიძინა ორმოცდაათიან წლებში გ. ერისთავის, გრ. ორბე-
ლიანის, ლ. არდაზიანის, დ. ჭონქაძის, გრ. რჩეულიშვილის, ი. კე-
რესელიძის, ვ. ორბელიანის, რ. ერისთავისა და სხვათა წყალობით,
60-იან წლებში არნახულად გაიზარდა და გამრავალფეროვანდა ილია
ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, გიორგი წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის,
ანტონ ფურცელაძის და სერგი მესხის ბეჯითი პატრიოტული და სამ-
წერლო მოღვაწეობით. მაგრამ არც ოთხმოციანი წლები ჩამორჩა
წინა ეპოქებს და ქართველ მწერალთა რიგებს შეემატა არა ერთი
და ორი ნიჭიერი ბელეტრისტი, რომელთა შორის უპირველესი აღ-
გილი დაიჭირა ალ. ყაზბეგმა. როგორც ჩვენი კრიტიკოსი დასძენს,
„ალ. ყაზბეგის ნაწერებში ცხოვრება იხატება სავსებით, ჭეშმარიტის
სახელოვნობო შემოქმედებით, ისეთ-ისეთის კალმის მოსმით, რომ
ზოგიერთს ევროპელ მწერალ-მხატვარსაც გაუჭირდება“.

ამასთან ერთად, ალ. ყაზბეგი მარტო არ ყოფილა. მას მხარში
ედგნენ სხვა ბელეტრისტებიც, რომლებიც მართალია დაჯილდოვე-
ბულნი არ ყოფილან ისეთი დიდი ტალანტით, როგორც ეს მომად-
ლებული ჰქონდა ალ. ყაზბეგს, მაგრამ ჩვენს ცხოვრებას ასურა-
თებდნენ „საკმაო სამხატვრო სიმართლითა და ზოგჯერ ჭეშმარიტის
შემოქმედებითა. ზოგი მათი ნაწერი აღბეჭდილია ნიჭითა და მად-
ლიანობით“. ამ მწერალთა შორის გრ. ყიფშიძე, პირველ ყოვლისა
გულისხმობს ნიკო ლომოურს, ეკატერინე გაბაშვილს და სოფრომ
მგალობლიშვილს.

კრიტიკოსის მართებული თქმით, ვის არ წაუკითხავს, და არ გა-
ნუცდია ჭეშმარიტი ესთეტიკური სიამოვნება, ისეთი მოთხრობებით,

როგორცაა: „ქაჯანა“, „ალი“, „ღვინია გადაიჩეხა“, „ყაყიტას/ქურდი“ და სხვ., რომელთა ავტორები სწორედ ახალმა დრომ დაპა-
ბადა? ოთხმოციანი წლების ქართული ლიტერატურის დროშა
პოვრად მიაჩნია მას, ავრეთვე, რაფ. ერისთავის იმდროინდელი
ბრწყინვალე ლირიკული ლექსები.

გრ. ყიფშიძის შეხედულება 80-იანი წლების ქართული მწერ-
ლობის ზრდა-განვითარების შესახებ მართალია ამომწურავი არაა,
მაგრამ უდავოდ მართებულად წარმოგვიდგენს მის მთავარ მონა-
პოვარს. პირველ ყოვლისა, ჩვენ ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ
არა ალ. ყაზბეგის, რაფიელ ერისთავისა და რაზიკაშვილთა შესახებ
მის მიერ გამოთქმულ შეხედულებებზე, არამედ იმ მწერალთა და-
ხასიათებაზე, რომლებიც ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ცნო-
ბილი არიან ხალხოსან მწერალთა სახელით. ეს მწერლები დღემდე
არ არიან სათანადოდ შესწავლილნი და დაფასებულნი. მათი ბევრი
ნაწარმოები კი, როგორც გრ. ყიფშიძეც შენიშნავს, შესულია ჩვენი
პროზის ოქროს ფონდში და წარმატებით ემსახურებიან ახალგაზრ-
დობის მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდისა და იმდროინდელი სო-
ციალური სინამდვილის მხატვრული აღქმის საქმეს.

შეუძლებელია საგანგებო ყურადღებით არ მოვეკიდოთ გრ.
ყიფშიძის კიდევ ერთ საინტერესო მოსაზრებას ოთხმოციანი წლე-
ბის ქართული მწერლობის ძირითადი ტენდენციების შესახებ.

ოთხმოციანი წლებში, — შენიშნავს გრ. ყიფშიძე, — როგორც
მწერლობაში, ასევე საერთოდ საზოგადოებრივ აზრში, თავი იჩინა
ორმა განსხვავებულმა ტენდენციამ, რაც წარსულთან დამოკიდებუ-
ლებისა და მიმართების თავისებურებაში მდგომარეობდა. ამ პერი-
ოდის მწერალთა და სხვა მოღვაწეთა ერთი ნაწილი ძალიან გაიტაცა
ქვეყნის ისტორიულმა წარსულმა და მისმა მხატვრულმა თუ მეცნი-
ერულმა ასახვა-გაშუქებამ. წინა ეპოქებში უკვე საკმაოდ გამახვი-
ლებული მამულიშვილური გრძნობა, რომელიც მწერლობას და
მთელ საზოგადოებას მოუწოდებდა შეესწავლათ და აესახათ წარ-
სული, მოემარჯვებინათ იგი აწმყოს ჩამორჩენილობისა და მანკიე-
რების საჩვენებლად, რათა უფრო სწორად განეჭვრიტათ მომავლის
ინტერესები და უკეთ ეზრუნათ მათ ხორცშესახსმელად, კიდევ მე-
ტად გაძლიერდა და გაფართოვდა. ამ მიმართულებას თავისი წარ-
მომადგენლები ჰყავდა არა მხოლოდ მწერლობაში, არამედ პუბლი-
ცისტიკასა და მეცნიერებაშიც.

პარალელურად ამ მიმართულებისა, თავი იჩინა მეორე მიმდი-
ნარობამ, რომლის წარმომადგენლები, — როგორც გრ. ყიფშიძე

შენიშნავს, — „ეჭვით უცქეროდნენ წარსულს, იქ სიკეთეს ვერასა
ჰხედავდნენ, მის შესწავლასაც კი თითქმის უარს ჰყოფდნენ და სა-
ზოგადოებას უქადაგებდნენ, წინ იცქირებოდნენ, მერმისსა და
მომავლისათვის იზრუნეთ, იდეალი იქ უნდა ეძებოთ და არა საფ-
ლავთა შორის, წარსულში, საცა ვერას ვიპოვით ვერც ჭკუის სას-
წავლებელსა და ვერც გულისა და გრძნობის საწვრთნელსაო“.

გრ. ყიფშიძის ღრმა რწმენით, ამ ორი განსხვავებული ტენდენ-
ციის ხასიათის და მნიშვნელობის შესწავლას გვერდს ვერ აუვლიდა
ქართული ლიტერატურის მომავალი ისტორიკოსი, ვინაიდან მათი
გავლენა აშკარა და ნიშანდობლივი იყო. კერძოდ, იგი თავის შეხე-
დულებას გამოთქვამს იმის შესახებ, რომ ისტორიზმით გატაცებამ,
წარსულის გაცოცხლების გარკვეული მიზნით მომარჯვებამ, ბევრი
და კეთილი საქმე გააკეთა ჩვენი მწერლობის წინვლისათვის, საზო-
გადოებრივი აზრის შემუშავებისათვის; ამ მიმართულების მქონე
ბევრმა მწერალმა, მათ შორის ალ. ყაზბეგმა, უაღრესად საინ-
ტერესო ნაწარმოებები შექმნეს, მაგრამ, მიუხედავად ყოველი-
ვე ამისა, იგი ხშირად „ზარალს აძლევდა თვით შემოქმედე-
ბას, ხელოვნებას, სამხატვრო სიმართლეს“. საქმე ისაა, — ამბობს
გრ. ყიფშიძე, რომ ამ მიმართულებას ადგა არა მხოლოდ ისეთი
ნიჭიერი მწერლები, როგორც იყო, მაგალითად, ალ. ყაზბეგი, რო-
მელსაც შეეძლო ზომიერების გრძნობა არ დაეკარგა, არამედ ბევრი
სხვაც, რომლებიც მოკლებულნი იყვნენ ამგვარ ნიჭს. „გადაათვალი-
ერეთ მაშინდელი მწერლობა, — შენიშნავს ჩვენი კრიტიკოსი, —
ორიგინალური და ნათარგმნი, მეტადრე პიესები, რომელიც იწერე-
ბოდა დაახლოვებით იმ ხანებში და დამეთანხმებით, რომ ეს ჩვენი
მოსაზრება სიმართლეს არ არის მოკლებული“.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ გრ. ყიფშიძის ეს შე-
ხედულება არა მხოლოდ ანგარიშგასაწევი, არამედ მართებული და
გასაზიარებელიცაა. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ამ შეხედუ-
ლებას გვთავაზობს „ივერიის“ ყოფილი თანამშრომელი, რომელიც
ჟურნალ „მოამბის“ რედაქციაში უკვე სხვა იდეურ სიტუაციაშია
მოხვედრილი, რის გამო უადვილდება ამგვარი კრიტიკული შენიშ-
ვნის გაკეთება. უდავო ფაქტია, რომ ახალი ისტორიული სიტუაციის
გამო 80—90-იან წლებში ისტორიული თემატიკით გატაცება და
წარსულის სურათების თუნდაც საგანგებო მიზნით მომარჯვება
მართლაც ზომიერების უტყუარ გრძნობას და დიდ სიფრთხილეს
მოითხოვდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას შეეძლო ხელი შეეშალა
სრულიად ახალი და მოწინავე იდეების გავრცელება-დამკვიდრე-

ბისათვის და ზიანი მოეტანა საზოგადოებრივი აზრის სასურველი მიმართულების წარმართვისათვის; მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი მნიშვნელობა მხარს ვეღარ გაუხსნორებდა ცხოვრებასა და პუბლიცისტიკაში უკვე მძლავრად ფესვგადგმულ იდეურ სი-ახლეებს.

როგორც ვხედავთ, გრ. ყიფშიძე თანდათანობით მიუახლოვდა მისთვის უფრო საინტერესო კითხვებს: რა მოიტანა ოთხმოცდაათი-ანმა წლებმა? რა შემატა ჩვენს მწერლობას ამ პერიოდმა და რა მიმართულება მისცა მან ლიტერატურასა და ცხოვრებას?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად მან საჭიროდ მიიჩნია წინას-წარვე მოკლედ შეხებოდა ბაჩანასა და ვაჟა-ფშაველას სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლას და თავისი შეხედულება გამოეთქვა მათი შემოქმედების იდეურ და მხატვრულ თავისებურებებზე.

გრ. ყიფშიძის თქმით, ბაჩანა და ვაჟა-ფშაველა ჩვენს მწერ-ლობას შეემატნენ 80-იანი წლების გასულსა და 90-იანი წლების დასაწყისში, „ამიტომ ისინი ეკუთვნიან ერთს ათეულსაცა და მეორესაცა“. მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ კრიტიკოსი ცდება ამგვარ ქრონოლოგიურ განსაზღვრაში, ისინი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდნენ 80-იანი წლების დასაწყისშივე და 90-იანი წლებისათვის უკვე მათ მკითხველთა ყურადღება ჰქონდათ დამსახურებული. მაგრამ ეს არ არის არსებითი. მთავარია ის შეფასება, რომელსაც კრიტიკოსი აძლევს მათ შემოქმედებას, მათ შემოქმედებით ინდივიდუალობას.

გრ. ყიფშიძის თქმით, ორივე ამ პოეტის შემოქმედებაში ბატ-რიოტული კილოც სჩქეტს და ისტორიული თემატიკა და წარსულის სურათებიც საკმაოდაა წარმოდგენილი. მაგრამ მათი მნიშვნელობა სხვა არის; „მათ პოეზიას განსაკუთრებული ხასიათი აქვს, სხვა ფერი სდევს, სხვა წყალი და ჯავრი ემჩნევა, რაიცა ძლიერ აახლოვებს ერთმანეთთან ამ ორს მწერალსა და ალ. ყაზბეგს, იმ განსხვავებით მხოლოდ, რომ ესენი ასცდნენ მის ნაკლსა, — ზოგჯერ გადაჭარბე-ბულს საპატრიოტო ტენდენციას, მდაბიოთა იდეალიზაციას და ერთ-ფეროვნებას“.

გრ. ყიფშიძეს სურს ხაზი გაუსვას იმ გარემოებას, რომ ბაჩანა და ვაჟა, მართალია, უბრალო ხალხის ფიქრებსა და განცდებს ვად-მოგვეცემენ, ხშირად მათ მათივე ენით ამეტყველებენ, მაგრამ მაინც საკუთარ პოეტურ ბრძმედში წმენდენ და ხვეწენ, რითაც უფრო საზოგადო და საკაცობრიო მნიშვნელობას მატებენ. კრიტიკოსის შეხედულებით, „ბაჩანამ თავისი ძლიერი ლირიკით გაგვაცნო

სული და გული, დარდი და მწუხარება ფშავ-ხევსურთა, ხან საკუთრად მათი, ხან საზოგადოდ მდაბიოთა, მაგრამ ისე კი რომ შეიძლება გაატარა თავის საკუთარ გულში, იქ დააწმინდა როლა, ევროპულს, საკაცობრიო გრძნობა-აზრის ბრძმედში გაატარა და ისე მოგვიძღვნა“.

რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველას, მისი შემოქმედების შესახებ გრ. ყიფშიძეს თავისი გარკვეული შეხედულება აქვს საერთოდ. მან ჯერ კიდევ ადრე მიუთითა, რომ ვაჟა-ფშაველა „ნაკლებად არის ლირიკოსი. იგი ამ მხრივ პირველობას უთმობს რაფიელსაცა და თავის უმცროს ძმას ბაჩანასაც“. კრიტიკოსის თქმით, ვაჟას ნიჭის ძალა ვლინდება, პირველ ყოვლისა, ბუნების სურათების გაცოცხლებაში, „ამას გარდა, სახელი ვაჟა-ფშაველასი დამყარებულია მის ეპოსზედ. მისი პოემები ნამდვილი, დრამად გადაქცეული ამბებია“⁸... ცოტა ხნის შემდეგ, გრ. ყიფშიძეს კვლავ მიეცა შესაძლებლობა თავისი აზრი გამოეთქვა ვაჟაზე და მანაც მიუთითა, რომ „ვაჟა-ფშაველა... უფრო მგოსანია, მოლექსე, ვიდრე ბელეტრისტი“⁹.

ამკარაა, გრ. ყიფშიძეს თავდაპირველად სწორად არ ჰქონდა გაგებული ვაჟა-ფშაველას სამწერლო ნიჭის ხასიათი და შესაძლებლობა. მართალია, ვაჟას დიდი პოეტური სახელი, პირველ ყოვლისა, დაფუძნებულია მის უკვდავ პოემებზე, — პოეტურ ეპოსზე, მაგრამ იგი როგორც ლირიკოსი და ბელეტრისტიც არა მხოლოდ თავისებური, არამედ ბედნიერი მოვლენა იყო იმდროინდელ ჩვენს მწერლობაში. ეს გარემოება, ცხადია, არც გრ. ყიფშიძისთვისაა შეუმჩნეველი, მაგრამ თითქოსდა უძნელდება თავისი შეხედულების მწყობრად და ლოგიკურად ჩამოყალიბება, თავს ვერ აღწევს გარკვეულ წინააღმდეგობებს, რაც უკვე შენიშნულია ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში¹⁰.

თავის „სალიტერატურო მიმოხილვაშიც“ („მოამბე“, 1896, № 1) კრიტიკოსი ვერ ახერხებს ვაჟა-ფშაველას პოეტური ნიჭის განსაკუთრებული ძალის სრულყოფილად შეცნობასა და მის სათანადო შეფასებას, მაგრამ შედარებით უფრო სწორად ხედავს მისი შემოქმედებითი ჰორიზონტის მასშტაბებს. „ვაჟა-ფშაველამ, თავისის ძლიერი ეპიკით, გავვითვალისწინა თუშ-ფშავ-ხევსურნი და იმასაც სამხატვრობო ხერხად ისევ ის გზა აქვს, რაც ბაჩანას. მისი

⁸ უფრ. „მოამბე“, 1895, № 10.

⁹ იგივე, 1895, № 12.

¹⁰ იხ. კრებული — „ვაჟა ფშაველა ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში“, 1955, I (პროფ. ი. ბოცვაძის შესავალი წერილი, გვ. 16—17).

შემოქმედების საიდუმლოც ისევ ისეთია, რაც ბაჩანასი. ორისავე
ქმის შემოქმედება, უნარი წერისა იმაზეა დამყარებული, რომ ეო-
თიცა და მეორეც სასურველს, საყოველთაო-საკაცობრიო, ^{ეროვნული}
მოყვარულს აზრებს თვით მდაბიოთა გულშიაც ეძებენ... და როცა
ეს აზრები განსხვავებულს ფერს მიიღებენ ამ ოპერაციის გამო
(გულისხმობს საკუთარ პოეტურ მრწამსში გადამუშავებას — დ. შ.),
მხოლოდ მაშინ მოგვიძღვნიან ხოლმე უკვე თვისის გრძნობით დაწ-
მენდილს, დაბროლებულს“.

ძნელად შესამჩნევი არ უნდა იყოს, რომ გრ. ყიფშიძე ბაჩანას,
თუ უფრო მაღლა არა, ვაჟა-ფშაველას გვერდით მაინც აყენებს. და
ეს შემთხვევითი არ არის. ამ პერიოდის ჩვენი ლიტერატურული
კრიტიკა თითქოსდა შეთანხმებულია იმაში, რომ ბაჩანა უფრო
ძლიერია ლირიკაში, ვაჟა კი — ეპოსში. ამგვარი შეხედულების მი-
ზეზი, პირველ ყოვლისა, იმაში იმალება, რომ ბაჩანას ამდროისათ-
ვის უკვე დაწერილი ჰქონდა თავისი საუკეთესო ლექსები, ვაჟას კი
არა. შემდეგში, ცხადია, უფრო აშკარა გახდა ვაჟა-ფშაველას პოე-
ტური ძალა და ინდივიდუალობა, რამაც გააადვილა დიდი პოეტის
შესწავლა და შეფასება.

მაგრამ საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ გრ. ყიფშიძემ —
როგორც კრიტიკოსმა უდავოდ კეთილი სამსახური გაუწია ბაჩანას
პოეტური ტალანტის დაფასებასა და მისდამი ყურადღების გამახვი-
ლებას. ბაჩანას პოეზია უდავოდ იმსახურებდა მოწონებას, „მუხ-
ხის“ ავტორი უთუოდ ნიჭიერი ლირიკოსი იყო, მაგრამ... მის გვერ-
დით მართლაც მუხასავით აღიმართა ვაჟა, რომელმაც, სხვებთან
ერთად, ისიც ჩრდილში მოაქცია. მაგრამ სადავო არ არის ისიც, რომ
ბაჩანას ჩვენი ლიტერატურის ისტორიამ თავისი უნდა მიუზღოს და
თავისი კუთვნილი ადგილი უნდა დაუმკვიდროს.

ბაჩანას მიმართ სავსებით ობიექტური იყო გრ. ყიფშიძე, რო-
მელიც საგანგებოდ სწევდა წინა პლანზე ნიჭიერი პოეტის პატრი-
ოტული ლირიკის მაღალ მხატვრულ ღირსებებს, მისი ემოციური
შემოქმედების დიდ ძალას. მართებულია მისი შეხედულება იმის
შესახებაც, რომ ბაჩანამ, ერთ-ერთმა პირველმა ჩვენს მწერლობა-
ში, უნაკლო პოეტური სახეებით დაგვისურათა მტკიცე ხასიათის
ადამიანის იდეალი. ამის საბუთად მიაჩნია მას პოეტის საკმაოდ
ცნობილი ლექსი „მუხა“.

საგულისხმოა ისიც, რომ ამგვარი იდეალის მოთაყვანედ მიიჩ-
ნევს იგი ვაჟა-ფშაველასაც, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ ვაჟასთან
ლირიკა ადგილს უთმობს ეპოსს. ამასთან ერთად, ვაჟა დაინტერესე-

ბულია ისეთი პერსონაჟების დახატვით, რომელთა სიტყვასა და საქმეში ხალხის ძალა და ფიქრი გამოსჭვივის. ამ მხრივ ბოეტიუს პროეტურ სტილს განასხვავებს ნიკ. ბარათაშვილის ეპიკური ოსტანტობისაგან („ბედი ქართლისა“) და მაგალითად მოაქვს ერეკლეს ვაჟასეული დახასიათება:

„უხდება ბებერს არწივსა
შეჰმუხვნით შუბლი მკვახეა!“

გრ. ყიფშიძის თქმით, ვაჟასთვის ყოველთვის ისაა მთავარი, თუ რას ფიქრობს ერი ამა თუ იმ სიტუაციის დროს, როგორია მისი გრძნობა და სურვილი! ამიტომაც უწოდებს კრიტიკოსი ვაჟას და სხვათა პროეტურ კილოს — საერო კილოს და არა იმიტომ, თითქოს ხალხური ენით, ხალხური კილოთი წერდნენ ისინი, როგორც ამას ჩვენი ლიტერატურის ზოგიერთი ისტორიკოსი ფიქრობს. როგორც პროფ. ი. ბოცვაძე შენიშნავს, „გრ. ყიფშიძის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მან პირველმა შენიშნა ვაჟას შემოქმედების ეს უდიდესი ღირსება და იგი ვაჟას დიდ დამსახურებად მიიჩნია“¹¹.

ამგვარი ექსკურსის შემდეგ გრ. ყიფშიძე სვამს კითხვას: რა სიახლე მოუტანა 90-იანმა წლებმა ქართულ მწერლობას?

90-იან წლებში, შენიშნავს კრიტიკოსი, ქართულ პოეზიაში შემოიჭრა ახალ-ახალი ჰანგები და ცხოვრების ახალი სიო, რომელიც ალ. ყაზბეგის, ვაჟასა და ბაჩანას შემოქმედებაში გამოვლინდა პირველად, მაგრამ საჭირო იყო გამოჩენა მათი მსგავსი მწერლებისა, რომლებიც ამ ახალ ტენდენციებს კვლავ გააღრმავებდნენ და დაამკვიდრებდნენ. „გაჩნდნენ კიდევ ასეთი მწერალნი, — ამბობს გრ. ყიფშიძე, — ესენი არიან: ეგ. ნინოშვილი (ინგოროყვა) და შ. არაგვისპირელი, რომელნიც მთლად და სავსებით ეკუთვნიან დღევანდელს ათეულს, 90-იან წლებს“.

ვერ ვიტყვი, რომ გრ. ყიფშიძემ სავსებით და ღრმად შეიმეცნა ის გარდატეხა ჩვენს მწერლობაში, რომელიც 90-იან წლებში იწყებოდა. ეს იქნებ იმდროისათვის არცთუ ადვილად აღსაქმელი ლიტერატურული მოვლენა იყო, მაგრამ ერთი რამ უდავოა: მან შეიგრძნო 90-იანი წლების განსხვავებული ბუნება და ჩვენს მწერლობაში ამ დროისათვის დაწყებული იდეურ-მხატვრული ძვრები. მან შენიშნა, რომ ეგნ. ნინოშვილის შემოქმედებით მთავრდებოდა, თუ იწყებოდა, გარკვეული ეპოქა ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში.

¹¹ იხ. კრებული. „ვაჟა-ფშაველა ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში“, 1955, I (პროფ. ი. ბოცვაძის შესავალი წერილი, გვ. 18).

ეგნ. ნინოშვილი, — წერს კრიტიკოსი, — მალე დაჰკარგა ჩვენმა მწერლობამ, მაგრამ მან მოასწრო დაწერა ისეთი ნაწარმოებების რომელთა წყალობით იგი თვალსაჩინო ადგილს დაიჭერს ლიტერატურის ისტორიაში.

ეგნ. ნინოშვილისა და შ. არაგვისპირელის შემოქმედების მთავარ თავისებურებად გრ. ყიფშიძე მიიჩნევს ეროვნულ-პატრიოტული თემატიკისა და მოტივისაგან გვერდის ავლასა და ქვეყნის სოციალური მდგომარეობით დაინტერესებას, „ჩვენის მდაბიო ხალხის, გაუნათლებელი სოფლელი ხალხის დასურათებას“. ამგვარი ტენდენცია მას მიაჩნია კანონზომიერად და გამართლებულ მოვლენად, ვინაიდან, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ჩვენთვის საჭირო იყო ჩვენის თავის დანახვა, ჩვენის თავის ცნობა, უნდა გვეცოდნოდა, და დღესაც დიდად საჭიროა ვიცოდეთ ჩვენი ავი და კარგი, ჩვენი ყოფა-ცხოვრება, უფრო კი სოფლად, რადგან ქართველობა, უმეტესობა მისი იქა ცხოვრობს“.

როგორც ვხედავთ, გრ. ყიფშიძე იმ შეხედულებიასაა, რომ ოთხმოცდაათიანი წლებისათვის უკვე მოძველებულად უნდა მივიჩნიოთ სამოციანი წლების მწერლობაში გაბატონებული ტრადიცია ეროვნული მოტივის წინ წამოწევისა და ყურადღების ცენტრი გადატანილ უნდა იქნეს ქვეყნის სოციალურ სინამდვილეზე. ამდენად იგი ეპოქის ტენდენციას გამოხატავს, მის გავლენას განიცდის.

გრ. ყიფშიძის მართებული დაკვირვებით, არა მხოლოდ ეგნ. ნინოშვილი და შ. არაგვისპირელი, არამედ სხვებიც, „რომელთა რიცხვს ეკუთვნიან დუტუ მეგრელიცა, „ბნელოს“ ავტორი მელანიაცა და სხვანიც, შეუდგნენ ამ ახალის საჭიროების დაკმაყოფილებას“. ამ ახალგაზრდა მწერლებს გზას უნათებენ ნინოშვილი და არაგვისპირელი, პირველმა ზედმიწევნით და ოსტატურად გაგვაცნო გურიის ცხოვრება, მეორემ — ქართლის სოფელი. ამის უტყუარ საბუთს წარმოადგენს ე. ნინოშვილის „ქრისტიანე“, „პალიასტომის ტბა“, „სიმონა“, „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“, შ. არაგვისპირელის „ჩემო შვინდავ“, „ყველაი დავკარგე“, „ეს არის ჩემი ცხოვრება“ და ნიჭიერად დაწერილი მისივე ფსიქოლოგიური ეტიუდები. მათი ეს ნაწერები, კრიტიკოსის თქმით, „სამხატვრო გაღწევაა ჩვენის ცხოვრებისა. არც გადაჭარბება, არც ზომიერების დაუცველობა, არც იდეალიზაცია და რომანტიზმით გატაცება, რაიცა ასე უშლის ხელს, ეკ. გაბაშვილისას, არც ნამეტანი რეალისტობა და პროტოკოლისტობა, ამ ორ მწერალს არ ეტყობა. მათი მოთხრობა მიმდინარეობს საკვირველის ბუნებრივობით, სიმართლით, სამხატვრო სიმართლის

გვერდაუხვევლად, ხან დიდისა და ჭეშმარიტის დრამატიზმით, ხან ლმობიერებითა და მოქმედ გმირთა შებრალებითა, ავთა და მკვნი-ბელთა გადუჭარბებელის შეჩვენებითა და შერისხვითა“

ეგნ. ნინოშვილისა და შ. არაგვისპირელის ამგვარი დახასიათება არ იწვევს საგანგებო შენიშვნებს. იგი, ძირითადად, სწორად გამოხატავს რეალურ ვითარებას და კრიტიკოსის ფხიზელ ალღოზეც მიუთითებს, მაგრამ რამდენადაც დროული და მართებული იყო კრიტიკოსის ვალაშქრება ე. წ. წარსულის იდეალიზაციისა და რომანტიზმით გატაცების წინააღმდეგ, იმდენად საეჭვოდ მოჩანს მისი მოსაზრება სოფლის სოციალური სინამდვილის ასახვაზე სიმძიმის ცენტრის გადატანის თაობაზე. კრიტიკოსმა ვერ შეძლო შეემჩნია ის დიდი და ახალი ძვრები, რომლებიც სწორედ ქალაქსა და ქალაქურ ცხოვრებას უცვლიდა სახეს; ვერ შენიშნა ახალი კლასის, მუშათა კლასის დაბადება, მისი ორგანიზებულ ძალად გახდომა, რომლის დიდი პერსპექტივა ისტორიული კანონზომიერებით იყო გაპირობებული.

ნიშანდობლივია ის გარემოებაც, რომ მწერალთა ის თაობა, რომლის წარმომადგენლებად გრ. ყიფშიძეს ე. ნინოშვილი, შ. არაგვისპირელი, დ. მეგრელი, მელანია და სხვები მიაჩნია, მისი შეხედულებით ხალხოსან მწერალთა მიერ საფუძველჩაყრილ ტრადიციათა გამგრძელებელნი და გამღრმავებელნი არიან. ამ მხრივ შესაძლებელია არც ვედაოთ მას, ვინაიდან, პირველ ყოვლისა, მხედველობაში აქვს სოფლის ცხოვრებით დაინტერესება და საერთოდ ქვეყნის სოციალური ყოფის კლასობრივი წინააღმდეგობის ფონზე ჩვენება.

გრ. ყიფშიძის აღნიშნულ „ლიტერატურულ მიმოხილვაზე“ მსჯელობა შეუძლებელია ისე დავამთავროთ, რომ ყურადღება არ გავამახვილოთ კიდევ ერთ საყურადღებო შტრიხზე. ილაშქრებს რა მხატვრული ასახვის ტენდენციური მეთოდის წინააღმდეგ, რაც სრულიად გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ, იგი იდეალისა და იდეალური სახეების დასახვის წინააღმდეგია. მართალია, იგი ამას ხსნის იმით, რომ ასეთი ამოცანის გადაწყვეტა გენიალურ მწერლებსაც კი უძნელდებათ, მაგრამ 90-იანი წლებისათვის ამგვარი ტენდენციის წინააღმდეგ ამხედრება არცთუ გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ. მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების გავრცელება და მისი ძირითადი პრინციპების შემეცნება მწერლობას უკვე უქმნიდა შესაძლებლობას ამგვარი წინ გახედვისათვის, რასაც არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა.

გრ. ყიფშიძე განსაკუთრებით აღუშფოთებია კრიტიკოს კიტა

აბაშიძის იმ მოწოდებას, რომელიც მწერლობას ურჩევდა ხელი მოეკიდა ქართველ ინტელიგენტთა სახეების ჩვენებისთვისაც. მისი თქმით, ქართველ ინტელიგენტთა წრე, ჯერ-ჯერობით, ისე მცირეა და ნარევია, რომ ასეთი მიზანი შედეგს ვერ გამოიღებს. იგი საერთოდ ვერ ხედავს დადებითი ტიპების ხატვის შესაძლებლობას და ამბობს: „საიდეალო ხასიათების ხატვა, ან ახალგაზრდათა, ან განათლებულთა, ან მოღვაწეთა სფეროდან ჯერ ჩვენში შეუძლებელია და ყველამ, ვინც ამისთანა საქმეს მოჰკიდა ხელი, ვერა მოახერხა... ვინც ესრედ წოდებულს „ოტრიცატელნი ტიპსა“ ჰხატავს ეს კიდევ ჰო, ცოტაოდენი გამოდის რამე, ხერხდება რამე, ხოლო ვინც საიდეალო კაცის თუ ქალის დახატვასა სცდილობს, იმას სულ უფუჭდება ნაწარმოები. ასეთებია ზოგიერთნი ნაწარმოებნი ეკ. გაბაშვილისა, დუტუ მეგრელისა და ზოგიერთის სხვებისაცა...“

გრ. ყიფშიძის ასეთი შეხედულება კრიტიკული რეალიზმის შედარებით მოძველებული პრინციპის განვითარებაა მხოლოდ და სწორად ვერ წარმოადგენს იმდროინდელი მწერლობის შესაძლებლობასა და მოვალეობას. ცალკეულ მწერალთა მხატვრულად სუსტ ნაწარმოებთა ანალიზიდან გამომდინარე დასკვნები მწერლობის საერთო შესაძლებლობისა და პერსპექტივის სურათს, ცხადია, ვერ ასახავდა. გრ. ყიფშიძის კრიტიკული ალღო უფრო მეტი შექების ღირსი იქნებოდა, მას რომ უფრო გაეღრმავებინა და განევითარებინა 90-იანი წლების მწერლობაში ახალი ჰანგებისა და ცხოვრების ახალი სიოს შემოჭრის შესახებ გამოთქმული თავისი შეხედულება. მაშინ იგი, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, სოციალისტური რეალიზმის პრინციპთა ჩასახვის აღიარებამდე მივიდოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, მიუხედავად პროგრესულ-დემოკრატიული იდეების ერთგულებისა, იგი მაინც ვერ ამალდა მესამე დასელთა იდეურ მრწამსამდე, რაც კრიტიკოსს შესაძლებლობას მისცემდა მისულიყო ეპოქის ახალ და წამყვან ტენდენციათა შეცნობამდე.

ყურადღების ღირსია ის გარემოებაც, რომ ამავე სტატიაში გრ. ყიფშიძემ მაღალი შეფასება მისცა ზოგიერთ იმ მწერალს, რომელიც ის-ის იყო გამოვიდა სამწერლო ამპარეზზე. მისი თქმით, მცირე იმედს არ იძლეოდნენ მომავლისათვის დ. კლდიაშვილი, ა. ერისთავი, ია ეკალაძე, ლალიონი, თ. რაზიკაშვილი, შ. მღვიმელი და სხვ. კრიტიკოსის ამგვარი შეხედულება თითქმის ყველა მათგანმა გაამართლა შემდეგში და ჩვენი მწერლობის სახელოვანი წარმომადგენლები გახდნენ. ნიშანდობლივია ისიც, რომ გრ. ყიფშიძე პოლემიკური ტონით იხსენიებს კიტა აბაშიძესა და მის წერილებს,

რომლებიც „ივერიის“ ფურცლებზე იბეჭდებოდნენ. ძველი „ივერიელი“ უკვე აღარ გაუბოდა „ივერიის“ მიმართულების ნამშრომლების გაკენწვლას. იგი მხარში ედგა „მოამბის“ მხედველობით, რომლებიც უფრო რადიკალურ პოზიციებზე დგომას ჩემულობდნენ.

ძნელი არაა იმის მიხედვრაც, რომ გრ. ყიფშიძემ თავის სტატიაში საკმაოდ ბევრი და საინტერესო საკითხი დასვა, თანაც, ზოგიერთი მათგანი მაინც, საკმაოდ დასაბუთებული არ იყო. კერძოდ, მას მეტად მძიმე მდგომარეობაში აყენებდა ვაჟა-ფშაველას, ბაჩანას და ალ. ყაზბეგის შესახებ გამოთქმული ის შეხედულებები, რომლებიც უპირისპირდებოდნენ ბევრი კრიტიკოსისა და მკითხველის თვალსაზრისს. რაც მთავარია, თვით ამ მწერლებმაც, როგორც უკვე ვნახეთ, არ გაიზიარეს მისი ის მოსაზრება, რომელიც რაფ. ერისთავის შემოქმედებასთან მათ ურთიერთობას ეხებოდა.

გრ. ყიფშიძემ, ცხადია, იგრძნო და, ალბათ, აგრძნობინეს კიდევაც, რომ საჯაროდ გამოთქმულ არსებითი ხასიათის შეხედულებებს მეტი საბუთიანობა და ზუსტი რედაქცია ესაჭიროებოდა. ამიერიდან იყოს გამოწვეული ჟურნალ „მოამბის“ 1896 წლის პირველ ნომერში მოთავსებული „სალიტერატურო მიმოხილვის“ იძულებითი გაგრძელება ამავე ჟურნალის მეორე ნომერში¹². ვამბობთ „იძულებითი“, ვინაიდან ამჯერადაც იგი მსჯელობს კვლავ იმ საკითხებზე, რომლებიც თითქოსდა უკვე გააშუქა.

თავისი ეს სტატია გრ. ყიფშიძემ დაიწყო იმაზე მითითებით, რომ უაღრესად საინტერესო და საგულისხმო ისტორია მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ზრდა-განვითარებისა მეტად ზერელედ არის შესწავლილი; არ მოგვეპოვება ვრცელი და მტკიცე საბუთებზე დამყარებული ისეთი გამოკვლევები, რომლებიც შუქს მოჰყენდნენ ამ პრობლემას. უფრო მეტიც, შესწავლილი არ არის ამ საუკუნის მწერალთა ბიოგრაფიებიც კი. „ძალიან და ძალიან მცირე ცნობანი და გამოკვლევანი გვაქვს, — წერს ის, — ხელთ არა თუ 50-ეულ და ან მის წინა ათეულთა, არამედ 60-ეულ და 70-ეულ მწერალთა და მოღვაწეთა შესახებაც კი. ეს დიდი ნაკლია და ამ ნაკლის შევსება აუცილებლად საჭიროა“.

გრ. ყიფშიძის მიზანია მკითხველს აგრძნობინოს, თუ რაოდენ რთული პრობლემის წინაშე დგას ის კრიტიკოსი, რომელიც მიზნად დაისახავს ახალი ქართული ლიტერატურის განვითარების ცალკეული ეტაპების დახასიათებას. იგი არ მალავს არც იმას, რომ ასეთმა

¹² ჟურნ. „მოამბე“, 1896, № 2 („სალიტერატურო მიმოხილვა“).

მდგომარეობამ იგი აიძულა განზრახ მორიდებოდა არსებითი ხასიათის მსჯელობას წინა პერიოდის ქართულ მწერლობაზე და მხოლოდ ოთხმოციანი და ოთხმოცდაათიანი წლების ლიტერატურას შეხებოდა. „აქაც ოდნავ შევეხეთ, — შენიშნავს იგი, — ამ ათეულთა ცხოვრების ხასიათს, საიდეო მიმართულებებსა და მათ გამომწვევს, მათ დამბადებელ მიზეზებს. დიდის ზოგადობით აღვნიშნეთ მხოლოდ უმთავრესი ღირსება და ნაკლუვანება ამ ორის ათეულის, უფრო კი 90-ეულ წელთა ბელეტრისტების ნიჭისა, შემოქმედებისა და საგანი, ასპარეზი მათის დაკვირვებისა, სამხატვრო შესწავლისა.

...ამ მიმოხილვაში კვლავ შევეხებით დღევანდელს ჩვენს შესამჩნევ, პირველი ხარისხის ბელეტრისტებს, 90-ეულ წელთა სიტყვაკაზმული მწერლობის უკეთეს წარმომადგენელთ“.

გრ. ყიფშიძე იქვე დასძენს, რომ ამ პერიოდის მწერალთა შორის, ნიჭის თავისებურებითა და სიძლიერით, პირველობა ძმათა რაზიკაშვილებს ეკუთვნით, მაგრამ ვინაიდან მათ შესახებ უკვე რამდენჯერმე გამოითქვა თავისი შეხედულება, ამიტომ სიტყვას აღარ გააგრძელებდა. მაგრამ კრიტიკოსი, ამ შემთხვევაში, პუბლიცისტურ დიპლომატიას მიმართავს. მას სწორედ მათ შესახებ გამოთქმული შეხედულებების დაზუსტება და შევსება აქვს მიზნად.

გრ. ყიფშიძე საკითხს აყენებს იმის შესახებ, რომ პირველ ყოვლისა საჭიროა გამოიყენოს კრებულები იმ მწერალთა ნაწერებისა, რომელთაც „დიდის აღტაცებით მიეგება და დღესაც გაცეცხილ შეტყერის და ყოვლადის პატივისცემით ეკიდება ისეთი გემოვნება-განვითარებული, მცოდნე ჩვენის პოეზიისა და სიტყვაკაზმული მწერლობისა, როგორიც არის ილია ჭავჭავაძე“...

ამ ფრაზით კრიტიკოსმა წინასწარვე ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ ის არ კამათობს რაზიკაშვილთა, კერძოდ კი ვაჟა-ფშაველას, დიდი პოეტური ნიჭის ღირსებათა შესახებ. ეს მას უდავო ფაქტად მიაჩნია და, რაც მთავარია, ასე მიაჩნია ეს თვით დიდ ილიასაც. მაგრამ, შენიშნავს გრ. ყიფშიძე, მას სურს ყურადღება გაამახვილოს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მათ შემოქმედებით ევოლუციანზე.

კრიტიკოსის შეხედულებით, ბაჩანამ თავისი ლირიკული ლექსებით თავიდანვე მიიქცია მკითხველის ყურადღება. რამდენიმე წლის მანძილზე მისი ნიჭი, თუ არ ძლიერდებოდა, ერთ დონეზე მაინც იყო და პოეტმა შექმნა ისეთი ძვირფასი ნაწარმოებები, როგორიცაა: „ფშაური ქალის ტირილი“, „ტყვის სიმღერა“, „მუხა“, „შემო-

ლაშქარსა და მგზავრისა“, „ვინა სთქვა საქართველოზედ“, „რაფიელ ერის-
თავს“, „სიმღერა“ და სხვ. მაგრამ შემდეგ, მთელი სამი-ოთხი წლის
მანძილზე, „მისი საოცარი სალირიკო ნიჭი თითქო ნელ-ნელა იშრებოდა“
მიღის: ლექსებიც მისი ნაკლებად იბეჭდება და, რაც იბეჭდება ისიც
თითქო დუნეა, ნაკლების აღფრთოვანებითა და ძლიერებითაა დაწე-
რილი, თითქო პოეტური კილო და აღმაფრენა დაბნელდა, პოეტური
ტემპერამენტი ცეცხლივით აღარა მგზნებარებს, ფერადები ხუნდება,
წინანდლები აღარ ელვარებს, ანკარა წყარო მისის პოეზიისა თით-
ქო სიცოცხლის ნიშნებს, სიცოცხლის ელფერსა ჰკარგავსო“.

ასეთი ვითარება, გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, უნდა აიხსნას
როგორც გარემო ვითარებით, ასევე მწერლის სულიერი და მორა-
ლური განწყობილებით. მაგრამ, ცოტა ხნის შემდეგ, კვლავ ვიხი-
ლეთ ძველი ბაჩანა „წინანდელის აღმაფრენითა და ელვარებით“.
თავის მკითხველს იგი კვლავ ახარებს საუკეთესო ლექსებით; გან-
საკუთრებით დიდი და კეთილი გავლენა იქონია მასზე რაფიელ
ერისთავისა და კრწანისის ომის იუბილეთა დროს შექმნილმა გან-
წყობილებამ. ამით კრიტიკოსს იმის თქმაც სურს, რომ პოეტურ
ნიჭს გარეგანი ბიძგიც ჰქირდება თავისი ძალა და მომხიბვლელობა
რომ გამოავლინოს. ამგვარ შემთხვევებს კი ბაჩანა ხშირად მოკლე-
ბული იყო.

გრ. ყიფშიძე უფლებას აძლევს თავის თავს მკითხველს მთლი-
ანად მოაგონოს ბაჩანას ერთ-ერთი საუკეთესო ლექსი „გზა-ბნელი“,
რომელიც „ივერიის“ 1895 წლის 281-ე ნომერში იყო გამოქვეყნე-
ბული. ამ საკმაოდ მოზრდილი ლექსის სრული ტექსტის მოტანა
კრიტიკულ წერილში იმით უნდა ავხსნათ, რომ კრიტიკოსი კვლავ
ბაჩანას ნიჭის დიდ პატივისმცემლად რჩებოდა. მას ღრმად სწამდა,
რომ ბაჩანა დიდი ლირიკოსი იყო და სათანადო დაფასებასაც იმსა-
ხურებდა. ამასთან ერთად, მიზნადა აქვს, შემოქმედებითი ევოლუ-
ციის თვალსაზრისით, პარალელი გაავლოს ბაჩანასა და ვაჟას შო-
რის. ეს უკანასკნელი, მისი თქმით, თითქოს სულ სხვა სურათს იძ-
ლეოდა.

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, ვაჟა-ფშაველას პირველი ლიტე-
რატურული დებიუტები (1881—1884 წწ.) „სუსტი იყო და მხოლოდ
შორსგამჭვრეტელს, დიდად ღრმად მცოდნეს პოეზიისა და სიტყვა-
კაზმულის მწერლობისას, დროგარემოების ამწონველს, მწერალთა
და გუნება-კილოს მიმხვედრს შეეძლო ეთქვა მაშინ, რომ ამ სუს-
ტის ნაწერების ავტორი შეიქმნება შემომქმედი ისეთი ჭეშმარიტის
სალიტერატურო მემკვიდრეობისა, როგორიც არის ვაჟა-ფშაველას

„გოგოთურ და აფშინა“, „ალუდა ქეთელაური“ და სხვ. მაგრამ ასე
კი მოხდა“.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

1885 წლიდან, გრ. ყიფშიძის აზრით, მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა; „ვაჟა-ფშაველას პოეტური აღფრთოვანება, მაღალი სამგოსნო კილო აღარ დამცხრალა, ძირს აღარ დაწეულა მთელი ათეული წლის განმავლობაში (1885—1893); პირიქით, თითქო თანდათან უფრო იფურჩქნებოდა ნიჭი მწერლისა, მრავალფერობდა, ნაყოფიერობდა, მეტ სიმტკიცესა და ძლიერებას იჩენდა პროზაშიაც და ლექსებშიაც“.

გრ. ყიფშიძის ამგვარი შეხედულება ზერელე და შემთხვევითი არაა. იგი დაფუძნებულია მწერლის შემოქმედების საკმაოდ ღრმა შესწავლაზე. 1881—1884 წლებში გამოქვეყნებული ვაჟა-ფშაველას ლექსები, რომლებიც უფრონაღ „იმედსა“ და გაზეთ „თეატრში“ დაიბეჭდნენ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ნაკლებად არიან ვაჟასეულნი. მკვლევართა შეხედულებით, „ამ ლექსების ავტორი ჩამოყალიბებულ პოეტად არ ჩანს... ფორმის მხრივაც ისინი არ არიან შემდეგი დროის ვაჟა-ფშაველასათვის დამახასიათებელნი“...¹³ თვითონ ვაჟას თქმით, „იმ ლექსებში ბევრი არა ყრია რა...“ ენა, კილო, პოეტური გააზრება, — იდეურ-მხატვრული აქსესუარი საერთოდ, ნაკლებად იძლევა იმის საფუძველს, რომ კრიტიკოსს ადვილად შეიძლებოდა განეჭვრიტა მათი ავტორის პოეტური ნიჭიერების ის სიძლიერე, რომელიც მან შემდეგ გამოავლინა. ისიც უდავოა, რომ ვაჟა-ფშაველა 1885 წლიდან უკვე შეუწინაღობელივ იზრდება და ქმნის ერთმანეთზე უფრო საინტერესო და სრულყოფილ ქმნილებებს. ამ მხრივ ბაჩანაძე და ვაჟამ თითქოსდა მართლაც განსხვავებული გზები განვლეს.

გრ. ყიფშიძე ყურადღების გარეშე არ ტოვებს არც იმ გარემოებას, რომ უკანასკნელი ორი წლის მანძილზე (1894—1895) ვაჟას აღარაფერი გამოუქვეყნებია მისი ნიჭის შესაფერისი, მაგრამ მას უკვე აღარ ეეჭვება, რომ ეს დროებითი მოვლენაა, „რაიმე კერძო მიზეზთაგან გამოწვეული“, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ცა შეუძლებელია რაიმე დრუბელმა დაჩრდილოს, ახალგაზრდა და ნიჭით მომადლებული პოეტის მუზას ვერას დააკლებს „ფერისცვლილობა“ უმადური წუთისოფლისა. კრიტიკოსი დარწმუნებულია, რომ

¹³ ნ. ტ ა ტ ი შ ვ ი ლ ი, ს. ხ უ ც ი შ ვ ი ლ ი. ვაჟა-ფშაველას სიჭაბუკის ლექსები. იხ. ურნ. „ჩვენი თაობა“, 1939, № 5, გვ. 59.

„დრომ მოვა, ცა დაიღვებს,
ბარად წამოვა ცვარია!
დაიხოშება ღრუბლები,
მოსკდება ნიავ-ღვარია!“

როგორც ვხედავთ, გრ. ყიფშიძე საკმაოდ ღრმად იყო ჩახედული დიდი პოეტის შემოქმედებით ლაბორატორიაში და თავს უფლებას აძლევდა გაბედულად გამოეთქვა თავისი შეხედულება მისი ავკარგიანობის შესახებ. რაც მთავარია, იგი არ იყო მოქცეული სხვა კრიტიკოსების გავლენაში. ამ გარემოებას შესაძლოა ხელს უწყობდა ისიც, რომ ახალგაზრდა კრიტიკოსს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ვაჟასთან და იცნობდა მის შეხედულებებს პოეზიაზე საერთოდ.

ნიშანდობლივია, რომ გრ. ყიფშიძე ამჯერადაც ეგნატე ნინო-შვილისა და შიო არაგვისპირელის დამსახურებაზე ჩერდება. მისი აზრით, ამ ორმა მწერალმა უაღრესად ბევრი შემატა ოთხმოცდაათიანი წლების ქართულ მწერლობას; მათ საკუთარი და განსაკუთრებული სიტყვა თქვეს ჩვენი ბელეტრისტიკის ისტორიაში. ისინი ღირსნი არიან საგანგებო შესწავლის, რათა სრულად გამოჩნდეს ის ამაგი, რაც მათ დასდეს ჩვენს მწერლობას და გამოირკვეს მათი სალიტერატურო ფიზიონომია.

თავისი ამ „ლიტერატურული მიმოხილვის“ დასასრულს გრ. ყიფშიძე საგანგებოდ ჩერდება „ივერიის“ კრიტიკოსის კიტა აბაშიძის ის მოსაზრების შესახებ, რომელიც მან გამოთქვა ალ. ყაზბეგის ერთ-ერთი დაუმთავრებელი მოთხრობის („ვინ გავამტყუნოთ“) შესახებ.

გრ. ყიფშიძე, პირველ ყოვლისა, არ იზიარებს კ. აბაშიძის შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ლიტერატურას ძალუძს გადაწყვიტოს ცხოვრების რომელიმე საგანი და ისიც მწვავე. ლიტერატურა, შენიშნავს ის, უფრო მეტად ადამიანის ემოციებზე მოქმედებს, ვინემ ინტელექტზე.

გრ. ყიფშიძე, ცხადია, მართალია იმაში, რომ ცხოვრებისეულ პრობლემებს წყვეტს არა ლიტერატურა, არამედ საზოგადოებრივი განვითარების ობიექტური კანონები, მაგრამ კიტა აბაშიძეს მხედველობაში ჰქონდა არა ასეთი პრობლემების გადაწყვეტა, არამედ მათი მხატვრული ასახვის შესაძლებლობა. ამასთან, ლიტერატურათუ, პირველ ყოვლისა, ემოციებზე მოქმედებს, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ნაკლებად ზემოქმედებს გონებაზე. პირიქით, სწორედ იმის წყალობით, რომ მხატვრული სახის აუცილებელი თვისებაა ემოციურობა, იგი განსაკუთრებული ძალით მოქმედ-

დებს გონებაზე და ხდება უფრო მეტად შთამბეჭდავი, ვინც ცხე-
ბებით გამოხატული აზრი.

გრ. ყიფშიძის თქმით, ალ. ყაზბეგის შემოქმედების ძალა მარეობს არა იმაში, რომ იგი მიზნად ისახავს საზოგადოებრივი ცხოვრების მწვავე პრობლემათა გადაწყვეტას, არამედ იმაში, რომ „ნათლად, ცხოვლად თვალ-წინ გვიყენებს, ცხოვლად გვისურათებს ამა თუ იმ გმირს, მისი სულის ვითარებას, ... მერე რთულს ფსიქოლოგიას ერისას, მდაბიოთა უმრავლესობისას, გვისურათებს ამა თუ იმ ხასიათს, ტიპს“...

ვიმეორებთ, გრ. ყიფშიძე არ არის მართალი, როცა კ. აბაშიძეს ბრალად სდებს, თითქოს იგი ამტკიცებდეს რომ ლიტერატურის დანიშნულება საზოგადოებრივი პრობლემების გადაწყვეტა იყოს ამასთან, იგი სწორად ვერ განმარტავს ლიტერატურის ზემოქმედების ხასიათსა და თავისებურებას, როცა ფიქრობს, რომ მხატვრული ნაწარმოების გავლენის ობიექტი ადამიანის ემოციაა და არა ინტელექტი.

სამაგიეროდ, გასაზიარებლად მიგვაჩნია გრ. ყიფშიძის შეხედულება ალ. ყაზბეგის დაუმთავრებელ მოთხრობაზე, რომელსაც „ვინ გავამტყუნოთ“ ეწოდება. კიტა აბაშიძეს მართლაცაა გადაჭარბებული წარმოდგენა აქვს ამ მოთხრობის იდეურ-მხატვრულ ღირსებასა და მნიშვნელობაზე. იგი არა თუ განსაკუთრებული, არამედ საკმაოდ სუსტი ნაწარმოებია ნიჭიერი ბელეტრისტის შემოქმედებაში. როგორც გრ. ყიფშიძე ამბობს, „არც ვალერისა და არც მარის არაფერი ტიპიური არა ეტყობათრა და მთლად მოთხრობა „ვინ გავამტყუნოთ?“ ბასკვილს უფრო ჰგავს, რაღაც ნამდვილ კერძო ამბავს..., ვიდრე მოთხრობას, რომელშიაც მხატვრობის ძალით უნდა შეიმუშავოს, გადაასხვაფეროს და გადაადულოს ხელოვანმა ბელეტრისტმა ნამდვილი ცხოვრება“.

გრ. ყიფშიძის „სალიტერატურო მიმოხილვამ“, რომელიც ყურნალ „მოამბის“ 1896 წლის პირველ და მეორე ნომრებში დაიბეჭდა, საკმაოდ მკაცრი პოლემიკა გამოიწვია. „ივერიის“ თანამშრომელმა და მისმა ერთ-ერთმა ფელეტონისტმა ნიკო ხიზანაშვილმა, რომელიც Plebs-ის ფსევდონიმით აქვეყნებდა სტატიებს, იმჟამად რუბრიკით — „მასლაათი“, საგანგებო წერილი უძღვნა¹⁴ გრ. ყიფშიძის „სალიტერატურო მიმოხილვას“ (ყურნ. „მოამბე“, № 1).

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ნ. ხიზანაშვილმა თავიდანვე მეტად მკაცრი ტონი აირჩია და ნაკლებად გაუწია

14 გაზ. „ივერია“, 1896, № 32.

ანგარიში ასეთ შემთხვევებში მიღებულ ეთიკურ ნორმებს. მან წეს-
შანში ამოიღო არა სტატია „სალიტერატურო მიმოხილვებზე“ და
მედ მისი ავტორი — გიგა ყიფშიძე და შეუფერებელი ეპიტეტები
დაუწყო პაექრობა. ნ. ხიზანაშვილის მთელი ამ მოზრდილი წერი-
ლის შინაარსი სამი საკითხის გარეშე ტრიალებს: 1. გრ. ყიფშიძეს
არ უნდა ეტვირთა კრიტიკოსის მოვალეობა, არ უნდა ემსჯელა ქარ-
თული მწერლობის განვითარების პრობლემებზე, 2. შეცდომაა თაო-
ბათა პერიოდების გამოყოფა ათეული (60-იანი, 70-იანი, 80-იანი,
90-იანი) წლების მიხედვით, 3. უსაფუძვლოა იმის მტკიცება, რომ
ისტორიულ-ეროვნული თემატიკით გატაცებამ თითქოს გარკვეული
ზიანიც კი მიაყენა ქართულ ლიტერატურას.

ნ. ხიზანაშვილს, ცხადია, არ ჰქონდა არც იურიდიული და არც
მორალური უფლება გრ. ყიფშიძისა და მისი ლიტერატურული შე-
საძლებლობის შესახებ ემსჯელა ისე, როგორც იგი ამას აკეთებს.
მისი მხრიდან ეს ყოვლად გაუმართლებელი კადნიერება იყო და,
რაც მთავარია, ობიექტური საფუძველი არ გააჩნდა. თაობათა შე-
სახებ მსჯელობისას კი ნ. ხიზანაშვილი თითქოს მართებულ შეხე-
დულებას გვთავაზობს, როცა ამბობს, რომ „სალიტერატურო სფე-
როში ახალს ხანას აზრთა და იდეათა მიმართულება ჰბადავს, საზ-
ნეო მისწრაფებათა სიახლე ჰქმნის, წლოვანება-სიბერე თუ სიყმაწ-
ვილე აქ არაფერს შუაშია“, მაგრამ ამ მართებულ აზრს არც გრ.
ყიფშიძე უარყოფდა. სწორედ ამგვარი მოსაზრებიდან ხელმძღვანე-
ლობდა გრ. ყიფშიძე და სწორედ ასეთ ვითარებას მიჰყავდა იგი იმ
დასკვნამდე, რომ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში თითქმის
ყველა ათეულმა დაიმსახურა ცალკე პერიოდის სახელი და შესატ-
ყვისად ამისა, თაობათა შემატებაც ხდებოდა, რასაც ნ. ხიზანაშვილი
პრინციპულად უარყოფდა, მაგრამ არ ასაბუთებდა.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის
მეცნიერულმა შესწავლამ თითქმის მთლიანად გაამართლა გრ. ყიფ-
შიძის ის შეხედულება და მსჯელობა, რომელმაც თავის დროზე ნ.
ხიზანაშვილის კრიტიკა და ირონია დაიმსახურა. იგივე შეიძლება
ითქვას ისტორიული თემატიკით გატაცების შესახებაც. ამ სა-
კითხთან დაკავშირებით გ. ყიფშიძის მიერ განვითარებული შეხედუ-
ლება სავსებით შეესაბამებოდა რეალურ ვითარებას და სასარგებ-
ლოც იყო ჩვენი მწერლობის შემდგომი განვითარების ინტერესე-
ბისათვის.

გრ. ყიფშიძე, ცხადია, აღაშფოთა ნ. ხიზანაშვილის სტატიის
ტონმა, — ავტორის მიმართვის ფორმამ და თვით იმ შეხედულე-

ბებმაც, რომელთაც იგი იცავდა და ანვითარებდა. თავისი ეს უკმა-
ყოფილება მან საკმაოდ მკაცრად გამოთქვა საგანგებოდ დაწერილ
წერილში — „პასუხი ბატონს Plebs-ს“¹⁵.

გრ. ყიფშიძემ მკითხველის ყურადღება მიაქცია ნ. ხიზანაშვი-
ლის კალნიერ ტონსა და „მოწინააღმდეგის“ აბუჩად ავღების გაუ-
მართლებელ ტენდენციას, მაგრამ მსჯელობის სიმძიმე რეცენზენ-
ტის შეხედულებათა ავკარგიანობისა და საბუთიანობის გარკვევაზე
გადაიტანა. ამ კამათში მან უდავოდ დამაჯერებელი გახადა, რომ
ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსს უფლება ჰქონდა ესაუბრა
ქართველ ორმოცდაათიანელებზე, სამოციანელებზე, სამოცდაათია-
ნელებსა და ოთხმოციანელებზე, ვინაიდან ყველა ამ ათეულმა ჩვენს
მწერლობაში განვითარების ახალი ეტაპი და საკმაოდ განსხვავებუ-
ლი კრედოს მქონე თაობები წარმოაჩინა. სრულიად სამართლიანად,
გრ. ყიფშიძემ განსაკუთრებული მსჯელობის საგნად აქცია 90-იანი
წლები და ის სიახლენი, რითაც ეს ათეული ხასიათდებოდა. ე. ნი-
ნოშვილის, შ. არაგვისპირელის, დ. მეგრელის, დ. კლდიაშვილის
და სხვათა გამოსვლა სამწერლო ასპარეზზე მან მიიჩნია ახალი თა-
ობის გამოჩენად ჩვენს სინამდვილეში. იგი ამ საკითხში დაუპირის-
პირდა „ივერიელთა“ კონცეპციას, რომელიც მეტად მტკივნეულად
განიცდიდა ქართველ სამოციანელთა უკვე წინა თაობად, თუ ძველ
თაობად, გამოცხადებას.

ნიშანდობლივია, რომ გრ. ყიფშიძე, ამ საკითხზე მსჯელობისას,
სრულიად არ ამცირებს წინა თაობათა დამსახურებას, მათ ისტორი-
ულ როლს ქართული მწერლობისა და საზოგადოებრივი აზრის გან-
ვითარების ისტორიაში, მაგრამ აშკარად ხედავს იმ საყურადღებო
სოციალურ ცვლილებებსაც, რომლებმაც 90-იანი წლები და მისი
წარმომადგენლები განასხვავა წინა ათეულებისა და მათი მესვეუ-
რებისაგან. დღევანდელი ცხოვრება, დღევანდელი ურთიერთობა
სოფლელ მკვიდრთა შორის, — შენიშნავს იგი, — სრულიად განს-
ხვავებულია, ამიტომ „მოსე მწერალს, ტარიელ მკლავაძეს და სხვა
გმირებს ნინოშვილისას რა უნდოდათ მაშინ? ისინი მაშინ ჯერ ჩახე-
დულნიც არ იქნებოდნენ ჩვენს ცხოვრებაში. დიად, ნიქს გარდა, მი-
ზეზი დრო გახლავთ, დრო ნინოშვილის დაბადებისა, — აღზრდისა;
მისი სოციალური მდგომარეობა და ყოფაცხოვრება, იმავე დროსა-
გან წარმომდგარი“¹⁶.

გრ. ყიფშიძემ თავის კრიტიკოსს მოაგონა ისიც, რომ თაობებად

15 უტრნ. „მოამბე“, 1896, № 2.

16 იქვე.

დაყოფის დროს იგი მხოლოდ „მეტრიკული ამონაწერებით“ არ სარგებლობს, თორემ რაფიელ ერისთავს ოთხმოციანელად არ გამოაცხადებდა. დამაჯერებლად უარყო ის ბრალდებაც, რომლის მიხედვითაც იგი თითქოს უარყოფდა ორგანულ კავშირს ცალკეულ ათეულთა და მათ წარმომადგენელთა შორის. გრ. ყიფშიძეს მხედველობიდან არ გამორჩენია ნ. ხიზანაშვილის არც ის პუბლიცისტური დიპლომატია, რომლის მიზანი იყო კიტა აბაშიძის ამხედრება მის წინააღმდეგ და თავისი კრიტიკოსის მისამართით „ჩაილაპარაკა“: „რა საკადრისია მართებულის მწერლისათვის ეს შეგულიანება თანამეკალმესი, აბა შენ იცი, როგორც გაუსწორდებიო“...

თავისი სტატიის დასასრულს, გრ. ყიფშიძე მრავალმეტყველად აცხადებს: „სასიამოვნოა ისეთი კამათი და საპოლემიკო საუბარი, რომელსაც პირადობის ხასიათი არა აქვს. Plebs-ის პოლემიკას, მის გამოლაშქრებას კი ჩემ წინააღმდეგ ცხადად ეტყობა პირადობა“...

გრ. ყიფშიძის ამ პასუხს არ შეიძლება თავისი შთაბეჭდილება არ მოეხდინა მკითხველზე, რაც არა მხოლოდ ნ. ხიზანაშვილის არლიტერატურულ ეთიკაზე მეტყველებდა, არამედ ლამაზად არ წარმოადგენდა საერთოდ „ივერიის“ დამოკიდებულებას „მომამბესთან“. ცხადია, ეს იგრძნო ნ. ხიზანაშვილმაც, რომელმაც საგანგებო საპასუხო წერილი გამოაქვეყნა „ივერიის“ ფურცლებზე¹⁷.

ნ. ხიზანაშვილი ამჯერად თითქოს უფრო თავშეკავებულია, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულად. იგი კვლავ ცდილობს გრ. ყიფშიძის ლიტერატურული შესაძლებლობის დამცირებას, მის მსჯელობას არამკითხველ ფილოსოფოსის ტიტინს უწოდებს და კადნიერად ამბობს: „ჩვენ ვიცით, რომ გრ. ყიფშიძე გვარიანი მუშაკია და ლიტერატურის სალაროში თავისი წვლილი შეაქვს. იგი კარგი კორექტორია, მარტად ასწორებს ხელნაწერებს, საფუძვლიანად იცის ქართული და მშვენიერი მთარგმნელია, სხვა მოღვაწე ამ ღირსებასაც იკმარებდა და თავის ქერქში დადგებოდა, მაგრამ არ ვიცი, რა მიზეზისა გამო, გრიგოლ ყიფშიძეს განდიდების ქავილი აქვს ატეხილი, საფილოსოფოსო საგნებს ეპოტინება, მაღალ ფარდებში ფრენას ეტრფიალებს... ეს მცირე მოღვაწე თავის ხვედრს არა სჯერდება და თითონვე სასაცილოდ იხდის თავს“.

კომენტარი ზედმეტია, ნ. ხიზანაშვილმა თვითონვე გასცა საკუთარი თავი, — გამოამჟღავნა, რომ გრ. ყიფშიძის წინააღმდეგ მას მართლაც პირადული, თუ რაღაც „ქვეტექსტი“, ამოძრავებს და ალა-

17 ვაზ. „ივერია“, 1896, № 62 („მასლაათი“).

პარაკებს, თორემ რა საფუძველი ჰქონდა ასე ეწერა გამომცემელი
ჟურნალისტი და განათლებული ლიტერატორის შესახებ? რა ამ-
ლევდა ამგვარი კადნიერების საფუძველს: საკუთარი თვალმეტყველ-
ნელი ნიჭი თუ გრ. ყიფშიძის უნიჭობა?

ნ. ხიზანაშვილმა, ამ საპასუხო წერილშიც, ვერ მოახერხა ეჩვე-
ნებინა თაობათა შესახებ გამოთქმულ გრ. ყიფშიძის შეხედულებათა
უსაფუძვლობა და თავისი აზრების, კვლავ დასაბუთების გარეშე,
განმეორების გზა აირჩია.

ამგვარმა გარემოებამ აიძულა, ალბათ, გამოჩენილი მოღვაწე
იაკობ გოგებაშვილი სპეციალური წერილით¹⁸ გამოსულიყო თვით
„ივერიის“ ფურცლებზე. როგორც სტატიიდან ჩანს, ი. გოგება-
შვილს საერთოდ არ მოსწონდა ის პოზიცია, რომელსაც „ივერია“
აღვა „მოამბის“ მიმართ და თავიანთ მკითხველს სწორ წარმოდგენას
არ აძლევდა ამ მეტად საინტერესო ჟურნალის შესახებ. იგი, პირ-
ველ ყოვლისა, „მოამბის“ ტიპის ჟურნალის მნიშვნელობასა და სა-
ჭიროებაზე ლაპარაკობს, შემდეგ თვით „მოამბის“ ღირსებებზე
ჩერდება და მისდამი მეტი ყურადღების გამოჩენის აუცილებლობა-
ზე მსჯელობს. „ორი წელიწადია, — წერს იგი, — „მოამბე“ გამო-
დის ყოველ თვე ვეებერთელა ტომებად და მთელი ოცდაათი წიგ-
ნი შესძღვნა ჩვენს საზოგადოებასაც. დიდი წილი ყოველის ნომრი-
სა შესდგება ნიჭით და ცოდნით დაწერილი წერილებისაგან, რო-
მელთა შორის ზოგნი მაინც დაამშვენებდნენ ევროპიულს საუკეთე-
სო ჟურნალებსაც — კი... ენა „მოამბისა“ უმეტესი ნაწილად ჩინე-
ბულია და ბევრათ კანონიერი და უკეთესი, ვიდრე სხვა ჩვენი პერი-
ოდული გამოცემებისა... როდესაც „ივერია“ და „კვალი“ თავის მუ-
შაკებს მეტ-ნაკლებობით აჯილდოებენ, „მოამბე“ ითხოვს თავის
რედაქციისაგან სრულიად უანგარო მოღვაწეობასა...

განა ყველა ქართველმა, ვისაც კი ცოტაოდნად გული შესტიკი-
ვა საზოგადო სიკეთისათვის, ვინც ჩვენში სერიოზული ლიტერატუ-
რის გაზრდას, წარმატებას და აყვავებას ნატრობს, ხელი არ უნდა
მოუშართოს „მოამბეს“, დაეხმაროს, რითაც კი შეუძლიან, ეცადოს
მის გავრცელებას ჩვენს საზოგადოებაში? მაგრამ ამის ნაცვლად რას
ვხედავთ? ზოგნი ჩვენგანი დაუძინებელი მტრობით ეკიდებიან, ყო-
ველ ღონისძიებას ხმარობენ, რათა სახელი გაუტეხონ... დაბადებიდ-
გან ჟურნალისა ერთი ღვთისწყალობა არ უთქვამთ მისთვის, სულ
ღვთისრისხვას ნატრულობენ. არც ერთი საქები წერილი არ მოუწო-
ნებიან, არც ერთი კეთილი სიტყვა არ გამოუმეტებიან. სანაცვა-

18 იაკობ სიმონიძე. შენიშვნა „მოამბეზედ“. იხ. გაზ. „ივერია“, 1896, № 67.

ლოდ, თუ რასმე კლანჭი გამოედებოდა, თუ რისამე დაწუნება შე-
საძლებელი იქნებოდა, ერთს დაღადას, ერთს ალიაქოთს ასტეხდ-
ნენ“.

როგორც ვხედავთ, იაკობ გოგებაშვილმა საკმაოდ მისახვედრად
გაკენწლა „ივერიის“ ბელეტრისტი თვით „ივერიის“ ფურცლებზე.
ამასთან ერთად, მან საგანგებოდ, და სრულიად ობიექტურად, ხაზი
გაუსვა ჟურნალ „მომამბის“ ღირსებებს და მის თანამშრომელთა მი-
საბაძ პატრიოტულ და უაღრესად სასარგებლო ლიტერატურულ
საქმიანობას.

მიუხედავად ამისა, სულ რამდენიმე დღის შემდეგ გაზეთ „ივე-
რიაში“ დაიბეჭდა „ბიბლიოგრაფია“ 1896 წლის „მომამბის“ მეორე
და „ჯეჯილის“ მესამე ნომრებზე¹⁹. იგი ხელმოუწერელია, მაგრამ
შინაარსიდან გამომდინარე უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნ. ხიზანა-
შვილს ეკუთვნის. წერილი იწყება ასეთი ფრაზით: „ჩვენდა სამწუ-
ხაროდ ეს ნომრები „მომამბისა“ და „ჯეჯილისა“ მოკლებულნი არიან
ინტერესს...“

ჯერ ერთი, დასახელებულ ჟურნალთა ეს ნომრები სრულებით
არ არიან მოკლებულნი ინტერესს. მაგრამ, ასეც რომ იყოს, ცხა-
დია, მოძმე ორგანოს ფურცლებზე ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვის
ასე დაწყება, მეტი რომ არაფერი ვთქვათ, უტაქტობაა. ბიბლიოგრა-
ფიის ავტორს საერთოდ არ აქვს მიზნად რაიმე სერიოზული მსჯე-
ლობის წარმოება და მხოლოდ დაუსაბუთებელი ფრაზებით სურს
შთაბეჭდილების შექმნა. ის კი აშკარად ჩანს, რომ ცდილობს, გარეგ-
ნულად მაინც, უფრო ელეგანტური იყოს; სურვილი აქვს არ გავ-
დეს წინამორბედ ბიბლიოგრაფს და ადვილი არ იყოს მათი იგივე-
ობის გამოცნობა. მაგრამ გრ. ყიფშიძის „სალიტერატურო მიმოხილ-
ვის“ გვერდის ავლას მაინც ვერ ახერხებს და დასძინს: „გრ. ყიფში-
ძე სალიტერატურო მიმოხილვაში ისევ ძმათა რაზიკაშვილების ლი-
ტერატურულს მოღვაწეობას არჩევს. ხოლო რაიცა შეეხება ავტო-
რის აზრს საზოგადოდ მწერლობაზედ, რომ იგი ვერ გადასწყვეტს
ვერავითარს საგანს ცხოვრებისას და ისიც მწვავე საგანს, ამაზე ლა-
პარაკი შორს წაგვიყვანდა. რამდენადაც გავიგეთ ბ. ყიფშიძე იმ მოძ-
ღვრების მოსარჩლეა, რომელიც აღიარებს „წმინდა ხელოვნებასა“
და „ხელოვნებას ხელოვნებისათვის“...“

როცა ბიბლიოგრაფი შენიშნავს, რომ „...ამაზე ლაპარაკი შორს
წაგვიყვანდაო“, გასაგებია რას ერიდება: არ სურს გამოამჟღავნოს,
რომ წერილის ავტორი კვლავ იგია, ვინც ამ საკითხზე ადრეც მსჯე-

¹⁹ გაზ. „ივერია“, 1896, № 69.

ლობდა. მაგრამ ახლა კიდევ უფრო დიდ შეცდომას უშვებს: გრ. ყიფშიძეს წამებს წმინდა ხელოვნების ერთგულებას და თეორიის — „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ გაზიარებას. ძნელი საფუძველია, რომ იგი არ გრძნობდა ამგვარი ბრალდების უსაფუძვლობას, მაგრამ ჭეშმარიტების დადგენაზე მეტად, ჩანს, მოწინააღმდეგისათვის „ჭრილობის“ მიყენება აინტერესებდა.

გადის კიდევ რამდენიმე დღე და „ივერიის“ ფურცლებზე იბეჭდება ნ. ხიზანაშვილის ხელმოწერილი წერილი „ბ. იაკ. სიმონიძეს“, თანაც სათაურ ქვეშ, ფრჩხილებში, ვკითხულობთ: „საკენკი“.

იაკობ გოგებაშვილისადმი მიმართული წერილისათვის ასეთი შენიშვნის გაკეთება ნ. ხიზანაშვილის მხრიდან, მეტი რომ არაფერი ვთქვათ, წონასწორობიდან გამოსვლა იყო.

ნ. ხიზანაშვილი საკმაოდ ნასიამოვნები ტონით იწყებს თავის სტატიას: „ბ. ი. სიმონიძე ძალიან გაუწიწმამტებია ჩვენს ბიბლიოგრაფიას...“ და მთელი პატარა წერილი ამ ამავდარი მოღვაწის შეურაცხმყოფელი ფრაზებითაა ავსებული. იგი იქამდეც კი მიდის, რომ რაღაც „დასმენასაც“ კი აბრალებს მას და ამაყად აცხადებს იმის შესახებაც, რომ „ივერიაში“ მისთვის წერილი არ დაუბეჭდიათ.

შეიძლება ითქვას, რომ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ნ. ხიზანაშვილის ამგვარი ხელგახსნილად მოქმედება „ივერიის“ უტაქტობადაც კი უნდა მივიჩნიოთ საერთოდ.

უნდა ისიც შევნიშნოთ, რომ „ივერიის“ ამ პერიოდში აკლია მისი გამოცდილი რედაქტორის ხელი, ხოლო მის მიერ ნდობით აღჭურვილი ზოგიერთი თანამშრომელი ყოველთვის როდი იდგა თავისი მოწოდების სიმაღლეზე, გარდა ამისა, „ივერიის“ მიმართულება თითქოსდა „აჭრელდა“, თანაც ახლისა და პროგრესულის ერთგულებაში ხშირად ჩამორჩებოდა პრესის სხვა ორგანოებს.

ერთი რამ მაინც აშკარა გახდა: გრ. ყიფშიძე — კრიტიკოსმა ფართო მკითხველის ყურადღება მიიპყრო „მოამბის“ ფურცლებიდან, რამაც უდავო გახდა, რომ ე. წ. „შავი ჟურნალისტური სამუშაოების“ ბრწყინვალე მცოდნესა და შემსრულებელს ცოდნა და შესაძლებლობა არ აკლდა სხვაგვარი ლიტერატურული საქმიანობაც ეწარმოებინა. მან, როგორც კრიტიკოსმა, თვით მწერალთა ყურადღებაც მალე დაიმსახურა და მის შეხედულებებს საკმაო გამოცხადილი ჰქონდა. ამას მოწმობს თუნდაც დუტუ მეგრელის საკმაოდ საინტერესო სტატია „სალიტერატურო შენიშვნები“, რომელიც „კვალში“ გამოქვეყნდა 1896 წელს (№ 19).

დ. მეგრელმა ხაზი გაუსვა იმ ვითარებას, რომ ლიტერატურული კრიტიკა ისეთივე შემოქმედებითი პროცესის პროდუქტია, როგორც მხატვრული ლიტერატურა. კრიტიკოსი ზოგჯერ მეტად კოლეგების წინაშეა, ვინემ მწერალი, მაგრამ კრიტიკაცაა და კრიტიკაც: „თუ ერთნაირი კრიტიკა, — წერს ის, — უდრის პოეტურ შემოქმედებას; თუ იგი უფრო ძნელიც არის უკანასკნელზე ზოგიერთ შემთხვევაში, რადგან მარტო ბუნებით ნიჭი არ არის საკმარისი... არამედ საჭიროა თანამედროვე მეცნიერული და ფილოსოფიური განათლების მიღებაც“, მეორე სახის კრიტიკა, ძირითადად, მწერლისადმი სიმპათია-ანტიპათიას ემყარებაო.

ასეთი საერთო თეორიული ხასიათის მსჯელობის შემდეგ დ. მეგრელი გადადის ქართული კრიტიკის მდგომარეობის დახასიათებაზე და გამოთქვამს შეხედულებას, რომ „ჩვენ მწერლობაში დღეს ორი... კრიტიკოსი მოღვაწეობს: ბ. გ. ყიფშიძე, ყურნალ „მოამბის“ სალიტერატურო მიმომხილველი, და კიტა, გაზეთ „ივერიის“ კრიტიკოსი“.

დ. მეგრელის ეს სიტყვები მრავალმხრივია საგულისხმო და საყურადღებო. სრულიად საწინააღმდეგოდ ნ. ხიზანაშვილისა და მისი თანამოაზრეებისა, იგი გრ. ყიფშიძეს არა თუ ანგარიშვასაწევ კრიტიკოსად თვლის, არამედ მას კიტა აბაშიძის გვერდით აყენებს და, რაც მთავარია, ისინი მიაჩნია წამყვან კრიტიკოსებად.

მაგრამ დ. მეგრელს როგორც გრ. ყიფშიძესთან, ასევე კიტა აბაშიძესთან, გარკვეული პრეტენზიები აქვს; ბევრ რამეში უკმაყოფილოა მათი ლიტერატურული პოზიციებით.

კერძოდ, გრ. ყიფშიძეს იგი თვლის „ტეტიათა მოტრფიალე“ გუნდის წარმომადგენლად. ამიტომაც, — მბობს იგი, — „მის ყურადღებას იმსახურებენ მხოლოდ ის ქართველი მწერალნი, რომელნიც მთელ თავის ძალ-ღონეს ქართველი „ტეტის“ დასურათებას ანდომებენ... ჩვენ ცოტათი თუ ბევრათ ნიჭიერ მწერლებსაც იმდენად იხსენიებს კრიტიკოსი, რამდენადაც ეს უკანასკნელი აკმაყოფილებენ მის ერთად-ერთ მოთხოვნილებას ქართულ სიტყვა-კაზმულ ლიტერატურისაგან. ვაჟა-ფშაველა და ბაჩანა, ეგნ. ნინოშვილი და შ. არაგვისპირელი, აი ის მწერალნი, რომელთაც, ბ. გ. ყიფშიძის აზრით, არავითარი ნაკლულევანება არა აქვთ“...

დ. მეგრელის ამ შეხედულებას დაკვირვება და ანალიზი ესაჭიროება. პირველ ყოვლისა, გრ. ყიფშიძე არ ეკუთვნის ე. წ. ტეტიათა მოტრფიალეებს. მან, მართალია, ადრე განიცადა ხალხოსანთა გავლენა, მაგრამ მალე განთავისუფლდა ამ გავლენისაგან. რაც შე-

ენება მის — როგორც კრიტიკოსის პოზიციას, რომელიც მეტ გამართლებას აძლევდა სოფლის ცხოვრებისა და სოფლის მეურნეობის ცხოვრების აღწერას, დ. მეგრელს სწორად აქვს შემჩნეული. ყიფშიძემ მწერალთა ყურადღება სწორედ ამ თემების წინ წამოწევაზე გაამახვილა და ნაჩქარევად და შეუძლებლად მიიჩნია ინტელიგენტის დადებითი სახის შექმნის ცდაც კი. ამასთან ერთად, მან ვერ შენიშნა ქალაქის ცხოვრებაში მომხდარი არსებითი მნიშვნელობის ცვლილება, მუშათა კლასის თანდათანობითი გაძლიერება და მისი დიდი პერსპექტივა. რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველასა და ბაჩანას, ეგნ. ნინოშვილისა და შ. არაგვისპირელის შემოქმედების მნიშვნელობის გამოკვეთილად წინ წამოწევას, ამისათვის გრ. ყიფშიძეს, ცხადია, საყვედური არ ეკუთვნის. ამ მწერალთა ღირსებათა და შესაძლებლობისთვის ხაზგასმა კრიტიკოსის უეჭველი დამსახურებაა. ასევე სუსტია დ. მეგრელის პოზიცია ალ. ყაზბეგის „ვინ ვავამტყუნოთ?“ შესახებ გრ. ყიფშიძის მიერ გამოთქმული შეხედულების კრიტიკის დროს.

მაგრამ, ამ შემთხვევაში, ჩვენ გვინტერესებს ყურადღების გამახვილება ერთ გარემოებაზე: გრ. ყიფშიძის კრიტიკული წერილების ქმედითობაზე. ისინი არ დარჩენილან ხმად მალაღებლად უდაბნოსა შინა და თავიანთ როლს ასრულებდნენ ლიტერატურული და კრიტიკული აზრის შექმნის საქმეში.

ყურნალ „მოამბის“ 1896 წლის მესამე ნომერში გრ. ყიფშიძემ კვლავ გამოაქვეყნა თავისი მორიგი „სალიტერატურო მიმოხილვა“, რომელსაც აქვს საგანგებო ქვესათაურიც — „საკრიტიკო და საპოლემიკო შენიშვნები“. ამგვარი ქვესათაურით თავიდანვე აშკარა გახდა, რომ კრიტიკოსი, თავის კრიტიკულ შეხედულებებთან ერთად, მკითხველს სთავაზობდა განმარტებებს მისი მისამართით გამოთქმულ კრიტიკულ შენიშვნებზე და, ამდენად, იგი პოლემიკური შინაარსისაც იყო.

დასახელებული „სალიტერატურო მიმოხილვა“ კრიტიკოსმა დაიწყო ლალიონის (არსენ მამულაშვილის, 1866—1918) „ფირალი დავლაძის“ შეფასებით. მართალია, ეს მოთხრობა ერთი წლის წინათ დაიბეჭდა²⁰ და მის გამოქვეყნებას სათანადო გამოძახილიც მოჰყვა, მაგრამ საფუძვლიანი შეფასება მისთვის არავის მიუცია. ამიტომ გრ. ყიფშიძემ საჭიროდ ჩათვალა თავისი მოსაზრება გამოეთქვა მის შესახებ.

გრ. ყიფშიძემ, ძალიან მოკლედ, მკითხველს მოუაგონა „ფირალი“

²⁰ ჟურნ. „მოამბე“, 1895, №№ 4, 5.

ლი დავლაძის“ შინაარსი და აგრძნობინა, რომ მოთხრობის შინაარსი, მისი ქარგა მართალია განსაკუთრებულს არაფერს წარმოადგენს, მაგრამ „საქმე ქარგა კი არ არის, საქმე ის არის, ამ ქარგანზე რა მოუქარგავს მწერალს, რა სახე—ხასიათის კაცნი აუფერადებია, რა დაუსურათებია ზედ“.

კრიტიკოსის შეხედულებით, „ფირალ დავლაძეში“ მწერალმა დასვა რამდენიმე საინტერესო საკითხი, რომელთა გაშუქებაც მას მნიშვნელოვან ადგილს აკუთვნებს ჩვენი ბელეტრისტიკის ისტორიაში. კერძოდ, ვანოსა და მისი მშობლების ურთიერთობით ლალიონმა საკმაოდ დამაჯერებლად და შთამბეჭდავად გვაჩვენა აღზრდის ის მავნე მეთოდი, რომელსაც იმდროინდელი შემოდგომის აზნაურები იყენებდნენ თავიანთი შვილების აღზრდისას. ამგვარი აღზრდის წყალობით კი ერი ნაგვიანდებოდა უსარგებლო და მავნე ადამიანებით. გარდა ამისა, მოთხრობაში, ნიკოს სახით, დახატულია ახალი ცხოვრების მიერ წარმომოხილი ტიპი; „ნიკო ტიპია ჩვენებურის „კულაკისა“... რომელსაც ყველაფრის თავი და ბოლო ფული ჰგონია“.

გრ. ყიფშიძის თქმით, ნიკოს მსგავსი პერსონაჟები შეგვხვდებოდა გ. ნინოშვილისა და გ. წერეთლის მოთხრობებშიც, მაგრამ ნიკო მაინც „სულ ახალი ტიპია“. დავით დროიძე (ე. ნინოშვილის „სიმონა“) სოფლის ყვლეფითაა გამდიდრებული, მაგრამ მაინც „უფრო ფრთხილია, უფრო დინჯი, უფრო დარბაისელი“. ასევე, ბახვა ფულავა (გ. წერეთლის „პირველი ნაბიჯი“) მართალია ქალაქში „მოღვაწეობს“, მაგრამ თავხედი და უთავმოყვარეო არ არის. ასე რომ, კრიტიკოსის შეხედულებით ნიკო („ფირალი დავლაძე“) ახალი ტიპია. მისივე თქმით, მოთხრობაში „ვხედავთ ისეთს სფეროს, რომელიც ჯერ ჩვენს საბელეტრისტო მწერლობას არ დაუსურათებია, არ გაუხდია საგნად თვისის სამხატვრობო დაკვირვებისა, შესწავლისა. ასეთია სფერა ბავშვის აღზრდისა დღევანდელს ჩვენს ღარიბ თავად-აზნაურთა ოჯახში“.

ერთი სიტყვით, გრ. ყიფშიძე, სრულიად სამართლიანად, „ფირალ დავლაძეში“ ხედავს ახალ შტრიხებს როგორც პერსონაჟთა სახეების გამოკვეთისას, ასევე მათ გარშემო შექმნილ სათანადო სიტუაციებში. ამიტომაც, „თუმცა ფაბულა, ჩონჩხი მისი არ ახალია, ძველია და ბევრს სხვასაც გამოუყენებია თვისთა ქმნილებათა დასაწერად, მაინც მოთხრობას დიდის ხალისით კითხულობს ადამიანი იმ ადგილამდე, ვინემ ივანეს შეიპყრობენ და ნინოს მიათხოვებენ ნიკოს. ხოლო შემდეგ მოთხრობას, ცოტად თუ ბევრად, ხალისი ეკარ-

გება და მთლად ბოლოს მელოდრამატული ხასიათი სძევს. სატრაგედო სცენები, რომელიც ნამდვილად არავითარს ტრაგიზმს არ შეიცავს, ზედი-ზედ მოსდევს შემდეგ ერთმანეთს და მკითხველს ნაკლებადლა სძრავს“. ამ საერთო ნაკლს, — ერთიანი შთაბეჭდილების სისუსტეს, — კრიტიკოსი ხსნის იმით, რომ ავტორმა სათანადო პროპორცია ვერ დაიცვა მთავარ და მეორეხარისხოვან გმირთა სახეების გამოქანდაკებისას. „უპირველესი მოთხოვნა სამხატვრო შემოქმედებისა, — წერს იგი, — არის... დაცვა პერსპექტივისა, ჩრდილ-სინათლისა; გაშუქება და წინა პლანზედ დაყენება იმისი, რაც პირველ პლანზეა, — უკან დაყენება იმისი, რასაც ჩრდილი ეფინება, რაც უკან უნდა იდგეს. ეს არის მიზეზი, რომ ეს მოთხრობა, რომელშიც იმდენი საუკეთესო ადგილებია, ისეთი საუცხოვო ტიპებია... ძლიერად ვერ მოქმედებს ადამიანზედ...“

გრ. ყიფშიძის შეხედულებით, „ფირალი დავლაძე“ იმის მაუწყებელიცაა, რომ მის ავტორს აქვს დაკვირვების კარგი ალღო და მოსაწონი სამწერლო ნიჭი. მას ყველა მონაცემი აქვს გააგრძელოს ეგნ. ნინოშვილის დაწყებული საქმე, თუკი საზოგადოება გამოიჩენს საჭირო ყურადღებასა და თანაგრძნობას მისდამი. ასეთ რწმენას კრიტიკოსს უძლიერებს მწერლის სადებიუტო ნაწარმოების მშვენიერი ენაც, თუმცა, როგორც იტყვიან, უკან დასახვევ გზასაც იტოვებს და წინასწარვე აცხადებს, თუ მისი იმედი არ გაამართლა ლალიონმა, ამაში დამნაშავე იქნება ჩვენი საზოგადოებრიობა, რომელიც ჭერჯერობით კიდევ ვერ იჩენს სათანადო გულისხმიერებას მწერლობისადმი.

საგულისხმოა, რომ „ფირალი დავლაძით“ დაინტერესდა შემდეგში კარგად ცნობილი მარქსისტი კრიტიკოსი ალექსანდრე წულუკიძეც, რომელმაც გაზეთ „კვალში“ (1898, №№ 44, 45, 48) გამოაქვეყნა მეტად საინტერესო სტატია „ახალი ტიპი ჩვენს ცხოვრებაში“.

მისი შეხედულებით, „ნიკო კაპიტალისტური წესწყობილების მომასწავებელია, იგი ახალი დროის მერცხალია, რომელიც ასე მშვენიერად დახატა „ფირალი დავლაძის“ ავტორმა“.

პროფ. ს. ჭილაია საგანგებოდ იმოწმებს გრ. ყიფშიძეს და დასკვნის, რომ „ლალიონმა ნინოშვილის, როგორც ახალი რევოლუციური დემოკრატიული მწერლების მეთაურის იდეები მიიღო და თავისებურად განაეითარა, თავისებურად შეუფარდა შემდგომ ეპოქას“²¹.

21 ს. ჭილაია. უახლესი ქართული მწერლობა, 1972, გვ. 99.

ამგვარად, გრ. ყიფშიძის მიერ ლალიონის შესახებ გამოთქმული შეხედულებები გაზიარებული და განვითარებული იქნა შემდეგი დროის მკვლევართა მიერ, რაც მათ მნიშვნელობას კიდევ უფრო აძლიერებს.

თავისი ამ „სალიტერატურო მიმოხილვის“ მეორე ნაწილი გრ. ყიფშიძემ კვლავ ნიკო ხიზანაშვილთან პოლემიკას დაუთმო.

ნ. ხიზანაშვილის ბოლო გამოსვლას მასზე ისეთი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ მის კრიტიკოსს ძველებური ზვიადობა დაკარგული აქვს, მაგრამ ობიექტურ და გულწრფელ განმარტებებს მაინც კვლავ თავს არიდებს, საკითხთან კავშირში არმყოფ ძველ ამბებს იგონებს და მკითხველის შეცდომაში შეყვანას ცდილობს. „ვსტყვათ,—შენიშნავს გრ. ყიფშიძე, — იმ სხვამ თხუთმეტის წლის წინათ მართლა საბუთიანად ამიგდო მასხრად (საკითხი ეხება ნ. ხუდადოვთან პოლემიკას— დ. შ.), ვსტყვით ისიცა, რომ მაშინდელი ჩემი ნაწერი სწორედ სასაცილო და სასტიკად გასაკიცხი იყო, განა ეს საბუთია იმისი, რომ დღევანდელი ნაწერიც სასაცილოდ ასაღებია და გასაკიცხი?“ თანაც იქვე მიუთითებს, რომ მისი ძველი კრიტიკოსი მაშინ არა მხოლოდ მას მისწვდა, არამედ ალ. ყაზბეგსა და ი. ჭავჭავაძესაც, რისთვისაც სათანადო პასუხი მიიღო როგორც ილიასაგან, ასევე მისგანაც.

შეიძლება ითქვას, რომ ნ. ხიზანაშვილთან პოლემიკაში გრ. ყიფშიძემ არა მარტო თავისი კეთილსინდისიერება და ობიექტურობა, არამედ განსწავლულობაც და ლიტერატურული ერთდირებაც გამოავლინა, რამაც მისი — როგორც კრიტიკოსის ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაზარდა.

დასახელებულ „სალიტერატურო მიმოხილვაში“ გრ. ყიფშიძემ პასუხი გასცა აგრეთვე „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ „მოამბისა“ და „ჭეჭილის“ მეორე ნომრების ბიბლიოგრაფიის („ივერია“, 1897, № 69) ავტორს, რომელმაც ხელმოუწერლად დაბეჭდა თავისი წერილი. როგორც უკვე მივუთითეთ, წერილის მთელი შინაარსი იმაზე მეტყველებს, რომ მისი ავტორიც ნ. ხიზანაშვილი იყო.

„ბიბლიოგრაფიის“ ავტორთან კამათის დროს გრ. ყიფშიძემ ყურადღება გაამახვილა ორ გარემოებაზე: 1. საზოგადოდ მწერლობისა და ლიტერატურის ცნებებში იგი გულისხმობს არა პოეზიასა და ბელეტრისტიკას, არამედ პუბლიცისტიკასა და სამეცნიერო ნაშრომებს. ამიტომ, მას მიაჩნია, რომ საზოგადოდ მწერლობა, ლიტერატურა მოწოდებულია საზოგადოებრივი საკითხების გადასაწყვეტად, მაგრამ პოეზიას და ბელეტრისტიკას ამგვარი ძალა არ შეს-

წევს; 2. რეცენზენტს მეტად „გულუხვად“ დაუმახინჯებია მისი სიტყვები, რის გამო მკითხველს სწორ წარმოდგენას არ უქმნის ავტორის შეხედულებებზე. ამის ნათელსაყოფად გრ. ყიფშიძის სათანადო მაგალითები, რაც უფლებას აძლევს მას პატარა მორალიც წაუკითხოს თავის კრიტიკოსს.

ამ საინტერესო სტატიის გამოქვეყნების შემდეგ გადის საკმაოდ რო და გრ. ყიფშიძის კრიტიკულ წერილებს ველარ ვხვდებით ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე. სიტყვიერების თეორიის სახელმძღვანელოს შედგენაზე მუშაობა და მთარგმნელობითი საქმიანობით გატაცება მას დროს აღარ უტოვებდა კრიტიკის ასპარეზზე მოღვაწეობისათვის. მაგრამ ჟურნალ „მოამბის“ 1899 წლის მესამე ნომერში კვლავ დაიბეჭდა საინტერესო კრიტიკული წერილი ეკატერინე გაბაშვილის „საყმაწვილო მოთხრობანის“ გამოსვლასთან დაკავშირებით.

აღნიშნული სტატია ყურადღებას იპყრობს როგორც ეკ. გაბაშვილის მოთხრობების მაღალი მხატვრული გემოვნების პოზიციიდან შეფასებით, ასევე თეორიულ-ლიტერატურული ხასიათის მსჯელობებით. კრიტიკოსის თქმით, ეკ. გაბაშვილის ე. წ. საყმაწვილო მოთხრობები „ერთნაირად სახალისო და სასარგებლო საკითხავია, როგორც პატარებისათვის, ისე დიდებისთვისაც“. და ეს გარემოება მას სრულიად კანონზომიერ მოვლენად მიაჩნია, ვინაიდან, მისი შეხედულებით, „რაც კარგია და სახალისო, გასართობი და სასარგებლო ხელოვნებაში ყმაწვილებისათვის, ის შეუძლებელია იმავე დროს კარგი არ იყოს და გულსმოსახვედრი დიდებისთვისაც“. შეიძლება ითქვას, რომ კრიტიკოსის ეს დებულება ამჟამადაც ყველასათვის გასაზიარებელია. მის ჭეშმარიტებაზე, როგორც თვითონაც შენიშნავს, ლაპარაკობს მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიისათვის კარგად ცნობილი ნაწარმოებები, ამასვე ადასტურებს ქართული მწერლობის ისეთი ნიმუშებიც, როგორცაა ნ. ლომოურის „ქაჯანა“, შ. არაგვისპირელის „ჩემო შვინდა“, ეკ. გაბაშვილის „მაგდანას ლურჯა“, ვაჟა-ფშაველას „ეტიუდები“ და სხვ.

გრ. ყიფშიძის აზრით, „ოღონდ სამხატვრო თხზულება ნამდვილის გრძნობით იყოს გამოხარი, ნამდვილის ხელოვნებით იყოს დაწერილი, სინამდვილითა და ზედმიწევნით ჰხატავდეს ადამიანთა ყოფა-ცხოვრებას; ერთი სიტყვით, ოღონდ კი ნაწერი იყოს სავესტე ჭეშმარიტის შემოქმედობის მაღლითა და შინაარსით არ შეეხებოდეს ბავშვის გონებისათვის მიუწვდომელს რასმე საგნებსა და შეგიძლიათ დარწმუნებით ბრძანოთ, რომ იმ ნაწერს დიდივით ბავ-

შვიც ალტაცებით წაიკითხავს, დიდივით ისიც აღფრთოვანდება და
ნასიამოვნები, დამტკბარი, გატაცებით შეიყვარებს დამწერს
გორც დიდ ხელოვან ოსტატს, თავის დიდ მოძღვარს“.

კრიტიკოსის ამ შეხედულებას მართალია ჰყავს მოწინააღმდე-
გენი, მაგრამ მას დღესაც ბევრი იზიარებს და სრულიადაც არ არის
ადვილად უარსაყოფი. თუმცა, როგორც თვითონაც შენიშნავს, ასე-
თი მწერლები და ასეთი ნაწარმოებები მეტად ცოტანი არიან სა-
ერთოდ და მით უმეტეს ჩვენში. ქართული მწერლობის საკმაოდ
სუსტ ადგილს შეეხო კრიტიკოსი, როცა მიუთითა, რომ ბევრი ქარ-
თველი მწერალი ძალიან მერყეობდა თავის შემოქმედებით ევოლუ-
ციაში; ისინი „ერთ ნაწერს რომ შემოგვთავაზებენ კარგს, ხელოვ-
ნებით სრულს, ყოვლად უმანკოს, მეორეს ისეთს მოგვიძღვნიან, რომ
უთუოდ რამ სიდუხჭირე უნდა ეტყობოდეს... ჩვენებური მწერალი
ერთსა და ორს რომ დასწერს მართლა რიგიანს, უნაკლოსა, გულისა
და გრძნობის დამატებობელს, მერე ან სულ ჩაუქრება ღვთიური
ცეცხლი, ან მესამესა და მეოთხეს ისეთს შესთხზავს, რომ ექვობ და
ამბობ, ნუთუ ესეც იმ ხელოვანის სახელოსნოში მომზადდა, სადაც
ის ორი პირველი იმისი ნაწერიო“.

გრ. ყიფშიძის ეს მტკივნეული შენიშვნა ჩვენი მწერლების მი-
სამართით, სამწუხაროდ, დღემდე რჩება ძალაში, რასაც ხაზგასმა და
საფუძვლიანი ახსნა ესაჭიროება.

სარეცენზიო კრებულში მოთავსებული ეკ. გაბაშვილის თქ-
ვისმეტყვე მოთხრობა გრ. ყიფშიძემ, ძირითადად, მოიწონა, მაგრამ,
ცხადია, თავისი მაღალი იდეურ-მხატვრული ღირსებების გამო ზო-
გიერთი მათგანი გამოჰყო და ქართული ბელეტრისტიკის ოქროს
ფონდის კუთვნილებად გამოაცხადა. მისი თქმით, „ყველას ცხადად
ემჩნევა სამხატვრო ნიჭი ავტორისა, უნარი დაკვირვების, ფანტა-
ზია, — ეს დედა შემოქმედებისა, — გრძნობა ზომიერებისა და სიყ-
ვარული, ღვთიური სიყვარული ხელოვანი-ოსტატისა იმ ქვეყნისა
მიმართ, რომელსაც გვისურათებს, თვალ წინ გვიყენებს. თითო-
ოროლა ხომ ამ თექვსმეტში ისეთია, რომ ხელის-ხელ საგოგმანე-
ბელს მარგალიტსა ჰგავს; თითო-ოროლა ნაყოფია ნამდვილისა და
მაღალის შემოქმედებისა. ამ მხრივ კარგია მეტადრე „მაგდანას
ლურჯა“, რომელიც... არაფრით არ ჩამოუყვარდება... შედეგებს
ჩვენი სიტყვა კაზმულის მწერლობისა“.

„მაგდანას ლურჯას“, კრიტიკოსის აზრით, ვერ შეედრება ავ-
ტორის ვერც ერთი სხვა ეტიუდი. მასში სრულყოფილდაა გამომ-
ქვადნებული მწერლის მხატვრული ნიჭი და ტემპერამენტი; იგი

აღსავსეა დრამატიზმით მდიდარი ადგილებით, რომელთაც ისტორი-
ემოციური ზემოქმედების უნარი აქვთ, რომ მკითხველი ვერ იფიქ-
რებს მათ და თავს ვერ აღწევს მიღებულ შთაბეჭდილებებს.

ეკ. გაბაშვილის მოთხრობებით ასე აღფრთოვანებულ კრიტი-
კოსს შესაძლოა საჭიროდ აღარ ჩაეთვალა საყვარელი მწერლის
სუსტ მხარეებზე შეჩერება, მაგრამ გრ. ყიფშიძე შორსაა ამგვარი
ცდუნებისაგან. მას სურს სწორედ ასეთ ნიჭიერ მწერალს არ აპა-
ტიოს შემჩნეული ნაკლოვანებანი, რის გამო ხაზგასმით მიუთი-
თებს: „ერთი ძირითადი ნაკლი სჭირს ეკ. გაბაშვილის შემოქმედებას...
ძალას ატანს თავს, უთუოდ სიბრაღული, — ეს დიდი დიდებული და
მადლიანი გრძნობა ადამიანისა, — აღუძრას მკითხველს... ავტორს
ავიწყდება რომ ეგ აღძვრა, ეგ აღფრთოვანება ამ მადლიანი გრძნო-
ბისა ძალის-ძალად არ უნდა სწარმოებდეს, ან ღარიბისა და ჩაგრუ-
ლის მეტის-მეტად მუქის ფერადების დახატვითა და ან ადამიანის
უგულობისა და გულ-ქვაობის მეტის-მეტად გაზვიადებითა“.

გრ. ყიფშიძე არც ამ შემთხვევაში ლალატობს ჭეშმარიტებას.
მან მეტად მართებულად და პრინციპულად შენიშნა ნიჭიერ მწერალ
ქალს ის არსებითი ხასიათის ნაკლი, რომელიც მას ახასიათებდა.
მაგრამ იგი არ შეეცადა მისი მიზეზების გამორკვევას და მკითხველს
ვერ აჩვენა, რომ ეს ნაკლოვანება იყო არა მისი სამწერლო ნიჭიდან
გამომდინარე, არამედ ხალხოსანთა მსოფლმხედველობრივი კრედოს
უარყოფითი გავლენის შედეგი. ხალხოსნური იდეებით გატაცებულ
მწერალს არ შეეძლო ყოველმხრივ განთავისუფლებულიყო ამ მიმ-
დინარეობის დამახასიათებელი მცდარი კონცეფციისაგან, თუმცა იგი
არ ყოფილა ორთოდოქსი ნაროდნიკი.

გრ. ყიფშიძემ თავის სტატიაში ხაზგასმით მიუთითა, რომ მხატ-
ვრულ ნაწარმოებზე ცუდ გავლენას ახდენს მწერლის ტენდენციუ-
რობის აშკარა გამოვლენა; „წინდაწინვე აჩემებული ტენდენცია არ
უნდა აჰყვეს მწერალს, არ უნდა ეტყობოდეს ნაწერს, საით არის
თანაგრძნობა მწერლისა. სენტენცია, მორალი კარგია, როცა იგი
თავით თვისით გამომდინარეობს ნაწერებიდან, როცა იგი შექსოვილი
აქვს თვით დახატულ სურათს... მიტმასნებული ტენდენცია სიკვდი-
ლია ნაწარმოებისა“.

ცხადია, გრ. ყიფშიძე ორიგინალური არ არის ამ შემთხვევაში,
მაგრამ იგი სრულიად სამართლიანად იზიარებს „მიტმასნებული
ტენდენციის“ წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობას და, რაც მთა-
ვარია, სავსებით მართებულად საყვედურობს ეკ. გაბაშვილს ამგვა-
რი არასასიამოვნო რეციდივის გამო.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ გრ. ყიფშიძემ ეკ. გაბაშვილის მოთხოვნათა კრებულს უძღვნა ერთ-ერთი საუკეთესო რეცენზია, რომელშიც მოკლედ, მაგრამ დამაჯერებლად, წარმოადგინა მწერალი ქალის როგორც ნიჭიერება და მხატვრული ოსტატობა, ასევე მისი ჩრდილოვანი მხარე. ამასთან ერთად, კრიტიკოსმა მწერალს მისცა თავისი გულწრფელი რჩევა: „საზოგადოდ, ჩვენს დიდათ ნიჭიერს და ნაყოფიერს ბელეტრისტ ქალს. ვუსურვებთ მეტ ობიექტურობას, ნაკლებად ჩარევას მოთხოვნაში, ნაკლებად გამოჩენას თვისის სიმბათია-ანტიპათიისას და მეტ ხანს გულში ტარებას იმ სურათებისას, რომელსაც მერე მოთხოვნად აჰკინდავს და სამხატვრო ქმნილებად გარდაჰქმნის ხოლმე. ამ შემთხვევაში, შეიძლება, რიცხვით უფრო ნაკლები ნაწარმოები გვაჩუქოს, მაგრამ, სამაგიეროდ, იმედია ეს ნაწარმოები ისეთი იყოს, როგორიც არის მისი „მაგდანას ლურჯა“, „ღვინია გადაიჩეხა“, „ორ-ენა და ქუჩე“ და ორიოდ კიდევ სხვა“.

გრ. ყიფშიძის ეს წერილი ჩვენ მიგვაჩნია ეკ. გაბაშვილის შესახებ დაწერილ ერთ-ერთ ყველაზე საყურადღებო და მნიშვნელოვან კრიტიკულ წერილად, რომელიც მკითხველსაც და ავტორსაც სწორ ორიენტაციას აძლევდა და უადვილებდა მათ წინაშე მდგომი კითხვების გადაწყვეტას.

ამგვარად, გრ. ყიფშიძემ ჟურნალ „მოამბის“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა ბევრი საინტერესო კრიტიკული სტატია, რომლებმაც სათანადო გამოძახილი და ყურადღება დაიმსახურეს. ამ სტატიებით იგი მხარში ამოუდგა ოთხმოცდაათიანი წლების გამოჩენილ ქართველ კრიტიკოსებს და თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა მის თანამედროვე ქართველ მწერალთა შემოქმედების კრიტიკული შესწავლის საქმეში.

ივანე მკვდლიშვილი

„კვალის“ პუბლიცისტიკის ძირითადი მოტივები
(1893—1896 წწ.)

„სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატებიანი გაზეთი“ „კვალი“ გამოსვლას იწყებს იმ პერიოდში (1893 წ.), როცა ახალი, კაპიტალისტური ურთიერთობა მტკიცედ დამკვიდრდა ცხოვრებაში და მან აშკარად გამოიჩინა ერთმანეთისაგან კაპიტალის მეპატრონე მდიდრები და არაფრისმქონე პროლეტარიატი.

ყოველივე ამას ამჩნევდნენ „კვალის“ თანამშრომლები და ყოველნაირად ცდილობდნენ თავიანთი ორგანო ახალი ცხოვრების სამსახურში ჩაეყენებინათ. ეპოქით ნაკარნახევ გაზრდილ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად და დასახული მიზნის შესასრულებლად „კვალის“ დამაარსებლებმა (გ. წერეთელი, ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა) თანამშრომლებად მოიწვიეს ცნობილი ლიტერატორები, პუბლიცისტები, კრიტიკოსები და საზოგადო მოღვაწეები.

„კვალის“ პირველი ნომერი გამოვიდა 1893 წლის 3 იანვარს. მისი არსებობის მთელ მანძილზე გამომცემლ-რედაქტორი იყო მწერალი ჟურნალისტი ა. თუმანიშვილი-წერეთლისა, — ჟურნალების „ჯეჯილისა“ და „ნაკადულის“ რედაქტორი. გაზეთს იდეურ ხელმძღვანელობას, და ხშირად ფაქტიურ რედაქტორობას, 1897 წლის ბოლომდე უწევდა გიორგი ექვთიმეს ძე წერეთელი.

როგორც მთავრობისაგან ნებადართული ყველა ორგანოს, ასევე „კვალის“ პროგრამა შეზღუდული იყო. ამიტომ არსებობის პირველი წლის განმავლობაში რედაქცია ზედმეტად ფრთხილობდა გასაშუქებელი საკითხების შერჩევაში. გაზეთს არ ჰქონდა მტკიცედ შემუშავებული მიმართულება და სახე; იგი სისტემატურად ეძიებდა მაშინდელი სინამდვილის ასახვის ახალ ფორმებს, ცდილობდა ყოფილიყო ქართველი ხალხის წინსვლისა და ეკონომიკურ-კულტურული ცხოვრების განახლების მეკვლე და მეგზური.

„კვალის“ ღირსებასა და ისტორიულ მნიშვნელობას განსაზ-

დგრავს მისი მდიდარი პუბლიცისტიკა, რომელიც მას აძლევდა იდეურ მიმართულებას, ქმედითობას, პოლიტიკურ სიმამხილეს, როგორც

მოწინავე სტატიაში „ჩვენი გულის პასუხი“, რომელიც „კვანთის“ პირველ ნომერში დაიბეჭდა, რედაქცია კონკრეტულ ამოცანებს ისახავდა მიზნად. ეს ამოცანები „გამრავალფეროვანებული“ ცხოვრებისაგან იყო ნაკარნახევი. რედაქცია ამჩნევდა, რომ მაშინდელი საზოგადოება დღითი დღე ცდილობდა „წარმატებების გზაზედ დადგომას“, ამიტომ მას „მართლა ესაჭიროებოდა იმისთანა დროგამოშვებითი გამოცემა, რომელიც მარგებელს და საამო საკითხავს თავ-თავის დროზედ აწვდენს და კვალდაკვალ მისდევს ყოველსავე მოვლენას“.

სტატიაში განმარტებული იყო იმდროინდელ ცხოვრებაში გაზეთის საშუალებით „აზრთა შეჭიდების, საჯაროდ ხმის ამოღების“ საჭიროება. რედაქცია არწმუნებდა თავის მკითხველებს, რომ გაზეთი „საზოგადოების წადილს კვალში ჩაუდგებოდა“, მხარს მისცემდა და ცხოვრების წინსვლას მოემსახურებოდა, „მგრძნობიარე სიმებს“ გააბამდა რედაქციასა და მკითხველებს შორის, „ყოველსავე მოვლენაზედ უტყუარ საფუძვლიან სიტყვას“ წარმოთქვამდა, ცხოვრებას მეცნიერების მოშველიებით გააშუქებდა.

გაზეთი თავის საპროგრამო სტატიაში სახავდა მოღვაწეობის გეგმას — მომსახურებოდა ხალხს, დაეცვა მათი ინტერესები. რედაქცია მკითხველებს განუმარტავდა ცხოვრების მიერ წამოჭრილ ძირითად საკითხებს — თავად-აზნაურობის ზრუნვას სწავლა-განათლებლაზე, კახეთის რკინიგზის გაყვანის საქმეს, ვაზის წამლობას, ქოლერასთან ბრძოლას, ხიზნების საქმეზე ზრუნვას და სხვ.

ამ სტატიისათვის დამახასიათებელი მოკრძალებული ტონი და ძუნწად ჩამოთვლილი პრობლემები, ცხადია, სრულ და ნათელ წარმოდგენას არ იძლევა ამ ორგანოს მოღვაწეობაზე საერთოდ. ამგვარი შეზღუდული პროგრამის წარმოდგენის ობიექტური მიზეზები იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკური და სოციალური მდგომარეობით იყო პირობადებული. „კვალის“ პოლიტიკურად მახვილი, იდეურად მტკიცე, მიზანმიმსწრაფი, მებრძოლი პუბლიცისტიკა თვალს უხელდა საუკუნეობით მთვლემარე ხალხს, კვალში ედგა კაპიტალისტური განვითარებისა და აღმავლობის გზით მიმავალ საქართველოს საზოგადოებას, სწორად უჩვენებდა სწრაფგანვითარებადი ცხოვრების რთულ მოვლენებში გარკვევის გზებს, განამტკიცებდა ეროვნულ გრძნობას, ესარჩლებოდა თვითმპყრობელობის

უღელქვეშ მგმინავ ხალხს, მართებულად ხსნიდა კაპიტალისტური განვითარების ეკონომიკურ და სოციალურ კანონებს.

წერის მანერის, დასმული პრობლემის გაშუქების სიღრმისა და საჭიროების მიხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს სტატია გ. წერეთლის მიერ არის დაწერილი.

პროფ. ა. კიკვიძე თავის ნაშრომში „გაზეთი „კვალი“ ჩამოთვლის გაზეთის მიერ ორი-სამი წლის განმავლობაში გაშუქებულ მრავალ საკითხს და დაასკვნის: „როგორც უკვე დავრწმუნდით, „კვალს“ თავიდან არ ჰქონია გარკვეული სოციალური პროგრამა“.

მართლაც, თავდაპირველად „კვალის“ პროგრამა თითქოს ნაკლებად გამოკვეთილი იყო. ამიტომაც ლალი (გიორგი ლასხიშვილი) „ივერიის“ 1895 წლის მე-12 ნომერში შენიშნავდა, რომ „კვალი“ თავისი მიმართულების „კვლევადიებაშია... არ იქნა და არა, ვერ გამოარკვია თავისი მიმართულება“¹.

მიუხედავად ამგვარი ვითარებისა, გაზეთმა 1893—1896 წლებში უამრავი საჭირობოროტო საკითხი გააშუქა და „ივერიის“ გვერდით ერთ-ერთ პროგრესულ ორგანოდ გადაიქცა.

„კვალი“, „ივერიისა“ და „მოამბის“ მსგავსად, განსაკუთრებული კუთხით შეეხო საქართველოს მოზარდი თაობის სწავლა-აღზრდისა და ხალხში ზოგადი განათლების შეტანის მნიშვნელოვან საკითხებს, რომელთა გასარკვევადაც მან პოლემიკა გაუმართა „ივერიისა“ და „მოამბის“ პუბლიცისტებს და თავისი პოზიცია დაიკავა ამ საკითხთა გადაწყვეტაში.

გაზეთის მე-2, მე-8, მე-9, მე-10 და მე-11 ნომერებში დაიბეჭდა სტატიების ციკლი „სწავლის საქმე ჩვენში“. აქ დასმული, გაშუქებული და დადასტურებულია საქართველოს მოზარდი თაობისათვის განათლებისა და, საერთოდ, სკოლების ფართო ქსელის აუცილებლობის მნიშვნელოვანი საკითხი. თუმცა აქა-იქ ავტორი ხარკს უხდის თავადაზნაურობას, აქებს და ადიდებს მას იმის გამო, რომ „ერის სათავეში ჩაყენებულმა... სათავადაზნაურო სკოლები დაასრულა“, მაგრამ სტატიაში პუბლიცისტმა წინ წამოსწია და საზოგადოების ყურადღება მიაქცია სწავლა-განათლების საკითხში ეროვნული ინტერესების დაცვის აუცილებლობას. უცნობი პუბლიცისტი წერდა, რომ საქართველოში სწავლა-განათლება მხოლოდ და მხოლოდ მშობლიურ ენაზე უნდა წარმოებდეს და დაწყებით კლასებში უპირველესი ადგილი ქართული ენის სწავლებას უნდა მიეკუთვნოსო. „თუ ბავშვის ჭეროვანი განვითარება გვსურს, — ნათქვამია სტა-

¹ „ივერია“, 1895, № 12.

ტიაში, — და არა თუთიყუშოვით გაწვრთნა, პირველად წყობით სწავლა ბავშვისათვის გასაგონარს დედაენაზედ უნდა სწარმოებდეს და ამ ენას მასუკანაც პირველ ადგილთაგანი უნდა ეჭირთოს^{საქართველოს} საგანთა შორის“^{საქართველოს} 2. ავტორი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს მოსამზადებელი კლასების საქმიანობას სახალხო განათლების ფართო ქსელის შესაქმნელად და უსაყვედურებს იმათ, ვინც მოითხოვდა, რომ მოსამზადებელ კლასებს დაეჯერდეთ და მორჩენილი ფულებით სამეურნეო სკოლები გავხსნათო.

პუბლიცისტური დაპირისპირებისა და ისტორიული ექსკურსის გამოყენებით სტატიის ავტორი ეპაექრება „ივერიის“ თანამშრომელს, რომელიც აცხადებდა, რომ გიმნაზიების შენახვა უფრო ძვირი ჯდება და საზოგადო სასწავლებლებზე გაწეული ხარჯები ფუჭიაო და მოითხოვდა სამეურნეო და ტექნიკური სკოლების გახსნას. „ივერიაში“ გამოთქმული ასეთი შეხედულების საწინააღმდეგოდ „კვალის“ უცნობი პუბლიცისტი ხაზგასმით აღნიშნავდა გიმნაზიებისა და რეალური სასწავლებლების საჭიროებას ქართველი ახალგაზრდობის მიერ უმაღლესი განათლების მისაღებად, საშუალო სკოლების ქსელში უფრო მეტი ქართველის ჩაბმის პრობლემა^{საქართველოს}საც იგი ამ საკითხს უკავშირებდა.

„კვალის“ 1893 წლის მე-9 ნომერში დაბეჭდილია კონსტ. მამაცაშვილის სტატია „კიდევ სათავად-აზნაურო სკოლის გამო“, რომელშიც ავტორი განიხილავს გაზეთ „ივერიის“ 21-ე ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიას „ჩვენი აზრი სწავლა-აღზრდის სისტემის შესახებ“, რომლის მთავარი აზრი ის იყო, რომ თბილისის სათავად-აზნაურო სკოლა თავისი კლასიკური პროგრამით ჩვენი ქვეყნისათვის უსარგებლოა და ამიტომ საჭიროა სხვა ტიპის სკოლის დაარსებაო. კონსტ. მამაცაშვილის სტატიაში დასაბუთებულია საზოგადო განათლების გავრცელების აუცილებლობა. ავტორის თქმით, საზოგადო სკოლები იყო „დედა სპეციალურისა“, ამგვარ სკოლებში უნდა ისწავლებოდეს მეცნიერებანი და იქ მიღებული განათლება წინ უნდა უსწრებდეს სპეციალურ განათლებას: საზოგადო სასწავლებლიდან ბევრი ახალგაზრდა ხომ უმაღლეს სასწავლებელშიც გააგრძელებს სწავლასო.

იგივე საკითხია განხილული ი. მ.—ს პოლემიკურ სტატიაში „სათავად-აზნაურო სკოლის მტერ-მოყვარენი“, რომელიც „კვალმა“ მე-16 ნომერში მოათავსა. სტატია გამომწვევი ტონით არის დაწერილი. იგი უმართებულოდ ესხმის თავს ნიკო ნიკოლაძეს „ობო-

2 „კვალი“, 1893, № 2.

ზრენიეში“ გამოქვეყნებული მისი იმ ფელეტონების გამო, რომელთა საერთო სათაურია „Со стороны“. სტატიის ავტორის თქმით, ამ ფელეტონებში ორი აზრია გატარებული: ნ. ნიკოლაძის მათში ცდილობს დაამტკიცოს სათავადაზნაურო სკოლების უწყობა და ამასთანავე გეთავაზობს ამ სკოლებზე დახარჯული ფულით ერთიასად მეტი ნაყოფის მიღებასო.

ფაქტიურად ნ. ნიკოლაძე თავის ფელეტონებში მიზანშეწონილად მიიჩნევდა იმას, რომ სათავადაზნაურო სკოლები გარდაქმნილიყო პირველდაწყებით სკოლებად, სადაც ბავშვები საზოგადო განათლებას მიიღებდნენ.

„კვალის“ სტატიის ავტორი მტკიცედ იცავს სათავადაზნაურო სკოლების არსებობას თითქოს იმიტომ, რომ მათ დიდი სარგებლობა მოჰქონდათ ქართველი ხალხისათვის. ამასთან იგი თავადაზნაურობის „მულმივობის“ პოზიციასზე დგას, მკაცრად ეკამათება ნ. ნიკოლაძეს, რომელმაც იმ დროისათვის პროგრესული და დიდად სასარგებლო არაერთი რჩევა გამოთქვა სათავადაზნაურო სკოლების გასაუმჯობესებლად. მოკამათე ირონიით მიმართავს ნ. ნიკოლაძესაც და „ივერიასაც“, რომელიც თანაუგრძნობდა და ხშირად ბეჭდავდა მის ნაწარმოებებს. „კვალის“ სკეპტიკურად განწყობილი ავტორი ღვარძლიან სიტყვებს არ ზოგავს ორივეს მიმართ. „ისიც ღრმად გვწამს, — წერს იგი, — რომ ბ-ნ ნიკოლაძის წერილები და მისნი ახლად მორჯულებულნი მიმბაძენი და თავყანის მცემელნი „ივერიაში“ დაბუდებულნი სათეატრო თვალის მოტყუების წყალობით საქმეს ვერ გაასწორებენ, გაჭირვებულ საზოგადოებას მალამოს ვერ მოსცხებენ“.³

ამჟამად, სტატიის ავტორი მოწიწებით ეპყრობა თავადაზნაურობას, ქედს იხრის ამ „ერის სათავეში მოქცეული“ წოდების წინაშე, მასვე ანდობს სწავლა-განათლების საქმეს, იწონებს სათავადაზნაურო სკოლების სისტემას და ხალხისათვის მალამოს მოცხებას მისგან მოეღის.

ვინმე კალმახელიძის სტატიაში „საჭირო განმარტება“ („კვალი“, 1893, № 16) მიმოხილულია სამრევლო სკოლებისათვის შედგენილი პროგრამა და იგი ქართულ ენაზე წერა-კითხვის შესწავლის კარგ საშუალებად არის მიჩნეული.

წყალტუბელის (გიორგი იოსელიანი) სტატია „ბედი ჩვენი ბავშვებისა“ („კვალი“, 1893, № 7, 22 და 41) ძირითადად რჩევა-დარიგებებს იძლევა იმის შესახებ, რომ ახალგაზრდა თაობა ვერ

³ „კვალი“, 1893, № 16.

ოჯახში უნდა აღიზარდოს და შემდეგ მიიღოს სასკოლო სწავლა-განათლება, რომლისათვისაც ავტორი აუცილებელ პირობად თვლის ბავშვის სრულყოფასა და ჯანმრთელობას, აღზრდის პერიოდში მშობლებისა და მასწავლებლების მჭიდრო კავშირს, მშობელთა სულიერ სიფაქიზესა და ფიზიკურ სიძლიერეს. სტატიაში ბევრი საკითხია წამოჭრილი, მაგრამ ისინი განხილულია ზოგადად, ზერელედ და ცალმხრივად, ამასთან ავტორის ზოგიერთი დებულება მცდარი და მიუღებელია.

მოზარდი თაობის სწავლა-აღზრდის საკითხებზე თვითონ გ. წერეთელმაც გამოთქვა თავისი შეხედულება სტატიაში „სწავლის საქმე ჩვენში“ („კვალი“, 1893, № 41). ავტორი აღნიშნავს საქართველოს ყველა კუთხეში „გაურკვეველ მოძრაობას“ სკოლების თაობაზე, აქებს მთავრობასა და ადგილობრივ მმართველობას — სკოლების საქმიანობისადმი ყურადღებას იჩენს და საერო სკოლები დააარსაო.

პუბლიცისტური სტატიისათვის შესაფერისი, ბევრისმთქმელი დასკვნის გასაკეთებლად გ. წერეთელს მოჰყავს მოვლენის დამახასიათებელი შემდეგი ორი ფაქტი. გაზეთ „ივერიის“ ცნობის მიხედვით, ოზურგეთის ერთ-ერთ სოფელში სკოლის დასაარსებლად განაჩენზე ხელის მოწერა ხალხმა არ ისურვა მხოლოდ იმიტომ, რომ მასში „ქართული ენის სწავლა არ იქნებოდა“, თურმე „იგრიალა ხალხმა და დაიძახა: თუ მასწავლებელი წითლიძე ქართულს არ ასწავლის, იმ სკოლაში, ისე განაჩენს ხელს არ მოვაწერთ“. ახალ სენაკში კი ხალხი დახვედრია გუბერნატორს და უთხოვია შუამდგომლობა გაეწია კავკასიის სამოსწავლო მზრუნველის წინაშე, რათა სკოლაში ქართული ენა ესწავლებინათ; მრავალი საბუთით უმტკიცებდნენ მას, რომ „საჭიროა ქართულ ენაზე სწავლება, როგორც ჩვენი საკუთარი დედაენისა“.

აღნიშნული ორი ფაქტით გ. წერეთელმა მკაფიოდ წარმოადგინა ქართული სკოლებიდან მშობლიური ენის განდევნით შექმნილი მძიმე ვითარება, თანაც ამ ფაქტებს პუბლიცისტური დატვირთვა მისცა და ცხადყო, რომ პირველდაწყებით სკოლებსა და საერო სასწავლებლებში ბავშვები სწავლა-განათლებას მხოლოდ ქართულ ენაზე უნდა ღებულობდნენ. საერთოდ ავტორი საინტერესოდ აღწერს სწავლა-განათლების მდგომარეობას იმდროინდელ საქართველოში და საჭირობოროტო საკითხებზე ლოგიკური თანმიმდევრობით მსჯელობს.

1893 წლის 32-ე ნომერში დაიბეჭდა ეგნატე ნინოშვილის სტატია „ძველი დავა ახალ ქერქში“, რომლის ქვესათაურია „რა სწავ-

ლა-განათლება გვჭირია“? სტატიაში მთავარი ყურადღება ეთმობა თაობათა შორის საუკუნის მიწურულს ატეხილი ბრძოლის არსის გარკვევას, დახასიათებულია იმ წლებში რუსეთსა და საქართველოში მომხდარი სოციალური ძვრები. „ივერიის“ პუბლიცისტი მეველესთან (დათა მიქელაძე) კამათში ე. ნინოშვილი მოზარდი თაობის განათლების საკითხსაც შეეხო და იგი ხალხის ეკონომიკურ-სოციალური განვითარების კანონზომიერებას დაუკავშირა. მაშინ როცა მეველე ქადაგებდა განათლებული, მომზადებული, „საგნების მცოდნე“ ახალგაზრდობის საჭიროებას „ბუნებით მდიდარ საქართველოს ნიადაგში“ დაცული სიმდიდრის გამოსაყენებლად და მისი ბუნების შესასწავლად. ე. ნინოშვილმა საქვეყნოდ განაცხადა, რომ ერის ერთი ნაწილის სიმდიდრე მეორე ნაწილს არაფერს არგებს, რომ ერთი ნაწილის გამდიდრება აუცილებლად იწვევს მეორე ნაწილის გადატაკებას. ერის განათლებული ნაწილი იმაზე კი არ უნდა ზრუნავდეს, რომ ნიადაგიდან რაც შეიძლება მეტი ბუნებრივი სიმდიდრე ამოიღოს, რაც რამდენიმე კაცის გასამდიდრებლად იქნებოდა გამიზნულიო, არამედ იმისათვის, რომ „შეიქმნას ისეთი საპოლიტიკო-სოციალურ-ეკონომიური წეს-წყობილება, რომ ერის ყველა ნაწილს გამოუკლებლად და თანასწორად შეეძლოს ფიზიკურად, გონებრივად და ზნეობრივად გაუმჯობესება“.⁴

ცნობილი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის ლუარსაბ ბოცვაძის „პედაგოგიური წერილები“ გაზეთმა 1895 წლის 36-ე ნომერში მოათავსა. ავტორი ადამიანთა ცხოვრების წინსვლის, პროგრესის აუცილებელ პირობად აღიარებს ბავშვის გონებრივსა და ზნეობრივ აღზრდას, მის ძირითად იარაღად კი — მეტყველებასა და გონებას. მოზარდი თაობის ჯეროვანი აღზრდისათვის იგი აუცილებლად მიიჩნევს იმის ცოდნას, თუ რა არის მისთვის სასარგებლო და მავნებელი. პუბლიცისტი არც მაცხოვრის სწავლებას ივიწყებს, რადგანაც იმან გადაარჩინა ქართველი ერიო.

თუმცა ავტორი მკითხველს ჰპირდება, რომ ამგვარ თემებზე საუბარს იგი გააგრძელებდა, რაღაც მიზეზების გამო დაპირება დაპირებად დარჩა.

გ. წერეთელი კვლავ უბრუნდება კ. მამაცაშვილის მიერ განხილულ სათავადაზნაურო სკოლის საკითხს „კვალის“ 1896 წლის მე-2 ნომრის მოწინავე სტატიაში „ძველი მტრობა ახალ ქერქში“. იგი მკითხველებს შეახსენებს, რომ თავის დროზე „ივერიაში“ მხარი დაუჭირა ამ სკოლის სამეურნეო სკოლად გადაკეთებას. მაგ-

⁴ „კვალი“, 1893, № 33.

რამ სკოლის ტიპის დამდგენ კრებაზე გამოითქვა მისი გიმნაზი-
გადაკეთების აზრი, რასაც „ივერიელებიც“ მიემხრნენ, შემდგომში
ნაცვლად იმისა, რომ შესაფერის სამზადისს შესდგომოდა, „ივერი-
ამ საქმის წინააღმდეგ გამოვიდა. გ. წერეთელი აკრიტიკებს „ივე-
რიის“ ასეთ მოქმედებას და სათავადაზნაურო სკოლის შესანარჩუ-
ნებლად საჭიროდ მიიჩნევს ბანკიდან სათანადო ფონდის გამოყო-
ფას და თავადაზნაურობაში გაწერით თანხის მოგროვებას. გ. წე-
რეთელი ესარჩლება და იცავს სათავადაზნაურო სკოლას, მის ბედს
„ცნობიერებაში მოსულ“ თავადაზნაურობას ანდობს და შეუძ-
ლებლად მიიჩნევს სამეურნეო სკოლად მის გადაკეთებას.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ „ივერია“ უფრო სწორ პოზიციაზე
იღვა. იგი მოითხოვდა დაარსებულყო სამეურნეო სკოლა, რომ-
ლის ხარჯებსაც ბანკი გაიღებდა, ხოლო სათავადაზნაურო სკოლის
ხარჯები თავადაზნაურობას გაეღო იმ ფონდიდან, რომელიც უნდა
შექმნილიყო.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთი
აქტიური წევრის ნინო ყიფიანის სტატიაში „დედა-ენა“, რომელიც
„კვალის“ 1896 წლის 34-ე ნომერშია მოთავსებული, ეროვნული
წინსვლისა და განახლების საფუძვლად მიჩნეულია ხალხის განა-
თლება, ხოლო ამის განსახორციელებლად — პირველდაწყებითი
სასწავლებლების დაარსება, მათთვის საანტერესო და შინაარსიანი
წიგნებისა და სურათებიანი გამოცემების დაბეჭდვა. ამგვარ სკო-
ლებში განათლებამიღებული ახალგაზრდები გონებრივად განვითარ-
დებიან და მხარს მისცემენ გიმნაზიებსა და უნივერსიტეტებში
კურსდამთავრებულებსო. ავტორი დასძენს, რომ წერა-კითხვის
გამავრცელებელ საზოგადოებას ხალხმა ფონდი უნდა გაუზარდოს
შემოწირულებათა მოგროვებითო.

„კვალის“ 1896 წლის მე-5 ნომერში მოთავსებული ბიბლიო-
გრაფიული შენიშვნის ავტორი ჯერ განიხილავს „ივერიის“ პუბ-
ლიცისტის Plebs“-ის (ნიკო ხიზანიშვილი) მიერ გამოთქმულ
აზრს, რომ ჩვენი მოღვაწეების ნაწარმოებთა (ვთქვათ „დედაენის“)
კრიტიკული განხილვა დანაშაულიაო, შემდეგ კი 1895 წლის
„კვალის“ 48-ე ნომერში გამოქვეყნებული სტატიის ავტორს
„NeNe“-საც ეკამათება, რომელმაც პუნქტობრივად განიხილა ი. როს-
ტომაშვილის მიერ შედგენილი „დედაენა“ და იგი სასარგებლო და
საჭირო წიგნად მიიჩნია.

„კვალის“ პუბლიცისტი თავის შენიშვნაში ასევე პუნქტობრი-
ვად განიხილავს NeNe-ის რეცენზიას და გზადაგზა ასაბუთებს წიგ-
ნისადმი ძალად მიწერილ ღირსებათა მცდარობას. შენიშვნა-რეცენ-

ზიას ხელს აწერს „პ-რე ს-ძე“. ეს პეტრე სურგულაძე უნდა იყოს, რასაც გვაფიქრებინებს ის, რომ მას 1905 წელს გამოუცია ორი წიგნი — „დაწყებითი განათლება“ და „ეროვნული ენა“. დეგ ფედერალისტი გამხდარა; 1917—1918 წლებში სტამბოლში მისი კიდევ სამი წიგნი გამოცემულა.

„კვალის“ 1896 წლის მე-7 და მე-10 ნომრების სარედაქციო წერილებში* უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქალთა სკოლის დაარსების საკითხს. ამ წერილში შემოთავაზებული სკოლის პროფილი ითვალისწინებდა მშობლიური ენისა და ლიტერატურის და საქართველოს ისტორიის სწავლებას ზედმიწევნით, ამასთანავე ქალებისათვის აუცილებლად იყო მიჩნეული მეფუტკრეობის, აბრეშუმის მოყვანის, ყველისა და ერბოს გაკეთების, მებოსტნეობის ცოდნა და სხვ.

ამგვარად, 1891 — 1892 წლებში რუსეთის სოფლის მეურნეობის დაცემამ და ამით იქ გამოწვეულმა შიმშილობამ, რამაც გავლენა იქონია საქართველოზეც, ბიძგი მისცა მოწინავე ქართველ პუბლიცისტებს ჟურნალ-გაზეთებში დაეწყოთ მსჯელობა სამეურნეო სკოლების დაარსების აუცილებლობაზე. მათი ფიქრით ეს სკოლები ხელს შეუწყობდნენ დაცემული მეურნეობის აღდგენას ჩვენში. ინტელიგენციის ერთი ნაწილი (ძირითადად „ივერიის“ ჯგუფი) იმ აზრისა იყო, რომ არსებული სათავადაზნაურო სკოლები სწრაფად გადაეკეთებინათ სამეურნეო სკოლებად. „კვალმა“ არ მოიწონა საკითხისადმი ამგვარი ცალმხრივი მიდგომა და იცავდა იმ აზრს, რომ ქართველ ერსო „ყოველმხრივ უნდა პატრონობა, თავის შემოვლა, გონების განვითარება“ (გ. წეტქელი). ამისათვის „კვალი“ საჭიროდ მიიჩნევდა ყოველმხრივ შეეწყობა ხელი ქვეყნის მეურნეობის განვითარების ეკონომიკური ღონისძიებებისათვის. ამგვარ ეკონომიკურ ღონისძიებებში „კვალი“ გულისხმობდა აღებმიცემობისა და მრეწველობის განვითარებას, ნაწარმი პროდუქციისათვის კრედიტისა და ბაზრის შექმნას. „კვალის“ პუბლიცისტები მიზანშეწონილად თვლიდნენ, რომ სამეურნეო სკოლები დაეარსებინათ არა სათავადაზნაურო სკოლების ნაცვლად, არამედ მათ გვერდით, რადგან სათავადაზნაურო სკოლებს „ერის ნიშნობლივი თავისებურებების დაცვა“ ჰქონდა დაკისრებული და ამიტომ ამგვარი სკოლები, პირიქით, უნდა გაუმჯობესებულიყო. მხოლოდ ასეთი პირობით დაუჭერდა „კვალი“ მხარს სამეურნეო სკოლების დაარსებას.

მოზარდი თაობის სწავლა-აღზრდის საკითხებზე მსჯელობისას

* ჩვენი აზრით, ეს წერილები ან. თუმანიშვილისა უნდა იყოს.

*

სწავლა-აღზრდის საკითხებზე კამათმა თანდათან სხვა სფეროში გადაინაცვლა. „ივერიის“, „მომამბისა“ და „კვალის“ პუბლიცისტებმა საქართველოს გამდიდრებისა და ერის აღორძინების საშუალებათა ძიება დაიწყეს. ამან გამოიწვია ცხოვრებისეული საკითხების გაღრმავება და ისტორიულ ასპექტში მათი განხილვა. კამათის ობიექტი ახლა ხალხის ეკონომიკური და სოციალური სფერო გახდა. ცხოვრების ასპარეზზე გამოსული მოწინავე თაობის ტრიბუნად „კვალი“ შეიქმნა. ამ თაობის ერთ-ერთმა წინამძღოლმა ე. ნინოშვილმა „კვალის“ 1893 წლის 32-ე ნომერში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გამოაქვეყნა სტატია „ძველი დავა ახალ ქერქში“, სადაც საქართველოს ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის საკითხებს მთელი საზოგადოების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საკითხებს უკავშირებდა. ამ სტატიაში ავტორი ებაექრებოდა მეველეს, რომელიც აცხადებდა, რომ საქართველოს ყოველი თაობის მოვალეობა იყო და არის შეისწავლოს თავისი ერის აწმყო და წარსული, იცავდეს და ავითარებდეს მშობლიურ ენას, იჩენდეს მოქალაქეობრივ მხნეობას და აღადგენდეს კეთილ ჩვეულებებს, აღამაღლებდეს მის ზნეობას, ზრდიდეს მის სიმდიდრესა და კმაყოფილებას; რომ ახალგაზრდა თაობამ უნდა შეიგნოს — უხვ ბუნებრივ სიმდიდრეთა შესასწავლად საქართველოს მცოდნე, მომზადებული და განვითარებული ადამიანები სჭირდებაო. მეველეს მიერ შემოთავაზებული დებულება საქართველოს საზოგადოების მხოლოდ ერთი ნაწილის ეკონომიკურ აღორძინებასა და მომძლავრებას გულისხმობდა. ყოველივე ამის საპასუხოდ ე. ნინოშვილი აღნიშნავს, რომ დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში ერის ერთი ნაწილია მდიდარი და არა მთელი ერიო. „მერე რაში გამოადგა ერთი ნაწილის სიმდიდრე მეორე ნაწილს, პროლეტარიატს. — განაგრძობს ავტორი, — რომლებიც აქა-იქ ქუჩებზე შიმშილით იხოცებიან იმ დროს, როცა რომელიმე მდიდარი ან ლორდი ან ბურჟუა დღიურად თუმნობით ხარჯავს თავისი ძაღლის სარჩენად“. ამერიკაში, დასძენს იგი, სადაც ფულის დიდი მარაგი დაგროვდა, მისი მოსახლეობის „კარგა დიდ ნაწილს სიმშვილით კუჭი ეწვის და არაფერში გამოსდგომია ბურჟუაზიის სიმდიდრე“. ბოლოს კი დაასკვნის, რომ „საუკეთესო პოლიტიკო-ეკონომებმა მეცნიერულათ, ისტორიული ფაქტებით დაამტკიცეს, რომ იქ, სადაც კაპიტალიზმი

და მრეწველობა ეხლანდელი ეკონომიური და სოციალური წეს-
წყობილებით ფეხს გაიდგამს, ერის ერთი ნაწილი დატაკდება და
ვარდება მეორე ნაწილის ხელში ეკონომიურ მონადო.⁵

ამავე სტატიაში ახსნილი და დასაბუთებულია საზოგადოების
ისტორიული განვითარებით განპირობებული აუცილებლობა თაო-
ბათა შორის ატეხილი ბრძოლისა, რომელიც რუსეთის საზოგადო-
ებრივი მოძრაობიდან გადმოვიდა ჩვენში. ე. ნინოშვილი სწორად
აფასებს სამოციანი წლების რუსეთის საზოგადოებრივ ვითარებას,
მის ისტორიულ მნიშვნელობას.

აღძრულ საკითხთა გასარკვევად და თავის დებულებათა ნა-
თელსაყოფად, ავტორი უხვად იყენებს ფაქტობრივ მასალას, იკვ-
ლევს და მეცნიერულად ანალიზებს საქართველოს სოციალურ-
ეკონომიკური ვითარების ცალკეულ მოვლენებს.

„ივერიის“ პუბლიცისტიან—მეველესთან პოლემიკაში ე. ნინო-
შვილი ამჟღავნებს მარქსისტული მოძღვრების საკმაო ცოდნას,
თავის ყოველ დებულებას აფუძვნებს ამ მოძღვრებაზე, რაც მას
საშუალებას აძლევს სწორად განჭვრიტოს საქართველოს საზოგა-
დოებრივ-ეკონომიკური განვითარების გზები. ამის ერთ-ერთი დამა-
დასტურებელია ე. ნინოშვილის ის შეხედულება, რომ იმდროინდელ
საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარების შეფერხება არა მარ-
ტო შეუძლებელი იყო, არამედ არასასურველიც.

თავისი მოსაზრებები ე. ნინოშვილმა გააღრმავა და დაასაბუთა
„კვალის“ იმავე წლის 39-ე და მე-40 ნომრებში გამოქვეყნებულ
სტატიაში „უებარი საშუალება საქართველოს გამდიდრებისათვის“,
რომელშიც ეკამათება „ივერიის“ პუბლიცისტებს — მაჩხანელს,
იაკობ გოგებაშვილს, „Plebs“-სა და მეველეს. დასაწყისში ავტორი
ცხადყოფს, თუ რა უსაფუძვლოა დ. მაჩხანელის შეხედულება, რომ
საქართველოში „დებო-კასების“ შემოღება და გამრავლება თით-
ქოს „ნამდვილ სამოთხედ გადააქცევდა ჩვენს ქვეყანას“. „საბრა-
ლო ევროპელი პროლეტარები! — მწარედ შენიშნავს ე. ნინოშვი-
ლი, — რატო არ გამოუჩნდებათ იმათ ერთი კაცი, რომ დებო-კასე-
ბის გეგმა შეედგინა და უცბათ გაემდიდრებია“.⁵

ე. ნინოშვილი უარყოფს გაზეთ „ივერიის“ იმ მტკიცებასაც,
რომ საქართველოს გამდიდრება შეიძლებოდა სამეურნეო სკო-
ლების დაარსებით, და ნიკო ხიზანიშვილის შეხედულებასაც —
საქართველო გამდიდრდებოდა, ორი ათასი ტექნოლოგი და ამდე-
ნივე აგრონომი რომ გვეოლოდაო.

⁵ „კვალი“, 1893, № 39.

„ივერიის“ პუბლიცისტების მსგავს მოსაზრებას გამოთქამდა ი. გოგებაშვილიც, რომელიც სათავადაზნაურო სკოლის დახურვას დოგების წლიური კრების მონაწილეებს ურჩევდა, კარგად შეესაბამებინათ პერმის გუბერნიის კრასნოუფიმსკის რეალური სასწავლებლების მავგარი სკოლები დავაარსოთო. ამ სკოლის კურსდამთავრებულებად დოვლათს დაატრიალებდნენ ჩვენს ჩამორჩენილ ქვეყანაშიო. ე. ნინოშვილი კი შენიშნავდა, ამგვარი სკოლები მოამზადებენ განათლებულ მოურავებს მდიდარი მებატონეებისათვის.

ე. ნინოშვილი კიდევ უფრო შეუფერებლად მიიჩნევდა „Plebs“-ის მოწოდებას, რომ მეურნეობის აღორძინების გზით დავიბრუნოთ „მოსვენებული, მადარი, უპრეტენზიო ქართული ოჯახი“. ამგვარ ოჯახად ე. ნინოშვილი თვლიდა ილია ჭავჭავაძის მიერ მთელი სისრულით დახატულ ლუარსაბ თათქარიძის ოჯახს.

„Plebs“-მა და მეველემ სცადეს თავი დაეხსნათ ე. ნინოშვილის მკაცრი კრიტიკისაგან და დაიწყეს იმის ახსნა-განმარტება, რომ ქვეყნის ბურჯს შეადგენდა ყველა განათლებული პირი, რომლებიც შეგნებულად იბრძოდნენ თავისი ცხოვრების გასაუმჯობესებლად. ე. ნინოშვილს კი ბრალი დასდეს, სიმდიდრეს ბოროტებად მიიჩნევსო.

ე. ნინოშვილი დასმულ საკითხთა ანალიზისას მარჯვედ იყენებს მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიკის დებულებებს. იგი იშველიებს კ. მარქსის მიერ ინგლისის ეკონომიური ვითარების აღწერას და ხაზს უსვამს, რომ ამ კაპიტალისტურად განვითარებულ ქვეყანაში უფრო მეტი დატაკია, ვიდრე კავკასიაში, რადგან აქ სიმდიდრე ჯერ კიდევ არ გამხდარა რამდენიმე კაცის საკუთრებად ამგვარი ვითარებისას ინტელიგენციისა და მწერლების მთავარ მოვალეობად ე. ნინოშვილი მიიჩნევდა ისე მოემზადებინათ ნიადაგი სიმდიდრისათვის, რომ „მუშას თავისი ნაშრომი რჩებოდეს, ქუჩაში ადამიანი შიმშილით არ კვდებოდეს“.⁶

„კვალის“ 1893 წლის ნომრებში დაიბეჭდა აკაკი წერეთლის ზოგადი ხასიათის გონებამახვილური იუმორისტული წერილები და შთამბეჭდავი მოგონებები, რომლებშიც ქართველ მოღვაწეთა ცხოვრება იყო აღწერილი; ქვეყნდებოდა გ. წერეთლის წერილები ისტორიულ-არქეოლოგიურ და სამეურნეო საკითხებზე, სხვადასხვა ავტორთა მიმოსილვითი სტატიები კაცობრიობის გამოჩენილი ადამიანების, კულტურის, მეცნიერებისა და ხელოვნების დარგში მსოფლიო მიღწევების შესახებ, ხომლელის ლიტერატურულ-კრი-

⁶ „კვალი“, 1893, № 40.

ტიკული წერილები; თავსდებოდა მდარე პუბლიცისტური ნაწარმოებებიც, რომელთა ავტორები ქება-დიდებათ იხსენიებდნენ ვადაზნაურობას. ერთ-ერთი სტატიის ავტორი „რა სოფელს“ (1893, № 6) კაპიტალიზმის შემოჭრას ვერ ხედავდა და სოფლის მოსახლეობის სიდუხჭირეს თავადაზნაურთა მამულების გაუმიჯნაობითა და ქართლში ტყეების გაჩეხით ხსნიდა. გრ. გველესიანი კი სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის მამოძრავებელ ძალად, სოფლის მეურნეობის აღორძინების ქვაკუთხედად მიწის კერძომესაკუთრულ წარმოებას მიიჩნევდა, ხოლო სოფლის მეურნეობის დაცემის მთავარ მიზეზად — სოფელში კრედიტის უქონლობას. მას სოფლად კაპიტალიზმის შემოჭრა არაფრად ეჩვენებოდა და ყოველი საშუალებით ებლაუჭებოდა თავად-აზნაურთა მიერ მიწა-მამულის შენარჩუნებას მათი მეურნეობის განვითარების გზით

ამგვარი წვრილმანის და უმნიშვნელო საკითხების განხილვას გაზეთი ზოგჯერ საკმაო ადგილს უთმობდა. იქნებ ამის გამოც იყო, რომ სხვა ორგანოებში მოღვაწე პუბლიცისტები „კვალს“ უიღებოდას, მიმართულების უქონლობას სწამებდნენ. სინამდვილეში კი გაზეთის რედაქცია მთელი გულმოდგინებით ცდილობდა არ გამოჩენოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების არც ერთი წვრილმანი, კვალდაკვალ მიჰყოლოდა მოვლენებს, აესახა ხალხის მატერიალური და სულიერი ცხოვრების პროგრესი. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ დაეტყო „კვალს“ მისი არსებობის მეორე წელს, როდესაც რედაქციამ ფართოდ გაუღო კარი ჯერ ე. ნინოშვილის, ხოლო შემდეგ სილიბისტრო ჯიბლაძის, მიხა ცხაკაიასა და ფილიპე მახარაძის პუბლიცისტუკას, რომელიც ფაქტიურად „მესამე დასელთა“ ნებისა და მისწრაფების, მათი ახალი იდეების გამომხატველი იყო.

ე. ნინოშვილის ღრმა იდეური შინაარსისა და პოლიტიკური სიმახვილის მქონე სტატიების გამოქვეყნებით დაირღვა მდუმარება. ქვეყანამ დაინახა, რომ ცხოვრების ასპარეზზე გამოდიოდა ახალი თაობა, რომელსაც ახალი იდეები, შეხედულებები და ზნეობრივ-მორალური კანონები შემოჰქონდა.

1894 წელს გაზეთში დიდი ადგილი ეთმობოდა ცხოვრებაში შემოჭრილი ეკონომიკური და სოციალური ცვლილებების ასახვას. „კვალი“ იქცა ახალი ღროის, ახალი ეპოქის წარმომადგენელთა ტრიბუნად, მათი თვალსაზრისისა და შეხედულებათა გამომხატველად. გაზეთში საფუძვლიანად შეუქდებოდა საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერებანი, მდიდართა და ღარიბთა წინააღმდეგობა, მათ შორის გაჩენილი ღრმა უფსკრული.

„კვალმა“ პირველმა დაუჭირა მხარი ახალი თაობის პუბლი-

ცისტურ შემართებას და პირველმა აღნიშნა მათ მიერ ცხოვრების განვითარების ფილოსოფიური შეცნობის სისწორე. „კვალის“ პუბლიცისტიკას პოლიტიკური სიმახვილე და მეცნიერულ-ფილოსოფიური სიღრმე ე. ნინოშვილმა მისცა. მის ირგვლივ შემოკრებილმა ჯგუფმა, რომელიც თავის თავს სოციალ-დემოკრატიას უწოდებდა, თავისი მოქმედების პროგრამა საქვეყნოდ გამოაცხადა. „კვალის“ პუბლიცისტებმა პირველებმა საქართველოში აღიარეს და დაიცვეს მარქსიზმის ცხოველყოფილი იდეები საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების კანონზომიერებათა შესახებ და გაბედულად დაიწყეს ამ იდეების პროპაგანდა. ეროვნული მთლიანობის იდეალებს, რომლებსაც სამოციანელები ეთაყვანებოდნენ, მათ გაბედულად დაუპირისპირეს კლასთა ბრძოლის, ინტერნაციონალიზმისა და ყველა დაჩაგრულთა სოლიდარობის დიადი იდეები.

*

1893—1896 წლებში „კვალმა“ პირველმა სცადა მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსულ სამთაობას შორის ურთიერთობის საკითხის გარკვევა და ამ ურთიერთობის გამწვავების ახსნა, რაც თავისთავად ცხოვრების ასპარეზზე მესამე დასის გამოსვლასთან იყო დაკავშირებული.

ახალი დასის არსებობა პირველად გამოჩნდა ე. ნინოშვილის დასაფლავებაზე (1894 წლის 8 მაისი) მის თანამოაზრეთა მიერ წარმოთქმულ სიტყვებში. ამ დღეს „კვალმა“ საქართველოს საზოგადოებრივ მოძრაობაში ახალი ისტორიული ხანის დასაწყისი უწოდა.

21-ე ნომერში „დამსწრის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ ვრცელ წერილში გ. წერეთელი ამაღლებულად მოუთხრობდა მკითხველს ე. ნინოშვილის დასაფლავებაზე ნახულს, გაგონილსა და განცდილს. ამ შესანიშნავ პუბლიცისტურ ნაწარმოებში ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ გ. წერეთელმა პირველმა აღიარა ცხოვრების ასპარეზზე ახალი თაობის გამოსვლა და ის, რომ ამ თაობის წინამძღოლი ე. ნინოშვილი იყო. ავტორის თქმით, „რაზმად დაწყობილ“ ამ თაობას ხალხში უნდა შეეტანა „განათლების შუქი“, მეცნიერულად დადასტურებული ნათელი აზრები და თვალყური ეღვენებინა მსოფლიოს ცხოვრების მიმდინარეობისათვის.

გ. წერეთელს პირველ დასად მიაჩნდა ილია ჭავჭავაძის ირგვლივ შემოკრებილი სამოციანელთა ბრწყინვალე პლეადა, ხოლო მეორე დასად — გაზეთ „დროების“ ჯგუფი, რომელსაც სათავეში ედგნენ გ. წერეთელი და ნ. ნიკოლაძე.

ე. ნინოშვილის დასაფლავებაზე წარმოქმულ სიტყვებში სილიბისტრო ჯიბლაძემ და ლადო დარჩიაშვილმა მარქსისტული მოძღვრების მოშველიებით მართებულად გააშუქეს საზოგადოებრივი მოძრაობის თავისებურებანი 90-იანი წლების საქართველოში და წარმოადგინეს თავიანთი მოქმედების პროგრამა.

ე. ნინოშვილის დასაფლავების შესახებ დაწვრილებითი ანგარიშის გარდა, 21-ე ნომერში „ამხანაგის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნდა მიხა ცხაკაიას მოგონება „უდროოდ დაკარგულის ეგნატე ნინოშვილის (ინგოროყვას) სახელს“, რომელიც დამაჯერებლად მოგვითხრობს მწერლის მწარე ცხოვრების გზაზე, მის დიდ ნიჭსა და შრომისმოყვარეობაზე, კეთილშობილებასა და ჰუმანიზმზე, მის მოწინავე მსოფლმხედველობასა და ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე. მოგონებაში მიხა ცხაკაია უსაყვედურებდა „ივერიის“ რედაქციას იმის გამო, რომ უხვად სარგებლობდა მწერლის თხზულებებით და სილატაკეში მყოფს არავითარ ჰონორარს არ უხდიდა. მიხა ცხაკაიას ეს წერილი და 26-ე და 28-ე ნომერებში მოთავსებული მისივე „პასუხი გრ. ყიფშიძეს“ წარმოადგენენ მაშინდელი საზოგადოებრივი წეს-წყობილების წინააღმდეგ მიმართულ პამფლეტებს. მასში ნაჩვენებია, რომ გრ. ყიფშიძე ამაოდ იმართლებდა თავს და უარყოფდა მიხა ცხაკაიას მიერ „ივერიის“ რედაქციისადმი წაყენებულ ბრალდებას. ავტორის მკაცრი ტონი გამოწვეულია 90-იან წლებში ერთმანეთის საწინააღმდეგო, ძველი და ახალი თვალსაზრისის უკომპრომისო შეჯახებით.

მიხა ცხაკაიამ ამ წერილში მართებულად შეაფასა და საზოგადოებას თვალნათლივ დაანახვა ე. ნინოშვილის პუბლიცისტურ ნაწარმოებთა უდიდესი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ფილოსოფიურ-შემეცნებითი მნიშვნელობა, მათი პოლიტიკური და სოციალური სიმახვილე.

„კვალის“ 1893 — 1894 წლების პუბლიცისტის თავისებურებისა და პოლიტიკური მიმართულების გასარკვევად საყურადღებოა 1894 წლის პირველ ნომერში მოთავსებული მიმოხილვა „ერთი წლის „კვალი“. მასში აღნიშნულია, რომ „ივერიის“ სკეპტიკური დამოკიდებულების მიუხედავად გაზეთმა „კვალმა“ დაიცვა თავისი მეობა და ამ დაცვაში მისი იმედი იყო „ნორჩი, ახალი, ქვეყნის სარგებლობის გულისათვის თავდადებული მომავალი თაობა“⁷. ამ ახალი თაობისაგან, მესამედსეულებისაგან ელოდა გაზეთი „კვალი“ ახალ წყაროს აზროვნებისა და საზოგადო თავგანწირულებისა“.

⁷ „კვალი“, 1894, № 1.

1894 წელს „კვალში“ გამოქვეყნებულ პუბლიცისტურ ნაწილ-
მოებთან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ყარბის (ბ. გელეი-
შვილის) პოლემიკურ-პამფლეტური ხასიათის სტატია „მოამბე“ და მესამე დასი“, რომელიც 47-ე და 48-ე ნომრებშია
მოთავსებული. იგი მიმართულია „ივერიის“ და „მოამბის“ პუბლი-
ცისტების კონცეფციათა წინააღმდეგ. საქმე ის იყო, რომ „კვალის“
მიერ შენიშნული და აღიარებული ახალი დასი „ივერიამ“ და
„მოამბემ“ არარაობად გამოაცხადეს, „კვალს“ უღლეურობა უწი-
ნასწარმეტყველეს და უარყვეს როგორც ახალი დასის ცხოვრების
ასპარეზზე გამოსვლა, ასევე საქართველოში კაპიტალიზმის არსე-
ბობაც.

3. გელეიშვილი „ივერიისა“ და „მოამბის“ პუბლიცისტებთან
პოლემიკაში ამტკიცებს, რომ 90-იანი წლებისათვის ხიდი ჩატეხი-
ლია არა მხოლოდ თავადაზნაურობასა და გლეხობას შორის, არა-
მედ მდიდრებსა და ღარიბებს შორის საერთოდ; რომ წოდებრივ
უპირატესობას „ანდერძი და წესი აეგო“; რომ დღეს წოდებათა
ნაცვლად არიან „მდიდარი და ღარიბი“, ხოლო ცხოვრება იმ-
დაგვარად ვითარდება, რომ მათ შორის იზადება წინააღმდეგობა და
ბრძოლა. ავტორის თქმით, ღარიბთა უმრავლესობის დამცველად
უკვე გამოსული იყო ახალი თაობა — მესამე დასი რომელიც ამ
უმრავლესობის მიმხრობაში ხედავდა „საქართველოს ბედნიერების
ნიშანწყალს“.

48-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ამავე სტატიის მეორე ნაწილში
პ. გელეიშვილი კრიტიკულად განიხილავს ნ-ლის კონცეფციას, რო-
მელიც ამ უკანასკნელმა წარმოადგინა „სალიტერატურო შენიშვ-
ნებში“ („მოამბე“, 1894, № 10). ნ-ლის აზრით, ს. ჯიბლაძის მიერ
საქართველოში კაპიტალიზმის შემოჭრისა და განვითარების აღია-
რება მცდარი იყო, რადგან არ გვქონდა ფაბრიკა-ქარხნები და
წარმოებაში არ გამოიყენებოდა მანქანა-იარაღები. პ. გელეიშვილმა
სათანადო ფაქტებით დაადასტურა, რომ უქონელთა ჩავვრა უფრო
გაძლიერდა, რომ კაპიტალიზმის აღმავლობისათვის მოქმედი ფაქტო-
რი ფაბრიკა-ქარხნების რიცხვი კი არ არის, არამედ ჩავვრის ხასია-
თი, შრომის ყიდვა-გაყიდვის, ადამიანთა გაღატაკების პროცესი.

ამავე საკითხებს ეხებოდა ფხა (იაკობ-ფანცხავა) თავის ვრცელ
სტატიაში „ფაქტორები ისტორიის პროცესისა“, რომელიც „კვა-
ლის“ 1894 წლის ოთხ ნომერში (49—52) გამოქვეყნდა. იგი ძირი-
თადად მიმართულია ნ. ჟორდანიას წერილის „ეკონომიური წარმა-
ტება და ეროვნება“ წინააღმდეგ, რომელიც „მოამბის“ ამავე წლის
მე-5 და მე-6 ნომრებში გამოქვეყნდა.

როგორც ვხედავთ, მესამე დასის წარმომადგენლები საქართველოს ისტორიული განვითარების მეცნიერულ-ფილოსოფიური ანალიზით ცხადყოფდნენ იმ დროს ჩვენში კაპიტალიზმის მომქვედრებას, ამასთან ორი მოწინააღმდეგე ბანაკის — მდიდრებისა და ღარიბების კლასობრივ დაპირისპირებას.

ე. ნინოშვილის დასაფლავებაზე ს. ჯიბლაძის მიერ საჯაროდ წარმოთქმულმა სიტყვამ, მესამედასელთა პროგრამის გამოცხადებამ და „დამსწრის“ ფსევდონიმით „კვალში“ ვრცელი წერილის გამოქვეყნებამ, რაც ე. ნინოშვილის დაკრძალვის ამბებს მიეძღვნა, ხალხოსნური და ლიბერალური მიმართულებების პუბლიცისტები მესამედასელთა წინააღმდეგ განაწყობ და ამოძრავა. ამ ბრძოლაში ყველაზე აქტიურად ჩაებნენ „ნალი“ (ნანეიშვილი), „ლალი“ (ლასხიშვილი) და „ვ. წ.“ (ვასილ წერეთელი). 1895 წელს გამოქვეყნდა წერილები: ნალისა — „სალიტერატურო შენიშვნები“ („მომბე“, № 10), ვ. წ.-სი — „არსებობს თუ არა ჩვენში კლასთა ბრძოლა?“ („ივერია“, № 73), ლალისა — „ჟურნალი „კვალი“ ისევ თავის მშობართულების კვლევაშია“ („ივერია“, 1895. № 15, 19, 69). მათი ავტორები მტკიცედ ეჭიდებოდნენ ძველს, დრომოქმულს და არ სურდათ დაენახათ, რომ ქართველი ხალხის ცხოვრება ბურჟუაზიულ ლიანდაგზე იყო შემდგარი და ობიექტური კანონების ზემოქმედებით მიექანებოდა წინ.

განსაკუთრებული პუბლიცისტური შეხლა-შემოხლა გამოიწვია ს. ჯიბლაძის პოლემიკურმა სტატიამ „კვალი“ და მესამე დასის მწერლები (ჩვენი ლიტერატურული ილუზია)“, რომელიც „კვალის“ 1895 წლის რამდენიმე ნომერში გამოქვეყნდა (№№ 8, 9, 10, 13, 14). სტატიაში მოცემულია საქართველოს საზოგადოებრივი განვითარების ღრმა ისტორიული ანალიზი მარქსისტული დებულებების მომარჯვებით. ავტორი მხარს უჭერს ე. ნინოშვილის სოციალ-პოლიტიკურ შეხედულებებს და იძლევა მათს შემდგომ განვითარებას. სტატიაში, სათანადო ისტორიული ფაქტების ანალიზით, მეცნიერულად დადასტურებულია კაპიტალიზმის შემოჭრა და დამკვიდრება საქართველოში, რაც იწვევდა ორი ანტაგონისტური კლასის საბოლოო ჩამოყალიბებასა და მათ შორის გარდუვალ ბრძოლას; ვზადავზა წარმოდგენილია მესამე დასის შემდგომი მოქმედებისა და მოღვაწეობის პროგრამა, ნაჩვენებია მისი ისტორიული მისიის საერთო მნიშვნელობა.

ს. ჯიბლაძეს დიდ ისტორიულ მოვლენად მიაჩნია „დამსწრის“ ფსევდონიმით ვაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნებულ წერილში გაშუქებული ე. ნინოშვილის დაკრძალვისას მომხდარი ფაქტები. ვაზე-

თის იმავე წლის მე-13 ნომერში მოთავსებული სტატიის ნაწილს, რუსულ და ქართულ ენებზე, წამდვარებული აქვს კ. მარქსის ცნობილი სიტყვები „კაპიტალის“ პირველი ტომის გერმანულ ედიციონის წინასიტყვაობიდან: „ინდუსტრიულად უფრო განვითარებული ქვეყანა ნაკლებად განვითარებულ ქვეყანას მხოლოდ მისი მომავლის სურათს უჩვენებს“.

ს. ჯიბლაძეს მთელი სიგრძე-სიგანით აქვს დასმული საქართველოში კაპიტალიზმის შემოჭრისა და განვითარების საკითხი. პუბლიცისტი ცხოვრებისეული ფაქტების მოშველიებით ადასტურებს, რომ სავაზმო და სამრეწველო კაპიტალიზმის დამკვიდრებით ჩვენში იქმნებოდა პირობები კაპიტალიზმის უმაღლესი ფაზისათვის, ავტორი იძლევა მაშინდელი საქართველოს სოციალური ვითარებისა და დასებს შორის ურთიერთობის საკმაოდ რეალურ შეფასებას.

90-იანი წლების ინტელიგენციის პრაქტიკულ მოქმედებასა და თეორიულ შეხედულებებზე თავისი აზრი ჩამოაყალიბა არჩილ ჯორჯაძემ სტატიის „ოთხმოციანი და ოთხმოცდაათიანი“, სადაც ერთმანეთს დაუპირისპირა ფხას, გ. ლასხიშვილის, ალ. ნანეიშვილის, ნ. ჟორდანიასა და ს. ჯიბლაძის შეხედულებები და აღიარა, რომ ამ კამათში სიმართლე ს. ჯიბლაძისა და მისი ამხანაგების მხარეზე იყო.

ვ. წერეთელმა „ივერიის“ 1895 წლის 73-ე ნომერში ს. ჯიბლაძეს უმაღლესი უბასუხა წერილით „არსებობს ჩვენში კლასთა ბრძოლა თუ არა?“ მასში ავტორი აღნიშნავდა, რომ, მართალია, კაპიტალიზმი მძლავრად შემოიჭრა და მან შეცვალა საქართველოს ეკონომიკური, ზნეობრივი და გონებრივი ვითარება, მაგრამ ჩვენი ხალხის საარსებო წყარო ჯერჯერობით ნატურალური მეურნეობაა.

ვ. წერეთლისა და ლალის წინააღმდეგ მიმართული წერილი „გაკვრითი პასუხი“, რომელიც „კვალის“ იმავე წლის რამდენიმე ნომერში (№ 20—23) გამოქვეყნდა, ლიტერატურულ სარბიელზე ახალგაზრდა პუბლიცისტის ფ. მახარაძის პირველ გამოსვლად ითვლება და მას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმიტაც, რომ ავტორი მარქსიზმის პოზიციებიდან შეებრძოლა სახელმძღვანელო პუბლიცისტებს და სწორად გააშუქა 90-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივი ვითარება.

ვ. წერეთლისა და ლალის სტატიებიდან მოყვანილი ადგილები, რომლებშიც საქართველოში კაპიტალიზმის დამკვიდრება და მდიდარსა და ღარიბს შორის არსებული წინააღმდეგობაა უარყოფილი, ფ. მახარაძის აზრით, გადმოგვცემენ ავტორთა მთავარ იდეას, მათს მცდარ შეხედულებებს. ამ ადგილების მოყვანით ფ. მახარაძემ

მკითხველს ნათლად დაანახვა საკამათო საკითხების არსი, ხოლო შემდეგ წარმოადგინა თავისი შეხედულება, დაკვირვება და მსჯელობა. ავტორი მკაცრად შენიშნავს, რომ მოწინააღმდეგეების ცისტების „ზღიპინი და გოდება აწინდელი საზოგადოებრივი კლასთა შუა განხეთქილების ჩამოვარდნის თაობაზე მარტო იმათ უმეცრებას, მარტო იმათ ცხოვრების არ ცოდნას მოასწავებენ“⁸.

ფ. მახარაძე ავითარებს იმ აზრს, რომ „ვ. წ.“, „ნა-ლი“ და „ლა-ლი“ თითქოსდა მარქსისტულ პოლიტიკურ ეკონომიასაც იყენებდნენ, მაგრამ მისი ანბანიც ვერ უსწავლიათო. ავტორი უმართებულოდ მიიჩნევს იმას, რომ „ივერიის“ პუბლიცისტებს ნატურალური წარმოების არსის გაურკვეველად გამოჰქონდათ დასკვნა, თითქოს ქართველი ერის ხსნა მესაკუთრეთა არსებობაში მდგომარეობდა და წვრილი მიწათმფლობელობა იქნებოდა ჩვენი ეკონომიკური მდგომარეობის საუკეთესო ფორმა. ფ. მახარაძე მარქსისტული დებულებების მოშველიებით ამტკიცებს, რომ წვრილი მესაკუთრენი სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების შემფრხებლები არიან, რადგანაც წვრილი მესაკუთრე ძველი, დახავსებული წესწყობილების მომხრე და დამცველია; მათ არ შეუძლიათ ისტორიული განვითარების პროცესის პირუკუ შეტრიალება და მხოლოდ აგვიანებენ ან აფერხებენ ამ მოძრაობასო.

ფ. მახარაძე მეცნიერ-ისტორიკოსის თვალთახედვით ამტკიცებს, რომ რუსეთი კარგა ხანია დაადგა კაპიტალიზმის განვითარების გზას და, რადგანაც საქართველო რუსეთის იმპერიის ნაწილია, კაპიტალიზმის შემდგომი განვითარება აქაც გარდაუვალია. შემდეგ ავტორი განსაზღვრავს ნატურალური წარმოებისა და კაპიტალისტური წარმოების თავისებურებებს, ხსნის, თუ რა განაპირობებს იმას, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში ერთდროულად არსებობს ორივე ამ სახის წარმოება.

ფ. მახარაძის ამ სტატიაში ერთმანეთს ორგანულად ერწყმის ავტორის ერუდიცია და რწმენა, მეცნიერული დაკვირვება და მსჯელობის სწორი ლოგიკა.

1893 — 1896 წლებში „ივერიის“, „მომამისა“ და „კვალის“ პუბლიცისტების საკამათო საგნებად ა. ჯორჯაძე მიიჩნევს ინტელიგენციის გაკვირვებას იმის გამო, რომ ძველი თაობის მოღვაწე გ. წერეთელი ახალი მიმართულების ბელადად გამოდიოდა, გაურკვევლობას დასთა კლასიფიკაციის პრინციპში და საქართველოში კაპიტალისტური წყობილებისა და კლასთა ბრძოლის არსებობას.

⁸ „კვალი“, 1895, № 20.

ცხარე ლიტერატურული ბრძოლა ამ უკანასკნელი საკითხის ორგანიზაციულ გეგმად. დანარჩენი საკითხები მისგან ორგანიზაციულად გამომდინარეობდნენ.

„ლალი“ თავის ფელეტონში ამტკიცებდა სოციალ-დემოკრატიული პრინციპების უადვილობასა და უნიადაგობას ჩვენში, ცდილობდა გამოენახა გზები საქართველოს კაპიტალისტური განვითარების თავიდან ასაცილებლად, უარყოფდა „უცხო თეორიის“ ბრძოლად გადმოღებას და მის ნაცვლად საჭიროდ თვლიდა ადგილობრივი ფაქტების ღრმად შესწავლასა და დასკვნის ამ გზით გაკეთებას.

ფსევდონიმს („ქართველი მკითხველი“) ამოფარებული პუბლიცისტი მარქსიზმის პოზიციებიდან უმართავს „ლალს“ ლიტერატურულ ბრძოლას, უნარიანად პოულობს მისსავე აზრებში საპირისპირო დებულებებს და საამჟამოზე გამოაქვს ისინი, რითაც განსაკუთრებულ ცხოველყოფილებას ანიჭებს საკუთარ მოსაზრებებსა და დებულებებს.

„ქართველმა მკითხველმა“, „ლალის“ საპირისპიროდ, დაამტკიცა, რომ სოციალ-დემოკრატიული პრინციპები ახალია, ისინი საზოგადოებაში არიან ფესვგადგმული და მათი პროპაგანდით „კვალმა“ ახალი სიტყვა თქვა; რომ ჩვენი ქვეყანა კარგა ხანია დაადგა კაპიტალიზმის განვითარების გზას და მისგან თავის დაღწევა შეუძლებელია; რომ ერის კულტურული წარმატება აუცილებლად დამოკიდებულია ეკონომიკურ წარმატებაზე და ეს უკანასკნელი უბრძოლველად არც ერთ ქვეყანაში არ მომხდარა. რაც შეეხება წოდებათა შორის ურთიერთობის საკითხს, „ქართველი მკითხველი“ იმ აზრისაა, რომ 1861 წლის რეფორმის შემდეგ ჩვენი ერის ცხოვრებაში ახალი ხანა დაიწყო: თავადაზნაურობა და გლეხობა ცხოვრების განსხვავებულ გზას დაადგნენ და ისინი სხვადასხვა საშუალებებით იბრძვიან ერთმანეთის წინააღმდეგ; ამ წოდებებს შორის ბრძოლაში ჩაერია ფულის მქონებელთა კლასი.

1894 წლის „მომამის“ მე-5 და მე-6 ნომერებში გამოქვეყნდა ნ. ჟორდანიას „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“, რომლის პასუხსაც წარმოადგენდა „ფხას“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი ი. ფანცხავას სტატია „ფაქტორები ისტორიული პროცესისა“ („კვალი“, 1894, № 49—52). „ფხას“ ამ გამოსვლას ნ. ჟორდანიამ უპასუხა სტატიით „კრიტიკის კრიტიკა“ („კვალი“, 1895, № 19—23), რომელსაც მოჰყვა „ს-ნის“ ხელმოწერით, „ივერიის“ იმავე წლის 110-ე ნომერში, გამოქვეყნებული „მცირე შენიშვნა“.

„ქართველი მკითხველის“ წერილი „შესანიშნავი შენიშვნის

ავტორს“ მიმართულია სილ. ხუნდაძის წინააღმდეგ და მიზნად ის-
ხავს ნ. ჟორდანიას მოსაზრებათა დაცვას. ეს უცნობი ავტორი, მიეც-
ნიერულად ამტკიცებს, რომ მარქსისტულ დიალექტიკურ მატერია-
ლიზმს შეცდომით უწოდებენ ეკონომიკურ ან ისტორიულ მატე-
რიალიზმს, რომ დიალექტიკური მატერიალიზმი არის მეცნიერული
კვლევის მეთოდი, რომელიც მარქსისა და ენგელსის მეოხებით
დამკვიდრდა მეცნიერებაში; რომ ამ მეთოდის დამკვიდრების გამო
მეცნიერებას სათავეში უდგანან მარქსისტები. ავტორი შეახსენებს
„ს—ნ“-ს, რომ კ. მარქსის „კაპიტალი“ დიალექტიკური მატერია-
ლიზმის ბრწყინვალე დადასტურებაა და არა მეცნიერულად დაუმტ-
კიცებელი ჰიპოთეზა, როგორც ამას „ს—ნ“ ფიქრობს.

„ქართველი მკითხველის“ სტატია „ვინ ვის სწამებს ცილს“
(„კვალი“, 1895, № 38 და 39) ასევე პოლემიკური ხასიათის ნაწარ-
მოებია და მიმართულია მეველეს 1893 წლის „ივერიის“ მე-15
ნომერში გამოქვეყნებული მეთაური წერილის წინააღმდეგ. თავის
სტატიაში „ქართველი მკითხველი“ მხარს უჭერს რუსეთისა და
საქართველოს ახალგაზრდობის შეთანხმებულ მოღვაწეობას, ურომ-
ლისოდაც შეუძლებელი იქნებოდა დიადი მიზნისათვის ბრძოლა.
მეველისა და „შრომანის“ პოზიცია ამ საკითხში ბუნდოვნად მო-
ჩანდა, ისინი არ ითვალისწინებდნენ ამ ორი ქვეყნის ახალგაზრ-
დობის დაახლოებას.

„კვალისა“ და „ივერია“-„მოამბის“ პუბლიცისტების ლიტერა-
ტურული პაექრობა და ბრძოლა გრძელდებოდა 1896 წელსაც. ეს
ბრძოლა ისტორიული აუცილებლობით იყო გამოწვეული. „კვა-
ლის“ პუბლიცისტები, იმაში დარწმუნებულნი რომ ისტორიული
სიმართლე მათ მხარეზე იყო, ფართოდ ეხმაურებოდნენ მოწინა-
აღმდეგე ბანაკის პუბლიცისტთა მიერ სოციალურ-ეკონომიკურ სა-
კითხთა განხილვისას წამოჭრილ პრობლემებს.

რუსეთისა და საქართველოს საზოგადოებრივ-ეკონომიკურა
ცხოვრების განვითარებაში წლითიწლობით სულ უფრო აშკარად
შეიმჩნეოდა აღმავალი მდინარება. იზრდებოდა მუშათა კლასის
რიცხვი, ფართოვდებოდა მათი რევოლუციური მოძრაობა. ეს
საშუალებას აძლევდა მესამე დასის პუბლიცისტებს სულ უფრო
ღრმად განეხილათ ისტორიული სინამდვილით წამოჭრილი საკი-
თხები, ემხილებინათ მოწინააღმდეგეთა მცდარი შეხედულებანი,
დაესახათ თავიანთი მოქმედების ხელსაყრელი პერსპექტივა. ისინი
თავგამოდებით იცავდნენ მარქსისტულ თვალსაზრისს კლასთა
ბრძოლის შესახებ და ცხადყოფდნენ „ივერიისა“ და „მოამბის“
ირგვლივ შემოკრებილი ინტელიგენციის მტკიცებათა უსაფუძვ-

ლობას ჩვენი მეურნეობის თავისებური ხასიათის შესახებ, ამასთან ერთად „კვალის“ ფურცლებზე ისინი კვლავ აქტიურად მუშაობდნენ მარქსისტული მოძღვრების ფართო პროპაგანდას.

„ივერიის“ 1896 წლის მე-40 და 43-ე ნომრებში გამოქვეყნდა კიტა აბაშიძის სტატია „ცხოვრება და ხელოვნება“, რომელშიც ავტორი იცავდა ბრიუნეტიერის მოძღვრებას და თვითონაც ამ მოძღვრების მიმდევრად გამოდიოდა. ფ. მახარაძის პოლემიკურ სტატიაში „მეცნიერება გაკოტრდა თუ მეტაფიზიკა?“ განხილული, შეფასებული და გაკრიტიკებულია, ერთი მხრით, ბრიუნეტიერის შეხედულებები, როგორც მეცნიერ-ფილოსოფოსისა და, მეორე მხრით, მოსაზრებები კიტა აბაშიძისა, როგორც ბრიუნეტიერის ევოლუციური თეორიის მიმდევარისა და დამცველისა. ფ. მახარაძემ მეცნიერულად გამოიკვლია ევოლუციური თეორიის არსი საერთოდ და ბრიუნეტიერის მოძღვრება კერძოდ. მან ჯერ დაასაბუთა ბრიუნეტიერის ევოლუციური მოძღვრების მცდარობა, მისი გამოიჯვნა მარქსისტული ევოლუციური მოძღვრებისაგან, შემდეგ კი თვალსაჩინო გახადა კ. აბაშიძის მცდარი და მიუღებელი პოზიცია.

როგორც ვხედავთ, 1893 — 1896 წლების „კვალში“ ძირითადი ადგილი უკავია ახალი დასის — მესამე დასის წარმომადგენელთა მოწინავე, მებრძოლ პუბლიცისტიკას, რომელიც აღიარებს კაპიტალისტური წყობილების დამკვიდრებას, კლასთა ბრძოლის გამძაფრებასა და პროლეტარიატის ზრდა-განვითარებას და ამ კლასს ბრწყინვალე მომავალს უწინასწარმეტყველებს.

ამგვარი ძლიერი პუბლიცისტიკის გვერდით მოსალოდნელი იყო მუშათა კლასის აუტანელი ჩაგვრისა და არაადამიანური ცხოვრების, მათი რევოლუციური მოძრაობის ამსახველი მასალების ხშირად გამოქვეყნება, მაგრამ გაზეთში ამგვარი მასალები იშვიათად თუ თავსდებოდა.

1895 წელს „საყურადღებო ამბებში“ გამოქვეყნდა კორესპონდენცია ფოთიდან. მასში მოთხრობილია ფოთელ მუშათა აუტანელ მდგომარეობაზე, იმაზე, რომ ცეცხლის გემების დატვირთვა-გადმოტვირთვაზე ისინი 18 საათს მუშაობდნენ დღე-ღამეში.

ამავე წლის „კვალის“ მეორე და მეთერთმეტე ნომრებში დაიბეჭდა „აბისელის“ კორესპონდენცია „ჩვენი მუშებისა და ნოქრების მდგომარეობა“. ავტორი შენიშნავს, რომ მუშებზე ჩვენში არა-ეინ ფიქრობს, — სამუშაო დროს, შემცირების ნაცვლად, კიდევ უფრო ზრდიანო.

მას შემდეგ, რაც ფ. მახარაძემ დაბეჭდვით მოითხოვა საქართველოს მუშათა კლასის მდგომარეობის შესწავლა, მოსალოდნელი

იყო, რომ „კვალი“ ფართო გზას მისცემდა ამ ხასიათის მასალებს, მაგრამ ვერც ამ მხრივ გამოიჩინა თავი გაზეთმა.

ქართული
ენის
საზოგადოებრივი
საბჭო

ამრიგად, „კვალის“ პუბლიცისტებმა გაბედულად აღიარეს იმდროინდელ საზოგადოებაში გააფთრებული კლასთა ბრძოლის არსებობა, მაგრამ თავიანთ ნაწერებში ვერ შეძლეს აესახათ ის, თუ როგორი იყო ამ ბრძოლის გამოვლენის კონკრეტული ფორმები, რა თავისებურებები ახასიათებდა მას.

გაზეთის არსებობის პირველი წლები ეს ის პერიოდია, როცა საზოგადოების განათლებული, საუკეთესო და მოწინავე ნაწილი მთელი მონდომებით ეძებდა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ჩაგრული ხალხის ხსნის გზებსა და რევოლუციური ბრძოლის ფორმებს „კვალის“ პუბლიცისტები ძირითადად მარქსიზმის ფართო პროპაგანდის საპატიო ამოცანას ასრულებდნენ, მაგრამ ბევრ პუბლიცისტურ ნაწარმოებში, ამა თუ იმ საკითხის გაშუქებისას, თავს იჩენდა სხვადასხვაგვარი შეცდომებიც.

გარდა ამ ძირითადი მოტივებისა, 1893—1896 წლებში „კვალი“ ზოგჯერ ადვილს უთმობდა სხვა ხასიათის სტატიებსა და ილუსტრაციებს, ქებით იხსენებდა თავად-აზნაურთა მოღვაწეობას საზოგადოებრივ ასპარეზზე, მათ ზრუნვას მოზარდი თაობის სწავლა-აღზრდაზე. გაზეთში იბეჭდებოდა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ისტორიულ-არქეოლოგიური ხასიათის მეცნიერული წერილები, ზოგიერთ სტატიასა და წერილში ნაჩვენებია და შეფასებული იყო დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები. ბიოგრაფიულ წერილებში გაზეთი მკითხველებს აცნობდა ბურჟუაზიული სახელმწიფოების პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეებს. იგი აშუქებდა ლიტერატურისა და თეატრის საკითხებს, სისტემატურად მიმოიხილავდა კვირის ამბებს. გაზეთმა თავისი სიტყვა თქვა ქართველთა და სომეხთა ურთიერთობაზე. საკმაოდ ძლიერად გამოიყურებოდა კრიტიკისა და ბიბლიოგრაფიის განყოფილება. სხვადასხვა ხასიათის სტატიებსა და წერილებში მთელი სიგრძე-სიგანით იყო წარმოდგენილი მაშინდელი საზოგადოებრივი ვითარების ახალი ეტაპი და თავისებურებები.

1894 წლიდან ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა ახალი თაობა, ეგრეთ წოდებული მესამე დასი, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენების გაშუქებისას ხელმძღვანელობდა მარქსისტული დებულებებით და რადიკალურად უპირისპირდებოდა ბურჟუაზიულ-მემამულური ინტერესების დამცველებს. ამ და მომდევნო, 1895 წელს „კვალმა“ აშკარად და გაბედულად გამოავლინა თავისი სახე და მიმართულება, შეიმუშავა მოქმედების პროგრამა და გადაიქცა საქართველოში პირველი მარქსისტული ჯგუფის — მესამე

დასის პუბლიცისტთა ტრიბუნად. მარქსიზმის მოძღვრებით შეიარაღებული პუბლიცისტებმა მეცნიერულად გამოიკვლიეს, შეისწავლეს და გააანალიზეს იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკური-ეკონომიკური და სოციალური ვითარება და, „ივერია“—„მომამბის“ პუბლიცისტებისაგან განსხვავებით, თავიანთი მოღვაწეობის მთავარ მიზნად დაისახეს ცხოვრების სინამდვილის ობიექტურ კანონზომიერებათა გაშუქება. მათ პირველებმა მოიმარჯვეს მარქსისტული მოძღვრება და მიუყენეს იგი საქართველოს სინამდვილეს. „კვალის“ პუბლიცისტებმა პროგრესული და საპატიო როლი შეასრულეს. აშკარად იგრძნობოდა, რომ მათ დაჯაბნეს „ივერიისა“ და „მომამბის“ პუბლიცისტები ეპოქის მიერ ნაკარნახევი საკითხებისა და პრობლემების ახლებურად, მარქსისტულად გაშუქება-განხილვით.⁹

სამოციანელთა სათაყვანებელ ეროვნული ერთიანობის იდეას მესამე დასის პუბლიცისტებმა გვერდით ამოუყენეს კაპიტალისტური განვითარების გზაზე დამდგარ საქართველოში არსებული კლასთა ბრძოლის გამძაფრების იდეა.

„კვალში“ საკმაო ადგილი დაეთმო მოზარდი თაობის სწავლალზრდის, ხალხში განათლების შეტანის, ქართველი ხალხის კულტურული აღორძინებისა და წინსვლის აქტუალურ საკითხებს.

„კვალის“ პუბლიცისტიკის ქმედითობა და მებრძოლურობა გაპირობებული იყო ახალი ცხოვრების სწორად შეცნობით, მისი საფუძვლიანი მეცნიერული ანალიზით.

ისტევე როგორც „ივერიაში“, „კვალში“ მოღვაწეობდნენ სხვადასხვა მიმართულების პუბლიცისტები, რომლებსაც განსხვავებული პოზიციები ეჭირათ ამა თუ იმ საკითხის გადაწყვეტაში. „კვალის“ პუბლიცისტთა განსხვავებულ პოზიციებზე დგომა კიდევ უფრო აშკარა გახდა მომდევნო წლებში.

მე-19 საუკუნის დამლევს „კვალი“ ერთადერთი ორგანო იყო, რომელიც მზარდი კლასის — პროლეტარიატის ბრწყინვალე მომავლის იდეებს ქადაგებდა. შეიძლება ითქვას, რომ ქართული არალეგალური პრესის მებრძოლი პუბლიცისტიკა სათავეს „კვალიდან“ იღებდა.

⁹ ამ საკითხზე დაწერილებით იხ. პროფ. ლ. გორგილაძის გამოკვლევა — „მარქსისტული მიმდინარეობის წარმოშობა საქართველოში“, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, 1970, ტ. V, გვ. 727—743.

მზია ბოზაძე

აკაკი წერეთლისა და სოციალისტური კოლამიკური ურთიერთობის ისტორიიდან

„ივერიის“ 1886 წლის 21 დეკემბრის ნომერში დაიბეჭდა აკ. წერეთლის ფელეტონი „ლაყბობა“, რომელიც წარმოადგენს აკაკისებურ სხარტ და მამხილებელი შინაარსის ფელეტონს, რომელშიც გაკილულია ადამიანისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლოვანი მხარეები.

თავისი ტალანტის შემწეობით აკაკიმ ადვილად შეძლო ფელეტონში დასმული საკითხი (ადამიანის როლის შესახებ ცხოვრებასა და საზოგადოებაში) პრობლემატური გაეხადა.

ფელეტონი იწყება სოკრატეს სიტყვებით: „მე მხოლოდ ის ვიცი, რომ არა ვიცი-რა“, რასაც აკაკი ზოგიერთთა დასაცინად იყენებს და ამბობს: „ჩვენ ყველაფერი ვიცი, მაგრამ სხვები არ გვიჯერებენ!“ ამის შემდეგ აკაკი ურთიერთს უპირისპირებს გონიერ და უმეცარ ადამიანებს. „როგორც პირველი, ისე მეორეებიც, — ამბობს აკაკი, — ცხადია, გულ-წრფელად აღიარებენ იმას, რასაც გრძნობენ და რაცა ჰგონიათ, მაგრამ რა არის მათი „ჰგონიაობის“ მიზეზი? ის რომ სულელი ყოველთვის ჭიანჭველას ადარებს თავის თავს და ცოტა უპირატესობას რომ იგრძნობს, მართლა ჰგონია, თუ დიდი ვინმე ვარო და იბერება. ჭკვიანი კი ცდილობს გამოჩენილ დიდებულებს მიეტოლოს და ზომა-წონაში რომ ჩამოურჩება, თავი აღარაფრად მიაჩნია. ამით აიხსნება ის მოვლინება, რომ ჭკუანაკლებ კაცებს დიდად მოაქვსთ თავი, თავის ქერქში ვედარ ეტევიან და გაბერილები დაიარებიან, მაშინ როდესაც ნამდვილი ჭკვიანები კი უბრალოდ კაცობენ“.

აკაკის რწმენით, ხალხს სწამს ის, რასაც თვითონ ხედავს და აღიარებს იმას, რაც მას სწამს. „ნათქვამია, — წერს აკაკი — „ერთი ფარა ცხვარი რომ ხეს შეჰბლავლებს, ხე გახმებაო!“ ვაი მას, ვინც ხალხს ჩაუვარდება ყბაში!.. ვინ მოსთვლის რამდენი იჩაგრება უსამართლოდ და რამდენი კეთილ-დღეობაში ვარდება უღირსად,

მხოლოდ ხალხის ხმით! ... ვისაც პირადი კეთილდღეობა ^{სურს,}
ვისაც უნდა, რომ ხალხმა შეიყვაროს, პატივი სცეს და დააფასოს,
ის მხოლოდ სცენიდან უნდა ეჩვენებოდეს ხოლმე ხანდახან ^{მაყუ-}
რებლებს“...

აკაკი წერეთლის გამოთქმით, ქვეყანა თეატრია, ხოლო ხალხი
იმ თეატრში მოქმედი გმირი. სცენა შორიდან მშვენიერი სანახავია:
მთა, კლდე, მიწა-წყალი, ტყე და ველი! მაგრამ მიუხედავად იმისა,
რომ ყველაფერი მოჩვენებითია და თვალსა სჭრის მხოლოდ, ადა-
მიანი მაინც სიამოვნებით შეჰყურებს მას.

ჭკვიანი კაცი, თავისი უპრეტენზიო ბუნებით, ხშირად ნაკლებად
შესამჩნევია; მასთან გამოლაპარაკება ადამიანს ზოგჯერ აღი-
ზიანებს კიდევ და ეს მაშინ, როცა მოჩვენებითი მხარე ძალიან გვი-
ზიდავს. „დიახ, სწორედ რომ ახირებულია ცხოვრება და მისი
წამიერი კანონი, — დაასკვნის აკაკი. — ნამდვილს მოჩვენებულ
გვიჩვენია და ამის ბრალია, რომ ნამდვილ გრძნობა-გონებას ისეთი
ფასი არა აქვს ცხოვრებაში, როგორც თვალთ-მაქცურს... მოჩვე-
ნებითს“.

აკაკის უკვირს, თუ რატომ არის ადამიანის ბუნება იმდენად
უცნაური, რომ მისთვის მხოლოდ ის არის საინტერესო, რაც იშვი-
ათობას წარმოადგენს.

მწერლის შენიშვნით, ადამიანი შეიცნობა მხოლოდ უშუალო
ურთიერთობაში. ხშირად სახელოვანი უცნობი ჩვენი სურვილისა-
მებრ წარმოგვიდგება, მაგრამ გაცნობის შემდეგ სულ სხვა პიროვ-
ნებასთან გვაქვს ხოლმე საქმე; ჩვენი ფანტაზიით შექმნილთან.
შედარებით უფრო უარესთან ან უკეთესთან. „ასეთ დროს, — წერს
აკაკი, — ასეთ პიროვნებაზე გული ეცვლებათ, თითქოს მართლა
რამ დანაშაული ჰქონდეთ იმ სახელოვნებს, და ადრინდელ მოწყა-
ლებას რისხვად შეუცვლიან ხოლმე. — და თუ რისხვით არა, აგდე-
ბით მაინც აიგდებენ და აღარად ჩააგდებენ, — ეს მოვლინებაც
საზოგადო კანონია ადამიანისათვის“.

აკაკი წერეთელი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, თუ როგორ
სხვადასხვაგვარად აღიქვამენ ამ მოვლენებს ჭკვიანი და პატარა
გონების ადამიანები: „პატარა კაცები, ანუ კაცუნები, კუჭითა
ჰგრძნობენ, და მთელი ქვეყანა მსხვერპლადაც რომ შეიწირონ, არ
ენაღვლებათ! ნამდვილის ჭკვიანების გრძნობა უფრო მაღალის სუ-
ლის მოთხოვნილებაა. თუ სხვებს მშიერსა ხედავენ, მაშინ ყოველი
ლუკმა მათ პირში შხამად ჩადის, ისინი სხვებზე უფრო მეტსა ჰფიქ-
რობენ, ვიდრე თავის თავზედ და მზად არიან თავი ქვეყანას შეს-
წირონ“. თუ კი ამგვარი ადამიანები თავის პირად ცხოვრებას ისე

ვერ მოაგვარებენ, როგორც საჭიროა, გასაკვირი სულაც არ არის,
„მაგრამ ხალხს მაინც არა თუ უკვირს, მეტიც ემართება. უნდა ვთქვათ,
ერება, სიგიჟე და ახირებულობა ჰგონია ნამდვილ ჭკვიანებში“
მედება და სდევნის დაუზოგავად, სადამდისაც კი ძალი და ღონე
მიუწვდება“. ანალიზებს რა ყოველივე ამას, აკაკი რჩევას იძლევა:
ბედნიერი რომ იყო ამ ქვეყნად, ნაწილობრივ მაინც უნდა გაითვა-
ლისწინო ხალხის მრწამსი, შეხედულება ამა თუ იმ საკითხზე, და
თავი ისე უნდა დაიჭირო, „როგორც ხალხის გრძნობა-გონება მო-
ითხოვს“.

საუკუნეების მიღმა თუ გადავავლებთ თვალს, — წერს აკაკი, —
უამრავი მაგალითის მოძებნა შეიძლება იმისა, რომ ხალხისათვის,
საზოგადოებისათვის თავდადებული ბევრი ადამიანი უწყალებიათ,
თუმცა შემდეგ მიმხვდარან თავის შეცდომას და სინანულის გრძნო-
ბა დაუფლებიათ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჭკუა მაინც ვერ
უსწავლიათ და ანალოგიური შეცდომა კვლავ გაუიმეორებიათ. ასეა
დღესაც, საკუთარ ნაკლს ვერასოდეს ვამჩნევთ. „ზოგად რაც ჩვენ-
თან უფრო ახლოა, იმას ვერა ვხედავთ და სხვისას კი ძალა-უნებუ-
რად შევყურებთ. კაცი თავის საკუთარ სახეს ვერა ვხედავს და
სხვისას კი ძალა-უნებურად მისჩერებია“.

ადამიანი, რომელიც მზადაა თავისი თავი მსხვერპლად შესწი-
როს ერის მომავლის საქმეს, მზად უნდა იყოს, რომ ყოველგვარი
უსამართლო დევნა თუ გაკილვა მოთმინებით აიტანოს და თავი
მხოლოდ შემდეგი სიტყვებით ინუგეშოს: „არა უწყიან რასა იქმა-
ნან!“ ჭკვიანი ადამიანები არასოდეს არ იღწვიან იმისათვის, რომ
ხალხში სიყვარული და ავტორიტეტი დაიმსახურონ. მათი მთავარი
მიზანი ისაა, სხვებსაც შეაყვარონ ის კეთილი საქმე, რომელსაც
თვითონ ასე უმწიკვლოდ ემსახურებიან; „გაიყვანონ სხვებიც
სამუშაოდ იმ გზაზედ, რომელზეც თვითონ დგანან! მათთვის არ
არსებობს წამიერი აწმყო!.. იმათ სწამთ მხოლოდ ხანგრძლივი მო-
მავალი!“.

ამ საკითხის უკეთ ნათელსაყოფად აკაკის მოჰყავს მაგალითი
თავისი პირადი ცხოვრებიდან: „სასწავლებელში რომ ვიზღებოდი,
სხვათა შორის ორი მასწავლებელი გვყავდა. ერთი სასტიკი რამე
იყო, მიუკარებელი, მუდამ იზღვირებოდა და მით გვაშინებდა.
მართალია, მისი არც დანახვა გვიამებოდა, მაგრამ შიშით ხათრი
და პატივისცემა მომეტებული გვქონდა. მართლა დიდ ვინმეთა და
დიდ რამეთ მიგვაჩნდა, ასე რომ არჩევანში რომ შევდიოდით ხოლ-
მე, მისი ტოლი და ღირსი არავინ გვეგონა!.. მეორე მასწავლებელი
კი საკვირველი უბრალო კაცი რამ იყო!.. იმიტომ, რომ ჩვენთან

იყო, ჩვენში გამოჩენილი! ჩვენთან ხუმრობდა და ჩვენთანვე თამაშობდა. ერთი დღე რომ არ გვენახა, მოვისაკლისებდით. მაგონებდა საზოგადოდ არაფრად კი არ მიგვაჩნდა!.. არც შიში გქონდა, არც ხათრი და პატივისცემა. როდესაც გავიზარდენით, დავეჭვიანდით, ავისა და კარგის გაგება შევიძელით, მხოლოდ მაშინ მივხვდით, რომ პირველის გაბერვას და თავის დაჭერას ჩვენთვის არაფერი კეთილი ნაყოფი არ მოუტანია!“

აკაკი, ამჯერად, ხალხს მოსწავლე ახალგაზრდობას აღარებს, ნამდვილად ჭკვიან კაცს კი იმ კეთილ-მასწავლებელს, რომელმაც მათ ცხოვრება ასე შეაყვარა და შეასწავლა.

რადგან ბევრი რამ გვაქვს სათქმელი ჩვენს ახალთაობაზე, — დასძენს ბოლოს აკაკი, — ამიტომ ეს ჩვენი ლაყბობა საწინასიტყვაობო იყოს და ცოტა ბუნდოვანი თუ გამოვიდა, ნურას უჟაცრავად.

აკაკის ამ ფელეტონმა, გარკვეული აზრთა სხვადასხვაობა წარმოშვა. ამ გარემოებამ განაპირობა ხომლეღის საპასუხო წერილიც, რომელიც „ივერიაში“ (1887, №№ 81, 82) გამოქვეყნდა სათაურით „აკაკის ფელეტონის გამო“.

როგორც ცნობილია, ხომლეღს ქართული კრიტიკის ასპარეზზე მოღვაწეობა უხდებოდა ისეთ გამოჩენილ ქართველ კრიტიკოსებთან ერთად, როგორებიც იყვნენ ნ. ნიკოლაძე, კ. აბაშიძე, სტ. ჭრელაშვილი და სხვები. ცნობილია ისიც, რომ მას მეტად ორიგინალური შეხედულებები გააჩნდა ზოგიერთი ქართველი მოღვაწის შესახებ.

როგორც პროფ. დ. გამეზარდაშვილი შენიშნავს, „ხომლეღი აღიარებს რა თერგდალეულთა დიდ ისტორიულ დამსახურებას, მათ სახელთან აკავშირებს ქართული მწერლობის აღორძინებას და სრულიად ახალი ეპოქის დაწყებას ჩვენს ლიტერატურაში“.¹

თვით ხომლეღი, თავის წერილში „აკაკი — დიდი ეროვნული მგოსანი“, წერს: „თერგდალეულები იყვნენ ჩვენში პირველი პიონერნი, პირველი შერცხლები, რომელნიც ბედნიერად და სასიხარულოდ მოველინენ ქართველთა ახალ ცხოვრებას და ლიტერატურას. ღრმად, ნიჭიერად ჩაიხედეს ქართველი კაცის გულში, მშვენიერი სიტყვებით აღწერეს მისი ცხოვრება, სურვილები და სამერმისო მისწრაფებანი“.² კერძოდ, აკაკის იგი ასე ახასიათებს: „არ

¹ ხომლეღი. რჩეული ნაწერები, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციით და შესავალი წერილით. თბილისი, 1963 წ., გვ. 35.

² ხომლეღი. რჩეული ნაწერები, „აკაკი — როგორც დიდი ეროვნული მგოსანი“, გვ. 257 — 258.

არის ლიტერატურის არც ერთი დარგი, საცა აკაკის თავისი წვლილი არ შეეტანოს. თავისი დიდი ნიჭის შესაფერისი ლირიკის გარდა, სადაც იგი მეფეთა მეფის ტახტზე ზის, პუბლიცისტიკა, ფელეტონი, დიდად მახვილი, სარკასტული, ცოცხალი, ძლიერი ტალანტით აღსავსე „ცხელ-ცხელი ამბები“, იმისი ბელეტრისტიკა და დრამა, კომედიები, მეცნიერული ნაშრომები და ლექციები; პედაგოგიური და ისტორიული ნაწერები — ყველა ამ ნაწარმოებით გამდიდრებულია ქართული ლიტერატურის საღარო, რომელიც ერთ უდიდეს, უმდიდრეს განძს წარმოადგენს ქართველთა გონების განვითარების ისტორიაში...

... აკაკის მომადლებული აქვს რაღაც განსაკუთრებული, იუმორისტული ტალანტი. მგონის ცოცხალი, მგზნებარე გრძობა-გონება ძალიან ადვილად იწვევს მკითხველში და მკითხველში სიამის, დიდი ნეტარების მომგვრელ სიცილს და თან ნაზს, მეტად მწარე სიცილსაც. ამგვარი განსაკუთრებული, მარტო და მხოლოდ მისი ტალანტის თვისება მთელ მის თაობაში და ამხანაგობაში მარტო იმას, ერთს ხვდა საჩუქრად ბუნებისაგან და ამან უფრო შეაყვარა ქართველობას ეს საოცარი ჩვენი ქვეყნის მუდამ შუბლგაშლილი და საოცნებოდ მომდიმარი შვილი“. ³

ეს ვრცელი ამონაწერები იმიტომ მოვიტანეთ, რომ მკითხველს ჭეშმარიტი შთაბეჭდილება ჰქონდეს აკაკისა და ხომლეღის ურთიერთდამოკიდებულებაზე საერთოდ. ამჯერად კი ხომლეღი თავის წერილის დასაწყისშივე არ იზიარებს აკაკის მიერ ფელეტონის შესავალში მოტანილ სოკრატისეულ მოსაზრებას („მე მხოლოდ ის ვიცი, რომ არა ვიცი რაო“), რომელსაც აკაკი თავისებურად იყენებს („ჩვენ ყველაფერი ვიცი, მაგრამ სხვები არ გვიჯერებენ“).

აკაკის საწინააღმდეგოდ, სოკრატეს ამ გამოთქმას ხომლეღი ასე აფასებს: „ამით ფილოსოფოსმა გულწრფელად აღიარა სიმართლე. ფილოსოფოსის პირით წარმოთქმული სიტყვები მთელი ძველი ქვეყნის გულწრფელი აღსარებაა და მეტი არაფერი“... ძველი ქვეყნის ფილოსოფოსებს მტკიცე მეცნიერული ცოდნა არ გააჩნდათ. ისინი მხოლოდ ინსტიქტურად გრძობდნენ, რომ „ცოდნა არის სიკეთე“ და ისინი ამ ცოდნის მიწვდომას ცდილობდნენ შემოქმედებითი ძალითა და ფანტაზიის შემწეობით. ფილოსოფოსის მიერ წარმოთქმული სიტყვები სწორედ შეეფერებოდა იმ

³ იქვე.

დროის გონების განვითარებას და სწავლა-ცოდნას⁴. ავტორის აზრით, იგივე სიტყვები დღეს უკვე ანახრონიზმს წარმოადგენს; და თავისი ამ მოსაზრების დასადასტურებლად იგი თვით აკაკის იმოწმებს.

ხომლელი წერს, რომ „ჭკვიანი კაცი, რომელსაც სურს მიეტოლოს „გამოჩენილს და დიდებულს“, რა აზრისა და რწმენისაც არ უნდა იყოს იგი, ბოლოს მაინც ერთს რომელსამე აზრსა და შეხედულებას მიიჩნევს ჭეშმარიტებად“.

გონიერთაგან ხომლელი მოითხოვს, დახმარების ხელი გაუწოდონ ნივთიერად გალატაკებულთ, შეაიარაღონ ცოდნით უსწავლელნი, რათა მათ ბუნების კანონიერი მოთხოვნებიანი დაიკმაყოფილონ. მისი აზრით, ეს კეთილშობილი მოვალეობა მოაზროვნე კაცს ყოველთვის ესმოდა და ესმის. „ამიტომ, — წერს ის, — ჭკვიან ადამიანს რომ თავისი თანამედროვე საზოგადოების წინაშე წარმოეთქვა: „მე მხოლოდ ის ვიცი, რომ არა ვიცი-რაო“ — ხომ სისულელედ ჩათვლიდა შემდეგი თაობა იმ კაცის სიტყვებს. თანამედროვე განსწავლულ ადამიანს თავისი აზრი და მსოფლიოზე შეხედულება სრულიად ჭეშმარიტებად მიაჩნია, რადგან იგი თავისი საკუთარი გონებით, ცდით და ჯაფით შეძენილი ჭეშმარიტებაა“.⁵

აკაკიმ, როგორც ვიცით, ქვეყანა თეატრს შეადარა, ხოლო ხალხი ამ თეატრში მოქმედ გმირებს. ხომლელი სპეციალურად ჩერდება აკაკის ამ შეხედულებაზე ქვეყნისა და ხალხის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. აკაკის ეს თვალსაზრისი მას გაზვიადებულად მიაჩნია, რის გამოც შენიშნავს: „სად თეატრი და სად ქვეყანა. თეატრი ხელოვნების ტაძარიაო — ამბობენ, რომელიც არა თუ მთელი ქვეყნის, არამედ ადამიანის ცხოვრების ზოგიერთი მხარეების მკრთალი და ბნელი გამომხატველიც ძლივს არის. თვითონ ხელოვნებაც მხოლოდ ნაწილია იმ რთული აგებულებისა, რომელსაც სახელად ცხოვრება ჰქვია. ხელოვნება სრულიად ვერ გამოხატავს ცხოვრებას და თეატრი, როგორც ტაძარი ხელოვნებისა, მხოლოდ აჩრდილია ქვეყნისა. რას ემგვანება ცოცხალი ადამიანი თავის აჩრდილს რომ შეადაროთ“⁶. ამ განმარტების შემდეგ იგი ასკვნის: „სადი გონების პატრონს და ხალხს, არა გვგონია, რომ ნამდვილს მოჩვენებული ერჩიოს... თუმცა არიან ზოგიერთე-

4 ხომლელი. რჩეული ნაწერები. „აკაკის ფელეტონის გამო“, გვ. 29.

5 იქვე, გვ. 31.

6 იქვე, გვ. 32.

ბი, რომელთაც ნამდვილს მოჩვენებული ურჩევნიათ, მაგრამ ისინი/ ხომ ერთეულები არიან და მათი საზომით ხომ არ შეიძლება/ იზომოს ყველას შეხედულება ცხოვრებაზე საზოგადოდ. ბუნების ბუნებრივ სილამაზეს შეედრება ხელოვნურად დახატული სურათები — რომელიც რაღაც უსულო და უღონო აჩრდილია ცხოვრებისა, ხოლო პირველი კი თვით განხორციელებული სი- ცოცხლე? ⁷

აკაკის თქმით, ის, რაც სულ თვალწინ გვიდგას, არაფრად მიგვაჩნია, და მოგვწონს ის, რაც მხოლოდ ხანდახან მოგვეჩვენება; ამიტომ ვისაც კეთილდღეობა უნდა, მან ყოველივე ეს კარგად უნდა იცოდეს და ხალხში თავი ისე უნდა დაიჭიროს, როგორც ხალხის გრძნობა-გონება მოითხოვს. ამასთან დაკავშირებით ხომ- ლელი შენიშნავს: „ვინც ცხოვრების შემუშავებულ გარემოებათა ზნესა და ჩვეულებას, ე. ი. კულტურას შორდება, იგი უნდა მო- ისპოს, და, ვიტყვით ბიოლოგების სიტყვით, მოკვდეს, გადაშენ- დეს“ ⁸

იშველიებს რა დარვინის მოძღვრებას, ხომლელი აღნიშნავს: „ერთი რიგი მსწავლულებისა მხოლოდ დარვინის მოძღვრების შეხედულებით ხელმძღვანელობს ადამიანთა საზოგადოების, ცხოვ- რების გასაგებად და თავის ნიჭსა და გონებას ახმარს იმის შესწავ- ლას, მხოლოდ რაც არსებობს, რასაც მტკიცე კავშირი აქვს სინა- მდვილესთან, ხოლო ახალი იდეების წამოყენებაზე ხელს იღებენ. მეორე რიგი მსწავლულებისა, თუმც დარვინისაგან დამტკიცებულ კანონს ჭეშმარიტებად სთვლიან, ბუნებასა და ცხოვრებაში, მაგ- რამ ცნობიერ არსებათა საზოგადოების ცხოვრების გასაგებად კი თავიანთ კრიტიკის დასაწყისს თვითონ ადამიანის პიროვნებაში ეძებენ და ამტკიცებენ, რომ საზოგადოების წესწყობილებას და ცივილიზაციას თავისთავად ფასი არა აქვს, თუ ერთიც და მეორეც ადამიანის ბუნების კანონიერ მოთხოვნილებას არ აკმაყოფილებს“ ⁹.

ავითარებს რა ამ აზრს, ხომლელი თვლის, რომ აკაკი წერეთე- ლი „მთელი თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობით და საკვირველი ნი- ჭის ნაწარმოებებით სრულიად ამართლებს მეორე რიგი მსწავლუ- ლების მსოფლიოზე შეხედულებას და ამ უკანასკნელი წერილით კი პირველი რიგი მსწავლულების აზრსა ჰრაცხს აუცილებელ ჭეშ- მარიტებად“ ¹⁰

⁷ ხომლელი. რჩული ნაწერები. „აკაკის ფელეტონის გამო“, გვ. 33.

⁸ იქვე.

⁹ იქვე, გვ. 34.

¹⁰ იქვე, გვ. 35.

აკაკის შეხედულებით, დიდი ჭკუის პატრონები ყურადღებას არ აქცევენ ზემოთ მითითებულ ჭეშმარიტებას, რის გამოც ცხოვრებას იმწარებენ; ამის მიზეზი კი — გრძნობაა.

ხომლედი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ეს მიზეზი ძალიან მკრთალად ხსნის ამ მოვლენას. მისი აზრით, „გრძნობა არის ცოცხალი არსების ისეთი თვისება, ანუ ძალა, რომელიც შეიძლება ქარიშხალსავით უკუღმაც დატრიალდეს და წალმაც“¹¹. გრძნობა ვერ მისცემს ადამიანის ცხოვრებას აზრსა და მიმართულებას. აქ საჭიროა რაღაც სხვა, და ეს სხვა გახლავთ გონებრივი და ზნეობრივი განვითარება ადამიანისა. ისტორიას თუ გადავხედავთ, უამრავ გრძნობიერ ადამიანს ვნახავთ, რომლებიც თავიანთ თვალწინ ხედავდნენ თავისუფლებას მოკლებულ და გადატაკებულ ხალხს, მაგრამ თვით ისინი „ნეტარების ზღვის ნათელში ყვინთავდნენ“.

ამგვარ ადამიანთა წყებას აკუთვნებს იგი გრ. ორბელიანსაც და წერს: „ვინ იტყვის, რომ გრ. ორბელიანი დიდის გრძნობის პატრონი არ იყო. მისთანა დიდი გრძნობისა და ფანტაზიის პატრონს ევროპაშიც ვერ პოულობენ, მაგრამ რას ვხედავთ. მის დროს ჩვენში ბატონყმობა იყო, ხალხს ეს უღელი, მძიმე ტვირთად აწვა კისერზე და რატომ ერთხელ მაინც არ აღიმალა ხმა ამ მაღალის გრძნობის პატრონმა? რომ ადამიანის ღირსება შეგინებულია და ამ ღირსებას აღდგენა უნდა? ჩვენ ისიც ვიცით, თუ როგორ და რა პასუხით შეეგება 60-იან წლებში რუსეთიდან ჩამოსულ სახელოვან ჭაბუკებს?“¹²

ხომლედი არ უარყოფს არც გრძნობის მნიშვნელობას, მაგრამ, მისი აზრით, გრძნობას მხოლოდ მაშინა აქვს ცხოვრებაში მნიშვნელობა, როდესაც იგი ადამიანის გონებასა და ზნეობას ემორჩილება. მხოლოდ გონებით განვითარებულ ადამიანს შეუძლია დახანწილოს ცხოვრების რთული მოვლენანი, გაარჩიოს ცოდვა-მადლისაგან და შავი — თეთრისაგან. ხომლედი არ იზიარებს აკაკის აზრს იმის შესახებ, რომ ხალხს სიგიჟე ჰგონია გონიერ ადამიანთა მოქმედება და სდევნის მას დაუზოგველად. ამიტომ იგი ეკითხება აკაკის: „ვის უწოდებს იგი ხალხს? განა ბისმარკი ხალხის სახელით არ ატრიალებდა თავის დიპლომატიურ ნიჭს და მოხერხებულ პოლიტიკას და განა თვითონ მისი მოწინააღმდეგე იყო ხალხის სახელით არ მოქმედებენ დღეს გერმანიაში“.¹³ მისი აზრით, საჭიროა

11 ხომლედი. რჩეული ნაწერები. „აკაკის ფელეტონის გამო“, გვ. 35.

12 იქვე, გვ. 36.

13 იქვე, გვ. 37.

გავერკვეთ იმაში, თუ ვინ მოქმედებს ხალხის სახელით, და ვინ არის საიდუმლოებით მოცული ეს უშველებელი ძალა? იგი აკაკის, რომ თავისი ნათელი გონება მიაპყროს ამ საკითხს.

დასასრულ ხომლელი კონკრეტულად მსჯელობს საზოგადო-ადამიანის ბუნებაზე. მისი შეხედულებით, ადამიანისათვის საჭი-როა, როგორც გონებრივი, ისე ზნეობრივი განვითარება, მაგრამ, გარკვეულ სიტუაციასა და ვითარებაში, გადამწყვეტ მნიშვნელო-ბას იძენს არა დიდი გონებრივი უპირატესობა, ფართო განათლება, არამედ მიხვედრილობისა და დაკვირვების ნიჭი, რომელიც „გა-ახნიათ როგორც გონება-განვითარებულ და დიდი ჭკუის პატრო-ნებს, ასევე პატარა კაცებსაც“¹⁴. ეს უკანასკნელი ანგარიშს უწე-ვენ საზოგადო ცხოვრების მოთხოვნებს და ისე ირჩებიან, როგორც ამას მოითხოვს საზოგადო აზრი და მიმართულება. შეიძლება სხვებს მათზე მეტი ცოდნა და განათლება ჰქონდეთ, მაგრამ აკლ-დეთ ის გამჭრიახობა, რომელიც ადამიანს უადვილებს საზოგადო-ებრივი მოვლენების გაგებას: „ამით აიხსნება ის მოვლენა, რომ ხშირად მეცნიერი და დიდად განვითარებული ადამიანი ისეთ გავ-ლენას და ძალას ვერ იძენს თავის თანამედროვეთა შორის, რო-გორც საშუალოდ განათლებული კაცი“.¹⁵

ხომლელის თქმით, ცოდნა და ფილოსოფიური ტალანტი დიდ-როს მეტი ჰქონდა, ვიდრე ვოლტერს, მაგრამ „დიდროს აკლდა ის ხერხი და საქმიანობის მიხვედრილობის ნიჭი, რომელიც ასე უხ-ვად ქონდა მინიჭებული ვოლტერს, ამიტომ დიდრომ თავისი ცოდნა და მოძღვრება ისე ვერ შეუფერა და შეუწონა საზოგადო აზრსა და მოთხოვნილებას“.¹⁶

ხომლელი სვამს კითხვას: ვინ ქმნის ისტორიას? „გამოჩენილ-ნი, დიდებულნი კაცნი, თუ ხალხი? ე. წ. მასა?“, და იქვე პასუხობს: „საზოგადო მოღვაწეობისათვის საჭიროა როგორც ხალხი, ასევე მეთაურნი. ეს მეთაურნი უხვად არიან დაჯილდოებულნი ღრმა-ჭკუითა და მტკიცე ნებისყოფით, ისინი თავის ბედს უკავშირებენ ხალხის ბედს და მასთან ერთად ეწევიან ცხოვრების უღელს. ასეთი დრო ყოველი ერის ისტორიაში ბედნიერ დროს წარმოადგენს“¹⁷.

საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში პიროვნებისა და ხალხის როლის ხომლელისეული შეფასება, როგორც ვხედავთ, ეთანხმება ამ საკითხის მარქსისტულ გაგებას. „არც ერთ კლასს

14 ხომლელი. რჩეული ნაწერები. „აკაკის ფელეტონის გამო“, გვ. 38—39.

15 იქვე, გვ. 39.

16 იქვე.

17 იქვე, გვ. 40.

ისტორიაში არ მიუღწევია ბატონობისათვის ისე, — წერს გ. ი. ლენინი, — რომ არ წამოეყენებინოს თავისი პოლიტიკური ბელადები, თავისი მოწინავე წარმომადგენლები, რომელთაც მომხარობის ორგანიზებისა და ხელმძღვანელობის უნარი შესწევთ“. 18

ისტორიის მსვლელობას კლასთა ბრძოლა განსაზღვრავს, და დიდი ადამიანების ჭეშმარიტი როლიც ისტორიაში მხოლოდ მაშინ შეგვიძლია გავიგოთ, თუ მათ მოღვაწეობას ამ ბრძოლასთან დაკავშირებით განვიხილავთ. გამოჩენილი მოღვაწენი იმით არიან დიდნი, რომ ისინი სხვებზე უფრო ადრე შეიცნობენ, თუ რა ესაჭიროება საზოგადოებას.

თავის სტატიის დასასრულს ხომლელი დასძენს: „ჩვენც ბევრი რამ გვაქვს სათქმელი, მაგრამ აკაკის დაპირებას ვუცდიდით ამდენ ხანს და ამიტომ დავაგვიანეთ წერილი, დავუცადეთ შემდეგისათვის აკაკის ნათელ აზრს ამ საგანზედ, რადგან საჭიროა ამის შესახებ გონიერი და პირუთენელი მსჯელობა გამოთქმულ იქნას“.

მაგრამ აკაკის ხომლელისათვის პასუხი არ გაუცია, ვინაიდან ამ უკანასკნელმა სწორად ვერ გაუგო დიდ პოეტს, რომელმაც, მისთვის ჩვეული პუბლიცისტური ოსტატობით, განგებ გაამუქა და გააუკიდურესა ზოგიერთი ის მოსაზრება, რომელიც მასაც სხვაგვარად ჯეროდა, აკაკის სწორად ესმოდა ხალხის როლი ისტორიაში. კარგად ჰქონდა გათვალისწინებული პიროვნების შესაძლებლობაც, მაგრამ მან მიზნად დაისახა ეჩვენებინა იმდროინდელი ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილის გულგრილობა საზოგადო მოღვაწეთა მიმართ, რაც შესაძლებლობას აძლევდა შემთხვევით ადამიანებს თავისი თავი ჭეშმარიტი მოღვაწეების გვერდით დაეყენებიათ.

ნათელა იმედაძე

პრ. ორბელიანის გამოუქვეყნებელი აკისტორაული მემკვიდრეობის შესწავლისათვის

„დიდი ხანია დავეხეტები ქვეყნად. ბევრი შესანიშნავი ქართველი კაცი გამიცვნია, ბევრი კი არა, თითქმის ყველა ჩვენი საჩინო მწერლების, თუ არ მეგობარი, ახლო ნაცნობი მაინც ვარ და გულზე ხელდადებით შემოძლია ვთქვა: გრიგოლ ორბელიანისებრ გონიერი ქართველის მნახველი არა ვარ“¹. ასეთ შეფასებას აძლევს დიდ ქართველ პოეტს მისი თანამედროვე მოღვაწე იონა მეუნარგია.

ბევრმა მეცნიერმა განიხილა და შეისწავლა გრ. ორბელიანის ცხოვრება და შემოქმედება, მრავალი საინტერესო დეტალებითა და შტრიხებით შეავსო მისი ცხოვრებისეული სურათები, მაგრამ პოეტის დიდსულოვნების, სათნო და მზრუნველი ბუნების, პატრიოტიზმის, ზოგჯერ სევდა-კაეშნით შეფერილი, ზოგჯერ კი იუმორითა და სიცოცხლით აღსავსე განწყობილებების ყველაზე ზუსტი გამომხატველი მაინც ის ბარათებია, რომლებიც, პროფ. ვახტანგ კოტეტიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, არქივების თაროებს ამძიმებენ.

ამ ბარათების ადრესატთა სიაში ვხვდავთ იმდროინდელი საზოგადოების თითქმის ყველა გამოჩენილ წარმომადგენელს, რადგანაც გრ. ორბელიანი იყო ამ საზოგადოების ერთ-ერთი მამოძრავებელი ღერძი; მრავალი საზოგადო თუ პირადი საქმე მისი უშუალო ჩარევით წყდებოდა: „იმას არ ჰქონდა ჩვეულება ლაპარაკისა საქმის უცოდინარობით და თუ იტყოდა რასმე, იტყოდა ჭეშმარიტებას, რომლის მიუღებლობა ხშირად სანანებლად ურჩებოდა იმ საზოგადოებას და მთავრობას, რომელთადმი მიმართული იყო მისი სიტყვა. გონიერ თავს მოციქულად ტკბილი ენა ჰყვანდა პოეტისა და ეს უფრო საამოდ ხდიდა მის სიტყვას, რომელსაც, ამის გამო, — სიტბო ჰქონდა ნაქსოვისა და სიმტკიცე ნაჭედისა. რა საგანზედაც უნდა ყოფილიყო სჯა, თუნდა ეს საგანი, ასჯერ თქმული და გაგონილი

¹ იონა მეუნარგია, ქართველი მწერლები, 1941, გვ. 151.

ყოფილიყო, ასჯერ მიწაში დამარხული, რაკი ორბელიანის ენა-
კალამი მოხვდებოდა იმას, იგი ხელახლა ცოცხლდებოდა“².
ჩვენს მიერ შერჩეული ბარათები გრ. ორბელიანის ცხოვრების
ბოლო პერიოდს განეკუთვნება.

თუ თვალს გადავაკვლებთ პოეტის ამ პერიოდის ცხოვრებასა და
შემოქმედებას, მათ შორის გარკვეულ კავშირს დავინახავთ; ზოგიერ-
თი წერილი პირდაპირ მისი ლექსის ადექვატურია. ვაოცებთ მათი
იდეისა და აზრის ერთიანობა და მთლიანობა, რაც კიდევ ერთხელ
გვარწმუნებს იმაში, რომ გრიგოლ ორბელიანი—პიროვნება და გრი-
გოლ ორბელიანი — პოეტი ერთი მთლიანი იყო. რა უყოთ თუ პოე-
ტი ვითომდა შეეგუა საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვას,
ვითომდა ქედი მოიხარა მეფის რუსეთის წინაშე და თავისი ცხოვრე-
ბის ყველაზე დიდი პერიოდი რუსეთის ბრძოლებსა და მისი ძლიერე-
ბის განმტკიცებას შეაღია. „პოეტს განსაკუთრებულს ისტორიულ
სიტუაციაში მოუხდა მოღვაწეობა და ამ გარემოებამ კავკასიური
არმიის ოფიცრის ეროვნულ შეგნებას წარუშლელი დადი დაასვა:
გრ. ორბელიანი ჩინებულად ხედავდა, რომ ბნელი, აგრესიულად
განწყობილი აზიური ხალხებით გარშემორტყმული ხალხის ფიზიკუ-
რი და სულიერი გადარჩენა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ძლიერი
რუსეთისა და მისი ხალხის მაღალი კულტურის დახმარებით“³.

აი რას წერს პოეტი 1878 წელს ალექსანდრე ორბელიანს: „გან-
თავისუფლდნენ მილიონნი ქრისტიანენნი ოთხასის წლის ტყვეობი-
დამ, ძველი ქართველნი, ჩვენი ძმები, აჭარა, ლიკანი, ქობულეთი, ბა-
თუმით შეუერთდნენ დედა საქართველოსა და უძლიერესის მართლ-
მადიდებლის ხელმწიფის მფარველობასა ქვეშეთ აწ იმყოფება მთლად
თამარ მეფის სამეფო. დიდება მაღალთაშინა ღმერთსა! დიდება ჩვენ-
სა ხელმწიფესა ქრისტიანობის გამომხსნელსა!“ ლევან მელიქიშვილი-
სადმი იმავე წლის 5 სექტემბერს გაგზავნილ წერილში კი ვკითხუ-
ლობთ: „ძველნი ქართველნი შეერთდენ ისევ ძველს დედა საქარ-
თველოს და აწ თამარ მეფის სამეფო მთლად აღმოჩნდა დიდის იმ-
პერატორის ძლიერების ქვეშე. დიდება ღმერთსა! დიდება დიდსა
იმპერატორსა ქრისტიანობის მფარველსა!“ ეს სიტყვები თითქოს
მეფის მთავრობისადმი პოეტის კეთილგანწყობილების მაუწყებე-
ლია, მაგრამ თუ წერილს ბოლომდე ჩავიკითხავთ და განსაკუთრებით
დავაკვირდებით იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია — „დიდად მეშინიან,

² იონა მეუნარგია, ქართველი მწერლები, 1941, გვ. 151.

³ გრ. ორბელიანი, თხულებათა სრული კრებული, I, 1951, აკ. გაწე-
რელის შესავალი წერილი, გვ. X—XI.

რომ აჭარაში არ დააფუძნონ ჩვენი მიროვიის სუდიები და არა აღინ-
დეს ახალს შეუჩვეველს ხალხში მეუფება ჩინოვნიკობისა, რო-
გორც აფხაზეთში, სადაცა დაამტკიცეს, რომ მიწა ეკუთვნის გუშინ-
დელს იქ შესულს ხაზინას, და არა იმ ხალხსა, რომელიც იქა მკვიდ-
რობს ნოეს დაბადებიდამ“, — დავრწმუნდებით, რომ გრიგოლ ორ-
ბელიანს ქრისტიანული სახელმწიფოს ბატონობა ურჩევნია მუსულ-
მანური სახელმწიფოს ბატონობას, რომ იგი კმაყოფილია საქართვე-
ლოს გაერთიანებით და არა მეფის რუსეთის ჩინოვნიკური აპარა-
ტით და იმ პოლიტიკით, რომელსაც ის ატარებდა საქართველოში.

ამრიგად, ეს ბარათები თუ, ერთი მხრივ, იმპერიის ქება-დიდებას
წარმოადგენენ, მეორე მხრივ, კიდევ ერთხელ გვიჩვენებენ პოეტის
შეურივებლობას მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმის მი-
მართ.

პოეტი იმედოვნებდა, უფრო სწორად უნდოდა იმის იმედი ჰქო-
ნოდა, რომ ერთმორწმუნე ქრისტიანული ქვეყანა არ დაუშვებდა სა-
ქართველოს გადაგვარებას. ამიტომ იყო, რომ ის საქართველოს
დიდ რუსეთს ავედრებდა და სურდა საქართველოსათვის დი-
დი სახელმწიფოს მზრუნველი ხელი გადაეფარებინა. სწორედ ეს
ამოქმედებდა პოეტს, როდესაც „სადღეგრძელოში“ ხელმწიფისადმი
საგანგებო მიმართვა შეიტანა:

„ძველი ივერი,

შენი ივერი.

შენდა მოჰმართავს თვალსა და გულსა;

შენგან მოელის,

რომ ლამპარს ჰსწავლის

კვალად აღუნთებ ძველად გამქრალსა!“

ამ იმედს პოეტი სისოცხლის ბოლო წლებამდე ატარებდა. მრავ-
ალი წლის მანძილზე სწამდა და სჯეროდა, რომ საქართველო კვლავ
აღდგებოდა თავისი ძლიერებითა და სიდიადით.

საქართველოს წარსული დიდების აღდგენის სურვილი, კაცთ-
მოყვარეობისა და ჰუმანიზმის მაღალი იდეალები გრ. ორბელიანის
ცხოვრებისა და შემოქმედების მესამე პერიოდისათვის ძირითადი მა-
მოძრავებელი მოტივები იყო, თუმცა მან, „თავისი ცხოვრების მესა-
მე პერიოდში, განსაკუთრებით იგრძნო ყაფლანიანთა გვარის აგონია.
70-იანი და 80-იანი წლების ბარათები სავსეა გოდებით ქართველი
არისტოკრატიის დაკარგულ დიდებზე, მის გადაგვარებასა და თბი-
ლისის იერის შეცვლაზე. ქართულ ლიტერატურაში არ მოიპოვება
მეორე მწერალი, რომელსაც ასეთი სიმძაფრით ეგრძნოს მოახლოე-

ბული კატასტროფა და ასეთი მოუსვენრობით მოეთხროს ამ კატასტროფით გამოწვეული შიშის შესახებ“ 4.

ეროვნული
საქართველო

მოხუცი პოეტის სევდამორეული განწყობილება და სადმი ჩივილი ისმის სოფიო ორბელიანისადმი მიწერილი წერილიდანაც, რომელიც 1873 წლითაა დათარიღებული: „ან მე ვინ მინდა, ან მე ვის უნდევარ? ვინცა იყვნენ ჩემთვის სასიხარულოდ, ისინი აღარ არიან; ზოგნი შორს ვლენენ ოხვრით, ზოგნი უდროდ განვიდნენ სოფლის ღვინით. ყველას თავისი დრო ჰქონია ამ სოფელში და ამა ზენარსის დაწესებასა მორჩილებენ ყოველნი და მეცა მათ შორის“.

ასეთი მელანქოლიური განწყობილება მარტო გრიგოლ ორბელიანისათვის არ იყო დამახასიათებელი. ქართველმა მალაქმა წოდებამ მკვეთრად იგრძნო კარზე მომდგარი ბედისწერა: ეკონომიური ნიდაგის გამოცლა, პოლიტიკური როლის დაკარგვა, ცხოვრებიდან თანდათან გარიყვის აუცილებლობა; იგრძნო, რომ ის განწირულია და მომავალი მას კარგს არაფერს მოუტანს.

თუ ადრე პოეტი დროდადრო მაინც მხნედ და იმედიანად შეპყურებდა ცხოვრებას და ფიქრობდა, რომ რალაცა მაინც შეიცვლებოდა („აჰა ცისკარიც, მზის წინამსროლი, მოჰფენს ვარდის ზღვას აღმოსავლეთით; ღამე ილევა მისი ნათელით და განიღვიძებს დღე სიხარულით“, 1832 წ.) ბოლოს ეს იმედიც დაკარგა. წლები მიდიოდნენ და საქართველოს მდგომარეობა არავითარ სასიხარულოს, სანუგეშოს არ აძლევდა რომანტიკოს პოეტს. თუ ადრე მის ნუგეშს ახლობელ-მეგობრები და ნაცნობები მაინც წარმოადგენდნენ, რომლებთანაც იგი გულს იოხებდა, დაგროვილ სიმწარესა და ვაებას ამჟღავნებდა, დღეს ისინიც შემოეცალნენ. ამიტომაც, მარტოობის და ცხოვრებით უკმაყოფილების გრძნობა, სოფლის წარმავლობით გამოწვეული სევდა იგრძნობა მის პირად ბარათებში: „...წელიწადები მიდიან, ჩვენცა ვბერდებით და ეხლავე ვიღუპებით!“, (სოფიო ორბელიანისადმი, 1873 წ. სექტ.); „...მომიგონე მე, ობოლი, ოხერ-ტოალი, ცოლი არა, შვილი არა, უბედური წავკისში გადავარდნილი, გადაყრუებული.“ „...[ქეთევან ორბელიანისადმი, 1875 წ. 15 აგვისტო]; „...ავადმყოფობით დასუსტებულსა ღონე სრულებით მომეშვა, ვაი ჩემს საბრალო თავსა, რომ ამ სოფელში დავჰშითი მარტოდ-ობლად; ყოველთა მათგან, ვინცა მიყუარდნენ სულით, გულით!...“ (რევაზ ერისთავისადმი, 1877 წ. 28 დეკემ.).

4 გრიგოლ ორბელიანი, წერილები, ტ. I, 1936, აკ. გაწერელის შესავალი წერილი, გვ. 23—24.

სწორედ ეს გულისტკივილია გადმოცემული მის პოეტურ სიტყვებშიც:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„აწ სად არიან ივინი, მას ეამსა ლხინში ვინც იყვნენ?
ძმანი და ტოლნი, ვაჟაცანი, რომელნი ხილვით გვალხენდნენ?...
განგვზორდნენ გულის ნაცნობნი, ვინცა გულითა გვიყვარდნენ,
თვალთ მიგვეფარნენ... წავიდნენ... ძველთაგან დავშით მე' და შენ!“

მეგობართ, ახლობელთ მოკლებული პოეტი წუხს, გრძნობა ერევა, მასში იღვიძებს მოხუცი თავისი გულისტკივილითა და მარტობის მწარე განცდით: „ეჰ, ასე ყოფილა თურმე: ჯერ ერთი მოგვაკლდება, მერე მეორე; ხან იმას ვჰსჩივით, ხან იმას მივტირით, და ასე ნელინელა, ნელ-ნელა ვეჩვევით მოშორებასა ყოვლისა მისგან, რაც უწინ ან გვასიამოვნებდა, ან გვახარებდა. ან გვაბედნიერებდა; და ბოლოს, ასე ვჰრჩებით მარტო, ასე უცნობ გარემოთათვის, რომ როცა გადავალთ საიქიოს, ერთი ფოთოლიც არ შეიჩყვება, საეჭოს...“ (სოფიო ორბელიანისადმი, 1874 წ. მარტი).

სამხედრო თავგადასავლებითა და ბობოქარი ცხოვრებით დაღლილი პოეტი, მოცილილობის ეამს ღრმად უფიქრდება ადამიანის სიცოცხლეს და მის არსს, ამ სოფლის ამაოებასა და დაუნდობლობას, რაც უფრო მეტად უღრმავებს იმ მელანქოლიას, რომელიც ასე დამახასიათებელი იყო მისი ცხოვრების ბოლო პერიოდისათვის. თუმცა ასეთ მწუხარებასაც „არ ემორჩილება“ და მოთმინების მოშველიებით სურს გაუმკლავდეს მას: „უბედურება, მოვლენილი ღვთისაგან უნდა მოვითმინოთ მხურვალეს ლოცვითა და მოთმინებითა და უნდა მივანდოთ თავი ჩვენი ისევ იმ უზენაესსა ღმერთსა, რომლისა ნება უეჭველად უნდა აღსრულდეს!“.. (ელისაბედ ორბელიანისადმი, 1878 წ. 24 აგვისტო).

მაგრამ ეროვნული თავისუფლების დაკარგვით გამოწვეულ ცვლილებებს სოციალური ძვრებით გამოწვეული ტრაგედიაც თან დართვია, რაც მოსვენებას უკარგავს ყაფლანიანთა სახელოვან შვილს. „... იყიდება მამუკას შვილის კოტეს მამული; იყიდება დავით ჭავჭ. სახლ-კარი, ნაფარეული, წინანდალი, მუკუზანი, და ერთის სიტყვით იყიდება თითქმის მთლად საქართველო!..“, — წერს პოეტი ივანე ორბელიანს 1878 წ. 7 თებერვალს.

იგივე აზრია გამოთქმული სოფიო ორბელიანისადმი 1874 წ. მარტში გაგზავნილ წერილშიც: „თითქმის მთლად საქართველო გაიყიდება. შენ წარმოიდგინე, რა ვაება, გოდება, მოელის ჩვენ ქვეყანასა!... და საკურველი ეს არის, რომ მაინც კიდევ ვერა ვჰხედავთ დაბრმავებულნი იმ ბნელს უფსკრულსა, რომელშიაცა უთუოდ უნდა ჩავჰსცივდეთ...“

მიუხედავად ასეთი მძიმე განცდებისა, პოეტი მაინც არ ეძლევა უმოქმედობას. 1878 წ. 7 თებერვალს იგი წერილს უგზავნის პეტერბურგში მყოფ ივანე ორბელიანს, რომელშიც აღწერს საქართველოს მდგომარეობას და სთხოვს მას ყოველივე დიდ მთავარს მოახსენოს, რათა მისი შემწეობით ხელმწიფემ შეიტყოს. იქნებ რაღაც მაინც შეიცვალოსო, იმედოვნებს პოეტი. „...მოთმინება აღარ შეიძლება: თუ დროზე არ მოგვეშველნენ მერე ველარაფერი ვერ აღგვადგენს ჩვენს საფლავში ჩასულთა!“

მაგრამ არც აქედან გამოვიდა რამე და პოეტს ისლა დარჩა ეთქვა:

„დავბერდი, ბედს ვერ მოვესწარ, დაემხო ჩემი სამშობლო,
გულს მიკლავს უიმედობა, საფლავს ჩავდივარ სიმწარით“...

(1883 წ.)

„გრ. ორბელიანის ეს თვითგამოტირილი იმავე დროს მთელი ქართული რომანტიკული პოეზიის უკანასკნელი მნიშვნელოვანი პოეტური სიტყვაა, აღსავე არა მარტო ბიოგრაფიული, არამედ ღრმა საზოგადოებრივი და ისტორიული შინაარსით“⁵.

ინტერესს არაა მოკლებული პოეტის წერილები სალომე მიურატისადმი. ამ ბარათებში ჩვენ წინ კიდევ ერთხელ აღიმართება თავისი ქვეყნის, თავისი წოდების ერთგული დამცველი და მისი ბედით შეწუხებული ადამიანი. მათში კარგად ჩანს ის დაცინვა და გესლი, რომლითაც გრიგოლი უმასპინძლდება მის თანამედროვე მეშჩან საზოგადოებას, და განსაკუთრებით ქართველ ქალებს, რომლებსაც ქართულ ენაზე ლაპარაკი სასირცხვილოდ მიაჩნიათ და ივიწყებენ ყოველგვარ ქართულს: „... საქართველოში კი ქართველი ქალები უარს-ყოფენ ქართულს ენასა და შეურაცხებით, ტუჩებ-აშვერით, ამბობენ, „რა საჭიროა ამ დროს ქართული ენა“! ეს სიტყვები ცხადად გამოაჩენს აწინდელის საზოგადოების სამწუხაროს მდგომარეობასა; მის უმეცრებას, გზის დაკარგვასა. ვისაც არ უყვარს თავისი სამშობლო ენა, მას უეჭველია არ უყვარს თავისი მშობელნიცა, თავისი წინაპარნიცა, თავისი მამულიცა. ენა არის შემნახველი მამა-პაპის ყოფა-ცხოვრებისა, მათის სარწმუნოებისა, ჩვეულებისა, ესე იგი თვით ისტორიისა. თუ კაცმა არ იცის მამა-პაპის ენა, მაშ, როგორ უნდა იცოდეს ვინ იყვნენ იმის მამა-პაპები, როგორ სცხოვრობდნენ, რას ლაპარაკობდნენ, რას იმღეროდნენ, რა უხაროდათ, რასა ჰსწუხდნენ?“

⁵ ა. კ. გაწერელია, რჩეული ნაწერები, 1965, გვ. 95.

ამ სიტყვებში კარგად ვგრძნობთ პოეტ გრ. ორბელიანს:

„ერის ცხოვრება
მისი დიდება
მის ისტორია დაცულ არს ენით;
რა ენა წახდეს,
ერიც დაეცეს...
წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას!...“

სალომე მიურატისადმი მიწერილ წერილში გრიგოლი იძლევა საქართველოს ისტორიის მოკლე დახასიათებასაც: „...ათასის წლის განმავლობაში როგორ ებრძოდა ეს პატარა საქართველო სპარსთა, არაბთა, ოსმალთა, იმ მტრებსა, რომელთაც აწ ებრძვის დიდი იმპერატორი დიდის რუსეთისა და უძნელდება ბრძოლა? — რომელი ისტორია მოგვითხრობს ესრეთსა უმაღლესსა სარწმუნოებასა და მამულის სიყვარულსა, როგორიც გამოაჩინეს საქართველოს უკანასკნელთა მეფეთა, ირაკლიმ და გიორგიმ, რომელთაც თავისი ნებით, თავისი სურვილით, დაჰსთმეს თავის სამეფო ტახტი, თავის შვილები და მისცეს თავის სამეფო რუსთ ხელმწიფესა, ოღონდ კი იცხოვროს საქართველომ მშვიდობიანად? სპარსელებმა ქეთევან დედოფლის გულზე ცეცხლი აანთეს და ისე ტანჯვით მოკლეს, და არ უარპყო მან ქრისტიანობა! ვანა ამისთანა ერის ენა და ისტორია არ არის ღირსი შესწავებისა ქართველთა ქალებისაგან?“

ამავე წერილში პოეტი ამათრახებს მეტიჩარა არისტოკრატ ქალებს, რომლებმაც „არც კი იციან, თუ ვისის მადლით და წყალობით ასე გულმოსვენებით, კეკლუცობით, სეირნობენ გოლოვინის პროსპექტზე, შლეიფებ გაშლილნი! საფლავი მეფისა ირაკლისა და გიორგისა აღარ იციან სად არის! უბადრუკებმა აღარ იციან, რომ იმათი დედები იყვნენ დედუფლები ზრდილობისა, სილამაზისა, მაღალ გონებისა და ამასთან ხასიათით მამაცნი, თავგანწირულნი მამულისათვის!“.

ამ წერილში გრიგოლ ორბელიანი გვაცნობს სამშობლო ქვეყნისადმი თავის განუზომელ სიყვარულს და შექმნილი მდგომარეობით გამოწვეულ აუწერელ გულისტკივილს, რომელიც გვეხმარება მისი პიროვნების დასახასიათებლად; იმის გასათვალისწინებლად, თუ ვინ იყო გრიგოლ ორბელიანი პოეტი და მოქალაქე, რა შეადგენდა მისი ცხოვრების აზრს, რისთვის ცხოვრობდა, ანდა რა შთაავგონებდა რომ ეთქვა:

„სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ქამს გრძელსა,
თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა!

რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი?“

თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვექმნეთ ნუგეშ-მცემელი?
თუ არა ვსდევნით ბოროტსა, მართლის არა ვართ მფარველი?
სხვის კვნესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?“

მეცხრამეტე საუკუნის ლირიკულ შედეგებს შორის მეტად თვალსაჩინო ადგილი უკავია გრ. ორბელიანის ბრწყინვალე ლექსს „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“.

„მიხარის—გიშერ,
ვწუხვარ—და გიშერ,
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
არ გამოვფხიზლდე,
რომ აღარ ვპკრძნობდე,
ჩემი სამშობლოს სულით დაცემას!...“

ეს ლალადისი მაშინ აღმოხდა პოეტს, როდესაც ბეთანიის მიუვალ ტყეში, ეკლესიის კედელზე, საქართველოს წარსული დიდებისა და სიამაყის, მეფეთა-მეფის ნათელმოსილი სახე იხილა. პოეტმა მას შეაგედრა სამშობლო, სამშობლო ეროვნული და სოციალური ჩაგვრისაგან განადგურებული.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ამ ლექსის დაწერის თარიღად დღემდე 1877 წელია მიჩნეული, რადგან იგი პირველად გაზეთ „ივერიაში“, „ქსნისხეველის“ ფსევდონიმით, 1877 წელს დაიბეჭდა უთარილოდ.

მაგრამ პოეტის რამდენიმე პირადი ბარათი იმის საფუძველს იძლევა, რომ იგი რამდენიმე წლით ადრე დაწერილად ვივარაუდოთ.

1860 წლის 25 ივლისს გრიგოლ ორბელიანი ბაბაღე საგინაშვილს სწერს: „ერთი ამოდით, რა დაგემართათ?—წავიდეთ და ვნახოთ ბეთანიის მონასტერი, განთქმული საქართველოში შენობითა და თამარ მეფას სურათითა“.

მისადმი გაგზავნილ მეორე წერილში, რომელსაც წელი არ აწერია, მაგრამ დათარიღებულია 17 აგვისტოთი და უდავოა, რომ იმავე წელს ეკუთვნის, პოეტი წერს: „გუშინწინ, ესე იგი ღვთაებობას, ვიყავ ბეთანიას. ოჰ რა მშვენიერი, დიდებული ყოვლის ხელოვნებით შემკული ეკლესია არს! სურათები თამარ მეფასი, მის მამისა და შვილისა მდიდრად გამოსახულნი, მღუმარებით და თითქოს განკვირვებით გვიყურებენ ჩვენ მოსულთა თაყვანისაცემად! რა ვჰსთქვა? თუმცა გზა საძაგელია, მაგრამ ჰღირს, რომ კაცი, მეტადრე ქართველი, წავიდეს ამ მონასტრის სანახავად არა ერთხელ“.

ვფიქრობთ, რომ ეს ლექსი ამ პირველი ნახვით გამოწვეული აღფრთოვანების შედეგად არის შექმნილი და არა ჩვიდმეტი წლის

„შემდეგ, მით უმეტეს, რომ 1877 წ. 12 აგვისტოს, სალომე მიუჩატი-
საღმისადმი გაგზავნილ წერილში, იგი წერს: „ძალიან მეამა, რომ თამარ
მეფის სახე ბეთანიში, მოგწონებიათ ეკატერინასაცა და უმეტესად
ცა, რადგან უნდა მოგახსენოთ, რომ მე ვახლავარ იმ ლექსის დამ-
წერი და ცენზურამ ზოგიერთისა მათში დაბეჭდვა არ იქნება, და აი
სწორე, ნამდვილი მომირთმევია ჩემს სახსოვრად“.

ეს წერილები, რომლებიც საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის კ. კეკე-
ლიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის გრ. ორბელიანის საქმეთა
ფონდშია (№ 6, საქმე № 66) დატული, საფუძველს გვაძლევს ვი-
ფიქროთ, რომ ეს ლექსი გაცილებით ადრეა დაწერილი, დაახლოე-
ბით 60-იან წლებში, შესაძლოა სწორედ იმ წელს, როდესაც პირ-
ველად იხილა პოეტმა თამარის სახე ბეთანიის ეკლესიაში.

თუ პოეტს სიბერის უამს სევდა მოერია, გრძნობამ აიყოლია,
მარტოობითა და უმოქმედობით მოწყენილი წარსულს იხსენებდა,
მასზე ოცნებობდა და თავს დასტრიალებდა თავის ქვეყნის ისტო-
რიულ და გმირულ წარსულს, ეს მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ,
რომ იგი იყო თავისი ეპოქის, თავისი კლასის ღვიძლი შვილი, რომ-
ლის იდეალები წარსულის კუთვნილებას ვერ სცილდებოდა.

გრ. ორბელიანი თავისი წოდებისა და ქვეყნის ბედს ერთმანე-
თისაგან არ თიშავდა, ამიტომაც ასე მწარედ განიცდიდა ძველი სა-
ქართველოს დაცემას:

„ვაჰ, თუ რაც წახდეს
ველარა აღჰსდგეს,
ველარ აყვავდეს ახლის შვენებით?
და რაც დაეცა
ის წარიტაცა
შავმა ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი!“

მიუხედავად ამისა, თავის თანამედროვეობაზე გულაცრუებულ
პოეტს გულის სიღრმეში მაინც სწამდა, რომ თუ დღევანდელი დღე
არა, ხვალინდელი დღე მაინც იქნებოდა საქართველოსათვის ბედნი-
ერების მომტანი; ის, რაც ვერ შეძლეს მისმა თანამედროვეებმა,
შეძლებდა ცოდნითა და ნიჭით შეიარაღებული ახალგაზრდობა:
„მაგრამ მაინც კიდევ ის გვანუგეშებს, რომ ჩვენი ახალგაზრდობა
გულსმოდგინედ მეცადინეობს, შრომობს, და გვაქვს იმედიცა, რომ
მეცადინეობა მათი არ დაჰშთება უნაყოფოდ და ერთხელ ჩვენცა
გაგვითენდება დილა სიხარულისა...“

...მომავალი ეკუთვნის ყმაწვილკაცობასა, და ყმაწვილკაცობა
არის დიდი იგი ძალა, რომლისა შემწეობით შეიმუსრება და განჰქრე-

ბა ყოველივე მოვლენილი დაბრკოლება;“ (წერილი ალ. კეცელიძისადმი).

ამგვარი განწყობილება შთააგონებდა პოეტს რჩევა მიეცა ყველასათვის:

„მინამ ხარ ცოცხალ უნდა იზრუნვო სიცოცხლისათვის“.

გრ. ორბელიანის გამოუქვეყნებელი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა უაღრესად მდიდარი და საინტერესოა ავტორის იდეური სამყაროსა და პოეტური იდეალების შესწავლისათვის საჭირო მასალებით. ამიტომ მისი მკითხველისათვის მიწოდება მეტად საშური საქმეა.

Н. Г. ДРОЗДОВ.

ИЗ ОБЩЕСТВЕННО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАМИЯ ОРАХЕЛАШВИЛИ

Журналиста, подписывающегося под статьями в газетах псевдонимами «М. Амиа», «Николоз», «М. Каспиели», «Н. Гектор», звали Мамия Орахелашвили.

... Мамия Орахелашвили родился в 1883 г. в селе Сакара бывшего Шоропанского уезда, в бедной крестьянской семье.

Образование получил в Кутаисской классической гимназии, по окончании которой поступил в Харьковский университет, а оттуда перешел в Петербургскую Военно-медицинскую академию.

В годы учебы в гимназии он становится убежденным социал-демократом. Находясь в Харькове, выполнял различные поручения социал-демократической группы и руководил кружком студентов, с которыми вел занятия по вопросам исторического материализма.

Раскол партии застал М. Орахелашвили в Петербурге. Он немедленно примкнул к большевистскому крылу. Летом 1903 года был привлечен к ответственности перед военным судом за беспорядки в лагерях под Ярославлем.

В 1906 году М. Орахелашвили был арестован, просидел в предварительном заключении 8 месяцев и отправлен был по этапу в Тифлис, где судился по делу Авлабарской типографии Кавказского союза социал-демократов большевиков... Прямых улик не было и суду пришлось оправдать его. Мамия, не теряя времени, вернулся к своим занятиям в медицинской академии и к работе в подпольной организации — в Петербурге он вел пропаганду в рабочих кружках за Невской заставой.

Военно-медицинскую академию М. Орахелашвили окончил в 1908 году и, как стипендиат, был отправлен в качестве военного врача в Закаспийскую область и Персию.

В 1913 году он возвратился в Грузию, где снова включился в партийную работу.

В годы первой мировой войны М. Орахелашвили находился на Румынском фронте, где его и застала Февральская революция.

Весной 1917 года, возвратившись в гор. Владикавказ, Мамия Орахелашвили вместе с Ноем Буачидзе, Сергеем Кирпичевым и другими большевиками становится во главе борьбы трудящихся Терской области за победу Советской власти. Он принимал активное участие в расколе объединенной социал-демократической организации и создании большевистской. В сентябре 1917 года на выборах во Владикавказский Совет рабочих и солдатских депутатов большевики получили большинство голосов. Председателем президиума Совета был избран М. Орахелашвили.

В октябре же Мамия Орахелашвили участвовал в работе I съезда кавказских большевистских организаций, который проходил в Тифлисе. Наряду с М. Цхакая, Ф. Махарадзе, С. Шаумяном, А. Джапаридзе и другими видными большевиками Кавказа М. Орахелашвили был избран в состав Кавказского краевого комитета РСДРП(б).

Победа Октябрьской революции вызвала ожесточенное сопротивление контрреволюционных сил на Кавказе. 31 декабря 1917 года банды белогвардейцев напали на Владикавказский Совет рабочих и солдатских депутатов и арестовали М. Орахелашвили вместе с другими руководящими деятелями Совета. В числе других он был приговорен к смерти разъяренным офицерством «дикой дивизии»... Вмешательство оставшихся на свободе товарищей спасло положение, но пребывание Мамия в городе стало невозможным. По решению парторганизации, он нелегально переехал в Тифлис. М. Орахелашвили переходит на работу в Западную Грузию. Здесь он избирается в состав Кутаисского губернского комитета и руководит работой губернской партийной организации. Вскоре он оказался в Кутаисской тюрьме меньшевиков, где провёл 14 месяцев. Из тюрьмы он руководил большевистской организацией города.

После своего освобождения М. Орахелашвили был снова избран членом Кав. бюро ЦК РКП(б) и должен был ехать на Северный Кавказ, но, по просьбе коммунистов Грузии, был оставлен в Тифлисе председателем президиума ЦК Компартии Грузии.

В результате преследований меньшевиков М. Орахелашвили вынужден был уйти в подполье, откуда руководил партийной газетой. Активизация деятельности коммунистических организаций вызвала новую волну репрессий со стороны меньшевистского правительства. Пребывание М. Орахелашвили в Грузии стало невозможным, и он в январе 1921 года нелегально переехал в Баку.

В феврале 1921 года восставшие трудящиеся Грузии с братской помощью Красной Армии свергли меньшевистское

правление. Мамия Орахелашвили вошел в Тифлис вместе с частями Красной Армии.

С 25 февраля 1921 года Мамия Орахелашвили на ряде ответственных постов: занимал должность зам. пред. ревкома, затем — зам. пред. совнаркома Советской Грузии. С момента образования ЗСФСР (1922 г.) состоял председателем Заксовнаркома, одновременно работая по партийной линии в качестве секретаря ЦК КП(б) Грузии и секретаря ЗКК ВКП(б).

Нас, в первую очередь, интересует его редакторско-публицистическая деятельность, поэтому вновь обратимся к биографии и остановим внимание на нескольких, уже известных, ее моментах.

В период революции 1905 — 1907 годов, будучи членом Невской партийной организации Петербурга, М. Орахелашвили, как известно, ведет революционную работу. По поручению газеты «Кавказский рабочий листок» он пишет статью о декабрьских революционных днях в Петербурге, в которой с глубокой верой в силы пролетариата, в неизбежную победу революции, призывает революционный пролетариат России к решающим боям за свержение царского режима.¹

Однако, статья эта, пересланная в Тифлис², не была опубликована, так как 14 декабря 1905 года по распоряжению царского правительства газета «Кавказский рабочий листок» была закрыта. Рукопись статьи за подписью И. Орахелашвили с адресом «СПБ, Эртелев пер., д. 5, кв. 5» 15 апреля 1906 года попала в руки охранки во время провала Авлабарской нелегальной типографии большевиков в г. Тифлисе. М. Орахелашвили был привлечен к судебной ответственности. За неимением улик суд не смог упрятать Мамия за решетку. Но во избежание такового и в будущем, Мамия отныне не будет подписывать свои статьи настоящей фамилией.

В 1908 — 1912 гг. М. Орахелашвили, в качестве военного врача, работает в Закаспийской области и Персии. За это время он активно сотрудничал в местной прогрессивной и столичной большевистской прессе³.

Как уже отмечалось выше, весной 1917 года Мамия Орахелашвили вернулся с действующего фронта во Владикавказ, где в мае 1917 года был основан советский орган «Красное знамя».

¹ Центральный государственный архив Грузинской ССР, ф. 31, ед. хр. 140, т. I, л. 19.

² Там же, л. 26.

³ «Заря Востока» № 29, 1931 год, 30 января.

Т. М. Резакова, старый член партии, вспоминает: «Непосредственное участие в организации этой газеты, кроме С. М. (С. М. Кирова. — Н. Д.), принимали: М. Д. Орахелашвили, Т. Н. Ильин (убит). Я также работала корреспондентом в редакции «Красное знамя». Наша редакция тогда была подлинным революционным центром. Часто бывали у нас в редакции Мамия Дмитриевич и Мария Платоновна Орахелашвили. Они неумоимо и много выступали с Сергеем Мироновичем на митингах у железнодорожников, в казармах, на серебро-свинцовом заводе и др...»⁴

С февраля 1918 года М. Орахелашвили на работе в Кутаисе; он руководит губернской партийной организацией, вместе с членами губернского комитета — Сашей Гегечкори, Василием Канделаки, Мариам Орахелашвили, Бароном Бибинойшвили и другими стоит во главе готовящегося большевиками вооруженного восстания крестьян против меньшевистской власти по всей Западной Грузии; одновременно он руководит большевистскими газетами Кутаиса: «Наша борьба» (совместно с Филиппом Махарадзе) и «Борьба рабочего»⁵ — редактирует, направляет, сам много пишет...

В июне 1919 года меньшевистское правительство вновь арестовало М. Орахелашвили. После своего освобождения он избирается членом Кавказского бюро ЦК РКП(б) и председателем президиума ЦК Компартии Грузии, а также редактором партийной газеты «Комунисти», при столкновениях с цензурными рифами, то и дело менявшей свое название то на «Сакартвелос комунисти», то на «Ахали комунисти». «Лишь для видимости легализации меньшевистское правительство оставило газету «Комунисти», которая выходила под строгой цензурой. Но, несмотря на все, со страниц этой полулегальной газеты сыпались на голову обескураженных лидеров меньшевистской идеологии неумолимые передовицы неуловимого Мамия...

После объявления легализации КП, по выходе из тюрьмы, М. Орахелашвили, учитывая сущность этой «легализации», иначе говоря — ловушки, сейчас же засел в одной конспиративной квартире и оттуда руководил как прессой, так и всем партийным движением. Большевики поставили весь особый отряд на ноги, везде разыскивая его, но все старания их были тщетны. Т. Мамия, придерживаясь строго конспиративных правил, в продолжение 5-ти месяцев ни

⁴ Партархив Института истории партии при ЦК КП Грузии, ф. 8, оп. 5, ед. хр. 333, л. 145.

⁵ Там же, ф. 14, оп. 5, ед. хр. 45, л. 268.

разу не выходил из своей квартиры; его местопребывание /
знал очень ограниченный круг товарищей»⁶.

И, наконец, с июня 1922 года, со дня выхода в свет первого номера газеты «Заря Востока», органа ЗКК ВКП(б), Мамия Орахелашвили являлся ответственным ее редактором.

Мы хотим представить здесь несколько фрагментов из публицистического творчества М. Орахелашвили на страницах редактируемой им газеты.

Как известно, к середине 1922 года, активизировавшимся антисоветским силам был дан бескомпромиссный бой со стороны Компартии и рабоче-крестьянской власти Грузии. Среди методов борьбы с антисоветскими силами (в первую очередь, грузинскими меньшевиками), одним из самых эффективных и действенных был метод разоблачения, посредством прессы разъясняющий сущность антисоветских выступлений меньшевиков и их политики.

Примером такой разоблачающей публицистики может служить опубликованное в «Заре Востока» (№№ 101 — 104 за 1922 г.) письмо М. Орахелашвили за подписью М. Амиа «Их тезисы», отрывок из которого мы приводим:

...«Центральным пунктом в тезисах меньшевиков является вопрос о взаимоотношениях между двумя суверенными государствами — Россией и Грузией после Советского переворота в последней. Никакой Советской власти, оказывается, в Грузии нет, а есть лишь оккупация, при чем Советы и коммунизм служат оккупантам ширмой для империалистического поглощения Грузии. А как это происходит — тому следуют пункты исторической и социологической справки меньшевиков. «В истории, — вещают тезисы, — всякое великое завоевательное движение облекается, кроме действительно реальных и расчетливых соображений, приспособленным к условиям времени, вспомогательного характера, с виду как будто бескорыстным идеологическим обличением, то религиозного, то политического и социального порядка». Христианство, ислам, крестовые походы, наполеоновские завоевательные прогулки и вообще империалистическая политика — все укрывалось под маску цивилизации и прогресса. Вот и российский коммунизм, принужденный отыгрываться после жестоких поражений в области социальных утопий и в политике на арене национально-государственной, превратился в русский национализм и империализм. Ленин продолжает ныне дело Рюриковичей-Романовых, православия и славяно-

⁶ С. Лекишвили. В застенках у белых и желтых, Закннига, 1931, стр. 27.

филов. Объектом этого «дела» собирания и расширения русской земли сделалась и Грузия — жертва империализма, облаченного в ризы коммунизма.

Что грузинский коммунизм, у которого в феврале 1921 г. захрустел идеологический, политический и др. хребет, имеет право кричать «караул», мы это признаем вполне. Но зачем же кричат так неумно? Особенно после того, как грузинские меньшевики со дня насильственного, кровавой операцией над рабочими и крестьянами проведенного, отрыва Грузии от России, а затем от остального Закавказья, и до последних дней своего господства твердили и повторяли, что они вновь войдут в состав России, если там восторжествует демократия, т. е. Советская власть будет ликвидирована, и воссияет звезда Антантовской демократии.

Коммунисты Грузии и всего Закавказья вместе со всеми трудящимися рассуждают и делают приблизительно то же самое, с той только поправкой, что не ликвидации Советской России они хотят, а ее укрепления; и в эту крепнущую Россию рабочих и крестьян они собираются войти не в качестве составной части, а на договорных началах, в качестве равноправного члена Союза Социалистических Советских Республик.

Или меньшевики надеются кого-либо подцепить на свою — увы, давно и не раз разоблаченную — удочку реакционного национализма воплями о Федерации Закавказских республик? Пустопорожнее занятие, господа: ведь добрая половина вашей энергии за время вашего господства над Грузией ушла — наряду со скрытой, но теперь обнаруженной вашими архивами борьбой против Советской власти, как внутри у себя, так и в России — на совершенно открытые старания образовать федерацию вашей Грузии, муссаватского Азербайджана, Северного Кавказа и Дагестана помещиков и даже дашнакской Армении! Дважды собирались вы на конференции с целью возрождения федерации, похороненной под развалинами вашего сейма в 1918 г., но ничего не вышло — конференции сменялись или им предшествовали кровавая грызния и войны по указке генералов то турецко-германской коалиции, то Антанты. Не сталкивались, когда вы все были владельцами душ и телес рабочих и крестьян Закавказья. Но сталкивались, когда рабочие и крестьяне «ушли» от вас, когда «Законные правительства» ваши, де-юре признанные Антантой, де-факто бежали во владения своей благодетельницы под свист трудящихся и поощрение штыка красноармейца: летом прошлого года вы объявили федерацию республик Закавказья в Париже; правда, без хозяина, без народа и территории; но разрешите и нам, с ведома и согласия хозяев — рабочих и крестьян Закавказья — на ре-

альной территории власти Советов объявить государственный союз, направленный против вашего союза, рассчитанный лишь на чуткость обоняния демократических капиталистов Запада к запаху бакинской нефти и чиатурского марганца.

Вы вновь жуете мочалку об оккупации, исходя из факта пребывания здесь Красной Армии. К кому вы обращаете свои вопли? Если к Лиге Наций и второму Интернационалу, то усмешка авгуров была и будет ответом вам, слезами или принципиальными тезисами о недопустимости оккупации вы не заставите шевельнуть даже бровью сих оккупационных дел мастеров.

Или поддаете жару себе? Но не вы ли слали благодарственное послание в Бюро Желтого Интернационала о сладости для Грузии германской оккупации? Не вы ли, вместе с муссаватистами и дашнаками, коленипреклоненно умоляли английского генерала Томсона ходатайствовать пред английским королем об оставлении в Грузии и Закавказье оккупационных войск?

Или свои лицемерные вопли вы обращаете к международному революционному рабочему классу? Но тут отзвуком на ваши исторические справки будет старый лозунг угнетенных: «Мир хижинам, война дворцам».

Красная Армия принесла хижинам Закавказья небывалый в истории мир, дворцы же она освободила от господ и предоставила трудящимся, и вместе с этими последними она охраняет завоевания революции черных мозолистых рук от изгнанных или новых претендентов. И вы надрываетесь, чтобы фальшивой исторической справкой или цитатой из учебника государственного права показать «неправомерность» пребывания здесь интернациональной Красной Армии? Бросьте. И знайте, что срок пребывания у нас российской Красной Армии зависит от ваших правозаступников из Антанты и желтого Интернационала: откажутся они (и вы с ними) от лязгания челюстей в сторону Советских республик, решат они мирно сожительствовать и экономически сотрудничать с нами — мы не замедлим вернуть красноармейца к плугу и молоту, а казармы превратить в фабрики и школы.

А пока лязг челюстей продолжается, пока продолжают ваши пакости против рабоче-крестьянской власти, мы будем готовиться к обороне и... смеяться над вашими справками из буржуазного государственного права, противопоставляя им живой государственный союз трудовых республик...⁷

30 декабря 1922 года в Москве открылся I Всесоюзный съезд Советов, который провозгласил образование Союза ССР. Объединение независимых союзных республик в Союз

⁷ Газета «Заря Востока», № 102, 18 октября 1922 год.

ССР было не только могучим фактором укрепления мощи страны против возможной империалистической интервенции, но и важнейшим средством экономического и культурного преобразования всех республик.

Однако в сложных условиях строительства новой жизни не все в Грузии смогли объективно оценить значение данного объединения. Одна из главных причин «национальных шероховатостей» заключалась в том, что Советская власть в Грузии получила в наследство от недалекого прошлого тяжелые пережитки национализма и шовинизма. Поэтому постановка такого вопроса, как — все ли специфические интересы наций и народностей смогут удовлетворяться органами централизованной политической власти — была в то время весьма актуальной.

Из многочисленных примеров известно, что В. И. Ленин не оставлял без внимания и всегда подчеркивал необходимость самого внимательного отношения к национальным особенностям и интересам народов нашей страны, строго осуждая любое нарушение национального равноправия. Ленинский взгляд на решение национального вопроса стал критерием в работе государственного аппарата.

Но пока что, спустя всего лишь несколько месяцев после образования Союза ССР, вокруг национального вопроса по-прежнему бушуют страсти и не утихают споры.

Точка зрения М. Орахелашвили-публициста по данному вопросу такова: он считает, что объединение республик в Союз ССР только расчищает область межнациональных отношений для дальнейшего эволюционного развития, и что не в тот же день пролетарский интернационализм делается нормальным чувством народных масс; но это точка зрения и публициста, уверенного в том, что народности, слившиеся вместе, возводят величественное здание Союза всех Советских республик, здание, которое не освобождено еще от лесов, скрывающих его окончательные прекрасные очертания.

В статье «Испытанной дорогой к окончательной победе», опубликованной в № 71 за 1923 год за подписью М. Амиа в редактируемой им газете, он пишет:

... «Съезд Компартии Грузии и Съезд Коморганизаций Закавказья самым тщательным образом обсудили очередные вопросы нашей практики в национальном вопросе и решили: в целях обеспечения за каждой нацией и каждой народностью, входящих в Союз, максимума прав и возможности удовлетворения специальных нужд и потребностей их, как наций, необходимо создать наряду с Союзным ЦИК и Совнаркомом, — этими специфическими политическими органами классовой диктатуры, — представительный орган национальностей, нечто вроде второй палаты (вернее: нижней).

Кое-кто, особенно же националисты из газеты «Трибуна» (орган левых социал-федералистов) расценивают это решение наших съездов как полную ревизию первоначального решения об образовании Союза Советских Республик; расценивают и радуются, самодовольно считая это своей «моральной» победой.

Мы можем обещать им наперед немало еще таких моральных побед: при построении крепчайшей цитадели трудящихся нам не раз придется перестраивать или строить заново башни и бойницы.

Но не в этом суть.

Националисты заблуждаются, или делают вид, что заблуждаются. Из-за чего шумели витии национализма? О чем вожделем газета «Трибуна» и ее партия?

Долой закавказскую федерацию! — вот первый, основной лозунг их, провозглашавшийся, в зависимости от обстановки, то шопотом, то октавой, но всегда смачно, решительно, безоговорочно.

Союз республик, поскольку он был в их представлении неотвратим, поскольку он являлся для них «печальной необходимостью», принимался ими на условиях точно-формального, арифметического равенства: ЦИК Союза должен быть составлен на основе равного представительства от каждой союзной республики.

Национальные курии в верховном органе классовой диктатуры в 1923 году, в год Генуи-Гааги-Лозанны, в год мирового фашизма и рурской оккупации — вот смысл этого требования. Ясно, что оно было утопично и реакционно, поскольку сводило на нет значение Октябрьской революции, приведшей к победе пролетариата, поведшего за собой крестьянство и угнетаемые ранее народности, а не давшего себя одурачить псалмопевцам равенства и формальной демократии.

Вот где пролегла линия (и даже глубокий ров) расхождения.

Изменилось ли что-либо в этом отношении после съездов нашей партии? Закавказская федерация в лице ЗСФСР признана завоеванной и прочно укрепленной позицией в деле сближения народов Закавказья на почве совместной работы и борьбы против внутренних и внешних врагов; Закавказская федерация не только подтверждена, но и усилена всем авторитетом единодушного вотума всех республиканских и общезакавказского съездов партии.

Союз Социалистических Советских республик во главе с союзным ЦИК и Совнаркомом признан средоточием единой воли трудящихся всех республик к совместному строитель-

ству на основе классовой диктатуры, на основе военной и хозяйственной централизации.

Создание второй палаты (национальностей) на основе равного представительства лишь усилит центральные органы диктатуры и хозяйственного единства, поскольку устраняются лишние межнациональные трения народов, входящих в Союз, поскольку обширная область вопросов, связанных с национально-обособленным бытием и национально-культурным развитием народов выделяется и вручается непосредственно представительству нации.

Догматикам и метафизикам национализма не понять живой диалектики революционной эпохи, не только допускающей, но и делающей необходимым процесс полной децентрализации и самостоятельности национально-культурной жизни народов, при централизации их хозяйственных, военных и т. п. усилий. Им не одолеть мысли о том, что в наше раскаленное время национальная независимость не есть и не может быть всецело независимостью государственной.

Советские республики добровольно отчуждают некоторые свои права и передают общему органу Союза. Это необходимо, это — веление истории, без этого и вне этого нас ждет на завтра поражение, гибель, возвращение классовых врагов, возвращение врагов мелких наций.

Одновременно народы, образующие союз и тем кладущие основание советскому человечеству, создают специальный орган, вроде расширенного народного комиссариата по делам национальностей, для врачевания национальных недугов, для строительства национальной культуры трудящихся. Это шаг вперед, в сторону еще более тесного и полного единства»...⁸

Еще одно письмо М. Орахелашвили, отрывок из которого мы печатаем ниже — пример его чисто журналистского дарования. Не говоря уже о прекрасном стиле и языке, соответствующим настроению данного репортажа, писанного в приподнято-шутливом стиле, мы хотим обратить внимание на долю юмора, пущенную как в адрес своей персоны, так и других «высокопоставленных» товарищей: при обилии столь важных партийных и государственных дел, на первый взгляд кажется даже странным появление подобного репортажа в Закавказской партийной газете. Но и «необычность», «неординарность», равно как и его «непоседливость» — все это в характере Мамия, характере разностороннем, впитывающем в себя все заботы, все проблемы, весьма серьезном и строгом в решениях и действиях, но немислимом без неожиданной улыбки.

⁸ Газета «Заря Востока», № 71, 30 марта 1923 г.

Итак, репортаж этот под названием «С высоты 1100 метров», опубликован в № 217 за 1923 год на первой полосе «Зари Востока» с подзаголовком «Воздушное письмо товарищам по редакции»:

«Начато на уровне ст. Акстафа, 19-го сентября. И пишу вам письмо. Письмо не простое, воздушное. А воздушное оно потому, что пишу в кабине «Юнкерса» № 306, на высоте 1100 метров — клянусь, не преувеличиваю ни на один сантиметр. А как я попал на такую высоту, видно из нижеследующего.

Мне казалось, что мой советский и партийный пост позволяет мне и даже обязывает назначать докладчиками на различных собраниях, конференциях, съездах и т. п. — других. А тут вышло, что т. Кахиани меня назначил двойным докладчиком на 6-ом Съезде комсомола Грузии. 16 сентября я отбарабанил первый доклад о международном положении — за неимением внутреннего «мальчика для битья» в виде меньшевиков Грузии, недавно самоликвидировавшихся, я очень рьяно таскал за волосы меньшевиков германских — и поскольку первый мой доклад удался — никто не захотел выступить за Шейдемана, следовательно — никто мне не возражал, т. е. не понадобилось заключительного моего слова и даже резолюции взялись составлять т. т. Девдариани и Чаплин.

Со вторым докладом дело обстояло посерьезнее: «Очередные задачи комсомола Грузии». Здесь никакой «мальчик для битья» — ни отечественный, ни заморский выручить не мог бы.

Народ в комсомоле теперь пошел пресерьезный и придирчивый к нашему брату — старому партийцу.

Но не быть бы счастьем, да помог т. Мирзоян из Баку. Оказывается, он распорядился в 5 часов вечера 19 сентября созвать расширенное заседание Бакинского совета совместно со всеми парт-проф-советскими организациями Баку и окрестностей и вместо того, чтобы самому выступить докладчиком на этом многочисленном и торжественном заседании, посвященном памяти 26 коммунаров, очень мило, чисто побакински, назначил докладчиком меня. Но чтобы я не мог увернуться от повинности, он взял да и прилетел на «Юнкерсе» за мною. Чтобы попасть на заседание Баксовета к 5 часам, из Тифлиса мы должны были вылететь не позже 1 часу дня. Доклад свой я начал в половине одиннадцатого утра с хвастливым предисловием о том, что я намерение имел говорить много и хорошо, но вот злой разлучник Мирзоян стоит тут же в зале и торопит на аэродром, чтобы лететь на другое заседание. Сделав, таким образом, из нужды добродетель, я с быстротой пулемета Кольта выпалил потребное количество слов, непрестанно посматривая, и готов был сойти с

эстрады «без возражений и заключительного слова», но высыпались записки с вопросами довольно ехидного свойства вроде, например, следующего: «Вы сказали, что комсомольцу нельзя пить вино. А, ведь, крестьянин пьет вино, буржуй же — лимонад. С кем же быть комсомольцу? С кем иметь смычку?»

Вот в эту критическую минуту и подоспел мне на помощь т. Мирзоян: вышел на трибуну, произнес приветствие «от бакинского пролетариата и всего вообще Азербайджана» и кончил заявлением, что должен похитить меня. Гора свалилась с моих плеч. Избавился от комсомольских тумачков, а, ведь, они драчуны первостатейные, избавился от многих других конфузов, заработал даже «гром продолжительных, долго несмолкающих аплодисментов», (не знаю, отметили ли это товарищи стенографически в своих записках?) и эдаким лордом-победителем двинулся к выходу, с ужасом думая о том, что какой-либо бесенок запротестует и потребует моего оставления на трибуне еще на некоторое время.

Но ничего, сошло благополучно. Направляясь к аэродрому, я думал, что при посадке буду походить на мокрую курицу, решившую полететь в высь, но оказалось иначе: и я и тов. Ваню Стурюа, тоже пожелавший полететь от хорошей жизни, выдержали соответств. позу и настроение и сейчас летим невозмутимо и спокойно через горы и доли, Куру и болота. Оставил я вас коптеть в редакции, мучиться в поисках статейного материала, гореть на медленном огне при «чтении» иероглифов и клинообразных надписей на палимпсестах, именуемых «бюллетенями Закроста». Жаль мне вас с высочайшего моего места и только потому пишу это письмо.

Впечатления мои? О, великолепны. По почерку моему вы можете судить о том, что в кабине аэроплана нет никакой тряски. Впервые сегодня ощутил в себе «чувство пространства» и впервые же познал прелесть науки, именуемой география.

Не скрою от вас и другого чувства, которым я преисполнился при виде около Навтлуга пассажирского поезда: в высокой степени пожалел я т. т. Элиава и Поздеева, которые кичатся своей Закжелдорогой и количеством салон-вагонов в ее вагонном парке: мы будем садиться в Баку, когда «их» скорый поезд, тронувшийся одновременно, будет ужом ползти всего в районе Пойди или Акстафы!

Не пройдет и пяти лет, как им останется только грузы возить по своей дороге, если только верблюды и вообще вьючный транспорт не выйдут победителями из конкурентной борьбы с Закавказской (и всякой иной советской) желдоргогой.

Впрочем, даром предсказания я обладал всегда в достаточно минимальной степени, а в воздухе, на высоте с версту,

я вообще не обладаю уже никакими способностями умозрительного порядка.

Не примите это за комплимент по вашему адресу, дядя и в прочносколоченных стенах помещения «Зари Востока» не обнаруживает и самого маленького золотника умозрительности. Впрочем, я, кажется, начинаю дерзить с высоты — как бы не преувеличить! — 1200 метров. Пьян воздухом и поэтому на сей раз кончаю на уровне ст. Евлах. Шлю воздушный привет и т. д.

Ваш М. АМИА»⁹.

Итак, мы описали известные моменты жизни и деятельности (в основном, редакторской) Мамия Орахелашвили, не вникая детально в его литературно-публицистическое наследие, полагая, что оно требует обстоятельного разбора и статьи другого характера; в нашу задачу входила публикация фрагментов нескольких статей М. Орахелашвили.

Данные статьи М. Орахелашвили дают яркое представление о публицистическом таланте автора, его способностях полемиста, решающего широкую проблематику политических и государственных вопросов, о высоком профессионализме журналиста, мыслящего диалектически и по-ленински убедительно.

⁹ Газета «Заря Востока», № 217, 22 сентября, 1923 год.

Н. Л. ПОРАКИШВИЛИ

РУСТВЕЛОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Н. И. ГУЛАКА В ОЦЕНКЕ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ ГРУЗИИ

К числу тех, кто внес значительный вклад в расширение и укрепление украинно-грузинских культурных связей, литературоведы справедливо относят Николая Ивановича Гулака, организатора и «главного руководителя»¹ «Кирилло-Мефодиевского общества», известного ученого, педагога, просветителя и журналиста, чья многогранная деятельность явилась яркой страницей в истории содружества двух братских народов.

История изучения жизни и деятельности Н. И. Гулака насчитывает около ста лет. Однако личность и наследие украинского деятеля интересовали исследователей только в связи с изучением истории организаци, состава и идеологии «Кирилло-Мефодиевского общества».

Не умаляя ценности имеющейся научной литературы о Н. И. Гулаке, одновременно следует признать, что в оценке его жизни и деятельности исследовательская традиция узаконила устойчивый круг представлений, за пределами которого осталась такая важная и обширная проблема, как «Н. И. Гулак и Грузия».

За последние годы благодаря расширению круга исследований в области грузино-украинских связей разносторонняя деятельность Н. И. Гулака попадает в поле зрения грузинских ученых и становится объектом специального изучения, что привело к созданию ряда работ разного назначения и объема. В их числе, в частности, выделяются исследования

¹ «Русский архив», 1892, кн. 2, № 7, стр. 343.

Б. Пирадова², В. Имедадзе³, А. Гацерелия⁴, Р. Хведелидзе⁵,
О. Баканидзе⁶.

И тем не менее, обращаясь к литературе о Н. И. Гулаке, мы убеждаемся, что его жизнь и деятельность в Грузии до сих пор изучены неравномерно и не исследованы с удовлетворительной полнотой. Многие вопросы, связанные с педагогической, научной журналистикой, просветительской деятельностью украинского ученого и педагога, совершенно не разработаны, хотя представляют большой интерес.

Рассмотрение всего этого комплекса проблем — тема специального исследования⁷. В данной работе мы предпринимаем попытку исследования откликов грузинской периодической печати на исследование Н. И. Гулака о «Барсовой коже» Руставели.

Приезд в 1863 году в Грузию и почти тридцатилетнюю жизнь в ней Н. И. Гулак использовал для изучения языка, литературы и культуры своей новой Родины. Именно здесь славный сын украинского народа вел многостороннюю и плодотворную деятельность, которая привлекла к себе внимание общественности.

По многогранности интересов и широте эрудиции Н. И. Гулак «представлял собой целую энциклопедию»⁸. Для грузинской общественности не составляло сомнений, что он — «известный ученый»⁹. Архивные материалы, обнаруженные нами, рисует образ передового педагога, который

² Б. Пирадов. Н. Гулак — друг Тараса Шевченко, журн. «Мнатоби», 1961, № 3 (на груз. яз.); его же: Н. И. Гулак, «Научно-информационный бюллетень Изд. Арх. упр. при Совете Министров ГССР, Тб., 1966, № 13—14; его же: Жизнь и думы Н. Гулака, сб. «Литературные взаимосвязи», V, Тб., 1974.

³ В. Имедадзе. Т. Шевченко и деятели грузинской культуры, Тб., 1964.

⁴ А. Гацерелия. Некоторые вопросы поэтики «Витязя в тигровой шкуре», Тб., 1974 (на груз. яз.)

⁵ Р. Хведелидзе. Руставели в украинской литературе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тб., 1972.

⁶ О. Баканидзе. Из истории грузино-украинских литературных связей, Тб., 1968, (на груз. яз.)

⁷ Н. Поракишвили. Н. И. Гулак и его грузинские связи. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тб., 1975.

⁸ ЦГИА ГССР, Ф. 441, д. 684, л. 54.

⁹ Институт рукописей имени К. Кекелидзе АН ГССР, Архив Г. Туманишвили, д. 322, л. 1.

«всегда резко выделялся среди своих сослуживцев»¹⁰ «соч-
линейшими достоинствами ученого и человека»¹¹.

Долгая опала Н. И. Гулака, как результат бесстрашной¹²
прямоты и свободного выражения мыслей, взглядов, не могла
не создать вокруг него ореола «замечательно честной, в
самом широком значении этого слова, личности»¹². Ко все-
му этому добавлялось обаяние большого ума, таланта, ред-
кой доброты, что «имело чрезвычайно благотворное влияние
на нравственность учащихся»¹³.

«Помнится, — писал известный ученый А. Хаханашви-
ли, — что мы смотрели на него с детской любовью и благо-
говением»¹⁴.

По мере роста известности Н. И. Гулака росла и крити-
ческая литература о нем, его деятельности и исследованиях.
Отклики, отзывы и рецензии регулярно появлялись почти во
всех ведущих газетах Грузии, журналах, книгах, справоч-
ных изданиях, библиографических перечнях.

В целостном потоке подобной литературы первое упоми-
нение об украинском ученом и педагоге мы находим в статье
известного писателя и общественного деятеля С. Месхи.
«Между прочим, — писал он, — здесь преподаватель гимна-
зии Н. И. Гулак читает лекции о некоторых явлениях приро-
ды. На второй и третьей лекциях он будет говорить о спек-
тральном анализе и аэролитах»¹⁵.

Сведения о том, что Н. И. Гулак занят исследованием
поэмы Ш. Руставели, перевел ее и собирается прочесть о ней
публичные лекции, проникли в печать.

Уже 18 сентября 1883 года газета «Дрозба» (в ней сот-
рудничали прогрессивные деятели Грузии — Г. Церетели, И.
Мачабели, С. Месхи), ссылаясь на «Кавказ», сообщала, что
Н. И. Гулак «полностью перевел поэму «Витязь... в тигровой
шкуре» и собирается прочесть на эту тему лекции»¹⁶. Через
некоторое время «Дрозба» снова на первой полосе доводила
до сведения читателей, что «13—20 марта преподаватель
Н. И. Гулак в Тифлисском кружке прочитает две лекции о
«Витязе»¹⁷. Вслед за этим приводился резвернутый план
(предоставленный редакции, по-видимому, самим автором)
и выражалась надежда, что общественность Тбилиси «не

¹⁰ ЦГИА ГССР ф. 422, д. 879, л. 22.

¹¹ Там же, ф. 441, д. 684, л. 54.

¹² Там же, ф. 441, д. 684, л. 54.

¹³ Там же, ф. 441, д. 278, л. 34.

¹⁴ «Русские ведомости», 8. IX. 1899, № 248.

¹⁵ «Дрозба», 1870, № 10 (на груз. яз.)

¹⁶ «Дрозба», 1883, № 184.

¹⁷ «Дрозба», 1884, № 56.

оставит без внимания попытку негрузина пролить своеобразный свет на нашу бессмертную поэму и познакомить с нею тех, кто не знает грузинского языка»¹⁸.

Вечером 13 марта грузинская общественность наполнила большой зал «Кружка» до отказа.

15-го и 22-го марта «Дрозба» посвятила лекциям Н. И. Гулака статью и заметку, в которых отмечалось высокое мастерство лектора и передавалось содержание лекции. В начале статьи, опубликованной 15-го марта, с чувством удовлетворения и признательности, подчеркивались скромность лектора и его благородство. Далее говорилось о любви ученого к Грузии и ее народу, что и побудило его проделать трудоемкую работу и изучить поэму великого Руставели досконально и в подлиннике. Автор статьи сознательно «остановился только на тех местах, которые отчетливо показывали, как многоуважаемый лектор глубокомысленно и добросовестно изучил каждую строфу нашего национального сокровища»¹⁹. Такой подход к лекции ученого позволил автору выявить «угол зрения» Н. И. Гулака и заострить внимание на вопросах, с его точки зрения, первостепенных. Методика анализа «Витязя...», отношение лектора к происхождению поэмы, героям, его суждения по отдельным проблемам — все это принималось во внимание при оценке лекции.

Огромная, «поистине самоотверженная работа» Н. И. Гулака по переводу «Витязя...», умелое использование им в ходе исследования в качестве иллюстративного материала около ста строф поэмы привлекли внимание рецензента и были высоко оценены. «Н. И. Гулак, — отмечал он, — настолько хорошо изучил текст, что обратил внимание на такие места, которые оставались вне поля зрения грузин». В качестве примера рецензент приводил то место из лекции украинского ученого, где Н. И. Гулак говорил о знакомстве грузин с порохом. И хотя автор статьи оговаривал свое несогласие с исследователем, тем не менее он видел в этом свидетельство того, что Н. И. Гулак «не пропустил ни одного слова».

Далее в общей форме излагались взгляды Н. И. Гулака на происхождение поэмы. Рецензент солидаризовался с мнением лектора, что появление «Витязя в тигровой шкуре» обязано любви поэта к царице Тамаре, и считал уместной ссылку ученого на строфу: «Сядем и будем проливать горячие слезы о Тариэле, ибо подобный ему еще не родился на земле. Я, Руставели, сел и начал свою песнь с сердцем,

¹⁸ Там же.

¹⁹ «Дрозба», 1884, № 58.

прозвенным копьём, нанизал доселе разрозненные песни, словно жемчужины»²⁰.

Одновременно «Дрозба» указывала на просчеты Н. И. Гулака. Представления лектора о понимании Руставели предмета любви, подчеркивал рецензент, весьма прямолинейны и временами лишены ясности. Чувство, сблизившее Таризла и Нестан, он называл низменным и вообще был склонен считать, что воспевание возвышенной любви — удел лишь западных поэтов.

Попутно газета «Дрозба» сочла необходимым изложить свои взгляды на руставелевское понимание любви, тем самым показав необоснованность вывода Н. И. Гулака.

Отрицательно отнесся автор рецензии и к суждениям украинского ученого о грузинской версификации, но аргументировать свое положение доказательствами не стал.

Газета свидетельствовала, что грузинская общественность «с удовольствием встретила лектора и проводила его продолжительными аплодисментами»²¹. И, действительно, статья газет. «Дрозба» о лекции и по отдельным положениям, и по общей тональности свидетельствовала о том, что выступление Н. И. Гулака произвело на грузинскую общественность глубокое впечатление.

Специфика замысла публичных выступлений Н. И. Гулака привела к тому, что он ограничил задачу изложением целостного взгляда на Руставели и его поэму. Некоторые же вопросы, имеющие важное значение, исследуются им попутно и в общей форме. Однако в намеренно допущенных пробелах нельзя видеть серьезные упущения.

Автор же второй рецензии («Дрозба», 22 марта) в сдержанности Н. И. Гулака усмотрел причины некоторого схематизма лекции. Он считал, что Н. И. Гулак обязан был подробнее остановиться на образах действующих лиц поэмы Руставели. Отсутствие исчерпывающего анализа образов действующих лиц «Витязя в тигровой шкуре» — по справедливому замечанию проф. О. Баканидзе — обуславливалось общей задачей лекции, в силу чего упреки рецензента оказались малоубедительными. Но просчет рецензента являлся частным случаем. Основной смысл публикации — в стремлении воздать должное лектору. В статье приведены некоторые интересные факты. Выясняется, например, что среди слушателей находился попечитель Кавказского учебного округа, который, поблагодарив Н. И. Гулака за содержательные лекции, предложил опубликовать их в ближайшее время.

²⁰ Н. И. Гулак. О Барсовой коже Руставели, Тифлис, 1884, стр. 10.

²¹ «Дрозба», 1884, № 58.

В том же 1884 году исследование Н. И. Гулака появилось в известном периодическом сборнике «СМОМПК» (Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа), а затем было издано отдельной книгой. Газета «Дрозба», немало сделавшая для того, чтобы дать грузинской общественности правильное представление о руствелологических воззрениях Н. И. Гулака, приветствовала эти публикации. После этого работа украинского исследователя снова стала предметом серьезного разговора²². В статье от 28 октября 1884 года газета подчеркивала исключительно важное значение книги «О Барсовой коже» Руставели, написанной с большой доброжелательностью и прилежанием, и расценила ее как один из первых опытов профессионального литературоведческого исследования.

Подчеркивая общественную актуальность книги Н. И. Гулака, рецензент с удовлетворением замечал, что отныне «каждый, знающий русский язык», получит возможность «полностью познакомиться с мнением русского о нашем поэте»²³. Он находил, что «высокой оценки заслуживает и то обстоятельство, что разбор поэмы принадлежит человеку, который изучил грузинский язык и прочел творение Руставели в подлиннике».

При оценке значения труда Н. И. Гулака рецензент учитывает также «его наблюдения, суждения и предположения», которые раскрыли в «Витязе в тигровой шкуре», многие такие стороны поэзии Руставели, на которые грузины не обращали внимания». Поэтому пожелание рецензента увидеть исследование Н. И. Гулака «О Барсовой коже» Руставели переведенным на грузинский язык — закономерно.

В конце рецензии приводятся выходные данные книги: объем, формат, цена, где можно ее купить. Завершается статья добрым напутствием: «желаем успешного распространения книги».

Статьи о Н. И. Гулаке появились и на страницах «Кавказа». Под свежим впечатлением и по «горячим следам» написана рецензия анонимного автора «О Барсовой коже» Руставели Н. И. Гулака, опубликованная в газете за № 245. По предположению В. Имедадзе²⁴, ее автором является Д. Г. Эристави. Признав, что работа Н. И. Гулака «представляет чуть ли не первую попытку»²⁵ критического осмысле-

²² О. Баканидзе. Из истории грузино-украинских литературных связей. Тб., 1968, стр. 76.

²³ «Дрозба». 1884, № 233.

²⁴ В. Имедадзе. Т. Шевченко и деятели грузинской культуры, Тб., 1964, стр. 10.

²⁵ «Кавказ», 1884, № 245, стр. 3.

ния произведения Шота Руставели, автор статьи считал, что «за исключением этюда Броссе и публичных лекций Церетели, до сих пор... не существует ни одного заслуживающего внимания читателя труда, в котором «Барсова кожа» была бы рассмотрена с точки зрения художественной критики». Характеристика поэмы, которую автор рецензии находит в работе Н. И. Гулака, в целом квалифицируется как правильная, укладывающаяся в рамки тогдашних представлений о Руставели.

Вопрос о происхождении поэмы, по мнению рецензента, оказался в то время в центре споров и исследователь не имел права его обходить. Лейтмотив исследования он увидел в утверждении самобытности поэзии Руставели, которая выражала современную грузинскому поэту жизнь. В книге украинского исследователя, — продолжает рецензент, — содержится правильное «понимание основных характеров поэмы», хотя краткость анализа иной раз приводит к «сухому перечню» событий и лиц.

Далее анонимный автор излагает соображения Н. И. Гулака о жанровой природе поэмы, о понимании им любви и грузинской версификации. Он не считает работу Н. И. Гулака свободной от просчетов. Например, рецензент не соглашается с тем, что «карталинский элемент разлит, словно запах роз, по всей поэме». Поиски в поэме этнографически обозначенных частей Грузии в то время были явлением модным, и Н. И. Гулак, думается, не удержался от соблазна и здесь сказать свое слово в этом отношении. Одновременно в другом месте и по другому поводу он считал, что природа, описываемая в поэме, напоминает Имеретию. Такие произвольные аналогии вызвали недоумение рецензента.

Серьезным недостатком работы Н. И. Гулака автор статьи считал отсутствие в общей системе рассуждений мнения о «чисто художественной красоте творения Руставели»²⁶. Однако знакомство с исследованием украинского ученого заставляет усомниться в правоте рецензента. О художественной стороне произведения Н. И. Гулак говорит кратко, но соразмерно другим проблемам.

«Серьезная заслуга Н. И. Гулака, — заключает статью безымянный автор, — состоит в том, что его работа является чуть ли не единственным источником, по которому русская читающая публика может составить понятие о Руставели».

Через несколько дней после рецензии газета «Кавказ», всегда уделявшая большое внимание вопросам литературы, сочла необходимым снова вернуться к обсуждению книги

²⁶ «Кавказ», 1884, № 245, стр. 3.

Н. И. Гулака и опубликовала развернутую рецензию П. Умикашвили «О поэзии Руставели» (по поводу брошюры Гулака)»²⁷.

Анализ исследования Н. И. Гулака послужил для П. Умикашвили, передового общественного деятеля, педагога и ученого, поводом для постановки ряда вопросов, весьма существенных не только для осмысления «Витязя в тигровой шкуре», но и современной ему общественно-политической ситуации. Рецензент сумел преодолеть устоявшую литературную инерцию и соотнести литературоведческий анализ книги Н. И. Гулака с фактами общественной жизни, поэтому его отклик вышел за рамки обычной газетной рецензии. П. Умикашвили так построил статью, что на первый план оказался вынесенным разговор о высоких общественных идеях, об исследовании же Н. И. Гулака говорилось мимоходом, не всегда обоснованно, подчас противоречиво, а система доказательств, к которой он обращался, оказалась малоубедительной.

После самого общего выступления, в котором говорилось о некотором оживлении критической мысли, П. Умикашвили перешел к конкретному анализу исследования Н. И. Гулака. Рецензент отметил, что работа украинского ученого «заслуживает, если не по своему достоинству, то, по крайней мере, по назначению, особого внимания»²⁸, поскольку его исследование «предназначено для ознакомления русского общества с произведением, которое составляет славу и гордость народа». «Стремление Н. И. Гулака ознакомить русское общество с таким произведением, — писал П. Умикашвили, — поэтому нельзя не признать симпатичным, почтенным и очень правильным». Таким образом, П. Умикашвили назвал работу украинского исследователя весьма определенно — «почтенной и правильной». Однако таковой она являлась не только в силу назначения, но и благодаря научным достоинствам.

Важным в высказываниях П. Умикашвили представлялось то, что главной заслугой украинского ученого он считал освещение актуального с политической точки зрения вопроса. Увязывая появление работы с общей исторической ситуацией, рецензент заявлял, что Н. И. Гулак лекциями и публикацией работы о Руставели наносил ощутимый удар «проповедникам вражды и ненависти» между народами. Обмен же культурными ценностями способствует «лучшему взаимному ознакомлению» и опровергает вздорные и вред-

²⁷ Там же, 1884, № 248.

²⁸ «Кавказ», 1884, № 248.

ные мысли реакционеров о том, что в одном народе изначально заложена враждебность по отношению к другому.

Исходя из конкретной обстановки и имея в виду интересы развития народов, населяющих Россию, рецензент делал правильный вывод: «время замкнутости народной жизни миновало».

Утверждение П. Умикашвили, что «русское и грузинское общества», живя рядом, влияют друг на друга и еще больше нуждаются во взаимном ознакомлении», имело принципиальное значение. Для устранения «источников всяких недоразумений» необходимо знать не только настоящее того или иного народа, но и его историческое прошлое. В этом смысле, — считал рецензент, — «желание Н. И. Гулака мы признаем правильным и заслуживающим благодарности со стороны общества». Лекции Н. И. Гулака и его исследование призваны были помочь «понять нарождающуюся потребность» грузин и правильно оценить «явления общественной жизни» Грузии. В этом было их «неоспоримое достоинство».

Сильная сторона рецензии П. Умикашвили — его полемика против мракобесов. Проповедывать идею дружбы народов в противовес утверждениям, «будто в том или другом народе могут существовать черты и проявления враждебные, вредные для развития другого», считать, что «духовные и материальные интересы» нации настоятельно требуют взаимного ознакомления, — значило идти в ногу со временем.

Однако П. Умикашвили не сумел соблюсти равновесие и его высказывания о работе П. И. Гулака растворились в комплексе других вопросов. Центр тяжести оказался сдвинутым. Разговор о достоинствах и недостатках исследования велся бегло и непоследовательно, постоянно перебивался длинными рассуждениями, подчас не имеющими прямого отношения к рецензируемой работе.

П. Умикашвили считал, что автор книги о Руставели временами увлекался «чисто внешними, побочными данными, не имеющими важного значения». К их числу, например, он относил вопрос о сюжете, полагая, что «для читателя поэмы Руставели все равно, откуда бы ни был заимствован сюжет». Между тем, вопрос о происхождении сюжета «Витязя в тигровой шкуре» имел исключительное значение с самого зарождения руставелианы. Решение этой задачи имело большое значение для правильного представления о поэме, и П. Умикашвили явно ошибался, оспаривая право Н. И. Гулака на исследование этого далеко не «побочного» вопроса.

Далее рецензент критиковал работы Броссе, Чубинашвили, пространно рассуждая об отличии природных условий Запада и Востока, о греках, о восточной и западной поэзии, неожиданно ставил вопрос: «К какой из этих поэзий ближе

поэзия Руставели?» Желая ответить на него, П. Умикашвили/ссылался на мысль Н. И. Гулака, что «с Руставели, случи-
лось то же самое, что испытали современные ему трубадуры 10
на Западе», и находил «в их поэзии... много общих черт», не
приводя, впрочем, никаких аргументов для обоснования сво-
его соображения.

Что следует из вышеизложенного? Видимо, П. Умикашвили не ставил задачей подробного анализа книги Н. И. Гулака. Поэтому он выделил в ней отдельные моменты и в весьма специфической форме коснулся их, «Мы, — писал он, — не можем остановиться и разобрать все вопросы, возбужденные г. Гулаком. Для такого разбора требуется побольше времени, да и невозможно уместить его в газете». И все же, несмотря на намеренное ограничение и ряд спорных суждений, П. Умикашвили должным образом оценил «основную мысль г. Гулака» и «признал ее верною».

К статье П. Умикашвили тематически примыкала редакционная статья журнала «Иверия» (Вместо внутреннего обозрения)²⁹, в которой имя Н. И. Гулака опять-таки привлекается в качестве подспорья в связи с обсуждением актуальнейших проблем общественной жизни. Национальные интересы, — говорилось в статье, — требуют пробуждения от спячки. Равнодушие и бездеятельность, — утверждала «Иверия», преступны, когда речь идет о будущем нации.

Трудолюбие и самоотверженность журнал считал теми качествами, которые должны были помочь нации занять достойное место в цивилизованном мире и внести свой вклад в сокровищницу мировой культуры. С болью в сердце редакция отмечала, что отдельные недобросовестные учение публикуют статьи, в которых принижают историю Грузии, излагают предвзятые мнения о грузинском народе, его культуре и литературе. Таким ученым «Иверия» противопоставляла Н. И. Гулака. Как журналист, педагог, лектор, исследователь, украинский ученый принадлежал к числу широко известных людей, и «Иверия» имела намерение посвятить ему специальную статью. Ссылки журнала на его лекции о Руставели свидетельствовали, что роль Н. И. Гулака представлялась весьма важной, она говорила об ученом с необыкновенной задушевностью. Особое внимание обращалось на то, что Н. И. Гулак «хорошо изучил грузинский язык». Наряду с этим можно указать в грузинской печати на целый ряд других отзывов, представляющих большую ценность.

Внимания заслуживает и статья, опубликованная в газете «Новое обозрение» от 15 марта 1884 года³⁰. В ней

²⁹ «Иверия», 1884, № 3.

³⁰ «Новое обозрение», 1884, № 71.

отражается не только впечатление журналиста, присутствовавшего на лекции Н. И. Гулака о Руставели, но и общий настрой общественности, пришедшей прослушать известного в городе педагога и просветителя.

По словам автора, в Н. И. Гулаке публика увидела вдумчивого исследователя с широким научным кругозором и человека, прекрасно осведомленного в грузинской литературе. «Перед нами предстал человек, до мельчайших подробностей изучивший знаменитую поэму Руставели и хорошо вооруженный сведениями, имеющимися о ней в грузинской литературе».

Сведения о том, что «публики было достаточно» и лектора встретили и проводили «шумными аплодисментами», достоверны и подтверждаются другими источниками.

Столь же интересной с научной и общественной точек зрения оказалась статья А. Нанеишвили «Литературные заметки»³¹. Одним из поводов, ее появления было выступление Н. Д. (Джабадари) и А. Грена о «Витязе в тигровой шкуре».

Как известно, А. Грен не считал пролог поэмы написанным Руставели (он высказал и ряд других ошибочных соображений.)

Оспаривая его взгляды, А. Нанеишвили привел слова Н. И. Гулака о том, что сами грузины должны взяться за изучение «Витязя в тигровой шкуре». Внимание заострилось на мысли, что «прилежнее и добросовестнее многих взялся за поэму Руставели многоуважаемый Н. И. Гулак», который имел перед другими то преимущество, что «истратил много времени и труда на изучение грузинского языка и литературы о «Витязе в тигровой шкуре». Но, отводя Н. И. Гулаку особое место среди руствелологов, А. Нанеишвили тем не менее считал, что автор книги (О Барсовой коже Руставели) не избежал ошибок. Все замечания (за исключением одного) касались переводов и имели полемическую направленность. Особенно наглядно полемичность проявлялась при анализе конкретного материала, а именно 921 строфы поэмы Руставели «Витязь в тигровой шкуре»³².

Речь шла не о всей строфе в целом, точность перевода которой несомненна, а отмечался принципиально неверный подход Н. И. Гулака к переводу слова «წაჰკვდრე» как «схватил рукою». В качестве иллюстрации А. Нанеишвили приводил материал, опубликованный в «Новом обозрении» за № 2043 в 1889 году. Между тем, первоначальный перевод

³¹ «Моамбе», 1894, № 10, стр. 146 (на груз. яз.).

³² По изданию: Ш. Руставели «Витязь в тигровой шкуре», Тб., Изд. «Ганатлеба», 1974, под редакцией проф. Н. Натадзе.

данной строфы, имеющийся в книге «О «Барсовой коже» Руставели», звучал по-другому: был переведен точнее и в нем отсутствовало «охватил рукою». Сейчас трудно объяснить, что побудило Н. И. Гулака внести указанное словосочетание в позднейшую газетную публикацию, но и А. Нанеишвили не следовало при анализе строфы обходить первоначальную версию перевода.

Далее, доказав ошибочность перевода Н. И. Гулаком слова «эжвани» как «трещетка», А. Нанеишвили, не углубляясь в доказательства, делал совершенно беспочвенный вывод. Он писал, будто, по мнению украинского ученого, Руставели «очень неловко отзывается об апостолах»³³, и в «Витязе...» христианством и не пахнет». Между тем, отправным пунктом в осмыслении Н. И. Гулаком поэмы великого грузинского поэта явилось суждение: «из некоторых мест «Барсовой кожи» можно заключить, что они (главные герои поэмы.—Н. П.) являлись христианами и были знакомы с философией Платона»³⁴.

На протяжении нескольких десятков лет в Грузии медленно, но устойчиво накапливался материал о Н. И. Гулаке и его монгогранной деятельности и закладывался историко-литературный фундамент для дальнейших исследований. Удельный вес вклада периодической печати Грузии в это благородное дело, как мы могли убедиться, довольно значителен.

³³ «Моамбе», 1894, № 10, стр. 146.

³⁴ Н. И. Гулак. О «Барсовой коже» Руставели. Тифлис, 1884, стр. 11.

И. Б. БИЧИКАШВИЛИ

**ЖУРНАЛ «ПЛАМЯ» (1923 — 1924 гг) —
ЛИТЕРАТУРНОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ К ГАЗЕТЕ
«ЗАРЯ ВОСТОКА»**

На втором году издания органа Закавказского краевого комитета РКП(б) — газеты «Заря Востока» стал возможен выпуск специального приложения к ней — двухнедельного иллюстрированного литературно-художественного и сатирического журнала «Пламя».

В объявлении о предстоящем выходе журнала («Заря Востока», 10 марта 1923 года), среди будущих сотрудников назывались известные советские журналисты, писатели, критики, художники: Мих. Кольцов, В. Маяковский, Н. Тихонов, В. Львов-Рогачевский, Ю. Соболев, А. Безыменский, А. Жаров, П. Яшвили, В. Гаприндашвили, Т. Табидзе, М. Кац (Мак), В. Эльснер, Бор. Ефимов, Дени, Моор и др.

Редактировать его должны были: М. Орахелашвили, известный партийный деятель, А. Каринян, партийный публицист и М. Гиндин, заведующий отделом театра и искусства газеты «Заря Востока».

О содержании будущего журнала в объявлении говорилось:

«Пламя» дает:

- 1) переводные литературно-художественные произведения (повести, рассказы, стихотворения) с местных языков: грузинского, тюркского, армянского;
- 2) оригинальные произведения новейшей российской художественной литературы;
- 3) литературную, театральную и музыкальную критику;
- 4) богатую иллюстрацию как закавказскую, так и российскую и заграничную».

Таким образом, журнал создавался с главной целью — знакомить читателей Закавказья с литературными новинками и классикой трех республик, держать их в курсе литературных событий русской советской литературы.

В «Пламени» намечалось иметь следующие отделы: новейшей российской литературы; переводов с грузинского,

армянского и тюркского языков; литературной критики; искусства, сатиры и юмористики: карикатуры, шаржи; науки и техники; «Быт Закавказья» (краеведческий); иллюстраций Закавказья, советские республики, иностранная жизнь.

Первый номер журнала вышел 1 мая 1923 года. Всего за этот год вышло четырнадцать номеров, а в последующем — семь (6—7 вышел сдвоенный).

Следует отметить, что издатели журнала выполняли все пункты предварительно объявленных планов как в вопросах тематики, так и в деле участия многочисленных авторов.

Подробное описание содержания каждого номера журнала займет много места. Поэтому ограничим свою задачу следующим: назовем те произведения, которые впервые увидели свет на страницах «Пламени» и отметим наиболее интересные литературно-художественные статьи, подытожив в конце общие впечатления от журнала.

В первом номере «Пламени» был напечатан перевод романа Е. Чаренца «Страна Наири». Известно, что подлинник романа впервые был опубликован в 1922 году, в журнале «Норк». Считается, что первая его публикация на русском языке (в переводе Я. С. Хачатрянца) относится к 1925 году, когда роман был издан Госиздатом отдельной книгой. Однако это утверждение неверно, т. к. до выхода книги роман публиковался на страницах «Пламени». И хотя имя переводчика в журнале не указывалось, простое сравнение журнального и книжного вариантов подтверждает, что и в первом случае им был Я. С. Хачатрянц. По поводу того, как мог оказаться первый русский вариант романа «Страна Наири» в редакционном портфеле издателей журнала «Пламя», высказывает догадку супруга Я. С. Хачатрянца, известная советская писательница М. С. Шагинян. В беседе с автором этих строк она сказала: «Яков Самсонович Хачатрянц был дружен с редактором журнала Кариняном, и, очевидно, передал тому свой прекрасный перевод классического произведения молодого армянского писателя Е. Чаренца»¹.

Надо отдать должное вкусу и оперативности издателей журнала: через несколько месяцев после выхода в свет новаторского, остросатирического произведения Чаренца, оно становится достоянием читателей всего Закавказья и, в некоторой степени, всего Советского Союза.

В том же первом номере помещен рассказ Н. Ляшко «Два поколения», никогда позже не переиздававшийся.

В разделе «Веселое пекло» (отдел сатиры и юмора) на-

¹ Запись беседы хранится у автора статьи.

печатано стихотворение В. В. Маяковского «Мусье Пуканкаре».

Второй номер журнала также содержит литературные новинки. Это рассказ М. М. Зошенко «Бабкин муж», нигде затем не публиковавшийся, и баллада Н. Тихонова «Конь». Судьба этой баллады интересна. Как выяснилось в беседе автора этих строк с Н. С. Тихоновым, «Конь» — один из многочисленных черновых вариантов его «Баллады о пленном коне», позднее включенной поэтом в сборник «12 баллад» (Госиздат, Ленинград, 1925). Баллада «Конь» имеет отличную от окончательного варианта концовку. В ней рассказана романтически-сентиментальная история о гордом, непокорном коне, отбитом красноармейцами «у польских улан». Красный гусар приручил коня, он подчинился новому хозяину и при внезапной, страшной атаке польских белогвардейцев спас своего верного друга — красноармейца:

Конь оглянулся, своих узнал.
И вынул гусар наган.
И вдруг блеснула вода,
Задела стремя волна —
И конь разорвал туман...
Реку осилил, мокр, устал,
Трясет гривой густой —
Вода стекает с нее, шипит.
Не пуля по ветру, гусар говорит:
— Спасибо, товарищ, — коню говорит, —
Мы квиты теперь с тобой!

В окончательном варианте изменено и начало баллады и ее конец. Вместо описания трогательной преданности животного человеку, автор резкими, глубокими мазками рисует волю человека, суровые военные будни, которыми придется жить и которым придется подчиниться капризному пленнику-коню. И подобно этому коню, подчинится справедливой силе красноармейского оружия все враги Советской страны:

Богатый был на битве улов,
И панская Польша не раз
Теряла и стремя, и выюк, и седло,
Под вихрем московских клинков,
Свиставших над горлом Варшавы подчас,
Панам всего мира назло.

Добавим, что баллада «Конь» не внесена ни в один из многочисленных библиографических указателей произведений известного писателя и поэта Н. С. Тихонова.

В четвертом номере журнала «Пламя», кроме продолжения романа Е. Чаренца «Страна Наири», привлекает внимание рассказ молодого тогда и весьма своеобразного писателя Ник. Никитина «Дом на Клубной».

Под поэтической рубрикой помещено стихотворение Николая Тихонова «Ветер». Следует указать, что в недавно выпущенном Ленинградским отделением АН СССР библиографическом указателе «Николай Семенович Тихонов» (1975) сказано, что стихотворение «Ветер» впервые было опубликовано в журнале «Прожектор» (М., № 11, июль, 1923 г.). Так как четвертый номер журнала «Пламя» вышел в свет раньше, в июне 1923 года, то правильно его считать первоисточником известного стихотворения Н. Тихонова.

Прекрасный юмористический рассказ Вячеслава Шишкова «Тушканчик» помещен в пятом номере «Пламени». Тут же опубликованы оригинальные стихи Василия Каменского «Электричествуем!», позднее вышедшие отдельной брошюрой в издательстве «Заккнига».

Следует отметить также великолепную миниатюру видного азербайджанского писателя Эйнали Султанова «Смерть Саади». По своему лексическому построению она напоминает притчу.

В шестом номере журнала привлекает внимание отличный рассказ Ал. Шугаева «Шах мериканский», повествующий об одном эпизоде из жизни комиссара Вэттер-Американского, «ветром революции российской подхваченного и брошенного из американского кипящего города в глухомань прикамскую, в азиатские наши края...». Романтический стиль рассказа напоминает язык гайдаровских повестей. В последующих номерах «Пламени» встречается еще несколько произведений этого талантливого автора. К сожалению, данных об Ал. Шугаеве сохранилось немного. Он в те годы служил в Красной Армии, жил в Закавказье, а позднее, уехав в Сибирь, публиковал свои очерки в краевом журнале «Огни Сибири».

Рассказ Шио Арагвиспирели «Винокрад» опубликован в восьмом номере «Пламени». Тут же стихи Василия Каменского «Разговор по беспроволочному телефону».

Интересен девятый номер журнала, вышедший 1 сентября 1923 года. Среди переводных материалов — рассказ Давида Клдиашвили «Соломон Морбеладзе», подстрочный перевод стихов Т. Табидзе «Златоуст Орпири», рассказ армянского прозаика Ваграма Читуня «Риза Абу Абас». Номер насыщен интересной культурной хроникой, литературными и искусствоведческими зарисовками.

В десятом номере находим уникальный материал — журнальный отчет со Всесоюзной сельскохозяйственной выс-

тавки в Москве, написанный специально для «Пламени» известным русским писателем-сатириком — О. Л. Д'Ором и озаглавленный «Что делают на выставке». Описывая пове-
ние посетителей, автор сосредотачивает внимание на пред-
ставителях Кавказа: «Группа кавказцев, окружив трактор, довольно долго обсуждала вопрос, годится ли он для горного хлебопашества. Тщательно ощупывали колеса, все гайки, все винтики. Лица были серьезные и сосредоточенные. Наконец, все осмотрели, немножечко еще поговорили, поспорили и одобрительно похлопали его по паровику. Решили, что годится... отошли от трактора все-таки грустные, так как кто-то им сказал, что «машина» стоит около трех тысяч рублей золотом. Один из группы, немолодой кавказец, погладил седеющий ус и спокойно сказал:

— Богатый человек покупает корову, бедный покупает козу, когда на корову денег не хватает.

И вся группа молча направилась к стоявшим неподалеку «козам» — к железным плугам».

В поэтической рубрике помещены стихи Валериана Гаприндашвили «Третий закат» и подстрочный перевод стихотворения Паоло Яшвили «Европа».

Одиннадцатый номер «Пламени» частично посвящен творчеству В. Пшавела. Подстрочные переводы его стихотворения «Горы» и «Свадьбы соек» сделаны В. Гаприндашвили.

Из переводов в двенадцатом номере помещены рассказы: О. Туманяна «Честь бедняка», М. Джавахишвили «Камень дьявола» и Ст. Зоряна «Сахарница».

Два рассказа грузинского прозаика Чола Ломтатидзе «Первое мая» и «Граммфон» помещены в следующем, тринадцатом номере.

Трехлетию Советской Армении посвящен последний, четырнадцатый номер «Пламени» за 1923 год. В нем напечатаны три рассказа Арази «Прерванная песня», «Солнце» и «Кровавые цветы». Тут же поэтический рассказ Д. Демирчяна «Скрипка и свирель», отрывок из интересной повести П. Фоляна «Пирамида Хеопса» и переводы стихотворений А. Акопяна «Город» и «Я—Пророк».

Первая публикация на русском языке повести грузинского писателя Л. Ардазиани «Соломон Исакич Меджгануашвили» сопровождается редакционным предисловием.

Таковы публикации журнала за первый год издания. В течение этого года «Заря Востока», в свою очередь, не ослабляла внимания к вопросам литературы. Начиная с весны-лета 1924 года, она даже стала практиковать выпуск субботних номеров с неперменной литературной страницей или, в крайнем случае, с литературным «подвалом». Такая политика газеты не представляла конкуренции ее же «красному»

детищу — литературному приложению. Дело было в следующем. «Заря Востока» имела тогда крупный тираж (по статистическим данным 1923 года — 360 тысяч экземпляров в месяц²), а «Пламя» не смогло увеличить свой тираж выше двух тысяч экземпляров в месяц. Популярность «Зари Востока» легко объяснима. Экономическое возрождение закавказских республик, бурный рост культуры населения находили каждодневное и подробное отражение на страницах краевой газеты. Издатели «Зари Востока» не могли ждать пока литературное приложение — журнал «Пламя» завоюет себе такую же аудиторию, как и сама газета, и поэтому, пользуясь благоприятными обстоятельствами, не ослабляли внимания к литературным событиям и проблемам, отводя им много места и делая их достоянием огромного круга читателей.

На втором году издания «Пламени» стали заметны изменения в композиции материалов, уменьшились формат и объем журнала. После выхода сдвоенного 6—7 номера (15 мая 1924 года), выпуск «Пламени» был прекращен.

Однако продолжим описание публикаций за второй год. Первый номер за 1924 год вышел с опозданием на месяц — 1 февраля. Он посвящен скорбному событию в жизни всей страны — смерти Владимира Ильича Ленина.

В номере даются воспоминания деятелей нашей партии о встречах с вождем. Среди них большая статья А. Луначарского «Ленин» и очерк М. Кольцова «Когда Ленин был болен».

Публикация траурных материалов продолжена во втором номере «Пламени».

Отрывок из романа А. Казбеги «Отцеубийца» и продолжение повести П. Фоляна «Пирамида Хеопса» напечатаны в третьем номере. Тут же стихотворения: Б. Серебрякова «Ах-Кюрпи», М. Юрина «Муша», Ник. Полетаева «Стихотворение». Интересен рассказ Е. Тер-Мартirosяна «Накануне».

Отличный рассказ Георгия Шилина «Измена земли» и юмореска Эдуарда Лескова «После четырех утра» помещены в пятом номере.

Последний 6—7 (сдвоенный) номер «Пламени» продолжает траурную тему: в нем даны воспоминания о В. И. Ленине.

Положительное значение журнала проявилось не только в том, что в нем увидели свет произведения советских писателей и поэтов, но и в том, что он предоставлял место всем местным талантливым художникам. «Пламя» оформляли: А. Любимов, В. Лебедева, В. Кротков, А. Быховский. Д. Ку-

² «Заря Востока», № 265, 5 мая 1923 г.

тателадзе, М. Гоциридзе, О. Шарлемань, О. Шмерлинг, москвичи К. Ротов, Борис Ефимов. Часто появлялись в журнале жанровые рисунки художников: С. Надареишвили, Ф. Варламашвили, А. Бажбеук-Меликова, Мамаладзе, М. Гоциридзе.

Каждая рубрика, заставка, виньетка оформлялись со вкусом, высокохудожественно.

Особого внимания заслуживают многочисленные статьи, посвященные как творчеству отдельных писателей, так и современным литературным событиям, художественным выставкам.

Публиковались этнографические и музыкальные очерки. Журнал изобилует фоторепортажами и подборками зарубежной фотохроники.

Подробнее остановимся на литературных статьях в «Пламени».

Уже в первом номере находим статью редактора журнала А. Кариняна «Литературная жизнь в Советской Армении». Автор, видный партийный публицист, дает высокую оценку работе Вагана Теряна — первого переводчика шедевра Ш. Руставели: «Впервые на армянском языке появляется прекрасный стихотворный перевод с грузинского подлинника пролога «Барсовой кожи» Руставели». Говоря о знаменательных явлениях в армянской литературе, А. Каринян отмечает роман молодого поэта Е. Чаренца «Страна Наири», так определяя его основную концепцию: произведение «дает жуткую картину той глухой трясины, которая в воображении мещан-романтиков рисуется, как некая идиллическая наирская страна».

В этом же номере «Пламени» напечатана теоретическая статья А. Лежнева «Германский экспрессионизм», рассказывающая читателю о сути модного тогда на Западе литературного течения.

Во втором номере журнала находим чрезвычайно интересную статью известного критика В. Львова-Рогачевского «Наши дни в современной литературе». Говоря о новых литературных силах, громко и талантливо заявивших о себе за последние три года, автор предсказывает: «Неисчерпаемые сокровища нового быта, необыкновенная острота и яркость пережитого, распаханная историческим плугом целина нетронутой прежде почвы — все это сулит в ближайшее десятилетие буйный и мощный расцвет русской литературы».

«Авантюрный и фантастический роман на Западе» — так озаглавлена статья А. Лежнева, помещенная в третьем номере «Пламени». Коротко пересказав содержание нашумевших на Западе литературных новинок, автор видит объяснение их успеху в том, что «всеевропейский обыватель свалил-

ся с престола, нервы современного читателя требуют ^{боль-}шей напряженности действия. Другая причина — влияние ^{американизма} — предприимчивости, беззастенчивости, ^{энер-}гии, находчивости, смелости»...

Удивителен для нас вывод автора статьи, считающего, что «американизм» и характеризующие его вышеперечисленные свойства «требуются больше всего современному человеку: строителю, организатору, технику и изобретателю». Бесспорно неправ автор и в следующем утверждении: «Авантюрному, (т. е. приключенческому И. Б.) роману принадлежит будущее. Он лучшая форма для нашей героической и злой, вставшей на дыбы, эпохи, поправшей будни (? — И. Б.)... Ход нашего развития препятствует росту фантастического... Сатирическая фантастика Гофмана могла быть еще революционна. Новейшая фантастика, если она серьезна, **реакционна и смешна** (!? — И. Б.)... Фантастический роман осужден на умирание».

Ошибочные, безапелляционные вещания А. Лежнева, ни единым словом не прокомментированные редакцией журнала, создали, конечно, впечатление общности взглядов издателей и автора статьи.

Известный советский литературный критик Юрий Соболев с первых лет основания газеты «Заря Востока» сделался ее постоянным автором. Для журнала «Пламя» им написан обзор литературных новинок под названием «Очерки современной литературы». Ю. Соболев очень подробно и положительно рецензирует роман И. Эренбурга «Необычайные похождения Хулио Хуренито», а также новые произведения писателей Андрея Соболя и Владимира Лидина.

Поэзии Е. Чаренца посвящается статья Сурхатяна («Пламя» № 5). Разбирая поэмы «Безумные толпы» и «Для народа», рецензент заключает, что «источником таланта и темами творчества во втором периоде писательской деятельности Е. Чаренца были события нашей революции».

В обзоре «Перелистывая страницы» критик Ю. Спасский («Пламя» № 7) анализирует творчество Л. Сейфуллиной и И. Эренбурга.

В одиннадцатом номере «Пламени» помещена отличная статья П. Яшвили «Важа Пшавела». Поэтично, лаконичным языком рассказав о жизни «потомка героических пшавов», автор статьи начинает разбор творческих методов В. Пшавела: «Его поэтический глаз проникал в самые глубокие недра природы и разворачивал перед нами картины, которые смущали и пугали нас, уже успевших отравиться ядом современной цивилизации... Его эпический талант вдохновлен природой в ее первобытности, и он, вместо слов, бросает нам глыбы скал и земли»...

В этом же номере дается статья А. Лежнева «Американская литература», в которой автор разбирает достоинства и недостатки произведений Э. Синклера и О. Генри.

Помимо перечисленных крупных статей, в журнале много редакционных предпосылок к публикуемым переводам. В них рассказывается о гражданственных позициях авторов, дается краткое описание их творчества.

В качестве примера приведем редакционную предпосылку к отрывку из повести И. Чавчавадзе «Человек ли он?». В данном случае он озаглавлен: «И это люди?» («Пламя», № 2).

Сообщив биографические сведения об авторе, издатели журнала далее пишут: «Основной мотив творчества Чавчавадзе — освобождение крестьян и городского трудового населения из когтей эксплуатации. Предлагаемый читателю перевод — описание быта разложившегося грузинского дворянства. В свое время повесть вызвала целую бурю негодования, ненависти и даже угроз со стороны осмеянного дворянства».

Подобные сжатые сведения были, на наш взгляд, нужной и приемлемой формой популяризации творчества закавказских классиков, ибо тогдашний читатель имел очень скудные сведения (или вовсе их не имел) о литературе грузинской, армянской и азербайджанской: она только начинала переводиться.

Очень интересны в «Пламени» и статьи на музыкальные, художественные и театральные темы. Рассмотрим только некоторые из двадцати статей, опубликованных в журнале.

В первом номере «Пламени» дана аннотация Кирилла Зданевича к серии репродукций картин Нико Пиросманашвили. К. Зданевич пишет: «Учителями Пиросманашвили были — грузинская фреска, персидская миниатюра, лубок, вывеска, звери кустарной игрушки». Напечатанное в «Пламени» — первая публикация начального варианта будущей монографии Зданевича о грузинском примитивисте-самоучке.

Интересна статья Леона Башинджагяна «Вано Ходжабегов» («Пламя», № 2), в которой подробно анализируются изумительное художническое дарование простого тбилисского ремесленника: «Он изображал только самое необходимое — контур предметов и две-три характернейшие детали... Композиции ясные, смелые. С натуры художник никогда не рисовал. Все его произведения исполнены по памяти. Явление чрезвычайно редкое». Статья иллюстрирована рисунками художника В. Ходжабегова.

В девятом номере «Пламени» печатается статья Т. Табидзе «Ладо Гудиашвили». Автор ограничивается описанием

картин художника, выставленных на прошедшей выставке, поэтому язык материала отрывочен, в нем мало обобщений.

«Скульптор Яков Николадзе» — так назвал свою статью Паоло Яшвили («Пламя», № 13). Прекрасный лаконичный язык, обилие малоизвестных фактов, отличное понимание специфики предмета делают статью интересной широкому читателю. П. Яшвили пишет: «Наши дни для Николадзе являются периодом завершения. Я не хочу сказать, что уже все сделано, что все найдено. Но индивидуальные черты мастера определились, пути его ясны, перспективы намечены. Одной из наиболее значительных из его последних работ является памятник Камо, благороднейшему человеку и революционеру... Помимо того, что дал нам Николадзе как творец, большой его заслугой является работа по воспитанию молодого поколения, которое под его руководством работает в Академии художеств ССРГ».

Из материалов на музыкальные темы особого внимания заслуживает интересный очерк «В горах Юго-Осетии» Д. Аракчиева (Аракишвили), известного композитора и музыковеда-этнографа. Язык очерка увлекательный, непринужденный. Рассуждая об особенностях хорового пения у осетин, автор очерка пишет: «Квинтовая музыка — музыка глубочайшей древности, и если она сохранилась у кого-нибудь до нашего времени, то только приходится радоваться как явлению очень ценному для науки».

Нельзя не упомянуть и статью Леона Башинджагяна «Народные певцы на Кавказе». Автор приводит все собранные им факты о жизни и творчестве народных певцов: ашуга Дживани (Левоняна), Азира из Шулавер, Скандар Нова (Георгия Скандаряна) и Давида Гивишвили.

Театральные обзоры даны в номерах первом, втором и четырнадцатом.

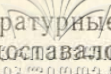
*

Журнал «Пламя», созданный с целью сблизить деятелей литературы трех закавказских республик, сблизить закавказские народы, сыграл, безусловно, определенную роль в решении этой задачи.

В каждом номере находили место произведения армянских, азербайджанских и грузинских писателей. В каждом номере помещались рассказы или отрывки из крупных произведений русских писателей.

Систематически освещались в «Пламени» экономические и культурные события в стране. Журнал был прекрасно оформлен.

Слабы переводы стихов и некоторых прозаических про-

изведений, но этому можно найти объяснение: литературные связи только налаживались, упорядочивались, не доставало высококвалифицированных переводчиков, часто авторы сами бывали переводчиками своих произведений, и в ряде случаев это плохо отражалось на качестве окончательной работы.

Прекращение издания журнала последовало по причине, не имеющей отношения к его художественным достоинствам или недостаткам. Если была бы возможность продолжить его издание, он несомненно завоевал бы популярность у широких читательских масс и с течением времени приобрел бы те качества, которых ему, к сожалению, не доставало: полемичность, умение создавать дискуссии, внимание к теоретическим вопросам.

Газета «Заря Востока», используя свои преимущества (уже отмеченные нами ранее), стала постепенно сосредотачивать на своих страницах наиболее злободневные литературные статьи и произведения и этим довольно безболезненно подготовила прекращение своего литературного приложения.

Журнал «Пламя», несмотря на отмеченные отдельные недостатки, был культурным, интересным изданием и, несомненно, сыграл заметную роль в пробуждении и налаживании литературно-общественной жизни всего Закавказья.

Т. В. ПАПЕРАШВИЛИ

ДИНАМИКА ИЗОБРАЖЕНИЯ

С момента появления на телеэкране произведение изобразительного искусства, (ПИИ) обретая качественно новые возможности эстетического воздействия, утрачивает некоторые свои исконные качества и начинает существовать по канонам, которые предписывает телевидение.

Строгий регламент телевремени взаимосвязан и реализуется в первую очередь за счет динамики телеизображения, поэтому, чтобы правильно понять и оценить сущность нового «телевизионного бытия» ПИИ, сначала следует разобраться в некоторых вопросах телевизионного монтажа. Естественно, в задачу данной работы не входит всесторонний анализ телемонтажа; круг исследования ограничен теми аспектами, которые непосредственно определяют или влияют на специфику показа ПИИ по телевидению.

Термин французского происхождения «монтаж» означает составление, сборку. Однако способ реконструкции хода событий из отдельных его моментов не является специфической особенностью кино или телемонтажа. Для киноискусства (под прямым влиянием кино, в некоторых случаях и для телевидения) монтаж — не технологический процесс сведения воедино разрозненных кусков пленки, а высокий творческий акт, когда с помощью монтажного мышления компануется — создается то, что нельзя почувствовать и узнать ни в одном из отдельных кадров. Кроме того, «монтаж устанавливает причинно-следственные отношения между каждыми двумя последовательными планами одной монтажной фразы. И эти отношения создаются не только содержательной, смысловой связью между кадрами, но в такой же мере и чисто изобразительной¹».

Напоминанием этих давно усвоенных истин можно начать разговор об интересующих нас свойствах телемонтажа.

Изначальная функциональная определенность телевиде-

¹ Гинзбург С. Очерки теории кино. М., «Искусство», 1974, стр. 37.

ния как универсального средства передачи аудио-визуальной информации во многом определила не только его суть, но и возымела решающее значение в формировании некоторых творческих установок, в том числе и на специфику монтажа.

Показ по «прямо» телевидению жизненных событий характеризовался, да и сейчас склоняется к определенной скрупулезности; зрителю надо показать происходящее как можно полнее и лучше, чтобы сделать его истинным соучастником нескорректированного «живого» события. И несмотря на обязательный, продуманный заранее отбор главного в том или ином событии, телевизионный показ предельно приближен к пространственно-временной реальности.

Монтаж телевизионных программ в основном носит характер логически выстроенного подробного рассказа, т. е. не опускается почти ни одно промежуточное движение, ни один план. Действие прослеживается по всем ступеням развития (естественно, здесь имеется в виду разумная, допустимая эфирным временем мера подробности телепоказа), так, перемещение объекта съемки от одной камеры к другой, или переход от одной крупности к другой происходит без разрыва во времени и пространстве. Редко встречаются и «врезки», в сжатой «кинематографической» форме передающие суть промежуточного события, которое происходит между двумя основными событиями, транслируемыми телевидением.

Понятия «соучастия» и «сиюминутности» определили подробность и последовательность показа предметов и явлений. В свою очередь «подробность» и «последовательность» продиктовали некоторую замедленность монтажного ритма телеизображения.

В «Четырех беседах по кинорежиссуре» С. Юткевич систематизировал и изложил способы монтажных сцеплений. Вот некоторые из них, которые прямо позаимствованы телевидением:

1. Наиболее плавное восприятие зрителем монтажных элементов достигается ПОСТЕПЕННЫМ переходом... от первых планов к средним, от средних — к общим и т. д.

2. При переходе с плана на план подрезку необходимо делать на ДВИЖЕНИИ актера или предмета. (На телевидении соответственно при переходе с одной камеры на другую, о чем говорилось выше, прим. авт.)

3. Необходимо тщательно следить за СОВПАДЕНИЕМ ДВИЖЕНИЙ мизансценного порядка в кадре (уходы из кадра, входы в кадр, движение на аппарат и от него)...

5. Куски монтируются между собой по движению не

только внутри кадра, но и по движению самого кадра (дви-
жущаяся камера)»².

Исследователи телевидения, отмечая органичность и
закономерность преемственности приведенных выше общих
характеристик монтажа, все-таки более специфичной находят
своеобразную «замедленность», неторопливость телепоказа.

В статье «Телевидение становится искусством» А. Дона-
тов дает интересное сравнение режиссерского экземпляра
телепоказа спектакля «Знойным летом», который длился
около полутора часов, и монтажной записи кинофильма
«Баллада о солдате» с обычным метражом в восемь частей.

«В фильме монтаж был осуществлен при помощи более
пятисот склеек, в спектакле было около 140 переключений на
телевизионном пульте управления. (Каждое переключение,
по сути дела, соответствует склейке). Эти цифры не слу-
чайны и говорят о многом.

Они говорят о том, что в телевизионной передаче зна-
чительно медленнее развивается действие.

Они говорят о более замедленном по сравнению с кино-
фильмом ритме, ибо метраж кадра увеличивается в среднем
почти в четыре раза»³.

Подчеркивая такое тяготение телевидения к более плав-
ному и менее острому, чем в кинематографе, монтажу, можно
сказать, что длиннота планов, внутрикадровый монтаж, логи-
ческий правильный и последовательный показ событий, «ле-
гатированность» монтажных стыков — все это на сегодняш-
ний день составляет ядро телевизионного монтажа⁴.

Здесь же следует особо подчеркнуть одно, сугубо теле-
визионное проявление монтажного мышления. Качество это
часто называют импровизационностью и, хотя оно присуще и
киномонтажу, телевизионная импровизационность проявля-
ется очень своеобразно. Так, например, даже в том случае,
когда та или иная телевизионная программа (познаватель-
ная, публицистическая, художественная) заранее отрепети-
рована от «а» до «я» и записывается на видеоманитофон
(или «живой» идет в эфир), монтаж телепрограммы во мно-
гом отличается от киномонтажа, и ключом к понятию этой
разницы служит момент сиюминутной импровизационности.
Ведь какой бы подробной и точной ни была телевизионная

² Юткевич С. Человек на экране, М., Госкиноиздат, 1947, стр.
110—111.

³ А. Донатов. Телевидение становится и искусством, «Искусст-
во кино», № 1, 1962, стр. 120—121.

⁴ Наблюдения эти и выводы сделаны при обобщении в основном тео-
рии и практики отечественного телевидения.

раскадровка, сколько бы ни было предварительных тракто-
вых репетиций, все-таки телевизионный режиссер оперирует
не отснятым, зафиксированным заранее материалом (при
киномонтаже — рабочий позитив), а живым творчески за-
ряженным организмом, которым можно и нужно управлять
во время эфира или видеозаписи.⁵

Для наглядности смоделируем условную телепрограмму,
которая совместит в себе все характерные моменты видеоза-
писи (эфира). Обратимся к творческому коллективу, кото-
рый непосредственно занят записью телепрограммы и прочно
связан в единую цепочку взаимодействующих звеньев.

Проследим эту творческую связь съемочной группы:
режиссер программы по громкой связи подает устную ко-
манду на начало записи. На его команду должны мгновенно
отреагировать:

1. Телеоператоры — каждый из них (обычно работают
три камеры) должен дать нужное и готовое к записи (к
эфиру) изображение (четкость, резкость, освещение, круп-
ность, ракурс).

2. Звукорежиссер включает микрофон или микрофоны,
запускает магнитофон (магнитофоны) с фонограммой музы-
кального или шумового сопровождения. В некоторых случа-
ях (к примеру, если он занят коррекцией звука одоновременно
с двух или более микрофонов, а также надо накладывать
музыку и шумы) он отдает устную команду своему ассис-
тенту на включение магнитофона.

3. Ассистент режиссера на предэфирном (контрольном)
мониторе набирает нужное изображение. Естественно, это
может быть изображением как с одной телекамеры, так и
сложной компоновкой, составленной из нескольких изобра-
жений (например, методом электрорира «вырезать» изобра-
жение с одной камеры на изображении с другой или спец-
эффектом совместить изображение с трех каналов — студия,
аласкоп, кино).

4. Помощник режиссера готовит нужную заставку, титр,
фотографию или макет, одним словом, то, что необходимо в
данную минуту. Кроме того, он же по команде режиссера
(по наушникам) подает знак ведущему или актерам на на-
чало записи.

5. Ведущий или актеры по знаку произносят свой текст
или проигрывают нужную для записи сцену.

⁵ Здесь имеется в виду телевизионная программа в «чистом» виде,
т. е. программа, где нет заранее отснятых на киноплёнке и смонтирован-
ных кусков. Но даже в тех программах, где используются киновставки,
принципы телемонтажа в целом остаются теми же.

Даже при такой нарочито упрощенной схеме можно ясно представить сколь своеобразен процесс записи (эфира) телепрограммы. Наверно, уже не следует разъяснять роль упомянутой выше сиюминутной импровизационности телемонтажа; не вызывает сомнений, что, если в кино съемка всегда опережает момент монтажа, то на телевидении процесс съемки и монтажа совпадает во времени, а точнее, составляет единый, неделимый творческий акт. Эйзенштейн со свойственным ему глубоким предвидением писал о специфике телевидения: «Там (в кино) монтаж, например, был лишь более или менее соверженным следом реального хода восприятия событий в творческом преломлении сквозь сознание и чувства художника.

А здесь (на телевидении) он станет самым непосредственным ходом в момент свершения этого процесса.

Произойдет поразительный стык двух крайностей». ⁶

Итак, момент телевизионной съемки и момент монтажа совпадают. Управлять этим живым «многоотраслевым» творческим организмом, каждая ячейка которого в момент съемки обретает свою оптимальную значимость, безошибочно избирать лучший вариант из рождающихся непосредственно в процессе съемки нюансов, координировать и удерживать ритм всей программы в целом, вот, пожалуй, вкратце то, на чем основано своеобразие и сиюминутная импровизационность телемонтажа.

Теперь, уже имея общую характеристику интересующих нас аспектов телемонтажа, можно приступить к обсуждению вопроса о телевизионном показе ПИИ.

Как уже отмечалось, основной задачей данной работы являются выявление сугубо телевизионных принципов показа, поэтому необходимо, по мере возможности, с самого начала отмежеваться от практики искусствоведческих кинофильмов.

Такое стремление к автономности продиктовано не только априорным желанием обрести свое телевизионное «я», но и несовпадением некоторых творческих задач и возможностей в этой области художественной практики.

Исходя из творческого опыта искусствоведческого фильма, взаимоотношения кинематографа и ПИИ можно классифицировать и разбить на три основных категорий: ⁷

I. Экспериментальный фильм: «Искусствоведческий фильм можно отнести к категории подлинно экспериментальных тогда, когда его автор, не ставя себе никаких иных

⁶ Эйзенштейн С. Избранные статьи, М., «Искусство», 1956.

⁷ Названия всех трех категорий искусствоведческих фильмов взяты как условные обозначения этих категорий.

целей, пытается создать из элементов творения художника самостоятельное, законченное произведение для экрана, обладающее не меньшей эстетической ценностью, чем сам оригинал»⁸.

При такой сложной трансформации ПИИ полностью сливается с произведением киноискусства, которое можно оценить как самостоятельное художественное явление, существующее независимо от ПИИ.

II. Документальный: «В искусствоведческих картинах документального направления творчество художников не представлено как нечто обособленное, изолированное от окружающей среды. Режиссеры этих фильмов помнят о присущей кинематографу склонности к естественному, неинсценированному материалу»⁹ и стараются не только подчеркнуть жизненную реальность ПИИ, но и воспроизвести его как можно точнее, создать кинорепродукцию.

III. Синтетический: искусствоведческий фильм, в котором разумно использованы принципы «экспериментального» расчленения ПИИ, где эстетическая трансформация не является самоцелью, а служит раскрытию идейно-эмоционального содержания самобытного художественного произведения и является его кинематографическим переосмыслением. «Заметьте, что в результате фильм не является ни произведением «чистого кино», ни учебным пособием. Это отличный гибрид»¹⁰.

К этому бесспорно надо добавить и то, что «Приемы кинематографического анализа произведений изобразительных искусств в послевоенные годы обрели решающее значение в искусствоведческих фильмах...»¹¹

Из всех названных выше трех категорий практикой телевидения принята «синтетическая» как самая перспективная.

Ясно, что определенная часть искусствоведческих фильмов своей эстетической структурой вообще не приемлема для телевидения, но и то, что можно принять как разумный принцип или как хороший проект, надо еще реализовать в сугубо телевизионных измерениях, надо, чтобы эта идея обросла телевизионной плотью.

Чтобы сказанное не выглядело необоснованной декларацией, постараемся определить и суммировать те отличительные качества, которые помогут провести четкую демаркаци-

⁸ З. Кракауэр. Природа фильма, М., «Искусство», 1974, стр. 261.

⁹ Там же, стр. 262 — 263.

¹⁰ Там же, стр. 261.

¹¹ С. Гинзбург. Очерки теории кино, М., «Искусство», 1974, стр. 252.

онную линию между искусствоведческим фильмом и телевизионным показом ПИИ.

Сходство, которое находят между кино и телевидением в первую очередь, обусловлено принципом их «экранного» существования и, вместе с тем, именно экран является тем действенным фактором, который разграничивает не только задачи, но и творческие возможности кино и телевидения.

Речь идет о размерах кино и телеэкрана, а точнее, о масштабе восприятия. «Вся штука в том, что в искусстве зрительных образов роль играют не только относительные размеры изображения, но и их абсолютная величина»¹².

Если эту истину взять как отправную точку, можно найти все те расходящиеся от визуального «эпицентра» явления, которые в конечном счете и есть искомые отличительные черты кино и телевидения.

Вернемся ненадолго к монтажу.

«Какие же изменения претерпевают фильмы, будучи показанными по телевидению?»

Резко снижается или нередко сводится на нет «монтажная образность». Динамический, дробленный, энергичный монтаж с телеэкрана не воспринимается, раздражает.

Речь идет не только о чисто физическом, зрительном восприятии. Интеллектуальное и эмоциональное восприятие часто также сводится к нулю, ибо просто-напросто недостает времени для усвоения смысла кадра».¹³

Получается, что поправки, которые делаются в визуальной партитуре показа на малом экране, продиктованы не только перечисленными выше функциональными качествами телевидения: в силу вступает «разрешающая способность» визуальных ресурсов телеэкрана.

Практика показала, что целесообразно избегать телепоказ на общем плане: он может носить лишь ориентировочное значение. Средний план следует максимально «разгружать от излишеств» т. е. тех жизненных подробностей, которые необходимы образному языку кинематографа. Далее, телевидение редко пользуется выразительностью деталей... Одним словом, «центр тяжести» переносится на крупный и средний план.

Не умаляя значимости того бесспорного факта, что крупный и средний план интеллектуально и эмоционально воз-

¹² С. Муратов. Искусство в мерцающих колбах, «Искусство кино», № 12, 1964, стр. 47.

¹³ А. Донатов. Телевидение становится искусством, «Искусство кино» № 1, 1962, стр. 118.

действует на телезрителя, важно отметить и чисто «технологическую» сторону телепоказа.

Эйзенштейн прекрасно определил понятия «близко» и «крупно». «Близко» — это ФИЗИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ВИДЕНИЯ, «крупно» — ОЦЕНКА видимого объекта. «При этом сличении сразу же рельефно выступает главнейшая функция крупного плана в нашей кинематографии — не только и не столько показывать и представлять, сколько значить, означать, обозначать».¹⁴

Телевидение перефразирует это утверждение примерно следующим образом: крупный план на телеэкране не только и не столько обозначает, передает обобщающий образ, художественный символ, сколько показывает и представляет.

В правомочности сказанного можно легко убедиться, не ставя для этого специального эксперимента и не прибегая к социологическим выкладкам, для этого надо внимательно просмотреть телепрограмму любого дня. Именно, надо направить внимание, потому что средний или крупный план диктора (комментатора, ведущего, выступающего) является настолько привычным, что вряд ли кто из телезрителей воспринимает эту «крупность», как дополнительную «эстетическую нагрузку» к передаваемым сообщениям о погоде или о спортивных новостях.

Это и не удивительно, что на телеэкране чаще присутствует понятие «близко», нежели «крупно». Сравнительно малый размер экрана и ограниченная четкость изображения потребовали постоянного применения средних и крупных планов: таким образом, крупность, вернее «близость» стала принятой нормой общения с телезрителем.¹⁵

Если обратимся к творческому опыту искусствоведческого фильма, можно обнаружить те побудительные мотивы, которые крупному плану отвели аналогичную с игровым кинематографом роль. В искусствоведческом фильме также решается момент наивысшей психологической характеристики того или иного персонажа ПИИ, т. е. зрителю дают близко рассмотреть выражение лица, заглянуть в глаза. Кроме этого, крупному плану отведена функция чисто визуального

¹⁴ С. Эйзенштейн. Избранные произведения в шести томах, т. 5, М., «Искусство», 1968, стр. 166.

¹⁵ Еще раз напоминаем, что практикуемая телевидением «близость» показа не дискредитирует «крупный» план. Безошибочно определить, «близко» это или «крупно», можно лишь в том случае, когда интеллектуальная и эмоциональная насыщенность кадра драматургически совпадает с крупностью плана.

акцента, так как естественные масштабы восприятия здесь настолько гипертрофированы, что сами по себе являются фактором психологического воздействия, чего, конечно, не скажешь о телевизионном крупном плане.

Действительно, каким бы крупным планом ни взять, к примеру, голову «Давида» Микеланджело, на телеэкране она вряд ли будет намного больше нормальной человеческой головы. Крупный план головы того же «Давида» на киноэкране будет превосходить примерно в полтора раза человека во весь рост. Трудно, конечно, недооценить такое визуальное форте.

Что касается других, интересующих нас «генетических» связей игрового и искусствоведческого фильма, можно отметить прямое сходство понятий, монтажного построения, визуальной насыщенности кадра, динамики изображения, звукозрительного контрапункта.

Весь этот могучий арсенал художественного воздействия, унаследованный у игрового кино, все, что помогло эстетически сформулироваться и возмужать этому жанру, на телеэкране оказывается в стесненном положении гостя, которому приходится отказываться от многих своих привилегий.

Характерной иллюстрацией можно привести фрагмент из фильма А. Рене «Герника»: вой сирен, от грохота разрывов гаснет и зажигается лампа (на крупном плане), этот насыщенный драматизмом момент, на телеэкране превратится в раздражающее мелькание кадров.¹⁶

Или другой пример. Допустим, на киноэкране показывают общий план картины Репина «Крестный ход в Курской губернии». В кино такой общий план может по размерам превосходить или точно воспроизводить масштабы «живой» картины. В этом случае общий план являясь «близнецом» оригинала, напрямую передает весь творческий заряд ПИИ. Этот же общий план на телеэкране может в лучшем случае ознакомить зрителя с «географией» ПИИ, тут далеко от эмоций.

Известно, что чем меньше экран, тем меньше количество информации успевает получить зритель в одну и ту же единицу времени. Кроме того, дело тут не только в размере телеэкрана, но и в так называемой разрешающей способности телевизионной трубки. Стандарт, принятый советским телевидением, [625 строк], никак не может дать изображение,

¹⁶ Технически это выглядит следующим образом: (короткие планы) фрагмент картины Пикассо «Герника» с изображением лампы чередуется с темным кадром.

которое бы по качеству равнялось тому, какое получает сегодня кино.

Необходимо обратить внимание еще на одно очень важное свойство зрительского ощущения. «Величина зрительной яркости определяется относительно чего-то, относительно опоры. В оценке сравнительной или относительной яркости в зрительных ступенях глаз весьма точен (на этом свойстве основана визуальная фотометрия). Однако оценить абсолютную величину яркости глаз не в состоянии. Поэтому точное зрительное ощущение возникает тогда, когда одновременно передаются и опорные яркости, относительно которых это ощущение определяется. [...]

Это свойство зрения с давних пор учитывается в живописи. Желтое пламя свечи выглядит темным пятном на белом фоне. Для того, чтобы это пламя выглядело ослепительно ярким, следует окружить его чернотой. [...]

В кино роль яркости опоры играют черное обрамление экрана и затемненный зал. Телевизионная передача смотрится в нормально освещенной комнате. При отсутствии яркости опоры на экране глаз в качестве такой опоры может использовать любой из элементов окружающей обстановки, то есть случайную опору»...¹⁷

Таким образом, масштаб изображения и зрительные ощущения сливаются в тот единый комплекс, который составляет разницу как эстетического плана, так и технического.

Не менее важные отличия можно наблюдать в организации изобразительного материала ПИИ, отбора конкретных произведений, обращение к тем или иным авторам, жанрам, школам и т. д. и т. п.

Искусствоведческий фильм, несмотря на всю благородность возложенной на него миссии, занимает слишком скромное место в огромном потоке кинопродукции не только в количественном отношении, но часто и в качественном. Здесь не ставится вопрос и тем более не решается проблема о качестве и количестве искусствоведческих фильмов. В связи с работой над телевизионным показом ПИИ и в сравнении со спецификой искусствоведческого фильма возникли некоторые соображения в вопросе кино и телеинтерпретации ПИИ.

В первую очередь надо отметить тяготение искусствоведческого фильма к материалу, в художественном отношении более значимому и завершённому. Более придирчивый отбор, стремление как можно глубже проникнуть в суть изобразительного искусства, в рамках одного фильма проде-

¹⁷ Л. Скобенников. Телевизионное воспроизведение, М., «Искусство», 1973, стр. 7—8.

лать, по возможности, исчерпывающий анализ и донести до зрителя сущность ПИИ или в другом случае создать нечто новое, кинематографическое, но не менее прекрасное и значительное, чем оригинал, продиктовано мыслью о том, что фильм об изобразительном искусстве такое же законченное произведение искусства, как и само ПИИ. Говоря высоким слогом искусствоведческий фильм должен предстать на суд времени. Отсюда и творческий максимализм.

Телевидение выдает свою «продукцию» на суд зрителей с более спокойной душой. Цикличность передач, которая является одним из китов, на которых держится телевидение, позволяет неторопливо, не стесняясь временного регламента, рассказывать изо дня в день, из месяца в месяц, из года в год, о художниках, о манерах, о течениях, об отдельных ПИИ.

«Домашний экран настойчиво навязывает нам встречи с одними и теми же циклами передач, пока однажды не выясняется, что мы просто не можем без них обойтись».¹⁸

Телевидение верит в свою силу и в постоянство своих зрителей. То, что было недоговорено или не совсем ясно сказано и показано в одной передаче, можно оперативно исправить в последующей передаче этого цикла. То, что вызвало ответную реакцию зрителя, восторг или протест, можно повторить, внести коррективы, привлечь нового автора, новый творческий коллектив. Телевидение работает на каждый день, оно не создает долговечных шедевров. Самую лучшую телепередачу могут повторить, в исключительном случае пустить в эфир третий раз, но к сожалению пока их никто не тиражирует, не дублирует, не хранит в специальных телеархивах для потомства.

Это тоже специфично для телевидения.

Имея практически неограниченный запас времени, телевидение может творчески освоить почти все изобразительное искусство. Поэтому каждая отдельная телепередача, посвященная изобразительному искусству, не ставит перед собой таких «глобальных» задач, как искусствоведческий фильм.

И фильм и телепередача о ПИИ призваны быть эффективным средством эстетического воспитания масс. Так возникает проблема адресата: искусствоведческий фильм смотрит заинтересованный, значит в какой-то мере подготовленный зритель. Передачи об изобразительной искусстве, вместе с искушенными ценителями Прекрасного, смотрит и огромное

¹⁸ С. Муратов. Искусство в мерцающих колбах, «Искусство кино», № 12, 1964, стр. 54.

количество рядовых, неподготовленных телезрителей. Естественно, трудно утверждать, что искусствоведческий фильм смотрят только люди, разбирающиеся в изобразительном искусстве, просто здесь выдвигается мысль о том, что большинство зрителей искусствоведческого фильма интеллектуально более подготовлены. И второе, зритель фильма в количественном отношении намного ограничен.

Далее, надо отметить еще одну существенную разницу между искусствоведческим фильмом и телепоказом ПИИ. Дело в том, что производство фильма подразумевает подготовительный, съемочный и монтажный период, т. е. минимум шесть месяцев, пока фильм будет готов. Кроме этого, следует учесть и то, что искусствоведческий фильм часто требует более сложную технику и технологию производства, чем художественный фильм.

Самую сложную (записанную монтажно на видеомагнитофоне) телевизионную передачу об изобразительном искусстве можно подготовить за две недели.

Фактор оперативности в нашей действительности распространяется и на такую область человеческой деятельности, которая с первого взгляда как бы «неподвластна времени». Здесь стоит вспомнить тот большой интерес, с каким многомиллионная аудитория телезрителей ждала и смотрела серию передач Центрального телевидения «Сокровища Дрезденской галереи», «Сто шедевров Метрополитен-музея», передачи Ленинградского телевидения «Сокровища гробницы Тутанхамона», «Тэрнер», «Салон-75» о современной французской живописи, да и многие другие, которые непосредственно в дни демонстрации этих выставок смогли приобщить многие миллионы телезрителей к этим праздникам изобразительного искусства.

Возвращаясь к передачам о шедеврах Метрополитен-музея или Дрезденской галереи, отметим еще одно проявление специфичности ТВ показа ПИИ. Разговор идет о «серийности», т. е. уже укоренившемся в практике телевидения приеме, который дает возможность предельно точно и подробно рассказать и показать то или иное ПИИ. Разделение на «серии» заимствовано у многосерийных телефильмов и хотя временной промежуток между телевизионными «сериями» об изобразительном искусстве больше, в зрителях все же сохраняется определенная «заряженность» и желание посмотреть последующие телепередачи этой «серии».

Каждая такая «серия» длится примерно 30 минут и зрители смотрят ее с интересом. И здесь складывается общая для телевидения тенденция: неторопливый показ ПИИ, ко-

торый был бы невыносим на киноэкране, в домашних условиях и на малом экране воспринимается положительно.

Теперь можно сопоставить и резюмировать основные различия, приведенные выше:

Искусствоведческий фильм	Телепоказ ПИИ
1. Ограниченное количество искусствоведческих фильмов.	1. Количество передач об изобразительном искусстве практически не ограничено.
2. Большинство искусствоведческих фильмов — короткометражные (1—2 части). Хронометраж ок. 20 мин.	2. Средняя продолжительность телепередачи об изобразительном искусстве 30 мин.
3. Нет циклов	3. Постоянные циклы, в среднем четыре-шесть передач в месяц.
4. Нет серий	4. Часто практикуется «серийность».
5. Искусствоведческий фильм рассчитан в основном на зрителя, который по своему желанию посещает демонстрацию этих фильмов, т. е. на зрителя заинтересованного и подготовленного.	5. Передачи об изобразительном искусстве смотрит самый «неожиданный» и самый разный по уровню развития телезритель.
6. Ограниченное количество зрителей.	6. Практически неограниченное количество зрителей.

Обращаясь к телевизионному показу ПИИ, надо зафиксировать параллельно развивающиеся и дополняющие друг друга два фактора. Первый из них определен характеристикой самого ПИИ — это драматургическая значимость отдельных фрагментов, эмоциональная и живописно-художественная функция ПИИ. Второй фактор — время эфирного функционирования ПИИ.

В процессе телепоказа эти два фактора сливаются воедино и в совокупности создают качественно новое понятие, которое далее будет именоваться как «секунда-кадр».

Более точная формулировка этого термина будет выглядеть так: нечленимая образная информация, данная в четко определенном отрезке «эфирного» времени, является «секунда-кадром».

Итак, в организации «секунда-кадра» основным моментом является определение длительности эмоционального воздействия каждого отдельного фрагмента ПИИ; это и есть та начальная ячейка фундамента, на котором строится телевизионный показ.

Своеобразным тандемом «секунда-кадра» является «поли-кадр». «Поли-кадр» мыслится как составленный из нескольких автономных (или дополняющих друг друга)

изображений телекадр, который входит в зрительный ряд «видеофразы» как единая и завершенная величина.

В определении последовательности чередования единственного соотношения «секунда-кадров» и «поли-кадров», в определении продолжительности показа каждого из них и состоит основная задача при сборке изображения в эфире.

Именно в этом процессе рождается ритмическая партия, выстраивается основа композиционности как отдельных ПИИ, так и всей телепередачи в целом.

До того как приступить к разработке принципов телепоказа, определим те основные величины, которыми будем оперировать в дальнейшей работе.

Основной, оперативной величиной является «видео-фраза», которая может состоять из одного единственного изображения «секунда-кадра» (естественно, это завершенная и цельная композиция, не требующая фрагментировки, к примеру, портрет Пушкина работы Кипренского) или из нескольких связанных меж собой изображений, т. е. ряд логически связанных «секунда-кадров» или несколько «секунда-кадров» и «поли-кадр» (к примеру, общий план ПИИ и его укрупненные фрагменты).

«Видео-фраза» характеризуется завершенностью авторской мысли, она является стержневым моментом в построении архитектоники показа ПИИ, поэтому необходимо с самого начала четко определить ее ритмический и композиционный строй, от чего во многом зависит вся последующая работа.

Более крупной творческой единицей, состоящей из нескольких «видео-фраз», является «видео-эпизод» (к примеру, несколько работ одного и того же художника, объединенных одной тематикой: Д. Нодия «Новая Сванетия»).

Далее следует «видео-глава», которая состоит из нескольких «видео-эпизодов» и объединяет в себе работы нескольких художников одной школы, или связанных одной тематикой, или работающих в одно время (к примеру, работы художников-передвижников).

Имея эти постоянные величины, применяемые при телепоказе ПИИ, можно обратиться к вопросу о подготовке художественного произведения к показу.

Первым и основным этапом, как уже отмечалось, является процесс расчленения ПИИ на фрагменты.

По какому же принципу происходит расчленение ПИИ? Для начала, чтобы упростить задачу и легче разобраться в многочисленном разнохарактерном изобразительном материале, условно разделим ПИИ на «сюжетные» и «настроенческие». Естественно, это упрощенное, очень и очень условное разграничение; безусловно, что «сюжетные» композиции

не обходятся без настроений, а «настроенческие» содержат/ определенный сюжетный момент.

04.03.59 20
2022.01.03.33

Для наглядности обратимся к примерам.

«Боярыня Морозова» Сурикова — ярко выраженная «сюжетная» картина, «Голубые танцовщицы» Дега — такой же яркий пример «настроенческой» картины.

При показе «Боярыни» необходимо раскрыть «событийную» драматургию картины. Для этого, естественно, надо вычленив из композиции основное действующее лицо (Морозова) и сопоставить параллельно или последовательно с остальными участниками события. Какой технологический способ подачи изобразительного материала будет избран для решения этой задачи — дело режиссера, однако сам характер данного ПИИ во многом определяет основную тенденцию показа.

Бесспорно, всякое стремление показать серовскую картину, исходя из чисто живописных или композиционных соображений, будет выглядеть неграмотно. Совсем иным будет показ картины Дега «Голубые танцовщицы». Здесь важно подчеркнуть пластичность фигур, светотеневую моделировку, выявить градацию голубого, раскрыть моментальность восприятия, которая так искусно передана художником.

В этом случае вряд ли уместно членить композицию, сопоставлять отдельные фрагменты. Здесь нет той «остросюжетной» драматургии, которая требует подчеркнутого выявления отдельных характеров. В картине Дега свет, цвет, объем объединены одним настроением, одним желанием передать зрителю не только очарование и неповторимость мгновения, но и цельность его восприятия.

Итак, после определения «характера» ПИИ, начинается основная работа по «телевизионной» обработке композиции. В ходе этого процесса необходимо учесть несколько моментов зрительского восприятия ПИИ.

Как было отмечено, большой формат картины уже сам по себе является самостоятельным фактором психологического (косвенно-эстетического) воздействия на зрителя. Несоответствие масштабов ПИИ с нашим традиционным пространственным восприятием предметов составляет тот дополнительный фактор, который невозможно прямо перенести на телеэкран.

Для компенсации этого недостатка малого экрана используется прием укрупнения фрагментов композиции. Однако здесь же следует рассмотреть один из основных моментов контакта зрителя с ПИИ.

Зритель, отыскивая в выставочном зале наилучшую точку для осмотра ПИИ, «прицеливаясь» к нему, успевает за это время окинуть его общим взглядом. Так что после-

дующий внимательный осмотр и оценка превосхищены пер-
вым знакомством, которое психологически уже подготовило,
настроило зрителя на нужную волну восприятия.

Иначе обстоит дело при телепоказе ПИИ. Каждое новое
изображение (целое или деталь) предстает перед телезри-
телем без такой предварительной подготовки. (Однако, в
том случае, если телезритель смотрит передачу с самого на-
чала, у него существует общий настрой и это необходимо
учитывать при компоновке передачи.)

Эта «внезапность», которая определена спецификой и
технологией телевидения, должна быть смягчена и сбалан-
сирована за счет разумного «микширования» многозначной
эмоциональной информации ПИИ, выявления действительно
необходимых визуальных акцентов, в ритмически выстроен-
ной последовательности и, что самое важное, правильного
раскрытия драматургии (философской, цветовой, линейной)
того или иного ПИИ.

В связи с этим вспомним мысль В. Фаворского о том,
что каждая геометрическая форма поверхности непре-
менно влияет на форму композиции и на метод изображения.
Художник, сообразуясь с поставленной творческой задачей,
переносит центр композиции в нужное для данного ПИИ
место, тем самым нарушая навязанный визуальными кано-
нами зрения центр геометрической поверхности. Всеми сред-
ствами художественного воздействия, будь то линия, объем
или цвет, автор-художник утверждает необходимость данно-
го композиционного решения.

Зритель который осматривает картину, поначалу неосо-
знанно начинает отыскивать композиционный центр, который
предлагает конкретная геометрическая форма поверхности,
но постепенно он втягивается в борьбу между творческим
устремлением художника и визуальной закономерностью
композиционного восприятия данной геометрической повер-
хности. Именно постепенное и неукоснительное подтвержде-
ние правоты художнического решения и затраченная на это
энергия создают необходимый момент сопереживания, нуж-
ный контакт зрителя с произведением искусства.

При телепоказе ПИИ зрительское сопереживание дости-
гается активностью показа (не просто показать, а заставить
посмотреть), четкой выборкой центра композиции и его
сопоставлением с общей композицией, где зритель может
воспринять и уяснить себе основные геометрические харак-
теристики поверхности.

Динамичность, активность, четкость ритма способствуют
возникновению сопереживания у телезрителя. Медленный
процесс прикидки, созерцания, выборки деталей и оценки
ПИИ самим зрителем телевидение заменяет предельно насы-

ценным и «тенденциозным» показом. Однако такое «противопоставление» двух типов восприятия не является непреодолимостью; по мере надобности, телевидение, несмотря на рамки эфирного хронометража, может создать иллюзию «свободного» включения зрителя в передачу, «не ограниченную» во времени.

Примером может послужить прием, примененный автором в одной из телепередач при показе круглой скульптуры «Дискобол Н. Думбадзе».

Эта фигурная композиция строится на сложном винтообразном движении.

Поначалу скульптура была показана в движении, т. е. станок, на котором стояла скульптура, вращался вокруг оси по направлению движения броска.

В другом случае скульптура была сфотографирована в том же ракурсе со всех сторон. Эти фотографии были показаны в соответствующей последовательности, т. е. по основным фазам и направлению движения броска.

И вот что получилось. В первом варианте была проведена демонстрация скульптуры на определенной скорости, имитирующей равномерный обход и осмотр зрителем скульптуры за жестко регламентированный отрезок времени.

Во втором варианте это явилось творческим показом: скульптура обрела «телегеничность».

Если в первом случае за счет движения камеры достигалась определенная иллюзия движения вообще, то во втором, за счет отбора наиболее характерных фаз из данного движения, была подчеркнута пластика скульптуры, ее сложное композиционно-динамическое построение.

Появляясь, один за другим, вытесняя прежние изображения, эти статичные фотографии как бы прослеживали взгляд художника, который постепенно выстраивал фигуру в пространстве. Плавное перерастание одной основной фазы движения в другую заставили зрителя домысливать промежуточные фазы движения, одновременно помогая ему лучше просмотреть фигуру в том или ином повороте.

Это и была та нужная «динамика-статика», которая пробудила зрительскую активность восприятия и сопереживания, заставила его органично вжиться в телевремя.

Здесь же заметим, что иногда в стремлении приблизиться к естественному временному контакту зрителя с ПИИ допускается непростительная ошибка. Телеобъектив начинает имитировать человеческий глаз, т. е. старается, исходя из чисто «зрительских ощущений» неторопливо отыскивать наилучшую точку обзора, а затем осматривать ПИИ в последовательности от наиболее интересного (остановившего на себе внимание — зрение) фрагмента к последующим. Такое

решение показа — неоправданная и бесполезная трата времени. «Псевдозрительскую» трактовку следует заменить эффективным приемом, имитирующим свободу и целостность зрителя во времени.

Проиллюстрируем это на примере картины Репина «Крестный ход в Курской губернии». Начиная показ с фрагмента первого плана, плавно перейдя на второй, одновременно «раскрывая» кадр и не прерывая движения, показав всю композицию, телекамера создает впечатление, схожее с тем, которое возникает при осмотре полотна большого формата — зритель постепенно отходит, чтобы охватить, осмыслить всю картину целиком. Однако при телепоказе все это происходит мгновенно, ибо все заранее рассчитано, отброшена вся «побочная» информация, внимание зрителя направлено на главное. Прием раскрытия картины большого формата оправдан и с чисто психологической стороны. В большинстве случаев в большом по объему полотне художник тщательно прорабатывает первый и второй план, менее тщательно третий и т. д. Так что, при «отъезде» и фон, и передний план одинаково сфокусированы, визуально сбалансированы.

«Мы всегда находим инстинктивно исходную точку — «начало» произведения, откуда идет последовательность наблюдения...»¹⁹ Следуя данной мысли, можно пойти и от обратного, т. е. двигаться от общего к крупному плану, можно давать композицию с движения, заранее определив «начало» и «конец», «...пробегая всю картину, ускоряя или замедляя по времени наше внимание или иное впечатление от ритма этих ускорений и задержек»²⁰.

Однако необходимо твердо запомнить, что недопустимо идентифицировать принцип телепоказа с неорганизованным во времени зрительским осмотром ПИИ, в котором много случайного, много побочных впечатлений.

Таким образом, лишь в том случае, когда учитывается «временной» фактор, «сюжетность», формат ПИИ, расчленение может быть грамотным и эффективным.

Основным моментом в непосредственном процессе членения является правильное раскрытие драматургических и композиционных характеристик ПИИ. Под драматургической характеристикой подразумевается идея, жанр и элемент «сюжетности», под композиционной — формат, пропор-

¹⁹ Цитируется по книге Ю. Халаминского «Фаворский», М., «Искусство», 1964, стр. 214.

²⁰ Там же.

ции, цветовое, линейное и пространственное решение, объем и фактура, светотеневая моделировка.

Обратимся к примерам, взяв два произведения «Натюрморт с атрибутами искусства» Шардена и «Зеленая миска и черная бутылка» Пикассо.

Жанр обеих картин — натюрморт.

Идея картины Шардена — передать мысль о роли искусства и науки в жизни, доказать, что творчество не только озарение, но и терпеливый труд.

Идея картины Пикассо в строгой, и даже, можно сказать, в мрачной манере передать геометрию, реальную тяжесть предмета, утилитарность.

Натюрморт Шардена «сюжетный», натюрморт Пикассо «настроенческий».

При показе натюрморта Шардена, стремясь передать мысль художника, следует в отдельности рассмотреть все предметы-символы этого аллегорического полотна.

Жанр в этом случае диктует также спокойствие и неторопливость показа.

Ведь вообще трудно найти натюрморт, где заложена такая сюжетная коллизия, которая потребовала бы при показе энергичных визуальных столкновений.

Теперь обратимся к «настроенческому» натюрмарту Пикассо.

Членить его неразумно, так как композиция рассчитана на целостное восприятие. Она броска и лаконична. Цветные плоскости выстроены с допуском пространственной условности, условна форма и объем миски, фактура предметов не проработана и лишь блики на чернильно-черной ребристой бутылке создают ее предметную ощутимость и тяжесть.

Далее уясним композиционные характеристики этих картин.

Формат картины «Натюрморт с атрибутами искусства» небольшой — $112 \times 140,5$ см, композиция горизонтальная, в пропорциях приближается к телеэкрану, поэтому при показе не требует дополнительных эффектов для подчеркивания масштабности. Центр композиции совпадает с центром геометрической поверхности, это гипсовая статуэтка Меркурия, которая сложностью формы и ассиметричностью оживляет строго организованное пространство и подчеркнутую простоту геометрических тел.

Таким образом, отпадает нужда в совмещении композиционного центра картины с центром геометрической поверхности.

Общее равновесие картины подчеркнуто и цветовым решением; с боков композиция замкнута более интенсивными

цветовыми плоскостями, центр отведен самому светлому пятну, которое акцентирует на себе внимание зрителя. Учитывая все вышеприведенные соображения, строгостью форм, символическим и практическим назначением атрибутов искусств, натюрморт можно расчленить на четыре части: наука, живопись, скульптура, и вместе — черчение, фортификация, геометрия.

Формат натюрморт Пикассо «Зеленая миска и черная бутылка» небольшой — 61×51 см, композиция вертикальная, не требует дополнительных эффектов для выявления масштабности. Центр композиции почти совпадает с центром геометрической поверхности, это скомпанованные в тесном соприкосновении бутылка и миска. Поэтому отпадает нужда в совмещении центра композиции с центром геометрической поверхности.

При цветовом разрешении картины, Пикассо чуть смещает центр внимания на светлое пятно внутренней стенки миски. (Общий колорит картины коричнево-черный и красно-бурый). В предельной простоте и четкости форм, в лаконичности цветового и композиционного решения заложен принцип визуального восприятия, и естественно желание целостного восприятия композиции.

Перед тем как приступить непосредственно к вопросу «сборки» в эфире драматургически расчлененного ПИИ, следует решить, каким будет показ.

Для ясности введем два условных обозначения: «творческий показ» и «грамотный показ». Под «творческим показом» подразумевается некоторая тенденциозность в интерпретации того или иного произведения изобразительного искусства. Сверхзадачей такого показа является выявление философии художника, углубление в его духовный мир, постижение принципов образотворчества. Короче говоря, «творческий показ» аккумулирует свои возможности на творческом портрете художника. «Грамотный показ», как явствует из самого термина, подразумевает правильный, т. е. следующий внутренней логике той или иной картины показ. Тут необходимо строго придерживаться заданной художником визуальной партитуры.

Чтобы наглядно показать разницу этих двух приемов, рассмотрим одно и то же ПИИ, вначале с позиции «грамотного», а затем «творческого» показа, например, «Портрет старика» Рембрандта.

«Драматургические» характеристики.

Задача: образно передать не только иконографический и психологический портрет старого человека, но и философски раскрыть суть старости.

Жанр — портрет.

Теперь обратимся к «композиционным» характеристикам.

Формат картины небольшой $109 \times 84,8$ см, поэтому при телепоказе не требует дополнительных эффектов для подчеркивания масштабности.

Композиция вертикальная.

Центр композиции не совпадает с центром геометрической поверхности, однако, учитывая то, что обязательно будет показан общий план картины, отпадает нужда в совмещении композиционного центра с центром геометрической поверхности.

Общее равновесие композиции достигнуто вертикальным распределением цветовых акцентов по центру, при этом наиболее яркие пятна расположены сверху почти симметрично от краев картины.

За счет светотеневой моделировки художник акцентирует внимание на лице и руках старого человека.

Учитывая вышесказанное, при «грамотном» показе вероятнее всего будет соблюдена следующая последовательность:

I. Общий план картины. II. Крупный план — лицо старика. III. Крупный план — руки старика.

Технология показа в этом варианте будет иметь два разрешения.

Первое: с общего плана наезд на лицо, потом (на той же крупности) панорама вниз, на руки.

Второе: общий план, затем двойной экспозицией крупным планом лицо старика. Короткое затемнение, крупным планом руки старика.

Естественно, при «творческом» показе будут использованы некоторые основные моменты приведенного выше членения картины, но, вместе с тем, соответственно с поставленной задачей, обработка деталей, последовательность, технология показа и общая компоновка дополнится, приобретет «телегенность».

Одним из многочисленных примеров такого дополнения может служить прием наезда с общего на крупный план с последующим совмещением с идентичным крупным планом.

Прием этот основан на традиционном визуальном восприятии человека. Учитывая то, что узнавание происходит по нескольким характерным точкам на лице того или иного человека, телекамера сосредоточивает внимание зрителя именно на этом процессе. (Здесь имеется в виду узнавание не какого-нибудь конкретного лица, а принципиальная технология узнавания, «узнавание вообще»).

В приведенном выше примере «Портрет старика», вначале лицо показано на общем плане, постепенно оно при-

ближается. По мере укрупнения происходит активный процесс внимательного осмотра-узнавания-оценки. Далее, когда движущееся на зрителя лицо заполняет весь кадр, рождаются несколько секунд, изображение медленно расфокусируется. И вот тогда возникает, если можно так назвать, «вторая визуальная волна» — двойной экспозицией возникает идентичный крупный план, т. е. происходит как бы подтверждение узнавания-оценки, логическое завершение эмоционального акта.

Другим характерным примером «творческого» показа можно назвать прием многократного «наезда». В этом случае приближение одного и того же изображения от общего до крупного плана, является не просто укрупнением, а несет в себе определенные драматургические задачи, где каждая конечная статика создает примерно такой же эффект ритмической и музыкальной завершенности, как последние рифмованные слогги в стихотворении.

Кроме того, увеличивая или замедляя скорость движения, по усмотрению регулируя продолжительность статических фаз, варьируя одновременно два этих фактора, можно достигнуть различной степени эмоционального воздействия на телезрителя.

Тут же следует отметить, что скорость «наезда» («отъезда») обусловлена самим портретом, однако «смысловая нагрузка» взгляда решает не только скорость, но и последовательность показа.

Те портреты, с которых взгляд направлен прямо на зрителя, «смотрят» на него в упор, почти всегда показываются «наездом».

Если это энергичный взгляд, то требует более быстрого, «сосредоточенного» «наезда», чем, например, спокойный или печальный взгляд (для сравнения Веласкесовский «Портрет Оливареса» и все тот же «Портрет старика» Рембрандта).

Совсем иное движение и скорость предполагает взгляд из-под полуопущенных век или взгляд человека, изображенного в повороте головы на $3/4$, т. е. полупрофиль и, тем более, лицо, изображенное в профиль. В таком случае уместно «подходить» к портрету сбоку, как бы отыскивая, а потом уже фиксируя его взгляд.

Самым эффективным приемом «творческого» показа является применение так называемого «полиэкрана». Полиэкранный в киноискусстве культивируется с давних пор, однако примеры удачного использования полиэкранныйности не так уж многочисленны. Здесь не будем обсуждать вопрос, почему кино не смогло выявить оптимальные возможности полиэкрана и в основном это всего лишь технический аттракцион.

Использование полиэкрана на телевидении в процессе показа ПИИ носит несколько иной характер, чем в кино.

Для того, чтобы завладеть вниманием зрителя, необходимо повысить визуальную насыщенность кадра. Перед тем как обратиться непосредственно к вопросу полиэкрана на телевидении, вспомним один интересный факт, который приводит Винер в «Теории игр». Если взять игральную кость с нанесенными на нее шестью цифровыми комбинациями от «одного» до «шести», и если бросат ее несколько десятков раз, то покажется, что «шестерка» появляется чаще, чем «единица», хотя в действительности вероятность выпадения чисел в данном (шестизначном) варианте одинакова.

Так вступает в силу фактор «количества», который непосредственно трансформируется в «качественный» аргумент.

Применительно к телевизионному полиэкрану с успехом можно применить этот уже проверенный психологический фактор зрительного воздействия.

Другой точкой опоры в этом вопросе может сослужить опыт собственно ПИИ, а конкретней, многочисленные примеры полиптихов в живописи. Прекрасным примером зрительного акцента может послужить алтарный полиптих, выполненный в форме креста. С самого начала художник задает нужный идеологический и эмоциональный настрой; за этим активным «приглашением» логически следует «показ» отдельных частей полиптиха.

Кроме этого следует помнить, что само возникновение полиптихов было связано с желанием художника более подробно и последовательно проинформировать зрителя, и что, самое важное в этом мыслилась возможность продления во времени контакта зрителя с ПИИ, вернее, в один и тот же промежуток времени он получал более насыщенную информацию (философскую, этическую, визуальную), осматривая полиптих, чем при осмотре «обыкновенной» одноплоскостной композиции на тот же сюжет.

Учитывая значение общей формы полиптиха, количество его составных частей, сопоставление центральной части и боковых, можно выявить наилучший вариант показа ПИИ методом полиэкранныости.

Для начала необходимо определить нужную степень визуальной насыщенности одного «мульти-кадра». (Под «мульти-кадром» мыслится составленный из нескольких автономных (или дополняющих друг друга) изображений

телекадр, который входит в зрительный ряд монтажной фразы как единая и законченная величина.)²¹

Итак, на сколько частей можно разбить геометрическую поверхность телеэкрана? В решении данного вопроса основное внимание уделяется не только пропорциям и размерам телеэкрана, но и самому изображению, которое надлежит «размножить». При составлении «мульти-кадра» из нескольких идентичных изображений следует придерживаться иного «количественного» настроения, чем при показе в одном кадре разных (по крупности, по колориту, свету и т. д.) изображений.

Сложность восприятия в одном поликадре разнохарактерных изображений ограничивает показ приемом диптиха. Однако даже при размножении идентичных изображений, максимальным числом можно назвать четыре равнозначных изображения. Дальнейшее численное насыщение кадра идет уже за счет недопустимого измельчения, когда невозможно рассмотреть хотя бы одну из составных частей «мульти-кадра».

Исходя из многочисленных экспериментов, наилучшим вариантом телевизионного полиэкрана можно назвать триптих. Три автономных (или дополняющих друг друга) изображения в одном «мульти-кадре» является тем искомым вариантом, который, с одной стороны, используя аргумент «численности», создают «качественный» момент визуального акцента, с другой, учитывая размеры и пропорции телеэкрана, разрешающую способность видеотрубки, делит геометрическую поверхность экрана на столько частей и таких размеров, что каждую составную часть можно рассмотреть в достаточной степени.

Тут же надо установить допустимые варианты соотношения частей телетриптиха:

I. Все три части одинакового размера.

II. Средняя часть больше двух боковых.

III. Обе боковые части одинакового размера и каждая из них больше, чем средняя.

IV. Одна боковая часть (левая-правая) занимает половину кадра, две остальные соответственно по четверти кадра.

V. Произвольная композиция с частями разного размера.

Все приведенные выше примеры относятся к так называемому «статическому мульти-кадру». Другой разновидностью телевизионного полиптиха является «динамический

²¹ Термин «Мульти-кадр», как и термин, «Секунда-кадр». «Видеофраза» и др., приведенные в данной главе, созданы автором. При этом учитывалась не только суть, но и технология ТВ. Естественно, термины носят условный характер.

мульти-кадр», т. е. одна из составных частей в организации и мульти-кадра» подвижна (всевозможные панорамы, наезд, отъезды). В этом случае вычленение фрагментов из ТИИ происходит с особенной строгостью и лаконичностью. Учитывая то, что всякое движение в кадре уже само по себе привлекает внимание зрителя, не следует перегружать неподвижную часть «мульти-кадра» композиционной или цветовой насыщенностью фрагментов.

Если глубже вникнуть в «сверхзадачу» «динамического мульти-кадра», то можно охарактеризовать его как внутри-кадровый монтаж. Именно поэтому не следует «отвлекать» зрителя от основной, динамической части телевизионного полиптиха. Неподвижные части в этом варианте несут вспомогательные функции, начиная с «численного» аргумента и кончая цветовой, световой или дополняющей зрительной информацией. Таким образом слагается единый ансамбль с учетом и преднамеренным выделением солирующей части в визуальной полифонии кадра.

Прием «мульти-кадра», кроме отмеченного выше аргумента визуального акцента, несет в себе еще и «философский» заряд.

«Мульти-кадр» в общем видеоряде монтажной фразы является единой и завершенной образной информацией, однако каждая из составных частей наделена своей внешней и внутренней информацией, вместе с тем, они составляют новый образ, наполненный новым единым содержанием, которого не было бы в каждой из этих частей порознь.

Здесь же отметим, что любая перестановка фрагментов, замена композиции, внесение кинетического, подвижного фрагмента непосредственно отражается на образной значимости «мульти-кадра».

Итак, формула телевизионного полиптиха определяется, с одной стороны, желанием передать наибольшее количество образной информации с наименьшей затратой времени, а с другой — желанием и способностью человеческого сознания видеть и целое и отдельные части его одновременно.

Л. З. КАВИЛАДЗЕ

РОЛЬ ТЕЛЕВИДЕНИЯ В СБЛИЖЕНИИ КУЛЬТУРНОГО УРОВНЯ ГОРОДА И ДЕРЕВНИ (ПО МАТЕРИАЛАМ СЕЛЬСКИХ РАЙОНОВ ГРУЗИНСКОЙ ССР)

В период коммунистического строительства важнейшей социальной проблемой является преодоление существенных различий между городом и деревней. Коммунистическая партия Советского Союза уделяет большое внимание решению этой проблемы. XXIV и XXV съездами партии поставлены задачи интенсивного роста производительных сил социалистического сельского хозяйства, совершенствования общественных отношений в колхозах и совхозах страны для того, чтобы поднять сельское хозяйство на новую, более высокую ступень развития. Исходя из решений партии и правительства, в последние годы были осуществлены важнейшие мероприятия, направленные на укрепление материально-технической базы сельскохозяйственного производства и на повышение материальной заинтересованности колхозников и рабочих совхозов в увеличении производства сельскохозяйственных продуктов, на приобретение всего уклада деревенской жизни, сближение условий труда и уровня жизни города и деревни.

Процесс преодоления существенных различий между городом и деревней является процессом сложным, длительным и требует активного участия всего советского народа. В коммунистическом преобразовании деревни ведущая роль принадлежит рабочему классу. Крестьянство — верный союзник рабочего класса — стало также активной силой строительства нового общества. Совместными усилиями рабочего класса и колхозного строительства создается мощная материально-техническая база будущего коммунистического общества, преобразуется быт и культура деревни.

В решении проблемы преодоления существенных различий между городом и деревней значительный вклад вносит телевидение. Практика коммунистического строительства показывает, что чем дальше развивается советское общество, чем

больше возрастает сложность его технических, социально-политических и духовных проблем, тем большую роль в решении этих проблем играет телевидение.

Центральный Комитет Коммунистической партии Советского Союза призвал советских ученых сосредоточить научно-исследовательскую работу по общественным наукам на изучении важнейших проблем современности, в том числе на исследовании путей и форм сближения условий труда, быта и культурного развития города и деревни.

В постановлении ЦК КПСС «О мерах по дальнейшему развитию общественных наук и повышению их роли в коммунистическом строительстве»¹ подчеркивается, что в условиях советского общества теория прокладывает путь практике, обеспечивает научный подход к определению политики партии во всех областях общественной жизни.

Все возрастающее значение приобретают и проблемы научной постановки пропаганды. «Развитие общественных наук и внедрение их рекомендаций в практику, — говорил Л. И. Брежнев на XXIII съезде КПСС, — играют не менее важную роль, чем использование достижений естественных наук в сфере материального производства и развития духовной жизни народа».²

Основное назначение телевидения — глубоко и всесторонне разъяснять идеи марксизма-ленинизма, показывать их успешное претворение в жизнь, учить трудящиеся массы использовать в практической деятельности и творчески развивать теоретическое богатство, накопленное партией, воспитывать активных борцов за коммунизм, непримиримых к любым проявлениям буржуазной идеологии.

«Сердцевиной всей идейно-воспитательной работы партии — говорилось в отчетном докладе Центрального Комитета КПСС на XXIV съезде Коммунистической партии Советского Союза, — является формирование у широчайших масс трудящихся коммунистического мировоззрения, воспитание их на идеях марксизма-ленинизма. Но даже самая передовая идеология становится реальной силой только тогда, когда, овладевая массами, она побуждает их к активным действиям, определяет нормы их повседневного поведения».³

Исследование проблем изменения социальной структуры советского общества невозможно без изучения роли телевидения, так как она играет большую роль в создании и развитии материально-технической базы коммунизма на селе,

¹ Правда, 22 августа 1967 г.

² «Материалы XXIII съезда КПСС», М., 1968, стр. 86.

³ «Материалы XXIV съезда КПСС», М., 1971, стр. 83.

активно участвует в процессе преодоления существенных различий между городом и деревней, занимает значительный удельный вес в каждой семье сельского населения.

Центральный Комитет Коммунистической партии Советского Союза в Постановлении «О дальнейшем развитии телевидения»⁴ назвал это самое молодое из средств выражения «одним из главных способов информации населения о событиях в стране и за границей, а также о достижениях промышленности, сельского хозяйства, науки, техники, искусства, литературы, спорта».

С ростом значения телевидения и усложнением его задач с особой остротой встает проблема детального изучения объективных закономерностей функционирования телевидения, выявления их возможностей и оптимальных путей всестороннего систематического исследования обширного круга вопросов, связанных с отношением аудитории к телевидению, ее структурой, потребностями, интересами и представлениями. К партийному журналисту в полной мере относится указание В. И. Ленина о необходимости «уметь безошибочно определить по любому вопросу, в любой момент настроения массы, ее действительные потребности, стремления, мысли, уметь определить, без тени фальшивой идеализации, степень ее сознательности и силу влияния тех или иных предрассудков и пережитков старины, уметь завоевать себе безграничное доверие массы товарищеским отношением к ней, заботливым удовлетворением ее нужд».⁵

О структуре, объеме и интересах аудитории, о популярности отдельных телевизионных программ, о том, что нравится и что не нравится в них зрителям, за последние годы накоплен значительный объем сведений.

Одним из наиболее распространенных и надежных методов выявления представления различных групп населения сельскохозяйственного района о функциях телевидения считается конкретно-социологическое исследование.

Его рассмотрение методом конкретно-социологического анализа опирается на решение следующих основных задач:

1. Выяснить на материале эмпирических данных реальную картину представлений сельской аудитории о функциях телевидения в современных условиях.

2. Попытаться определить наиболее существенные факторы, способствующие возникновению представлений определенного характера и содержания.

3. Сформулировать самые общие рекомендации по оптимизации пропагандистской и организаторской деятельности

⁴ Журн. «Партийная жизнь», 1964, № 4.

⁵ В. И. Ленин. Полное собр. соч., т. 44, стр. 348.

телевидения в свете существующих представлений аудитории /
о их функциях.

Рассчитанная на решение этих проблем программа ограничена определенными рамками объекта и объема исследования. Объем исследования ограничен выборочным характером наблюдения (критерии выборки будут рассмотрены ниже). Объект исследования — два сельскохозяйственных района.

Прежде чем перейти к характеристике частных задач и гипотез, необходимо уточнить некоторые понятия, используемые в исследовании, так как от них зависит содержание и техника исследования, а также характер обобщающих выводов и допустимые границы их распространения.

Под функциями телевидения в дальнейшем мы подразумеваем только те задачи, которые оно должно выполнять в обществе по отношению к своей аудитории, и объективные последствия его деятельности только для индивидов, воспринимающих распространяемую им информацию.

Представления о функциях телевидения есть относительно адекватное отражение в сознании людей задач, которые оно должно выполнять по отношению к своей аудитории, и объективных результатов его деятельности для воспринимающих индивидов.

Представления не являются непосредственно наблюдаемыми. Они могут быть определены на основе внешне выраженного поведения человека по отношению к телевидению — по тому, какие телевизионные передачи он предпочитает, по характеру использования содержащейся в них информации, по характеру и содержанию его писем в редакцию — или путем анализа различных утверждений и мнений индивидов — в этом случае они будут вербально выраженными представлениями.

Чаще всего представление о функциях телевидения носят обобщенный характер. Их невозможно определить по тому, что в данный момент делает индивид, как он поступает в каждом конкретном случае, или на основе одного какого-то высказывания индивида, его мнения относительно одной какой-либо стороны деятельности телевидения. Поэтому представления о функциях должны определяться посредством выявления связей между различными действиями человека или между различными его утверждениями и оценками. И в том, и в другом случае встает вопрос о выборе соответствующих эмпирических показателей того или иного представления о функциях телевидения.

Мы отдали предпочтение вербально выраженным представлениям аудитории о назначении телевидения, фиксировали и подвергли анализу лишь различные мнения, оценки

и утверждения людей, а не их действие. Это объясняется тем, что именно в понятиях аккумулируется весь прошлый и настоящий опыт взаимодействия индивидов с телевидением, причем не только личный опыт, но также групповой и общественный. Специфика представлений как обобщенных ориентаций, которые отражают не только то, как в данный момент использует человек телевидение, но и то, как он готов использовать в будущем, хорошо согласуется с обобщенным характером мнений, которые также отражают не только функциональные свойства, уже нашедшие свое воплощение в реакциях индивида, но и те из них, которые существуют в его сознании, но в данный момент в поведении не проявляются. Мнение людей гораздо обобщеннее их реального поведения, которое всегда конкретно. Вот почему нам кажется, что в процессе выяснения представлений аудитории о функциях телевидения более перспективным методом является анализ мнений, а не конкретных актов поведения, наблюдение которых требует больших затрат времени и все равно ограничивается фиксацией случайных, ситуативных, одноразовых реакций. Второй путь точнее, но возможности его ограничены, особенно когда стоит вопрос об изучении массовидных, скрытых, но осознаваемых человеком явлений и процессов.

Показателями представлений о функциях телевидения в нашем исследовании, таким образом, становятся требования к телевидению, как выражение представлений аудитории о тех задачах, которые он должен решать, и оценки выполнения этих требований как выражение представлений о результатах деятельности телевидения. Круг вопросов, относительно которых выяснялись требования и оценки аудитории, включал:

— основные темы, которым телевидение должно уделять и уделяет самое большое внимание;

— основные обязанности телевидения перед своими зрителями;

— основные объекты воздействия телевидения, на которые он должен оказывать и прежде всего оказывает свое влияние;

— основные субъекты воздействия на деятельность телевидения, требования, предложения и запросы которых телевидение должно учитывать в первую очередь.

После того, как мы выделили эмпирические показатели представлений о функциях телевидения, появляется необходимость сформулировать основные задачи исследования более конкретно, на уровне и в терминах этих показателей. Они сводятся к следующему:

- а) выяснить характер и содержание требований сельской аудитории к телевидению;
- б) выяснить характер и содержание оценок выполнения телевидением предъявляемых к ним требований;
- в) выявить наиболее предпочтительные способы выполнения телевидением тех обязанностей, которые, по мнению аудитории, являются для них основными.

Исходя из сформулированных выше теоретических предположений и такого определения задач, мы выдвинули рабочие гипотезы, которые и проверяли в ходе конкретно-социологического исследования:

- а) предполагается, что сельская аудитория выдвигает определенные требования к деятельности телевидения;
- б) предполагается, что требования эти различны, так как различны представления аудитории о тех задачах, которые телевидение призвано решить;
- в) предполагается, что аудитория оценивает не деятельность телевидения в целом, а выполнение им различных требований, причем, если выполнение одних требований может быть оценено довольно высоко, то выполнение других требований может быть оценено довольно низко;
- г) общая оценка деятельности телевидения, по всей вероятности, складывается на основе множества частных оценок выполнения им различных требований аудиторий;
- д) предполагается, что требования относительно основных обязанностей телевидения перед своими зрителями связаны с предпочтением тех или иных способов их реализации;
- е) предполагается, что оценивая деятельность телевидения, аудитория оценивает не только количественную характеристику выполнения своих требований (всегда или не всегда выполняются те или иные требования, достаточно или недостаточно материалов на ту или иную тему), но и качественную (способы их выполнения).

Телевидение воспринимается аудиторией как средство массовой информации и пропаганды с разными функциями, призванными решать разные задачи и помогать людям не в одной и той же, а в разных областях человеческой деятельности.

Мнения аудитории о тех вопросах, которым телевидение должно уделять свое внимание, выяснялись по такому кругу вопросов:

- политика (внешняя и внутренняя);
- экономика (промышленности и сельского хозяйства);
- наука;
- искусство;
- право;
- мораль;

— религия, т. е. по традиционно выделяемым сферам общественного сознания, в которых средства массовой информации и пропаганды осуществляют на практике свои функции.

Выясняя мнение людей о том, чьи предложения, требования и запросы должны учитываться телевидением и о том, на кого они должны оказывать свое воздействие, мы в качестве объектов и субъектов воздействия рассматривали различные социальные институты — партийные, комсомольские, профсоюзные и др.; общественные организации, органы государственной власти, административно-хозяйственные организации и основную массу зрителей.

Выясняя мнения людей о первоочередных обязанностях телевидения по отношению к своим зрителям, мы рассматривали:

а) ступени социальной ориентации (держать в курсе последних событий; помогать выбрать правильную точку зрения, убедиться в правоте или ошибочности своих взглядов на жизнь; оказывать практическую помощь в решении различных вопросов жизни);

б) в области человеческой деятельности (помогать участвовать в обсуждении важных вопросов общественной жизни; расширять кругозор, давать возможность отдохнуть);

в) психологические эффекты (давать возможность почувствовать свою связь с другими людьми, приносить радость, наслаждение, эмоциональную разрядку; помогать отвлечься от повседневных забот, помогать увидеть и пережить то, что нельзя увидеть и пережить в обыденной жизни).

В качестве объекта исследования мы выбрали два контрастных района.

Во-первых, высокогорный Казбегский район (райцентр Казбеги, селения Арша и Сиони).

Во-вторых, наш выбор был остановлен на равнинном районе Кахетии — Кварельском. Здесь обследована аудитория райцентра Кварели и селения Енисели.

Исходя из того, что нашей задачей было исследовать мнения, оценки и утверждения людей, а не их конкретные действия, для получения эмпирической информации мы использовали технику опроса-интервью, который проводился со многими жителями района,⁶ точнее, формализованное интервью.

⁶ Техника опроса используется в тех случаях, когда появляется необходимость получить информацию, известную лишь опрошиваемому, незафиксированную ни в каких документах. Именно такой характер носит информация о мнениях, которую можно получить только из «первых рук».

Использование интервью (а не анкетирования) поставило перед нами ряд проблем в процессе формулировки вопросов и «закрытий», а также в ходе подготовки интервьюеров, но одновременно принесло и свои преимущества, связанные с характером полученной информации, с точным соблюдением выборки, с экономией времени и т. д.

Вопросник составлялся таким образом, чтобы опрашиваемый мог связать его содержание с интересующими его проблемами, несмотря на их безусловную отдаленность от тех, которые непосредственно интересовали исследователей.

Формулировка вопросов происходила так, чтобы опрашиваемый почувствовал интерес к обсуждаемой проблеме и заинтересованность интервьюера в его ответе. Мы стремились при этом также учесть и факт обеспечения возможности его обсуждения интервьюирующим с опрашиваемым. Если вопросы (независимо от того, «закрытые» они или «открытые») сформулированы так, что ответы на них не требуют никакого вмешательства со стороны опрашиваемого в целях разъяснения и обсуждения, то проведение интервью вообще представляется лишним. В этих случаях вполне достаточно анкетирование.

Обработка и анализ полученной в ходе исследования первичной социологической информации показывает, что у аудитории сельскохозяйственного района сложились определенные мнения о всех тех сторонах деятельности телевидения, которые были выделены нами как эмпирические признаки представления о функционировании телевидения на уровне личности:

мнения о наиболее важных вопросах;

мнения о первоочередных обязанностях;

мнения о том, чьи требования и запросы они должны учитывать;

мнения о том, на кого они должны в первую очередь оказывать свое влияние.

1. Представления сельской аудитории о наиболее важных темах.

ВОПРОС: «Телевидение рассказывает о самых различных событиях, происходящих в нашей стране и за рубежом, выступает по самым различным вопросам. Нам бы хотелось узнать, какие из этих вопросов вы считаете особенно важными и каким из них должны уделять больше внимания на телевидении?»

1. Международной политики

34,4%

2. Промышленности

7,8%

3. Сельского хозяйства	28,7%
4. Науки	19,4%
5. Литературы и искусства	11,4%
6. Религии и церкви	6,6%
7. Законодательства (права и обязанности человека)	9,7%
8. Морали и нравственности	19,4%
9. Внутренней политики (работа руководящих партийных и государственных органов)	10,3%
10. в равной степени всем	7,0%
11. затрудняется ответить	10,1%

На первое место для телевидения выходит требование готовить передачи по вопросам литературы и искусства. Следует сразу сказать, что это требование касается не столько проблем литературы и искусства, сколько широчайшего спектра вопросов общественной жизни, решаемых средствами литературы и искусства. Люди ждут от телевидения в первую очередь спектаклей, кинофильмов, музыкальных передач, хотя и существует довольно значительная группа людей в телевизионной аудитории, которая на первое место поставила именно культурно-познавательные передачи о литературе, театре, кино и живописи.

По мнению зрителей, вопросы сельского хозяйства для телевидения должны стоять на одном из первых мест. Случайно ли это? По всей вероятности, нет. Из ответов опрошенных явствует, что те из них, кто вопросы сельского хозяйства называют особенно важными для телевидения, вкладывают в это понятие несколько другое содержание. От телевидения в этом случае обычно ждут более общих материалов постановочного характера, расширяющих знания аудитории о положении дел в сельском хозяйстве и сельскохозяйственной политике страны в целом, информацию о конкретных проблемах колхозной и совхозной жизни.

Вопросы морали и нравственности по мнению аудитории, больше соответствуют специфике периодической печати, чем радио или телевидения. По-видимому, здесь сказывается особое отношение аудитории к проблемам, раскрывающим взаимоотношения между людьми. Чаще, чем другие вопросы, они вызывают желание перечитать, пересказать другим, обсуждать на досуге с родными и знакомыми, а значит возникает потребность сохранить материал, вернуться к нему еще раз и т. д. Телевидение такой возможности предоставить не может.

Вопросы внутренней политики

Официальные материалы и документы партии и правительства, сообщения о работе руководящих государственных

и партийных органов, решения пленумов, съездов, конференций, совещаний, должны, по мнению аудитории, стать в первую очередь достоянием периодической прессы. Быть жет, здесь сказывается традиционное уважительное отношение к написанному, напечатанному слову по столь важным вопросам. Должно быть, сказывается и желание вдуматься в цифры, в примеры, разобраться как следует, а на слух сразу можно и не понять. Факт остается фактом, официальные материалы должны быть обязательно напечатаны, хотя сохраняется представление о них как о важных и для телевидения. Только здесь несколько меняется характер ожиданий — зрители ждут от этих средств массовой информации и пропаганды репортажей с пленумов, съездов, выступлений самих руководящих работников, бесед с ними, чтобы услышать все лично, из первых уст, а не через пересказ других.

Вопросы науки

Для телевидения, по представлению аудитории, пятое место по степени важности занимают вопросы науки.

В этом проявляется как растущий интерес зрителей к самым разнообразным проблемам науки и техники, нередко весьма далеким от ее собственной специальности, так и осознание ею того факта, что наука вторгается во все сферы человеческой деятельности, проникает в промышленность, сельское хозяйство, обучение, культуру, обслуживание. Люди все больше понимают, что освоение космоса, атомной энергии, создание новых материалов не только факторы науки, но и необходимые условия изменения их собственной жизни. Или как писал В. И. Ленин: «Трудящиеся тянутся к знанию, потому что оно необходимо им для победы». А представление о телевидении как о наиболее наглядном средстве массовой информации и пропаганды заставляет отдавать предпочтение ему в вопросах популяризации научных знаний.

В целом тенденция такова: телевидение воспринимается аудиторией больше как орган просвещения, распространения культуры, эстетического воспитания.

Можно ли такое распределение ответов объяснить только повышенным интересом аудитории к определенным журналистским материалам? На наш взгляд, нельзя. Понимание значимости, важности освещения того или иного вопроса в передачах телевидения нельзя ставить в прямую зависимость от интересов людей к определенной информации. Представление и интересы имеют разную природу, а потому, хотя и связаны друг с другом и оказывают обоюдное влияние, отличаются друг от друга.

Этот вывод подтверждает сопоставление наших данных

с результатами изучения интересов сельской аудитории, принятых как в рамках нашего проекта (см. Г. И. Куицман, Информационные интересы аудитории), так и другими исследователями (В. А. Пирамидин, Газета как объект ценностного отношения).

Интересно в этом отношении проследить распределение ответов на вопрос о степени важности освещения темы религии и церкви. Как мы уже отмечали, она наименьшая.

Ничего удивительного в этом нет. Затрагивая вопрос о том, какие вопросы человек считает особенно важными для телевидения, мы как бы предлагаем ему сопоставить свои интересы с интересами других людей, коллектива, страны в целом, встать на точку зрения журналиста, принять роль другого человека и посмотреть на вещи более широко, другими глазами. Психологически это не так сложно, как может показаться с первого взгляда. Каждый человек имеет некоторое представление о том, что составляет подобающую линию поведения как для него самого, так и для других. И поведение других людей он оценивает, исходя из этих представлений.

Представление о важном для средств массовой информации и пропаганды в большой мере определяется практикой деятельности телевидения и опытом взаимодействия людей с ним.

2. Представление сельской аудитории о том, чьи предложения, требования и запросы должны учитывать средства массовой информации и пропаганды.

ВОПРОС: «Чьи требования, предложения и запросы должно учитывать телевидение в ходе своей деятельности?»

1. Партийных организаций	22,8%
2. Органов государственной власти	12,5%
3. Общественных организаций	10,9%
4. Административно-хозяйственных органов	19,7%
5. Аудитории	37,7%
6. Всех в равной степени	29,5%
7. Телевидение все вопросы должно решать само	14,2%
8. Затрудняется отметить	14,8%

Как видно из таблицы, под влиянием живой практики общения с телевидением, преобладающая часть аудитории утвердилась в мнении, что работники телевидения должны учитывать предложения, требования и запросы своих зрителей.

Эмпирические данные показывают, что по мнению большинства опрошенных, формы и методы работы телевидения

должны быть подлинно массовыми, опираться на широкий авторский актив, что их выступления должны отражать опыт масс, быть связаны с их творчеством, с практикой партийных, советских, хозяйственных и других организаций. В них заложено понимание того, что журналист должен жить интересами окружающих его людей, трудовых коллективов и организаций, быть тесно связанным со своими зрителями.

Ответы сельской аудитории перекликаются с указаниями Центрального Комитета нашей партии о необходимости «усилить связь печати (это относительно и телевидения) с массами, приблизить ее к ним», «максимально чутко прислушиваться к требованиям и запросам, идущим со стороны масс»⁷, соблюдать «действительно бережное и внимательное отношение к запросам, нуждам и настроениям широких масс крестьянства»⁸.

3. Содержание представлений аудитории о наиболее важных обязанностях средств массовой информации и пропаганды.

Особый интерес представляют данные о том, в чем состоят основные обязанности телевидения, в какой области человеческой деятельности они прежде всего должны помогать своей аудитории.

ВОПРОС: «Как Вы думаете, в чем основные обязанности телевидения?»

Основные обязанности

1. Держать в курсе последних событий	57%
2. Давать возможность отдохнуть после трудового дня	68%
3. Помогать участвовать в обсуждении важных вопросов общественной жизни	16%
4. Расширять кругозор в различных областях знаний	28%
5. Помогать разбираться в актуальных вопросах современности	18%
6. Оказывать практическую помощь в решении вопросов работы, учебы, быта	27%
7. Помогать почувствовать свою связь с другими людьми	42%
8. Помогать выбрать правильную точку зрения, убедиться в правоте или ошибочности своих взглядов	29%
9. Другие обязанности	7%
10. Трудно ответить	11%

⁷ О печати. Из резолюции XIII Съезда РКП(б). В сб. Советская печать в документах, М., 1961, стр. 64.

⁸ Об очередных задачах работы в деревне. Из резолюции пленума ЦК РКП(б), Москва, 25—27 октября 1924 г. В сб. Советская печать в документах, М., 1961, стр. 71.

В массовом сознании, как показывают эмпирические данные, на первые три места вышли следующие обязанности:

1. «Давать возможность отдохнуть»;
2. «Держать в курсе последних событий»;
3. «Помогать почувствовать свою связь с другими людьми».

Таким образом, основной обязанностью телевидения преобладающее большинство аудитории назвало обязанность «держат в курсе последних событий в стране и за рубежом». Другими словами, информация, новость, по мнению сельской аудитории, должна занимать второе место на телевидении.

Когда большая часть аудитории выделяет в качестве основной обязанности телевидения держать ее в курсе событий, происходящих в нашей стране и за рубежом, она имеет в виду не только чисто информационные (в журналистском смысле этого слова) материалы и передачи, а направление деятельности средств массовой пропаганды в целом. Другими словами, о чем бы ни рассказывало телевидение, в каких бы формах и жанрах их работа ни проявлялась, главное для них «держат руку на пульсе планеты» — вот что стоит за этими ответами аудитории.

Каких же передач ждут телезрители?

Что они должны нести сельской аудитории?

Могут ли журналисты, работающие для сельского населения, ориентироваться на требования к передаче, почерпнутые в основном из изучения городской аудитории? Или эти требования настолько отличны друг от друга, что должны быть выработаны свои собственные способы, формы подачи и передачи?

На вопрос, какие темы освещать, о чем информировать прежде всего сельскую аудиторию, могут подсказать ответ наши данные о наиболее важных сферах действительности, по мнению сельской аудитории, и результаты изучения зрительских интересов. На вопрос же, как освещать, как информировать, можно ответить, зная требования сельской аудитории к передачам, сообщаям новости («Моамбе»).

Распределение ответов на вопрос о том, как должны поступать работники телевидения, чтобы действительно помогать аудитории быть в курсе происходящего в стране и за рубежом выявило следующую картину:

1. Сообщать о событиях подробнее и обстоятельнее	60%
2. Сообщать о событиях правдиво и точно	44%
3. Сообщать обо всем, что происходит в мире	36%
4. Сообщать о событиях как можно быстрее	43%

5. Рассказывать только об отдельных, наиболее важных событиях
6. Рассказывать о событиях живо и увлекательно
7. Затрудняется ответить

32%
02897453211
20220101033
4%

Кроме того, 9% опрошенных самостоятельно выдвинули требование простоты и ясности информации, доступности и понятности информационных материалов, когда речь шла о замечаниях в адрес телевидения. Требование простоты и ясности информации родилось стихийно, как выражение неудовлетворенного стремления разобраться в информации на телевидении. В связи с этим хочется обратить внимание практических работников вот на какое обстоятельство. Не допускаем ли мы ошибки, делая ставку на оперативность, лаконичность и большой объем новой информации, передавая по эфиру подборки новостей? Тем более, что это часто происходит за счет простоты, ясности и обстоятельности изложения? Ведь существует граница избыточности информации, за которой сообщение теряет всякий смысл и не может быть воспринято человеком, оставаясь для него только набором определенных, не связанных друг с другом символов. И, по всей вероятности, эта величина телевизионных передач, адресованных сельской аудитории, должна быть несколько большей как необходимое условие понимания и более полного усвоения ею содержания. Тем более, что оперативность и лаконичность не являются для нас признаками, определяющими качество сообщения. На первом месте стоят требования подробности и обстоятельности сообщения.

Первое место для телевидения занимает, по мнению аудитории, обязанность «помогать людям отдохнуть после трудового дня».

Следует ли отсюда вывод, что для той части аудитории, которая называет в качестве основной эту обязанность, средства массовой информации и пропаганды являются только средствами развлечения и бездумного проведения досуга или что она отказывается вообще воспринимать серьезную информацию, распространяемую ими, а если воспринимает, то только постольку, поскольку эта информация в состоянии развлечь ее? Нет. Во-первых, потому, что в большинстве случаев требование помочь отдохнуть выдвигается наряду с другими — чаще всего с требованиями держать в курсе происходящих событий и помогать в работе, учебе и в быту. Только 10% зрителей от общего количества назвали эту обязанность в единственном числе. Во-вторых, потому, что

сельское население, как выяснилось при дальнейшем опросе, очень широко понимает отдых и вкладывает в это понятие, наряду со стремлением «отвлечься от повседневных забот», желание в часы досуга «узнать что-то новое, полезное» для себя; стремится «увидеть и пережить то, что нельзя увидеть и пережить в обыденной жизни», ему хочется в эти часы не только посмеяться, получить эмоциональную разрядку, но и подумать, поразмыслить над сложными вопросами жизни.

Эти данные хорошо согласуются с результатами польских исследователей аудитории радио и телевидения Я. Фалевича и А. Сицинского, а также советского исследователя сельской аудитории В. Сесюнина, которые установили, что стремление определенной части аудитории к развлечениям и интересным впечатлениям не означает отсутствия у нее склонности черпать из этих передач серьезное содержание, которое может быть не только новым, но и трудным. Почти большинство зрителей телевизионных постановок одобряет и даже требует комментариев, сопровождающих трудные передачи. Таким образом, зрители, даже при наличии стремления к развлечениям, не уклоняются от усилий, связанных с расширением своих знаний и практического опыта.⁹

Одной из основных обязанностей средств массовой информации и пропаганды сельские жители называют также обязанность «помогать» людям почувствовать свою связь с другими людьми.

Связывают они обычно эту обязанность с возможностью с помощью телевидения познакомиться с образом жизни, труда и быта людей, живущих в разных концах нашей страны и всего мира.

Большая часть аудитории на вопросы интервью ответила: для того, чтобы почувствовать, что они живут среди других людей, что связаны с ними, что у них много общего с другими, пусть даже далеко живущими людьми, надо поближе познакомиться с ними, узнать, как они живут, чем занимаются, о чем думают. Именно таких передач они ждут от телевидения и отбирают из всего многообразия материалов из передач телевизионных программ.

65% аудитории понимает связь с другими людьми как сопереживание. Для них главное не столько знать какие-то подробности жизни и быта других народов мира, сколько осознавать духовную близость с ними. Чувствовать себя сре-

⁹ В. Г. Сесюнин, Сельская аудитория и ее отношение к средствам массовой информации и пропаганды. Канд. дисс., изд. Мос. унив., 1971 г.

ди других людей для них значит переживать и радоваться вместе с ними, жить одним чувством с ними.

Значительная часть аудитории видит роль телевидения в том, что оно помогает одному человеку откликнуться на просьбу другого, потерявшему найти свою семью, родных и знакомых, получить от других добрый совет. Для них связь с другими людьми не просто знание их истории, жизни, быта, не только понимание их забот, тревог и даже не беспокойство за них, а возможность вступить с помощью средств массовой информации и пропаганды в большой разговор с ними, в диалог, не ограниченный пространством и временем, — говорить одному о важном со всеми.

Но есть и такие, для которых телевидение в силу их специфических качеств, становится одним из немногих, иногда даже единственным собеседником. Главным тогда становится не столько содержание передачи, сколько голос диктора, актера, звучащий в комнате. В таких домах телевизор не выключается почти никогда. Его смотрят и не смотрят одновременно.

Желание этой части аудитории—иметь ненавязчивого рассказчика. Они хорошо знают голос всех дикторов, интересуются подробностями их жизни, спрашивают интервьюера—не знакомы ли, не встречался ли он с ними лично.

Но существует и довольно значительная часть аудитории, которая считает, что телевидение не может дать полного ощущения общности, единения с другими людьми. Для этого надо собственными глазами видеть, как они живут и работают, самим жить среди людей, своими руками все проверить, самим во всем убедиться. Телевидение такую возможность предоставить не может. Другими словами, личный опыт общения между людьми они ставят выше всего и считают, что его ничто другое заменить не в состоянии.

Для телевидения на пятом месте стоит обязанность расширять кругозор людей в различных областях знаний.

Количество людей, назвавших эту обязанность в числе основных, возрастает в группах с более высоким образованием и уменьшается по мере перехода от младших возрастных групп к более старшим. В профессиональных группах требование расширять кругозор людей по отношению к телевидению высказывается чаще всего учителями, врачами, библиотечными и клубными работниками, т. е. в группах интеллигенции, не занятой на производстве и служащих сферы обслуживания.

Понимание важности повышения культурного и образовательного уровня сельского населения не только с помощью

специальной литературы, но и с помощью средств массовой пропаганды особенно отчетливо проявляется в тех группах аудитории, которые получили сами достаточно высокое образование, молоды, наиболее тесно связаны с самой сферой распространения знаний или заняты другим, но не менее квалифицированным трудом.

Еще раз мы убеждаемся, что низкий уровень общего образования, неквалифицированный физический труд, низкая социальная активность и замыкание в сфере личных отношений, домашних и семейных забот не способствуют интересу к жизни. В какой же форме сельская аудитория предпочитает получать информацию о достижениях науки? Ответы опрошенных распределились следующим образом:

1. Которые только сообщают новые сведения из разных областей знаний	10%
2. Которые объясняют эти сведения, раскрывают их смысл	80%
3. В равной степени и те, и другие	11%
4. Затрудняется ответить	7%
5. Которые передаются строгим научным языком	4%
6. Которые популярно, на хорошо знакомых примерах объясняют сущность научных открытий	85%
7. Которые рассказывают о достижениях науки в занимательной форме	29%
8. В равной степени и те, и другие	8%
9. Затрудняется ответить	4%

Ответы аудитории, требования обстоятельности и популярности изложения заставляют думать, что даже для людей с относительно высоким уровнем образования сложность подачи материалов, посвященных науке, оказывается слишком высокой. Малообразованный же зритель нуждается в еще более простом и доходчивом способе подачи. Телевидение, должно сосредоточить свое внимание именно на этом обстоятельстве и не забывать, что передачи о науке интересуют многих, а воспринимать их могут далеко не все. В. И. Ленин, высказывая свою точку зрения на долг «популярного писателя», писал, что этот долг состоит в том, чтобы вести «к глубокой мысли, к глубокому учению, исходя из самых простых и общеизвестных данных».¹⁰

В. И. Ленин также придавал большое значение форме популяризации науки, ее мастерству. Известна его высокая оценка пропагандистских атеистических работ французских энциклопедистов XVIII века: «Бойкая, живая, талантливая,

¹⁰ В. И. Ленин. Собр. соч. т. 5, стр. 358.

остроумная и открыто нападающая на господствующую по-
повщину публицистика»¹¹.

Требования В. И. Ленина к научно-популярной литературе: осознание фактов науки и техники в их политическом значении, умение дать широкое обобщение фактов, связь с жизнью, высокое мастерство, живость, образность — все это полностью сохраняет свое значение для нашего времени и отражается в ответах аудитории.

Зрители ждут, что средства массовой пропаганды, раскрывая суть и значение научных открытий, не будут оперировать цифрами, формулами, специфическими терминами. По мнению аудитории, они должны о сложившихся проблемах говорить обычными словами. Это трудно, но если мы хотим, чтобы материалы по вопросам науки нашли свою аудиторию, должны справляться с этими трудностями.

Но, стремясь к популярности, к простоте и занимательности изложения, нельзя скатываться к упрощенности, так как на этом пути легко увести читательскую мысль далеко в сторону, исказить смысл, сделать изложение сложных проблем плоским и вульгарным.

Большая часть аудитории ждет, что средства массовой пропаганды будут не только сообщать о новых открытиях, но и объяснять их сущность и значение, рассказывать о том, как изменится уровень производства в случае внедрения достижений науки в практику, качество выпускаемой продукции, культура быта. И здесь ни в коем случае нельзя уходить от вопроса, какие конкретно выгоды получит каждая семья, каждый человек. Только доведя до сознания зрителя, что научное открытие, о котором мы передаем, не просто интересно само по себе, но важно для людей, для него самого и для его семьи, можно по-настоящему заинтересовать его.

Но нельзя отказываться и от массовой технической информации как жанра. Значительная часть аудитории, особенно среднего и старшего возраста, не требует и не ждет никаких объяснений от краткой информации. Эта часть аудитории хочет знать, что открыто, какой новый материал получен. В этих группах существует психологическая установка на узнавание нового факта, а не на понимание существа дела, и с ней должны считаться практические работники. В данном случае еще труднее, но и важнее, учесть уровень знаний аудитории, определить, какими понятиями и терминами журналист имеет право оперировать.

Таким образом, выполняя свою роль популяризатора науки, телевидение должно давать и краткую научную ин-

¹¹ В. И. Ленин. Собр. соч., т. 45, стр. 26.

формацию и обстоятельные передачи, объясняющие сущность открытия и обязательно раскрывать практическое его значение.

И наконец, седьмое место по количеству людей, назвавших ее в числе основных, занимает обязанность «помогать людям участвовать в обсуждении общественно важных вопросов».

Всенародное обсуждение общественно важных вопросов оказывает большое влияние как на их своевременное, оптимальное решение, так и на самих участников обсуждений. Выступив по телевидению, люди чувствуют общественную значимость своего мнения, причастность к непосредственному управлению государственными делами.

В конечном счете, массовое обсуждение различных вопросов общественной жизни в передачах телевидения способствует достижению единства мнений и единства действий. Вот почему В. И. Ленин писал, что «без свободы обсуждения и критики пролетариат не признает единства действий»¹².

Вот почему, отвечая на вопрос «В чем должна заключаться помощь людям участвовать в обсуждении важных вопросов общественной жизни?» — 58% аудитории сказало: «Должны давать возможность людям высказать свое мнение по обсуждаемым вопросам».

Но высказывая свое мнение, критикуя недостатки, внося предложения, выступая по самым различным вопросам, рабочие, колхозники, представители интеллигенции ждут, что в результате их обращения в телевидении будут приняты какие-то конкретные меры. Вот почему большинство опрошенных ответило, что телевидение должно добиваться, чтобы мнение людей учитывалось при окончательном решении вопроса, и что они ждут от телевидения конкретных действий по реализации их предложений.

Ответы сельской аудитории на вопрос: «Если работники телевидения хотят оказать влияние на поведение людей или на работу различных организаций, каким путем они быстрее всего добьются успеха?» — показывают, что люди очень высоко оценивают ленинский принцип гласности.

Большинство ответило, что телевидение быстрее добьется успеха, если будет рассказывать о жизни и работе людей и различных организаций всем своим зрителям. Большинство телезрителей считает, что журналист должен не только выступать с критикой замеченных недостатков в передачах телевидения, но обязан также на месте вмешиваться в работу людей, организаций и учреждений.

¹² В. И. Ленин. Собр. соч., т. 14, стр. 126.

Телевидение одинаково широко должно пользоваться острым оружием критики и рассказом о том лучшем, что есть в нашей жизни. И наконец, 45% опрошенных отдадут предпочтение таким материалам, которые не просто дают новую информацию, сообщают о том, как живут и работают люди, предлагая использовать полученные сведения каждому по своему усмотрению, но еще и содержат вполне определенные выводы, указания, требования поступать так, а не иначе. Таким образом, подчеркивая действенность, активное влияние на работу различных организаций и поведение людей, материалов, переданных по телевидению, аудитория относит эти качества в первую очередь к тем публикациям, которые не просто констатируют факты, описывают события, а делают конкретные предложения и обладают внешними признаками управленческого воздействия.

Телевидение недостаточно внимания уделяет действенности своих выступлений положительного характера, не следит за тем, как реализуются на практике приведенные в них примеры и предложения, не сообщает об откликах на них и принятых мерах, хотя на этот счет есть прямые указания партии. Так, в постановлении ЦК КПСС «О повышении действенности выступлений советской печати» (это относится и к телевидению) — подчеркивается, что партийные комитеты, руководители ведомств и учреждений должны также внимательно относиться к таким выступлениям печати, в которых вскрываются дополнительные резервы производства, популяризируются передовые приемы труда и т. д.¹³

В заключение следует сказать, что важную роль в политико-воспитательной и культурно-просветительной работе среди населения сел играет телевидение, которое прочно вошло в быт сельских жителей. Ныне даже в самых отдаленных уголках Грузии появились телевизоры.

Телевидение создает условия для дальнейшего развития культуры и науки, распространяет и пропагандирует их достижения среди народных масс, оказывает помощь деревне в строительстве материально-технической базы культуры. При помощи телевидения постоянно преодолевается мелкобуржуазная идеология и частнособственническая психология сельского населения путем приобщения его к социалистической культуре и быту.

Популярным среди всех слоев населения стали телепередачи, содействующие развитию эстетических вкусов, нравственному воспитанию и духовному обогащению трудящихся. Сельские жители имеют возможность ознакомиться с

¹³ Журн. «Партийная жизнь», 1962, IV 19, стр. 34.

произведениями живописи, скульптуры, архитектуры, с классической музыкой и лучшими работами театров, кинематографии.

Телевидению впервые удалось столь широко распахнуть двери домов людей, стремящихся к культуре и профессиональному искусству, предлагая им классические и современные пьесы, фильмы, спектакли, дискуссии специалистов, рассказы о дальних странах и т. д. Никогда еще не было столь благоприятных условий для приобщения широких народных масс и особенно людей, находящихся на периферии, к культурной жизни, к культуре, как с появлением и распространением телевидения на селе.

Телевидение на селе имеет большую и в то же время самую однородную аудиторию. Телевизионная аудитория становится более однородной за счет повышения уровня образования зрителей.

Телевидение является настоящим «окном в мир» для людей, стремящихся к познанию этого мира.

И. А. НАТРОШВИЛИ

О СУЩНОСТИ И РОЛИ ПУБЛИЦИСТИКИ В НАШЕЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ *

Творческая дискуссия по вопросам публицистики, которая развернулась на страницах журнала «Журналист», является нужным и важным делом. Эта проблема заслуживает того, чтобы журнал вновь предоставил место отзывам ученых и практиков, работающих в этой области, и тем самым способствовал исчерпывающему рассмотрению данного вопроса.

Статья видного советского писателя и публициста Н. Грибачева заслуживает определенного внимания, но в то же время в ней много спорного и устаревшего. Н. Грибачева мы прежде всего знаем как писателя, и потому его взгляды на публицистику, естественно, вытекают из позиции именно писателя. В частности, мнения, что публицистика—это жанр литературы и журналистики, литераторы ошибочно придерживались 25 — 30 лет тому назад. (Вызывает сожаления то, что того же мнения придерживается и редакция «Журналиста», называя в своем вступлении к статье писателя публицистику просто жанром). Однако с развитием научной мысли публицистике было отведено свое место.

Когда мы говорим о литературе в широком смысле слова, имеется в виду интеллектуальная деятельность человека, выраженная в письменности. Отсюда выделяют: художественную литературу, науку и публицистику. По этому вопросу довольно точно высказался М. Черепახов, и мы не будем повторять его довода. С самого начала заняв неверную позицию в определении сущности публицистики и ее жанрового многообразия, Н. Грибачев несправедливо критикует ученых, работающих в теории публицистики. Его мнение, что: «Основные виды публицистики — статья, памфлет, родствен-

* Статья была написана в феврале 1977 г. для журнала «Журналист», но редакция журнала сообщила: «Ваш материал готовился к публикации. Однако своевременно опубликовать его не удалось». Автор.

ные,—очерк, фельетон», а также такие жанры, как передовая статья, информация, репортаж, корреспонденция, зарисовка, письмо, обозрение и др. — всего лишь простое «сообщение для публики» — вносит путаницу в теорию публицистики.

Соглашаясь по этому вопросу с Н. Грибачевым, М. Смирнов в своем отклике пишет, что Ленин как публицист никогда не писал ни фельетона, ни очерка, ни обозрения. Если М. Смирнов внимательно пересмотрит собрание сочинений Ленина, то обнаружит в них, наряду со статьями и памфлетами, и рецензии на книги, и обозрения, и письма, и фельетоны, а также обзор печати и заметки. В. И. Ленин хорошо знал значение этих жанров публицистики и умело использовал их в своей политической деятельности. Интересно, отнесут ли Н. Грибачев и М. Смирнов эти произведения Ленина к публицистике?..

Как видно, Н. Грибачев не проявляет компетентности в вопросах теории публицистики. Подобные ошибочные мысли были высказаны им и ранее в статье, опубликованной в «Литературной газете» от 13 февраля 1974 года. Тогда откликов на эту статью не последовало. В некоторых же откликах на новую статью Н. Грибачева, опубликованных в «Журналисте» (доц. М. Черепанов, Н. Зайцев, Н. Уваров и др.), отчасти дана критика этих ошибочных взглядов на публицистику.

Мы считаем ошибочным рассмотрение советской публицистики отдельно, в отрыве от прессы. Свое произведение публицист печатает именно в прессе, которая наряду с радио, телевидением является оружием и трибуной публицистики. И поэтому при определении содержания и функции публицистики надо всегда исходить из классической ленинской характеристики роли и назначения прессы — быть коллективным агитатором, пропагандистом и организатором масс.

Эти функции пресса выполняет путем эффективного использования жанров публицистики, так же как и публицистика, выполняя эти функции, опирается на прессу. Они взаимосвязаны и определяют друг друга.

Главная же задача публицистики — постановка и разрешение актуальных политических и социальных проблем современности. Для осуществления этих благородных целей советские публицисты используют разные жанры, которые определились с течением времени и заняли свое место в арсенале публицистики, одни — как жанры больших масштабов и возможностей, другие же — более скромных. Таковыми являются информация (или информационная заметка, как ее называют некоторые авторы), отчет, интервью, репортаж, корреспонденция, статья, письмо, обозрение, обзор печати,

рецензия, очерк, а также сатирические жанры публицистики: фельетон, памфлет и др.

Вышесказанное уже не является спорным для работающих в теории и практике журналистики и публицистики. Вызывает недоумение одно: когда речь идет о литературном произведении, в счет не берется, где оно было напечатано — в книге, газете или журнале. Во всех случаях это произведение причисляют к тому или иному жанру литературы. Но мы не видим такого же отношения некоторых авторов к произведениям различных жанров публицистики — для них это газетные жанры! Эти авторы своим книгам дают заголовки — «газетные жанры»; но, раскрыв книгу, мы находим общий подзаголовок «Жанры публицистики»; (мы имеем в виду книгу «Газетные жанры», Библиотека журналиста, 1971; «Жанры советской газеты», «Учебное пособие» М., 1972); еще немало подобных высказываний можно найти у Н. Богданова и М. Вяземского, Л. Варустина, М. Черепанова, Е. Прохорова, В. Ученовой и др.

Таким образом, заголовки «Газетные жанры» или «Жанры советской газеты» вносят путаницу в теорию публицистики, так как не может быть «газетных» жанров или «журнальных» жанров, а есть жанры публицистики.

Кроме того, встречается и еще более серьезная путаница. Авторы, работавшие по вопросам теории советской журналистики лет 25—30 тому назад, (а некоторые и сейчас) делили жанры публицистики, наподобие теории литературы, сначала на роды, а затем на виды. В публицистике они выделяли четыре рода: I. информационные жанры (имеются в виду информационная заметка, отчет, интервью, репортаж); II. аналитическо-обобщающие жанры (корреспонденция и статья); III. жанры вторичного отражения (обзор печати, рецензия, критико-библиографический материал); IV. художественно-публицистические жанры (очерк, фельетон, памфлет, басня, пародия и др.). Согласиться с таким разделением жанров, — значит признать, что к публицистике относятся фактически только статья и корреспонденция! Если раньше можно было еще как-то мириться с этим, то в настоящее время это суждение лишено оснований. С течением времени жанры получили новое развитие, обоснование. Несмотря на это, определенная часть авторов приписывает информационную функцию не только коротким и расширенным информационным (информационным заметкам), но и репортажу, интервью, отчету. Из их суждений можно заключить, что благодаря своей «информационности» эти жанры не обладают публицистической нагрузкой.

Во-первых, информация по ленинской лаконичной характеристике — это агитация фактами, она наряду с другими жанрами является одним из самых распространенных жанров публицистики. Было время, когда и репортаж, и интервью, и отчет носили только информационную нагрузку. Главным в них были только фиксация и подача факта. Но с развитием советской журналистики и ее основного арсенала — публицистики, развивались и принимали новые черты те или иные из ее жанров. Поэтому прежние понятия устарели. Фиксация и сообщение общественно-значимых фактов — агитация фактами — хорошо удается как в короткой, так и в расширенной информации. Но в хорошо подготовленном отчете, интервью, репортаже, которые публикуются в газетах, передаются по радио и телевидению, мы имеем дело не только с фиксацией фактов, но и с их анализом и обобщением, и, более того, постановкой новых вопросов и проблем.

Таким образом и репортаж, и интервью, и отчет не являются информационными жанрами, как продолжают упрощенно утверждать некоторые авторы.

Совершенно непонятно деление корреспонденции некоторыми авторами на следующие виды: информационная, аналитическая, критическая, позитивная и постановочная. Подобное подразделение искусственно и вносит неясность в определение понятия корреспонденции. Надо помнить, что позитивный и критический анализ и разбор фактов, обобщение и постановка новых задач или проблем — характерные черты корреспонденции, и выделять отдельные виды корреспонденции по этим чертам — это непонятный и бесплодный труд.

Искусственным является и признание рецензии, обзора печати и критико-библиографического материала жанрами «вторичного отражения». Рецензия или критико-библиографический материал, написанные на книгу или театральную постановку, кинофильм или же на выставку произведений искусств, имеют дело не просто с отражением какого-нибудь факта, а с плодами творческого труда, с самостоятельным жизненным фактом, который связан с интеллектуальной деятельностью человека. Поэтому, признание этого творческого плода первичным отражением какого-нибудь факта или явления, а рецензии — вторичным отражением, представляется нам гносеологически неверным упрощением вопроса и полной недооценкой интеллектуальной деятельности человека.

К сожалению, критикуемую точку зрения поддерживает московская группа авторов в учебном пособии — «Жанры советской газеты», 1972 г.

То же самое можно сказать и об обзоре печати. Следует отметить, что обзор печати является не только одним из видных жанров публицистики, но и также — одной из значительных форм руководства печатью.

Неверным является причисление очерка, фельетона, памфлета к сфере художественно-публицистического жанра. Некоторые авторы и раньше рассматривали очерк по своей форме, так сказать, полулитературой, полупублицистикой. Эта мысль, в основном, принадлежала ученым, работающим в области теории литературы. Но с тех пор, как изучение теории и практики журналистики, теории и проблематики публицистики встало на твердую основу, выдвижение старого тезиса и утверждение того, что очерк относится наполовину к литературе, а наполовину к публицистике, как это делает Н. Грибачев и с этим соглашается в своем отклике М. Черпахов, показывает поверхностное отношение к пониманию этого важного жанра. Хотя очеркист формой своего произведения использует методы художественного мышления (образный рассказ, показ характера и использование способов типизации), все это он делает для достижения своей публицистической цели. Для анализа материала, его оценки и обобщения очеркист опирается на средства публицистики. Материал, на котором пишется очерк, — фактический и конкретный. Люди и явления действуют в реальной среде и времени, у них точный адрес. Для очеркиста характерна чистая публицистичность — суждение, анализ (имеется в виду и критический анализ), обобщение — заключение. Все это означает, что причисление очерка к жанрам публицистики является бесспорным и не должно вызывать никаких сомнений.

Неверно также отнесение к полулитературному и полупублицистическому жанру таких произведений, как фельетон и памфлет. Они всегда выполняли функции боевых жанров публицистики, и непонятно, о чем тут спор?

Таким образом, информация и отчет, интервью и репортаж, корреспонденция и статья, письмо и обзор печати, фельетон и памфлет, очерк и рецензия... во всем своем многообразии являются жанрами публицистики. Все они разными путями и способами, характерными для них формами и специфическими средствами отражают нашу действительность во всем ее многообразии. Используя эти публицистические жанры, наша печать, радио и телевидение вместе со своим боевым «личным составом» — профессиональными и непро-

фессиональными публицистами, — служат партии и правительству в создании и мобилизации общественного мнения для осуществления великих целей.

Любой жанр независимо от его объема и масштаба, выполняет свою функцию. Короткая, на первый взгляд незначительная информация, и та играет свою роль в совокупности публицистических жанров, так как она агитирует фактами, и, таким образом, создает общественное мнение.

Излишне говорить о жанрах большого масштаба, таких, как статья и корреспонденция, репортаж и очерк, письмо и интервью, фельетон и памфлет... Ведь их функции и диапазон гораздо обширнее.

Основу жизнеспособности и действенности жанров советской публицистики составляют их злободневность, высокая идейность и партийная позиция. Советские публицисты, творчески используя классическое наследие марксизма-ленинизма, все глубже проникают в экономическую жизнь страны, в деятельность государственных и общественных организаций, в науку и культуру, и своим правдивым, партийным словом способствуют решению стоящих перед народом великих задач и проблем, исполняют большую организаторскую роль в деле их осуществления. Ведь именно эта большая роль и назначение публицистики подчеркивались в передовой статье газеты «Правда» от 8 июня 1976 г.: «Сфера публицистики уже давно не ограничивается только печатным словом. Это — и выступление литератора по телевидению, радио, это — и документальный фильм, в котором осмысливаются явления жизни. Располагая столь обширной аудиторией, публицистика становится действенным инструментом формирования общественного мнения, важным средством разъяснения и пропаганды политики Коммунистической партии, мобилизации сил на борьбу за торжество наших великих идеалов».

Думаю, что этими словами все сказано и к ним нечего добавить.

ჯუანხერ ვათიუხვილი

მეცნიერული ჰუმანიტაზისა და პაეპრობის ეთიკის დასაცავად

მეცნიერული პაეპრობის ლოგიკურ შედეგს ჰუმანიტების დადგენა უნდა წარმოადგენდეს. მაგრამ, სამწუხაროდ, გახშირდა შემთხვევები, როდესაც ასეთი სასურველი შედეგის ნაცვლად ხელთ გვრჩება მოპაეპრეთა შორის ურთიერთობის გამწვავება და, რაც უფრო სავალალოა, ჰუმანიტების მიჩქმალვა.

ამის მაგალითია ჟურნალ „მნათობის“ 1976 წლის მეორე ნომერში გამოქვეყნებული ოთარ კასრადის კრიტიკული წერილი „ერთი უმართებულო რეცენზიის გამო“. იგი პასუხია ამავე ჟურნალის 1975 წლის მეთერთმეტე ნომერში მოთავსებული ჩვენი რეცენზიისა, რომელშიც მოცემულია ო. კასრადის ნაშრომის „ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნის“ შეფასება¹. პაეპრობაში ხელმეორედ ჩაბმისაგან იქნებ თავიც შეგვეკავებინა, რომ ო. კასრადის ეს საპასუხო წერილი კამათის ეთიკის სავალდებულო, ელემენტარული ნორმების უგულებელყოფას არ წარმოადგენდეს.

რადგან ო. კასრადის კრიტიკულ წერილში ერთობ გაკვრითაა ნათქვამი საკუთარი ნაშრომისა და მასთან დაკავშირებული ჩვენი რეცენზიის გამოქვეყნების წინაპირობებზე, ჩვენ სწორედ ამით დავიწყებთ, რათა ნათელვყოთ ის უტყუარი ფაქტი, რომ ო. კასრადის მიმართ კეთილი განზრახვის გარდა (რასაც იგი, სამწუხაროდ, ექვემდებარება), არაფერი გვამოძრავებდა.

1972 წლის ბოლოს, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს დავალებით, რეცენზია დავწერეთ გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ თანამშრომლის ო. კასრადის ზემოდასახელებული ნაშრომის ხელნაწერზე. რეცენზიაში გამოთქმული გვქონდა მრავალი ისეთი კრიტიკული

1 ო. კასრადე. ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი. „საბჭოთა საქართველო“, 1973.

შენიშვნა, რომელთა გათვალისწინება ნაშრომის გამოქვეყნების აუცილებელ პირობად მიგვაჩნდა. მაგრამ ხელნაწერი ძირითადად უცვლელი სახით გამოქვეყნდა, ასე რომ მასში კვლავ დარჩა სხვა მნიშვნელოვანი ხარვეზები, მათ შორის იმგვარიც, რომელთა თავიდან აცილებას არცთუ ისე დიდი დრო დასჭირდებოდა. მიუხედავად ამისა, ო. კასრაძის ნაშრომის წიგნად გამოცემას არ გამოვეხმაურეთ. შესაძლოა, ჩვენი რეცენზია საერთოდ არ დაგვებეჭდა (იგი ორი წლის შემდეგ გამოვაქვეყნეთ), ერთი გარემოება რომ არა.

1974 წლის ივნისში ინსტიტუტის ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის განყოფილების თხოვნით დასკვნის დაწერა მოგვიხდა ო. კასრაძის სადოქტორო დისერტაციაზე. დასკვნაში ჩვენ სავსებით მართებულად ვწერდით, რომ ო. კასრაძემ, სადოქტორო დისერტაციის ხელნაწერის სახით, ინსტიტუტს წარუდგინა არსებითად იმავე შინაარსის ნაშრომი, რომელიც იდენტური სახელწოდებით 1973 წელს ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“. აღმოჩნდა, რომ სხვაობა ამ ორ, ერთმანეთისაგან თითქოსდა დამოუკიდებელ ნაშრომს შორის სინამდვილეში პირობითი იყო. ჩვენს დასკვნაში ხაზგასმით აღვნიშნავდით, რომ „ავტორი თავისი ნაშრომის როგორც გამოცემის, ისე სადოქტორო დისერტაციად წარდგენის საქმეს სრული გულისყურით და პასუხისმგებლობით არ მოეკიდა“. ჩვენი დასკვნის საფუძველზე ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ წინადადება მისცა ო. კასრაძეს გადაემუშაებინა თავისი დისერტაცია და ხელმეორედ წარმოედგინა იგი დასაცავად. ამ ფაქტმა, როგორც ჩანს, ხელი შეუწყო მითქმა-მოთქმას ო. კასრაძის „დაუმსახურებლად დაჩაგვრის“ შესახებ. სწორედ ამან გვაიძულა 1975 წლის ბოლოს გამოგვექვეყნებინა ადრე დაწერილი რეცენზია ო. კასრაძის წიგნად გამოცემულ ნაშრომზე, რასაც მოჰყვა მისი პასუხი ჟურნალ „მნათობში“.

რადგან ტრადიციული „პასუხის პასუხი“ ამჯერადაც გარდაუვალი გახდა, უპირველეს ყოვლისა, გვინდა აღვნიშნოთ შემდეგი გარემოება: ო. კასრაძის სადოქტორო დისერტაციის შესავალ ნაწილში ხაზგასმულია ჩვენი დამსახურება მისი საკვალიფიკაციო ნაშრომის სრულყოფასა და დახვეწაში, რაც გულსხმობს ჩვენს მიერ ამ ნაშრომის გამოუქვეყნებელ რეცენზირებას. მაგრამ როდესაც ჩვენი, არსებითად იმავე შინაარსის, რეცენზია „მნათობში“ გამოქვეყნდა, ო. კასრაძემ გაილაშქრა მის წინააღმდეგ და „უმართებულოც“ კი უწოდა მას.

თუ რამდენად გულწრფელი და, რაც მთავარია, ობიექტური /
თვით ამ ორი ურთიერთგამომრიცხველი შეფასების ავტორის ^{კონდალი}
მოკიდებულება ჩვენი რეცენზიისადმი, ეს განსაკუთრებით ^{შეკრიფა}
ოლ ჩანს ო. კასრაძის საპასუხო წერილის მეტერთმეტე განაკვეთი-
დან (ჩვენს მოპაექრეს ამ წერილში 15 განაკვეთად აქვს ჩამოყალი-
ბებული თავისი პასუხები). ეს განაკვეთი შეეხება ჩვენს რეცენზი-
აში გამოთქმულ იმ ძირითად შენიშვნას, რომ ო. კასრაძის ნაშრომ-
ში თვალნათლივ შეინიშნება ახალი ფაქტობრივი მასალის სიმცირე,
განსაკუთრებით კი საარქივო მასალისა.

„ამ გარემოებამ, — ნათქვამია ჩვენს რეცენზიაში, — ავტორი
აიძულა კვლევა-ძიება გარკვეული ჩარჩოებით შემოეფარგლა და
წინამორბედთა ცალკეულ მოსაზრებათა გაზიარება-უარყოფაზე
აეგო. მაშინ როდესაც ძირითადი ყურადღება, ჩვენი აზრით, ახალი
დოკუმენტური მასალის გამოვლენაზე უნდა გამახვილებულიყო,
რადგან საისტორიო მეცნიერების ამა თუ იმ უბანზე კვლევის წინ-
სვლა სწორედ ასეთი მეთოდით ხელმძღვანელობის შედეგად არის
მოსალოდნელი. საპირისპირო მეთოდის ნაკლებ საიმედოობაზე
ო. კასრაძის წიგნის ის ადგილები მეტყველებენ, სადაც ავტორის
პაექრობა, დოკუმენტურად დადგენილი ახალი ფაქტების ნაცვლად,
საკუთარი მსჯელობის „ლოგიკურობას“ ან ზოგიერთ მოძველებულ
დებულებათა ახლებურად „წაკითხვას“ და დასაბუთებას ემყა-
რება“².

ო. კასრაძის წერილის მეტვრამეტე განაკვეთში მისი წიგნის
მიმართ ჩვენი ძირითადი კრიტიკული შენიშვნის ეს ნაწილი, სამწუხა-
როდ, გამოტოვებულია და მოყვანილია მისი მომდევნო ნაწილი, სა-
დაც ნათქვამი გვაქვს, რომ ავტორის „დასკვნები ზოგ შემთხვევაში
ორიგინალური ხასიათისაა, უფრო ხშირად კი რომელიმე მკვლევა-
რის მიერ აღრე გამოთქმული მოსაზრების მოდერნიზაციას წარმო-
ადგენს, მოსაზრებისა, რომელმაც გარკვეული მიზეზის გამო ფეხი
ვერ მოიკიდა სამეცნიერო ლიტერატურაში. ასეთად გვეჩვენება,
მაგალითად, პ. კარბელაშვილის საგულისხმო, მაგრამ სათანადოდ
დაუსაბუთებელი ვერსია იმის შესახებ, რომ თბილისში პირველ-
სტამბა ვახტანგ VI ძმამ, კათალიკოსმა დომენტიმ დააარსა“³. ამ
შენიშვნაზე ო. კასრაძე შემდეგ პასუხს იძლევა: „სარეცენზიო წიგნ-
ში პ. კარბელაშვილის ვერსიის მოდერნიზაციას კი არ ვახდენ, რო-
გორც ეს რეცენზენტს „ეჩვენება“, არამედ ვცდილობ ჩემ მიერ მიგ-

² „მნათობი“, 1975, № 11, გვ. 184.

³ იქვე.

ნებული ახალი სავარაუდო არგუმენტაციით ვახტანგ VI-ზე უფრო ადრე დომენტი კათალიკოსის სტამბის არსებობის პ. კარბუცაშვილისეული ვერსია განვამტკიცო და დავასაბუთო“⁴. თუ გავითვალისწინებთ ზემომოყვანილ ჩვენს ძირითად შენიშვნას ო. კასრაძის ნაშრომის მიმართ, მისი პასუხი დომენტი კათალიკოსის სტამბის თაობაზე ერთობ დამახასიათებელი ჩანს: წინამორბედი მკვლევარის საინტერესო მოსაზრების სარწმუნო დოკუმენტური მასალით შემაგრების ნაცვლად ო. კასრაძე გვთავაზობს მის მიერ „მიგნებულ(!) ახალ სავარაუდო არგუმენტაციას(!)“.

როგორც ჩანს, ეს თავისი პასუხი ო. კასრაძეს იმდენად „უკბილო“ მოეჩვენა, რომ მომდევნო ფრაზებში ჩვენი „გამოაშკარავება“ განიზრახა, ოღონდ დასაგმობი საშუალებით. აქ ნათქვამია: „ამა თუ იმ ვერსიის, დებულება-მოსაზრების, გამონათქვამის მოდერნიზაცია სხვას ნიშნავს და მას მეორენაირად სხვა სახელიც ეწოდება. აი მისი ნათელი შესატყვისი მაგალითი. მე ვწერ: „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიას მრავალი საყურადღებო ნაშრომი მიეძღვნა. ცალკეული საკითხები მონოგრაფიულადაც არის გამოკვლეული, მაგრამ ჩვენი მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ცხოვრების ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგი მაინც საჭიროებს შემდგომ კვლევა-ძიებას“ (იხ. სარეცენზიო წიგნი, გვ. 3). რეცენზიაში ვკითხულობთ: „გვიანფეოდალური ხანის ქართული წიგნთბეჭდობის ისტორიას არაერთი საყურადღებო გამოკვლევა მიეძღვნა. ცალკეული საკითხები მონოგრაფიულადაც ამუშავებული. მიუხედავად ამისა, იგი ჯერ კიდევ საფუძვლიან მეცნიერულ შესწავლას საჭიროებს“⁵.

ეჭვი არ არის, რომ აქ პლაგიატზეა ლაპარაკი. ეჭვგარეშეა ისიც, რომ ორივე ამონაწერი თითქმის სიტყვა-სიტყვით ემთხვევა ერთმანეთს, თანაც პირველი მათგანი წარმოადგენს ო. კასრაძის 1973 წელს გამოქვეყნებული წიგნის შესავალი ნაწილის („წინათქმის“) პირველ ორ ფრაზას, ხოლო მეორე — 1975 წელს „მნათობის“ მე-11 ნომერში მოთავსებული ჩვენი რეცენზიის ასევე დასაწყის ორ ფრაზას. ქრონოლოგიის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, თითქოს ყველაფერი ნათელია: როგორც ჩანს, „შესცოდაო“, — იტყოდა

1 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 185.

5 იქვე.

ჩვენზე ო. კასრაძის კრიტიკული წერილის მკითხველი. მაგრამ, საბედნიეროდ, არის შესაძლებლობა ამ ყოველად წარმოუდგენელი ცილისმწამებლური ბრალდების სრული გაბათილებისა. ჩვენი რეცენზია ო. კასრაძის წიგნად გამოსაცემ ხელნაწერზე, რომელიც დათარიღებულია 1972 წლის 17 დეკემბრით, იმავე ორი ფრაზით იწყება, კასრაძისეულ „კრამოლურ“ ამონაწერში რომ არის დამოწმებული. ერთი ცალი ამ რეცენზიისა, თვით ო. კასრაძის რწმუნებით, „ინახება გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ არქივში“⁶ და, ამდენად, მისთვის კარგად არის ცნობილი (ჩვენ გვაქვს ასლი აღნიშნული რეცენზიისა). ო. კასრაძისათვის არავითარ სირთულეს არ წარმოადგენს აგრეთვე იმის გახსენება, რომ 1972 წელს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში წარდგენილი მისი ხელნაწერის „წინათქმა“ სრულიად განსხვავებულია „წინათქმისაგან“, რომელიც 1973 წელს გამოცემულ მის წიგნს წარემძღვარა. ხელნაწერის „წინათქმა“, რომლის ასლი ჩვენ აგრეთვე ხელთა გვაქვს, შემდეგი ფრაზით იწყება: „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია ოთხ ძირითად პერიოდად იყოფა“. ამ ფრაზას მოსდევს აღნიშნული ოთხი პერიოდის ქრონოლოგიური გამიჯვნა და ზოგადი მიმოხილვა. დაბოლოს, ო. კასრაძის მიერ ჩვენ მიმართ წამოყენებული ბრალდების უსაფუძვლობაზე, უფრო სწორად კი მის მიერ ჩადენილ ორმაგ „ცოდვაზე“, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ მის წერილში ჩვენი რეცენზიიდან ციტირებული პირველი ორი ფრაზა ამ რეცენზიის კონტექსტის ორგანული ნაწილია, მაშინ როდესაც წიგნის „წინათქმიდან“ ციტირებული პირველი ორი ფრაზა აზრობრივად მოწყვეტილი ჩანს ამ „წინათქმის“ მომდევნო ტექსტიდან⁷.

როგორც ვხედავთ, მოპაექრე აქ არღვევს მეცნიერული დავის ელემენტარულ წესებს და ხელმძღვანელობს სავალალო პრინციპით, რომლის შინაარსს ზედმიწევნით ზუსტად გადმოსცემს ცნობილი ქართული ანდაზა: „გაღმით გაედავე, გამოღმა შეგრჩებაო“.

რაც შეეხება ო. კასრაძის კრიტიკული წერილის დანარჩენ 14 განაკვეთ-შენიშვნას, შევეცდებით კიდევ ერთი გამონაკლისის გარდა, ყოველ მათგანს თანმიმდევრობით ვუპასუხოთ, ამასთან შეძლებისდაგვარად — მოკლედ.

ო. კასრაძის პირველი ორი პასუხი ჩვენს შენიშვნებზე ეხება იმ საკითხს, არსებობდა თუ არა დამოუკიდებელი ქართული სტამბები

⁶ „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 187.

⁷ იქვე, 1975, № 11, გვ. 193; შტრ.: ო. კასრაძის დასახ. წიგნი, გვ. 3.

რომსა (1629 წ.) და მოსკოვში (1705 წ.). ჩვენს რეცენზიაში ვწერდით, რომ სადღეისოდ ეს საკითხი ასე თუ ისე გარკვეულად რთულდება. თუმცა იტალიის ზოგიერთ არქივში დაცული სათანადო სალის მონაცემების უქონლობა აფერხებს პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნების ისტორიის სრულფასოვან შესწავლას, მაინც ცნობილია, რომ ეს წიგნები დაიბეჭდა რომის კათოლიკური სარწმუნოების გამავრცელებელი სასულიერო საზოგადოების სტამბაში. საკმაოდ ვრცელი საუბარი ამის შესახებ ო. კასრაძის წიგნში გაუმართლებელია იმიტომაც, რომ ავტორი შესავალ ნაწილში იხსნის ამ საკითხზე მსჯელობის ყოველგვარ ვალდებულებას⁸.

რაც შეეხება არჩილ II-ის მიერ მოსკოვში სტამბის დაარსებისათვის დაუარსებლობის საკითხს, ჩვენს რეცენზიაში შევნიშნავდით დავიმეორებთ, რომ მისი გარკვევა, ჩვენი აზრით, უშუალოდ არის დაკავშირებული არა იმდენად ადრინდელ ავტორთა მკვლევარ მოსაზრებათა გამოაშკარავებასთან, რამდენადაც სათანადო დოკუმენტური მასალის მოძიების აუცილებლობასთან. პირველად სამეცნიერო ლიტერატურაში ასეთი მასალა მეტ-ნაკლები სისრულით გამოჩენურდა ფ. სიხარულიძის საკანდიდატო დისერტაციაში (1967 წ.)⁹ და ჩვენს მონოგრაფიაში (1973 წ.)¹⁰. ეს მასალა ძველ საბუთთა ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ფონდებშია მიკვლეული. იგი მოწმობს არა მარტო იმას, რომ რუსეთში პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი არჩილ მეფის თათნობით მოსკოვის სახაზინო, ანუ სინოდალურ სტამბაში გამოქვეყნდა, არამედ იმასაც, თუ რა კონკრეტული ღონისძიებები უსწრებდა მას წინ, სახელდობრ, როდის და რა თანხა გამოიყო ამ მიზნისათვის პეტრე I-ის ბრძანებით, სად და როგორ დამზადდა ქართული სასულიერო წიგნების დასაბეჭდად განკუთვნილი დაზგა, რუს მესტამბეთაგან ვინ იყო მონაწილე „დავითნის“ გამოქვეყნებისა და სხვ. ეს მასალა არათუ არ არის გათვალისწინებული ო. კასრაძის ნაშრომში, არამედ სამეცნიერო მიმოქცევაში მისი შემოტანის თვით ფაქტიც არ არის დამოწმებული. ამდენად, კურონოზულად გვეჩვენება ჩვენს წინააღმდეგ მისი პათეტიკური განცხადება: „განა შეიძლება XVIII ს. დასაწყისში მოსკოვში ქარ-

8 ო. კასრაძე. დასახ. წიგნი, გვ. 8.

9 ფ. სიხარულიძე. რუსეთ-საქართველოს კულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან XVII—XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე (მოსკოვის ქართული ახალშენი). თბ., 1967. ამ ნაშრომს ო. კასრაძე არც კი იხსენიებს.

10 გ. ვათეიშვილი. რუსული საზოგადოებრივი აზრი და ბეჭდვითი სიტყვა XIX საუკუნის პირველი მესამედის კავკასიაში (რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1973.

თული სტამბის არ არსებობა „ექვმიუტანლად“ და „ცნობილ ფაქტად“ ჩაითვალოს, როგორც ამას რეცენზენტი ფიქრობს? არა“¹¹.

როგორც ჩვენს რეცენზიაშია აღნიშნული, ო. კასრაძე შედარებით კარგად იცნობს საკითხის შესახებ არსებულ ქართულ ლიტერატურას, განსაკუთრებით აღრინდელი პერიოდის მკვლევართა ნაშრომებს. რაც შეეხება რუსულ ენაზე არსებული სათანადო ლიტერატურის ცოდნას, იმ ლიტერატურისა, რომელიც საკვლევ პრობლემებს უშუალოდ ეხმიანება, იგი რატომღაც ხელაღებით უგულვებლყოფს. ვფიქრობთ, ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ქართული ნაბეჭდი წიგნის ისტორიის ისეთ ცნობილ მკვლევარებს, როგორიც ალ. ხახანაშვილი და ქრ. შარაშიძე იყვნენ, ო. კასრაძე უცოდინარობას უკიჟინებს. იგი წერს: „1705 წ. „დავითნის“ გამოცემის თაობაზე ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე გავრცელებულია კიდევ უფრო მცდარი ვერსია. მკვლევართა გარკვეული ნაწილი ფიქრობს, რომ აღნიშნული წიგნი დაიბეჭდა არა არჩილ II-ის სტამბაში (!), არამედ სინოდალურში. ეს მოსაზრება პირველად პროფ. ალ. ხახანაშვილმა წამოაყენა. შემდეგ მას მხარი დაუჭირეს 1941 წ. გამოცემული „ქართული წიგნის“ შემდგენლებმა. იგივე გაიმეორა 1955 წ. ქრ. შარაშიძემ და ამასვე იცავს თავად რეცენზენტიც“¹². ამის შემდეგ იერიში ო. კასრაძეს უშუალოდ ჩვენზე მოაქვს. იგი იმოწმებს სათანადო ადგილებს ჩვენი მონოგრაფიიდან და ამბობს: „რეცენზენტს... ნამდვილად სჯერა, რომ 1705 წელს „დავითნი“ მართლა სინოდალურ სტამბაში დაიბეჭდა“¹³. არათუ გვჯერა, დარწმუნებული ვართ, რადგან, ო. კასრაძისაგან განსხვავებით, რომელიც ყოველნაირად ცდილობს გაემიჯნოს ამ „მცდარ ვერსიას“ ვიცით, რომ რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში მტკიცედ დამკვიდრებული ცნება „სინოდალური სტამბისა“, მიუხედავად მისი ქრონოლოგიური შეუსაბამობისა, ისტორიულად მოიცავს რუსეთის სამეფო, ანუ სახაზინო სტამბის ცნებასაც. ეს გარემოება, შესაძლოა, იმითაც აიხსნება, რომ სინოდის დაარსებამდე (1721 წ.) ეს სტამბა სამონასტრო უწყების გამგებლობაში იყო. ამ ორი ცნების („სახაზინო“ და „სინოდალური“ სტამბა), როგორც არსებითად ტოლფასოვანი ტერმინების მონაცვლეობა ჩვენს მონოგრაფიასა და რეცენზიაში, ისევე როგორც ალ. ხახანაშვილისა და

¹¹ „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 180.

¹² „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 180—181.

¹³ იქვე, გვ. 181.

ქრ. შარაშიძის ნაშრომებში, ემყარება რუსულ სპეციალურ ლიტერატურაში მათ თანაბარ „მოქალაქეობრივ“ უფლებამოსილებას. ამდენად, მიზანს აცდენილად უნდა ჩაითვალოს ო. კასრაძის შიგნით ჩვენს წინააღმდეგ შემზადებული არგუმენტი, სადაც ნათქვამია: „სინოდი 1721 წ. პეტრე I ცნობილი რეფორმების განხორციელების შედეგად შეიქმნა და იმ დროს, როცა „დავითნი“ გამოიცა — 1705 წელს, არ არსებობდა. ცხადია, მით უფრო არ იარსებებდა სინოდალური სტამბა“¹⁴.

არჩილ II-ის სასტამბო მოღვაწეობას მოსკოვში უშუალოდ უკავშირდება ჩვენი შენიშვნა მის მიერ იქ 1705 წელს გამოქვეყნებული „დავითნის“ შესახებ. ო. კასრაძე ამ შენიშვნას თავისი წერილის მეექვსე ნაკვეთში განიხილავს, მაგრამ ჩვენ ერთხელ კიდევ გადაუხვევთ კასრაძისეულ პუნქტობრივ თანმიმდევრობას და ამთავითვე ცხადვყოფთ, თუ რამდენად უსაფუძვლოა მისი პასუხი ამ შენიშვნაზე. მასში ჩვენ სინანულს გამოვთქვამდით იმის გამო, „რომ „დავითნის“ 1705 წელს მოსკოვში გამოქვეყნების ფაქტთან დაკავშირებით ო. კასრაძე სათანადო ყურადღებას არ უთმობს ისეთ ბოლომდე გაუშიფრავ ამოცანას, როგორცაა ამსტერდამიდან სტოკჰოლმს გადაგზავნილი არჩილის მიერ დაკვეთილი შრიფტის შეუსაბამობა მოსკოვში დაბეჭდილი „დავითნის“ შრიფტთან“¹⁵. ცხადია, ჩვენი ეს შენიშვნა გულისხმობდა ქრ. შარაშიძის მიერ ქართული წიგნის მეცნიერული ისტორიის წინაშე დასმულ პრობლემას, კერძოდ, საზღვარგარეთ დამზადებული ქართული შრიფტის მოსკოვში გამოცემული არჩილისეული „დავითნის“ შრიფტთან შეუსაბამობას¹⁶ და ო. კასრაძის ნაშრომში ამ პრობლემის უფრო საფუძვლიანად წარმოჩენის სასურველობას. მიუხედავად ამისა, ო. კასრაძე ჩვენი შენიშვნის შინაარსს ტენდენციურად აღიქვამს და რიხიანად აცხადებს: „ამკარა ცილისწამებაა“. ო. კასრაძის ასეთი კატეგორიული განცხადება ცილისწამებაზე ლოგიკურად იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ დასახელებული სამეცნიერო პრობლემა მის ნაშრომში სათანადოდ არის შესწავლილი და გადაჭრილი. სინამდვილეში კი თავის კრიტიკულ წერილში იგი ჩვენს შენიშვნას იმავე ოთხიოდე მომცრო ფრაზით უპასუხებს, რითაც მის წიგნში არსე-

14 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 181.

15 იქვე, 1975, № 11, გვ. 185.

16 ქრ. შარაშიძე. ქართული შრიფტი ამსტერდამში 1686—1687 წწ. — კ. მარქსის სახ. სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკის „შრომები“, ტ. III, 1937, გვ. 21.

ბითად ამოიწურება მსჯელობა აღნიშნულ სამეცნიერო პრობლე-
მასთან დაკავშირებით. კონტექსტში ო. კასრაძის პასუხი ასე
იყურება: „ამკარა ცილისწამება. მე-18 გვერდზე (წიგნისა...
ვწერ: „ექვმიუტანლად ირკვევა, რომ 1705 წლის „დავითნი“ სტოკ-
ჰოლმის სამეფო ბიბლიოთეკაში დაცული ანაბექდისეული შრიფ-
ტით აწყობილი არ არის. ეს აზრი უფრო ადრე პირადი დაკვირვების
შედეგად ქრ. შარაშიძემ გამოთქვა. მისი მოსაზრების სისწორე
ცხადყო ჩვენი თხოვნით იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის,
პროფ. ბ. ხარაზიშვილის მიერ სპეციალურად ჩატარებულმა კრიმი-
ნალურ-ლაბორატორიულმა გამოკვლევამ. აღსანიშნავია, რომ იგივე
დაგვიდასტურა აკად. ა. შანიძემ“¹⁷. განა ეს არის სათანადო შეს-
წავლა არსებული სამეცნიერო პრობლემისა, ან ასეთი პასუხი შეესა-
ბამება ჩვენს შენიშვნას? ზემოხსენებული ქართული შრიფტების შე-
უსაბამობის ფაქტი დადგენილად ჯერ კიდევ 1937 წლიდან ითვლე-
ბოდა და მის ხელმეორედ დასადგენად ო. კასრაძეს, როგორც ვხე-
დავთ, დროც უქმად დაუტარგავს და ორი მეცნიერიც ამაოდ შეუ-
წუხებია.

ჩვენს შენიშვნაში გამოთქმულია სურვილი, რომ ო. კასრაძის
ნაშრომში სათანადოდ იყოს შესწავლილი და გაშუქებული ზემოხსე-
ნებული პრობლემა, და არა საყვედური იმის გამო, თითქოს ამ ნაშ-
რომში ეს პრობლემა უგულვებელყოფილი იყოს. ეტყობა, ჩვენი შე-
ნიშვნა მოპაექრეს სწორედ ასეთ საყვედურად მიუჩნევია და ამ შე-
ნიშვნის „უსაფუძვლობის“ მხილება განუზრახავს. ამას მოწმობს
მისი კრიტიკული წერილის შემდეგი ადგილი: „ზემოხსენებული
შენიშვნიდან ჩანს, რომ იგი (რეცენზენტი) ფიქრობს, თითქოს სტოკ-
ჰოლმში დღემდე დაცული ქართული შრიფტის ანაბექდი არჩილ
II-ის შეკვეთით ამსტერდამში დამზადებული შრიფტის ნიმუშს წარ-
მოადგენს. სინამდვილეში სტოკჰოლმში დღემდე დაცული ანაბექ-
დი არის ამსტერდამში დამზადებულისაგან აბსოლუტურად განსხვა-
ვებული, ალექსანდრე არჩილის ძის შეკვეთით სტოკჰოლმშივე დამ-
ზადებული სრულიად ახალი ქართული შრიფტის ნიმუში. რეცენ-
ზენტს სარეცენზიო წიგნის მე-16—19 გვერდები გულისყურით რომ
წაეკითხა, ამ შენიშვნას არ მომცემდა“¹⁸.

თუკი გვმართებდა თავშეკავება ჩვენი შენიშვნისაგან, როგორც
ჩანს, სულ სხვა მიზეზით: ო. კასრაძის ზემომოყვანილი დებულება
რომ არა, ალბათ, გაგვიძნელებოდა დავექვებულებოდა დასახე-

17 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 184.

18 იქვე.

ლებული სამეცნიერო პრობლემის მიმართ მის კომპეტენტურობაში. თუ რაოდენ მართებულია ეს დაეჭვება, ამაზე ქვემოთ ვიტყვი. ახლა კი, ვიდრე ამ დებულების არსებით მხარეს შევეხებოდეთ, გვინდა მის შინაარსში დაშვებული ერთი უზუსტობა აღვნიშნოთ: რადგან 1686—1687 წლებში ამსტერდამში მოღვაწე ცნობილი უნგრელი მესტამბის (და არა „რუმინელი ოსტატის“, როგორც ო. კასრაძის წიგნშია მითითებული¹⁹) კიშ მიკლოშ ტოტფოლუშის მიერ ჩამოსხმული ქართული შრიფტის იქვე გაკეთებული ანაბეჭდი მეცნიერებას არ შემორჩა, როგორ შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ არსებული ამსტერდამული ქართული ანაბეჭდი არის „სტოკჰოლმში დღემდე დაცული ანაბეჭდისაგან... აბსოლუტურად განსხვავებული“? რაც შეეხება მეორე მტკიცებას, რომ ეს უკანასკნელი არის „ალექსანდრე არჩილის ძის შეკვეთით სტოკჰოლმშივე დამზადებული სრულიად ახალი ქართული შრიფტის ნიმუში“, იგი, როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, მცდარია²⁰. ავტორს, ყოველ შემთხვევაში, უნდა მიეთითებინა წყარო, რომელიც ამ მტკიცების საფუძვლიანობას დაადასტურებდა და ამით, შესაძლოა, ქართულ ისტორიოგრაფიას წინ წასწევდა.

ო. კასრაძის ზემომოყვანილი დებულებისაგან განსხვავებით, ჩვენი ზოგადი შენიშვნა არავითარ მტკიცებას არ შეიცავს: მასში მოხსენებული ორივე ფაქტი — ამსტერდამში ჩამოსხმული ქართული შრიფტის სტოკჰოლმს გადაგზავნა და ამ შრიფტის, ისევე როგორც ალექსანდრე ბატონიშვილის თაოსნობით შედეთვის დედაქალაქში გაკეთებული ანაბეჭდის, 1705 წლის „დავითნის“ შრიფტთან შეუსაბამობა — სპეციალურ ლიტერატურაში, ო. კასრაძის წიგნის გამოკლებით, დამოწმებულად და გაზიარებულად ითვლება²¹.

ახლა ვნახოთ, თუ რამდენად მართებულია ამ ორი ფაქტის მიმართ ო. კასრაძის დამოკიდებულება.

სარეცენზიო წიგნის მე-17—მე-18 გვერდებზე (ეს ის გვერდებია, რომელთა „გულისყურით“ გაცნობას დაჟინებით გვირჩევენ ავტორი)

19 ო. კასრაძე. დასახ. წიგნი, გვ. 17.

20 ეს არასწორი მტკიცება ეკუთვნის ა. აბრამიშვილს, რომელსაც ო. კასრაძე ემყარება, მაგრამ რატომღაც არ იმოწმებს (იხ. А. З. Абрамишвили. Из истории грузинского книгопечатания за пределами Грузии. — в сб.: «Книга. Исследования и материалы», III, М., 1960, стр. 273—274).

21 საკმარისია გავეცნოთ კ. ბიორკბომის გამოკვლევას „ჰაინრიხ III კაიზერის ქართული შრიფტის ნიმუში“ (იხ. Nordisk Tidskrift för Bok-och Bibliideksväsen“ სტოკჰოლმი, 1935, გვ. (93 — 102) და ქრ. შარაშიძის დასახ. ნაშრომს.

გვითხულობთ: „ახლა კონკრეტულად გავცეთ პასუხი კითხვას, თუ რა ბედი ეწია ამსტერდამულ ქართულ შრიფტს. ამისათვის გავიხსენოთ 1687 წ. 17 იანვარს ნ. კისის²² მიერ მოსკოვში გადაგზავნილი წერილი. მასში იგი ი. შპანვერფელდსა (Sic!) და არჩილს ატყობინებს, რომ წვრილი ზომის ნუსხური შრიფტი მხოლოდ ნახევარი აქვს დამზადებული. ჩანს, ისე გაემგზავრა (კიშ მიკლოშ ტოტფოლუში. — ჯ. ვ.) სამშობლოში, რომ წამოწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა ვეღარ მოასწრო და შრიფტის ის ნაწილი, რომელიც მზად ჰქონდა, ამსტერდამში დარჩა“. წიგნის მე-17 გვერდზე ო. კასრაძის ეს მოსაზრება უფრო მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული: „ნ. კისის სტოკჰოლმში ი. შპანვერფელდისათვის (Sic!) არც შრიფტი გაუგზავნია და არც ანაბეჭდი“. ამ ნაჩქარევ და საფუძველს მოკლებულ დასკვნას ო. კასრაძე უშუალოდ უკავშირებს ამსტერდამული ქართული შრიფტისა და სტოკჰოლმის ჰაინრიხ III კაიზერის სტამბაში დამზადებული ქართული ანაბეჭდის ერთმანეთისაგან გამიჯვნის პრობლემას. იგი დარწმუნებულია იმაში, რომ მისი ვერსიის სისწორეს „მოწმობს ერთი დოკუმენტი — (შვედეთის) კანცელარიის კოლეგიუმის 1703 წ. 29 ოქტომბრის სხდომის ოქმი, რომელშიაც ნათქვამია: „თარჯიმანმა ლინდმა (უნდა იყოს: „ლინდმანმა“. — ჯ. ვ.) წარუდგინა კოლეგიუმს ერთი შეკვრა ტიპები, რომელიც ტყვე პრინცმა, მილეთელმა (უნდა იყოს: „მელითელმა“. — ჯ. ვ.), ქართული ენის ზოგიერთი ასოსთვის დაამზადებინა. წარმოდგენილია აგრეთვე მათი გადმონაბეჭდი — მოსკოვში გადაგზავნის ნებართვის მიღების სურვილით“²³.

იმაში დასარწმუნებლად, რომ დამოწმებული ცნობა ჩვენ მიერ აღნიშნული კასრაძისეული მცდარი ვერსიის სასარგებლოდ არ მეტყველებს, საკმარისია მიემართოთ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ დოკუმენტის პირველი შემომტანის, ცნობილი შვედი მკვლევარისა და საბიბლიოთეკო მოღვაწის კ. ბიორკბომის ზემომოხსენებულ გამოკვლევას, რომელსაც მნიშვნელოვანწილად ემყარება აგრეთვე ქრ. შარაშიძის დასახელებული ნაშრომიც. ო. კასრაძისაგან განსხვავებით, კ. ბიორკბომი ერთი წუთითაც არ აყენებს ეჭვქვეშ ამსტერდამული ქართული შრიფტის სტოკჰოლმს გადაგზავნის ფაქტს. იგი ფიქრობს, რომ ეს შრიფტი უკვე 1687 წელს იყო მზად, „მაგრამ

²² გაუგებარი და გაუმართლებელია, ჩვენი აზრით, ქართულ სპეციალურ ლიტერატურაში XVII საუკუნის ცნობილი ამსტერდამელი უნგრელი მესტამპის კიშ მიკლოშ ტოტფოლუშის ზოგ შემთხვევაში ნ. კისად მოხსენიება.

²³ ო. კასრაძე. დასახ. წიგნი, გვ. 18.

არსებობდა გარკვეული სიძნელები ფულადი ანაზღაურების მხრივ“²⁴. კ. ბიორკბომი იმოწმებს შექმნილ ისტორიულ ვენტურას, რომელმაც განაპირობა XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედში ი. გ. სპარვენფელდის გადასვლა რუსეთიდან შვედეთს, ხოლო არჩილის ხანგრძლივი დროით (8 წლით) მოსკოვიდან საქართველოში გამოგზავრება, და დაასკვნის: „მაშინ ნათელი ხდება, თუ რამ განაპირობა შრიფტების (ამსტერდამში ჩამოსხმული ქართული შრიფტის ნაირსახეობათა — ჯ. ვ.) რუსეთს გადაგზავნის ნაცვლად მათი სტოკჰოლმს დარჩენა“²⁵. მეტად საინტერესოა კ. ბიორკბომის კომენტარი შვედური წარმომავლობის იმ დოკუმენტთან დაკავშირებით, რომელსაც თ. კასრაძე ეყრდნობა თავის წიგნში საკუთარი მცდარი ვერსიის თითქოსდა შესამაგრებლად. აი, ეს კომენტარიც: „ის შრიფტები, რომლებიც რუსული ენის თარჯიმანმა ლინდმანმა საკანცელარიო კოლეგიას წარუდგინა, როგორც ჩანს, იგივეა, კისმა ამსტერდამში რომ ჩამოასხა. საეჭვოა მართებული იყოს ლინდმანის მტკიცება თითქოსდა პრინცმა (ალექსანდრე ბატონიშვილმა. — ჯ. ვ.) თვით ითავა შრიფტების ჩამოსხმა (სტოკჰოლმში. — ჯ. ვ.). XVII საუკუნის შუა წლებიდან მოყოლებული, როდესაც მოღვაწეობა დაიწყო ვან სელოვმა, ვიდრე 1739 წლამდე, როცა პ. მომამ შრიფტების ჩამოსასხმელი სახელოსნო გახსნა, სტოკჰოლმში შრიფტის ჩამოსხმელი არც ერთი ხელოსანი არ მოღვაწეობდა. ამდენად ლინდმანის გამონათქვამი ისე უნდა გავიგოთ, რომ პრინცი, როგორც არჩილ მეფის შვილი, ამ შრიფტების ნამდვილი მფლობელი იყო“²⁶.

მოყვანილი კომენტარის მიხედვით, ამსტერდამთან ტერიტორიულ სიახლოვეს ხელი არ შეუწყვია შვედეთის დედაქალაქში ბეჭდვითი სიტყვის, განსაკუთრებით კი შრიფტის ჩამოსხმის განვითარებისათვის. ირკვევა, რომ შვედეთში ეს საქმე ჩამორჩენილი ყოფილა არა მარტო ალექსანდრე ბატონიშვილის აქ ტყვედ ყოფნისას, არამედ უფრო გვიანაც. კ. ბიორკბომის სათანადო განმარტებიდან ჩანს, რომ ქართული ანაბეჭდი ალექსანდრე ბატონიშვილის თაოსნობით ნამდვილად სტოკჰოლმში დამზადდა, უფრო უხუსტად — მაშინ უკვე გარდაცვლილი ცნობილი შვედი მესტამბის ჰაინრიხ კაიზერის შვილის ჰაინრიხ III კაიზერის სტამბაში. რადგან ბიორკბომი სტოკჰოლმში იმჟამად ქართული შრიფტის ჩამოსხმის ყოველგვარ შესაძლებლობას გამოირიცხავს, უნდა ვიფიქროთ, რომ კაიზე-

21 კ. ბიორკბომი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 99.

25 იქვე.

26 იქვე, გვ. 101.

რის სტამბაში გაკეთებული ქართული ანაბეჭდი დამზადდა იმ „ქართი შეკერა ტიპების“ საფუძველზე, რომლებიც, შვედი მეკლერების აზრით, კ. მ. ტოტფოლუსის მიერ ჩამოსხმული ქართული შრიფტის ნიმუშები იყო და ტყვედქმნილი ქართველი მეფისწულის საკუთრებას წარმოადგენდა. კ. ბიორკბომი თავისი გამოკვლევის რეზიუმეში, რომელიც ქრ. შარაშიძის დასახელებულ ნაშრომშია გამოქვეყნებული, ამის შესახებ პირდაპირ ამბობს: „ჩვენთვის სრულიად ნათელია (ხსენებული) გადმონაბეჭდისა (სტოკჰოლმის ქართული ანაბეჭდისა — ჯ. ვ.) და სასინჯი ტიპების (ამსტერდამში დამზადებული ქართული შრიფტის — ჯ. ვ.) იდენტურობა²⁷. სადღეისოდ სხვა, უფრო სარწმუნო, ფაქტობრივი მასალის უქონლობის გამო არავითარი საფუძველი არა გვაქვს კ. ბიორკბომის ეს მოსაზრება არ გავიზიაროთ.

გამოდის, რომ ჩვენს შენიშვნაში მოხსენიებული ამსტერდამის ქართული შრიფტის (რომელთანაც, მიუხედავად ო. კასრაძის მტკიცებისა, უშუალოდ არის დაკავშირებული სტოკჰოლმის ქართული ანაბეჭდი) 1705 წლის „დავითნის“ შრიფტთან შეუსაბამობის ფაქტი უსაფუძვლო არ ყოფილა, როგორც ეს ჩვენს მოპაექრეს მოსჩვენებია. ამდენად, მის მიერ ჩვენი „მხილების“ კიდევ ერთი ცდა უშედეგო გამოდგა.

ჩვენს მესამე (ო. კასრაძის ნუმერაციით) შენიშვნაში ლაპარაკია თბილისის სტამბის დაარსებაში ანთიმოზ ივერიელისა და მისი მოწადის მ. იშტვანოვიჩის დამსახურების უფრო კონკრეტულად და საფუძვლიანად წარმოჩენის აუცილებლობაზე, ვიდრე ეს სარეცენზიო ნაშრომშია მოცემული. ამ შენიშვნაში ჩვენ, კერძოდ, იმას ვგულისხმობთ, რომ სადღეისოდ ანთიმოზ ივერიელისა და ვახტანგ VI-ს შორის არსებული ურთიერთობის შესახებ ვარაუდებით მსჯელობა, მით უმეტეს ისეთ თემაზე დაწერილ სამეცნიერო ნაშრომში, როგორც ო. კასრაძის ეს წიგნია, სხვა არა იყოს რა, უხერხულია.

ამ საკითხის მეცნიერული გარკვევისათვის, როგორც ჩანს, საკმაო არ არის მხოლოდ „ქების ლექსის“ შინაარსის ირგვლივ ო. კასრაძის პოლემიკა გ. ლეონიძესთან. გარკვეული აზრით, ამის შედეგია ის, რომ წიგნში ანთიმოზ ივერიელისა და მ. იშტვანოვიჩის ერთგვარი დაპირისპირება, მაშინ როდესაც ორივე მათგანს ფასდაუდებელი ამაგი მიუძღვის ქართული ეროვნული კულტურის დიდმნიშვნელოვანი დარგის — წიგნის ბეჭდვის განვითარებაში და მათი ეს მოღვაწეობა ურთიერთშემავსებელია. ამ გარემოებას, ჩვენი აზრით, ვერ ამართლებს ო. კასრაძის ინტერნაციონალისტური სულისკვე-

თებით გამსჭვალული პასუხი, სადაც, სხვათა შორის, აღნიშნულია, რომ მ. იმტანოვიჩის დამსახურების აღზვასმა „მოითხოვს დღეს ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ურთიერთობა რუმინელ, უნგრულ და საერთოდ სოციალისტური ქვეყნების ხალხებთან... აბა რა ხასიათზე დავდგებით, რომ რუმინელმა მკვლევარებმა ერთი წუთით ჩრდილი მიაყენონ ანთიმოზ ივერელის ღვაწლსა და დამსახურებას მათ ეროვნულ კულტურის განვითარებაში“²⁸. რაღა თქმა უნდა, ო. კასრაძის ეს მოსაზრება უდავოდ ანგარიშგასაწევია, მაგრამ იგი ჩვენი შენიშვნის საფუძვლიანობას, ვფიქრობთ, მაინც ვერ გამორიცხავს.

ჩვენს მეოთხე შენიშვნასთან დაკავშირებით კრიტიკული წერილის ავტორს სრულიად უსაფუძვლოდ შეჰპარვია ეჭვი იმაში, რომ ჩვენ არა მარტო ლენინგრადის ცენტრალური ისტორიული არქივის სინოდის ფონდში დაცულ 185-ე საქმეს არ ვიცნობთ, არამედ ს. ყუბანეიშვილის სათანადო პუბლიკაციასაც, რომელიც ამ საქმის აღწერას და საინტერესო დაკვირვებებს შეიცავს²⁹. ჩვენი ეს შენიშვნა ითვალისწინებდა იმ ორი საპირისპირო შინაარსის დოკუმენტური მონაცემების ახსნის აუცილებლობას, რომლებიც მოსკოვში 1743 წელს დასტამბულ ქართულ „ბიბლიას“ შეეხებიან. დასახელებულ პუბლიკაციაში დამოწმებულ საარქივო მასალაზე დაყრდნობით ო. კასრაძე ს. ყუბანეიშვილის კვალობაზე დაასკვნის, რომ აღნიშნული გამოცემა ქართული „ბიბლიისა“ სინოდის ნებართვის („სანქციის“) გარეშე განხორციელდა. საპირისპირო შინაარსის ცნობას შეიცავს ფ. გუმილევსკის ვრცელი ნაშრომი³⁰, იქ ხაზგასმითაა აღნიშნული: ბაქარის თხოვნა სასულიერო წიგნებისა და, კერძოდ, „ბიბლიის“ ქართულ ენაზე გამოცემის თაობაზე სინოდმა ჯერ კიდევ 1737 წელს დააკმაყოფილა იმ პირობით, რომ ამ წიგნების შინაარსი წინასწარ, დასტამბვამდე განხილულიყო. ფ. გუმილევსკის ცნობის მართებულობა ჩანს არა მარტო 1743 წელს გამოცემული ქართული „ბიბლიის“ თავფურცელიდან, სადაც ნათქვამია, რომ ეს წიგნი გამოქვეყნდა „შენდობითა და კურთხევითა წმიდათა მმართველთა სინოდთათა“³¹, არამედ ნაწილობრივ თვით იმ საარქივო საქმეში დაცული მასალიდან, რომელსაც ს. ყუბანეიშვილი და

28 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 182.

29 ს. ყუბანეიშვილი. რუსულ-ქართული კულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან XVIII საუკუნეში („ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. X, 1956, გვ. 219—233).

30 Ф. Гумилевский. История русской церкви. СПб., 1894, стр. 698.

31 ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია, ტ. I, თბ., 1941, გვ. 44.

ო. კასრაძე ემყარებიან. ეს უკანასკნელი კი ცდილობს დაგვარწმუნოს, თითქოს ფ. გუმბელის ცნობა მის „გასამტყუნებელ გამოდგება“³². ამ აშკარა გაუგებრობას თავი რომ დააღწიოს, ო. კასრაძე წყაროზე მიუთითებლად შემდეგ თეზისს გვთავაზობს: ქართული „ბიბლიის“ უშუალოდ გამოცემის წინ მის გამოქვეყნებაზე არ ყოფილა მიღებული სინოდის (განმეორებითი?) ნებართვა (სანქცია), რადგან „გამოცემამდე დედანი წინასწარ არ ყოფილა შემოწმებულ-გაკონტროლებული“³³. გარდა იმისა, რომ ავტორი საარქივო წყაროს არ უთითებს, არც იმის მიზეზს გვამცნობს, თუ ამ წიგნის გამომცემელთ რატომ უნდა შეეკავებინათ თავი მისი შინაარსის სინოდის მიერ „შემოწმება-გაკონტროლებისაგან“. ო. კასრაძის ზემომოყვანილი დებულების უზუსტობაზე, უპირველეს ყოვლისა, ის ფაქტი მეტყველებს, რომ 1743 წელს გამოცემული ქართული „ბიბლია“ ავად თუ კარგად სლავური „ბიბლიის“ საფუძველზე შესწორდა და შეივსო³⁴. ძირითადი პირობა, რომელიც სინოდმა რუსეთში მოღვაწე ქართული წიგნის გამომცემლებს დაუთქვა, კერძოდ, „ბიბლიის“ ქართულ ენაზე გამოქვეყნებისას, დარღვეული არ ყოფილა და, ამდენად, ო. კასრაძის ზემომოყვანილი მოსაზრება არადამაჯერებლად გამოიყურება. მაგრამ უტყუარია ის ფაქტიც, რომ ქართული „ბიბლიის“ მოსკოვში გამოცემამ არა მარტო საცენზურო, არამედ მკაცრი პოლიტიკური ხასიათის დევნა განიცადა (მხედველობაში გვაქვს ამ წიგნის ეგზემპლარების კონფისკაცია ასტრახანში და სხვ.). ამ ფაქტს მეცნიერული ახსნა სჭირდება, რაც, სამწუხაროდ, არ არის მოცემული ო. კასრაძის განსახილველ ნაშრომში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აშკარა „აღმოფოთება და გულისწყრომა“, მოურიდებელი ტენდენციურობა და, პირველი შეხედვით, საფუძველს მოკლებული სისასტიკე, რომელიც სინოდმა ქართული „ბიბლიის“ დაბეჭდვის ფაქტის მიმართ გამოამყდავნა, რუსეთის მთავრობის გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებებით იყო შეპირობებული.

მოსკოვში ქართული „ბიბლიის“ გამოსაცემად მომზადება და მისი გამოქვეყნება მეტად რთულსა და დაძაბულ პოლიტიკურ ვითარებაში მიმდინარეობდა. ეს ის პერიოდი იყო, როცა უშვილო იმპერატორმა ანა იოანეს ასულმა, მასთან დაახლოებული ოფიციალური პირის, რუსეთის სამეფო კარზე ცნობილი პოლიტიკური მოღვა-

32 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 183.

33 იქვე.

34 ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია, ტ. I, თბ., 1941, გვ. 46—47.

წის ანდრია იოანეს ძე ოსტერმანის რჩევით, ტახტის მემკვიდრედ თავისი უფროსი დის (ეკატერინე იოანეს ასულის) მცირეწლოვანი შვილიშვილი იოანე ანტონის ძე ბრაუნშვაიგ-ლიუნებურგელი³⁵ გამოაცხადა. ეს გადაწყვეტილება რუსეთის ტახტის პირდაპირი, კანონიერი მემკვიდრის ელისაბედ პეტრეს ასულის საწინააღმდეგოდ იყო მიმართული და, როგორც ცნობილია, საბაბი გახდა რუსეთის სამეფო კარზე მოკლე დროში (1740—1741 წწ.) მომხდარი გადატრიალებებისა და ინტრიგებისა (ბირონის გადაყენება რეგენტობიდან, რუსეთის იმპერიის მმართველად იოანე ბრაუნშვაიგ-ლიუნებურგელის დედის ანა ლეოპოლდის ასულის გამოცხადება, ფელდმარშალ მინიხის აღზევება და დამხობა, დაბოლოს, რუსეთის ტახტზე გვარდიის მხარდაჭერით ელისაბედ პეტრეს ასულის გამეფება). ამ პოლიტიკურ მოვლენათა გათვალისწინების გარდა, რომელთაც გარკვეული გავლენა იქონიეს ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაზე და, კერძოდ, ბეჭდვითი სიტყვის განვითარებაზე, ჩვენთვის საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ რა ვითარებაში და როგორ განხორციელდა მოსკოვში გამოქვეყნებული ქართული „ბიბლიის“ ტექსტის სლავური ტექსტის საფუძველზე გამართვა.

ბაქარის „ბიბლიის“ გამოცემა დაემთხვა იმ პერიოდს, როდესაც რუსეთის სამღვდელოების, პირველ ყოვლისა კი სინოდის, ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი სრულფასოვანი რუსული ნაბეჭდი „ბიბლიის“ შექმნა იყო. ეს პრობლემა პეტრეს დროინდელ დიდმნიშვნელოვან კულტურულ წამოწყებათა იმ რიგს განეკუთვნებოდა, რომელთა სრული განხორციელება მის სიცოცხლეშივე ვერ მოესწო. პეტრე I-ის 1712 წლის 14 ნოემბრის ბრძანებულების საფუძველზე ჩამოყალიბებულმა კომისიამ ს. ლიხუდისა და ლოპატინსკის ხელმძღვანელობით დიდი მუშაობა გასწია ბერძნული და ლათინური ტექსტების მიხედვით სლავური „ბიბლიის“ შესწორებისა და შევსებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული კომისიის მიერ დადგენილი ტექსტი სლავური „ბიბლიისა“ ბევრად უკეთესი იყო, ვიდრე ორივე წინანდელი გამოცემისა, რომლებიც 1581³⁶ და 1663

³⁵ ს. ყუბანეიშვილის დასახელებულ ნაშრომში იოანე ანტონის ძე ბრაუნშვაიგ-ლიუნებურგელი შეცდომითაა მითითებული, როგორც „დისშვილი რუსეთის დედოფლის ანა იოანეს ასულისა“ (იხ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. X, 1956, გვ. 225).

³⁶ ს. ყუბანეიშვილის დასახელებულ ნაშრომში კორექტურული უზუსტობაა დაშვებული: სლავური „ბიბლიის“ პირველი გამოცემის თარიღად 1581 წლის ნაცვლად მითითებულია 1481 წელი.

წლებში განხორციელდა, იგი დროულად მაინც ვერ გამოქვეყნდა კომისიის მიერ დადგენილი სლავური „ბიბლიის“ ხელნაწერი ტექსტი სინოდის არქივში ინახებოდა, სანამ ელისაბედ პეტრეს ასულის 1747 წლის საგანგებო ბრძანებულების საფუძველზე მოსკოვისა და კიევის სასულიერო აკადემიათა თანამშრომლებმა ი. ბლონიცკიმ და ვ. ლიაშჩევსკიმ იგი განმეორებით არ შეასწორეს და შეავსეს. მხოლოდ ამის შემდეგ, 1751 წელს, იხილა სინათლე ე. წ. ელისაბედი-სეულმა „ბიბლიამ“.

ს. ყუბანეიშვილის დასახელებულ ნაშრომში მართებულად არის გამახვილებული ყურადღება იმ კონკრეტულ საკითხზე, თუ სლავური „ბიბლიის“ არსებული სამი ტექსტიდან (ორი ნაბეჭდი და ერთი ხელნაწერი) რომელი დაედო საფუძვლად ბაქარის „ბიბლიის“ სლავურის მიხედვით გამართვას. მკვლევარი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „ვახუშტის, ეტყობა, ხელთ ჰქონდა ლოპოტინსკის ხელნაწერი ტექსტი, რომელიც დაყოფილია თავებად და მუხლებად ისე, როგორც ბაქარის ბიბლია“³⁷. ეს დასკვნა უშუალოდ უკავშირდება ქართული „ბიბლიის“ ვახუშტისეული „ბოლოსიტყვაობის“ იმ ადგილს, სადაც საუბარია მრავალ, პირველ ყოვლისა, ტექსტუალურ სირთულეზე, რომელიც თან ახლდა ქართული „ბიბლიის“ სლავურთან შეჯერება-შევსებას. იქ აღნიშნულია იმ ქართველ მოღვაწეთა დამსახურება, რომელთაც ვახუშტისთან ერთად მეტ-ნაკლები ღვაწლი დასდეს „ბიბლიის“ ქართული ტექსტის გამართვას სლავურის მიხედვით (არჩილ II, ბაქარი, იოსებ სამებელი). იქვე ხაზგასმულია, რომ დიდი ეროვნული საქმის „ხელყოფა“ რუსეთში მცხოვრებ ქართველ მოღვაწეთა მიერ შესაძლებელი გახდა „თანაშეწევებით განმმართველისა საბეჭდველის სამეუფოსა ქალაქის მოსკოვის ზეჩინებულის ანდრია იოვანის ძისათი“³⁸.

ეს „ანდრია იოვანის ძე“ დღემდე არ შეიძლება ჩაითვალოს ბოლომდე გაშიფრულ პიროვნებად. ს. ყუბანეიშვილი ამასთან დაკავშირებით შენიშნავს: „ვინ არის ეს ანდრია იოვანის ძე, გაურკვეველია, ვახტანგის ამალის არც 1724 წ. და არც 1737 წ. ნუსხებში ასეთი პირი არ ჩანს“⁴⁰. ჩვენი აზრით, უდავოდ მართებულია თ.

37 პეტრე I-ის მიერ დანიშნულმა სლავური „ბიბლიის“ ტექსტის დამდგენმა კომისიამ მუშაობა 1723 წელს დაასრულა.

38 „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. X, 1956, გვ. 229; შდრ.: თ. ყო რ დ ა ნ ი ა. არქივბისკოპოსი იოსებ სამებელი, — „ივერია“, 1884, № 4, გვ. 63—65.

39 ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია, ტ. I, თბ., 1941, გვ. 47.

40 ს. ყუბანეიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 228.

ქორდანის ის მოსაზრება, რომ ამ პიროვნებაში ვახუშტი ანდრია ივანეს ძე ოსტერმანს გულისხმობს. სამწუხაროდ, ქორდანის ხელნაწილი ეს ვერსია სათანადოდ არ არის დასაბუთებული, რის გამოც ს. ყუბანიევილი მის შესახებ შემდეგ კრიტიკულ შენიშვნას გამოთქვამს: „თ. ქორდანია ფიქრობდა, რომ ეს პირი უნდა ყოფილიყო ანდრია ივანეს ძე ოსტერმანი, რომელიც ვახუშტის ეხმარებოდა ქართული ტექსტის გამართვაშიო („ივერია“, 1184, № 3, გვ. 72), მაგრამ ეს მოსაზრება საეჭვოა. საქმე ისაა, რომ ვახუშტის ცნობით, ანდრია ივანეს ძე (იოანეს ძე) ყოფილა გამმართველი „საბეჭდველის სამეუფოსა ქალაქის მოსკოვს“. ჩანს ეს პირი ქართველებს ეხმარებოდა სტამბის გამართვაში და არა ბიბლიის ტექსტის გასწორებაში. რომ ეს ასეა, იქიდანაც ჩანს, რომ თვით თ. ქორდანის ცნობით, ანდრია ოსტერმანსა ჯერ ერთი „არ ჰქონია მიღებული ღვთისმეტყველური განათლება“ და მეორეც — ისტორიკოსების ცნობით — „არ იღვა მკვიდრად თვით სარწმუნოებაზედ და ქრისტიანობაზედ ბევრს არ ზრუნავდა“ (გვ. 73)“⁴¹. ს. ყუბანიევილის ეს შენიშვნა მართებულია. თუ გამოვირიცხავთ მის დაეჭვებას იმაში, რომ „ანდრია იოვანეს ძის“ ქვეშ ა. ი. ოსტერმანი იგულისხმება, რომელმაც, როგორც ირკვევა, ჭეშმარიტად გაუწია ქართველ ემიგრანტებს დახმარება არა „ბიბლიის ტექსტის გასწორებაში“ და არც „საბეჭდველის“ (სტამბის) ტექნიკურად გამართვაში, არამედ მის დაფუძნებაში⁴². ჩვენი აზრით, მხოლოდ ასე შეიძლება გავიგოთ ვახუშტის „ბოლოსიტყვაობის“ კონტექსტი, სადაც მოხსენიებულია „ანდრია იოვანის ძე“, რომლის მიმართ ავტორი ცდილობს მაღლიერების გულწრფელი გრძნობა გამოხატოს იმ დახმარების გამო, მას რომ ქართველი მოღვაწეებისათვის მოსკოვში (ვსენსვიატსკოეში) ქართული სტამბის დაარსების საქმეში გაუწევია. იმაში დასარწმუნებლად, რომ ეს მაღლიერება სწორედ ა. ი. ოსტერმანს ეკუთვნოდა და არა ვინმე სხვას, საკმარისია გავიხსენოთ, რომ სამეფო კაბინეტის გადაწყვეტილებას (რეზოლუციას) იმის შესახებ, რომ დაკმაყოფილებული ყოფილიყო ბეჟარის შუამდგომლობა მოსკოვში ქართული სასულიერო წიგნების დასაბეჭდად ნებართვის მიღებაზე, ცნობილ რუს მოღვა-

41 ს. ყუბანიევილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 228—229.

42 ვფიქრობთ, არ არის გამორიცხული, რომ ა. ი. ოსტერმანი ემიგრანტ ქართველ მოღვაწეებს დაეხმარა ესარგებლათ თ. ლობათინსკისეული სლავური „ბიბლიის“ ხელნაწერი ტექსტით, რათა დასასტამბად შემზადებული ქართული „ბიბლიის“ ტექსტი იმის მიხედვით შეევისოთ და შეესწორებინათ.

წე „თ(ავად) ალექსი ჩერკასსკისთან“ ერთად პირველი სწორედ ან-
დრია ოსტერმანი აწერდა ხელს⁴³.

ა. ი. ოსტერმანი რუსეთის სამეფო კარზე დიდად დაფასებული პიროვნება იყო, რომელმაც თავისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა პეტრე I-ის მდივნის თანამდებობიდან დაიწყო და უმაღლესი რანგის თანამდებობებს მიაღწია. გარკვეულ პერიოდში იგი რუსეთის იმპერიის მთელ საგარეო პოლიტიკას განაგებდა და, ამდენად, კარგად იყო გაცნობილი ემიგრანტი ქართველი მოღვაწეების პოლიტიკურ ინტერესებსა და მისწრაფებებს. ირკვევა, რომ ის ყურადღებით ეკიდებოდა და მფარველობდა კიდევ მათ კულტურულ საქმიანობას რუსეთში, რითაც, შესაძლოა, ცდილობდა გაექარწყლებინა უსიამოვნო შთაბეჭდილება წარუმატებელი „აღმოსავლური პოლიტიკისაგან“, რომელსაც რუსეთი იმხანად აწარმოებდა. 40-იანი წლების დასაწყისიდან, როდესაც რუსეთის ტახტი ელისაბედ პეტრეს ასულმა დაიკავა, ა. ი. ოსტერმანის მდგომარეობა სამეფო კარზე ძირეულად შეიცვალა: ელისაბედმა არ აპატია მამამისის მიერ დაწინაურებულ ა. ი. ოსტერმანს ანა იოანეს ასულისადმი და მისი ახლო ნათესავებისადმი ერთგულება, რაც, სხვათა შორის, გამოიხატა იმით, რომ ოსტერმანი მხარს უჭერდა ანა ლეოპოლდის ასულის ვაჟის იოანე ბრაუნშვაიგ-ლიუნებურგელის ასვლას რუსეთის სამეფო ტახტზე ნაცვლად ტახტის კანონიერი მემკვიდრისა — თვით ელისაბედ პეტრეს ასულისა. ა. ი. ოსტერმანი დააპატიმრეს და გაასამართლეს: მას სიკვდილით დასჯა მიესაჯა, რაც ელისაბედმა ბერეზოვში მუდმივი გადასახლებით შეუცვალა.

ამრიგად, ჩვენ მიგუახლოვდით იმ მიზეზის ახსნას, რამაც სინოდის მხრივ მოსკოვში 1743 წელს დასტამბული ქართული „ბიბლიის“ დევნა გამოიწვია. ეს, ჩვენი აზრით, შემდეგი გარემოებით აიხსნება: ბუნებრივია, რომ ქართული „ბიბლიის“ შინაარსში, კერძოდ, მის სატიტულო მონაცემებსა და შესავალ ნაწილში წიგნის გამომცემელი, წესისამებრ, ქებადიდებას ასხამდნენ იმპერატორ ელისაბედ პეტრეს ასულსა და მის მემკვიდრე პეტრე თევდორეს ძეს, მაგრამ სრულიად დაუშვებელი და წარმოუდგენელი იყო იმ დროისათვის, რომ ამავე წიგნის „ბოლოსიტყვაობაში“ რუსეთის ეკლესიის მიერ „სატანად“ შერისხული ა. ი. ოსტერმანიც დადებით კონტექსტში ყოფილიყო მოხსენიებული. ეს ფაქტი არანაკლებ „კრამოლური“ შინაარსისა იყო იმჟამად, ვიდრე ამა თუ იმ წიგნში ნე-

⁴³ სსრკ ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ლენინგრადი), ფონდი 796, აღწ. 18, საქმე 285, გვ. 5.

ბით თუ უნებლიეთ იოანე ბრაუნშვაიგ-ლიუნებურგელის მოხსენიება, რაც ასე მკაცრად იყო ხაზგასმული სინოდის მიერ შედგენილ დოკუმენტში⁴⁴.

იქნებ ამავე ფაქტს უკავშირდებოდეს არა მარტო ის „წაყრუება“, რომელსაც ი. სამებელი სინოდის ოფიციალურ მომართვებზე პასუხის გაცემისას იჩენდა, არამედ თვით სინოდის, ჩვენი აზრით, არაგულწრფელი განცხადება (1745 წლის 13 სექტემბერი), თითქოს ქართული „ბიბლიის“ დაბეჭდვის ფაქტი მისთვის უცხო იყო, რაც, ვფიქრობთ, ერთგვარ ფანდს წარმოადგენდა ამ წიგნში დაშვებული „პოლიტიკური შეცდომის“ გამო ყოველგვარი პასუხისმგებლობის თავიდან მოხსნის მიზნით.

დაბოლოს, ეს ფაქტი და, ჩვენი აზრით, მასთან დაკავშირებული სინოდის სიმკაცრე და არაგულწრფელობა ხომ არ შეიძლება აიხსნას რუსეთის ამ უმაღლესი სასულიერო დაწესებულების პატივმოყვარეობითა და მისი პრესტიჟის (რენომეს) დაცვის სურვილითაც? ქართული ეკლესიის ტრადიციული დამოუკიდებლობა, მისი ავტორიტეტი და სიახლოვე აღმოსავლეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მმართველ წრეებთან ხომ არ იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ სინოდს, შესაძლოა, ჩვენ მიერ აღნიშნული მიზეზის გარეშეც მკაცრი მომთხოვნელობა გამოეჩინა და მტრულადაც კი მოჰკიდებოდა პირველ ნაბეჭდ ქართულ „ბიბლიას“, რომლის გამოცემამ თითქმის რვა წლით დაასწრო სლავური „ბიბლიის“ ასე თუ ისე სრულფასოვანი ტექსტის გამოქვეყნებას?

ეს ვრცელი კომენტარი არა მარტო იმისათვის წარმოვადგინეთ, რომ შეძლებისდაგვარად შუქი მოგვეფინა ისტორიული სინამდვილისათვის, არამედ იძულებულიც შევიქენით, ასე მოვქცეულიყავით: წინააღმდეგ შემთხვევაში, ალბათ, თავს ვერ დავალწევდით იმ „ესოდენ უხერხულ მდგომარეობას“, რომელშიც, თურმე ჩვენი მობაექრის მტკიცებით, თავი ჩაგვიყენებია მისი ნაშრომის მიმართ გამოთქმული მეოთხე შენიშვნით. ჩვენი აზრით, ი. კასრაძე, თვითონ უნდა გრძნობდეს თავს უხერხულ მდგომარეობაში, რადგან თავის კრიტიკულ წერილში იძლევა არა მარტო ფ. გუმბელის ნაშრომიდან ჩვენ მიერ დამოწმებული ცნობის არასწორ ინტერპრეტაციას, არამედ ასევე არასწორ კომენტარს უკეთებს ს. ყუბანეიშვილის დასახელებული ნაშრომიდან მოყვანილ იმ ამონაწერსაც, სადაც ქარ-

44 სსრკ ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ლენინგრადი), ფონდი 796, აღწ. 18, საქმე 285, ფურც. 30.

თული „ბიბლიის“ 1743 წლის გამოცემასთან დაკავშირებით ნათქვამია, რომ სინოდს არავითარი ცნობა ამ საქმის შესახებ არაქონია“⁴⁵. ო. კასრაძე კი ამ ადგილს ისე განმარტავს, თითქოს ქართული „ბიბლიის“ დაბეჭდვისა და გამოცემის შესახებ არა მარტო სინოდმა, არამედ „ამ საქმის“ ერთ-ერთმა მთავარმა მონაწილემ და სულისჩამდგმელმა ი. სამებელმაც არაფერი იცოდოდ⁴⁶. დამატებითი განმარტებისაგან აქ თავს შევიკავებთ. მკითხველს მხოლოდ იმას შევასხენებთ, რომ ო. კასრაძე ჩვენ გვდებდა ბრალს, ს. ყუბანეიშვილის ნაშრომი არ წაუკითხავსო.

ო. კასრაძე ყოველნაირად ცდილობს „აიციდინოს“ ჩვენი მეხუთე შენიშვნა, რომელიც შეეხება მის წიგნში მოცემულ იმ არასწორ მტკიცებას, რომ თითქოს მოსკოვის პირველი მუდმივი მკვიდრი ქართველები 1696 წელს გადასახლებული არჩილ II-ის ოჯახის და მისი ამაღლის წევრები იყვნენ“⁴⁷. ო. კასრაძე განმარტავს: „აქ დაშვებულია კორექტურული შეცდომა, უნდა იყოს 1686 წელი“⁴⁸. ვთქვათ, მართლაც ასეა (საანალიზო წიგნში ხომ მრავალი კორექტორული შეცდომაც არის დაშვებული⁴⁹), მაგრამ 1696 წლის ნაცვ-

45 ს. ყუბანეიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 224.

46 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 183. ცნობილია, რომ ი. სამებელი ქართული „ბიბლიის“ ტექსტის გამართვას ჯერ კიდევ ნოვგოროდში ყოფნისას შეუდგა. „ჩვენამდის მოღწეულ მაკაბელთა და ისო ზირაქის წიგნებს, რომელიც არჩილ მეფის მიერ უნდა იყოს თარგმნილი, მიწერილი აქვს იოსებ სამებელის შემდეგი ცნობა: „ქრისტეს აქეთ ჩლვ იანვარსა და ივ ნოვგოროთს ვიჯე და იქ ვამართე ეს წიგნი მე მიწა კაც ჰქმნილმა ბერმა იოსებ“... სინოდის მიწერ-მოწერიდანაც ჩანს, რომ სამებელი თურმე მთავარ ფიგურას წარმოადგენდა ბიბლიის გამოცემის საქმეში“ (იხ. ს. ყუბანეიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 229).

47 ო. კასრაძე. დასახ. ნაშრომი, გვ. 61.

48 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 183.

49 საკმარისია აღინიშნოს, რომ ო. კასრაძის წიგნში გვხვდება როგორც რუსული ტექსტის დამახინჯებულად ციტირება, ასევე ქართულ ენაზე სპეციალური ლიტერატურიდან დამოწმებული ადგილების არაზუსტი ვადმოცემაც. მაგალითად, „ბიბლიისათვის“ დართული ვახუშტისეული „ბოლოსიტყვაობიდან“ ო. კასრაძის წიგნში მოყვანილი ერთი ადგილი ასე იკითხება: „პირმშომან, ძემან მეფის ვახტანგისამან, მეფემან ვახტანგ“ (უნდა იყოს: „ბაქარა“—ჯ. ვ.) (იხ. გვ. 55—57). წიგნში აღრეულია თარიღები: ვახტანგ VI-ის გარდაცვალების თარიღად 1737 წლის ნაცვლად მითითებულია 1732 წელი (გვ. 57); ბაქარის მიერ სინოდისადმი წარდგენილი თხოვნა (ქართული სასულიერო წიგნების მოსკოვში დაბეჭდვის თაობაზე) 1737 წლის ნაცვლად 1730 წლითაა დათარიღებული (გვ. 50); ამავე თხოვნის გამო სამეფო კაბინეტის გადაწყვეტილების სინოდის საერთო კრებაზე განხილვის თარიღად, 1737 წლის ნაცვლად, აგრეთვე 1730 წელია მითითებული (გვ. 51) და სხვა.

ლად 1686 წლის მითითება საქმეს რომ არ შველის? ჩვენს დოკუმენტში ადვინიშნავდით, რომ „მოსკოვის პირველ მუდმივ მკვიდრ ქართველებად მართებულია მივიჩნიოთ XVII საუკუნის შერეულ ხევრიდან იქ დამკვიდრებული თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი, რუსეთში ნიკოლოზად წოდებული, ერეკლე I დავითის ძე, დედამისი ელენე ლევანის ასული და მათი ამაღლის წარმომადგენელი, რომელთა შორის საარქივო დოკუმენტებში შედარებით ხშირად დავითიშვილები იხსენიებიან“⁵⁰. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დებულება სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებულად ითვლება⁵¹, ო. კასრაძე მას „უმართებულს“ უწოდებს და მის ნაცვლად აშკარად მცდარ ვერსიას გვათავაზობს. იგი წერს: „წიგნში ყურადღება გამახვილებულია „მოსკოვის პირველ მუდმივ მკვიდრ ქართველობაზე“ და არა დროებით ჩასულებზე. ერეკლე I, ელენე და მათი ამაღლის წევრები კი მოსკოვში დროებით ჩასულ ქართველთა რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ. ერეკლე, მაგალითად, 1654 წელს ჩავიდა მოსკოვს დედამისთან ერთად და 1662 წელს კვლავ საქართველოში დაბრუნდა, ასევე ითქმის ელენესა და მათი ამაღლის სხვა წევრებზეც“⁵².

ო. კასრაძე, სამწუხაროდ, იძულებულს გვხდის ცნობილი ფაქტები მას ხელმეორედ და შედარებით უფრო ვრცლად განვუმართოთ. უწინარეს ყოვლისა, დაზუსტებას საჭიროებს მისი მტკიცების ფაქტობრივი მხარე: ერეკლე I თავისი ამალით მოსკოვს პირველად 1654 წელს კი არა 1653 წლის დამლევს ჩავიდა, ხოლო აქედან საქართველოში (თუშეთში) არა 1662 წელს, არამედ 1660 წლის ივნისში დაბრუნდა⁵³. ამრიგად, მან რუსეთში შვიდი წელი დაჰყო. მაგრამ ეს არ ყოფილა მისი ერთადერთი „დროებითი“ სტუმრობა რუსეთს: 1666 წლის დეკემბერში იგი კვლავ ბრუნდება მოსკოვს⁵⁴, სადაც 1674 წლის თებერვლამდე დარჩა, — საქართველოში საბო-

50 „მნათობი“, 1975, № 11, გვ. 187.

51 ვ. ტატიშვილი. ქართველები მოსკოვში (1653—1722) (რუსულ ენაზე). თბ., 1959, გვ. 6; ლ. მენაბდე. ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო კერების ისტორიიდან. — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომები“, ტ. 96, 1963, გვ. 185; გ. პაიჭაძე, ქართული კოლონიის ისტორიისათვის რუსეთში. „ლიტერატურნაია გრუზია“, 1967, № 8, გვ. 89.

52 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 184.

53 გ. პაიჭაძე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1660—1685 წწ.). — „სისტორიო მოამბე“, № 23—24, 1970, გვ. 151.

54 იქვე, გვ. 160.

ლოოდ გამომგზავრებამდე⁵⁵. მარტივი არითმეტიკული გაანგარიშების შედეგად შეიძლება დავადგინოთ, რომ ერეკლემ დედამისთან და თავისი ამაღლის ცალკეულ წევრებთან ერთად, რომლებიც მუდამ თან ახლდნენ, რუსეთში თითქმის 16 წელიწადი იცხოვრა. ახლა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოება: არჩილ II-მ 1685 წელს მოსკოვს პირველი ჩასვლიდან⁵⁶ 1713 წლამდე (ამ წელს იგი აქვე გარდაიცვალა) რუსეთში 20 წელი დაყო, 8 წელი კი (1688—1696) იმერეთის ტახტის მამიებლობას მონაღმობა, საქართველოში გაატარა. გამოდის, რომ არჩილს რუსეთში ოთხიოდე წლით მეტხანს უცხოვრია, ვიდრე ერეკლე I-ს. თავისთავად ცხადია, ეს ფაქტი არავითარ საფუძველს არ იძლევა საიმისოდ, რომ ერეკლე I და მისი ახლობლები „მოსკოვში დროებით ჩასულ ქართველთა რიცხვს“ მივაკუთვნოთ. ასეთი მტკიცება მით უფრო უმართებულოა ერეკლეს ამაღლის იმ წევრთა მიმართ, რომლებიც მუდმივად დასახლდნენ მოსკოვში და მას შემდეგ საქართველოში აღარ უცხოვრიათ. მათ რიცხვში, როგორც აღნიშნულია ჩვენს რეცენზიაში, პირველ ყოვლისა, დავითიშვილები იგულისხმებიან, რომლებიც წლების განმავლობაში საკმაოდ დაწინაურდნენ რუსეთის სამეფო კარზე. მიუხედავად იმისა, რომ ამ გვარის წარმომადგენლები ხშირად „დავიდოვებად“ იწერებოდნენ და რუსებთან ოჯახურ-ნათესაობრივი კავშირის ზემოქმედებით მათი ნაწილი შემდგომ გარუსდა კიდევც, XVII საუკუნის 50—70-იან წლებში ისინი მოსკოვში უკვე არსე-

55 გ. პ ა ი ქ ა ძ ე. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1660—1680 წწ.) — „საისტორიო მოამბე“, № 23—24, 1970, გვ. 166.

56 იმ მიზნით, რომ გაამართლოს თავის წიგნში დაშვებული თითქოსდა კორექტურული უზუსტობა (1686 წლის ნაცვლად 1696 წლის მითითება), ო. კასრაძე ყოველნაირად ცდილობს, სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილი თვალსაზრისის საპირისპიროდ, არჩილ II-ის მოსკოვს პირველი ჩასვლა 1685 წლის მაგივრად „1686 წლის დამდეგით“ დაათარილოს (იხ. „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 183). ამ მცდარი მტკიცების შესამაგრებლად იგი სქოლიოში იმოწმებს ცნობას, რომ „არჩილი 1685 წ. ოქტომბერში ნიჟნი-ნოვგოროდშია“ (იქვე). ეს ცნობა სარწმუნოა, მაგრამ 1685 წლის ოქტომბერში მოსკოვს მიმავალი არჩილისა და მისი ამაღლის ნიჟნი-ნოვგოროდში გზად შეჩერება როდი ნიშნავს, იმას, რომ ამ შედარებით უმნიშვნელო მანძილის გავლას ორ თვეზე მეტი დრო უნდა დასჭირებოდა! ხომ ცნობილია, რომ არჩილის ვაჟიშვილებმა ალექსანდრემ და მამუკამ საგრძნობლად უფრო დიდი მანძილი ასტრახანიდან მოსკოვამდე (ყაზანსა, სიმბირსკსა და ვლადიმირზე გავლით) სამ თვეში გაიარეს (იხ. «Материалы по истории русско-грузинских отношений (80—90-е годы XVII века)», თბ., 1974, გვ. 271—303).

ბული ქართული კოლონიის ჩანასახის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაკვეთად გვევლინებიან.

ჩვენს რეცენზიაში გამოთქმულ დანარჩენ შენიშვნებზე უკვე ვსაუბრობდით. რადის კრიტიკულ წერილში გაცემული პასუხები აშკარად მოწმობენ, რომ მისი პაექრობის ამოსავალი პრინციპია „დავა დავისა წილ“. პირადად ჩვენ ამავე პრინციპით ვერ ვიხელმძღვანელებთ, თუნდაც იმიტომ, რომ მკითხველს აქ თავი არ მოვაბეზროთ ქართული ნაბეჭდი წიგნის ისტორიასთან დაკავშირებული მრავალი დეტალისა და ეპიზოდის დაწვრილებითი განხილვით, უფრო კი იმიტომ, რომ ჩვენი რეცენზიის შენიშვნებზე ო. კასრაძის კრიტიკული წერილის მომდევნო განაკვეთებში (VII—X და XII—XV) წარმოდგენილი პასუხები შედარებით ნაკლებ „შემტევი“ ხასიათისაა. ზოგიერთ მათგანში მოპაექრე ცდილობს დაგვარწმუნოს, რომ თავისი წიგნის შესაბამის ადგილებში მას იგივე აზრი აქვს გამოთქმული (ან უფრო სწორად — იმავე აზრის გამოთქმის სურვილი ჰქონდა), რასაც ჩვენს რეცენზიაში მოვითხოვდით⁵⁷, ან არადა ისევ და ისევ არასწორად აღიქვამს რეცენზიაში მიცემულ რჩევას, რომ საჭირო იყო წიგნში სათანადოდ ყოფილიყო განხილული და შესწავლილი ესა თუ ის საკითხი⁵⁸. ზოგ შემთხვევაში კი იგი, სამწუხაროდ, ცდილობს თავი იმართლოს იქაც, სადაც, ჩვენი აზრით, საამისოდ არავითარი საფუძველი არ არსებობს. მხედველობაში გვაქვს, კერძოდ, კრიტიკული წერილის XIII და XIV განაკვეთები, სადაც ო. კასრაძე უშედეგოდ ცდილა პასუხი გაეცა ჩვენს შენიშვნებზე მის წიგნში რუსული ტექსტის დამახინჯებულად ციტირებისა და ცნობილი შვედი დიპლომატის ი. გ. სპარვენფელდის გვარის არასწორად (შპანვერფელდი) მოხსენების გამო⁵⁹. პირველ შემთხვევაში ო. კასრაძის პასუხიდან ნათლად ჩანს, რომ მის წიგნში დაშვებული დამახინჯებანი და უზუსტობანი რუსული ტექსტის გადმოცემისას გამოწვეულია არა მარტო ავტორის უყურადღებობით, არამედ აგრეთვე იმით, რომ იგი არ იცავს საარქივო დოკუმენტებიდან ციტირების ელემენტარულ წესებს, სახელდობრ, არ ერიდება ცალკეულ ასოთა შესწორებასა და სიტყვების „გრამატიკულად“ შელამაზებას. ეს ყოველად შეუწყნარებელი ფაქტია. ავტორის უკიდურეს უყურადღებობაზე, სხვათა შორის, ისიც მეტყველებს, რომ რუსული ტექსტი მის კრი-

57 „მნათობი“, 1976, № 2, გვ. 184 (იხ. კრიტიკული წერილის VII — VIII პასუხები).

58 იქვე, გვ. 184—185 (იხ. IX—X პასუხები).

59 იქვე, გვ. 186.

ტიკულ წერილშიც დამახინჯებულად არის ციტირებული⁶⁰. ეს გარემოება, ვფიქრობთ, გვათავისუფლებს სარეცენზიო წიგნში მხრივ მრავლად დაშვებულ უზუსტობათა აქ მოყვანა-განსაჯვარების აუცილებლობისაგან.

კურიოზულად გვეჩვენება ო. კასრაძის XIV პასუხში გამოთქმული შემდეგი სურვილი: „რეცენზენტი... შვედი დიპლომატის გვარის უცოდინარობას მიიქონებს, რადგანაც სპარვენფელდის ნაცვლად შპანვერფელდად ვიხსენიებ... ვინ არის ჩვენს შორის მართალი, დაე ეს სპეციალისტებმა განსაჯონ“⁶¹.

აქვე ო. კასრაძე იმოწმებს ჩვენს რეცენზიაში დაშვებულ ზოგიერთ კორექტურულ უზუსტობას და გვთავაზობს ცალკეულ გამოთქმათა „რედაქტირებული“ ვარიანტების გათვალისწინებას, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

ბოლო, XV განაკვეთი კრიტიკული წერილისა შეიცავს პასუხს ჩვენი რეცენზიის ერთ-ერთ ძირითად შენიშვნაზე, სადაც ნათქვამია: „ო. კასრაძის ნაშრომში თვალნათლივ შეინიშნება, რომ ქართული წიგნთმბეჭდაობის ისტორია ერთგვარად მოწყვეტილად, განყენებულადაა განხილული იმ სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენებისაგან, რომელთაც თითქმის ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში განაპირობებს ამა თუ იმ ქართული სტამბის დაარსება ან სასულიერო თუ საერო შინაარსის ქართული წიგნის დაბეჭდვა“⁶². ეს შენიშვნა რეცენზიაში შემდგომ უფრო კონკრეტულადაა ჩამოყალიბებული: მითითებულია არაერთი ისტორიული ფაქტი თუ მოვლენა, რომელთა გათვალისწინება ო. კასრაძის ნაშრომში, ჩვენი აზრით, არა მარტო სასურველი იყო, არამედ აუცილებელიც. მაგრამ ამჯერად ისაა საინტერესო, თუ რა ორიგინალურად უბასუხებს ჩვენს ამ შენიშვნას ო. კასრაძე თავის კრიტიკულ წერილში. იგი იხსენებს 1972 წელს დაწერილ ჩვენს დასკვნას მის წიგნად გამოსაცემ ხელნაწერზე და

60 ო. კასრაძეს თავის კრიტიკულ წერილში მოჰყავს სამი პატარა ამონაწერი ჩვენი ზემოხსენებული მონოგრაფიიდან, ამათგან ორ შემთხვევაში — არაუხსტად: «Стремление Арчила создать очаг грузинской культуры за рубежом своей страны, каким в действительности стала грузинская книгопечатания...», უნდა იყოს: «книгопечатня»), (იხ. იქვე, გვ. 181). მეორე შემთხვევაში ნათქვამია: «Петра I» (უნდა იყოს: («Петром I») было выделено 200 руб. на изготовление... (იქვე). უზუსტობაა დაშვებული ა. აბრამიშვილის ნაშრომიდან ციტირებისასაც: «Царевич Бакар... совместно с Иосифом»... უნდა იყოს «Иосифом Самобели»... (იქვე, გვ. 180).

61 „მნათობა“, 1976, № 2, გვ. 186.

62 იქვე, 1975, № 11, გვ. 186.

შენიშნავს: „რეცენზენტს რომ ყოველივე ამაზე დროულად და პრინციპულად (1) მიეთითებინა, იქნებ დამხმარებოდა წიგნის იმ მხატვრობით გამოცემაში, რამდენ თაბახთა რაოდენობასაც ვითხოვდით ჩემს განცხადებაში. აღნიშნულის გამო ნაშრომმა დაბეჭდვამდე საგრძნობი შემცირება განიცადა, რამაც განაპირობა კიდევ რეცენზენტის შემოციტირებული შენიშვნა-სურვილების გაუთვალისწინებლობა“³³.

ო. კასრაძის ეს პასუხი ორიგინალური ჩანს არა იმდენად „დახვეწილი“ სტილის გამო, რამდენადაც შინაარსობრივი მიზანდასახულობით. პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ატორს ჩვენი შენიშვნის არსებითი (მეცნიერული) მხარე ნაკლებ აინტერესებს. გარდა ამისა, ო. კასრაძის შემომოყვანილი პასუხიდან ისე გამოდის, თითქოს ჩვენ (და მხოლოდ ჩვენ) მიგვიძღვის ბრალი იმაში, რომ წიგნი შედარებით მცირე მოცულობით გამოქვეყნდა, რასაც თურმე, თავის მხრივ, გამოუწვევია ის, რომ სათანადო სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენების გასაშუქებლად ავტორს ადგილი აღარ დარჩენია. მეტად მოხერხებული პასუხია. მაგრამ თავისთავად იბადება კითხვა: თუ წიგნისათვის განკუთვნილმა მოცულობამ განაპირობა აღნიშნული ხარვეზი მისი შინაარსისა, შემდეგ (სადოქტორო დისერტაციის ხელნაწერ ტექსტში) ხომ ჰქონდა ავტორს შესაძლებლობა შეევესო იგი? რატომ არ გამოიყენა მან ეს შესაძლებლობა?

დასასრულ, ო. კასრაძეს უნდა შევახსენოთ, რომ საზოგადოებისათვის, მეცნიერებისათვის ის კი არ არის მთავარი, ესა თუ ის პიროვნება, მით უმეტეს ნაშრომის (წიგნის, დისერტაციის) ავტორი, რას ფიქრობს თავის თავზე ან თავის ნაშრომზე, არამედ ის, თუ მასზე ან მის ნაშრომზე რას ფიქრობენ სხვები, მეტადრე — კონკრეტული დარგის სპეციალისტები. სწორედ ამ აქსიომის უგულებელყოფის შედეგია ო. კასრაძის პოლემიკის გაუმართლებელი სიმწვავე, პოლემიკისა, რომლის შედეგების განსჯა მკითხველისათვის მიგვინდვია.

ნოდარ ტაბიძე

პირველი ქართული გაზეთის მაცნებარული შესწავლისათვის

პირველი ქართული გაზეთის შესწავლას კარგა ხნის ისტორია აქვს, მაგრამ ზოგიერთი საკითხი ჯერაც გაურკვეველია. ამიტომ დიდ ინტერესს იწვევს ის ნარკვევები თუ წერილები, რომლებიც მას ეძღვნება.

1976 წელს გამოქვეყნდა აკაკი კენჭოშვილის წერილი „საქართველოს გაზეთის“ („ქართული გაზეთის“) პროფილისა და პოზიციის საკითხი“¹. აღნიშნულ ნაშრომში ავტორი შენიშნავს: „საქართველოს გაზეთის“ „... გამოსვლა, რაგინდ ოფიციალის სახეც არ უნდა ჰქონოდა მას, დღეს მართებულად ფასდება ჩვენი მკვლევარების მიერ ხალხის მოწინავე ძალების საღათას ძილისაგან გამოღვიძების ერთგვარ გამოხატულებად. მაგრამ ამ გაზეთის პროფილისა და იდეურ-პოლიტიკური მიმართულების, პოზიციის, მრწამსის შეფასებაში უნებლიეთ დაშვებულია მცირედი უზუსტობანიც, რაზეც ღირს მკითხველის ყურადღების შეჩერება“².

აღბათ, ეს „მცირედი უზუსტობანი“ ძალზე მნიშვნელოვანია, თორემ ცნობილი ფილოლოგი მათ გასარკვევად კალამს არ აიღებდა. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ „მცირედ უზუსტობათა“ გამო, რომლებიც თურმე მაინც ყოფილა „ყურადღების ღირსი“, ა. კენჭოშვილი ორ ავტორს ეკამათება: პ. გუგუშვილსა და მე, თანაც ამათგან პირველს არ ასახელებს. ახლა ვნახოთ, თუ რაზე დავობს ჩვენი კრიტიკოსი.

1. ჩვენ ვწერდით: „საქართველოს გაზეთი“ რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის ერთ-ერთი პირველი ეროვნული გაზეთია“³. ა. კენ-

1 ა. კენჭოშვილი. „საქართველოს გაზეთის“ („ქართული გაზეთის“) პროფილისა და პოზიციის საკითხი. — კრებულში: „ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები“, წიგნი VII, 1976.

2 იქვე, გვ. 3.

3 ნ. ტაბიძე. პირველი ქართული გაზეთი. 1969, გვ. 30.

ჭოშვილს მიუღებლად მიაჩნია ეს დებულება, აქაოდა, „საქართველოს გაზეთი“ ოფიციალური იყო. ჩვენს წიგნში ნათლად არის ნახსენები, რომ პირველი ქართული გაზეთი ცარიზმის ინტერესების დამცველია. აი, რამდენიმე ამონაწერი: „საქართველოს გაზეთი“ ხელისუფლების მისწრაფებათა გამომხატველ-დამცველია“⁴, „გაზეთი გულით ცდილობს თვითმპყრობელური რუსეთის განდიდებას“⁵, რედაქციის თანამშრომლები „... მხარს უჭერენ ცარიზმის კოლონიურ პოლიტიკას, აბსოლუტურ მონარქიზმსა და ფეოდალურ ინსტიტუტს. ეს კონსერვატორული ტენდენციები აპრობებენ სხვა ნაკლოვანებებს“⁶ და სხვ. ამასთანავე წიგნში ხაზგასმულია პირველი ქართული გაზეთის დამსახურება ერის წინაშე, მისი პროგრესული როლი. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ „საქართველოს გაზეთით“ საფუძველი ჩაეყარა არა მარტო ქართულ, არამედ კავკასიურ პრესას; რომ XIX საუკუნის ათიან წლებში მეტროპოლიასთან უფრო დაახლოებულ ბევრ გაზეთთანაა კი არ გამოდიოდა პერიოდული ორგანო, მაშინ ნათელი გახდება, თუ რატომ ვთვლით „საქართველოს გაზეთს“ რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის ერთ-ერთ პირველ ეროვნულ გაზეთად.

2. პირველი ქართული გაზეთის შედარებამ „სანქტ-პეტერბურგსკიე ვედომოსტას“ და „სევერნაია პჩელასთან“ დაგვარწმუნა, რომ ქართულ გაზეთში გაცილებით მცირე ადგილი ეთმობა იმპერატორისა და მისი მახლობლების სახობო მასალებს, ვიდრე რუსულ პრესაში. ეს გარემოება, ვწერდით ჩვენ, „...აიხსნება არა ეურნალისტთა რადიკალური თვალსაზრისით, არამედ ორგანოს დანიშნულების თავისებური გავებით. რედაქციის აზრით, „საქართველოს გაზეთს“ ძირითადად ადგილობრივ ამბებზე უნდა გაემახვილებინა ყურადღება“⁷.

ჩვენ არ გვითქვამს, რომ „საქართველოს გაზეთი“ საერთოდ იკავებდა თავს გვირგვინოსანთა ქებისაგან. პირიქით, წიგნში საკმაოდ დიდ ადგილს ვუთმობთ იმის ჩვენებას, თუ როგორი თავგამოდებით უკმევდა გუნდრუკს „საქართველოს გაზეთი“ რუსეთის მმართველებს. ჩვენ მხოლოდ ის აღვნიშნეთ, რომ ამ მხრივ იგი მაინც უფრო ზომიერად გამოიყურება რუსულ პრესასთან შედარებით. ა.

4 ნ. ტ ა ბ ი ძ ე. დასახ. წიგნი, გვ. 22.

5 ი ქ ვ ე, გვ. 48.

6 ი ქ ვ ე, გვ. 103.

7 ი ქ ვ ე, გვ. 33.

კენჭოშვილის აზრით, „...ეს აიხსნება ჩვენი გაზეთის ფორმატის სიპატარავით...“⁸ ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ მხოლოდ ფორმატის ამგვარი შეზღუდვა და გაზეთის კონკრეტული დანიშნულების დავიწყება სწორი არ უნდა იყოს.

3. პირველი ქართული გაზეთის შესახებ ჩვენ ვწერდით: „ძნელია დავასახელოთ მაშინდელ საქართველოში საზოგადოებრივი აზრის ჩამომყალიბებელი მეორე უფრო მნიშვნელოვანი კათედრა“⁹. ამ ფრაზამ ა. კენჭოშვილის აღშფოთება გამოიწვია. „ნამდვილად კი ამდენხანს ასე ვიცოდით და არ შევცდებით თუ ახლაც და ყოველთვის გავიმეორებთ: შეუძლებელია XIX საუკუნის პირველ ნახევარში დავასახელოთ საქართველოში საზოგადოებრივი აზრის ჩამომყალიბებელი მეორე უფრო მნიშვნელოვანი კათედრა, როგორც ქართული მწერლობა იყო“¹⁰. რა შუაშია აქ „XIX საუკუნის პირველი ნახევარი“, როცა ჩვენ გარკვევით ვწერთ. „მაშინდელ საქართველოში“, რაც, ცხადია, გულისხმობს 1819—1821 წლებს, როდესაც „საქართველოს გაზეთი“ გამოდიოდა, და არა „XIX საუკუნის პირველ ნახევარს“.

ახლა ვნახოთ, 1819—1821 წლების საქართველოში არის თუ არა გაზეთი მთავარი კათედრა. ამ დროს საქართველოში მცხოვრებ ქართველ მწერალთაგან სახელმოხვეჭილი მხოლოდ ა. ჭავჭავაძეა, მაგრამ ჩვენთვის უცნობია 1819—1821 წლებში რამდენი ლექსი დაწერა მან. რა მდგომარეობაა წიგნის გამოცემის მხრივ? სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნუსხულია ამ პერიოდის 12 გამოცემა (ამათგან მხოლოდ 5 დაიბეჭდა საქართველოში), თანაც 6 სასულიერო ხასიათისაა. მათ ემატება „შეკრება რუსულთა უბნობათა...“, გ. ფირალოვის „თვთ მასწავლებელი...“ და „საზოგადო მდივნობა“, დ. ბაგრატიონის „წამება წმინდისა ქეთევან დედოფლისა...“, ოთხგვერდიანი „დადებულება...“ და ორგვერდიანი „საე-როო განცხადება მცხოვრებთადმი იმერეთისათა“¹¹. აშკარაა, თუ რამდენად მცირეა ნაბეჭდი პროდუქცია.

1819—1821 წლების საქართველოში არ არსებობდა თეატრი, არ იყო მძლავრი ლიტერატურული საკრებულო... და აი, ამ დროს რამდენიმე ასეულ ეგზემპლარად გამოდის ყოველკვირეული გაზე-

8 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 10.

9 ნ. ტაბიძე. დასახ. წიგნი, გვ. 105.

10 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 16.

11 იხ. ქართული წიგნი. ბიბლიოგრაფია, ტ. I, 1941, გვ. 90—94.

თი, რომელიც მთელ ქვეყანაში ვრცელდება. ფაქტი ჭიუტია და თეტიკური განცხადებით მისი უკუგდება შეუძლებელია.

აქ ერთი ჭეშმარიტებაც უნდა გავიხსენოთ. საზოგადოებრივი აზრი დამოკიდებულია მატერიალური მდგომარეობით განსაზღვრულ საზოგადოებრივ შეგნებაზე. ამიტომაც ანტაგონისტურ კლასებად და ფენებად დაყოფილ საზოგადოებაში ერთსა და იმავე საკითხზე შეიძლება საპირისპირო საზოგადოებრივი აზრი არსებობდეს. ვ. ი. ლენინი ერთმანეთისაგან განასხვავებს რევოლუციური ფენების საზოგადოებრივ აზრსა და ბურჟუაზიის საზოგადოებრივ აზრს. ასე რომ, საზოგადოებრივი აზრი მხოლოდ და მხოლოდ ერთსაზოგად არ უნდა წარმოვიდგინოთ. ოფიციალსაც შეუძლია შექმნას გარკვეული საზოგადოებრივი აზრი.

ა. კენჭოშვილს წერილის მერვე გვერდზე მოჰყავს „გამოცხადების“ ნაწყვეტი: „ბ. საკუთარი მმართველობის განწესებანი, ბრძანებანი და დადგენილებანი, რომელნიცა ეკუთვნიან ამ ქვეყნის დაპყრობასა და კეთილმდგომარეობასა“¹². სიტყვას „დაპყრობა“ სქოლიოს მანიშნებელი ციფრი უზის, სქოლიოში კი ვკითხულობთ: „ნ. ტაბიძის გასწორება: „დამყარებასა“¹³. გამოდის, რომ „ვენ შეგნებულად ვცვლით დოკუმენტის უმნიშვნელოვანეს ადგილს, რათა საკუთარი დებულება გავამართლოთ. ციტატების გაყალბება ნამდვილად დაუშვებელია. ამგვარ საქციელს ანტიმეცნიერულიც შეიძლება ვუწოდოთ და უფრო უარესიც. მაგრამ, თუ ვინ ცვლის ფრაზას, ამაში „გამოცხადების“ ყველა წამკითხველი ადვილად დარწმუნდება. იქ შავით თეთრზე წერია „დამყარება“ და არა „დაპყრობა“.

ამრიგად, ჩვენ კი არ გაგვიყალბებია ციტატა, არამედ ა. კენჭოშვილს!

როგორც ვხედავთ, „ზოგიერთი უზუსტობანი“ არ აღმოჩნდა უზუსტობა: ჩვენი მოკამათის გასწორებები უსაფუძვლოა. მამ რას გვაძლევს ა. კენჭოშვილის წერილი? იქნებ კარდინალურ საკითხზე ავტორმა ახალი თვალსაზრისი განავითარა? იქნებ ახალი დოკუმენტები გამოამუშეურა? იქნებ ორიგინალური ინტერპრეტაცია შემოგვთავაზა? აღნიშნულ წერილში ჩვენ ამის მსგავსი ვერაფერი ვიპოვეთ. ა. კენჭოშვილი ეყრდნობა სხვა მკვლევარებს და ეს დაყრდნობა ზოგჯერ მეტისმეტად თვალში საცემია. აი, ერთი მაგალითი:

12 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 8.

13 იქვე.

გაზეთის სახელწოდების შეცვლასთან დაკავშირებით ვითვალისწინებდით წინამორბედ მკვლევართა მოსაზრებებს და

ქართული
ენათმეცნიერება

ჩვენ ვწერდით:

„მეტამორფოზა განაპირობა არა ორგანოს პროგრამისა თუ ხასიათის შეცვლამ, არამედ დედნისა და თარგმანის დაახლოების ტენდენციამ“ 14.

ა. კენჭოშვილი წერს:

„...მეტამორფოზა: „საქართველოს გაზეთი“, — „ქართული გაზეთი“ განაპირობა მხოლოდ დედნისა და თარგმანის დაახლოების ტენდენციამ...“ 15

ა. კენჭოშვილის სტატიაში ძალზე ბევრი შეცდომაა. მოვიყვანთ ზოგიერთს. მკვლევარი წერს: „სწორად არის შენიშნული, რომ ქართულ ენაზე პირველი გაზეთის დაარსება განაპირობა მაშინდელი ქართველი და მაშინ საქართველოში მყოფი მოწინავე რუსი ინტელიგენციისა (ა. ჭავჭავაძე, თ. ი. ჭილაშვილი, დ. ზ. ორბელიანი, ა. ორბელიანი, გ. ავალიშვილი, დ. რექტორი, ა. გრიბოედოვი, ვ. ა. კიუხელბეკერი, ნ. ნ. მურავიოვი, დ. დავიდოვი...) და კავკასიის ცარისტული სამხედრო მმართველობის ინტერესთა აშკარა დამთხვევამ...“ 16.

პირველი ქართული გაზეთის დაარსების პერიოდში ვ. კიუხელბეკერი საქართველოში არ ყოფილა (ჩამოვიდა 1821 წლის დეკემბერში). არც დ. დავიდოვი მოღვაწეობდა მაშინ კავკასიაში (ჩამოვიდა 1826 წელს).

ა. კენჭოშვილი წერს: „...მალე აღადგინეს აღა-მაჰმად-ხანის მიერ დარბეული ვახტანგ VI-ისეული ქართული სტამბა და იწყეს ახლადდაარსებული გაზეთის გამოშვება“ 17. არც ეს შეეფერება სინამდვილეს. პირველი ქართული გაზეთი ვახტანგისეულ სტამბაში არ იბეჭდებოდა 18.

ა. კენჭოშვილი აღნიშნავს, რომ „1820 წლიდან „ქართული გაზეთის“ ფორმატი საკმაოდ გაზრდილია“ 19. მიემართოთ ფაქტებს. 1819 წლის ნომრებში სვეტის სიგანე 5 კვადრატია, სიმაღლე კი 15—16 კვადრატი. გვხვდება ისეთი გვერდებიც, სადაც სვეტის სიმაღლე 14,5 კვადრატია (მაგალითად, № 43, გვ. II, III). 1920 წლის № 46-ში სვეტის სიგანე 4,5 კვადრატია, სიმაღლე კი 14,5 კვადრატი. 1821

14 ნ. ტაბიძე. დასახ. წიგნი, გვ. 15—16.

15 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 6.

16 იქვე, გვ. 3—4.

17 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 4.

18 მ. გოცაძე. ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. 1, 1954, გვ. 108—109.

19 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 9.

წლის № 12-ში (გვ. 2) სვეტის სიგანე 4,5 კვადრატია, სიმაღლე კი 14,5 კვადრატი. როგორც ვხედავთ, ა. კენჭოშვილის ნათქვამი აქ დასტურდება.

უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ა. კენჭოშვილი ერთი მკვლევარის აზრს მეორეს მიაწერს, მეორისას — მესამეს და ა. შ. დავი-მოწმობთ მაგალითები. წერილის მეხუთე გვერდზე მას მოჰყავს შემდეგი ციტატა: „ქართული საზოგადოება ჯერ კიდევ ვერ აღმოჩნდა სათანადოდ მომზადებული გაზეთისათვის“, რომლის ავტორად იქვე ნ. ტაბიძეს ასახელებს, სინამდვილეში კი ეს სიტყვები პ. გუგუშვილს ეკუთვნის. პ. გუგუშვილს თავის გამოკვლევაში მომარჯვებული აქვს ვ. ი. ლენინის დებულება და წყაროზეც მიუთითებს — ლენინის თხზულებათა სათანადო ტომსა და გვერდს²⁰, ხოლო ა. კენჭოშვილი ამ დებულების ავტორად პ. გუგუშვილს ასახელებს²¹.

წერილში დამახინჯებულია გვარები, სახელები, სახელწოდებანი: დიმიტრი (ზურაბ) ორბელიანის ნაცვლად წერია დიმიტრი ზურაბის ძე ორბელიანი, ოანეხას ნაცვლად — ანეხა. ვალახიის ნაცვლად — მალახია და ა. შ. ცხადია, ყველას კორექტურულ შეცდომად ვერ მივიჩნევთ.

სამწუხაროდ, ა. კენჭოშვილის წერილში თითქმის ვერ ნახავთ სწორად მოყვანილ ციტატას. რაც მთავარია, ციტატების ამ დამახინჯებით მახინჯდება აზრიც. მაგალითად,

დედანში წერია:

ა. კენჭოშვილის ციტირებულში:

ა) გამომჟღავნდება ადგილობრივ მცხოვრებთა წადილი „დაახლოვონ თავნი თვისნი ჩვეულებათა შინა ერთა თანა ადრით უამითგან განათლებულთა“²².

ბ) „აპა მთიებამან დღისამან ხუთგზის განაცისკროვნა ღორიზონტი ძველისა სასაყდროსა ქალაქისა ბაგრატიონისა, რომელ...“²⁴

„დაახლოვონ ერთა თანა ადრით უამითგან ცნობილთაო“²³.

„აპა, მოგებამან დღისამან ხუთგზის განაცისკროვნა ღორიზონტი ძველისა სასაყდროისა ქალაქისა ბაგრატიონისაო“²⁵.

სიზუსტეს მოკლებულია სქოლიოებიც. არცთუ იშვიათად გაზეთის ნომერი არასწორად არის მითითებული. ზოგჯერ გვერდი შეცდომითაა დასახელებული (მაგალითად, № 21 სქოლიოს მიხედვით,

20 პ. გუგუშვილი. ქართული ჟურნალისტიკა, ტ. 1, 1941, გვ. 62.

21 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 5.

22 „გამოცხადება“.

23 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 8.

24 „საქართველოს გაზეთი“, 1819, № 19.

25 ა. კენჭოშვილი. დასახ. წერილი, გვ. 9.

ციტატა ამოდებულია ვ. ი. ლენინის თხზულებათა ოცდამეერთე / ტომის 114-ე გვერდიდან, ამ გვერდზე კი მსგავსი არაფერია. საქართველოს
ბიბლიოთეკა

კაცს შეიძლება ისეთი შთაბეჭდილება დარჩეს, რომ ა. კენჭო-
შვილს დაკვირვებით არც პირველი ქართული გაზეთი გადაუკით-
ხავს და არც მასთან დაკავშირებული დოკუმენტები. ასეთ ეჭვს აღ-
ძრავს, მაგალითად, შემდეგი საგულისხმო ფაქტი. წერილის მეორე
გვერდზე მოყვანილია „გამოცხადების“ ტექსტი: „საკუთარნი მმარ-
თველობის განწესებანი, ბრძანებანი და დადგენილებანი...“ დედანში
სიტყვა „ბრძანებანი“ არ არის, მაშ საიდან გაჩნდა იგი? საქმე ის
არის, რომ ა. კენჭოშვილი სარგებლობს არა უშუალოდ პირველ-
წყაროთი, არამედ პ. გუგუშვილის მიერ მოყვანილი ციტატით. პ.
გუგუშვილმა სიტყვა „განწესებანი“ განმარტა და განმარტება —
„ბრძანებანი“ — ფრჩხილებში ჩასვა. ა. კენჭოშვილს ფრჩხილები
მოუხსნია და მივიღეთ წარყვნილი ტექსტი.

ჩვენ გულდასმით გადავათვალიერეთ ა. კენჭოშვილის წერილი
და 14 გვერდზე 114 შეცდომა დავთვალეთ. სამწუხაროდ, „მცირედ
უზუსტობათა“ „გასწორებას“ არამცირედი უზუსტობანი მოჰყოლია.

სხვა ხასიათისაა შ. რატიანის წერილი „ქართული ჟურნალისტი-
კის საწყისებთან“²⁶. მკვლევარს კეთილი მიზანი ამოძრავებს—ხელი
შეუწყოს იმის დადგენას, თუ ვინ იყო „ქართული გაზეთის“
„მთარგმნელი და რედაქტორი“. შ. რატიანი გულდასმით ვაცნობია
უხვ მასალას და ორიგინალურ ჰიპოთეზას ვეთავაზობს.

როგორც ცნობილია, პირველი ქართული გაზეთის ნომრები
რუსულად მზადდებოდა და შემდეგ ითარგმნებოდა. ქართული ჟურ-
ნალისტიკის ისტორიკოსები პ. გუგუშვილი, მ. გოცაძე თუ სხვები
პირდაპირ აღნიშნავენ, რომ რედაქციის წევრთა, მთარგმნელთა
ვინაობა დაუზუსტებელია. ჩვენ შევეცადეთ რამდენადმე წინ წაგ-
ვეწია ძიება. თვით გაზეთის ნომრებისა და საარქივო მასალების შეს-
წავლის საფუძველზე გამოვთქვით ვარაუდი: „საფიქრებელია, რე-
დაქციის ერთ-ერთი ძირითადი წევრი ნაზარიშვილი (ნაზაროვი)
ყოფილიყო. ამ მოსაზრებას ამაგრებს შემდეგი გარემოება: გაზეთს
საქართველოს კორპუსის შტაბი გამოსცემდა, ხოლო კორპუსში
მთარგმნელად მუშაობდა კაპიტანი ნაზარიშვილი“²⁷.

შ. რატიანი წერს: „...ძნელად სარწმუნოა, რომ კორპუსის შტა-
ბის მთარგმნელს იმის დრო ჰქონდა, რომ მთელი გაზეთი ეთარგმნა

²⁶ შ. რატიანი, ქართული ჟურნალისტიკის საწყისებთან. — კრებულში:
„ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, I. 1977.

²⁷ ნ. ტაბიძე, დასახ. წიგნი, გვ. 78.

ქართულ ენაზე. ამასთან, შეძლებდა კი ქართულ ენაზე გაზეთის გამოცემას?! თუმცა, რაკილა კონკრეტული საბუთები არ მოგვეპოვებოდა, გამოორიცხული არაფერი არ არის და არც, ცხადია, ის რომ ნაზაროვი ყოფილიყო გაზეთის ქართულ ენაზე მთარგმნელი პირველ ხანებში მაინც“²⁸.

მკვლევარი არ უარყოფს ჩვენს ვარაუდს, თუმცა ძნელად სარწმუნოდ მიიჩნევს მას: კორპუსის შტაბის მთარგმნელს დრო არ ექნებოდა, მთელი გაზეთი ეთარგმნაო.

ჯერ ერთი, ჩვენ არსად გვითქვამს, რომ მხოლოდ ნაზარიშვილს უნდა ეთარგმნა მთელი ნომრები: ვარაუდი გამოვთქვით, რომ შეიძლება იგი რედაქციის ერთ-ერთი წევრი ყოფილიყო. მეორეც, დავუშვათ, რომ მხოლოდ მას ეკისრებოდა თარგმნა. ნუთუ პროფესიით თარჯიმანი მთელი კვირის განმავლობაში (შეთავსებით) ვერ შეძლებდა საწერი თაბახის ოთხი-ხუთი გვერდის შესავსები მასალის თარგმნას? (პირველი ქართული გაზეთი მცირეფორმატიანი იყო; მის ერთ ნომერს დაახლოებით 18-ჯერ ნაკლები მასალა სჭირდებოდა, ვიდრე დღევანდელ „კომუნისტს“).

შ. რატიანის წერილიდან ყურადღებას იპყრობს ნაზარიშვილის შესახებ ნათქვამი შემდეგი ფრაზაც: „ამასთან, შეძლებდა კი ქართულ ენაზე გაზეთის გამოცემას?!“.

ჩვენ არსად გვიწერია, თითქოს ნაზარიშვილს გაზეთის გამოცემა ეკისრებოდა. ამას ვერც ვიტყოდით, რადგან ამგვარი ჰიპოთეზისათვის ხელჩასაჭიდი მასალა ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება.

შ. რატიანის „... ვარაუდით, „ქართული გაზეთის“ მთარგმნელი და რედაქტორი უნდა ყოფილიყო თავის დროისათვის დრმად განსწავლული, მრავალი ენის მცოდნე... ერუდირებული და მოუღალავი მოღვაწე — ნიკოლოზ დავითის ძე ჩუბინაშვილი (ჩუბინოვი)“²⁹. უპირველეს ყოვლისა, გასარკვევია, ვინ იყო ნ. ჩუბინაშვილი — მხოლოდ მთარგმნელი, თუ რედაქტორიც? ეს პრინციპული საკითხია. როგორც ცნობილია, გაზეთის გამოცემას ხელმძღვანელობდა სამხედრო შტაბი. ის ზრუნავდა თანამშრომელთა მოზიდვისათვის, მასალათა მოპოვებისათვის, გაზეთის გავრცელებისათვის და, რაც მთავარია, ნომერთა რუსული პირის შედგენისათვის. მაშ რა ეკისრებოდა „მთარგმნელ-რედაქტორს“? მას არ ხელუწიფებოდა ახალი მასალების მოპოვება და ნომერში ჩართვა, არც რუსული პი-

28 შ. რატიანი. დასახ. წერილი, გვ. 207.

29 იქვე, გვ. 211.

რის შემოკლება, არც კომენტარების დართვა. მაშ რაში გამოიხატებოდა მისი რედაქტორობა? მკვლევარი ფიქრობს, რომ „მთარგმნელ რედაქტორს“ ცვლილებები შეჰქონდა მასალათა განლაგებაში. ჯერ ერთი, საიდან ჩანს, რომ რუსულ პირში სხვაგვარად იყო მასალები დალაგებული და ქართულში — სხვაგვარად? ამის დამამტკიცებელი დოკუმენტი არ არსებობს. მეორეც, თუნდაც დადგინდეს, რომ მთარგმნელს ცვლილებები შეჰქონდა მასალათა განლაგებაში, ეს მაინც საკმარისი არ არის რედაქტორად მისი გამოცხადებისათვის.

როგორც ვხედავთ, ნ. ჩუბინაშვილის რედაქტორობა არ მტკიცდება.

ახლა ვნახოთ, იყო თუ არა იგი აღნიშნულ გაზეთში მთარგმნელი. შ. რატიანს თავისი ვარაუდის გასამაგრებელ მთავარ საბუთად ის მიაჩნია, რომ ნ. ჩუბინაშვილი განათლებული, ენების ბრწყინვალე მცოდნე, ნიჭიერი მთარგმნელი და ამასთანავე საზოგადო მოღვაწეთაგან თუ სახელმწიფო მოხელეთაგან დაფასებული პიროვნება იყო. ვფიქრობთ, ასეთი ვარაუდი ამით ვერ დასაბუთდება, საამისოდ უფრო ხელშესახები, კონკრეტული არგუმენტებია საჭირო.

აქვე იხადება შემდეგი კითხვა: რამდენად ბუნებრივია, რომ შტაბის ხელმძღვანელობას სამხედრო უწყებაში მომუშავე მთარგმნელებისათვის, რომელთა გამოყენება ზედმეტი ხარჯის გარეშე შეიძლებოდა, გვერდი აეველო, სამოქალაქო უწყებიდან მოეწვია პიროვნება და მისთვის ჯამაგირიც ეძლია, მაშინ, როცა გაზეთის ფინანსური მდგომარეობა არასახარბიელო იყო?

განვიხილოთ მეორე საბუთიც. 1821 წელს „ქართული გაზეთის“ (№ 12) ფურცლებზე დაიბეჭდა შენიშვნა: „კორპუსის სამხედრო ტიპოგრაფიაში დაიბეჭდა რუსული და ქართულები უბნობა, წოდებით: თვთ მასწავლებელი რუსულის ენისა, თვთო წიგნი ამა უბნობათა ისყიდების მასვე ტიპოგრაფიაში ექვს შაურ თეთრ ფულად. ამ წიგნში რუსულნი ლექსნი დაწერილ არიან ქართულის ასოებით და ამისთჳს იგი უსარგებლეს არს რუსულის კითხვის უცოდინართათჳს“. ამ ინფორმაციის გამო, შ. რატიანი წერს: „აქ ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ სხვა შემთხვევაში ამ ტიპის განცხადება-რეკლამები გაზეთში საერთოდ არ დაბეჭდილა. იმ ხანებში, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ათასგვარი „რაზღავორები“ და სხვ. გამოდიოდა. მათ შორის ზოგი პრემირებულიც, მაგრამ გაზეთს ყურადღება არ მიუქცევია მისთვის. აშკარაა, რომ ამ განცხადება-რეკლამის უკან დაინტერესებული პირი უნდა იდგეს. ამავე დროს, ეს პიროვნება რედაქციისა და შტაბის ხელმძღვანელობასთან დაახლოებული უნდა

იყოს. სხვაგვარად შეუძლებელია გაზეთის ფურცლებზე „შემთხვე-
ვით“ მოხვედრილიყო რაიმე მასალა“³⁰.

შ. რატიანის აზრით, შესაძლებელია შენიშვნის უკან იდგეს თვით ნ. ჩუბინაშვილი — ავტორი ინფორმაციაში მოხსენებული წიგნისა. ამრიგად, გამოდის, რომ ნ. ჩუბინაშვილის პირველ წიგნზე, რომელიც 1819 წელს დაიბეჭდა, გაზეთს ხმა არ ამოუღია, მეორისათვის კი ინფორმაცია მიუძღვნია. ეს თურმე იმით უნდა აიხსნას, რომ 1819 წელს ნ. ჩუბინაშვილს გაზეთთან კავშირი არ ჰქონია, ხოლო 1820 წლის მეორე ნახევრიდან რედაქციის თანამშრომელი გამხდარა და საკუთარი წიგნის რეკლამირებაც შეეძლო.

უპირველეს ყოვლისა გასარკვევია, „თვითმასწავლებელი“ ნ. ჩუბინაშვილმა შეადგინა, თუ არა. ამასთან, მართლაც „ჩვეული გულმოდგინებით“³¹ იმუშავა მის შედგენაზე?

უნდა ითქვას, რომ ეს წიგნი ნ. ჩუბინაშვილს სხვებმაც მიაკუთვნეს. მაგალითად, ჯ. ვათეიშვილი მას თვლის „უბნობანის“ მეორე გამოცემად“³². ეს შეხედულება გაიზიარა შ. რატიანმაც, რომელიც აცხადებს: „რუსული ენის თვითმასწავლებელი“ არსებითად „შეკრება რუსულთა უბნობათა“-ს მე-2, გადამუშავებული გამოცემაა“³³.

ახლა მოვუსმინოთ ნ. ჩუბინაშვილის ბიოგრაფს ა. ცაგარელს, რომელსაც მის შესახებ ხელთ ჰქონდა უამრავი დოკუმენტი. სინოდის ობერპროკურორ გოლიცინისათვის 1827 წელს ნ. ჩუბინაშვილს მიუმართავს განცხადებით, რომელშიც ის წერდა: საქართველოს ეგზარქოსის დავალებით მე შევადგინე რუსულ-ქართული სასაუბრო, ხოლო ჩემმა ძმამ იასემ — ქართული გრამატიკაო, წიგნები თბილისში დაიბეჭდა და ჰონორარიც მივიღეთო. ეს სახელმძღვანელოები მეორეჯერაც (1826 წ.) დაიბეჭდა მოსკოვში და გთხოვთ გაცეთ განკარგულება, რათა წიგნებიდან მიღებული შემოსავლის ნაწილი ჩემს ძმისწვილებს დავითსა და ევგენის მიეცესო“³⁴.

მაშასადამე, „უბნობანი“ პირველად 1819 წელს გამოსულა, მეორედ კი 1826 წელს. ამას წერს თვით ნ. ჩუბინაშვილი და შეცდომა გამორიცხებულია. თუ ეს ასეა, 1821 წელს დაბეჭდილი „თვითმასწავლებელი“ არ ყოფილა „უბნობათა“ მეორე გამოცემა.

30 შ. რატიანი. დასახ. წერილი, გვ. 211.

31 იქვე, გვ. 215.

32 Д. Ватейшвили. Русская общественная мысль и печать на Кавказе, М., 1973, стр. 107.

33 შ. რატიანი. დასახ. წერილი, გვ. 215.

34 А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности, т. I, выпуск III, 1894, стр. LX.

დაეუშვათ, რომ ეს საბუთი ანგარიშგასაწევი არ არის, და სხვა მხრივ წარმართოთ კვლევა, შევუპირისპიროთ ერთმანეთს 1819 წლის „უბნობანი“ და 1820—1821 წლების მიჯნაზე გამოსული „თვითმასწავლებელი“. ეს უკანასკნელი ნამდვილად ეყრდნობა „უბნობანს“. უფრო მეტიც, მის მასალას იყენებს, მაგრამ რამდენადმე ემიჯნება კიდევ. ჩვენი ყურადღება მიიპყრო იმ განსხვავებებმა, რომლებიც ამ ორ წიგნს შორის იგრძნობა. დავიმოწმებთ ერთი და იმავე ფრაზების განსხვავებულ თარგმანებს:

	„უბნობანი“:	„თვითმასწავლებელი“:
Пасмурная погода	მოდრუბლული ტაროსია (გვ. 60)	მოდრუბლული დღეა (გვ. 10)
Сырая погода	ნოტიო ტაროსია (გვ. 60)	ნოტიო ჰაერია (გვ. 10)
Весьма нездоровая погода	ძრიელ მაწყინარი ტაროსია (გვ. 63)	ძლიერ მაწყინარი ჰაერია (გვ. 10)
Дай белые салфетки	მაიტა თეთრი კელსახოცები (გვ. 118)	მაიტა თეთრი სალფეტკები (გვ. 18)
Стол уже накрыт	სტოლი კიდევ გაშლილია (გვ. 119)	სტოლი კიდევ დადგმულია (გვ. 19)
Покорнейше благодарим за хлеб, за соль	უმორჩილესად გმადლობთ პურ მარილისათვის (გვ. 124)	უმდაბლესად გმადლობთ პურმარილისათვის (გვ. 21)
Дайте нам вина хорошего	მოგვართვით ჩვენ კარგის ღვინისა (გვ. 141)	მოგვიტანე ჩვენ კარგის ღვინისა (გვ. 23)
Сними со свечи	მოუღუნე სანთელს (გვ. 144)	სანთელს ცხვირი მოსჭერ (გვ. 24).

ორივე წიგნს დართული აქვს ლექსიკონი და ზოგიერთი სიტყვა აქაც განსხვავებულად არის თარგმნილი. მოვიყვანოთ ორიოდ მაგალითი:

	„უბნობანი“:	„თვითმასწავლებელი“:
Рюмка	სირჩა (გვ. 150)	რუმკა (გვ. 29)
Пол	იატაკი (გვ. 157)	პოლი (გვ. 31).

განა დასაჯერებელია, რომ ნ. ჩუბინაშვილმა 1819 წელს სწორად თარგმნა ეს სიტყვები, ხოლო 1820 წელს მცდარად? ან იქნებ თვალსაზრისი შეიცვალა? ეს გამორიცხებულია, რადგან „უბნობანის“ მეორე გამოცემაში (1826 წ.) ჩვენ მიერ ციტირებული ყველა მაგალითი უცვლელად არის დატოვებული. უფრო მეტიც, ზოგიერთი ფრაზა „თვითმასწავლებელში“ უკეთესადაც კია თარგმნილი, ვიდ-

რე „უბნობანში“, მაგრამ ნ. ჩუბინაშვილი არ ცნობს ამ გასწორებებს და წიგნის მეორე გამოცემაში ხელუხლებლად ტოვებს წიგნის პირველი გამოცემის ტექსტს. მაგალითები:

„უბნობანი“: „თვითმასწავლებელი“:

Делаете ли вы движение?	ხომ ეწყობით მოძრაობას? (გვ. 104)	ხომ მოძრაობთ? (გვ. 13)
У нас самый простой обед	ჩვენ გვაქვს თუთ დაბალი (გვ. 117)	მე მაქვს უბრალო სადილი (გვ. 16).

ხაზგასასმელია შემდეგიც: „უბნობანში“ და „თვითმასწავლებელში“ ერთი და იმავე სიტყვების ორთოგრაფია განსხვავებულია. მაგალითები:

„უბნობანი“: „თვითმასწავლებელი“:

თქვენ ძალიან გამხდარი ლები გაქუსთ (გვ. 9).	მაგალითად	თვალეზი გაქუსთ (გვ. 1).
მე თვითონ არ ვიცი (გვ. 9).		მე თვითონ არ ვიცი (გვ. 1).
წვამ, წვამა მოდის (გვ. 60).		წვიმს, წვიმა მოდის (გვ. 10).

ამჯერად არსებითი ის კი არ არის, თუ რამდენად ზედმიწევნით იცავს ნ. ჩუბინაშვილი მართლწერას (გადახრები ნამდვილად გვხვდება), არამედ ის, თუ რამდენად განსხვავდებიან ამ მხრივ ერთმანეთისაგან „უბნობანი“ და „თვითმასწავლებელი“.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „თვითმასწავლებელში“ ბევრი კორექტურული შეცდომაა. არცთუ იშვიათად თავებიც არ არის შესაფერისად გამიჯნული (მაგალითად, წინა თავიდან მომდევნოში გადმოდის თემატურად განსხვავებული ორი-სამი ფრაზა და ა. შ.).

ყოველივე ზემოთქმულიდან, ვფიქრობთ, აშკარაა, რომ „თვითმასწავლებელზე“ ნ. ჩუბინაშვილის გულმოდგინედ მუშაობის რაიმე კვალი არ ჩანს და, საერთოდ, ამ წიგნს მისი ხელი არ ეტყობა.

როგორც ვხედავთ, შ. რატიანის მეორე საბუთიც საეჭვო ხდება.

დასასრულს ერთ გარემოებაზეც უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. შ. რატიანი წერს, რომ გაზეთს ორი მთარგმნელი უნდა ჰყოლოდაო: „ერთი — ვიდრე ეწოდებოდა „საქართველოს გაზეთი“, ხოლო მეორე, როცა სახელწოდება „საქართველოს გაზეთი“ შეიკვალა სახელწოდებით — „ქართული გაზეთი“³⁵. აქედან გამომდინარეობს, რომ 1821 წლის მეთორმეტე ნომრის მთარგმელადაც ნ. ჩუბინაშვილი უნდა მივიჩნიოთ. ეს კი შეუძლებელია. განა ისეთი

35 შ. რატიანი. დასახ. წერილი, გვ. 211.

ბრწყინვალე მთარგმნელი, როგორც ნ. ჩუბინაშვილი იყო, ერთსა და იმავე გვერდზე იხმარდა შემდეგ ფორმებს: „მინგრელია“^{არქივის} „მინგრელო“, ან კიდევ, განა ის დაწერდა: „ლორდქიფანიძე“, „ჩიკოანი“, „ჩუმბურაძე“ და მისთანათ? ^{გვ. 111-112} 36.

ეს ფაქტები პირდაპირ ღალატებენ, რომ ნ. ჩუბინაშვილი არ არის 1821 წლის მეთორმეტე ნომრის მთარგმნელი.

ამრიგად, პირველი ქართული გაზეთის რედაქციის შემადგენლობა და მთარგმნელთა ვინაობა კვლავ ბურუსითაა მოცული. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ შეიძლება არ იზიარებდნენ მეცნიერის ვარაუდს, მაგრამ ეს ჩრდილს როდი აყენებს მის პრესტიჟს. შ. რატიანის სწრაფვა უთუოდ მხარდასაჭერია. კვლევა უნდა გაგრძელდეს.

თეიოშრაჲ დიდამიოზილი, გიორგი ჯავახიშვილი

ზოგირთი ჟურნალისტური ცნების მართებული გაგებისათვის

ცხოვრების მძაფრი განვითარება ჟურნალისტთა წინაშე ახალ-ახალ პრობლემებს აყენებს. მკითხველმა — კომუნისტური საზოგადოების აქტიურმა მშენებელმა — დღეს გაცილებით მეტი იცის, ვიდრე გუშინ იცოდა. იზრდება მისი ინტერესები და მოთხოვნილებები. მას სურს იცოს იმ მოვლენათა კურსში, რომლებიც ხდება როგორც მის ქვეყანაში, ისე საზღვარგარეთაც. ვ. ი. ლენინი წერდა: «Наше государство сильно сознательностью масс. Оно сильно тогда, когда массы все знают, обо всем могут судить и идут на все сознательно»¹.

დრო, რომელიც სწრაფად მიედინება და მაქსიმალურად გადატვირთულია სხვადასხვაგვარი ინფორმაციით, უკუაგდებს მოსაუბრესთან — მკითხველთან დიდაქტიკური მიდგომის წინანდელ პრინციპებს. თვით ცნება თანამოსაუბრისა უკვე ვარაუდობს მკითხველის იმ მოთხოვნას, რომ მასთან თანასწორუფლებიან საუბარს უნდა ეწეოდნენ. მიუხედავად ამისა, მკითხველი მაინც რჩება რეციპიენტად, — ინფორმაციის მიმღებად.

პუბლიცისტიკის ძირითადი სოციალური დანიშნულება საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებაა². ამ დებულებაზე ყურადღების გამახვილებამ აზრთა სხვადასხვაობაც კი გამოიწვია პუბლიცისტიკის თეორიაში, თუმცა იგი პრინციპულად ახალ სრულიად არ არის. ჯერ კიდევ 1850 წელს კ. მარქსი და ფ. ენგელსი პუბლიცისტიკას ყველაზე მარჯვე სფეროდ მიიჩნევდნენ საიმისოდ, რომ «Оказывать постоянное и глубокое влияние на общественное мнение»³.

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 35, стр. 21.

² Е. П. Прохоров. Публицистика в жизни общества, м., 1968, стр. 6.

³ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., изд. 2, т. 7, стр. 546.

ყოველგვარ საზოგადოებას ესაჭიროება ინფორმაციისა და პროპაგანდის ისეთი საშუალებანი, რომლებიც სახელმწიფო აპარატს დახმარებას გაუწევენ გაავრცელოს თავისი გავლენა ხალხის თოეს მასებზე. სოციალისტურ საზოგადოებაში მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის საშუალებანი ეხმარებიან პარტიას მიიზიდოს მშრომელები კომუნისტურ მშენებლობაში შეგნებული მონაწილეობისათვის, აღზარდოს ისინი კომუნისტური მსოფლმხედველობით, მოახდინოს ახალი ადამიანის ფორმირება.

სოციალისტურ მშენებლობაში პრესის აქტიური მონაწილეობის ტრადიციებს ჯერ კიდევ პირველ ხუთწლედში ჩაეყარა საფუძველი. თანამედროვე პუბლიცისტიკა ღირსეულად და ეპოქის შესატყვისად განაგრძობს ამ ტრადიციებს, სრულად ასახავს ჩვენი ხალხის შრომით გმირობას. მტკიცედ დამკვიდრდა ჩვენი ქვეყნის გაზეთებისა და ჟურნალების ფურცლებზე მრავალი ისეთი მეტად საჭირო რუბრიკა, როგორცაა, მაგალითად, „ახალგაზრდობა და ხუთწლელი“, „ადამიანი და მისი საქმენი“ და სხვ.

პუბლიცისტიკა ყოველთვის დგას იდეოლოგიური მუშაობის წინა ხაზზე. იგი უნივერსალურია იმ გაგებით, რომ ედრთდროულად წარმოდგენს როგორც აგიტაციის, ასევე პროპაგანდის საშუალებას. მისი მხედველობის არეში მოქცეულია საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარე: პოლიტიკა, ეკონომიკა, მეცნიერება, კულტურა, მორალი და ა. შ.

ადამიანის სულიერ მოთხოვნილებად გადაიქცა თუნდაც მინიმალური, დილექტანტური კომპეტენტურობა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. როგორც ე. პრონინი შენიშნავს, „თანამედროვე ადამიანისათვის რაიმე საკითხის, მოვლენის ცოდნა-არცოდნა არის საკითხი თავისი პიროვნების სრულფასოვნად ან არასრულფასოვნად აღქმისა“⁴.

ჟურნალისტების უმთავრესი ამოცანაა საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება, რაც მრავალფეროვან რთულ პრობლემებთან და საზოგადოებრივ მექანიზმთან არის დაკავშირებული. მაგრამ ამჟერად ჩვენ მიზნად ვისახავთ შესაძლებლობისდაგვარად განვიხილოთ ცნებები „საზოგადოებრივი აზრი“ და „მკითხველის ინტერესი“, რომელთაღმი დაინტერესებას იჩენენ სხვადასხვა სპეციალობათა წარმომადგენლები. ეს ინტერესი, პირველ ყოვლისა, აიხსნება იმით, რომ ჯერჯერობით არა გვაქვს მათი არსის დამაჯერებელი განმარტება.

⁴ Е. И. Пронин. Печать и общественное мнение, М., 1971, стр. 15.

მკითხველი მიზანმართული ზემოქმედების ობიექტია; პარტიის წარმართავს ინფორმაციის საშუალებათა მუშაობას, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა მუშაობის მეთოდები უზრუნველყოფენ მკითხველთა (მსმენელთა) ინფორმირებას. იქმნება დამაკავშირებელი ჯაჭვი: პარტია (მთავრობა) — მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის საშუალებანი — მკითხველი (მსმენელი). ამჯერად ჩვენ გვაინტერესებს ამ ჯაჭვის ერთი რგოლი, კერძოდ, მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის საშუალებანი — მსმენელი (მკითხველი). ბევრი სოციოლოგი და ჟურნალისტიკის თეორეტიკოსი ასე განმარტავს ამ რგოლს: „მასობრივი ინფორმაცია, პროპაგანდა — საზოგადოებრივი აზრი“.

მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის სისტემა ერთიანი კომუნიკაციური სისტემაა. იგი ეყრდნობა მართვის მეცნიერულ პრინციპებს და ემსახურება ერთადერთ მიზანდასახულობას — გეგმაზომიერად, სისტემატურად იქონიოს ზეგავლენა მასობრივ აუდიტორიაზე, გაავრცელოს და განამტკიცოს კლასობრივი იდეოლოგია. ჟურნალისტიკური ინფორმაცია (სისტემის ფუძე) გამტარებელია აზრებისა, რომლებსაც „ნებაყოფლობით იზიარებენ ერთიანი სოციალური ინტერესებით განმტკიცებული საზოგადოების წევრები“⁵.

აღსანიშნავია ამ სისტემის კიდევ ერთი თვისება — მისი „შემეცნებითი ენერგია“⁶. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი გვაწვდის ცოდნას საგნებზე, მოვლენებზე, ადამიანებზე. დამაკავშირებელი რგოლის როლი მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს აკისრებს იმას, რომ მიაწოდოს ხალხს პარტიისა და მთავრობის ღირებულებები, დადგენილებები და სხვა. სწორედ მასობრივი ინფორმაციისა და პროპაგანდის საშუალებანი წარმოადგენენ საბჭოური ცხოვრების საზოგადოებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთ რეგულატორს.

ქვეშარიტი ჟურნალისტი, რომელსაც ნათლად აქვს წარმოდგენილი თავისი სოციალური დანიშნულება, ესმის თავისი მკითხველის სურვილები და უნარი შესწევს უხელმძღვანელოს საზოგადოებრივი აზრის საჭირო კალაპოტში ჩაყენებას, ყოველთვის ჭეშორონად გაართმევს თავს მის უმთავრეს მოვალეობას: „მარქსიზ-ლენინიზმის იდეების პროპაგანდას, შეურიგებელ შეტევით ბრძოლას ბურჟუაზი-

5 Р. А. Борецкий. Проблемы информации в печати, М., 1971, стр. 281.

6 М. С. Черепахов. Проблемы информации в печати, М., 1966, стр. 93—94.

ული და რევიზიონისტური იდეოლოგიის წინააღმდეგ“⁷. რაღა თქმა უნდა, მთავარი ფაქტორთაგანია წერის უნარიც. «Брать нелитераторов (в журналистику) я считаю прямо развратом и неоправданным перед партией делом»,⁸ — აღნიშნავდა ლენინი.

ბეჭდვითი სიტყვის წინაშე მდგარი ახალი პრობლემების გადაწყვეტა მხოლოდ და მხოლოდ პროფესიონალი ჟურნალისტების ძალით შეუძლებელია. ნებისმიერი გაზეთის ზემოქმედების, მისი გამოსვლების კომპეტენტურობის და, საერთოდ, ბეჭდვითი სიტყვის ეფექტიანობის ზრდა ბევრად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რაოდენ ფართო და მყარია მისი კავშირი მკითხველთან, ვინ არიან მის მიერ მოწვეული ავტორები, — აქტივი და რამდენად სისხლსავსედ და ზუსტად გამოსახავს იგი საზოგადოებრივ აზრს.

ჟურნალისტური საშუალებანი და საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება უწყვეტ დიალექტიკურ კავშირში არიან ურთიერთთან. ამ ცნობილი ფაქტის შესახებ ლაპარაკი იმიტომ არის საჭირო, რომ, როგორც უკვე შენიშნულია, მათი დიალექტიკური ურთიერთკავშირი ხშირად ჯეროვნად არ არის შეფასებული. ზოგიერთი მკვლევარის ინტერესი და ყურადღება გამახვილებულია მარტოოდენ ფორმებზე, პირობებზე, აუდიტორიაზე, მასების შეგნებაზე ზემოქმედების მეთოდებზე. ყველაფერი ეს, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია, მაგრამ ჩვენი ბეჭდვითი სიტყვა იყო და რჩება საერთო პარტიულ-სახალხო ტრიბუნად, მასებთან პარტიის კავშირის განმტკიცების, მათი პრაქტიკული გამოცდილების შესწავლის ერთ-ერთ იარაღად, სახელმწიფო, საზოგადოებრივი საქმეების, სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი განვითარების, მართვაში მასების სულ უფრო ფართოდ ჩასაბმელ საშუალებად⁹.

შევეცადოთ გავერკვეთ საზოგადოებრივი აზრის წარმოქმნის მექანიზმში. გამოვდივართ ფორმულიდან: ინფორმაციის საშუალებათა კომპლექსი — ინფორმაციის პროცესი — მასებზე ზემოქმედება (აზრის ფორმირება).

საზოგადოებრივი აზრი სოციოლოგიას გამოყავს საზოგადოებრივი შეგნების სტრუქტურრიდან. ე. პრონინის თქმით, „ძნელად თუ შეიძლება საზოგადოებრივი აზრის მიკუთვნება საზოგადოებრივი შეგნების რომელიმე ფორმისათვის“¹⁰; იგი საზოგადოებრივი აზრის თვითშეგნებასთან გაიგივების წინააღმდეგია. მაგრამ თითქმის საპი-

⁷ სკკპ XXIV ყრილობის მასალები, თბილისი, 1971, გვ. 256.

⁸ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 44, стр. 169.

⁹ Г. М. Кондратенко. Идеино-теоретическая основа газетного поиска, «Вестник МГУ», серия XI (журналистика), 1972, № 2, стр. 10—11.

რისპირო შეხედულებას გვთავაზობს ა. ულედოვი¹¹, რომლის პროგნოზისადაც ჩვენ არ ვიზიარებთ. თუკი არის რაიმე კავშირი მასობრივ შეგნებასა და აზრს შორის, მხოლოდ ის, თუ როგორ მოქმედებს ერთი მეორეზე. საზოგადოებრივ აზრში, გარდა შეგნების ამორჩევი ელემენტებისა (მომხმარებელთა მოთხოვნა, მკითხველთა ინტერესები, პროფესიული ორიენტაცია, ასაკობრივი თავისებურება), ვლინდება ადამიანთა სოციალური დამოკიდებულება მათი სულიერი და მატერიალური მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი პრობლემებისადმი. სწორედ ეს არის „არსებითი ნიშანი მისი ფუნქციონირებისა, როგორც სოციალური მართვის ფაქტორისა“¹². საზოგადოებრივი აზრისა და მასობრივი ინფორმაციის არხებს შორის თანამოქმედებისას, კომუნიკატორის თვალსაზრისით, მთავარია საზოგადოებრივი აზრის მისთვის საჭირო მიმართულებით მიმართვის ანუ პროპაგანდის ფორმირების ფუნქცია¹³. საინტერესოა რ. ბორეცკის მიერ კომუნიკაციის როგორც თანმიმდევრული პროცესის გარკვეული სქემით გამოსახვა: ობიექტური სამყარო (ბუნება, საზოგადოება) რეალურ კლასობრივ სტრუქტურაში როგორც სიგნალების მატარებელი—საზოგადოებრივი აზრი როგორც ასიმილატორი—იდეოლოგია, როგორც საზოგადოებრივი შეგნების სფერო, გამორჩევის შედეგი—კომუნიკატორი, რომელიც თავისი იდეური და პარტიული პოზიციის შესაბამისად არჩევს, აყალიბებს და აფორმებს მიღებულ ცნობათა ნაკადს—არხი, როგორც ფაქტორი ინფორმაციის სპეციფიური მიწოდებისა, მისი ჩამოყალიბებისა და, ამას გარდა, აუდიტორიის დიფერენციაციისა—არხით ინფორმაციის სვლა—რეციფიენტი¹⁴.

ამ სქემის გაზეთისადმი დაქვემდებარებით მივიღებთ შემდეგს: მკითხველმა იცის ცხოვრება, აღიქვამს მას (სუბიექტურად), მას ყველაფერზე თავისი აზრი აქვს, თავისი პოზიციიდან უდგება ამა თუ იმ ცნობის გამორჩევას. და თუ ყურნალისტი კარგად, მარჯვედ შეადგენს და მიაწვდის მას ტექსტს, მაშინ მკითხველი აღიქვამს იმ ინფორმაციასაც, რომელსაც უხეიროდ შედგენის შემთხვევაში გამოტოვებდა.

რ. ბორეცკის ეს სქემა არ ტოვებს ადგილს საკუთრივ „საზოგა-

¹⁰ Е. И. Пронин. Печать и общественное мнение, М., 1971, стр. 108.

¹¹ А. К. Уледов. Общественное мнение советского общества, М., 1963, стр. 102.

¹² А. И. Прокожин. Методологические проблемы исследования общественного мнения, «Вопросы философии», 1969, № 2, стр. 66.

¹³ См. указ. статью Р. Борещкого, стр. 290.

¹⁴ См. указ. статью Р. Борещкого, стр. 309.

დღებრივი აზრისათვის“, არ გვიჩვენებს, როდის ყალიბდება გაზეთის მიერ საზოგადოებრივი აზრი, არ უპასუხებს კითხვებზე: „ჩვენს თუ არა გაზეთი რაიმე ახალს საზოგადოებრივ აზრში, მკითხველს მოქმედებაში? მიჰყავს თუ არა მკითხველი სოციალური არსებობის იმ გზებით, რომლებიც პარტიისა და მთავრობის მიერ არის დასახული? თუ იგი თვითონ მიჰყვება მკითხველს, რომელმაც ყველაფერი იცის, ყველაფერი ესმის და ყველაფრის შესახებ აქვს თავისი აზრი? რ. ბორეცკის ამ სქემის გაურკვევლობას ვერ შველის იმის მტკიცება, რომ არსებობს „უკუკავშირი“ (ანუ ჯაჭვი: მკითხველი — გაზეთი), რადგან საზოგადოებრივი აზრის ცნების არსის გაგება მასში მაინც ღიად რჩება.

ამ ცნების ჭეშმარიტი არსი იმალება მართვის უსაზღვროდ მართვ ფორმულირებაში: სწრაფვა—ჩამოაყალიბოს აუდიტორიის შეგნება მისი დონის გათვალისწინებით და მასზე სხვა წყაროების ზემოქმედების ცოდნით. ხოლო მართვა მთლიანად დამოკიდებულია კომუნიკაციური კავშირის საწყისი პოზიციისაგან (გაზეთი-მკითხველი); როგორც იქნება მასობრივი ინფორმაციის და პროპაგანდის ამ საშუალების ფუნქციონირება, ისეთივე იქნება კომუნიკაციური ექო—საზოგადოებრივი (მკითხველთა) აზრი.

მასობრივ მკითხველზე გაზეთის ზემოქმედების ფორმებისა და მეთოდების შესწავლისას, ჩვენი აზრით, საჭიროა დიდი ყურადღება დაეთმოს მკითხველთა ინტერესებს.

გაზეთის ყველა ნომერში მოთავსებული უამრავი ინფორმაციიდან მკითხველი, რა თქმა უნდა, ყველაფერს არ კითხულობს, ბევრ მათგანს უყურადღებოდ ტოვებს. ამასთან ერთად, საბჭოთა ჟურნალისტიკის უმთავრესი ამოცანა ისაა, რომ შეუქმნას მკითხველს მყარი ინტერესი სწორედ იმ ინფორმაციისადმი, რომელიც აუცილებელია იმისათვის, რომ მიღწეული იქნეს ძირითადი მიზანი, — მოხდეს პიროვნების ორიენტირება საზოგადოებისათვის საჭირო მიმართულებით. ამაშია ბეჭდვითი სიტყვის ეფექტურობის არსი.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში სიტყვა „ინტერესი“ ასეა განმარტებული: „1. რისამე ვაგების, გაცნობის, შესწავლის სურვილი; 2. მიზანი, მისწრაფება, მოთხოვნილება“ (ტომი IV, 1955, გვ. 756).

„ინტერესი“ როგორც კატეგორია, საკმაოდ საფუძვლიანად არის შესწავლილი ფილოსოფოსების, სოციოლოგების, ეკონომისტებისა და ფსიქოლოგების მიერ, უფრო ნაკლებად კი — ჟურნალისტიკის თეორეტიკოსთა მიერ.

ამ უკანასკნელთაგან „ინტერესი“ როგორც კატეგორია, შეიძ-

ლება ითქვას, ყველაზე საფუძვლიანად ე. პრონინს აქვს შესწავლილი. მისი შეხედულებით, „ინტერესი“ ყოველთვის თავსდება სუბიექტურსა და ობიექტურს შორის არსებულ მიჯნაზე. ის არის ინტერესი, რომელიც სუბიექტურისა და ობიექტურის და ამიტომ ყოველთვის რჩება ადამიანის მოქმედების ღრმა რეგულატორად მის ყოველგვარ გამოვლინებაში“¹⁵.

სოციოლოგი ა. ზღრავომისლოვი „ინტერესის“ სტრუქტურაში გამოყოფს ოთხ ძირითად მომენტს: 1. სუბიექტის სოციალური მდგომარეობა, 2. მდგომარეობის აღქმის დონე, 3. ინტერესის საფუძვლით განსაზღვრული ობიექტისადმი მიმართული მოქმედების მოტივები, 4. მოქმედება, რომელიც თვითონ წარმოადგენს სუბიექტის განმტკიცებას, მის დამკვიდრებას ობიექტურ სამყაროში¹⁶. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ინტერესის“ არსს შეადგენს, პირველ ყოვლისა, სუბიექტის მიერ თავისი მდგომარეობის, მოთხოვნილებათა, და მათი დაკმაყოფილების საშუალებების შეგნების ხარისხი, სუბიექტისადმი მიმართული საინფორმაციო ზეგავლენა. ინდივიდს, რა თქმა უნდა, შეუძლია ამოიჩიოს ან უკუაგდოს ესა თუ ის ინფორმაცია, მაგრამ ინფორმაციის აღქმის არჩევითობა, ძირითადად, განისაზღვრება ინდივიდის ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა და სოციალური გამოცდილების დადგენისას მიღებული შესწორებებით, ანუ იმ თვისებებით, რომლებითაც ი. პავლოვი განმარტავდა ინტერესს, — როგორც ტვინის ქერქის ქმედითი მდგომარეობის მატონირებელს, გამომწვევს.

„ინტერესის“, როგორც კატეგორიის შესახებ, მსჯელობისას ჩვენთვის აუცილებელია ნათლად განვსაზღვროთ „მკითხველის ინტერესის“ ცნება. ფაქტურად „მკითხველის ინტერესი“, ე. პრონინის თქმით, მხოლოდ კერძო გამოვლინებაა სუბიექტის შინაგანი აქტიურობისა ძიებისას, აღქმისას და ინფორმაციის გადამუშავებისას. ის წარმოადგენს აღქმის არჩევითი ხასიათის და ადამიანის მიერ ინფორმაციის შეთვისების ქმედით გამოვლინებას. ამას გარდა, «Читательский интерес не может быть ни чем иным, как специфическим выражением установки, опосредующей взаимодействие мотива деятельности и объекта интереса»¹⁷. აქვე შევნიშნავთ, რომ „მკითხველის ინტერესი“ არ შეიძლება გავაიგივოთ

¹⁵ Е. И. Пронин. Печать и общественное мнение, М., стр. 57.

¹⁶ А. Г. Здравемыслов. Проблема интереса в социологической теории, Л—д, 1964, стр. 29—30.

¹⁷ Е. И. Пронин. Печать и общественное мнение, М., 1971, стр. 60, 61—62.

„საერთოდ ინტერესთან“. „მკითხველის ინტერესი“ ეფარდება მხოლოდ გაზეთს (ჟურნალს) და წარმოიქმნება მხოლოდ მის მიერ. მინ, როდესაც ინდივიდი იწყებს გაზეთის ნომრის გადათვალიერებას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, „მკითხველის ინტერესი“ განსაზღვრული მხარეა „ინტერესის“ — როგორც კატეგორიისა, მთლიანის ერთი ნაწილია. ამ პოზიციებიდან სავსებით გასაგებია ე.პრონინის მტკიცება იმის შესახებ, რომ მკითხველის აზრი არის სპეციფიკური გამოსახვა მიზანდასახულობისა. ქართველი ფსიქოლოგი ი. ბჟალავა წერს, რომ — «Установка более широкое понятие, чем информация, установка без участия информации не формируется. Информация от установки получает упорядоченность»¹⁸. ამ დროს მეტადნდება „მკითხველის ინტერესის“ წმინდა ფსიქოლოგიური მექანიზმი მის უნარში სწრაფად დაკონცენტრირდეს ინტერესის ობიექტზე და შეინარჩუნოს აღქმის ინტენსიურობა.

ამ თეორიული მსჯელობიდან გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა: მკითხველის ინტერესის მართვა შესაძლებელია. რა თქმა უნდა, ეს მართვა ემყარება საკუთრივ ინტერესის საფუძვლებს (მნიშვნელოვანი, მიმზიდველი, საჭირო მოთხოვნილებანი). მაგრამ მისა რეგულირება შესაძლებელია, რასაც კიდევაც აღწევენ ჟურნალისტები.

კერძოდ, ჟურნალისტმა მიღებული ინფორმაცია სწორად უნდა წარუდგინოს მკითხველს და, ამასთანავე, აღუძრას მისდამი ინტერესი; ერთი შეხედვით არასაინტერესო ცნობით, ამბით მიწოდებულ მასალაში უნდა იგრძნობოდეს შემეცნებითი ინტერესი, რომლის მისაღწევად სხვადასხვა საშუალებები არსებობს: მიმზიდველი სახელწოდება, სათაური, საინტერესო დასაწყისი, ანდა „ახალი რამ ცნობილში“, რაც განსაკუთრებით იზიდავს მკითხველს. ამ მხრივ ძალიან მიზანშეწონილია გაზეთ „იზვესტიის“ რუბრიკა «Неизвестное из известном», რომელიც იზიდავს მკითხველის ყურადღებას, იწვევს მის მძაფრ ინტერესს, წარმოიქმნება გარკვეული ემოცია ჯერ კიდევ მასალის წაკითხვამდე.

პირადი აზრის გამოთქმელადაც, ამა თუ იმ მასალის მიწოდებით ჟურნალისტი თავისთავად ქმნის საზოგადოებრივ აზრს გარკვეულ დონეზე.

ბეჭდვითი სიტყვის ამა თუ იმ ორგანოს მუშაობის შეფასების ერთ-ერთი უმთავრესი კრიტერიუმია გამოქვეყნებული მასალების

¹⁸ И. Т. Б ж а л а в а. Психология установки и кибернетика, М., 1966, стр. 106.

ქმედითობა. დღევანდელი მკითხველი სოციალურად აქტიური
ცა პრობლემურ-კრიტიკულ მასალას გაეცნობა, იგი რამდენიმე
შემდეგ აუცილებლად დასვამს კითხვას: რა გაკეთდა გაზეთის
მოსვლის შემდეგ? გამოსწორდა თუ არა ის ნაკლოვანებები, რომელ-
თა შესახებაც იყო ლაპარაკი? თავის მხრივ, რედაქციის თანამშრომ-
ლები ამავე კითხვებით მიმართავენ იმ დაწესებულებათა ხელმძღვა-
ნელებს, რომლებზეც დამოკიდებულია სათანადო ზომების მიღება.
და აი, გაზეთის ფურცლებზე ჩნდება რუბრიკები: „თბილისის“ კრი-
ტიკა მიზანში“, «Газета—читатель—газета», «Официальный
ответ», «Правда» выступила, что сделано» და სხვა.

არცთუ ისე ხშირად მიიღება გაზეთის ყველა გამოსვლის გამო
სასწრაფო და ეფექტიანი ზომები. შენელებული რეაგირებისა და
მისი საერთოდ არარსებობის მიზეზები სხვადასხვაა. ზოგიერთ შემ-
თხვევაში ეს აშკარა უყურადღებობაა პრესის კრიტიკული გამოსვ-
ლებისადმი. ამის შესახებ სკკპ XXV ყრილობაზე ამხანაგმა ლ. ბრეჟ-
ნევმა თქვა: „სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ გვხვდებიან მუშაკები, რომ-
ლებიც სათანადოდ არ აფასებენ პრესის საზოგადოებრივ მნიშვნე-
ლობას. არიან ისეთები, რომლებსაც ეამებათ, როცა აქებენ ხოლმე,
მაგრამ არ იციან კრიტიკის მოსმენა და ამ კრიტიკიდან სწორი დასკ-
ვნების გამოტანა“¹⁹. მაგრამ ხდება ისიც, რომ პრობლემის სირთუ-
ლე თხოულობს მის ხანგრძლივ შესწავლას, კონსტრუქციული ზო-
მების გულმოდგინე დამუშავებას. არის თემები, რომელთა გადაწყ-
ვეტა სადირექტივო ორგანოების დადგენილებითა და განკარგულე-
ბებით შეუძლებელია. ეს თემები ადამიანის სულიერ ცხოვრებას
ეხება. ამ თემებზე დაწერილი მასალების განხილვისა და დისკუსიე-
ბის ეფექტიანობა განიზომება საზოგადოების ინტერესების თვალ-
საზრისით, მოწინავე შეხედულებათა დამკვიდრებით. მაგრამ იქ,
სადაც საზოგადოებრივი აზრი უკვე ჩამოყალიბდა და რაიმე გარ-
კვეთილი გადაწყვეტილების მიღებაა საჭირო, გაზეთი ვალდებულია
იყოს მტკიცე, პრინციპული თავისი გამოსვლების ქმედითობისათვის
ბრძოლაში.

¹⁹ სკკპ XXV ყრილობის მასალები, თბილისი, 1976, გვ. 107.

იოსებ ლორთქიფანიძე

ვის ეკუთვნის ფსევდონიმი — „სფირიდონ ჩიტორელიძის“?

ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ (1863 წ., №№ 5, 6, 7, 8) და გაზეთ „ივერიაში“ (1886 — 1890 წწ.) იბეჭდებოდა კრიტიკულ-პუბლიცისტური წერილები სფირიდონ ჩიტორელიძის ხელმოწერით. ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ჩვენი საუკუნის 20-იანი წლების დასასრულს ამ „საჭოჭმანო“ საკითხმა თავისი ლოგიკური დასასრული ჰპოვა, მაგრამ 60-იანი წლებიდან კვლავ დადგა დღის წესრიგში (იხ. ალ. კალანდაძე. „საქართველოს მოამბე“, 1963 წ.) და ამ ბოლო ხანს დისკუსიის საკითხი გახდა (იხ. დ. გამეზარდაშვილი. ილია ჭავჭავაძის ორი სადავო ფსევდონიმის შესახებ, „განთიადი“, 1977, № 3, გვ. 104 — 122; ალ. კალანდაძე. გავუფრთხილდეთ ძვირფას მემკვიდრეობას, „ლიტერატურული საქართველო“, 1977, № 35).

ავტორობის დადგენა-ატრიბუცია — ტექსტოლოგიის ერთ-ერთი მეტად რთული და, ამასთანავე, უაღრესად საინტერესო პრობლემათაგანია, რომლის მართებული გადაწყვეტა მრავალი საკითხის სკრუპულოზურ შესწავლას მოითხოვს.

ატრიბუცია ერთ-საერთო კანონზომიერებას ემსახურება. ის ემყარება დოკუმენტურ წყაროებს და მისი გადაწყვეტა წარმართება ორი მიმართულებით: ა. ავტორის განსაზღვრა, თუ ნაწარმოები ანონიმურია და ბ. დასაბუთება მიკუთვნებისა, თუ ნაწარმოები ფსევდონიმით ან კრიპტონიმით არის ხელმოწერილი. ვსწავლობთ რა ხერხებს, რომლებითაც მკვლევარები ცდილობენ ამა თუ იმ პირის ავტორობის დასაბუთებას, ისინი არსებითად დაიყვანება სამ კატეგორიამდე: 1. ატრიბუცია დოკუმენტური წყაროების საფუძველზე, 2. ატრიბუცია ნაწარმოების იდეური ანალიზის საფუძველზე (რომლის დროს ყველაზე სერიოზულ დაბრკოლებად გვევლინება რედაქტურა) და 3. ატრიბუცია ნაწარმოების

ენისა და სტილის საფუძველზე. სამივე კატეგორიის კომპლექსური გამოყენება წარმოადგენს ატრიბუციის უტყუარ საწინდარს. ამ ზოგადი თეორიული მითითებების გახსენება გამოიწვევა გარემოებამ, რომ ზოგჯერ, ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე, ესა თუ ის მკვლევარი აიკვირებს აზრს, რომ გინდა თუ არა ეს ნაწარმოები ამა და ამ მწერლის კუთვნილებათა და ყოველნაირად ცდილობს თავისი ამ მოსაზრების სხვებისათვის თავზე მოხვევას. მაგალითად, აკად. ვ. ს. ნეჩინა მრავალი წლის განმავლობაში ამტკიცებდა, რომ მოთხრობა — „კაცი სავსებით ჩვეულებრივი“ („ტელესკოპი“, 1833 წ.) ეკუთვნოდა ბესარიონ ბელინსკის, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ეს მოთხრობა, რომელიც ფსევდონიმით იყო გამოქვეყნებული ჟურნალში, 1836 წელს თავის მოთხრობების კრებულში ჰქონდა შეტანილი ალექსანდრე ტეპლიაკოვს (იხ. „ლიტერატურნაია გაზეტა“, 1951, № 63). „ძალმომრეობით ატრიბუციას“ ყოველთვის არასასურველი შედეგი მოაქვს. ამის მაგალითია მკვლევარ ალ. კალანდაძის ცდა ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ (1863 წ.) „სფირიდონ ჩიტორელიძის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილი წერილების (ალ. კალანდაძის დახასიათებით, „ბრწყინვალე კრიტიკული ფელეტონების“) ავტორად მიიჩნიოს ილია ჭავჭავაძე. იგი არა ერთხელ და არა ერთ ადგილას დიდი მეცნიერული მონდობებით გვიმტკიცებს, რომ „1962 წელს ჩვენ დავადგინეთ, რომ ბრწყინვალე კრიტიკული ფელეტონები — „სფირიდონისა და თადეოზის ბაასი“ ილია ჭავჭავაძისაა“. მისი ღრმა რწმენით „ყველას უფლება აქვს თავისი საკუთრება გულუხვად გასცეს, მაგრამ ი. ჭავჭავაძის მემკვიდრეობა ეროვნული საუნჯეა, მისი გასაჩუქრების ნებას არავინ მოგვცემს“, — წერს აღშფოთებული მკვლევარი წერილში — „გავუფრთხილდეთ ძვირფას მემკვიდრეობას“. („ლიტერატურულ საქართველო“, 1977, № 35).

1927 წელს პავლე ინგოროყვამ „საქართველოს მოამბეში“ გამოქვეყნებული ეს წერილები ილია ჭავჭავაძისეულად მიიჩნია და ისინი მწერლის თხზულებათა პირველი ანთომეულის IV ტომში შეიტანა, მაგრამ საღი კრიტიკული აზრის წყალობითა და საკითხის კარგად მცოდნეთა (ი. გრიშაშვილი, ს. ხუნდაძე, ვ. ყიფიანი და სხვ.) საქმეში ჩარევით 1927 წელს დაშვებული შეცდომა გამოსწორებულ იქნა.

ჩიტორელიძის ვინაობის დასადგენად პრინციპული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს გაზეთ „ივერიის“ 1891 წლის ხუთი და ათი მარტის ნომრებში (№№ 48 და 53) გამოქვეყნებულ ნეკროლოგებს, რის გამოც საჭიროდ მივიჩნიეთ, მათი სრული სახით მოტანა.

1891 წლის ხუთ მარტს „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ ნეკროლოგში („მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანი“) იკითხება:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„სიკვდილი აღარ გვეშვება და თითო-თითოდ გვაკლებს რჩეულს შვილებს. ამ ხანად კიდევ მოგვტაცა ერთი ასეთი მამულიშვილი. ორ მარტს ვარდაიცვალა კავკავში მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანი, გამგებელი გამოჩენის საქმისა თერგის მხარეში.

დიდი დანაქარგია ჩვენთვის მისი დაქარგვა. განსვენებული მიხეილ ზაალის ძის ხანგრძლივმა სიცოცხლემ სამშობლო ქვეყნის ზრუნვასა და მისთვის გულმტკიანეულობაში განვლო. მიხეილ ზაალის ძე იყო სული და გული კავკავში დაარსებულის ქართული სკოლისა. ამ ბოლო დროს საქართველოდან შორს იყო, მაგრამ სული მისი მაინც ჩვენ შორის ტრიალებდა, ზრუნვა მისი ჩვენს ქვეყანას არ შორდებოდა.

მოღვაწეობა მიხეილ ზაალის ძისა დაიწყო ამ 30 წლის წინათ და მას უკან აღარ შეწყვეტილა სიკვდილამდე. სწორედ სიკვდილამდე არ დაუტოვებია განსვენებულს ზრუნვა და ფიქრი იმ ქვეყნისათვის, რომლის შვილიც იყო და რომელმაც მიანიჭა სიცოცხლე.

და აი, როცა მისი სული განძლიერდა, გონება გამოიცადა, ცოდნით მოირთო და დაბრძენდა, ნატვრა-სურვილი საზოგადო სიკეთისა განუმტკიცდა და განსვენებულმა მიაღწია იმ ხანს, როცა კაცისათვის ბევრად უფრო ადვილია ყოველი თავისი კეთილი და ქვეყნისათვის გამოსადეგი ფიქრი შეასრულოს, როცა მოძმენი და თანამედროვენი გულნდობით შესცქეროდნენ იმის ჰკვიანსა და გონიერსახეს, იმის ჭაღარა შერეულს თმასა და წვერს, და მრავალს სიკეთეს კიდევ მოელოდნენ მისგან, სწორედ მაშინ იმსხვერპლა სიკვდილმა ეს ჩვენ მიერ ძნელად გასამეტებელი და ძნელად დასათმობი კაცი, ჩვენი ძვირფასი მიხეილ ზაალის ძე.

სიკვდილმა სწორედ იმ დროს გამოგვაცალა ხელიდამ ეს დაუღალავი მუშაკი, როცა განსვენებული დიდის მხნეობითა და ხალისით ზრუნავდა საზოგადო საქმისათვის. სიკვდილამდე სულ რამდენიმე დღის წინ მოუვიდა იმის წიგნი ჩვენს „წერა-კითხვის საზოგადოებას“, რომელსაც ატყობინებდა, რომ სტუდენტური დაწესებულების სკოლის გამართვასაო იქაურ ყმაწვილებისათვის, თქვენ მიერ გამოგზავნილი წიგნები მივიღეთ და დიდად გავახარეთ პატარა მოხვეწილი. ჯერ დღესაც იბეჭდება ტფილისში და ამ მოკლე ხანში მზად იქნება განსვენებულის ქართული სახელმძღვანელო გეომეტრიისა, რომელიც შეიცავს სტერეომეტრიას, მცირე გეოდეზიას და ტრიგონომეტრიას. უკანასკნელ ხანებში განსვენებული სცდილობდა ლოგარითმების დაბეჭდვას კავკავში და უზრუნველყოფას იმ სკოლისას, რომელიც თავისი მეოხებით დააარსა იქაურ ქართველ ყმაწვილებისათვის და რომლისთვისაც 400 თუმანამდე თანხა შეადგინა ფულად.

ჩამოვთვალოდ მოკლედ ნაღვაწი და ნაჭირნახულები განსვენებულისა.

1862 წელს მიხეილ ზაალის ძემ ბ-ნ ვ. თულაშვილთან ერთად შეადგინა და დაბეჭდა პირველად პირველი ქართული არეთმეტიკა; 1863 წელს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ დაბეჭდა წერილები ჩიტორელიძის (დაყოფა „ივერიის“ რედაქციისაა — ი. ლ.) სახელით ხელმოწერილი, თარგმნა ლერმონტოვის მოთხრობა — „გმირი ჩვენი დროისა“ და ზოგიერთი წერილები ბელინსკისა. 1864 წელს შეადგინა სტ. მელიქოვის სტამბისათვის ეგრედწოდებული

ვენის შრიფტი, რომლითაცვე იბეჭდება ეს წერილი*. 1865—66 წწ. სთავგანმანათლებელი და დაბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ ტრავედია შექსპირისა „იულიუს ცეზარისა“ შუადგინა საქართველოს რუკა ხუთ ვერსიანის მასშტაბისა.

1870 წლიდამ მიხეილ ზაალის ძე მიეცა ზრუნვას სამათემატიკო სახელმძღვანელოების შედგენისას ქართულად. განსვენებულმა ბევრი შრომა გასწია სამათემატიკო ტერმინების მოსაზრებლად. ამ აზრით გადაათვალიერა, თუ რამ სამათემატიკო შინაარსის ძველი ხელნაწერები მოიპოვებოდა „წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთსაცავში და იქილამ ამოკრიბა გამოსადეგი ტერმინები. ამ შრომის ნაყოფი იყო ვრცელი ქართული არეთმეტიკა, რომელიც დაიბეჭდა ტფილისს 1886 წელს. იმ წელსვე შეადგინა რუკა ბალკანეთის ნახევარკუნძულისა და შემოსწირა გაზეთ „ივერიას“ ხელისმომწერთათვის დასარიგებლად. 1887 წელს დაიბეჭდა ქართულად გეომეტრიის პირველი ნაწილი, პლანიმეტრია და ეხლა იბეჭდება, როგორც ზემოთაც მოვახსენეთ, მეორე ნაწილი გეომეტრიისა, გეოდეზია-ტრიგონომეტრიითურთ. 1886 წლიდამ იბეჭდებოდა ჩვენს გაზეთში მისი წერილები თადეოზთან, ჩვენის ქვეყნის სხვადასხვა საქირბოროტო საგნების შესახებ, ზემოხსენებული ფსევდონიმიტვე* (დაყოფა ჩვენია — ი. ლ.) ხელმოწერილები.

შარშან განსვენებულის ყურადღება მიიქცია ჩვენს შორის ვაჭრობისა და მრეწველობის ფრთაგაუშლელობამ, ეკონომიურმა უღონობამ. ვაჭრობისა და მრეწველობის გასაძლიერებლად და აგრეთვე მათ რიგიანად წარმოებისათვის განსვენებულმა განიზრახა დაეარსა ტფილისში დიდის ქართველთა საქციონერო სავაჭრო და სამრეწველო საზოგადოება, პროექტი წესდებისა თვით შეადგინა ბ-ნ მაჭავარიანთან ერთად და შარშან დაჰბეჭდა ჩვენს გაზეთში.

ბევრი რამ კეთილი ფიქრი და აზრი კიდევ სხვა ჰქონდა განსვენებულს თავისი ქვეყნის სასარგებლოდ, მაგრამ სიკვდილმა აღარ დააცალა საქმედ გადაეჭცია და განეხორციელებინა. ყოველივე ეს ფიქრი და აზრი თან წაიღო საფლავში და დასტოვა ობლად და მგლოვიარედ იქ თავის დიდად ნამაგვეი კავკავის ქართული სკოლა და აქ ის მცირე დასი ქართველ მოღვაწეთა, რომლის მხნე და დაუღალავი წევრი იყო განსვენებული.

საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი!

გ—გ“.

კითხულობ ამ ნეკროლოგს, რომლის ავტორად ზოგიერთს გრიგოლ ყიფშიძე მიაჩნია, და გებადება აზრი, რამ უნდა გაიძულოს მკვლევარი, რომ არ ირწმუნო, არ გაიზიარო მასში რედაქციის მიერ ხაზგასმული და საგულდაგულოდ განმეორებული მტკიცება, რომ 1863 წელს „საქართველოს მოამბეში“ ჩიტორელი ი-

* ეს არის შემთხვევითი დეტალი, რომელსაც ატრიბუციის დროს შეუძლია გადამწვევტი სიტყვა თქვას. რედაქტორს — ილია ჭავჭავაძეს — სპეციალურად მიხეილ ყიფიანისეული ვენური შრიფტით აუწყია და დაუბეჭდავს ნეკროლოგი. აი, რა წვრილმანები ააშკარავენ ზოგჯერ უსაფუძვლო მტკიცებებს, ცალკეულ მკვლევართა აკვირებებს — ი. ლ.

* ნეკროლოგში მახვილდება ყურადღება იმაზე, რომ ჩიტორელიძე მ. ზ. ყიფიანის ფსევდონიმა, რაც შემთხვევითი არ უნდა იყოს, ი. ლ.

ძის ფსევდონიმით იბეჭდებოდა მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანი, რომელი იმავე ხელმოწერით სარგებლობდა გაზეთ „ივერიაში“ 1886 — 1890 წლებში?!

იმ მოტივით, რომ აქაოდა თითქოს ი. ჭავჭავაძე 1890 — 1894 წლებში „თითქმის მთლიანად, სახლის მშენებლობის გამო“ იმყოფებოდა საგურამოში (?!), რის გამოც „ილია მოკლებული იყო შესაძლებლობას თვალყური ედევნებინა „ივერიაში“ 1890 — 1894 წლებში დაბეჭდილ წერილებისათვის“. მათ შორის მ. ზ. ყიფიანის ნეკროლოგისათვის (იხ. ალ. კალანდაძე, „საქართველოს მოამბე“, 1963 წ., გვ. 46), განა შეიძლება ასეთი ისტორიული საბუთისათვის გვერდის ავლა და მისი ეჭვის ქვეშ დაყენება? რა თქმა უნდა არა! ალ. კალანდაძის ეს „მოსაზრება“ სხვა არაფერია თუ არა ილია ჭავჭავაძის, როგორც პიროვნებისა და როგორც რედაქტორის, შეუფასებლობა. ილია ჭავჭავაძეს „ივერიაში“ ეკუთვნის არა ერთი ნეკროლოგი თუ გამოსათხოვარი სიტყვა (ბ. ლოლობერიძე, გრ. ორბელიანი, დ. ყიფიანი, ნ. ბაგრატიონი, ი. ანდრონიკაშვილი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, იოსებ დავითაშვილი, ილია ოქრომჭედლიშვილი, ალექსანდრე როინიშვილი), რომლებშიც ასევე დეტალურად არის აღნუსხული ამა თუ იმ მოღვაწის დამსახურება. თუ გავიზიარებთ ალ. კალანდაძის შეხედულებას, მაშინ ილიას სხვა (ისე როგორც საერთოდ „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ) ნეკროლოგებსაც უნდობლობა უნდა გამოეცხადოს, რაც აშკარა თვითნებობაა.

სადავო საკითხის გაშუქებაში მეტი სიცხადე შეაქვს „ივერიის“ 1891 წლის 10 მარტის ნომერში (№ 53) გამოქვეყნებულ მეთაურ წერილს: „ტფილისი 9 მარტი“, რომელშიც ვკითხულობთ:

„ღნე ქვეყნისა მარტო ნიჭიერი და მხნე კაცია. უფულობა და უქონლობა კი არა, ნიჭიერ და მხნე კაცთა უყოლობა ჰქმნის ერსა უღონოდაო, ამბობს ვოლტერი, — და აი, ერთი ამისთანა საქვეყნოდ გამრჯელი და მხნე კაცი დღეს ჩვენ წინ გულხელ-დაკრეფილი ასვენია კუბოში და, ჩვენდა საუბედუროდ, ანდერძს ვუგებთ, რომ სამუდამოდ მივაბაროთ შავ მიწასა. მიხეილ ყიფიანი ერთი იმისთანა კაცი იყო, რომელთა მოვლენა და მერე გაცლა დიდხანს სტოიკებს ცარიელად მის მიერ დაპყრობილს ადგილსა. როცა უნდათ შეიტყონ, ერი რა ღონისა და ძლიერების პატრონია, ყოველთ უწინარეს იმისთანა კაცებს ჩამოუთვლიან ხოლმე, როგორც მიხეილ ყიფიანი იყო. აი, ვინ დავკარგეთ დღეს, აი დღეს ვისა ვმარხავთ, აი, ვინ დააკლდა ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს ერს. ამისთანა კაცის დაკარგვა სწორედ კლებაა ერისა და ქვეყნისათვის.

ბევრმა არ იცის, რა კაცი იყო განსვენებული, რა ღვაწლი და დამსახურება მიუძღვის ჩვენი ქვეყნის წინაშე. არც ჩვენ ჩამოვთვლით ყოველს მას, რაც სიცოცხლეში მას ასულდგმარებდა, რაც ამოქმედებდა და რაც უსაქმია და უკეთებია. მან იგი სიკეთე ჰქმნა, რის შემძლებელიც იყო და „ყველა კაცმა რომ

იგი სიკეთე ჰქმნას, რის შემძლებელიც არის, ქვეყნიერობაზე უბედურნი არა იქნებიან“.

იგი საქმობდა, ირჯებოდა, მხნობდა თავის პატარა ქვეყნისათვის და სპეცპიროდა-კი ამას დაფითა და ნაღართა. იგი არ ეძებდა სხვის ქებას და დიდებას. იგი ნიაღვარს — კი არა ჰგავდა „მღელვარეს, კლდესა მცემელსა“, იგი „მღუმარე წვიმისამებრ ნაყოფის გამომცემელი“ იყო, და სწორედ ამისთანა კაცია მართლა ღირსი ქებისა და დიდებისა. იმიტომ, რომ „მარტო „ცუდ-მედიდობა ეძებს სხვის ქებას და ჭეშმარიტი საქმიანობა-კი — ჩუმს მოწმობას სინდისისას“. აი სად არის მიზეზი, რომ ბევრ კარგ საქმეთა მოქმედი მიხეილ ყიფიანი ისე ცნობილი არ არის ყველასათვის, როგორც სასურველია.

„რაც გინდა პატარა იყოს სამშობლო ქვეყანა, — ამბობს ერთი ჰქვიანი კაცი, — პატიოსანს გულში დიდი ადგილი უჭირავსო“, — და აი, ჩვენდა საუბედუროდ, წუთის-სოფელმა კუბოთი მოგვიყვანა კარ-წინ ის პატიოსანი კაცი, რომლის პატიოსან გულშიც ჩვენს პატარა სამშობლოს არამც თუ დიდი, მთელი ადგილი ეჭირა. სიყვარული ჩვენი ქვეყნისა, ჩვენი ერისა, მისთვის ცარიელი სიტყვა-კი არ იყო, როგორც დღეს ბევრისათვის არის, არამედ იგი იყო დაუღალავი ღონე გარჯისა და მხნობისა. იგი აღამებდა დღეს და ათენებდა ღამეს იმ უანგარო ზრუნვით, იმ სიყვარულიან გულის ტკივილით, რომ რითიმე გვარგოს, რაიმე შეგვიძინოს. ამისი მოწმე მის მრავალ-გვარი დეაწლია სხვადასხვა ასპარეზზედ, საცა კი მისი პატიოსანი გული მიაწვდენდა ხოლმე მის პატიოსანს ხელსა.

სულ ორი დღისწინათ, მინამ სიკვდილი სამუდამოდ დაადუმებდა ამ დაუღუმებელს, ქვეყნისათვის პატიოსან კაცს, იგი იწერებოდა თბილისში „სტეფან-წმინდასივც ვახერხებთ სკოლის გამართვასაო, იქაურ ყმაწვილებისათვის თქვენ მიერ გამოგზავნილი წიგნები მივიღეთ და დიდად გვახარეთ პატარა მოხევენიო“. „დიდად გვახარენით პატარა მოხევენიო!“ — სიტყვა აქ იმაში — კი არ არის, რომ თვით ვახარებია ბავშვების სიხარული, იმიტომ, რომ ვისაც იგი მადლი ღვთისა არა აქვს, რომ სხვის სიხარულით გაიხაროს, სხვის სიხარულს ვერ შეამცნევს, ვერც აღბეჭდავს. ნუ გგონიათ, რომ იგი წმინდა მადლი სხვის სიხარულით ვახარებისა და, მასასადამე, სხვის მწუხარებით მწუხარებისაც, ცოტა რამ იყოს. იგია პირველი ნიშანი დიდ-ბუნებოვანებისა, დიდაცობისა და მარტო რჩეულთა ამა ქვეყნისა მაგ მადლს ღმერთი კურთხევით უწყალობებს ხოლმე.

იგი იყო იმისთანა კაცი, რომელსაც, ინდოელებისა არ იყოს, დაბადების დღესვე ბედი ასე აკურთხებს და დალოცავს ხოლმე: „პაწია ყრმავ, ეხლა როცა პირველად მოსდინარ ქვეყანაში, შენ სტირი და შენს გარშემო-კი ყველას სიხარულის ღიმილი მოსდის? იყავნ ისე, რომ, როცა ქვეყანას ეთხოვებოდე, ყველანი სტიროდნენ და მარტო შენ-კი ღიმილი მოგდიოდეს“.

მშვიდობით! ვინც იცის შენი საქმენი, ყველანი სტირიან დღეს და მარტო შენ-კი, როცა ეთხოვებოდი ქვეყანას, ღიმილი უნდა მოგვსლოდა, რადგანაც მამულს მამულის-შვილობა გაუწიე და შენი ვალი შეასრულე“.

„ივერიის“ ეს მეთაური წერილი ილია ჭავჭავაძის გამოსათხოვარი სიტყვა იყო, წარმოთქმული დიდუბის ეკლესიაში მიხეილ ყიფიანის დაკრძალვის დღეს (იხ. ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი, ტ IV, 1955 წ., გვ. 248 — 250). საკმარისია ამ სიტყვის წაკითხვა, რომ

ყოველგვარ მითქმა-მოთქმას 1891 წლის 5 მარტის „ივერიაში“ „გ—გ“-ს ხელმოწერილი ნეკროლოგის წაუკითხველ ოჯახში საფუძველი გამოეცალოს. ვინც ოდნავ ერკვევა ატრიბუციის რთული საკითხების გადაწყვეტის ელემენტარულ საკითხებში, მისთვის ერთი თვალის გადავლებითაც ნათელი იქნება, რომ ამ ნეკროლოგს ილია ჭავჭავაძე ზედმიწევნით კარგად იცნობდა, მას, როგორც რედაქტორს, თავისი წვლილიც აქვს შეტანილი ნეკროლოგის სრულყოფაში (თუ რომ მთლიანად მას არ ეკუთვნის). ნეკროლოგების ტექსტუალური შედარება ნათელყოფს, რომ ილია საგულდაგულოდ იცნობდა № 48-ში დაბეჭდილ ტექსტს, იგი პირდაპირ, სიტყვასიტყვით იმეორებს მთელ პასაჟს თავის სიტყვაში: „რამდენიმე დღის წინ მოუვიდა იმისი წიგნი ჩვენს „წერაკითხვის“ საზოგადოებას“, რომელსაც ატყობინებდა, რომ სტეფანწმინდაშიც ვახერხებთ სკოლის გამართვასაოქაუთრ ყმაწვილებისათვის, თქვენ მიერ გამოგზავნილი წიგნები მივიღეთ და დიდად გავახარეთ პატარა მოხევენიო“. ილიამ იცოდა, რომ „გ—გ“-ს ხელმოწერილი ნეკროლოგით ქართველი საზოგადოებისათვის ცნობილი იყო განსვენებულის ღვაწლი და დამსახურება, რის გამოც მან მიზანშეწონილად არ ჩათვალა თავის სიტყვაში მასზე შეჩერება („არც ჩვენ ჩამოვთვლით ყოველს მასო“).

ილიას გამოსათხოვარ სიტყვაში, ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე, იგრძნობა დიდი პატივისცემა განსვენებულისადმი, იგი ისწრაფვის ღირსეულად წარმოაჩინოს მ. ზ. ყიფიანის ღვაწლი და ამაგი ქვეყნისა და ხალხის წინაშე.

ილიამ, როგორც „საქართველოს მოამბის“ რედაქტორმა და გამოსათხოვარი სიტყვის ავტორმა ზედმიწევნით იცის, რომ „სფირიდონ ჩიტორელიძე“ მიხეილ ყიფიანის ფსევდონიმია, რომ იგი იმავე ფსევდონიმით თანამშრომლობდა მის გაზეთ „ივერიაში“. მიხეილ ყიფიანმა 1886 წლიდან „ივერიაში“ სფირიდონ ჩიტორელიძის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა: „წერილები გადმოღმიდგან“ (1886 წ., №№ 260 და 261), „წერილები სხვადასხვა რაგინდარაზე“ (1889 წ., №№ 85 და 88); „წიგნი გადმოღმიდგან“ (1889 წ., № 273) და „წერილი მეგობართან“ (1890 წ., № 178). ყველა ამ წერილს მიწერილი აქვს დაწერის და გამოგზავნის ადგილი — „ძაუჯი-ყაუ“ (დღევანდელი ქ. ორჯონიკიძე), სადაც წარსული საუკუნის 70-იანი წლებიდან ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მიხ. ყიფიანი.

„ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის“ შემდგომ დგენლებს 1963 წელს (ალ. კალანდაძის შრომის გამოქვეყნების ერთი წლის შემდეგ) სფირიდონ ჩიტორელიძე განსწავლული აქვთ: მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანი (ტ. III, ნაკ. I, 1963 წ., გვ. 168, 186, 192, 194 და 465).

1886 წელს „ივერიაში“ (№ 260) დაბეჭდილ წერილში ჩიტორელიძე წერდა: „ჩემო თადეოზ! კარგა ხანია მე შენთან საუბარი შევწყვიტე. მე მაშინ, როდესაც მიცვალებულ „ცისკარსა“ ვკითხულობდი ხოლმე სიხარბითა და სიამოვნებით, შენ მეტყობდი ხოლმე, ნეტავი ქართულის ყურნალის ბეჭდვა არ შესწყდესო და რაც უნდა სწერონო“ (დაყოფა ჩვენია — ი. ლ.). „საქართველოს მოამბის“ რედაქტორისეულ სქოლიოში კი იკითხება: „ოღონდ ქართული ყურნალი კი იბეჭდებოდესო და როგორც უნდა იყოს“ („საქ. მოამბე“, № 7, გვ. 71). წერილის ავტორი საქვეყნოდ აცხადებს, რომ „ქარგა ხანია მე შენთან საუბარი შევწყვიტეო.“ მართლაც, 23 წელმა განვლო ვიდრე „სფირიდონ ჩიტორელიძე“ კვლავ მოევილინა ქართულ პრესას როგორც კრიტიკულ-პუბლიცისტური წერილების ავტორი.

როგორც „საქართველოს მოამბეში“, ისე „ივერიაში“ დაბეჭდილ წერილებში გვხვდება ისეთი ინდივიდუალური თვისების მატარებელი გამოთქმები, რომლებიც მ. ზ. ყიფიანმა დაამკვიდრა ქართულ ენაში თავისი მათემატიკური სახელმძღვანელოებით და პირადად მისთვის, როგორც გეოდეზისტისათვის, იყო დამახასიათებელი. მაგალითად, „ქვემო ხაზი“ („საქართველოს მოამბე“, 1863 წ., № 7, გვ. 64. მკითხველისათვის რომ გასაგები ყოფილიყო ეს ცნება, რედაქტორს მისი შესატყვისი რუსული ფრჩხილებში მოუთავსებია (Параллельная линия). „ის სტერომეტრიული საწყაოთი ჰზომავს დარდაკოვის სიმღერის ღირსებას“ („ივერია“, 1889 წ., № 88). ამ სპეციფიურ გამოთქმებს, როგორც სტილისტურად დამახასიათებელს, ატრიბუციისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება (ილიას ლექსიკაში მსგავსი ცნებების ხმარება არ გვხვდება).

ილია თავის თავზე, რა გინდ მისტიფიკაციისათვის არ მიემართა, არ დასწერდა: „წინ დამხვდა ორი ჩინებული ლექსი, რომლების გადმოთარგმნა მე არ შემოძლიან, რადგანაც მე და ლექსთ-თხზულების ნიჭი გამწყრალები ვართ“-ო („საქართველოს მოამბე“, № 7, გვ.

ერეკლეტი
ნიკ. იოსელიანი

66); ანდა კიდევ: „აი ეხლა ჭავჭავაძემ დასწავლა/
ერისთავის ნათარგმნხედა კრიტიკული ჩევა, კილო-კავად გაჰკენწლა კნ. ბარბარე ჯორ-
ჯაძე“ (იქვე, გვ. 33), ან „ამისათვის ბაასი მივანდოთ
თვით ილია ჭავჭავაძეს“-ო (გვ. 40. დაყოფა ჩვენია —
ი. ლ.).

თავისთავად მრავლისმეტყველი დასაწყისი — „ჩემო თა-
დეოზ...“ იმდენად სპეციფიურია, რომ ეჭვის შეტანაც კი არ
შეიძლება, რომ მათი ავტორი ერთი და იგივე პირია. განა
„ივერიის“ 1886—1890 წლებში „სფირიდონ ჩიტორელიძის“ ხელ-
მოწერით გამოქვეყნებული წერილები იმავე ხასიათისა და ღირსე-
ბის მატარებელი არ არიან როგორისაც „საქართველოს მოამბეში“
მოთავსებული წერილები? ეჟურნალში აქა-იქ თვალში საცემია რე-
დაქტორისეული ჩარევები*, გაზეთში — არა. ჩიტორელიძისეული
წერილების ყოველი სახის ანალიზი იმაზე მეტყველებს, რომ ისინი
ერთი ავტორის შემოქმედების ნაყოფია, და ეს ავტორია მიხეილ
ზაალის ძე ყიფიანი.

ისეთი წყაროები (წერილობითი თუ ზეპირსიტყვიერი) — ამან
ეს თქვა, იმან ის (იქნება ეს ა. ფურცელაძე, გ. თუმანიშვილი, გრ.
ყიფშიძე, მ. გედევანიშვილი თუ სხვა), სანდო საბუთი არ არის.
ლოგიკური ძალის მქონე საბუთია მხოლოდ ის, რომ ე-
ლიც მომდინარეობს პირველ წყაროდან. ასეთად
კი „ივერიაში“ 1891 წლის ხუთ და ათ მარტს (№№ 48 და 53) გამო-
ქვეყნებული ნეკროლოგები და მათი ავტორების დამარწმუნებელი
და სავსებით სანდო ცნობებია ჩიტორელიძის ვინაობაზე. „საქართ-
ველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“ „სფირიდონ ჩიტორელიძის“ ხელ-
მოწერით გამოქვეყნებული წერილების ენობრივი და სტილისტური
ანალიზის მონაცემები ეჭვმიუტანლად ადასტურებენ, რომ მათი
ავტორი არის XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული კულტუ-
რული ცხოვრების „საქვეყნოდ გამრჯელი და მხნე“ მოღვაწე, თა-
ვისი ერის დიდი ქომავი და უანგარო მამულიშვილი მიხეილ
ზაალის ძე ყიფიანი.

აღსანიშნავია, რომ „სფირიდონ ჩიტორელიძის“ ყიფიანისეუ-
ლობას ყოველთვის თავგამოდებით იცავდა საქართველოს სახალხო
პოეტი-აკადემიკოსი იოსებ გრიშაშვილი, რომლის გამოქვეყნებულ

* ნ. ნეკრასოვს არ უნდოდა თავისად ჩაეთვალა „მეგობრული მიმოწერა
მოსკოვისა პეტერბურგთან“ იმ მიზეზის გამო, რომ პირველი რედაქციის რამ-
დენიმე აბზაცი ნ. დობროლუბოვის მიერ იყო რედაქტირებული. — ი. ლ.

თუ გამოუქვეყნებელ წერილებში ამ ფსევდონიმის სწორ გახსნას
საგანგებო ყურადღება ექცევა.

საქართველო
საბჭოთა კავშირი

1965 წელს პროფ. მ. ზ. ზანდუკელმა მიუთითა, რომ კრიპტონიმი „გ-გ“ უნდა გაიხსნას როგორც „გულადი გრიგოლის ძე“.

ისმის კითხვა: ამ კრიპტონიმს ხომ არ არის ამოფარებული ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე?

დავით გამეზარდაშვილი

„... ზოგჯერ თქმითაც დასავდების“

(დაგვიანებული პასუხი პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს)

გაზეთ „თბილისის“ 1971 წლის 7 აპრილის ნომერში გამოვაქვეყნეთ სტატია „პრესა და ჟანრები (მცირე განმარტება)“, რომელმაც სპეციალისტთა ყურადღება მიიპყრო და აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. ეს არ იყო მოულოდნელი, ვინაიდან ჟურნალისტიკის თეორიაში, იმ დროისათვის მაინც, ბევრი საჭირობოროტო საკითხი სრულიად გაურკვეველი იყო, ანდა მათ უმეტესობას ბუნდოვანი პასუხი ჰქონდა გაცემული. ინტერესი კი ამ საკითხებისადმი უდავოდ დიდი იყო.

ამ სტატიით ჩვენი გამოსვლაც იმ გარემოებამ განაპირობა, რომ ზოგიერთი ავტორი იოლად და არამეცნიერულად ეკიდებოდა ჟურნალისტიკის რთული პრობლემების განმარტებას და შეცდომაში შეჰყავდა საერთოდ მკითხველი, კერძოდ კი — ჟურნალისტიკის სპეციალობის სტრუქტურა.

აღნიშნულ საგაზეთო სტატიას არ ჰქონია ამ სადავო ჟურნალისტური საკითხების ამომწურავი მეცნიერული გაშუქების პრეტენზია. მასში მიზნად ვისახავდით ყურადღება გაგვემახვილებინა ზოგიერთ იმ ჟურნალისტურ ცნებაზე, რომელთა არასწორი გამოყენება, ჩვენი აზრით, გაუგებრობასა და დაბნეულობას იწვევდა მკითხველთა შორის. ამიტომაც, რომ ქვესათაურად მას მივეციტ „მცირე განმარტება“. აი, ეს წერილიც:

„ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხებზე დაწერილ გამოკვლევათა ავტორები ამ უკანასკნელ დროს იყენებენ ისეთ ტერმინებს, როგორც არის „საგაზეთო ჟანრები“ და „ჟურნალისტური ჟანრები“. ამგვარი ტერმინები ზოგიერთი ავტორის გავლენით დამკვიდრდა ჩვენს ნაშრომებშიც, რომლებიც სტრუქტურა და მხარე სახელმძღვანელოების სახით გამოიცა. რაც მთავარია, ამ ტერმინების გამოყენებას შემთხვევითი ხასიათი და პირობითი შინაარსი კი არა აქვს, არამედ საგანგებო საკვლევ პრობლემად არის გამოცხადებული. ასეთი ვითარება გვაი-

ძულელებ ჩვენი შეხედულება გამოვთქვათ ამ საკითხზე და შევეცადოთ ვაჩვენოთ მათი დამკვიდრების უსაფუძვლობა.

სადავო არ არის, რომ ენა აზროვნების იარაღი და ურთიერთგამაზიარებელი საშუალებაა; ენა და აზროვნება ერთმანეთისაგან მოწყვეტილად წარმოუდგენელია. გარკვეულია ის გარემოებაც, რომ ადამიანის შემოქმედებითი აზრის ნაყოფი, რომელიც სიტყვის საშუალებით გამოიხატება, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში მყოფ სამ სფეროს ქმნის: მხატვრულ ლიტერატურას, პუბლიცისტიკასა და მეცნიერებას. აქედან გამომდინარე, წერილობით (თუ ზეპირსიტყვიერად) გაფორმებული შემოქმედებითი ნააზრვეი რომელიმე ამ სფეროთაგანს უნდა განეკუთვნებოდეს. ამიტომ უანრებიც მხოლოდ მათ (მხატვრული ლიტერატურა, პუბლიცისტიკა, მეცნიერება) აქვთ. მართალია, მეცნიერული გამოკვლევების უანრობრივ დაყოფას არ ვახდენთ, მაგრამ გამოკვლევათა სხვადასხვა სახეობად (მონოგრაფია, ექსპერიმენტული გამოკვლევა, თეორიული სტატია და სხვა) წარმოდგენა ანალოგიურ პრინციპებს ემყარება.

ცნობილია ისიც, რომ როგორც მხატვრული ლიტერატურა, ასევე პუბლიცისტიკა და მეცნიერებაც მიზნად ისახავენ ხინამდივლის ახახვასა და შეცნობას, რისთვისაც პირველი მხატვრულ სახეებს იყენებს, უკანასკნელი კი — ცნებებს (ამ შემთხვევაში „ცნების“ შეცვლა „სილოგიზმით“, როგორც ამას ზოგიერთი აკეთებს, შეცდომაა). ამასთან მათ შორის ჩინური კედელი არ არსებობს არც ფორმისა და არც შინაარსის მიხედვით, თუმცა განსხვავება ისე საგრძნობია, რომ ცალ-ცალკე სფეროებად წარმოგვიდგებიან. კერძოდ, წარმოუდგენელია მხატვრული ლიტერატურა პუბლიცისტური (ხშირად კი მეცნიერული) ხერხებისა და საშუალებების გამოუყენებლად; ასევე პუბლიცისტიკა (და ხშირად მეცნიერებაც) — მხატვრული სახეებისა და გამოთქმების გვერდის ავლით. მაგრამ ამოსავალი ამ შემთხვევაში ის არის, რომ მხატვრული ლიტერატურა იდეურ მიზანდასახულობას მხატვრული სახეებით აღწევს, ხოლო პუბლიცისტიკა და მეცნიერება — ცნებებზე დაყრდნობით მსჯელობით. ე. ი. ავტორის ნიჭისა და უანრის ხასიათის შესატყვისად, მწერალი, პუბლიცისტი და მეცნიერი ურთიერთს ესესხებიან. მაგრამ ამგვარი „ნახესხები“ მხოლოდ „საკაზმია“ (დამხმარე საშუალება) და არა მთავარი ამოსავალი. ნიჭიერი მწერალი, მაგალითად, ნაკლებად მიმართავს პუბლიცისტურ მსჯელობას, ნაკლებად ნიჭიერი კი — მეტად; ნიჭიერი პუბლიცისტი და მეცნიერი მეტად იყენებენ მხატვრულ სახეებს, უნიჭონი კი — ნაკლებად. მაგრამ ეს გარემოება ყოველთვის ნიჭით როდი აიხსნება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მასში გარკვეული „დანაშაული“ მიუძღვის უანრის ბუნებას. ლექსში პუბლიცისტური ელემენტი მეტად იშვიათი მოვლენაა, პროზაში — შედარებით ხშირი; რეპორტაჟში მხატვრული სახე და მხატვრული გამოთქმა იშვიათია, ფელეტონში კი უფრო უხვად გვხვდება. მეტიც, ფელეტონი სხვაგვარად წარმოუდგენელიც არის, რადგან იგი უიუმოროდ არ არსებობს, იუმორი კი თავისთავად მოითხოვს მხატვრულ ამღლებას. ამის მიუხედავად, ფელეტონი პუბლიცისტური უანრია, იდეური აზრის მიტანა მკითხველამდე მასში ყოველთვის ცნებებზე აგებულ მსჯელობას აქვს „დავალებული“ და არა გამოყენებულ მხატვრულ სახეებს (უკანასკნელი მხოლოდ ხელს უწყობს პირველის გამოკვეთას).

ახლა შევეხოთ შურნალ-გაზეთებს და შურნალისტიკას საერთოდ.

მ. ი. ლენინმა გარკვევით გვიჩვენა, რომ შურნალ-გაზეთების წინაშე დგას სამი მოვალეობა: კოლექტიური პროპაგანდისტის, კოლექტიური აგიტატორის და კოლექტიური ორგანიზატორისა. ამასთან „შურნალი უმთავრესად უნდა ემსახურებოდეს“.

ხურებოდეს პროპაგანდას, გაზეთი — უმთავრესად აგიტაციას“. ამ მოვალეობათა შესრულებისათვის კი ისინი მიმართავენ და იყენებენ მხატვრულ ლიტერატურას, პუბლიცისტიკას, მეცნიერებას. ასე რომ სამივე ამ სფეროსათვის სიათბელო ყველა უნარი შეიძლება გამოიყენოს ჟურნალშიც და გაზეთშიც, მაგრამ იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ტიპს ეკუთვნის, რა მოცულობისა და პერიოდულობისაა. მაგალითად, გაზეთი „კომუნისტი“ და ჟურნალი „საქართველოს კომუნისტი“, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ და ჟურნალი „მნათობი“, ჟურნალები „მაცნე“ და „მეცნიერება და ტექნიკა“ მეტ-ნაკლებად, პროფილისა და მოცულობის შესატყვისად, იყენებენ თითქმის ყველა უნარს.

ამგვარად, უნარები გაზეთს ან ჟურნალს კი არ გააჩნია, არამედ მხატვრულ ლიტერატურას, პუბლიცისტიკასა და მეცნიერულ გამოკვლევებს. უდავოა ისიც, რომ, მოვალეობებიდან გამომდინარე, გაზეთების უმრავლესობა ძირითადად პუბლიცისტიკურ უნარებს იყენებს; ამ მხრივ მხოლოდ წმინდა ლიტერატურული მოხვედრილი ზოგიერთი ავტორი „პუბლიცისტიკური უნარების“ ნაცვლად შეცდომით ხმარობს ტერმინებს „საგაზეთო უნარებს“ და „ჟურნალისტურ უნარებს“.

ერთ-ერთი ასეთი ავტორის აზრით, მაგალითად, პროფესიული ჟურნალისტური შემოქმედებისათვის უმჯობესია ვხმარობდეთ ტერმინს „ჟურნალისტური უნარები“, რადგან აქ სადავო და საყოყმანო არაფერი რჩება, ეს ტერმინი ზუსტად და ნათლად განსაზღვრავს ცნების არსს; აქედან გამოირიცხება მხატვრულ-ლიტერატურული უნარები, სამეცნიერო ხასიათის მასალები და ა. შ., რომლებიც გაზეთებსა და ჟურნალებში შეიძლება იბეჭდებოდეს, მაგრამ დაწერის თვალსაზრისით ჟურნალისტის პროფესიასთან საერთო არაფერი ჰქონდეს.

მისივე შეხედულებით, მეორე მხრივ, შეიძლება არსებობის უფლება დავუტოვოთ ტერმინს „საგაზეთო უნარები“, რომელიც გულისხმობს ჟურნალისტურ უნარებსაც და სხვა მასალებსაც, რომლებიც რაიმე მოსაზრებით გაზეთში ქვეყნდება. ასეთები შეიძლება იყოს მხატვრული ნაწარმოებებიც, სამეცნიერო ნაშრომებიც და სხვა.

აქ ძნელი როდია შევამჩნიოთ არა მარტო წინააღმდეგობა, არამედ ისიც, რომ მხატვრული ლიტერატურისა და მეცნიერული გამოკვლევების გვერდით ავტორი „ვერ ამჩნევს“ პუბლიცისტიკის არსებობას, მის უნარობრივ თავისებურებას და მათზე მსჯელობის ნაცვლად, მსჯელობს საგაზეთო თუ ჟურნალისტურ უნარებზე, რის გამოც, ცხადია, წინააღმდეგობებსა და გაუგებრობებს თავს ვერ აღწევს.

უნდა ისიც გვახსოვდეს, რომ გაზეთის (თუ ჟურნალის) ფურცლებზე დაბეჭდილი ყოველი მასალა არ შეიძლება მივაკუთვნოთ ლიტერატურის, მეცნიერების თუ პუბლიცისტიკის ამა თუ იმ უნარს. უნარული გამორჩევის პრეტენზია აქვს მხოლოდ და მხოლოდ შემოქმედებითი აზრის ნაყოფს, როგორც ეს ხაზგასმით გვაქვს აღნიშნული. რაც შეეხება სხვადასხვა ხასიათის განცხადებებს, „მშრალ“ ინფორმაციულ ცნობებს, სტატისტიკურ ცხრილებს ანდა „ნარევის“, „შემთხვევის“, „ქრონიკის“ თუ სხვა ამგვარი რუბრიკებით მოთავსებულ მასალას, რომელთაც მხოლოდ ფაქტების შეტყობინება აქვთ მიზნად და მოკლებული არიან საგანგებო კომენტარს, პუბლიცისტიკურ გააზრებასა და ავტორის დამოკიდებულების გამოვლენას, ე. ი. არ გააჩნიათ პუბლიცისტიკური დანიშნულება, ცხადია, ისინი არც ერთ შემოქმედებით უნარს არ მიეკუთვნებიან.

აუცილებელია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ ჟურნალი და აღმანახი: ჟურნალი შეუძლებელია „განსაზღვრული ვადის უქონლად“. სელოვსურად, რაც

მთავარია, გაუმართლებლად მიგვაჩინა ტერმინი „მეორადი ასახვის უანრები“, რომელიც ზოგიერთ ავტორს რეცენზიისა და პრესის მიმოხილვის გამოსაყოფად შემოაქვს.

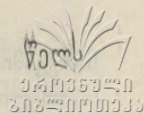
სადავო არ არის, რომ ჟურნალისტიკა დავალებულია მხატვრული ლიტერატურისა და ზეპირსიტყვიერებისაგან, მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ჟურნალისტიკა ძირითადად ეყრდნობა პუბლიცისტიკას, რომელიც ისევე ძველია, როგორც მხატვრული ლიტერატურა. ამასთან უძველესია არა მარტო მხატვრული ზეპირსიტყვიერება, არამედ ზეპირსიტყვიერი პუბლიცისტიკაც, რომელიც მისთვის საგანგებოდ განკუთვნილ „ტრიბუნებზე“ იხვეწებოდა და ვრცელდებოდა ხალხში.

ჟურნალისტიკის თეორიაში მუშაობა საკმაოდ რთული საქმეა, რომელიც არა მარტო ფართო განათლებას მოითხოვს, არამედ დიდ პრაქტიკულ გამოცდილებასაც. ამიტომ ყველა, ვინც ეჭიდება ამგვარი საკითხების გაშუქებას, ფრთხილად უნდა მოეკიდოს ყველა დასკვნის გაკეთებას და არ გაიტაცოს არასასურველმა «ნოვატორობამ».

როგორც ვხედავთ, ამ პატარა საგანგებო წერილში საკმაოდ გარკვევით არის გამოხატული ჩვენი პოზიცია ზოგიერთი იმ არამეცნიერული მოსაზრების მიმართ, რომლებმაც თავი იჩინეს ჟურნალისტიკის თეორიის სფეროში, მაგრამ მასში განზრახ არ დაგვისახელებია რომელიმე ავტორის გვარი და მისი ნაშრომის სათაური. ასე მოვიქცეთ, პირველ ყოვლისა, იმის გამო, რომ ჩვენი შენიშვნები, სამწუხაროდ, ეხებოდა არა მხოლოდ ერთი რომელიმე მკვლევარის, არამედ სხვადასხვა ავტორების გამოკვლევებს. თუმცა შეუმჩნეველი არ დარჩენილა არც ის გარემოება, რომ ჩვენი წერილის კონკრეტული საბაზი ვახდა პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის წიგნი „საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხები“, რომელიც გამოცემილია „განათლებამ“ გამოსცა 1970 წელს. ამას მოწმობს, მაგალითად, გაზეთ „თბილისის“ 1971 წლის 2 ივნისის ნომერში გამოქვეყნებული გრ. იარალოვის წერილი „ცხოვრება გვკარნახობს“, რომელშიც ვკითხულობთ: „საქმეში ჩახედული ჟურნალისტი მიხვდება, რომელ „ავტორსა“ და „დამხმარე სახელმძღვანელოზე“ ლაპარაკი წერილში (მხედველობაში აქვს ჩვენი წერილი „პრესა და უანრები“. — დ. გ.). რეცენზენტი პირველ რიგში აკრიტიკებს პროფესორ ტარიელ კვანჭილაშვილის წიგნს „საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხები“, რომელიც „განათლებამ“ გამოსცა“.

ცხადია, არც პროფ. ტ. კვანჭილაშვილისათვის დარჩენილა გამოუცნობი, თუ ვინ იყო ჩვენი წერილის ერთ-ერთი უშუალო ადრესატი. მან მაშინვე მოამზადა საპასუხო წერილიც, („ზოგჯერ თქმა სჯობს...“), რომელიც მოგვიანებით გამოაქვეყნა — შეიტანა 1974 წელს გამოცემულ წიგნში („ლიტერატურული წერილები და პორტრეტები“, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, გვ. 145 — 154)

და გარკვევით მიუთითა ისიც, რომ მისი ეს პასუხი 1971 დაიწერა.

ტ. კვანჭილაშვილის ამ წერილის მიზანია გააბათილოს ჩვენსა და გრ. იარალოვის წერილებში გამოთქმული შენიშვნები. ამიტომ თავს შეეიკავებთ ამ წერილის საერთო ღირებულების შეფასებისაგან და ვკმაყოფილდებით მხოლოდ ჩვენი მისამართით გაკეთებული შენიშვნების განხილვით.

ნიშანდობლივია, რომ ტ. კვანჭილაშვილი თავის საპასუხო წერილს იწყებს „დიპლომატიური“ შესავლით: აკრიტიკებს გრ. იარალოვს იმის გამო, რომ მან ჩვენი წერილის აღრესატად იგი მიიჩნია! თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს გარემოება არც ტ. კვანჭილაშვილისათვის ყოფილა შეუმჩნეველი. მამ რატომ დასჭირდა მას იმის „დაბეჯითებით“ მტკიცება, რომ ჩვენ მის წიგნს არ გავაკრიტიკებდით? ცხადია, ამით იმის თქმა უნდა, რომ ჩვენ არ ვიყავით პრინციპული და ობიექტური მის მიმართ, თორემ როგორ მოხდა, რომ ჯერ მისი წიგნის გამოცემა ვიშუამდგომლეთ გამომცემლობა „განათლების“ წინაშე, შემდეგ კი შენიშვნები გამოვთქვით ამ წიგნის შესახებ?

ეს ორი გარემოება ტ. კვანჭილაშვილს ისეთ ურთიერთ შეუთავსებელ რამეებად მიაჩნია, რომ წერილში მთლიანად მოჰყავს მის მიერ შედგენილი და ჩვენ მიერ ხელმოწერილი ის შუამდგომლობა, რომელიც 1968 წლის 15 თებერვალს გაეგზავნა გამომცემლობა „განათლებას“, თანაც იქვე დასძენს: „... დასახელებული წიგნი „განათლებამ“ გამოსცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჟურნალისტიკის კათედრის შუამდგომლობით, რომელზეც ხელს აწერს თვითონ პროფ. დ. გამეზარდაშვილი. განა წარმოსადგენია, კაცს „პირველ რიგში“ გაეკრიტიკების ის წიგნი, რომლის გამოცემაც თვითონვე მოითხოვა?“

უწინარეს ყოვლისა, ჩვენს გაკვირვებას იწვევს ის, თუ რატომ მიაჩნია წარმოდგენლად პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს ის, რომ შეიძლება შენიშვნები გამოვთქვათ იმ წიგნზე, რომლის გამოსაცემად შუამდგომლობა აღვძარიეთ? როდესაც ჩვენ როგორც კათედრის გამგე გვეცანით პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის განცხადებას მისი ნაშრომის „საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხებზე“ გამოცემის შესახებ და ორი სპეციალისტის (პროფ. ი. ნატროშვილისა და დოც. ნ. ტაბიძის) დადებით დასკვნებს ამ ნაშრომზე, შესაძლებლად ჩავთვალეთ ხელი მოგვეწერა ზემოაღნიშნულ შუამდგომლობაზე, მით უმეტეს, რომ როგორც ეს თვითონ ამ შუამდგომლობაშია

ნათქვამი, ჟურნალისტის თეორიაში ქართულ ენაზე მაშინ არაფერი
თარი ლიტერატურა არ არსებობდა.

კიდევ კარგი, რომ ტ. კვანჭილაშვილი თავის წერილში იმეორებს
სათანადო ადგილებს რეცენზენტთა დასკვნებიდან. ასეთი დასკვნე-
ბის შემდეგ ჩვენ განა შეგვეძლო, თავი შეგვეკავებინა ხსენებული
ნაშრომის გამოსაცემად შუამდგომლობის აღძვრისაგან? მით უმე-
ტეს, რომ ამ ნაშრომის ავტორი იყო ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი და პროფესორი. მაგრამ ჩვენ ასევე არ შეგვეძლო თავი
შეგვეკავებინა და არ დაგვეგმო ჟურნალისტის თეორიაში გამო-
თქმული ზოგიერთი მცდარი მოსაზრება მხოლოდ იმის გამო, რომ
ეს მოსაზრებანი გადმოტანილი იყო ტ. კვანჭილაშვილის წიგნშიც,
რომლის გამოცემის შესახებ შუამდგომლობას ხელი ჩვენ მოვი-
წერეთ.

ასე რომ არც პირველ და არც მეორე შემთხვევაში ჩვენ ოდნა-
ვადაც არ დაგვირღვევია ეთიკის ნორმები და არ შეგვიბღალავს
საკითხისადმი პრინციპული და ობიექტური დამოკიდებულების
პრაქტიკა. ჩვენ სწორედ ისე მოვიქცეთ, როგორც უნდა მოვქცე-
ულიყავით ჭერ როგორც კათედრის გამგე, ხოლო შემდეგ როგორც
სპეციალისტი.

სხვადასხვა დროს ჩვენ რედაქტორობაც კი გაგვიწევია ისეთი
წიგნებისათვის, რომლებშიც გამოთქმულ არაერთ შეხედულებას
არ ვიზიარებდით. დავასახელებთ ერთ მაგალითს. დ. რამიშვილის
წიგნს „კიტა აბაშიძე“, რომელიც გამომცემლობა „საბჭოთა საქარ-
თველომ“ 1964 წელს გამოსცა, წამძღვარებული აქვს ჩვენი პატარა
წერილი „რედაქტორისაგან“, სადაც ნათქვამია: „შესწავლის ამ
ხტაპზე, ცხადია, მოსალოდნელია აზრთა გარკვეული სხვადასხვაო-
ბაც კ. აბაშიძის ესთეტიკურ შეხედულებათა და კონკრეტულა ლი-
ტერატურული მასალის ანალიზის შეფასების საქმეში. ამიტომ
ბუნებრივად გვეჩვენება, რომ მთელ რიგ საკითხებში განსხვავებუ-
ლი შეხედულებები გვაქვს ავტორსა და რედაქტორს“. და ამით
ჩვენ განა ვუღალატეთ პრინციპული და ობიექტური დამოკიდებუ-
ლების პოზიციას? ვფიქრობთ, რომ არა.

იმის „დასამტკიცებლად“, რომ ჩვენი წერილი მის ნაშრომს
არ ეხებოდა, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს აქვს მეორე საბუთიც. იგი
წერს: „პროფ. დ. გამეზარდაშვილი თვის წერილში არც ჩვენ
გვარს, არც წიგნს არ მიუთითებს. მაშასადამე, მას საერთოდ პუბ-
ლიცისტიკისა და ჟანრების პრობლემები აინტერესებდა. ამის
უფლებაც მას, ცხადია, აქვს. რა ვუყოთ, რომ ეს პრობ-
ლემები ჩვენს წიგნშიც არის. აი, რატომ უარვყოფთ პატ. გრ. იარა-

ლოვის ვარაუდს, თუმც აქვე დავძენთ, რომ პროფ. დ. გამეხარდა შვილის ზოგი განმარტება ჩვენს წიგნში გატარებულ თვალსაზრის-საც ეხება“ (დაყოფა ჩვენია, — დ. გ.).

ქართული
ენების
ინსტიტუტი

როგორც ვხედავთ, პატივცემული ოპონენტი კვლავ ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ჩვენ თითქოს უფლება არ გვქონდა მის წიგნს შევხებოდით; ჩვენ თურმე მხოლოდ იმის უფლება გვქონია, რომ პუბლიცისტიკისა და ჟანრების პრობლემებზე გვემსჯელა ზოგადად. და თუ ჩვენ ასე არ მოვქცეულვართ, მაშასადამე, შეგვიბღალავს მეცნიერული ეთიკა, ვერ ვმდგარვართ პრინციპულ და ობიექტურ პოზიციაზე! ჩვენ ზემოთ ნაჩვენები გვაქვს, თუ რამდენად უსაფუძვლოა ტ. კვანჭილაშვილის ეს შეხედულებანი, და აქ ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. რაც შეეხება მის სიტყვებს, რომ ჩვენ „საერთოდ პუბლიცისტიკისა და ჟანრების პრობლემები გვიანტერესებდა“ და ჩვენს წერილში გამოთქმული შენიშვნები მის „წიგნში გატარებულ თვალსაზრისსაც ეხება“, — ყოველივე ეს სრული ჭეშმარიტებაა. და თუ ჩვენ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის წიგნზე არ მივუთითეთ, ასე მოვიქცით მხოლოდ იმის გამო, რომ ჩვენთვის საინტერესო დებულებები თუ შეხედულებანი ამ წიგნში მექანიკურადაა გადმოტანილი რუსულ ენაზე არსებული სპეციალური ლიტერატურიდან და მათ ავტორად პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი არ მიგვაჩნია. ამ უკანასკნელს მხოლოდ და მხოლოდ ის შეიძლება ვუსაყვედუროთ, რომ უფრო კრიტიკულად უნდა მოჰკიდებოდა თავისი კოლეგების მიერ გამოთქმულ შეხედულებებს და ხელაღებით არ გაეზიარებინა ისინი. და თუ გაიზიარა, ვალდებული იყო ეჩვენებინა, თუ რა საფუძველზე მოიმოქმედა ეს. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამის შესახებ ტ. კვანჭილაშვილს თავის წიგნში სრულებით არაფერი აქვს ნათქვამი, მხედველობაში თუ არ მივიღებთ წინასიტყვაობაში გაკეთებულ ზოგად განცხადებას: „ცნობილია, რომ სახელმძღვანელოებსა და დამხმარე სახელმძღვანელოებში თავმოყრილია ის მასალა, რაც ცალკეულ ნაშრომებსა და მონოგრაფიებში მოუპოვებიათ მკვლევარებს. თითქმის არც ერთი სახელმძღვანელო არ ემყარება მხოლოდ მისი ავტორის კვლევის შედეგებს. ამ მხრივ არც ჩვენი წიგნი წარმოადგენს გამონაკლისს“.

დიახ, როდესაც პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის აღნიშნულ ნაშრომს გავეცანით, მართლაც ღრმად დავრწმუნდით იმაში, რომ ჟურნალისტიკისა და პუბლიცისტიკის ზოგადი პრობლემების გაშუქებისას ავტორს თითქმის არც ერთი საკუთარი შეხედულება არა აქვს გამოთქმული. მართალია, ცალკეულ დეტალებთან დაკავშირებით ავტორს წამოყენებული აქვს თავისი მოსაზრებანიც,

რომელთაც ჩვენ არ ვიზიარებთ, მაგრამ ჩვენს მიზანს სრულიადაც არ წარმოადგენდა ამ წიგნზე რეცენზიის დაწერა. ამიტომაც ასეთ დეტალებზე მსჯელობისაგან თავი შევიკავეთ.

თავისი საპასუხო წერილის მეორე ნაწილში პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი თავიდანვე აცხადებს: „ჩვენ არ ვიზიარებთ პროფ. დ. გამეზარდაშვილის ბევრ მოსაზრებასაც. ამათგან მხოლოდ ზოგიერთს შევეხებით“ (დაყოფა ჩვენია — დ. გ.). ამგვარი განცხადებით იგი ორი კურდღლის ერთად დაჭერას ვარაუდობს: ჯერ ერთი, ეჭვქვეშ დააყენოს ჩვენი სტატიის მეცნიერული ღირებულება (აქაოდა არ ვიზიარებ მასში გამოთქმულ ბევრ მოსაზრებას!) და, მეორეც, გვერდი აუაროს მათ კრიტიკას (შეეხოს მხოლოდ ზოგიერთს!). მაგრამ ჩვენ გვანუგეშებს ის რწმენა, რომ ეს „ზოგიერთი“, ალბათ, უფრო მთავარი და ძირითადი საკითხები იქნება.

პატივცემული ოპონენტის პირველი შენიშვნა ეხება პუბლიცისტიკის რაობის განსაზღვრას. იგი ცდილობს „ახლებური“ განმარტება მოუნახოს პუბლიცისტიკას და, სამწუხაროდ, მეტად უხერხულ მდგომარეობაში იყენებს თავს — პრობლემის გარკვევის ნაცვლად არასახარბიელო ცოდნას ამქლავნებს თეორიის ელემენტარულ საკითხებში.

იმაზე რომ მიუთითებს, თითქოს არ იზიარებდეს ჩვენს ბევრ მოსაზრებას, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი დასძენს: „აქ ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია პუბლიცისტიკის რაობის განსაზღვრა. ამაზე სხვაგანაც დავობენ. ტრადიციულად აღიარებულია, რომ სინამდვილე აისახება მეცნიერების, ხელოვნებისა და პუბლიცისტიკის მიერ. მათგან პირველი ორის სპეციფიკა თითქოს ურყევად არის დადგენილი — მეცნიერება იყენებს ცნებებს, ხელოვნება — სახეებს. მაგრამ რა სპეციფიკა გააჩნია პუბლიცისტიკას? ტრადიციულ განსაზღვრებაში, რომ პუბლიცისტიკა არის თანამედროვე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების საჭირო-როტო საკითხების ამსახველი ლიტერატურა, მისი სპეციფიკა მინიშნებული არ არის. ღიად დავტოვოთ ეს საკითხი? რატომ, განა ეს გამოსავალია? ხომ არ დავადგეთ იმ აზრს, რომ პუბლიცისტიკის სპეციფიკად მივიჩნით მეცნიერებიდან რკვევის, ანალიზის წამოღება, ხოლო ხელოვნებიდან, კერძოდ, მხატვრული ლიტერატურიდან, გარკვეული დოზით — სახეებით აზროვნების ხერხის გამოყენება? იქნებ ვირწმუნოთ, რომ ამ სინთეზით, ნაერთით ვიღებთ თვისობრივად

ახალ რამეს, პუბლიცისტიკას? მართალია, პუბლიცისტიკის სხვადასხვა ჟანრში ცნებები და სახეები სხვადასხვა ზოთ შემოდის, მაგრამ საერთოდ ხომ შემოდის? ამას უნდა ვამჩნევდეთ“ (დაყოფა ჩვენია. — დ. გ.).

პირველ ყოვლისა, ჩვენ არსად არ გვიცდია პუბლიცისტიკის რაობის განსაზღვრა, ვინაიდან იგი საკმაო სიღრმითა და სისრულით არის გარკვეული მეცნიერულ ლიტერატურაში მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა სახელმძღვანელო მითითებების გათვალისწინებით.

ვ. ი. ლენინმა თავის ცნობილ ნაშრომში „რევოლუციური დღეები“ (1905 წ.) სავსებით გასაგებად მიუთითა პუბლიცისტიკისა და პუბლიცისტთა მთავარ დანიშნულებაზე: „ჩვენ უნდა ვაკეთოთ პუბლიცისტების მუდმივი საქმე — ვწეროთ თანამედროვეობის ისტორია...“¹ (ხაზი ჩვენია. — დ. გ.).

ვ. ი. ლენინის ამ განმარტებას ემყარება პუბლიცისტიკის ყველა თეორეტიკოსი, როცა ისინი პუბლიცისტიკის რაობაზე მსჯელობენ, და, ცხადია, სწორადაც იქცევა. ამიტომ სრულიად გაუგებარია რატომ უწოდებს პუბლიცისტიკის ამგვარ განმარტებას პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი „ტრადიციულს“ და რატომ ფიქრობს, რომ მასში „მინიმუმებული არ არის“ მისი სპეციფიკა?

მართალია, პუბლიცისტიკის თეორიის ბევრი საკითხი ჯერ კიდევ შესწავლასა და დაზუსტებას მოითხოვს, ამ მიმართულებით უადრესად სერიოზული კვლევა-ძიება ჩასატარებელი, მაგრამ მთავარი მაინც გარკვეულია. კერძოდ, სადავო აღარაა, რომ პუბლიცისტიკა არის თანამედროვეობის ისტორია მთელი მისი სისრულით; იგი ემყარება ცნებებით აზროვნებას და, განსხვავებით მეცნიერებისაგან, განკუთვნილია მასობრივი მკითხველისათვის.

პროფ. ტ. კვანჭილაშვილმა იქნებ მართლაც მონახა უფრო არსებითი ხასიათის ნიშან-თვისებები პუბლიცისტიკის სპეციფიკის საჩვენებლად? კეთილი და პატიოსანი. მაგრამ რა მიაჩნია მას პუბლიცისტიკისთვისებრივად განსხვავებულ სპეციფიკად? თუ მის სიტყვებს ვერწმუნებით, პუბლიცისტიკის სპეციფიკად უნდა მივიჩნიოთ „მეცნიერებიდან რკვევის, ანალიზის წამოღება, ხოლო ხელოვნებიდან, კერძოდ, მხატვრული ლიტერატურიდან, გარკვეული დოზით — სახეებით აზროვნების ხერხის გამოყენება“.

¹ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი, მე-4 გამოც., ტ. 8, გვ. 108.

დიახ, მისი თქმით, სწორედ „ამ სინთეზით, ნარევით ვიღებთ თვე-
სობრივად ახალ რამეს, პუბლიცისტიკას“.

როგორც ვხედავთ, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილმა არათუ მოუ-
ნახა სპეციფიკა პუბლიცისტიკას, არამედ მთლად მოუსპო იგი და
დაიყვანა რაღაც ისეთ „ნარევამდე“, რომელიც აზროვნების სხვა
სფეროთაგან „მოპარული“ ხერხებისა და საშუალებების მექანი-
კურ ნაერთს წარმოადგენს. ამით მან პუბლიცისტიკას დაუქარგა
თვითმყოფი ბუნება და აზროვნების სისტემაში იგი გამოაცხადა
რაღაც ჰიბრიდულ მოვლენად.

ამგვარად, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი სრულიად უსაფუძვლოდ
გვისაყვედურებს, თითქოს პუბლიცისტიკის რაობის გარკვევაში
შეცდომა დაგვეშვას. პუბლიცისტიკის რაობა დიდი ხანია გარკვეუ-
ლია და ის არც ვაგვიხდია საკამათოდ. რაც შეეხება მხატვრული
ლიტერატურის, პუბლიცისტიკისა და მეცნიერების ურთიერთმი-
მართებას, ამის შესახებ საგვებით გასაგებად არის ჩვენს წერილში
ნათქვამი: „...როგორც მხატვრული ლიტერატურა, ასევე პუბლი-
ცისტიკა და მეცნიერებაც მიზნად ისახავენ სინამდვილის ასახვასა
და შეცნობას, რისთვისაც პირველი მხატვრულ სახეებს იყენებს,
უკანასკნელნი კი ცნებებს (ამ შემთხვევაში „ცნების“ შეცვლა „სი-
ლოგიზმით“, როგორც ამას ზოგიერთი* აკეთებს, შეცდომაა). ამას-
თან მათ შორის ჩინური კედელი არ არსებობს არც ფორმისა და
არც შინაარსის მიხედვით, თუმცა განსხვავება ისე საგრძნობია,
რომ ცალ-ცალკე სფეროებად წარმოგვიდგებიან. კერძოდ, წარმო-
უდგენელია მხატვრული ლიტერატურა პუბლიცისტური (ხშირად
კი მეცნიერული) ხერხებისა და საშუალებების გამოუყენებლად;
ასევე პუბლიცისტიკა (და ხშირად მეცნიერებაც) — მხატვრული
სახეებისა და გამოთქმების გვერდის ავლით. მაგრამ ამოსავალი ამ
შემთხვევაში ის არის, რომ მხატვრული ლიტერატურა იდეურ მი-
ზანდასახულობას მხატვრული სახეებით აღწევს, ხოლო პუბლი-
ცისტიკა და მეცნიერება — ცნებებზე დაყრდნობილი მსჯელობით.
ე. ი. ავტორის ნიჭისა და ჟანრის ხასიათის შესატყვისად, მწერალი,
პუბლიცისტი და მეცნიერი ურთერთს ესესხებიან, მაგრამ ამგვარი
„ნასესხები“ მხოლოდ „საკაზმია“ (დამხმარე საშუალება) და არა
მთავარი ამოსავალი“.

პატივცემული ოპონენტი რომ სათანადოდ გარკვეულიყო

* ჩვენ მხედველობაში გვქონდა ტ. კვანჭილაშვილის შემდეგი სიტყვები:
„ჟურნალისტიკაში დომინანტური ადგილი სილოგიზმებით აზროვნე-
ბას ეთმობა“ (იხ. მისი „საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხები“, 1970,
გვ. 19).

ჩვენს ამ ნათქვამში, ვფიქრობთ, მას სადავო აღარაფერო ექნებოდა ამ საკითხთან დაკავშირებით. ყოველ შემთხვევაში, იგი აღაშფოთდა იმ წყებად ღია კარის მტვრევას და გამარჯვებულის პოზიციით დააყენებდა კითხვას: „მართალია, პუბლიცისტის სხვადასხვა ჟანრში ცნებები და სახეები სხვადასხვა დოზით შემოდის, მაგრამ საერთოდ ხომ შემოდის?“

გაუგებარია, ვის ეკამათება პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი. ჩვენც ხომ საგანგებოდ გვაქვს ხაზი გასმული ამ გარემოებისათვის? მაგრამ იგი მიგვაჩნია პუბლიცისტის არა არსებით და სპეციფიკურ მხარედ, არამედ მისი ბუნების ერთ-ერთ ნიშან-თვისებად, ისევე როგორც მხატვრულ ლიტერატურაში პუბლიცისტური ელემენტის არსებობა.

პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის მეორე შენიშვნაში კვითხულობთ: „გაუგებარია პროფ. დ. გამეზარდაშვილის ასეთი მსჯელობა: „ნიჭიერი პუბლიცისტი და მეცნიერი მეტად იყენებენ მხატვრულ სახეებს, უნიჭონი კი — უფრო ნაკლებად“. ეს არ არის სწორი, რადგან მეცნიერს ეს არ ეხება. აქ პიროვნების ნიჭი კი არ არის განმსაზღვრელი, არამედ სინამდვილის ამსახველი დარგის თავისებურება. როდის აქეთ ხდება, რომ ნიჭიერი მეცნიერი „მეტად იყენებს მხატვრულ სახეებს?“ მეცნიერს მომარჯვებული აქვს თანმიმდევრული, მკაცრი, ლოგიკური დასაბუთების ხერხი და მას „სახეები“ არ სჭირდება. ყოფილა შემთხვევა, როცა ზოგ მეცნიერს ნაშრომის „გამხატვრულებისათვის“ საყვედურიც დაუმსახურებია“.

პატივცემული ოპონენტის ეს შენიშვნა, თუნდაც მასზე ჩვენი წერილიდან მის მიერ უხეიროდ ამოგლეჯილი ფრაზის მიხედვითაც რომ ვიმსჯელოთ, უსაფუძვლოა და გაუგებრობაზეა აგებული. მაგრამ, სანამ ამას კონკრეტულად ნათელგყოფდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია მკითხველს მოვავალოთ, თუ როგორ კონტექსტში გვაქვს ეს ფრაზა მოცემული. „ნიჭიერი მწერალი, — ვწერთ ჩვენ, ... ნაკლებად მიმართავს პუბლიცისტურ მსჯელობას, ნაკლებად ნიჭიერი კი მეტად; ნიჭიერი პუბლიცისტი და მეცნიერი მეტად იყენებენ მხატვრულ სახეებს, უნიჭონი კი — უფრო ნაკლებად. მაგრამ ეს გარემოება ყოველთვის ნიჭით როდი აიხსნება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მასში გარკვეული „დანაშაული“ მიუძღვის ჟანრის ბუნებას. ლექსში პუბლიცისტური მეტად იშვიათი მოვლენაა, პროზაში — შედარებით ხშირი; რეპორტაჟში მხატვრული სახე და მხატვრული გამოთქმა იშვიათია, ფელეტონში კი უფრო უხვად გვხვდება. მეტიც, ფელეტონი სხვაგვარად წარმოუდგენელიც არის,

რადგან იგი უიუმოროდ არ არსებობს, იუმორი კი თავისთავად მოითხოვს მხატვრულ ამალღებას. ამის მიუხედავად, ფელეტონი პუბლიცისტური ჟანრია, იდეური აზრის მიტანა მკითხველამდე მასში ყოველთვის ცნებებზე აგებულ მსჯელობას აქვს „დავალე-ბული“... და არა გამოყენებულ მხატვრულ სახეებს (ეს უკანასკნელი მხოლოდ ხელს უწყობს პირველის გამოკვეთას)“.

ვფიქრობთ, ჩვენი ეს სიტყვები და ეს თვალსაზრისი მართე-ბულია. თუმცა არც იმას დავმაღავთ, რომ ჯობდა გაზეთში დაბეჭდ-ვისას რედაქციული ცვლილება არ განეცადა ტ. კვანჭილაშვილის მიერ ციტირებულ ფრაზას და დარჩენილიყო ისე, როგორც იყო: „ნიჭი-ერი პუბლიცისტი და მეცნიერი მეტად იყენებენ მხატვრულ სახეებსა და მხატვრულ გამოთქმებს“. „მხატვრული გამოთქმების“ გამოკლებამ მართლაც რომ დააკლო სიზუსტე წამოყენებულ შეხე-დულებას, თუმცა აზრი მაინც სწორი დარჩა. მხატვრული სახე-ების (და მით უმეტეს მხატვრული გამოთქმების) მომარჯვება სწო-რედ ნიჭიერ და ერუდირებულ მეცნიერებს ძალუძთ და ამგვარი შემთხვევები სრულიადაც არ წარმოადგენენ იშვიათობას. ცხადია, გარკვეულ როლს ასრულებს ის გარემოებაც, მეცნიერების თუ რომელ სფეროს ეხება საკითხი. ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, ცხადია, მეტად იყენებს მხატვრულ სახე-ებსა და მხატვრულ გამოთქმებს, ქიმიკოსი, ბიოლოგი, მათემატი-კოსი — უფრო ნაკლებად. მაგრამ ტ. კვანჭილაშვილის კატეგორი-ული მტკიცება თითქოს მეცნიერს მხატვრული სახეები არ სჭირ-დებოდეს, ყოველნაირად მცდარია. საკითხი ეხება მეცნიერის მიერ მხატვრული სახეების არა შექმნას, არამედ მის გამოყენებას. რაც შეეხება იმას, რომ „ზოგ მეცნიერს ნაშრომის „გამხატვრულები-სათვის“ საყვედურიც დაუშსახურებია“, ეს მხოლოდ იმაზე მეტყვე-ლებს, რომ მხატვრული სახეებისა და მხატვრული გამოთქმების გამოყენება უცხო არ ყოფილა მეცნიერებისათვის, მაგრამ ზომიე-რება ხომ ყველგან და ყველაფერში საჭიროა (და თუ ამ ჭეშმარი-ტებას ჩვენი ოპონენტიც მეტ ანგარიშს გაუწევდა, ცუდი არ იქ-ნებოდა!).

პატივცემული ოპონენტის მესამე შენიშვნა „დაუშსახურებია“ ჩვენს შემდეგ სიტყვებს: „გაუგებრობაში მოხვედრილი ზოგიერთი ავტორი «პუბლიცისტური ჟანრების» ნაცვლად, შეცდომით ხმარობს ტერმინს «საგაზეთო ჟანრებს», «ჟურნალისტურ ჟანრებს»...“ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი გაკვირვებული კითხულობს: «რა შეც-დომაზეა აქ ლაპარაკი? ცხადია, არსებობს ტერმინი „პუბლიცის-ტური ჟანრები“, მაგრამ ვანა ეს გამოორიცხავს შესაძლებლობას,

რომ არსებობდეს ტერმინი „ჟურნალისტური ჟანრები“? არა, არ გამორიცხავს და აი რატომ. ჯერ ერთი, გაზეთში იბეჭდება მრავალი ისეთი მასალა, რომელიც არ შეიძლება მივაკუთვნოთ პუბლიცისტიკას. ასეთთა რიცხვში შეიძლება მოექცეს ზოგიერთი ინფორმაციული მასალა. მაგრამ მთავარი მაინც სხვა არის. წინათ ჟურნალისტიკა შედგებოდა მხოლოდ ჟურნალ-გაზეთებისაგან, რომლებიც უმეტესად პუბლიცისტიკას იყენებდნენ. მაგრამ ვითარება შეიცვალა. ჟურნალ-გაზეთებს მხარში ამოუდგა რადიომალწიფებლობა, ტელევიზია, კინოჟურნალისტიკა, ფოტოჟურნალისტიკა. ყველა ამათი ერთობლიობა ქმნის თანამედროვე ჟურნალისტიკას. მათ კი სინამდვილის ასახვის მრავალი ფორმა და ჟანრი გააჩნიათ, მხოლოდ პუბლიცისტიკური ჟანრები მათ აღარ ჰყოფნით. გაჩნდა იმისი საჭიროება, რომ შექმნილიყო უფრო ტევადი ტერმინი, რომელიც თანამედროვე ჟურნალისტიკის ყველა ჟანრს მოიცავდა. ასეთი ტერმინია „ჟურნალისტური ჟანრები“. ასე რომ, „პუბლიცისტურ ჟანრებს“ თავისი შინაარსი აქვს, „ჟურნალისტურ ჟანრებს“ კი — თავისი. გარკვეული აზრით ორივეს არსებობა გამართლებულია. რაც შეეხება ტერმინს „საგაზეთო ჟანრები“, მას პირობითად იყენებენ. მაგალითად, ასე ეწოდება მოსკოვის უნივერსიტეტის დიდი სპეციალისტების კრებულს ჟურნალისტიკის თეორიაში („გაზეთნიე ჟანრი“, 1955 წ., „საბჭოთა გაზეთის ჟანრები“, მ., 1959 წ. ორივე რუსულ ენაზე) და ზოგ სხვა წიგნსაც.

თუმცა ამონაწერი მოზრდილი გამოგვივიდა, მაგრამ გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამ ამონაწერის ყოველი ფრაზა გაკვირვებას იწვევს და მათი კრიტიკა დღეისათვის ანაქრონიზმიც კი არის! პატივცემული ოპონენტი ამჟამად, ალბათ, თვითონაც აღარ იზიარებს თავის ამ შეხედულებებს, მაგრამ მაინც იძულებული ვართ რამდენიმე სიტყვა ვთქვათ მათ მიმართ ჩვენი დამოკიდებულების შესახებ.

პირველ ყოვლისა, გვინდა ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ჟურნალისტიკა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობაა. ამიტომ მას ჟანრები არ შეიძლება ჰქონდეს. მას აქვს თავისი ფორმები და მეთოდები, რომელთა შესწავლა, ცხადია, არა მარტო საჭიროა, არამედ აუცილებელიც. აქედან გამომდინარე, გამორიცხულია ცნების „ჟურნალისტური ჟანრების“ შემოტანა და მისი გამართლება. ეგვე ითქმის „საგაზეთო ჟანრების“, მით უმეტეს „საბჭოთა გაზეთის ჟანრების“ შესახებაც. ჟანრებზე არ შეიძ-

ლება იმის მიხედვით ვიმსჯელოთ, თუ როგორი იდეური შინაარსის მასალაა მიწოდებული მისი საშუალებით. რეპორტაჟი, ტერმინი, ნარკვევი, ჩანახატი თუ სხვა ჟანრები, როგორც საბჭოთა, ასევე, ბურჟუაზიულ პრესაშიც თავიანთ ჟანრობრივ თავისებურებებს ინარჩუნებენ. სხვა საქმეა, რა მიზანს ისახავენ და ვის ინტერესებს ემსახურებიან ისინი. ამ მხრივ, ცხადია, არსებითი განსხვავებაა, ისევე როგორც, მაგალითად, საბჭოთა და ბურჟუაზიულ მწერალთა მიერ დაწერილ სონეტებს შორის. მაგრამ სონეტი ხომ მაინც სონეტია!

მთავარი კი მაინც ისაა, რომ ცნება „საგაზეთო ჟანრები“ მოკლებულია რეალურ საფუძველს. გაზეთი და, საერთოდ, ჟურნალისტიკა იყენებს ყველა იმ ჟანრს, რომლებიც პუბლიცისტიკას, მხატვრულ ლიტერატურას, მეცნიერულ გამოკვლევებს მოეპოვებათ. ჟურნალისტიკას სხვა ჟანრები არ გააჩნია. მაშასადამე, უნდა ვილაპარაკოთ არა საგაზეთო ჟანრებზე, არამედ პუბლიცისტიკის, მხატვრული ლიტერატურისა და მეცნიერული გამოკვლევების ჟანრთა გამოყენებაზე პრესაში, რადიომაუწყებლობასა და ტელევიზიაში. ასეც იქცევა ყველა, ვინც საფუძვლიანად ერკვევა ასახვის თეორიის პრინციპებში.

მართალი არ არის პატივცემული ოპონენტი, როცა „გვარწმუნებს“, რომ ტერმინი „საგაზეთო ჟანრები“ თითქოს პირობითად გამოიყენებოდა. სინამდვილეში როგორც „ჟურნალისტური ჟანრები“, ისე „საგაზეთო ჟანრები“ თვითონ მასაც და ზოგ-ზოგ სხვასაც, სამწუხაროდ, ყოველთვის „პუბლიცისტური ჟანრების“ სინონიმად აქვთ ნახმარი. ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, თუ ტერმინი „პუბლიცისტური ჟანრები“ თითქმის გამჭრალია მათ ლექსიკონში.

პატივცემულ ოპონენტს სურს, რომ ამ შეცდომა-უზუსტობათა გამო მთელი პასუხისმგებლობა რუს ავტორებს „გადაულოცოს“, მაგრამ სხვისი შეცდომების ასე უკრიტიკოდ გაზიარებაც განაშინა? საქმეს ვერც ის შველის, რომ „საგაზეთო ჟანრები“ და „საბჭოთა გაზეთის ჟანრები“ ეწოდება იმ კრებულებს, რომლებიც, პატივცემული ოპონენტის თქმით, მოსკოვის უნივერსიტეტის „დიდსაპეციალისტებს“ გამოუციათ. აქ ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ, რომ საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიაში ინტენსიური კვლევა-ძიება მხოლოდ ორმოცდაათიანი წლებიდან დაიწყო. დასამალი არც ის არის, რომ ამ დარგის მკვლევართა პირველი თაობის უმეტესობას შეადგენდნენ პრაქტიკულ ჟურნალისტურ საქმიანობაში ანდა ჰუმანიტარული მეცნიერების ზოგიერთ დარგში ხელმოცარული

ადამიანები. ამიტომაც, რომ ჟურნალისტიკის თეორიის თანამედროვე მკვლევართ საგანგებო მუშაობა სჭირდებათ მათ მიერ დანტვირთული გზის გასაწმენდად...

მაგრამ პატივცემული ოპონენტი ვერც იმას მალავს, რომ წშირად იგი შეცდომაში შეჰყავთ არა სხვა ავტორებს, არამედ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარ თავს! მაგალითად, იგი ჟურნალისტიკის თეორიას სთავაზობს სრულიად ახალ „აღმოჩენას“, რომლის „დასაბუთება“ პირადად მას ეკუთვნის. კერძოდ, იგი „გვარწმუნებს“, რომ მას შემდეგ, რაც ჟურნალ-გაზეთების გვერდით გაჩნდა მასობრივი ინფორმაციის ისეთი საშუალებები, როგორცაა რადიომუწყებლობა და ტელევიზია (პლუს ამას ფოტოჟურნალისტიკა და კინოჟურნალისტიკა), წარმოიშვა რაღაც ისეთი ჟანრები, რომლებიც ვერც პუბლიცისტიკის, ვერც ლიტერატურის, ვერც ხელოვნებისა და ვერც მეცნიერების სფეროში ვერ თავსდებათ, ამიტომაც საჭირო ხდება შეიქმნას უფრო ტევადი ტერმინი — „ჟურნალისტური ჟანრები“. მაგრამ რომელია ეს ჟანრები? ამის შესახებ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი არსებითად ვერაფერს ამბობს და ვერც იტყვის, ვინაიდან არ გაჩენილა არც ერთი ისეთი ჟანრი, რომელიც პუბლიცისტიკის, მხატვრული ლიტერატურის, ხელოვნების ან მეცნიერების სფეროს არ განეკუთვნებოდეს. და მაინც მოვუსმინოთ რას ამბობს იგი: „გაზეთში იბეჭდება ბევრი ისეთი მასალა, რომელიც არ შეიძლება მივაკუთვნოთ პუბლიცისტიკას. ასეთთა რიცხვში შეიძლება მოექცეს ზოგიერთი ინფორმაციული მასალა“. რას ნიშნავს ეს? გაზეთში რომ ბევრი ისეთი მასალა იბეჭდება, რომელიც არ შეიძლება პუბლიცისტიკას მიეკუთვნოს, ვფიქრობთ, ყველასათვის ცნობილი ამბავია. მაგრამ გაუგებარია რის თქმა უნდა მას, როცა წერს: „ასეთთა რიცხვში შეიძლება მოექცეს ზოგიერთი ინფორმაციული მასალა“. ბუნებრივად ისმის კითხვა: რომელ ინფორმაციულ მასალაზეა მსჯელობა? თუ ინფორმაციაა, რატომ არ განეკუთვნება იგი პუბლიცისტიკას? ამის შესახებ ჩვენი ოპონენტი, როგორც მოსალოდნელი იყო, ვერაფერს გვეუბნება (ქვემოთ საგანგებოდ შევაჩერებთ მკითხველის ყურადღებას იმაზე, თუ რა „ინფორმაცია“ აქვს მას მხედველობაში).

ამგვარად, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის არც მესამე შენიშვნა ამბობს რაიმეს მის სასარგებლოდ. ამიტომ დაბეჯითებით ვურჩევთ მას უფრო დაკვირვებით წაიკითხოს ჩვენი წერილის ის ადგილი, სადაც ნათქვამია: „ადამიანის შემოქმედებითი აზრის ნაყოფი, რომელიც სიტყვის საშუალებით გა-

მოხატება, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში მყოფ სამ სფეროს/ქმნის: მხატვრულ ლიტერატურას, პუბლიცისტიკასა და მეცნიერებას. აქედან გამომდინარე, წერილობით (თუ ზეპირსიტყვიერად) გაფორმებული შემოქმედებითი ნაზრევი რომელიმე ამ სფერო-თავანს უნდა განეკუთვნებოდეს. ამიტომ ქანრებიც მხოლოდ მათ (მხატვრული ლიტერატურა, პუბლიცისტიკა, მეცნიერება) აქვთ. მართალია, მეცნიერული გამოკვლევების ქანრობრივ დაყოფას არ ვახდენთ, მაგრამ გამოკვლევათა სხვადასხვა სახეებად (მონოგრაფია, ექსპერიმენტული გამოკვლევა, თეორიული სტატია და სხვა) დაყოფა ანალოგიურ პრინციპებს ემყარება“.

თავისი მეოთხე შენიშვნა პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს ასე აქვს ჩამოყალიბებული: „გაკვირვებას იწვევს „პრესა და ქანრების“ ის ადგილი, სადაც ავტორი აცხადებს, რომ საჭირო არ არის ყველა საგანეთო მასალას დაეძებნოს თავისი ადგილი. ამისი გაზიარება გაჭირდება. თეორია და მეცნიერება იმისათვის არის, რომ კონკრეტულ დარგში ყველაფერს შეისწავლიდეს. წარმოვიდგინოთ, ზოგად ენათმეცნიერებაში ვინმემ თქვას, რომ ინგლისურს, რუსულს, გერმანულს, ფრანგულს... უნდა შევისწავლიდეთ, მოვაქცევდეთ მათ ენათა რომელიმე ოჯახში, რადგან ისინი „დიდი ენებია“, ხოლო ე. წ. „პატარა ენებს“ უყურადღებოდ უნდა ვტოვებდეთ? ანდა განა შეიძლება წარმოვიდგინოთ გეოგრაფიულ მეცნიერებაში მომუშავე კაცი, რომელიც დაიწყებს მტკიცებას, უნდა შევისწავლოთ ოკეანეები, რადგან ისინი დიდებია, ხოლო ტბების შესწავლა საჭირო არ არის, რადგან ისინი პატარებია? ამას არავინ იზამს. ასევეა საქმე ყურნალისტიკის თეორიაშიც. ნარკვევი იქნება თუ სტატია ან სხვა „დიდი“ ქანრი, ისევე უნდა შევისწავლოთ, როგორც მცირე მასალები — „ცნობები“, „ცხრილები“, „შემთხვევა“, „ქრონიკა“ და სხვ., რადგან მათ გაზეთში ადგილი უკავია. ან რა არის აქ სადავო? ეს საკითხები სპეციალისტების მიერ დიდი ხნის გადაწყვეტილია, მათ ეწოდება «ინფორმაციის მცირე ფორმები»“.

ეს ამონაწერი თვითონ ახასიათებს ავტორის ლოგიკასა და ერუდიციას. ამიტომ მკითხველისათვის შეიძლება საჭიროც არ იყოს რაიმე განმარტება, მაგრამ ამჯერად საკუთრივ პატივცემულ ოპონენტს გვინდა ვაგრძნობინოთ (თუ შეეძელით!), რომ იგი ამოდ მიმართავს მთელ ამ დემაგოგიურ ტირადას.

პირველ ყოვლისა, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი მკითხველს სრულიად დამახინჯებულად აცნობს ჩვენს შეხედულებას და, ეს რომ ჩაიღინოს, განზრახ არ მოჰყავს სათანადო ამონაწერი ჩვენი წერილიდან: მაშინ ხომ ჩვენთან საკამათო თითქმის აღარაფერი დარ-

ჩებოდა და თავსაც ველარ გამოიჩინდა როგორც ჟურნალისტიკის „თეორეტიკოსი“.

აი, ჩვენი წერილის ის ადგილი, რომელსაც პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი ასე ირონიულად დასცინის და მის ავტორს ადარებს იმ „გეოგრაფთა“, თუ იმ „ენათმეცნიერთ“, რომლებიც იტყოდნენ, რომ ოკეანეები შევისწავლოთ ვინაიდან ისინი დიდები არიან, ტბებს კი თავი დავანებოთ, რადგან პატარებიან; დიდი ენები შევისწავლოთ, ხოლო პატარები — არაო (თუმცა ენათა ამგვარ დაყოფას ენათმეცნიერება არ იცნობს!).

„უნდა ისიც გვახსოვდეს, — ვწერთ ჩვენ, — რომ გაზეთის (თუ ჟურნალის) ფურცლებზე დაბეჭდილი ყოველი მასალა არ შეიძლება მივაკუთვნოთ ლიტერატურის, მეცნიერების, თუ პუბლიცისტიკის ამა თუ იმ ჟანრს. ჟანრული გამორჩევის პრეტენზია აქვს მხოლოდ და მხოლოდ შემოქმედებითი აზრის ნაყოფს, როგორც ეს ხაზგასმით გვაქვს აღნიშნული. რაც შეეხება სხვადასხვა ხასიათის განცხადებებს, „მშრალ“ ინფორმაციულ ცნობებს, სტატისტიკურ ცხრილებს, ანდა „ნარევს“, „შემთხვევის“, „ქრონიკის“ თუ სხვა ამგვარი რუბრიკებით მოთავსებულ მასალას, რომელთაც მხოლოდ ფაქტების შეტყობინება აქვთ მიზნად და მოკლებულნი არიან საგანგებო კომენტარს, პუბლიცისტურ გააზრებასა და ავტორის დამოკიდებულების გამოვლენას, ე. ი. არ გააჩნიათ სპეციფიკური მხატვრულ-პუბლიცისტური საფუძველი, ცხადია, ისინი არც ერთ შემოქმედებით ჟანრს არ მიეკუთვნებიან“.

ამგვარად, ჩვენ არსად არ გვითქვამს, რომ „საჭირო არ არის ყველა საგაზეთო მასალას დაეძებნოს თავისი ადგილი“. ჩვენ მხოლოდ იმაზე მივუთითეთ, რომ გაზეთისა თუ ჟურნალის ფურცლებზე მოთავსებული ყველა მასალა არ შეიძლება ჩაითვალოს შემოქმედებითი აზრის ნაყოფად და არ შეიძლება გამოცხადდეს მხატვრული ლიტერატურის, პუბლიცისტიკის ან მეცნიერული გამოკვლევის ჟანრად და სახედ.

რა არის ამ შეხედულებაში მცდარი? განა სამგლოვიარო და სხვა მრავალი სხვადასხვა სახის განცხადებები, ლატარიის მოგებათა ცხრილები, რადიოსა და ტელევიზიის გადაცემათა პროგრამები და სხვა ამგვარი მასალა, რაც კი გაზეთებში იბეჭდება, პუბლიცისტურ ჟანრებს უნდა მივაკუთვნოთ?

დიახ, თუ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს ვერწმუნებით, ისინი დიდი ხანია სპეციალისტებს თურმე პუბლიცისტიკისათვის მიუკუთვნებიან და მათთვის „ინფორმაციის მცირე ფორმები“ უწოდებიან. მაგრამ ეს ასე არ არის. ინფორმაციის მცირე ფორმებში, პირდა-

პირ თუ არაპირდაპირ, გამოვლენილია მოყვანილი ფაქტის პუბ-
ლიცისტური დანიშნულება, ამასთან ავტორისა თუ საზოგადოებ-
რივი აზრის დამოკიდებულება ამ ფაქტისადმი. და ეს რომ ასეა,
ამისათვის დავიმოწმებთ თვით პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის მიერ
„მოკლე ინფორმაციული შენიშვნის“ საილუსტრაციოდ მოხმობილ
მასალას.

„მოკლე ინფორმაციული შენიშვნა, — წერს
პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი, — ყოველგვარი კომენტარის გარეშე
გვატყობინებს მხოლოდ ფაქტს, რომელსაც, ცხადია, უნდა ჰქონდეს
საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. მაგალითად:

„შესრულებულია ჩაის ფოთლის კრეფის წლიური გეგმა.
მოკრეფილია 201.600 ტონა ჩაის ფოთოლი. კრეფა გრძელდება“
(„კომუნისტი“, 19 აგვისტო, 1966 წ.)²“.

ამაზე იტყვიან, ტყეში არის და ხეს ვერ ხედავსო! თორემ
განა შეიძლება ვინმემ თქვას, რომ ვაზეთ „კომუნისტიდან“ პროფ.
ტ. კვანჭილაშვილის მიერ ციტირებული მასალა მხოლოდ ფაქტს
გვატყობინებს ყოველგვარი კომენტარის გარეშე? პირიქით, სამი
ფრაზისაგან შემდგარ ამ ინფორმაციაში ორი ფრაზა („შესრულე-
ბულია ჩაის ფოთლის კრეფის წლიური გეგმა“, „კრეფა გრძელდე-
ბა“) წარმოადგენს მრავლისმეტყველ კომენტარს, ხოლო ერთად
(„მოკრეფილია 201.600 ტონა ჩაის ფოთოლი“) — ფაქტის შეტყო-
ბინებას.

ასე რომ ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ მოკამათესთან, რომელსაც
არასწორად ესმის თვით ცნებები, რის გამოც ხშირად წინააღმდე-
გობაშია „საკუთარ“ თავთანაც. ამის საილუსტრაციოდ ჩვენ დამა-
ტებით მოვიშველიებთ პატივცემული ოპონენტის „მოსაზრებას“
თვით საპასუხო წერილიდან („ზოგჯერ თქმა სჯობს“...).

ჩანს, ამ საკითხზე გამოთქმული ჩვენი შეხედულების გაცნობის
შემდეგ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილს გაუზიარებია ეს შეხედულება
და, როცა „პუბლიცისტური ჟანრების“ პარალელურად „ჟურნა-
ლისტური ჟანრების“ არსებობის საჭიროებას „ამტყიცებს“, გარკ-
ვევით წერს: „ვაზეთში იბეჭდება ბევრი ისეთი მასალა, რომელიც
არ შეიძლება მივაკუთვნოთ პუბლიცისტიკას. ასეთთა რიცხვში შე-
იძლება მოექცეს ზოგიერთი ინფორმაციული მასალა“.³

² ტ. კვანჭილაშვილი. საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხე-
ბი. 1970, გვ. 32.

³ ტ. კვანჭილაშვილი. ლიტერატურული წერილები და პორტრე-
ტები. 1974, გვ. 151.

ისმება კითხვა: ამ სიტყვების ავტორს რაღა აქვს ჩვენთან სა-
დავო? ეს ხომ არსებობდა ჩვენი შეხედულების გამეორება? კვლევის
1933
ეს ასეა, მაგრამ მეორე საკითხზე დავის დროს, როგორც ვნახეთ,
პატივცემულ ოპონენტს დასჭირდა „დავიწყებოდა“ რამდენიმე
აბზაცით ადრე ნათქვამი ეს სიტყვები და ამგვარი „ზოგიერთი
ინფორმაციული მასალა“ კატეგორიული ტონით გამოეცხადებინა
პუბლიცისტიკის ჟანრად („ინფორმაციის მცირე ფორმად“), თანაც
ამის გამო ჩვენ ისეთ გეოგრაფებსა და ენათმეცნიერებს შეგვადარა,
რომელთა მსგავსნი ბუნებაში არ არსებობენ.

დასასრულ, პატივცემულ ოპონენტს გვინდა მოვავაგონოთ
შემდეგი: „დიახ, მეცნიერება (და არა თეორია და მეცნიერება! —
დ. გ.) იმისათვის არის კონკრეტულ დარგში ყველაფერს შეისწავ-
ლიდეს“, მაგრამ მხოლოდ იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენს
ესა თუ ის მოვლენა. ჩვენ ის კი არ გვითქვამს, რომ გახეთის ფურ-
ცლებზე დაბეჭდილ ყველა მასალას შესწავლა არ უნდა, როგორც
ამას პატივცემული ოპონენტი მოგვაწერს, არამედ ის, რომ ყველა
მათგანის მიკუთვნება მხატვრული ლიტერატურის, პუბლიცისტი-
კის ან მეცნიერულ გამოკვლევათა ჟანრებისა თუ სახეებისათვის
შეუძლებელია. და ამ შემთხვევაში, როგორც უკვე ვნახეთ, ჩვენ
მხედველობაში გვაქვს ის მასალა, რომელიც ჩვეულებრივი გაგებით
ინფორმაციულია, მაგრამ ვერ წარმოადგენს პუბლიცისტიკის იმ
ჟანრს, რომელსაც „ინფორმაციას“ ვუწოდებთ. ამიტომაცაა, რომ
ასეთი მასალა ხშირად რედაქტორის ხელმოწერის ქვემოთ იბეჭ-
დება ხოლმე.

მეხუთე შენიშვნა ჟურნალისტიკის თეორიაში ერთი ფეხმოუ-
კიდებელი ტერმინის უფლებამოსილების საკითხს ეხება. პატივ-
ცემული ოპონენტი გვისაყვედურებს: „პროფ. დ. გამეზარდაშვილი
თავის სტატიაში წერს: „ხელოვნურად, რაც მთავარია, გაუმართ-
ლებლად მიგვაჩნია ტერმინი „მეორადი ასახვის ჟანრები“, რომე-
ლიც ზოგიერთ ავტორს „რეცენზიისა და პრესის მიმოხილვის
გამოსაყოფად შემოაქვს“. საკითხავია, რატომაა იგი ხელოვნური
და გაუმართლებელი? ამაზე პასუხი არ არის, მხოლოდ განცხადე-
ბაა. ჩვენს წიგნში განმარტებულია ამ ტერმინის არსი, მაგრამ იძუ-
ლებული ვართ, მოკლედ აქაც გავიმეოროთ. საქმე ისაა, რომ ყველა
სხვა ჟურნალისტიკური ჟანრით (გარდა რეცენზიისა და პრესის მიმო-
ხილვისა) უშუალოდ აისახება საზოგადოებრივი სინამდვილე, ხო-
ლო დასახელებული ორი ჟანრი ახდენს ერთხელ სხვის მიერ ასა-
ხულის შეფასებას, ე. ი. მეორად ასახვას. მაგალითად, რომანში
აისახება ცხოვრებისეული სინამდვილე, ხოლო მასზე დაწერილ

რეცენზიაში შეფასებულია ეს რომანი, ე. ი. აქ საქმე გვაქვს მეორად ასახვასთან, ასევე პრესის მიმოხილვაშიც, რომელიც ამომავალ რომელიმე გაზეთს. ამ ქანრების სპეციფიკა ესაა — მეორადი ასახვა.“

პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი სწორად შეგვნიშნავს, რომ ჩვენ არ მოგვიცია იმის დასაბუთება, თუ რატომ ვიწუნებთ ტერმინს „მეორადი ასახვის ქანრები“, მაგრამ ამას თავისი მიზეზები ჰქონდა. პირველ ყოვლისა, სალამოს გაზეთის („თბილისის“) ფურცლებზე მოთავსებულ პატარა წერილში შეუძლებელი იყო ჟურნალისტიკის თეორიის ყველა სადავო საკითხი გაგვეშუქებინა. რაც მთავარია, ამგვარი განცხადებით დაგვკაყოფილდით იმიტომ, რომ მიზნად ვისახავდით მხოლოდ ყურადღება გავგვემახვილებინა ამ ტერმინის უმართებულობაზე. ვფიქრობთ, ჩვენს ასეთ დამოკიდებულებას ამ ტერმინის მიმართ სწორად გადმოსცემს სიტყვა „მიგვაჩინა“, რომელიც არ გულისხმობს იმის პრეტენზიას, რომ სხვებმაც ასე მიიჩნიონ. თუმცა იგი არც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ საბუთი არ გვქონდა ჩვენი შეხედულების გასამართლებლად.

საქმე ის არის, რომ ის ავტორები, რომელთა ნაშრომებზე დაყრდნობითაც პატივცემული ოპონენტი ამ ტერმინს („მეორადი ასახვის ქანრები“) იმეორებს, ისევე როგორც პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი, უშეგებენ არსებითი ხასიათის შეცდომას. პირველ ყოვლისა, მათ „საზოგადოებრივი სინამდვილის“ ნაწილად არ მიაჩნიათ მხატვრული ლიტერატურა, მეცნიერული გამოკვლევები, ხელოვნების ნაწარმოებები და პრესა (ჟურნალ-გაზეთები). ამასთან ერთად ისინი მხედველობიდან უშეგებენ იმ გარემოებას, რომ კრიტიკა (რეცენზია, პრესის მიმოხილვა) ასახულის ასახვას, თუ შეფასებას ახდენს არა უბრალოდ, ზერელედ, სინამდვილისაგან მოწყვეტილად, არამედ სინამდვილის ღრმა ანალიზისა და მისი შეფასების საფუძველზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვერ იქნება დამაჯერებელი და ჰეშმარიტი კრიტიკა. განა იშვიათად ყოფილა ისეთი შემთხვევა, როცა რეცენზიებში უფრო სწორად წარმოჩენილა სინამდვილე და მისი თავისებურება, ვინემ სარტყენზიო ნაწარმოებსა თუ ობიექტში? ნუთუ რეცენზენტთა მოვალეობაში არ შედის შეაფასოს ესა თუ ის ნაწარმოები სწორედ სინამდვილის მართებული ასახვის ინტერესიდან გამომდინარე? და ამ მიზანს იგი მიაღწევს სინამდვილესთან თავისი უშუალო დამოკიდებულების გამოვლენის გარეშე?

ანალოგიების მოყვარულ პატივცემულ ოპონენტს უნდა მოვავლოთ ისიც, რომ, თუ ამგვარი გზით წავალთ, საჭირო გახდება

კორექტივი შევიტანოთ ტერმინ „მეცნიერის“ გაგებაშიც: სახელი უნდა ეწოდოს მათ, ვინც ბუნებას სწავლობს, და სახელი მათ, ვინც ადამიანის აზრითა და ხელით შექმნილ ვილეს სწავლობს. გარდა ამისა, ველარ დავკმაყოფილდებოდით მხოლოდ „მეორეული (და არა მეორადი, როგორც ამ სიტყვას უმართებულოდ ხმარობს პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი, — დ. გ.) ასახვის ქანრებით“, ვინაიდან არსებობს კრიტიკის კრიტიკაც და რეცენზიის რეცენზიაც, რის გამო საჭირო იქნებოდა დამატებითი ტერმინები: „მესამეული, მეოთხეული და ა. შ. ასახვის ქანრები“.

ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი თვითონაც ვერ მალავს, რომ მის მიერ პუბლიცისტური ქანრების „გვარებად“ დაყოფას არ უდევს ერთიანი საფუძველი⁴. ასეთი საფუძველის გარეშე კი რომელი კლასიფიკაცია შეიძლება იყოს გასაზიარებელი?

არა გვგონია კეთილ სამსახურს უწევდეს პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი პუბლიცისტიკის თეორიის შესწავლას მაშინაც, როცა თავის კოლეგებს ურჩევს: „ყველაზე უფრო გამართლებულად მიგვაჩნია, ჟურნალისტიკის თეორეტიკოსებმა ანალოგიისათვის მიმართონ მონათესავე დარგს — ლიტერატურის თეორიას. იქ მრავალი ქანრი დაჯგუფებულია მსხვილ ერთეულებად, რომელთაც გვარები ეწოდება“.

ამასთან დაკავშირებით პატივცემულ მკვლევარს უნდა მოვახსენოთ, რომ ჟურნალისტიკის თეორეტიკოსებმა პუბლიცისტიკის თეორია უნდა შეისწავლონ არა ლიტერატურის თეორიის ანალოგიით, არამედ როგორც განსხვავებული და თვითმყოფი სფერო. ამის შემდეგ კი შეუძლიათ იმსჯელონ იმ საერთოსა და ანალოგიურზე, რომელიც მათ შორის აღმოჩნდება და დადასტურდება.

თავის წერილს („ზოგჯერ თქმა სჯობს“...) პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი ასეთი შენიშვნით ამთავრებს: „სინანულის გრძნობით უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ოპონენტები არ ითვალისწინებენ წიგნის წინასიტყვაობაში განცხადებულს იმის თაობაზე, რომ სახელმძღვანელოებსა და დამხმარე სახელმძღვანელოებში ავტორები მხოლოდ საკუთარს კი არ ემყარებიან, არამედ ეყრდნობიან და იყენებენ საერთოდ ამ დარგში მიღწეულ შედეგებს. ასეთი ვითარება ჩვენს წიგნშიც არის“.

„სინანულის გრძნობით“ ნათქვამ ამ სიტყვებს თუ ჩვენზეც

⁴ ტ. კვანჭილაშვილი. საბჭოთა ჟურნალისტიკის თეორიის საკითხები. 1970, გვ. 32—33.

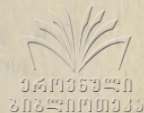
ავრცელებს, მაშინ პროფ. ტ. კვანჭილაშვილი აშკარად არაობიერ-
ტურია. ჩვენს წერილში მისი გვარი და სახელი საერთოდ არ გვხვებო-
ს. სენებია სწორედ იმის გამო, რომ იგი მიგვაჩნია ჩვენ მიერ შეკრულ
ტიკებულ შეხედულებათა არა ავტორად, არამედ მათ უკრიტიკოდ
გამზიარებლად. სახელმძღვანელოებისა თუ დამხმარე სახელმძღვა-
ნელოების ავტორებს კი მოეთხოვებათ დაეყარდნონ და გა-
მოიყენონ არა საეჭვო, დაუსაბუთებელი და მცდარი დებუ-
ლებები, არამედ უეჭველი და ნაკლებ სადავო განმარტებანი და
ცნებები. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უნდა განაცხადონ ამის შესახებ
და მკითხველს თავიანთ დებულებად არ მოაჩვენონ ისინი.

პატივცემული კოლეგის საყურადღებოდ ამჯერად ვიტყვით
იმასაც, რომ თავის დამხმარე სახელმძღვანელოში იგი სიფრთხი-
ლესა და ზომიერებას კიდევ უფრო აშკარად ღალატობს მაშინ,
როცა საკუთარ დაკვირვებებსა და დასკვნებს სთავაზობს მკითხ-
ველს. ამ მხრივ თვალში საცემია მის მიერ სხვადასხვა ქანრთა
სახეებად დანაწილების გაუმართლებელი მეთოდი და ქანრთა გენე-
ზისის საქმეში გამოვლენილი „გამბედაობა“, რამაც იგი იქამდეც კი
მიიყვანა, რომ ტელეინფორმაციის წინამორბედად მიიჩნია მტრის
შემოსვენის შესატყობინებლად მთის წვერზე ცეცხლის დანთების
ძველი ტრადიცია.⁵

დასასრულ სათაურის („ზოგჯერ თქმა სჯობს...“) შესახებ.

მკითხველი, ალბათ, დაგვეთანხმება იმაში, რომ უყურადღებოდ
და პასუხის გარეშე არ დაგვიტოვებია პროფ. ტ. კვანჭილაშვილის
წერილის არც ტექსტი და არც ქვეტექსტი, მაგრამ, უნდა გულწრ-
ფელად ვაღიაროთ, ვერ გავერკვიეთ სათაურის შერჩევის პრინციპ-
სა და საბაბში. ამგვარი სათაური შეიძლებოდა ჰქონოდა კრიტიკოს-
თაგან უსამართლოდ გამწარებული და მოთმინებიდან გამოყვანილი
ავტორის წერილს. ასეთ მდგომარეობაში კი იგი არავის ჩაუყენებია.
პირიქით, არა მარტო საგანგებოდ ავარიდეთ თავი მისი გვარის ხსე-
ნებას, არამედ არც ერთი მკვახე ფრაზა არ გვიხმარია საერთოდ
ჩვენს წერილში. რაც მთავარია, როგორც ეს უკვე აშკარა გახდა,
მას სათქმელი არაფერი აქვს! ამიტომ გაკვირვებას იწვევს: რატომ
შეიყვანა იგი ცდუნებაში დიდებული აფორიზმის პირველმა ნაწილ-
მა („ზოგჯერ თქმა სჯობს არა-თქმასა“) და სრულიად უყურადღე-
ბოდ დატოვა მისთვის უდავოდ უფრო საჭირო მეორე ნაწილი
(„ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“)?

⁵ ტ. კვანჭილაშვილი. საბჭოთა ურნალისტიკის თეორიის საკი-
თები. 1970, გვ. 25.

რედაქციის აგაბ 5

ჟურნალისტიკის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები

Вопросы теории и практики журналистики

გ. ჯავახიშვილი. საზოგადოებრივი აზრის სტერეოტიპიზაცია ბექდ-
ვით სიტყვაში 9

А. Ш. Иоселiani. Некоторые жанровые и качественные
особенности молодежной публицистики как фактора фор-
мирования личности 29

И. В. Бичикашвили. «Заря Востока» — организатор литератур-
ных взаимосвязей Закавказья и России (1922—1932 гг.) . . . 55

В. С. Соколов. «Табль Ронд» — круглый стол антикомму-
нистов от литературы 88

Н. В. Габашвили. Газета «Унита» в период движения со-
противления Италии (1942—1945 гг.) 128

М. И. Шостак. Образный строй публицистического произве-
дения (понятийность и эмоциональность) 149

М. А. Микадзе. К вопросу о причинах зарождения «нового
журнализма» в США 162

ბ. ლეონიძე. სატელევიზიო კომუნიკაციის ზოგიერთი თავისებუ-
ლება 175

ჟურნალისტიკის ისტორიიდან

Из истории журналистики

დ. ჩიკვილაძე. ჟურნალი „გუთნის-დედა“ (1861—1876 წწ.) . . 197

ნ. ბოცვაძე. ალ. ცაგარელი — კრიტიკოსი გაზეთ „დროების“ ფურ-
ცლებზე 218

ვ. ყავლაშვილი გაზეთ „Kaukasische post“-ის უცნობი ნომერი . . 243

ლ. ჭუმბურიძე. რუსთველოლოგიური საკითხები გაზეთ „დროე-
ბაში“ 247

დ. შანშიაშვილი. ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტო-
რიიდან 262

ი. მჭედლიშვილი. „კვალის“ პუბლიცისტიკის ძირითადი მოტივე-
ბი (1893 — 1896 წწ.) 307

მ. გოშაძე. აკაკი წერეთლისა და ხომლელის პოლემიკური ურთი-
ერთობის ისტორიიდან 331

ბ. იმედაძე. გრ. ორბელიანის გამოუქვეყნებელი ეპისტოლარული მე-
მკვიდრეობის შესწავლისათვის 341

Н. Г. Дроздов. Из общественно-публицистической деятельнос-
ти Мамия Орахелашвили 351

Н. Л. Поракишвили. Руствелологические взгляды Н. И. Гу-
лака в оценке периодической печати Грузии 364

ტელეჟურნალისტიკის პრობლემები
Проблемы тележурналистики

Т. В. Паперашвили. Динамика изображения	387
Л. З. Кавиладзе. Роль телевидения в сближении культурного уровня города и деревни (по материалам сельских районов Грузинской ССР)	412

დისკუსია, პოლემიკა, გამომხმარებელი
Дискуссии, полемика, отзывы

И. А. Натрошвили. О сущности и роли публицистики в нашей общественной жизни	433
ჯ. ვათეიშვილი. მეცნიერული ქეშმარიტებისა და პაექრობის ეთიკის დასაცავად	439
ბ. ტაბიძე. პირველი ქართული გაზეთის მეცნიერული შესწავლისათვის	465
თ. დიდმამიშვილი, გ. ჯავახიშვილი. ზოგიერთი ჟურნალისტური ცნების მართებული გაგებისათვის	478
ი. ლორთქიფანიძე. ვის ეკუთვნის ფსევდონიმი — „სფირიდონ ჩიტორელიძე“?	487
დ. გამეზარდაშვილი. „... ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“.	497

გამომცემლობის რედაქტორი ი. მჭედლიძე
ტექნორედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ა. შაქარიაანი

გადაეცა წარმოებას 15.05.78.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8.08.78.
ჟე 01678. საბეჭდო ქაღალდი № 1 60×90¹/₁₆.
პირ. ნაბეჭდი თაბახი 32, 5. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 31,08. ტირაჟი 800. შეკვეთის № 791.

ფასი 3 მან. 37 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 380028,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.

Издательство Тбилисского университета, 380028,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა, 380028, თბილისი,
ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.

Типография Тбилисского университета, 380028,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1.

86-78

78-618
36135340
2025110633